

Научно-образовательный электронный журнал

ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ

**Выпуск №16 (том 2)
(июль, 2021)**

Международный научно-образовательный
электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ»

УДК 37

ББК 94

**Международный научно-образовательный электронный журнал
«ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ». Выпуск №16 (том 2) (июль,
2021). Дата выхода в свет: 31.07.2021.**

Сборник содержит научные статьи отечественных и зарубежных авторов по экономическим, техническим, философским, юридическим и другим наукам.

Миссия научно-образовательного электронного журнала «ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ» состоит в поддержке интереса читателей к оригинальным исследованиям и инновационным подходам в различных тематических направлениях, которые способствуют распространению лучшей отечественной и зарубежной практики в интернет пространстве.

Целевая аудитория журнала охватывает работников сферы образования (воспитателей, педагогов, учителей, руководителей кружков) и школьников, интересующихся вопросами, освещаемыми в журнале.

Материалы публикуются в авторской редакции. За соблюдение законов об интеллектуальной собственности и за содержание статей ответственность несут авторы статей. Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов статей. При использовании и заимствовании материалов ссылка на издание обязательна.

© ООО «МОЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАРЬЕРА»

© Коллектив авторов

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Пестерев С.В. – гл. редактор, отв. за выпуск

Батурин Сергей Петрович	кандидат исторических наук, доцент
Боброва Людмила Владимировна	кандидат технических наук, доцент
Богданова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент
Демьянова Людмила Михайловна	кандидат медицинских наук, доцент
Еремеева Людмила Эмировна	кандидат технических наук, доцент
Засядько Константин Иванович	доктор медицинских наук, профессор
Колесников Олег Михайлович	кандидат физико-математических наук, доцент
Коробейникова Екатерина Викторовна	кандидат экономических наук, доцент
Ланцева Татьяна Георгиевна	кандидат экономических наук, доцент
Нобель Артем Робертович	кандидат юридических наук, доцент
Ноздрина Наталья Александровна	кандидат педагогических наук, доцент
Павлов Евгений Владимирович	кандидат исторических наук, доцент
Петрова Юлия Валентиновна	кандидат биологических наук, доцент
Попов Сергей Викторович	доктор юридических наук, профессор
Табашникова Ольга Львовна	кандидат экономических наук, доцент
Тюрин Александр Николаевич	кандидат географических наук, доцент
Усубалиева Айнура Абдыжапаровна	кандидат социологических наук, доцент
Фаттахова Ольга Михайловна	кандидат технических наук, доцент

СОДЕРЖАНИЕ

Название научной статьи, ФИО авторов	Номер страницы
ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ	
HIKOYAT VA AFSONALAR – MILLIY QADRIYATLARIMIZNING ULKAN XAZINASI Mehribon Qo'shnazarova, Akbar Otaboyev	14
LIRIK ASARLARNI O'TISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHDAGI QULAYLIKLAR Qo'shnazarova Mehribon, Akbar Otaboyev	22
АРАЛАШ ТАЪЛИМНИНГ АМАЛИЁТДА ҚЎЛЛАНИЛИШ ОМИЛЛАРИ ВА ЗАРУРАТИ Усаров Жаббор Эшбекович, Бабаходжаева Лобар Гафурджановна	31
IMPROVING MARKETING STRATEGIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES Azizi Zia Khan	40
LAKUNAR BIRLIKKA OID TADQIQOTLAR VA ULARNING O'RGANILISH AHAMIYATI Ergashova Ixlima Ergash qizi	49
НОФИЛОЛОГИК ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШЛАРДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ Аширова М.Ф.	53
МАҲАЛЛИЙ ҲАНДАЛАК НАВЛАРИНИНГ ТАШҚИ МУҲИТ ОМИЛЛАРИГА БЎЛГАН ТАЛАБИ И.О.Бекназаров, М.Х.Арамов, А.П.Шаманов	60
XX АСРДА МАДАНИЙ БОЙЛИКЛАР ҚИЙМАТИНИ АНИҚЛАШ ВА УЛАРНИ ТУРЛАРГА БЎЛИШ ТАРТИБИ ҚОНУНИЯТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ Рахматуллаева Нигорахон Низомиддиновна	65
XOSMAS CHEGARALI INTEGRALLAR VA ULARNING YAQINLASHISH ALOMATLARI Akramjonov Shohabbos Dilshodbek o'g'li, Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	74
MATEMATIKA MAQSADI VA USLUBLARI Akramjonov Shohabbos Dilshodbek o'g'li, Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	77
TECHNOLOGY OF WORKING WITH SANGINA Isomiddinov Abdulaziz Anvarjon ugli	80

УЧТЕПА КОНИНИНГ ГЕОЛОГИК ТУЗИЛИШИ ВА МАҲСУЛДОР ГОРИЗОНТ ҚАТЛАМЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ Мехмонов Шахриёржон Мухаммадали ўғли	85
К ПРОБЛЕМЕ СОМАТИЗМОВ В КИТАЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ Ахмадова Карима Шавкат кизи	92
FINANCING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN AFGHANISTAN Umarova Khurshida Olimjonovna	99
MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTIDA TIBBIY XIZMATLAR SOHASINIING RIVOJLANISHI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA) Firdavs O‘roqov Ortiqniyoz o‘g‘li	115
ЎЗБЕКИСТОНДА БУГУНГИ КУНДА ТУРИЗМ СОҲАСИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ТАҲЛИЛ ЖАРАЁНИНИНГ АҲАМИЯТИ Худойбердиев Умар Худойбердиевич	119
ТУРИЗМ СОҲАСИДА МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР ТАЪРИФИ ВА ТАВСИФИ Холиқулов Анвар Нематович	124
XIZMATLAR BOZORIDA ROCHTA ALOQASI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH Nurmatov Davron Maxkamovich	127
WAYS TO DEVELOP MULTIFORMAL FARMS Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich, Axtamov Suxrobjon, Muxamadov Qamoriddin, Bobojonov Saidjon	135
ЯЙЛОВЛАР ҲОЛАТИНИ ЯХШИЛАШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ ҲАМДА ЯЙЛОВЛАРИ МАҲСУЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ АСОСИЙ МАҚСАД ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich, Axtamov Suxrobjon, Muxamadov Qamoriddin, Bobojonov Saidjon	140
ХУМДОНЛАРДАН ЧИҚАДИГАН ЧИҚИНДИНИНГ КИМЁВИЙ ВА ФАЗАВИЙ ТАРКИБЛАРИНИ ЎРГАНИШ Бабаев З.К., Худайбергенов Э.Х.	143
"CONSONANT CAMERA" METHOD IN VISUAL ANTHROPOLOGY STUDIES Babarakhimov Turon, Abduzohirov Ravshan Hamdamovich	148
INVESTITSION LOYIHALARNI SINDIKATLI KREDITLAR HISOBIGA MOLİYALASHTIRISHNING TASHKILIY VA HUQUQIY ASOSLARI A.P. Abdusamatov	156
TABIIY FANNI O‘QITISHDA QIZIQARLI ARIFMETIKADAN FOYDALANISH	169

Pulatova Madina	
TEKNOLOGIYA TA'LIMI JARAYONIDA INTEGRATIV TEKNOLOGIYALAR FOYDALANIB O'QUVCHILARDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI Sharifzoda Sardorbek O'rozboy tabib o'g'li	172
MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI Abdullayeva Zulayxo Atamuratovna	178
METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES: YESTERDAY, TODAY, TOMORROW Allakulieva Azzat Jumaniyazovna	183
TOG'AY MUROD ASARLARIDA SHEVAGA XOS SO'ZLARNING QO'LLANILISHI Uralova Aziza Dilmurod qizi	188
TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA INNOVATION YONDASHUVLAR VA ILG'OR XORIJIY TAJIRIBALAR Raxmonova Mexriniso Ravshanovna	193
ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ТОЛЕРАНТНОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАННОЙ МОЛОДЕЖИ Тулаганова Лазиза Муминовна	196
OILANING GAVHARI-FARZAND Eshbekova Mohinur Ilhom qizi	199
XORAZMSHOHLAR DAVLATINING CHINGIZXON BILAN MUNOSABATLARI VA BOSIB OLINISHI Tursunov Jahongir Komiljon o'g'li	203
НЕПРЕРЫВНАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ Эшбеков Шоазим	207
YOSHLARNI TURIZM BILAN SHUG'ULLANISHIGA QIZIQISHINI RIVOJLANTIRISH Nimatillayev Husan Dilshod o'g'li	210
LEARNING ENGLISH SKILLS WITH CRUCIAL METHODS Islomxon Sayfiddinov Sobir o'g'li	214
AQLI ZAIF BOLALAR PSIXOLOGIYASINI O'RGANISHDA IJTIMOIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISH G'.S.Arifxodjayev, M.Sh.Toshtemir qizi	218
WATER PERMEABILITY CHARACTERISTICS OF THE WATER BUBBLE IN THE SEED R.X.Muradov, B. B. Gulomov	225
ИННОВАЦИЯ ВА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ Пардаев М.Қ., Мамаюнусова М.О.	229

MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRESCHOOL EDUCATION Kasimova Shahlo Bahromovna	235
ОБЩЕНИЕ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПОТРЕБНОСТЬ ДОШКОЛЬНИКОВ Кходжанова Нигора Бурановна, Кходжаярова Севара Абдимуратовна	240
KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHISI TAFAKKUR TURLARI O'SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI Akramova Zuxra Botir Qizi	247
ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК АСОСИДА ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЎЗАРО БОҒЛИҚЛИК ОМИЛЛАРИ Жавлон Тохиров	252
СВЯЗЬ ПСИХОЛОГИИ И ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ Зарипова Садокат Илхамовна, Рахимова Курбоной Маткаримовна	259
SOME WAYS OF HOW TO MOTIVATE STUDENTS TO LEARN ENGLISH PERFECTLY Abdug'afforov Abboskho'ja Abdulla o'g'li	266
BUGUNGI DUNYO MAMLAKATLARI GLOBAL MUAMMOSI BO'LGAN KORRUPSIYA – BU TARAQQIYOT KUSHANDASIDIR Ochilov O'lmasjon Bozorboevich	271
ТАЛАБАЛАРГА “ДАСТУРЛАШ АСОСЛАРИ” БЎЙИЧА ТАЪЛИМ БЕРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ Феруза Исламова, Мохаммед Абдул Жалеел	275
МАКТАБГАЧА YOSHDA GI BOLALAR MA'NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA OILA TARBIYASINING O'RNI VA ANAMIYATI Suyarova Mahliyo	278
КОНСТИТУЦИЙВИЙ СУДНИНГ ФАОЛИЯТИ Жумаев Диёр Бозорович, Қиличев Абдураим Ярашевич	282
ПАХТАНИ ТОЗАЛАШ ЖАРАЁНИ УСТИДА ЭКСПЕРИМЕНТЛАР ЎТКАЗИШ (РАЗРАБОТКА МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ПРОЦЕССА ОЧИСТКИ ХЛОПКА И ПРОВЕДЕНИЕ ЭКСПЕРИМЕНТОВ) С.Хашимов, Х.Эркинов, И.Махамаджанов	286
KIMYO FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Mirzayeva Robiya Abdurauf qizi	303

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В КЛАССАХ КОРРЕКЦИОННОРАЗВИВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ Барлыкбаева Саера Жеткербаевна, Хожаниязов Турсынбай Бахытбай уғли	307
БЕЛКОВЫЕ ГИДРОЛИЗАТЫ И ИХ ЭКСТРАКЦИЯ Раимова Чарос Бахром кизи	314
ИНТЕГРАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЕ БОЛЬНЫХ С НЕОРГАНИЧЕСКИМИ ЗАБРЮШИНЫМИ ОПУХОЛЯМИ Улмасов Фирдавс Гайратович, Джураев Миржалол Дехконович, Эсанкулова Бустоний Собировна	319
AVTOTURARGON VA AVTOMOBILLARNI MASOFAVIY BOG‘LASH VA UNING AFZALLIKLARI Turg‘unov Bahodirjon Hamdamjon o‘g‘li, Turg‘unova Nafisaxon Mahammadjon qizi, To‘uchiboev Abbosjon Erali o‘g‘li	324
УМРБОҚИЙЛИК Ахунжанова Ҳакимаҳон, Қодиржонова Ферузахон, Чепел Евгения Анатолевна	329
СУРУНКАЛИ КАСАЛЛИКЛАР БИЛАН ОҒРИГАН БЕМОРЛАРНИ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ Усмонова Нигора, Юсупова Мамлакат, Зокирова Зарифа	332
O'QUVCHILARNING O'Z ONA TILIGA MUHABBATI VA HURMATI Aliqulova Gavhar Panjiyevna	335
PAKHTA TEXNOLOGIYASI VA UNING SIFATI BO‘YICHA KLASSIFIKATSIYASI Abdulkarimov Tolibxon Tohirxon o‘g‘li	339
INTERNET AS A SOURCE FOR ENGLISH LESSONS Khojamuratova Gulimxan Saparbayevna	344
MUSIQA TA'LIM JARAYONIDA "INNOVATSION TA'LIM"NING JORIY QILINISHI Samatova Dildora	350
ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ Хайдарова Шохиста Рустамовна	354
ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ТЕХНИКАМ ТАЙМ- МЕНЕДЖМЕНТА Мифтахов Айдар Расилович	361
NEMIS TILINI O'RGANISHDA YANGICHA METODLAR VA MASLAHATLAR Safarali Eshmurodov	363
YANGI O'ZBEKISTON – YANGI QO'SHNIHLIK Rahimov Husanboy Ne'matjon o'g'li	369

ҲАРБӢЙ ХИЗМАТЧИ ШАХСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ АСОСЛАРИ Хамзаев Урол Эшмурзаевич	375
ҚУРОЛЛИ КУЧЛАР ТАРКИБИДАГИ МАХСУС ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТИНГЛОВЧИЛАРИНИНГ ЖАНГОВОР ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ Мавлонов Асқаржон Неъматович	379
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA ONA TILINI O'RGANISHNING O'RNINI D.B.Olimova	383
TOKNING ANTRAKNOZ KASALLIGINI NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARINI O'RGANISH NATIJASIDA QARSHI KURASHISH USULLARINI QO'LLASH Botirova Durdigul Rustam qizi	388
TOKNING MILDYU (SOXTA UN SHUDRING) KASALLIGINING RIVOJLANISHINI O'RGANISH ORQALI QARSHI KURASH TADBIRLARINI QO'LLASH Botirova Durdigul Rustam qizi	391
FRANSUZ TILIDA ARTIKLLARNING XUSUSIYATLARI VA ULARNING ASOSIY QOIDALARI Ahmatova Oybahor Jamol qizi	395
РАДИКАЛЬНАЯ МАСТЭКТОМИЯ С ОДНОМОМЕНТНЫМ ФОРМИРОВАНИЕМ ЛИМФОВЕНОЗНОГО АНАСТОМОЗА Мавлуда Нематовна Каримова, Дилдора Исмоиловна Тугизова, Улугбек Журакулович Субхонов, Эсанкулова Бустоний Собировна	400
РОЛЬ ИНГИБИТОРОВ ДПП-4 В УПРАВЛЕНИИ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА ПОЗИЦИИ ЗВЕНА ПАТОГЕНЕЗА Алиханова Н.М., Хужамуродова М.А.	415
ЧЎЯН ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ Нишонов Миркозимжон, Иброхимов Азиз Алижон ўғли	420
ЧЎЯНДАН ПЎЛАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ Нишонов Миркозимжон, Иброхимов Азиз Алижон ўғли	426
ДИАЛОГИЧЕСКАЯ РЕЧЬ, КАК ОДНА ИЗ ОСНОВНЫХ ФОРМ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ Шоназарова Феруза	433
RUMIY – HALI KASHF ETILMAGAN TAFAKKUR XAZINASI, BIZGA YETIB KELMGAN MA'NOLAR UMMONI Durdona Mashrabaliyeva	438
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA STOXASTIKAGA OID MASALALARINI YECHISH USULLARI Babayeva Zinnat	444

O'ZBEK O'G'LONI - FAYZULLA XO'JAYEV Mamasidiqov Fazliddin Muzaffar o'g'li	449
MUNCHOQTERA YODGORLIGI - QADIMGI ARXEOLGIK YODGORLIK Mamasidiqov Fazliddin Muzaffar o'g'li	454
ЁШ ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРНИ ТЕХНИК ҲАРАКАТГА ЎРГАТИШДА ЁНДАШТИРУВЧИ МАШҚЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ Дилфузахон Алиевна Маткурбанова	461
XOTIN -QIZLARNI BANDLIGINI TAMINLASH BO'YICHA CHORA-TADBIRLAR Abdukamolova Mohloroy Shuxratjon qizi	466
MAKTABDA TASVIRIY SAN'ATNI O'QITILISHIDA NAZARIYA, METODIKA VA DIDAKTIKANING O'RNI To'ychizoda Gulnoza Ibrohim qizi	469
KULOLCHILIK TARIHIDAN Abdukarimova Dildora	475
ACTIVITIES FOR IMPROVING SPEAKING SKILLS Alikulov Feruzbek Abdigobborovich	478
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY- AXLOQIY RUHDA TARBIYALASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Meretgeldieva Aygul Bekmiratovna	482
MOST COMMON ERRORS IN LEARNING ENGLISH AND WAYS TO OVERCOME Abdurazakova Marguba Muhammad kizi	486
MODERN ENGLISH TEACHING METHODS Abdurazakova Marguba Muhammad Kizi	490
HUQUQIY KOMMUNIKATSIYA Majitov Shoxjahon Hamraxon o'g'li	495
SHAMANISM (IN THE PAST AND PRESENT) Toshtemirova Shokhsanam Sherali girl	501
PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF "VALUES"IN THE CONTEMPORARY DEVELOPMENT OF SCIENCE Abdurahimova Hurinisobegim Abdulhomid qizi	506
O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA ANTRAPONIMIKA TARAQQIYOTIGA BIR NAZAR A LOOK AT THE DEVELOPMENT OF ANTROPONYMY IN UZBEK INGUISTICS Davronova Zarnigor Jabbor qizi	512
KOREYSLAR VA O'ZBEKLARNING TURMUSH TARZI VA QARASHLARI Turayeva Aziza Tojiddinova	518
SPEECH ETIQUETTE ENGLISH AND UZBEK	524

To'ranazarov Egamberdi Dilmurod o'g'li	
VIRUS BILAN ZARARLANGAN MAKKAJO'XORIDA AUKSIN GORMONINI KUZATISH O'rinboyeva Nilufar Akromjon qizi	529
ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ Азамбоева Нигорахон Гофуржановна	535
ZARAFSHON TO'QAYZORLARI O'SIMLIKLARI To'uchiyeva Qanoatxon Jo'raboyevna	540
МИЛЛИЙ АНЪАНАЛАРДА СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИНИНГ ЭСТЕТИК АСОСИ Баракаева Гавхар Лукмановна	546
МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ Инамова Дилфуза Акрамовна	556
ХИЗМАТЛАР СОҶАСИ МОҲИЯТИ ВА ТУРЛАРИ Холиқулов Анвар Нематович	561
ИНФРАСТРУКТУРА ТУРИЗМА КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО КЛАСТЕРА Ибрагимов Ибодулла Хасанович, Мусабаева Лариса Алишеровна	564
MUSTAQILLIKDAN KEYINGI DAVRDA SURXONDARYO VILOYATIDA SPORT SOHASIDAGI YUTUQLAR Xoliqova Nozima To'rayevna, Mardonov Jasur Davron og'li, Xoliqulov Asliddin Habibullayevich	571
SHAYX ABDULQODIR JIYLONIY HAZRATLARINING SALOHİYATI, SIFAT VA XULQLARI Raxmonova Gulnoza Alisher qizi, Sayfidinova Zarina Nabijon qizi	577
NOUN DIMINUTIVE FORMS IN ENGLISH Kalimbetova X.	582
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА – ТАКОМИЛЛАШТИРИЛГАН КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД Тоқсанбаева Айжамал Манғытбай қызы	588
XUDUDIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY SOLIQLARNING O'RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARINI TAKOMILLASHTIRISH Salomova Muyassar Fayzullayevna	597
КРИТЕРИИ РЕНТАБЕЛЬНОСТИ КЛАСТЕРА Ж.Эсонова	602
ABOUT ALBERT EINSTEIN Mamasidiqov Fazliddin Muzaffar o'g'li	605
RAQAMLI IQTISODIYOT Tolibjonov Xurshidbek	609
ILMIY BILISHDA ONG VA ONGSIZLIK MASALASI	613

Azimov Sirojiddin	
PEDAGOG MAHORATI VA HOZIRGI ZAMON O'QITUVCHI FAOLIYATIGA BIR NAZAR Djumaniyazova Malohat Komilovna	617
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ATROF-MUHITGA IJOBIY MUNOSABATDA TARBIYA SHAKLLARINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI Bovanova Umida Abduvahabovna	621
ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ВА ИЛМ-ФАН СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ИСЛОҲАТЛАР Солиев Азизбек Камолдинович, Турсунова Шахзода Фозилжон қизи	624
ЎЗБЕКИСТОНДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИ ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МАВЖУД МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ Ғаниев Сардор Муродулла ўғли	633
ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ СТРОЕНИЕ КЫЗЫЛАЛМАСАЙСКОГО РУДНОГО ПОЛЯ И МЕСТОРОЖДЕНИЯ КЫЗЫЛАЛМА Эргашов Одил Абдуманноб ўғли	642
МЕДНО ПОРФИРИВИЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ НА ПРИМЕР АЛМАЛЫКСКОГО РУДНОГО ПОЛЯ Рустамов Суннатилла Рустамович	654
OMON MUXTOR HIKOYALARIDA AN'ANAVIYLIK Mamatxonova Moxichexraxon Ubaydullo qizi	671
МОЯ ГАЗЕТА "ЖЕТКИНШЕК" Жиенбаева Тумарис Абдирамановна	675
BENAZIR SAN'ATKOR - MAHMUDJON MUHAMMEDOV Yoqubova Muslimaxon, Yo'ldoshboyev Kamronbek	678
MUSIQIY SULOLALAR - ISTE'DODLAR BESHIGI Yoqubova Muslimaxon	683
“MAHSULOT TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI” FANINI O'QITISHDA INTERFAOL TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Mamatova Roziya Hamroqulovna	687
CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE ELECTORAL PROCESS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN Sodikov Nomoz	692
REINFORCING THE SKILLS OF INTERMEDIATE LEVEL STUDENTS Tolibova Muslimaxon Farxodjon Qizi, Rapiqjonova Sehriyoxon Ravshanjon Qizi	697

PHONETIC AND LEXICAL ASPECTS OF SOME WORDS IN KARAKALPAK AND UZBEK LANGUAGES Jiyemuratova Jamila, Almuratova Tumaris	703
SOME ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING MOTHER TONGUE IN TEACHING AND LERANING A FOREIGN LANGUAGES Kamoliddin Ibrohimov Ravshan o'g'li	709
HOW WE CAN IMPROVE OUR ENGLISH LANGUAGE Sa'dullayeva Dilovar Xayrulla qizi	714
САРЛАВҲА ТАҲЛИЛДА МАҲОРАТ МАСАЛАЛАРИ Несибели Мамбетирзаева	719

ДОПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ФИО авторов: *Mehribon Qo'shnazarova*

UrDU akademik litseyi o'qituvchisi

Akbar Otaboyev

UrDU magistri (Urganch, O'zbekiston)

Название публикации: «HIKOYAT VA AFSONALAR – MILLIY QADRIYATLARIMIZNING ULKAN XAZINASI»

Foydasiz so'zlamas qaysi til,

Ona tili bo'lgay o'shal til, ona til.

(A.Otin)

Men o'zbek tilini oshiq Majnundek sevaman. Tilim u bilan chiqqan, yuragimni uning so'zlari bilan sharhlayman. U qadim va qutlug' Vatanimning muborak ovozi, Odam Ato zamonidan qolgan nido. Bu sehrli nafas necha-necha botirlarni ruhlantirgan, qancha-qancha shoirlar qalbini o'tlarga yoqmagan?! "Afrosiyob turk ta'rifi bilan dunyoga dong taratgan Alp Erto'nga Erga ot andoqqi ko'kka oy" O'g'uzxonning "Men senlarga bo'ldim xoqon" degan tabarruk gaplari ming yilliklardan beri hali ham barchaga tushunarli bo'lib keladi. M. Qoshg'ariy bu tilni uchqur tulporga o'xshatsa, Yu. X. Hojib bu tilni tog' ohusiga qiyos qilgandi.

Milliy mafkura ko'p millatli O'zbekiston xalqining ezgu go'ya – ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot, barpo etish yo'lidagi asriy orzu-intilishlari, hayotiy ideallarini o'zida aks ettiradi. Milliy g'oya va istiqlol mafkurasini Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no-mazmunini teran anglab yetishga xizmat qiladi. Xalqni buyuk kelajak va ulug'vor maqsadlar sari birlashtirish, mamlakatimizda yashaydigan, millati tili va dinidan qat'iy nazar, har bir fuqaroning yagona Vatan baxt- saodati uchun doimo mas'uliyat sezib yashashga chorlash, ajdodlarimizning bebaho merosi, milliy qadriyat va an'analarimizga munosib bo'lishga erishish, yuksak fazilatli va komil insonlarni tarbiyalash, ularni yaratuvchanlik ishlariga davat qilish, shu muqaddas zamin uchun fidoyilikni hayot mezoniga aylantirish-milliy istiqlol mafkurasining bosh maqsadidir.

Milliy istiqlol g'oyasini yangi pedagogik texnologiya usullari asosida o'quvchilar ongiga ona tili darslarida singdirish ustozlardan juda katta mas'uliyatni talab qiladi.

Mavzu: "Ergashgan qo'shma gaplar omonomiyasi va sinonomiyasi"

Maqsad: a) o'quvchilarga qo'shma gaplarning bir-biridan farqi, ergashgan qo'shma gaplar omonomiyasi, sinonomiyasi haqida ma'lumot berish;

b) o'quvchilarni o'zbek tilini, Ona Vatanimizni, mashhur bobokalonlarimizni sevishtirish va qadrlash, ularning milliy qadriyatlarini ulug'lash ruhida tarbiyalash;

s) o'quvchilarni adabiy til qoidalarini asosida mustaqil fikrlashlarini, dunyoqarashini, tafakkurini rivojlantirish.

O'quvchilardan o'tilgan mavzuni so'rab olish uchun uzoq va yaqin o'tilgan mavzularni takrorlash maqsadida yozma bahs, ya'ni yozma savol-javob usulidan foydalanaman. Buning uchun o'quvchilarning o'rnini o'zgartiramiz. Ularni auditoriyada to'rtburchak shaklida o'tirg'izamiz.

Qarama-qarshi tomondagi o'quvchilar bir-birlari bilan raqobatdosh hisoblanadilar va "Adiblar tilga kirsin" mashqini yozma dialog shaklida olib boradilar. Bu mashq mavzusi "Borlig'imsan, Ona tilim!" mavzusiga qaratilgan bo'ladi. O'quvchilar qog'ozga xohlagan adib nomini yozadilar va o'z raqobatdoshlariga olib borib beradilar. Raqobatdoshlar shu adib qalamiga tegishli ona tilidagi hikmatli so'zlarni o'ylab topib yozishlari kerak. Raqobatdoshlar ham xuddi shu tartibda mashqni davom ettiradilar. Va shu hikmatli so'zning tuzilishiga ko'ra turini aniqlash ham zarur bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning uzoq va yaqin o'tilgan mavzulardan olgan bilimlarini mustahkamlaydi. Bu mashq 3-4 marta takrorlanadi. O'quvchilar ishidan namuna:

"Adiblar tilga kirsin..."

1-o'quvchi savoli:

"M.Qoshg'ariy?"

Raqobatdoshining javobi:

Javob: M. Qoshg'ariy turk tilining nozik bilimdoni va tolmas targ'ibotchisidir. "U arab tili bilan ikki uloqcha ot singari teng poyga qilib, o'zib borayotgan turk tilini" ko'klarga ko'taradi. Adib turkiy tilini uchqur tulporga o'xshatadi. Bu aforizm tuzilishiga ko'ra sodda yoyiq gap.

2-o'quvchi savoli:

“Y.X.Hojib?”

Raqobatdoshining javobi:

Bu turkcha qo`shiqlar tuzattim senga.

O`qurda unutma, duo qil menga

Bu aforizm bog`lovchisiz qo`shma gap. Uchta sodda gaplar ohang orqali bog`langan.

3-o'quvchi savoli:

“A. Yugnakiy?”

Raqobatdoshining javobi:

Tumami erur Qoshg`ariy til bila,

Aytmiş adib riqqatil dil bila.

Bu aforizm bog`lovchisiz qo`shma gap.

4-o'quvchi savoli:” Y.X.Hojib?”

Raqobatdoshining javobi:

Kiyik tagi ko`rdim bu turk so`zu

Ani aqru tutdim yaqurdim ara.

Adib turkiy tilni tog` kiyigiga o`xshatadi, bu aforizm bog`lovchisiz qo`shma gap.

5-o'quvchi savoli:” Faxriddin Muborakshox?”

Raqobatdoshining javobi:

Arabchadan so`ng turkiy tildan boshqa yaxshiroq va savlatliroq til yo`qdir.

Bu aforizm sodda yoyiq gap.

6-o'quvchi savoli:”H.Xorazmiy?”

Raqobatdoshining javobi:

Turk zuxuridur ochunda bu kun,
Boshla ulug` yir ila turkona uchun!
Bu aforizm bog`lovchisiz qo`shma gap.

7-o`quvchi savoli:” A.Navoiy?”

Raqobatdoshining javobi:

Turk nazmida chu men tortib alam,

Ayladim ul mamlakatni yakqalam

Bu aforizm ravish ergash gapli qo`shma gap. Bu misralarda turk tilida ijod qilib, turkiy qabila va elatlarni birlashtirganligini nazarda tutgan. O`quvchilar ishi yig`ib olinib, baholanadi.

Yangi mavzuni “Vatan – sajdagoh kabi muqaddas”, “Tarix sahifalarini varaqlaganda” mavzularidagi 7 daqiqalik videofilmni namoyish qilish bilan boshlayman.Shart shunday: “Namoyish qilingan matnga tatabbu tarzida matn yaratish va gaplarni tuzilishiga ko`ra tahlil qilish”. Bu shartdan oldin o`quvchilarning soniga qarab, 6 kishidan yoki 4 kishidan iborat 4 guruhga: “Navoiy”, “Qoshg`ariy”, “Xos Hojib”, “Yugnakiy” kabi tilshunos olimlar nomi yozilgan kartochkalar orqali bo`lib olaman va guruh vakillarini “Bahs klubi” shaklida doira-doira qilib o`tirib olishlarini so`rayman. Guruh sardori tanlanadi va u o`quvchi har bir a`zosini, har bir ishtiroki uchun baholab boradi. Men o`quvchilar uchun “Ko`hna Urganch” videofilmini tanladim.O`quvchilar shu videofilm asosida shunga o`xshash “Xazorasp qal`asi”, “Ellikqal`a”, “Yonboshqal`a”, “Ayozaqal`a”lar haqidagi afsonalarning mazmunini berilgan oq qog`ozlarga eslab yozadilar va 6-8 gapdan iborat matn yaratadilar . Har bir guruh sardori guruh a`zolari orasidan eng yaxshi yaratilgan matnni o`qib eshittiradi. Guruh a`zolari esa gaplarni tahlil qilishda qatnashadilar. Guruhlararo raqobat tashkil qilinadi, ular bir-birlarini to`ldiradilar, tanqid qiladilar va savollar beradilar.Ayniqsa, matnlardagi ergash gaplar tahliliga, ularning bir-biriga yaqin ma`noli bo`lishi yoki omonimligiga e`tibor qaratiladi. O`quvchilarni o`z matnlarida uchragan ergash gaplarning omonimlarini va sinonimlarini topishga undaymiz. Masalan: “Xazorasp qal`asi” matnini o`quvchilar shu gap bilan yakunlashgan:

Kim Ona Vatanining qadriga yetsa, u haqiqiy insondir. Ularga shu gapdagi ergash gapning omonimlari qilib boshqa turdagi ergash gaplar hosil qilish topshirig'i beriladi.

O`quvchilarning javobi:

1. Kim Ona Vatanning qadriga etsa, uning xalq oldida e'tibori yuqori bo'ladi. Aniqlovchi ergash gapli qo'shma gap.
2. Kim Ona Vatanning qadriga etsa, uni hamma hurmat qiladi. Vositasiz to'ldiruvchili ergash gapli qo'shma gap.
3. Kim Ona Vatanning qadriga yetsa, biz ham u bilan doimo faxrlanamiz. Vositali to'ldiruvchili ergashgan qo'shma gap.

Bu gaplar mazmunan bir-biriga ma'nodosh, ergash gapli qo'shma gaplar sinonimiyasidir. Darsning asosiy maqsadi ana shu o'rinda yechiladi. O`quvchilar ergash gapli qo'shma gaplarning bir-biridan farqini aniq bilib oladilar va o'z Ona Vatanlarini qay darajada sevishtarini isbot qiladilar.

2-shartimiz: "Tugun asosida rivoyatni davom ettirish" mashqini bajartirish uchun har guruhga bittadan taxtacha va ko'k, oq, qizil qalamlar beriladi. Taxtachaga esa bir jumla yozilgan:

1-guruh taxtachasi:

"Bir necha hurmatli Ayyub ilohiy sirlar kayfidan mast bo'lib, toat- ibodat qilib, shamdek ko'zidan yoshlar to'kib o'ltirar edi. Shu kecha bir kisovur uning uyiga lahm kovlay boshladi...."

2-guruhga taxtachasi:

"Saxiy bir podshohning sevgan bir quli bo'lib, bakovullik qilir edi. Kunlardan bir kuni uning bazmida ovqat vaqtida podshohning ham ishtahasi yaxshi bo'lib turganda, falokat yuz berib, bir tosh qulning oyog'iga urildi, shunda issiq oshni podshohning boshiga to'kib yubordi...."

3-guruh taxtachasi:

"Iskandar o'z ixtiyori bilan shohlikni tark etgan, faqat, eski qabrlarda istiqomat qiladigan bir darvesh borligini eshitib, uni olib kelishlarini buyuribdi.

U bosh yalang, oyoq yalang yoqa yirtig`idan ko`kraklari ham ochiq, ikki qo`lida ikkita bosh chanog`ini ko`targan holda keldi...”

4-guruh taxtachasi:

“Xat tashuvchi bir qush-tez uchar bir kabutar bor edi, u qanot qoqib, parvoz qilganda bir tosh masofani dam olmay bosib o`tdi. U bechora bir shohning tuzog`iga ilinib, qanot quyrug`iga ko`p shikast yedi...”

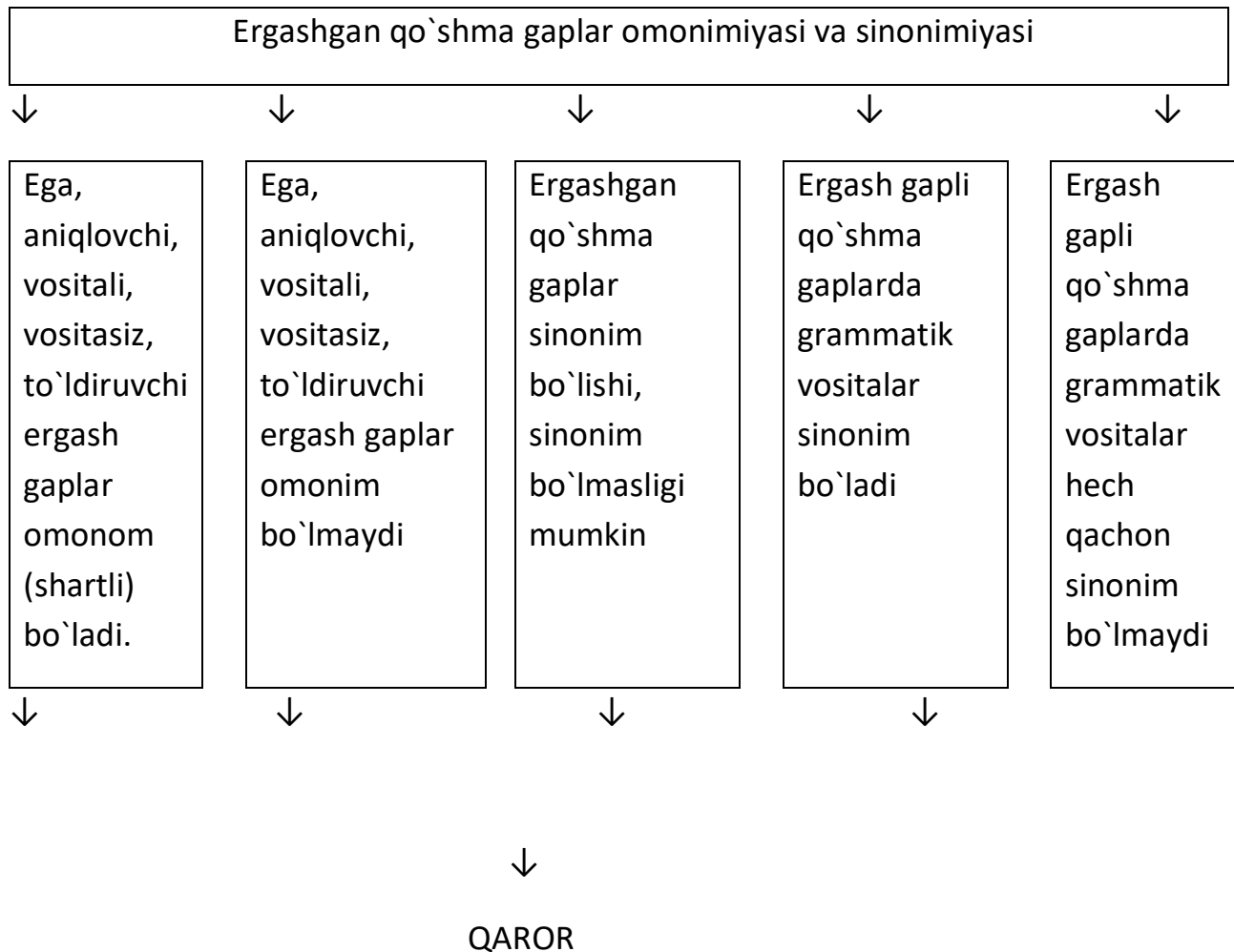
Men bu hikoyatlarni bobokalonimiz A.Navoiyning “Hayrat ul- abror” va “Saddi Iskandariy” dostonlaridan tanladim. Negaki o`zbek tilini yo`qolib ketishidan saqlab qolib, uning boy va go`zal til ekanligini ham “Muhokamat ul- lug`atayn” asari orqali nazariy jihatdan asoslab, “Xazoyin ul-maoniy”, “Xamsa” asarlari bilan amaliy jihatdan isbotlab bergan, turkiy til bilan bu mamlakatni yakqalam qilib, yer yuziga turk qavmini, turkiy tilning shuhratini tanitgan yagona allomamizdir. Uning har bir kichik she`ridan tortib, yirik asarlari, hikoyalarda milliy o`zligimizni, milliy qadriyatlarimizni ko`ramiz, Ona Vatanimizni sevib qadrlashni o`rganamiz. 10 daqiqadan keyin guruhlarining ishi tekshiriladi va matnlardagi ergashgan qo`shma gaplar tahlili ular omonimiyasi so`raladi. (og`zaki)

3-shartimiz: “Qarorlar shajarasi”. Bu usul qiyin va turlicha vaziyatlarda qarorlar qabul qilishni oqillashtiruvchi texnikadir.

Mashqni o`tkazish usuli:

1. Bir muammo belgilanadi, guruhlar uchun jadval tayyorlanadi.
2. O`quvchilar gap borayotgan muammo bilan bog`liq realliklarni bilib oladilar.
3. 4-6 kishilik guruhlariga to`ldirish uchun jadval va markerlar beriladi. Ularga mashq bajarish uchun (10-20 daqiqa) beriladi.
4. Qatnashuvchilar har bir variantning afzalliklari va nuqsonlarini yozadilar va keyinchalik muammoni hal qilish usuli to`g`risida qaror qabul qiladilar.
5. Ish yakunida guruh vakillari navbati bilan o`z guruhlari ishining natijasini qiyoslaydilar. Guruhlarni bir xil qarorga olib kelgan sabablarni aytib beradi (olib boruvchi), savollarga javob beradi.

MUAMMO

Bu ilg'or pedagogik texnologiya usullari, tafakkur matnlari orqali ona tili darsida:

1. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarni zeriktirmasdan bir masaladan tezlik bilan ikkinchi masalani yechishga undaymiz. Ular bir bog'dan ikkinchi bog'ga o'tib, turli hidli gullarni hidlagandek bo'ladilar.
2. O'quvchilarni yangi mavzu va o'tilganlarni takrorlash orqali Milliy qadriyatlarimizni, Ona tilimiz va Ona Vatanimizni yan-da ko'proq sevishtga, bobolarimiz ma'naviy merosini qadrlab, sevib, ular o'gitlariga rioya qilishga, kelajakda komil inson bo'lib yetishga chorlaymiz.
3. O'quvchilarning tafakkurini rivojlantiramiz, bir-birini tanqid qilishga, javoblarni to'ldirishga o'rgatamiz, raqobatlashtiramiz.

4. Muammolarni taqqoslab echishga o`rgatamiz.
5. Ijodiy tafakkur qobiliyatini, mustaqil fikrlash imkoniyatlarini rivojlantiramiz, to`g`ri va ravon bayon qilish ko`nikmalarini shakllantiramiz, savodxonligini oshiramiz.
6. O`quvchilarni o`z ustida mustaqil ishlashga o`rgatamiz. Buning uchun o`quvchilarga o`zlari sevgan buyuk allomalarning suratini oq qog`ozga kleylab, rangli kartochka tayyorlab kelish topshiriladi. Bu tayyor kartochkalarga esa darsda shu adibning o`zbek tili. Ona Vatan xaqidagi hikmatli so`zlari she`rlari bilan to`ldirish topshirig`i beriladi. Tayyor namunali kartochkalar har bir o`quvchining o`z ustida ishlash ijodiy papkasiga solib olib qo`yiladi yoki allomalarning surati tushirilgan hayoti, ijodi, matn qilib berilgan tayyor kartochkalardan foydalanish:
7. O`quvchini shu alloma tashqi ko`rinishi bilan; 2. Uning hayoti, ijodi bilan tanishtiradi; Bu matn turlari orqali o`quvchilardagi buyuk avlod ajdodlarimiz bilan faxrlanish, sevish tuyg`ularini oshiramiz.

ФИО авторов: *Qo'shnazarova Mehribon*

Akbar Otaboyev

UrDU magistri (Urgench, Uzbekistan)

Название публикации: «LIRIK ASARLARNI O'TISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHDAGI QULAYLIKLAR»

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda ona tili va adabiyot darslariga yangi pedagogik talablar qo'yilmoqda . Har bir mavzuga interfaol metodlarni tatbiq qilgan holda yondashib dars o'tish pedagoglardan yuqori kasbiy mahorat talab qiladi . Ushbu ilmiy maqolada lirik asarlarni multimedia vositalaridan foydalanib o'tishdagi qulayliklar, multimediali taqdimot, multimedia vositalari, multimediali darslarning didaktik ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: multimedia, multimediali taqdimot, multimedia vositalari, multimedia qurilmalari, ko'rgazmali metod, videolavhalar, elektron o'qitish.

Respublikamiz ta'lim-tarbiya tizimida bajarilayotgan tub islohotlar jarayonning ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-nazariy, iqtisodiy hamda tashkiliy asosi bo'lishi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi", Respublika Prezidentining farmonlari va hukumat tomonidan qabul qilingan qarorlar, o'quv fanlari bo'yicha Davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari hamda boshqa o'quv-metodik vositalarni yana-da takomillashtirishni taqozo etib, ta'limni sifat jihatdan yangilashni taqozo etmoqda. Ta'lim - multimedaning eng ko'p ishlatiladigan sohasi. Multimedia o'quv jarayonida katta o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda, natijada o'qitishning an'anaviy usullaridan tashqari usullar ham mavjudligi namoyon bo'ldi. An'anaviy passiv o'qitish usullaridan iborat model aktiv-o'qitish modeli bilan almashtirildi. Ba'zi hollarda o'qituvchilar yo'naltiruvchi vazifasini bajarishi kerak bo'lmoqda. Bunday o'qish va o'rganish jarayoni asosini o'qituvchi o'rniga o'quvchi tashkil qiladi. **Elektron o'qitish** o'qitish jarayonining kuchli siyosati bo'lib, o'qituvchilar an'anaviy o'qitish usullarining o'rnini bosadi demay, balki **"boyitilgan" ko'rinishi"** deb atadilar. Akademik litseylarda o'quvchilarning fikrlash faoliyatini kompyuter texnologiyalari yordamida ko'rgazmali tashkil qilishda uch **asosiy vazifani bajarish lozim.**

Bular: ko'rgazmali qurol asosida o'rganilayotgan narsa yoki hodisaning original

obrazini yaratish; ko'rgazmali qurolning o'zi o'quvchining muayyan maqsad bilan kuzatishini tashkil etishi; nazariy bog'liqlik va mazmuniga mos tushunchalarni hosil qilish yoki o'quv vazifalarini bajarish jarayonida obrazdan mohirona foydalanib, uning mazmunini ifodalovchi harakat kiritish va tushuntirishdir. Bundan ko'rinib turibdiki, kompyuter texnologiyalari yordamida o'quv materiallarini obrazlar yordamida o'quv materiallarini obrazlar ko'rinishida ifodalash orqali **ta'lim metodlaridagi: og'zaki tushuntirish, ko'rgazmali va amaliy metodlarga xos** xususiyatlarini amalga oshirish imkoniyatini yaratish mumkin ekan. **Ta'lim metodlarining** birgalikda bajarilishi o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirishni oshirish, tushunchalar ko'rinishida fikr - mulohaza yuritishi va aqliy o'sishiga zamin yaratadi. **Kompyuter taqdimotini** tayyorlashda o'qituvchi mavzuni aniq, qisqa va lo'nda tarzda berishi, **tezislardan foydalanishi, ko'proq uning multimedia xususiyatlari, ya'ni ranglar, ovoz va suratlardan foydalanishi zarur.** Birdaniga, juda ham ko'p mavzuga oid raqamlar va faktlarning berilishi o'quvchilarni charchatish bilan birga, ularni zeriktirishi ham mumkin. O'tilgan mavzuni qaytarish va uyga vazifa berishda ham o'qituvchi **slaydlar orqali namuna sifatida** ishlangan namunalarni ko'rsatishi maqsadga muvofiqdir. Demak o'qituvchi o'quvchilarninga tafakkurini, dunyoqarashini o'stirish, komil inson qilib tarbiyalash maqsadida har bir adabiyot darsida multimedia vositalaridan o'rinli foydalanishi ayni dolzarb masaladir.

Multimedia - bu kompyuter yoki boshqa raqamli ma'lumotlar bilan ishlovchi boshqa texnik vositalar orqali sizga taqdim etiladigan matn, tasvir, ovoz va videodan iborat murakkab ko'rinishdagi ma'lumot hisoblanadi. Siz ma'lumotni yorqin tasvir va animatsiya, videotasvir va matn, o'ziga jalb qiluvchi ovoz ko'rinishida qabul qilish natijasida axborotni ong va tasavvurda keng his qilishingiz mumkin. Agar bu jarayonga interaktivlik tadbiq qilinsa, u holda ta'sir doirasi yana-da ortadi. Multimedia ta'rifiga ko'ra oddiy tuyulsa ham, u bilan ishlash jarayoni murakkab hisoblanadi. Multimediani bilish bilan bir qatorda multimedining texnik va dasturiy vositalarini ham bilish lozim. Multimediali axborotlardan birgalikda ilovalarini yaratuvchilar- mutaxassislarni **multimedia yaratuvchilar deb ataymiz.**

Multimedia vositalari - bu foydalanuvchi ovoz, video, tasvir, matn, animatsiya yordamida muloqotda bo'ladigan apparat va dasturiy vositalarning yig'indisi.

Multimedia qurilmalari - bu multimediali ma'lumotlarni qayta ishlash, ya'ni matn, ovoz, tasvir va videoaxborotlar bilan ishlaydigan apparat vositalari bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: ma'lumotni yozib olish qurilmalari; ma'lumotni chiqarish qurilmasi; manipulyatorlar; "virtual borliq" qurilmalari; axborot tashuvchi qurilmalari; tasvirlarni qayta ishlash qurilmalari.

Ta'lim multimedaning eng ko'p ishlatiladigan sohasi hisoblanadi. **Multimediali elektron o'qitish o'qituvchi va o'quvchi uchun kuchli, qulay va samarali vosita hisoblanadi.** Multimedia o'quv jarayonida katta o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda, natijada o'qitishning an'anaviy usullaridan tashqari usullar ham mavjudligi namoyon bo'ldi. An'anaviy passiv o'qitish usullaridan iborat model aktiv-o'qitish modeli bilan almashtirildi. Ba'zi hollarda o'qituvchilar yo'naltiruvchi vazifasini bajarishi kerak bo'lmoqda. Bunday o'qish va o'rganish jarayoni asosini o'qituvchi o'rniga o'quvchi tashkil qiladi. **Elektron o'qitish o'qitish** jarayonining kuchli siyosati bo'lib, o'qituvchilar an'anaviy o'qitish usullarining o'rnini bosadi demay, balki **"boyitilgan" ko'rinishi** deb atadilar.

Taqdimot-prezentasiyalar(ing.presentation)-audiovizual vositalardan foydalanib ko'rgazmali shaklda ma'lumot taqdim etish shakli. Taqdimot yagona manbaga umumlashgan kompyuter animatsiyasi, grafika, video, musiqa va tovushni o'zida

mujassam etadi. **Odatda ,taqdimot ma'lumotni qulay qabul qilish uchun sujet, ssenariy va strukturaga ega buladi.** Animatsiya - multimediali texnologiya; tasvirning harakatlanayotganligini ifodalash uchun tasvirlarning ketma- ket namoyishi. Tasvir harakatini tasvirlash effekti sekundiga 16 ta kadrda ortiq videokadrlarning almashinishida hosil bo'ladi. **O'yin** dam olish, ko'ngil ochish ehtiyojlarini qondirish, organizmdagi zo'riqishni yo'qotish hamda ma'lum malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan multimedia ilovalaridandir. **Videoilovalar** - harakatlanuvchi tasvirlar ishlab chiqish texnologiyasi va namoyishi. Video tasvirlarni o'qish qurilmalari - videofilmlarni boshqaruvchi dasturlar. **Multimedia-galereyalar**

Galereyalar-tovush jo'rligidagi harakatlanuvchi suratlar to'plami. **Audio ilovalar**- tovushli fayllarni o'quvchi qurilmalar - raqamli tovushlar bilan ishlovchi dasturlar. **Adabiyot fani o'qituvchisi** o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida, yangiliklardan boxabar bo'lgani holda, dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Adabiyot darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kayfiyati, qiziqishlari, hayot tarzi, dunyoqarashi, tafakkuri, aqliy va kasbiy ko'nikmalarini namoyon qiladi. Internet texnologiyalarining kirib kelishi o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun yangi imkoniyatlar beradi, ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga sharoit yaratadi. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturining asosiy talablaridan biri axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng tatbiq etib, o'quvchilarni mustaqil bilim olishga, erkin fikrlashga o'rgatishdan iboratdir.

Adabiyot darslarida multimediyadan foydalanish o'qituvchiga:

- darsni zamonaviy tarzda modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;
- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi.

Adabiyot darslarida multimediyadan foydalanish o'quvchilarga:

- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash;

- zamonaviy axborot - kommunikatsion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Multimedia - bu obyekt va jarayonlarni an'anaviy [matn shaklida emas](#), balki fotorasm, video, chizma, animatsiya, ovoz yordamida namoyish qilishdir.

Ta'limni axborotlashtirish quyidagilarga imkon beradi:

-ta'lim tizimini avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalari yordamida boshqarish,

-axborot vositalari va texnologiyalari bilan ta'minlash;

-ta'lim va tarbiyaning mazmuni, metodlari va mazmuniy shakllarini tanlash metodologiyasini takomillashtirish;

-ta'lim oluvchilarni aqliy rivojlantirishga, ularda mustaqil axborot izlash, tajribalar o'tkazish, tadqiqotlar olib borish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan metodikalarni yaratish;

-ta'lim oluvchilarning bilim darajasini obyektiv, tizimli va tezkor nazorat qilish va baholashga imkon beruvchi testlar va diagnostik metodikalarni ishlab chiqish;

-ta'lim oluvchilarning salohiyatini rivojlantirish, bilimlarni mustaqil egallash,

- axborotlarni qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan o'qitish tizimlarini yaratish.

Multimedia hozirda juda tez gurkirab rivojlanayotgan zamonaviy axborot texnologiyasi bo'lib, u quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- an'anaviy axborot turlari, ya'ni matn, jadval, turli xil bezaklar va original axborot turlari, ya'ni nutq, musiqa, videofilmlardan parchalar, telekadrlar, animatsiya (ob'ektlarning fazodagi harakati) ko'rinishidagi axborot turlarini bir dasturiy mahsulotda mujassamlashtirilganligi;

- video va audio axborotlarini kompyuterda qayta ishlash va aks ettirish uning markaziy protsessor tez harakatchanligi, ma'lumotlarni uzatish shinasining o'tkazish qobiliyati, operativ va video-xotira, katta hajmli tashqi xotira, hajm va kompyuter kirish-chiqish kanallari bo'yicha almashuvi tezligini taxminan ikki baravar osh **"Inson-kompyuter" interaktiv muloqotining yangi darajasini ta'minlanishi**. Bunda muloqot jarayonida foydalanuvchi ancha keng va har tomonlama axborotlarni

oladiki, mazkur holat ta'lim, ishlash yoki dam olish sharoitlarini yaxshilashga imkon beradi. Ta'lim jarayonida multimedia vositalari yordamida darslarning samaradorligini oshirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Rivojlangan xorijiy davlatlarda o'qitishning bu usulini ta'lim sohasining barcha yo'nalishlari bo'yicha tadbiq qilinmoqda. Hozirgi amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari yordamida o'quvchilarni o'qitish ikki barobar samarali bo'lmoqda. Mazkur vosita yordamida o'qitishda an'anaviy ta'lim usullariga nisbatan o'rtacha 30%gacha vaqtni tejash mumkin hamda olingan bilimlar o'quvchilar xotirasida uzoq muddat saqlanib qoladi. Ma'lumki, eshitgan materialning to'rtidan bir qismi xotirada qoladigan bo'lsa, o'quvchilarga beriladigan materialning video (ko'rish) orqali amalga oshirsak, axborotni xotirada saqlanib qolishi va tasavvur qilish imkoniyati 25-30%gacha ortadi. Shuningdek, mazkur o'quv materiallari audio, video, grafika ko'rinishida mujassamlashtirilgan holatda o'quvchilarga berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75%ga ortishi kuzatilmoqda. Ta'lim sohasida multimedia vositalari yordamida o'quvchilarga bilim berish quyidagi afzalliklarga ega: ta'lim jarayonida berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o'zlashtirish [imkoniyatining mavjudligi](#); ma'lumotlarni vizuallashtirish imkoniyati; dars jarayonida bilim olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyatiga erishuvi; olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishuvi. Xulosa qilib shuni aytish kerakki, har bir ta'lim vositasi talab darajasida ishlab chiqilib, o'z o'rnida va samarali foydalanilsa, ta'lim jarayonida mazmunni o'zlashtirishga katta yordam beradi. Ta'lim jarayonidagi eng muhim vositalar yuqorida ta'rif berilgan kompyuter vositalari hisoblanadi. Bu vositalar dars jarayonini ko'rgazmali qilishga, o'quv materialining o'zlashtirilishini yengillashtirishga va ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. "Yuz marta gapirgandan ko'ra, bir marta ko'rgan afzal", -degan xalq iborasi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Ko'rgazmalilik, tushunarlilik va misol-namunalardan foydalanish kabi didaktik tamoyillar bu iboraga javob beradi. Chunki bu vositalardan foydalanishning mohiyati, ta'lim oluvchilarda bilimlarni ko'rgazmali va imkon qadar real hayotga yaqin holda shakllantirishdan iboratdir. Pedagoglarda bu bilimdonlikni rivojlantirishni oliy o'quv yurtlaridagi o'qish davomida boshlash kerak. Axborot texnologiya soqasidagi bilimdonlikni quyidagilar bilan ifodalasa bo'ladi: zamonaviy axborot muqitida tajribani baholash va faoliyatda qo'llash qobiliyati: shaxsiy ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qilish: umumiy kommunikativ madaniyatining, axborot almashishni tashkillashtirishda tajriba va nazariy bilimlarning mavjudligi axborotni olish, tanlash, saqlash, qayta ishlash, o'zgartirish,

taqdim etish, uzatish va qo'llash madaniyatini o'zlashtirish zarur. **Ma'lumki ,adabiyot darslari ham nazariy, ham amaliy olib borilishiga ko'raquyidagi to'rt bosqich amalga oshiriladi:asarni ifodali o'qish;xususiyl tahlil qilish;ilmiy, uslubiy savodxonlik;ijodkorlik.Adabiyot darslarida fan o'qituvchisi mohirlik va tezkorlik bilan vaqtni to'g'ri taqsimlay olmog'i lozim.** Aks holda o'z oldiga qo'ygan maqsadga aniq erisha olmaydi. Dars jarayonida o'tiladigan mavzu bo'yicha mavzuga mos metodlarni tanlash zarur. Har bir metodni qo'llash vaqtida o'quvchilarning faolligini oshiruvchi , bahs-munozaraga va erkin fikrlashga undovchi metodlarni qo'llagan ma'qul.Zamonaviy dars o'tish texnologiyalari o'quvchilar dunyoqarashini , bilim doirasini, fanga bo'lgan qiziqishi, intilishini oshiribgina qolmay, tasavvurni boyitadi, mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Axborot asri deya ta'riflanayotgan XXI asrda o'quvchilarni oddiy ma'lumotlar,kundalik xabarlardan iborat darslar bilan qiziqitirish juda mushkul. Bu esa har bir o'qituvchi oldiga aniq, maqsadli ta'lim-tarbiyani yetkazishdek ulug'vor vazifani qo'yadi. Bu borada o'qituvchiga zamonaviy pedagogik texnologiyalarga,multimediya vositalariga asoslangan noan'anaviy darslar va turli metodlar ko'makchi vazifasini o'taydi.

Multimediali darslar quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yordam beradi:

- fan bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtirish;
- o'zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta'minlash;
- o'z - o'zini nazorat ko'nikmasini shakllantirish;
- bilim olishga bo'lgan ehtiyojini rivojlantirish;
- o'quvchilarni o'quv material ustida mustaqil ish olib borishlarida o'quv – metodik yordam ko'rsatish.

Adabiyot darslarini multimedia texnologiyalari asosida o'qitish katta

samara beradi. Buning uchun esa mashg'ulotlarning har bir mavzusi bo'yicha dars

ishlanmalari yaratilishi lozim. Ana shu ishlanma asosida barcha mavzularga oid axborot texnologiyalari,multimedia vositalari yordamida bayon etilishi lozim bo'lgan nazariy va amaliy materiallarning elektron taqdimoti shakli tayyorlanadi. Dars ishlanmalariga taqdimot slaydlar tayyorlanib,videoproyektorlar orqali o'quvchilarga tushuntirilsa,maqsadga muvofiq bo'ladi.

Multimediali taqdimot nafaqat matnli va ko'rgazmali, balki ovozli, animatsiyali bo'lishi o'quvchilar tomonidan mavzuni mukammal o'zlashtirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Axborot - kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad - aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir. Xulosa qilib shuni aytish joyizki, ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz - barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratdir. Ayniqsa, kelajak avlodda mustaqil fikrlash, mantiqiy fikr yuritish kabi ko'nikmalarni hosil qilish bugungi kun o'qituvchisining asosiy vazifasidir

Lirik asarlarni o'qitishda multimedia texnologiyalarining qulayliklarini sanab o'tamiz:

- turli xil ko'rinishdagi katta hajmdagi axborotlarni bitta diskda saqlash imkoniyati mavjud (bir necha bobli matnlarni, minglab yuqori sifatli tasvirlarni bir necha soatli film va roliklarni hamda tovushli axborotlarni);
- sifati saqlangan holda ekrandagi tasvirlarni aniq qismlarga ajratish yoki ularni eng qiziq hamda kerakli qismlarini kattalatish imkoni mavjud;
- mavzuga doir grafiklar, tasvir va rasmlarni qiyosiy tahlil qilish, ilmiy yoki o'rganish maqsadida dasturiy vositalar yordamida ishlov berish imkoniyati;
- tasvir yoki tasvirni yoritish maqsadida foydalanilgan matn hamda boshqa ko'rsatilayotgan axborotdan kalit so'zlarni yoki tasvirning kerakli qismini ma'lumot olish hamda tushuntirishga kerakli axborotni ajratib olish imkoniyatlari mavjud;
- mavzuga monand uzluksiz musiqa hamda boshqa audio ta'minotini olib borish;
- «stop-kadr» (kadrni to'xtatish) ish tartibidan foydalanib Nodira haayoti va ijodiga oid videoyozuv lavhasidan foydalanish imkoniyati;
- global internet tarmog'iga ulanish hamda uning mavzuga oid resurslaridan va foydalanuvchilaridan foydalanish imkoniyati mavjud;
- grafik va tovush redaktorlari, kartografik axborot va matnlarga ishlov bera oladigan shaxsiy amaliy dasturlar bilan ishlash mumkin.

Yuqorida sanab o'tilgan afzallik va xususiyatlardan tashqari yana ko'pgina imkoniyatlari mavjuddir, jumladan, tasvirni yaxlit yoki bir qismini avtomatik ravishda ko'rish, tanlangan joyini saqlab qolish va belgilab qo'yish.

Multimedia tizimlarining paydo bo'lishi axborot texnologiyalarining rivojlanishiga va ilm-fanda, ta'limda, savdoda (biznesda) tibbiyotda keng ko'lamda tadbqiq etilishiga turtki bo'ldi.

Multimedia vositalari lirik asarlarni o'rganish jarayonida quyidagi eng muhim jihatlari bilan alohida ahamiyatga egadir:

- differensial va individual o'qitish jarayonini tashkil qilishi;
- o'qish jarayonini baholash, teskari aloqa bog'lashi;
- o'zini-o'zi nazorat qilish va tuzatib borishi;
- o'rganilayotgan mavzuni namoyish etishi va ularning dinamik jarayonini ko'rsatishi;
- lirik asarlarni o'rganishda animatsiya, grafika, ovoz kabi kompyuter va axborot texnologiyalardan foydalanishi;
- o'quvchi - talabalarga mavzuni o'zlashtirish uchun strategik ko'nikmalar hosil qilishi va hokazo.

Shuningdek, multimedia vositalarining amaliy tomoni, ulardan o'quv jarayonida foydalanish va kelgusida ta'lim tizimida o'quv jarayoni uchun ma'lumotlar bazasini va animatsion taqdimotlar yaratishdek muhim vazifani amalga oshirishga zamin hozirlaydi.

ФИО авторов: Усаров Жаббор Эшбекович

ТВЧДПИ Педагогика факультети декани, педагогика фанлари доктори

Бабаходжаева Лобар Гафурджановна п.ф.н.

Тошкент шаҳридаги Халқаро Вестминстер университети доценти,

ТВЧДПИ эркин тадқиқотчиси

Название публикации: «АРАЛАШ ТАЪЛИМНИНГ АМАЛИЁТДА ҚЎЛЛАНИЛИШ ОМИЛЛАРИ ВА ЗАРУРАТИ»

Аннотация. *Мақолада аралаш таълимнинг ўқитиш ва ўрганишнинг воситалари, шаклланиши ва уни амалга ошириладиган жараёнлар компьютерга асосланган таълим, онлайн таълим, виртуал таълим, е-таълим (e-learning) нинг амалиётда қўлланилиш омиллари ва зарурати хусусида фикр юритилади.*

Калит сўзлар. *Аралаш таълим, е-таълим (e-learning), ижтимоий тармоқлар, таълим платформаси, онлайн ёки офлайн режим, синхрон ёки асинхрон таълим.*

Аннотация. *В статье рассматриваются факторы и необходимость компьютерного образования, онлайн-образования, виртуального образования, применения электронного обучения (e-learning) на практике, инструменты, формирование и процесс преподавания и обучения смешанного образования и его реализация.*

Ключевые слова. *Смешанное образование, электронное обучение (e-learning), социальные сети, образовательная платформа, онлайн или оффлайн, синхронное или асинхронное образование.*

Электрон таълим дейилганда одатда ўқитиш ва ўрганишнинг компьютер ёрдамида амалга ошириладиган жараёни, кўрсатмалари, деб тушунилади. Бошқа атамалар е-таълим (e-learning), компьютерга асосланган таълим, онлайн таълим, виртуал таълим, онлайн таълим ва ҳоказо каби синонимлари мавжуд. Унинг асосий моҳияти шундан иборатки, у тармоқланган ёки офлайн компьютерлар ёки

бошқа электрон қурилмалар орқали онлайн ёки офлайн режимда, синхрон ёки асинхрон тарзда ишлайдиган, якка тартибда ёки гуруҳда бажариладиган барча таълим фаолиятига тааллуқли ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни англатади

Электрон таълим дейилганда одатда ўқитиш ва ўрганишнинг компьютер ёрдамида амалга ошириладиган жараёни, кўрсатмалари, деб тушунилади. Бошқа атамалар е-таълим (e-learning), компьютерга асосланган таълим, онлайн таълим, виртуал таълим, онлайн таълим ва ҳоказо каби синонимлари мавжуд. Унинг асосий моҳияти шундан иборатки, у тармоқланган ёки офлайн компьютерлар ёки бошқа электрон қурилмалар орқали онлайн ёки офлайн режимда, синхрон ёки асинхрон тарзда ишлайдиган, якка тартибда ёки гуруҳда бажариладиган барча таълим фаолиятига тааллуқли ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни англатади [1]. Қисқача е-таълимнинг ривожланиш босқичлари, аралаш таълимнинг амалга оширилиш тенденциялари ҳақида фикр юритамиз.

Маълумки, интернет тармоғининг вужудга келиши "Таълим объеклари" тушунчасининг таълимни бошқариш ва таълим олувчилар учун ўқув курсларни ташкил этиш ҳамда қўллаб-қувватлашга мўлжалланган тизимларнинг юзага келишига олиб келди. Бу алоқа бир томонлама бўлган иерархик ўрганиш эмас, балки анъанавий таълим усулларидан бири ҳисобланиб, бевосита узатиш моделида инструктор ўқув материалларини мультимедиа усулида тарқатади, турли алоқа каналлари орқали ўқувчиларга мурожаат қилади. Электрон таълимнинг кейинги босқичи таълим жараёнидаги Веб 2.0 технологияларидан фойдаланиш, мазкур технологиялари воситасида ижтимоий тармоқларда ҳамкорлик қилиш шунингдек, билимнинг ижтимоийлашуви, мулоқотнинг кўп тармоқлилиги тармоқда мунозара ва муҳокама қилишнинг динамик мазмунни яратишни талаб қилади[2].

Электрон таълимнинг 3-авлоди эса, Модул (булут) технологияларининг вужудга келиши ва бундай ҳамкорликдаги ақлли филтрлаш, маълумотларни ишончли сақлаш ҳажмининг ошганлиги, экран ўлчамлари, мулти-диск

қурилмалар, ва 3D Touch фойдаланувчи интерфейси ҳисобланади [3]. Унинг асосий афзалликлари сифатида: ўқув ресурсларига ҳар жойда, ҳар доим ва ҳар бир нарса учун виртуал кириш имконини берувчи мобил қурилмаларнинг яратилганлигини келтириш мумкин. Мутахассислар электрон таълимнинг 3-авлоди тизимларини яратиш учун катта ахборот базасини филтрлаш ва саралаш имконини берувчи сунъий интеллект ва интеллектуал таҳлиллардан фойдаланишни таклиф қиладилар [4]. Бунда таълим шаклида "қачон қулай бўлса, қандай қулай бўлса ва ким хоҳласа" тамойили устуворлик қилади. Таълимнинг электронлашуви, самарали ташкил етилган Веб 2.0 технологиялари ҳамда веб 3.0 технологияларига ўтиш, шахсий ўқув муҳитларини яратиш (гибрид иловалар деб ҳам аталади) каби ташкилий ва илмий-услубий ёндашувларни юзага келтира бошлади. Бу эса ўз ўрнида, "таълимда индивидуаллашган билимга асосланган бугунги жамиятнинг катта миқдордаги ахборот билан шуғулланиш учун таянч ёндашув сифатида қўрила бошланди"[5].

Электрон таълим ва Интернет таълим орасидаги боғлиқликни қисқа тарзда қуйидаги жадвал кўринишида келтириб ўтамиз. Бу ерда подкастлар радио ёки телекўрсатувларга ўхшаш, аммо улар тингловчи учун қулай вақтда ва интернет орқали исталган жойда мурожаат қилиши мумкин бўлган файллар кўринишида бўлади.

	Веб		Электрон таълим	
Вер-сия	Концепция	Технология	Концепция	Технология
1	Ўқиш, веб-хужжатлар, хавфсизлик	HTML, HTTP, URL	Мазмун (Контент)ни бошқариш, бир томонлама алоқа	Таълим менежменти, е-китоблар, виртуал таълим муҳити
2	Ўқиш / Ёзиш Ижтимоий Веб	Динамик Веб технологиялар, аудио ёки видео файлларни яратиш ва	Аралаш таълим, мазмун (контент)ни яратиш, икки томонлама алоқа,	Ижтимоий тармоқлар, аралаш таълим, видео-конференция

		тарқатиш жараёни (подкастлар), ASP, AJAX	мультмедиа мазмунни	
3	Ўқиш / ёзиш / сўровлар / ҳамкорлик, улкан маълумотлар, тегишли ахборотлар	RDF, XML, OWL, 3D, иккинчи босқич	Шахсга йўналтирилган таълим асосида тақдим этилган материаллар	Социальный семантический веб, вторая жизнь, персонализация Ижтимоий веб- сайтлар, тармоқларнинг хусусийлашиши

Электрон таълим технологиясининг иккинчи босқичи таълим олувчилар учун е-таълимнинг виртуал ҳақиқийлик даражасидаги технологияларни қўллашдаги янгича ёндашувлар бўлиб, бу кўп фойдаланувчига эга бўлган уч ўлчамли (3Д) виртуал муҳит бўлиб, у мутахассисларнинг касбий ривожланиши ва таълим соҳасидаги ўқув салоҳияти учун алоҳида аҳамият касб этди. Айни пайтда Калифорния лабораторияларида ишлаб чиқилган уч ўлчамли (3Д) виртуал муҳитининг яратилиши олий таълимнинг ривожига самарали ҳисса қўшди. 2003 йилда одамлар уч ўлчамли (3Д) манзара ва уларнинг ёрдамида виртуал дунёни қуришдаги ҳамкорлик масаласи ҳам инқилобий янги шакл яратиш каби эди.

Шундай қилиб ҳаётимизда маълумот алмашиш компьютерлар, мобил қурилмалар ва симсиз тармоқлар томонидан қўллаб-қувватлана бошланди ва кундалик таълим муҳити сифатида юзага чиқа бошлади[11]. Бу эса ўқувчиларнинг исталган вақтда ва исталган жойда ахборот алмашиш, таълим олиш имкониятини юзага келтирди. Айни пайтда ўқув жараёнининг реал муҳитига талабаларнинг мослашувчанлиги ҳам юзага кела бошлади.

Анъанавий таълим билан масофавий таълимнинг уйғунлиги электрон ресурсларнинг портатив қурилмалар орқали талабаларнинг мавжуд бўлган ҳақиқий ва атрофдаги вертуал дунёни бошқаришга ёрдам беради [6]. Бунда ўқувчиларнинг билим олишлари нафақат аудиторияда ёки расмий таълим муҳитида амалга ошади балки, ўқитиш жараёнини ҳам реал дунёга, ҳам виртуал дунёга мурожаат қилган ҳолда амалга ошириш, жараёнларни моделлаштириш каби маълум даражада тафаккурни кенгайтириш имкониятлари яратилади. Шунинг учун, талабаларнинг ихтиёрий жойда ўрганиши ўз муҳитида ўрганиш имкониятини беради, улар ўзларининг иш ва ҳаёт тажрибаси билан боғланишлари мумкин бўлган асарлардан фойдаланади. Бундай таълим тизими ўқувчининг кимлигини, ҳозир қаерда эканлигини, унга қандай технология асосида самарали таъсир ўтказа олиши мумкинлиги яъни талабаларнинг билим олишларини уларнинг жойлашган манзили ва таълим технологияларининг реал вақт контекстидаги динамик моделлаштирилиши билан боғлиқ [9]. Намуна сифатида қўйидагиларни келтириб ўтиш мумкин:

Модел	Моделнинг динамик модели
Талаба модели	Унда одатда ҳар бир талабанинг ўтмишдаги хатти-ҳаракатлари, ҳозирги ҳолати, ўрганиш услублари, билиш қобилияти ва ишлаши каби маълумотлар мавжуд бўлади
Манзил модели	Бунда Вай-фай зонаси, фаол интернет зонасини аниқлаш ёрдамида таълим объектларини, уяли алоқа базаси станцияси ва реал фаолият манзилини аниқлаш каби турли навигация механизмлари, олинган маълумотлар ёрдамида ҳисоблаб талабанинг жорий ҳолати ва олдинги манзил тарихини ўрганади.
Технологик модел	Ўз вақтида маълум бир ҳолатда талабанинг мавжуд технологик имкониятлари, масалан, аудие ва видео имкониятлари, мавжуд электрон хотира ва тармоқнинг кенглиги ҳамда таълим платформасининг ишлаш хусусиятлари ҳақида маълумот олади. Кейинчалик ўқув жараёнини бу имкониятларга мос равишда йўлга қўйилади.

Контекстли модел	Реал вақтда талабанинг ўқув мақсади ва оний муҳитини ҳамда кейинги ўқув машғулотларига боғлаш учун талабанинг ўзаро ҳамкорлик алоқасини таҳлил қилади.

Ижтимоий семантик (Семантика грекчада "билдирувчи" деган маънони англатади. Сайтнинг таянч тушунчалари изоҳи ва таҳлили ўқув воситаси сифатида ишлатиладиган) тармоқ (Веб 2.0) технологиялари ва ёндашувларини бирлаштириб, ахборот яратиш, бошқариш ва алмашиш парадигмаси сифатида ыаралади. Биринчиси, "аниқ белгиланган маъно, компьютерлар ва одамларнинг биргаликда ишлашига имкон берса" [7], иккинчиси ижтимоий ва жамоавий алмашинув учун мўлжалланган платформа бўлиб, фойдаланувчилар билан учрашадиган, ҳамкорлик қиладиган, ўзаро алоқада ва энг муҳими, контент яратиш ва билим алмашиш, масалан, блоглар, фото ва видео алмашиш хизматларини кўзда тутди [8]. Бу иккаласи биргаликда билим олиш учун ижтимоий механизмлар ёрдамида аниқ ва семантик жиҳатдан бой тасаввурларни яратишга олиб келади.

Видеоконференция эса турли ҳудудларда жойлашган кишиларнинг бевосита ўзаро мулоқотларини видеоалоқа тарзда амалга оширишга, қолаверса дунёнинг ихтиёрий нуқтасидан визуал алоқани таъминлайди. Бу айти пайтда масофавий таълим, бошқа таълим муассаса талабаларига маъруза қилиш, суҳбатлашиш, тақдирот қилиш ва уларни таққослаш имконини яратади. Мазкур имкониятлар талабаларнинг таълим олаётган муассасасида ўтилмайдиган фанларни ўрганиш, анъанавий таълим шаклида ўқиётган талабаларга ўқув машғулотларига ҳалақт бермайдиган вақтда фойдаланиш, турли олийгоҳларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини йўлга қўйиш, талабаларнинг устозлари билан билимини ошириш ёки ўз камчиликларини бартараф этиш, олий таълим муассасалари ўзларининг етакчи курслари ва проектлари билан бошқа ОТМлари ёки жамиятга хизмат кўрсата олишлари билан ҳам амалий аҳамият касб этади[14].

Таълимга бундай ёндашувлар таълим мазмуни бутунлай бошқача тарзда яратилганлиги ва қўйилганлигини англатади. Шунингдек, ўйинлар ўқувчининг билиши керак бўлган нарсалар билан таъминлаб, уни дарҳол қўллайдиган контекстда ўрганишни рағбатлантиради. Назария ва тушунчалар талабага ҳақиқий амалий контекстда фойдаланиш мумкин бўлганда мантиқан тўғри келади. Бу мотивация тез ривожланаётган аралаш таълим соҳасининг марказида бўлади - зеро, агар ўрганиш амалга ошадиган контекст муҳим бўлмаса, ўқув мобиллигини амалга ошириш фойдасиз ёки зарур бўлмас эди. Аралаш таълим нафақат ижод учун, балки алоқа учун ҳам янги имкониятларни тақдим этади.

Технологиялар инсон ҳаёти ва иқтисодиёт тармоқларининг барча соҳаларида кенг қўлланилгани боис, бўлажак педагогларнинг фаолият жойида аралаш таълим технологиялардан фойдаланишни ҳеч бўлмаганда тушуниши ва билиши керак. Бунинг учун таълим ва тарбия фақат улардан амалиётда фойдаланишни ўргатибгина қолмай, уларни технологияларда бевосита иштирокини зарурат сифатида белгилайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Garrison, D. , Terry A., and Walter A.. "A theory of critical inquiry in online distance education." Handbook of distance education 1, 2003: 113-127.
2. Ebner, M. E-learning 2.0 = e-learning 1.0 + web 2.0? In The Second International Conference on Availability, Reliability and Security, 2007. ARES 2007, held in Vienna, Austria. pp 1235 – 1239, 2011.
3. Wheeler Blog. Wheeler, S. (2009b). Learning with e's. Retrieved March 20, 2012 from <http://steviewheeler.blogspot.com/2009/05/connectivism-dead.html#!/2009/05/connectivism-dead.html>
4. Rubens, N., Kaplan, D., and Okamoto, T. E-Learning 3.0: anyone, anywhere, anytime, and AI. In International Workshop on Social and Personal Computing for Web- Supported Learning Communities (SPeL 2011).

5. Ebner, M., Schön, S., Taraghi, B., Drachsler, H., & Tsang, P. First steps towards an integration of a Personal Learning Environment at university level. In R. Kwan et al. (Eds.), *ICT 2011, CCIS 177* (pp. 22–36), Springer-Verlag Berlin, 2011.
6. Ogata, H., Matsuka, Y., El-Bishouty, M. M., & Yano, Y. LORAMS: Linking physical objects and videos for capturing and sharing learning experiences towards ubiquitous learning. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, 3(4), 337–350, 2009.
7. Rajashree R , Parineeta P , M.V. Ravishankar, “Effective Use Of E-Learning In Basic Medical Sciences,” *National Journal of Basic Medical Sciences*, Volume – II
8. Rubens, N., Kaplan, D., and Okamoto, T. E-Learning 3.0: anyone, anywhere, anytime, and AI. In *International Workshop on Social and Personal Computing for Web- Supported Learning Communities (SPeL 2011)*
9. Shih, J.-L., Chu, H., Hwang, G.-J., & Kinshuk. An investigation of attitudes of students and teachers about participating in a context-aware ubiquitous learning activity. *British Journal of Educational Technology*, 2011, 42(3), 373–394.
10. Jabbor Usarov. (2019, June). Using Teaching Methods for Development Pupil Competencies. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 15(1), 272-274.
11. Jabbor Eshbekovich Usarov. (2017). Formation Competence at Pupils as the Factor of Increase of Education’s Efficiency. *Theoretical & Applied Science*, 53(9), 79-82.
12. Mukhamedov Gafurdjan Isroilovich, & Usarov Djabbar Eshbekovich. (2020). Technologies for the Development of Competencies in Physics in General Secondary Education using Multimedia Resources. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 9(3), 2677 -2684.
13. Usarov Djabbar Eshkulovich, & Suyarov Kusharbay Tashbaevich. (2020). Developing Pupils’ Learning and Research Skills on the Basis of Physical Experiments. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(02), 1337 -1346.

14. Usarov Jabbor Eshbekovich, Eshnayev Nortoji Jumayevich, and Kodirov Ikrom Davronovich. (2020) “Problems of formation of learning motives in pupils”, IEJRD - International Multidisciplinary Journal, vol. 5, no. 8, p. 6,
15. <https://www.lindenlab.com/>

ФИО автора: *Azizi Zia Khan*

Student of Master's Degree, 2nd Semester of Economics and Tourism Faculty of Termez State University

Название публикации: «IMPROVING MARKETING STRATEGIES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES»

Abstract

The competition is the trigger force of any market economies. Under modern contemporary conditions, competition is determinative for the business development, while competitiveness is the most important condition for overall business prosperity. The area of small and medium enterprises (SMEs), having extraordinary potential for flexible adaptation to the economic circumstances in the country and changing market conjuncture – is of major significance for the national economic development. Obviously, enterprises support will provide a lot more opportunities for the people in order to get involved with different kind of occupations. On the basis of the above – mentioned, we can conclude that the purpose of this article is to define and analyze the key factors for enhancing SME competitiveness and to outline the direction of their sustainable development in the new economic reality.

Keywords competitive enterprises, competitive strategy, factors of competitive strategies.

Introduction

The rapid technological change and market globalization have a great impact on business competitive environment and create new possibilities for reinforcing the development of small and medium-sized enterprises (SMEs). Moreover, competitiveness has an enormous impact on the development of marketplaces and technology use. Modern knowledge-based economy can be said to comprise a wide variety of financial and production methods, creativity and innovation, expertise and high efficiency of human resources. Non-compliance with the rules of competition is to be removed. Competition, therefore, is no longer viewed exclusively at national or international level, but, today is recognized as having a global dimension as well. Accordingly, the European Union policies aim to ensure not only a more favorable environment for IMSICEs start-ups but also further development of the existing small and medium-sized enterprises and achievement of competitive advantages of the European single market. Moreover, the strategies of the new 2014-2020 programming period tend to focus on the European market economy for the 21st century and identify the main priorities towards the achievement of smart, sustainable and inclusive growth. Accomplishing these priorities will be possible through the help of competitive small and medium-sized enterprises (IMSICEs), which account for the largest share among the enterprises constituting the national, regional and European economy.

This results in enhancing the interest to examine and disclose different aspects and encourages the search for novel managerial approaches to boost SME competitiveness.

Small and Medium Enterprises and Innovation

By differentiating their product and service offering, SMEs can compete effectively and against larger companies. Innovation is the means by which differentiation can be achieved. Innovation

involves deploying novel products, markets, and services, exploiting and establishing new management systems and taking advantage of opportunities in a manner that creates additional value to customers (Murthy, 2017; Saeed et al., 2015). Innovation is the means through which organizations develop new or improved products that position them ahead of their peers (Narcizo et al., 2017). SotoAcosta et al. (2018) conducted a quantitative study of 3,000 manufacturing SMEs in Spain. They noted that the most successful firms are the ones that are able to balance explorative and exploitative innovation and described this balance as ambidexterity. 40 While explorative innovation focuses on achieving radical new innovation, exploitative innovation focuses on incremental innovation with firms focusing on making small changes or improvements to existing products and or services. Fixson and Marion (2016) shared a case study of a company called Quirky that adopted crowd sourcing as its business model in its attempts to foster innovation.

However, the company, Quirky did not achieve radical innovation as a lot of its products were simply enhancements of existing ones, furthermore, its structure resulted in increasing delivery time and costs (Fixson & Marion, 2016). It is therefore important for SMEs to examine the nature of their relationships as well as business structure to ensure that it supports their overall business objectives. In a study of 238 manufacturing companies from eight countries, Abdallah et al. (2019), listed lean management (LM) and Innovation as two popular strategies that companies that wish to remain competitive should employ.

They defined innovation within the context of innovation orientation (IO) and innovation performance. Whereas, an innovation orientation is an organizational culture that encourages learning and risk taking as well as being open to new ideas, innovation performance on the other hand focuses on the organizational ability to execute successfully any new ideas generated in the innovation process. How firm strategy, factor conditions, and structure support growth is consistent with Porter's (1991) dynamic theory of strategy. As radical innovation is not something that is achievable every day, SMEs should learn to maximize their resources and capabilities to make existing products better and thus extract additional value from them while also working to bring new products to the market that will place them ahead of competitors.

Lean management is very relevant to SMEs given 41 that their cost structure is usually higher relative to larger firms, technology focus and or shared services and outsourcing can bring about cost savings. When organizational learning is emphasized and documented, the execution ability of the firm should be greatly enhanced, this is needed to exploit new opportunities in a timely manner.

Enterprise competitiveness and factors for its identification.

The theory of competitiveness has its origin in the 1980s and complements the ideas held by the founding fathers of the classical economics Adam Smith, David Ricardo, Weber, Schumpeter, Sloan, Peter Drucker, Solow and others. Based on the classical theory of economics, the concept of competitiveness reaches its full development in the 1990s following the publication of Michael Porter's works. In his book "The Competitive Advantage of Nations", Porter identifies the sources of sustainable prosperity in modern global economy.

In scientific publications related to the issue of enterprise competitiveness there are pronounced differences of opinion as to the nature of this concept and yet there is currently no commonly accepted definition of it. The result of this, therefore, is a great disparity of views as regards the factors, methods for its assessment and the strategies for its enhancement. Some authors reduce or limit enterprise competitiveness to its product competitiveness (Lifits, Danailov, Ribov, Chobanyaneva, Hardy, Garvin, Hayes, Schmener, Kumar and Motwani). According to them, if the products are preferred and purchased on a given market, then the enterprise that offers them shall be considered

competitive. Yet there are others who believe that the indicators of the marketing level and enterprise management should be incorporated into products competitiveness (O'Farrell and Hitchins). Furthermore, factors determining the products competitiveness also appear to include production efficiency, marketing experience and lower administrative costs (Pratten). Additionally, these factors are more likely to be also complemented by return on assets (Hayes, Clark, Wheelwright and Skinner).

A number of authors claim that what determines the very nature of enterprise competitiveness is its efficiency and effectiveness. Thus, part of them include the level of a given performance indicator, not taking into account its complex character, restricting enterprise competitiveness to high return assets (Müller, Geroski, Jacobsen, Waring, Besanko, Goddard and Wilson). Return on assets, return on equity and the percentage change of market share also tend to be enlisted as important indicators of enterprise competitiveness (McNamee, Varadarjan and Pride). Alternatively, there is a group of authors who argue that enterprise competitiveness is determined by its high resource productivity (Alan, Porter, Brayan, Tatsiopolous and Kosmetatos, Markusen).

Enterprise competitiveness is said to refer also to product competitiveness, production efficiency, financial position and organization effectiveness in terms of restructuring and sales and demand stimulation (A. Sergeev). The major weakness of identifying enterprise competitiveness with the level of performance and effectiveness of their activities can be exemplified by the static and short-term character of such categories. Another group of researchers endeavor to define the static features of enterprise effectiveness by connecting it with the long-term performance of its activities. "Competitive advantages reflect in higher productivity, and then in profitability. A company that is able to develop and uphold such opportunities that provide higher performance and sustainable profitability is considered competitive. In other words, the level of success or achievement of a given industrial company is equivalent to its level of competitiveness". (Avila). A comprehensive review of the existing literature draws us to the following definition of the concept of competitiveness: "Enterprise competitiveness is its ability through continuous renewal and improvement to create and maintain sustainable competitive advantages, leading to higher economic performance over long periods" (Velev).

It is this definition that could help us analyse the driving factors for increasing enterprise competitiveness. The level of enterprise competitiveness is the result of numerous factors that tend to be of a highly dynamic nature at times. They imply a complex of conditions both external and internal to the enterprise, affecting the nature of its performance and the level of its success as compared to that of its competitors. Diverse factors for enhancing competitiveness, within the operating activities of the enterprise call for diverse managerial impacts. A great number of scientific research focuses on the factors for enhancing enterprise competitiveness, and yet the definitions they provide vary in their nature a lot. These divergences of opinion stem mainly from different understanding of the nature of enterprise competitiveness. In order to meet the page limit requirements, the key factors for enhancing enterprise competitiveness are presented in the paper in a rather systematic way.

A particular mention is made in the annual report of Bulgarian Small and Medium Enterprise Promotion Agency of the fact that the favourable business environment is the main aspect that impacts upon the enterprise competitiveness. Such an environment involves the following key factors: state government, the quality of the institutions, the infrastructure, technological and innovation development, the quality of the human resources, liberalization of economy, financial system and business strategies. Another classification attempts to divide the factors for enterprise competitiveness into three separate groups:

- Factors of the surrounding environment covering:
 - Macroeconomic conditions-economic growth, level of national income, concentration of wealth, inflation, interest rate, exchange rate;
 - Political conditions- economic freedom, bureaucratic procedures, the overall system of taxation, incentives and subsidisation, trade agreements with other countries, export and import quotas;
 - Infrastructure – telecommunications, electric power system, transportation, system for environmental protection.
- Industry-level factors:
 - fluctuations- price elasticity of demand, income elasticity of demand, seasonal fluctuations;
 - x competition-international level, coalitions between organizations, competition, strategic alliances;
 - suppliers- availability and quality of incoming resources, localization, concentration of supply;
 - Clients- localization, concentration of sales, financial health.
- Enterprise(company)-level factors:
 - expenses or expenditure - raw material costs, labour costs, storage costs, cost of capital;
 - technologies- technological processes, products, investment in research and development, owned patents;
 - quality of processes- production processes, level of automation, level of incoming resource utilization;
 - flexibility- a new product development and production-switching time, length of the production cycle;
 - product quality –product mix, price, design, consumer satisfaction;
 - distribution - new markets for the existing products, timeliness of supply;
 - innovation-successful introduction of new products to the market, time for the development of new products, company culture;
 - marketing-reputation, brands, stimulation of sales;
 - human resources-remuneration, training, career development;

The main factors, identified on the grounds of the above analysis, with a critical impact upon the enterprise competitiveness, can be summarized in the following areas:

- Access to finance; x innovation activities;
- intellectual property-related activities;
- Internationalization; x Implementation of best practices.

What is a Competitiveness Strategy?

Designing a competitiveness strategy is the third of the five phases of the project cycle. A competitiveness strategy is a plan for moving the industry toward sustained growth. Industry competitiveness, as opposed to firm competitiveness, is systemic, the result of complex and dynamic interactions between national-level social and economic factors. An industry's competitiveness depends on the ability of firms and other actors in the chain to anticipate and meet buyer demands, take advantage of end-market opportunities, and respond to or influence changes in market demand. An industry can enhance its ability to compete by improving product differentiation, operations or branding. Though firm-level interventions may improve the competitiveness of

individual enterprises in the short term, if industry-wide constraints such as a difficult policy and legal business environment or a lack of supporting markets are not addressed, impact is likely to be limited and of short duration.

A firm has a competitive advantage when it delivers products or services at a lower cost or higher quality than that of its competitors, or when it has unique characteristics that cannot easily be replicated elsewhere (such as off-season vegetables or Blue Mountain coffee). How a firm is organized and how it uses its resources and capabilities to create unique, better or lower cost products or services determines its ability to develop a competitive advantage, become an industry leader and create excellent value for its customers and higher profits for itself.

A competitiveness strategy provides a roadmap for moving *an industry* toward higher, sustained rates of growth—it is not just a plan for helping *individual firms* become more profitable. However, implementing a competitiveness strategy could require working first with a limited number of firms that are willing to invest in order to create a demonstration effect for other firms. This was the case with the GMED [1] project in India where initially one wholesaler was willing to buy from smallholders and enter into a partnership with the project. In the case of Cambodia, improved competitiveness depended on better use of inputs, but suppliers were unwilling to work with poor farmers. However, once they realized that training farmers could lead to a substantial increase in sales for their businesses, input suppliers were eager to improve farmer (and, therefore, value chain) productivity. The challenges to developing a coherent strategy—one that stakeholders are willing to buy into—can be met by forging a shared vision of a competitive industry and developing a plan that benefits everyone, including MSEs.

The business strategy in organization

The business strategy defined as the medium that determines the long-term direction and field of the company and determines how the company will obtain the resources needed to meet the needs of the market and stakeholders.¹⁶ The most important strategies must be present in companies as business strategy that aims to succeed in individual markets and must be linked to corporate strategy objectives. The first step is to develop a strategy at the business division level in analyzing the competitive market by gathering the necessary information about competitors in the market, and people must be at a high level of competence to meet the needs of customers in the best way possible. In addition, options to exploit and develop opportunities in the market should be explored. The business division strategy is likely to be the most visible in every area of business, and people within each department should have the ability to link their work directly to their department's strategy. They should also be aware of the appropriate ways to apply this strategy by the best means. There is a clear definition of the business department and its tasks, vision and values.¹⁷ Team Strategy in organizations need a group of opposing work teams to implement company and business strategy strategies successfully. Each team must have its own strategy to carry out its assigned tasks. All strategies should support each other to ensure success for the organization. As a whole. One of the most important elements of success and effectiveness in the work of the team is to apply the best management methods to help the team to achieve success, in addition to managing resources, focusing on quality at work, and excellence in the implementation of business.

Competitive strategy and performance

The competitive strategy is primarily a result of the managerial decision-making model to guide the organization in how to compete in a highly competitive business environment.²⁷ The basic idea of the general strategy concept is that competitive advantage is the core of any strategy. Therefore, to gain a competitive advantage needs to make decisions, establish a viable organizational structure and

adopt a good management approach to achieve the desired competitive advantage and the scope of achieving the goal. The previous study found that strategies that achieve above-average performance in any industry are cost-leading. Each common strategy involves a fundamentally different path to achieving performance, and the organization must decide what to pursue the competitive advantage (cost leadership, differentiation or focus) to achieve the above industry performance. However, there are two variants of the focus strategy, cost focus and differentiation focus. Organizations that develop, practice, and maintain differentiated strategies will enjoy industry performance if they are at a premium price.

Nature and types of competitiveness

Generally it can be assumed that competitiveness is a feature of those who compete. The most accurate definition of competitiveness proposed by the World Economic Forum in Lausanne in 1994, which defined it as "the ability of a country or company to create greater wealth than their competitors on the world market" (The World Competitiveness Report 1994, 18).

It is believed that staying in business and development of the organization is determined by the market in which products are either sold or not. Competition is thus seen as a process between the rivals, but also as an opportunity for cooperation between business partners (Lesniewski, 58).

The essence of assessing the level of competitiveness of the company is to compare the actual results with the expected ones, by the various stakeholder groups. Based on the results of this comparison, three types of competitiveness may be distinguished (Stankiewicz, 44):

- **Normal competitiveness** - when the results of specific interactions are equal to the expectations of participating stakeholders;
- **Less than normal competitiveness** - when actual results do not meet expectations. Then the stakeholders involved in this situation, take action to withdraw from interaction with the company and move to another, more attractive one;
- **More than normal competitiveness** - when the actual results are higher than expected. Stakeholders who have a basis for such evaluations seek to strengthen their relationship with the company.

According to the first criteria, we can distinguish two types of competitiveness: factors-related and result-related. Factors-related competitiveness exposes what determines the companies' ability to actions creating the basis of the effective competition, such as: rapid response to changes in the market, skillful use of their own resources, or other non-accidental factors, but building the competitiveness of companies in the long term.

Result-related competitiveness determines the results of competition, such as market share, share in sales of science-intensive products and the company's financial performance against leaders or medium-sized companies (Lubinski, Michalski, Misala, 9–13).

Based on the criterion of evaluation range we have and. The operation-related competitiveness refers to specific technical skills that are important from the point of view of a specific market.

The system-related competitiveness concerns the broad context of the competitive behavior of the entity looked at in terms of assessment, taking into account the impact of events occurring on four different levels: mega, macro, meso and micro (Faulkner, Bosman, 35-40).

The-moment-of-assessment criterion can be used to highlight the competitiveness ex post that is such that the entity has already achieved and ex ante, which means that competitiveness, which can be achieved in the future (Gorynia, 89).

Based on the criterion of the area of occurrence we can distinct competitiveness in the markets: a particular type of goods or services, specific products or services, a particular type of resources, specific resources, and a specific area where you can highlight the company's competitiveness on the domestic or international market (Stankiewicz, 39).

Criterion of market relations between two parties is used to distinguish the competitiveness of the "inputs" of competitiveness and "the outputs" of specific entity. Competitiveness "inputs" of an entity is its ability to efficiently implement these objectives, which are associated with the transaction sourcing. Competitiveness "on output" is, in turn, World Scientific News 72 (2017) 301-306 -304- the ability to realize these objectives related to the transaction of acquiring market acceptance of the offer presented (Gorynia, 92).

According to the time-observation criterion we can talk about static and dynamic competitiveness. Static competitiveness is a state of competitiveness of the company in a given time. In contrast, dynamic competitiveness, refers to the changes in the state of competitiveness of the company in time, in other words - the competitive dynamics (Stankiewicz, 40). The last criterion is the level of competitiveness on the basis of which you can distinguish four groups: shareholders, clients, buyers, employees, some vendors (Stankiewicz, 40).

Each of these groups evaluates the activities of businesses using their corresponding interest's criteria: the owners are mainly interested in the income that can be achieved from the ownership of the shares (Rappaport, 15). While the customers are interested not so much in the value of the company, but the value of its offer. Employees are mainly interested in working conditions and salary, and suppliers are interested in the volume and the increase of business activity (Grzebyk, Krynski, 113).

The issue of competitiveness, as can be seen clearly from the listed different points of view and classification, is highly complicated. However, to fully realize the extent of this complexity, we need to consider the size of the arenas of competition, and those in the last two decades are growing rapidly (Grzebyk, Krynski, 114).

Competitiveness at the level of enterprises

The specific nature of competition in the market for products or services makes it of particular importance for the participants to obtain a competitive advantage over rivals. Therefore, competitiveness in an open market is a central issue, and the corresponding formulation of competitive strategy is crucial for the survival and development of institutions and enterprises (Kisiel, 15).

The main consequence of such a character is a need to observe the actions of competitors and predict their reactions to each move (Forlicz, 39). The first step is to determine the competitive position, which is an important element in building a competitive strategy, it allows to evaluate the current capabilities of the company and trends and opportunities for its further development (Jonas, 16).

The competitive position of the company is defined as a multi-dimensional category, a determined by a combination of factors, e.g.: market share, the share of the basic segments of the

market, the impact on the market, the scale of the action, applied technology and technical skills, skills and adaptability (Grzebyk, Krynski, 114).

The reflection of the competitive position of the company is its competitive advantage. It is interpreted differently depending on the subject, point of view and its evaluation. Competitive advantage can be determined from the point of view of the enterprise or from the perspective of customers. From the point of view of the company's competitive advantage is its unique position in the sector in relation to competitors, allowing to achieve above-average profits and to be ahead of the competition (Grzebyk, Krynski, 114).

The competitive advantage of the company depends on the value that the company is able to create for its customers (Grzebyk, Krynski, 114). From the point of view of the recipient's competitive advantage it is a subjective category and is a higher sum of the values offered by the investor. In the literature one can distinguish two dominant models of competitive advantage (Jonas, 18).

The first is the unique position of the company in the market, achieved by offering the same or similar products at lower prices or differentiated products at a higher acceptable to the consumer. Its achievement is dependent on external factors. Companies which gain a competitive advantage are those that effectively adapt to market demands (Rutkowski, 58).

In the second model, competitive advantage is granted to the company competencies that distinguish it from the competition and give it an advantage. This model has its roots in the concepts of treating the company as a set of tangible and intangible assets. This model has its roots in the concepts perceive the company as a set of tangible and intangible assets.

Durable competitive advantage is the result not only of resources and skills, but also depends on factors outside the company or even outside the sector in which the firm operates. It points to the new role of business, government, and other institutions striving to enhance the competitiveness, or even impose a particularly active behavior of these entities (Lisinski,

Conclusion

The paper examines the existing situation in the IMSICEs (Improving Marketing Strategies to Increase the Competitiveness of Enterprises) sector and its sustainability through the prism of five crucial factors for sustainable development and competitiveness. The observed high degree of interconnectedness between all the factors of competitiveness emphasizes the importance of a more closely integrated system measures for enhancing enterprise competitiveness. The facilitated access to finance is to be combined with measures for best practice implementation, stimulation of innovation, registering of intellectual property and increasing the level of internationalization. The study presented the relationship between the business strategy and its role to create a competitive advantage in the organization, also the study offers useful suggestions to different stakeholders for the importance of business strategy in organization context. Business strategy includes the products or management policies that enhance competitive advantage in the business sector. Moreover, the companies to survive and stay in business must be able to predict and accurately assess their situation. They have to act effectively and have ability to develop in a constantly changing environment, and constantly make decisions about structural changes. These are the actual determinants of not only the survival of the company and restoring the balance in the volatile environment, but also forming its dynamic plans to ensure its smooth and effective functioning, gaining competitive advantage and further development.

References

1. Competitiv Competitive Strategies t ategies to Improve Small and Medium Enterprise e Small and Medium Enterprise Sales (2020), Adeola Oluwakemi Ogunyemi, Walden University
2. Buckley P., Pass, P.L., Prescott, K. 1991, "Measures of International Competitiveness& A Critical Survey", Journal of Marketing Management, 4 (2), pp. 175-200;
3. Factors for Increasing the Competitiveness of Small and MediumSized Enterprises (SMEs) In Bulgaria Sibel Ahmedova / <https://core.ac.uk/download/pdf/82819924.pdf>
4. . Craig CS, SP Douglas. Strategic factors associated with market and financial performance. Quarterly Review of Economics and Business. 1982;22(2):101–112.
5. <https://www.marketlinks.org/good-practice-center/value-chain-wiki/competitiveness-strategy-overview>
6. D. Faulkner, C. Bowman, Competitive strategies, 1996, Gebethner & Ska, Warsaw.
7. <http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2017/01/WSN-72-2017-301-306.pdf>

ФИО автора: *Ergashova Ixlima Ergash qizi*

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

Название публикации: «LAKUNAR BIRLIKKA OID TADQIQOTLAR VA ULARNING O'RGANILISH AHAMIYATI»

LACUNAR UNIT RESEARCH AND THE IMPORTANCE OF THEIR STUDY

Ergashova Ixlima Ergash qizi

*Master's degree from Tashkent State University of
Uzbek Language and Literature named after Alisher
Navoi*

Annotatsiya. *Maqolada lakunar birlikka oid tadqiqotlar, ularning o'rganilish ahamiyati va etnopsixolingvistika hamda lingvokulturologik tahlili haqida fikr va mulohazalar bildirilgan.*

Kalit so'zlar. *Lakuna, lakunar birliklar, etnopsixolingvistika, lingvokulturologiya, oq dog'lar.*

Annotation. *The article provides feedback on lacunar unit research, the importance of their study, and ethnopsycholinguistics and lingvoculturological analysis.*

Key words. *Lacuna, lacunar units, ethnopsycholinguistics, lingvoculturology, white spots.*

Lakuna terminini fanga birinchi kanadalik lingvistlar J.P. Veni va J Darbelner o'zlarining ilmiy maqolalarida u haqida quydagicha fikr bildirishgan “Bir tildagi so‘z boshqa tilda o‘z muqobilini topa olmagan o‘rinlarda har doim lakuna hodisasi voqelanadi...” [Sh. Usmonova: 2019, 129]. Keyinchalik lakunalar haqida V.G. Gak, V.L. Muraviy, Y.S. Stepanov, V.G. Chernov, I.A. Sternin, L.S. Barxudarov, Y.M. Vereshagin, V.G. Kostamarov, S. Valaxov, S. Florin, O.A Ogursova kabi bir qancha

olimlar oraliq lakunalar, zid soʻzlar, oraliqlar, lakunalar yoki til xaritasidagi oq dogʻlar, tarjima qilib boʻlmaydigan soʻzlar, muqobilsiz, nol soʻz, muqobilsiz yoki fonli leksika, tasodifiy lakunalar, tarjimasiz leksika kabi masalalarni oʻrgangan.

Danilchenkoning qarashlariga koʻra, “lakuna” atamasi qarama-qarshiliklarga nisbatan qoʻllaniladigan maʼno farqlarini qamrab oladi. Ushbu holat kommunikatorlar oʻrtasidagi madaniy masofa haqida munozarani olib boradi [1, s. 11].

Lakunalarni oʻrganishning ahamiyati katta, chunki har bir lakuna maʼlum bir xalqning madaniyati, tarixi va leksik boyligini koʻrsatishga ham xizmat qiladi. Ilmiy adabiyotlarda lakunaga quydagicha taʼrif beriladi. Lakunalar (lot. *lacuna* – boʻshliq, chuqurlik, choʻnqir joy) matnda boʻsh qolgan, tushib qolgan joy degan maʼnolari aytiladi va uni tilshunoslikka tadqiq qilinganda tilning semantik xaritasidagi oq dogʻlar ekanligi yoki “Bir xalqning maishiy, madaniy, ijtimoiy va tarixiy hayoti uchun xarakterli va boshqa xalq uchun begona boʻlgan, boshqa tilda aniq muqobili boʻlmagan soʻz va soʻz birikmalari”[Sh. Usmonova: 2019, 129].

Lakunalar faqat maʼlum bir xalq uchun xos boʻlgan soʻz yoki tushunchalar boʻlib, boshqa xalqlarda bu birliklarning uchramasligidir. Quyida oʻzbek tilidagi lakunalarga misollar keltiramiz. Masalan, ingliz tilida “nephew” va “niece” degan soʻzlar bor boʻlib, uning tarjimasi jiyan degan maʼnoni beradi, ammo bu ikki soʻzning mohiyati ikki xil, birinchisi opa, aka, uka yoki singilning oʻgʻil farzandi, ikkinchisi esa ularning qiz farzandidir. Oʻzbek tilida esa bu lakunani yuzaga keltiradi. Lakunar birliklarni tadqiq qilish tarjimalar uchun ham muhim hisoblanadi. Baʼzan shunday lakunar birliklar boʻladiki, ularni boshqa til vakiliga yetkazib berish uchun bir yoki bir necha gapdan foydalanish kerak boʻladi, bunday holatlar asosan tarjima qilingan adabiyotlarda yaqqol namoyon boʻladi. Lakunar birliklarni oʻrganish tarjima asarlar uchun juda ham muhim hisoblanadi, chunki bir til boshqa tilning barcha tushuncha va soʻzlarini qamrab olish uchun yetarli imkoniyatga ega boʻlmaydi, sababi har bir millatning oʻziga xos jihatlari ularning tilida aks etadi. Bu jihatlarning davomida shakllanadi va kelajakka yetkazib beriladi. Millatning xos jihatlarning shakllanishidagi asosiy sabablar esa uning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy, moddiy hamda

qo'shnichilik kabi munosabatlari bilan bog'liqdir. Lakunar birliklarni tarjima qilayotganda muqobilini izlab topishga harakat qilishi maqsadga muvofiq. Shunday so'zlarning muqobilini izlab topishda esa shevalarga murojaat qilish va o'rinli bo'lsa, yangi so'z yasab bo'lsa ham, muqobilini hosil qilish lozim, agar ularning muqobili topilmasa, ularning izohini havola qilib shu sahifaning o'zida berish kerak, boshqa tildagi barcha so'zlarning muqobili yo'q deb o'zlashtirish to'g'ri emas, faqat uning izohini berish lozim. Lakunalarni dastlabki davrlarda o'rganayotganda etnopsixolingvistik tadqiqot sifatida o'rganilgan bo'lsa, keyinchalik kulturologik ahamiyati va tilga doirligi darajasi yuqori ekanligi isbotlanib, ularni o'rganish lingvokulturologik jihatdan muhim deb topildi va u madaniyatlararo tafovutlarni o'rganish, ularni tahlil qilish uchun muhim ekanligi o'z isbotini topdi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, lakunalarni o'rganish madaniyatlararo aloqalar va jarayonlarni o'rganishdagi yangi bir davrni boshlab berdi. I. Panassuik va B.V. Dashidorzhiyeva quyidagicha xulosa qiladi: "Lakuna – ko'rinmas guvoh" va biz bunga aloqa natijasida madaniyat hodisasini qo'shmoqdamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Bykova, G. V. Lacunarity as a category of lexical systemology. : BSPU, 2003. 364 p.
- 2.Danilchenko T. Y. Lacunas: philosophical and theoretic-cultural aspects. PD papers. Krasnodar: KGUKI, 2010. 48p.
- 3.Dekhnich, O. V. Ways of eliminating lacunae in the translation of literary texts/ O. V. Dekhnich, A. G. Stukalova // Scientific result. Ser. Questions of theoretical and applied linguistics. - 2017. - Vol. 3, no. 2. - p. 36-41.
- 4.Grodzki E. Using Lacuna Theory to Detect Cultural Differences in American and German Automotive Advertising. Frankfurt (Main): Peter Lang. 2003.
- 5.Jens Olaf Jolowicz. Lacuna Theory in Intercultural Communication: Focus on axiological lacunae // Voprosy psikholingvistiki. 2006. № 3. PP. 1-16.
- 6.Khakimova, Sh. R. Lacunae as a linguistic phenomenon / Sh.R. Khakimova.

7. Mahonina, A. A. Lacunae in language and speech: collection of scientific tr. Issue 2. / ed. by prof. Yu. A. Sorokin, prof. G. V. Bykova. : BSPU, 2005.
8. Panasiuk I. Definition of the Lacuna Phenomenon in the Theory of Translation // Voprosy psikholingvistiki. 2009. № 3 (10). PP. 42-46.
9. Usmonova Sh.. Lingvokulturologiya. – Toshkent: 2019.
10. Zelvis, V. I. On the question of the nature of Russian and English lacunae. National cultural specificity of speech behavior. Moscow: Nauka, 1977.

ФИО автора: *Аширова М.Ф.*

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Хорижий тиллар кафедраси, ўқитувчиси

Название публикации: «НОФИЛОЛОГИК ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШЛАРДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ»

Аннотация: Ушбу мақолада нофилологик соҳада таълим олувчи талабаларга хорижий тилларни ўргатишда фойдаланиладиган педагогик технологиялардан фойдаланишнинг самарали усуллари баён этилган.

Калит сўзлар: нофилологик соҳа, хорижий тил, педагогик технология, самарали усул, компетенциялар.

Нофилологик таълим йўналишларда хорижий тилларни ўқитишда талабаларда оғзаки нутқ кўникмаларини шакллантириш муҳим масалалардан ҳисобланади. Бугунги кунда мутахассислиги чет тили бўлмаган нофилологик таълим йўналишларда чет тилларини ўрганаётган талаба ДТСда белгиланган тўртта компетенция - ўқиш, ёзиш, тинглаб тушуниш ва гапириш, имло ва тўғри талаффуз меъёрларини билиши, луғат бойлигига эга бўлиши талаб этилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Чет тиллар бўйича таълимнинг барча босқичлари битирувчиларининг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар”га кўра, олий таълим муассасаларининг ихтисослиги чет тили бўлмаган факультетлари бакалавриат босқичи битирувчилари тўрт йиллик таҳсиллари ниҳоясида ўрганган чет тили бўйича В2 даражани эгаллашлари лозим¹. Тилни билиш даражаси бўйича В2 даражада тилни ўзлаштирган талаба бўлғуси мутахассис сифатида фаолияти ёки касб соҳасида тилни амалиётда қўллай олади.

Ҳозирги вақтда ОТМларда Ғарб ва Шарқ тиллари: инглиз, француз, немис, испан, араб, турк, рус, хитой, ҳинд ва ҳоказо тиллар хорижий тил сифатида ўқитилиб келинади. Нофилологик таълим йўналишларида талабаларнинг чет тилида оғзаки нутқини ривожлантиришда таълим берувчи томонидан замонавий педагогик технология ва ахборот технологияларидан фойдаланиш юқори самара беради.

Жисмоний тарбия ва спорт таълими йўналишларда ўқув дастури бўйича дарс соатлари ҳафтасига 1 соат ҳажмида берилган. Белгиланган аудитория соати кам бўлишига қармай педагогнинг педагогик маҳорати ва таълим технологияси талабаларни ўз соҳаларига оид матетиалларни чет тилида ўрганишга йўналтирилганлиги ўз самарасини бермоқда. Рус олими Н.Н. Тарасевич “Педагогическая техника - как элемент” номли рисоласида шундай дейди: “Ўқитувчи фаолиятининг ички ва ташқи кўринишларини изоҳлайдиган усуллар, ҳиссиётлар, психик ҳолатлар йиғиндисидан иборат маҳорат - педагогик техникадир”².

Ҳақиқатан, ўқитувчи дарс фаолияти давомида талабага мавзунини етказиб беришда турли эмоцияга ва артикуляциялар ёрдамида фанни ўргатади. Дарсга бундай ёндашиш ўрганилаётган мавзунини ўрганувчи онгида узоқроқ сақланиб қолишига ёрдам беради.

Тил ўрганишда педагогик технологиянинг роли жуда муҳим. Ўқувчи педагог ёрдамида тилни мукаммал ўзлаштиради, ҳато-камчиликлар у орқали бартараф этилади. “Педагогик технология” тушунчасини кўпчилик турлича талқин қилган. Масалан: ПТни ўқув жараёнида қўллаш зарурлиги россиялик олим В.П.Беспальконинг фикрича, “ПТ – ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсини шакллантириш жараёни лойиҳаси”³ деб қаралса, Я.А.Коменскийнинг дидактик тамойиллари, ҳозирда дунёнинг барча таълим тизимида энг кўп қўлланилаётган синф-дарс

²Ахмеджанов М.М., Хўжаев Б.Қ., Ҳасанова З.Д. Педагогик маҳорат. Педагогик маҳоратни шакллантириш ва такомиллаштириш. Дисс...канд. филол. наук: 2013.- 4-б. <http://uz.denemetr.com/docs/768/index-94035-1.html?page=3>.

³Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – “Педагогика” М.: 1989. -192 б..

тизимига таянган. Замонавий педагогик технологиялар, асосан, шу тизимни турли йўналишларда такомиллаштириш мақсадида қўлланилиб, ҳозирда янада ривожлантирилмоқда. Я.А.Коменскийдан андоза олган ҳолда В.Ф.Шаталов ҳам уни уч йўналишда изоҳлаб берди.

Донецк очик университети профессори В.Ф.Шаталов ўқитишни жадаллаштириш технологиясини ишлаб чиқди, уни амалиётга татбиқ этиб, анъанавий синф-дарс ўқитиш усулининг очилмаган қирраларини кўрсатиб берди. У технологияни уч қисмга бўлди:

1. Таълим мақсадлари.

- Билим, кўникма ва малакани шакиллантириш.
- Ҳар қандай индивидуал қобилиятли болаларнинг барчасини ўқитиш.

2. Принциплари.

- Кўп марта такрорлаш, мажбурий босқичли назорат, йирик блоклар билан ўрганиш.
- Шахсга йўналтирилган ёндашув.
- Таълим ва тарбиянинг узвийлиги.

3. Мазмуннинг ўзига хос жиҳатлари.

- Ўқув материали йирик ҳажмда киритилади.
- Материал блоклар бўйича жойлаштирилади.
- Ўқув материали таянч схема-конспект кўринишида расмийлаштирилади.

Изланишларимиз давомида В.Ф.Шаталов технологиясининг асосий ғояси - “дарсда талабаларнинг ялпи фаоллигини таъминлайдиган ўқув фаолияти тизимини муаллифнинг бой тажрибаси – “таянч сигналлари варақаси” асосида ташкил этилган ўқув-билиш фаолияти сигналларининг кодлаштирилган кўрсатмали чизмалари ⁴ шаклини кўриб чиқдик.

Бу технологияда ўқитувчи меҳнати муҳим рол ўйнайди, айрим ҳоллардагина **талабалар** (назорат, маслаҳат, ёрдам **шаклларида**) жалб этилади. Мазкур технологияда **ишлатиладиган таянч сигналлар**:

⁴ Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар (назария ва амалиёт) – Молия. Т.: 2003. – 33 б.

1. Аудиторияда ўқитиш – мавзу ўқитувчи томонидан одатдагидек синф доскаси ёнида тушунтирилади, сўнгра таянч конспектлар асосида мавзунини тушунтириш такрорланади. Талабаларнинг конспектлари устида мустақил ишлаши таъминланади, фронтал тарзда билимлар мустаҳкамланади.
2. Уйда мустақил ишлаш – таянч конспектда кодлаштирилган ўқув материалларини ўқув дарслик ёрдамида ойдинлаштиради.
3. Назорат ва баҳолаш – мавзу бўйича талабанинг билим, кўникма ва малакалари ташқи назорат ва ўз-ўзини назорат қилиш ёрдамида текширилади. Назорат шакли: таянч конспект бўйича ёзма, мустақил иш, оғзаки сўров, жуфтли ўзаро назорат, гуруҳли ўзаро назорат⁵.

Талаба хоҳлаган вақтда қайта тайёрланиб, баҳосини тузатиши мумкин. Бу усул анъанавий методик ёндашувдир.

Тадқиқот натижаларидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, В.Ф.Шаталовнинг ПТларни **хусусидаги фикрлари** ўз даврида енг яхшиси деб ҳисобланган. **Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, яқин йилларга қадар кўпгина олий ўқув юртларида ўқитиш методлари анъанавий шаклда В.Ф.Шаталовнинг ПТлари асосида олиб борилди. Ҳозирги техника ва технологиялар ривожланган даврда, пухта ишлаб**

⁵ Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар (назария ва амалиёт) – Молия - Т.: 2003. - 33-34 б.

чиқилган таълим стандартлари асосида “ахборотлаштирилган интернет”, “электрон доска”, “проектор” тушунчалари замонавий ПТнинг узвий қисмини ташкил қилади. Бу технология нофилологик олий ўқув юрти талабаларига чет тилларини ўқитиш ва уларнинг фанга бўлган қизиқишларини оширишга хизмат қилади.

ПТларни дарсда сигналли кодлашни ноанъанавий тарзда мазмунли ва самарали 1соату 20 дақиқани тақсимлашни қуйидаги жадвал асосида ёритдик. Жараёнда педагог бошқарувчи деб номланди. Бунда бошқарувчи деганда фақат ўқитувчини назарда тутилмайди, айна вазиятда бошқарувчи талаба ҳам бўлиши мумкин. Педагогик технологияни қўллашдан олдин талабаларни педтехнология қоидалари ва ўтказиш техникаси билан таништирилиб, бирор талаба ўз ҳохишига кўра бошқарувчи этиб тайинлаши мумкин.

Бошқарувчи марказнинг асосий нуқтаси ҳисобланади.

Бошқарувчи:

- аудитория марказидаги шахс;
- 1. Талабани дарсга жалб қилиш (дарс мавзуси ёритилмаган ҳолда):
 - мавзуга инновацион технология асосида ёндашиш.
- 2. Умумий фикрлар адекватлиги:
 - бир-бирининг фикрини тинглаш;
 - дискуссия олиб бориш.
- 3. Бошқарувчининг роли:
 - доскага мавзуни ёзиш.
 - талабалар ўртасидаги дискуссияга барҳам бериш, мавзуни мазмунига бевосита боғлиқ фикрларни саралаб бериш.
- 4. Фикрларнинг асослилиги:
 - талабалар ўртасидаги дискуссиянинг мавзуга боғлиқлиги;
 - фикрларнинг қанчалик ўзгарганлиги.
- 5. Фикрларни яширин тарзда изоҳлаш:
 - бир вароқ қоғозга мавзуга оид фикрларни ёзиш.
 - Фикрларнинг қанчаси олдинги фикр билан мос келади.

6. Умумлаштирилган фикрлар:
 - икки хил фикрнинг адекватлигини ёритиш.
 - асосий фикрда қолиш.
7. Талабада ёзиш кўникмасини шакллантириш ёки ривожлантириш:
 - фикрни асослаш мақсадида уй вазифаси қилиб иншо ёзиш.
8. Фикрни ҳимоя қилиш:
 - нима учун бундай фикр билдирди;
 - аввалги фикри билан ҳозирги фикрининг бир-бирига мос ёки қарама-қаршилигини ёритиш.
9. Бошқарувчининг педагогик маҳорати:
 - барча иншолар ўрганилади;
 - фикрлар муҳокама қилинади;
 - умумий хулосага келинади.

Юқоридаги тушунчалар асосида ўтилган мавзу мустаҳкамланади. Ўқув жараёнида коммуникатив маданиятни ривожлантиришда бошқарувчи ва талаба ҳамкорлигини кучайтиради.

Тақдим қилинган сигналли кодлаш тармоғини таксономия термини билан изоҳлади жадвалда таксономия термини 10та бўғимга ажратилди. Таксономия атамаси юнонча **taxis** (тартиб бўйича жойлашув) ва **nomos** (қонун)

сўзларидан иборат бўлиб, объектларни ўзаро алоқадорлик асосида таснифлаш ва тизимлаштириш маъносини англатади.

Демак, ушбу пед технологиядан фойдаланиш педагог ва талаба ўртасидаги коммуникатив муносабатни мустаҳкамлашда самарали натижа беради. Тажрибалар шуни кўрсатадики аудио эшитиш, видеослайд орқали мавзунини ёритиш каби методлардан фойдаланиш, фанни талабалар томонидан ўзлаштиришда ўзлаштирилишини оснлаштиради.

Нофилологик йўналишларда чет тили ўқитиш методикаси педагогиканинг айни кунда мавжуд бўлган ҳамда такомиллашиб келаётган барча асосий йўналишлари бўйича амалий вазифаларни янада юқорироқ даражада амалга ошириш йўлидаги янги босқич деб ҳисоблаш мумкин. Шу сабабли ривожлантириш, шакллантириш, таълим ва тарбия, касб-ҳунар, билим, маълумот педагогиканинг асосий категориялари ёки тушунчалари бўлиб ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Chet tili (nemis tili) fanidan o'quv-uslubiy namunaviy maruza Andijon ADU 2015. - 5 б.
2. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар (назария ва амалиёт) – Молия - Т.: 2003. - 33-34 б.
3. Ахмеджанов М.М., Хўжаев Б.Қ., Ҳасанова З.Д. Педагогик маҳорат. Педагогик маҳоратни шакллантириш ва такомиллаштириш. Дисс...канд. филол. наук: 2013.- 4-б. [http://uz. denemetr. com/docs/768/index-94035-1.html?page=3](http://uz.denemetr.com/docs/768/index-94035-1.html?page=3).
4. Беспалько В.П. Слаемые педагогической технологии. – “Педагогика” М.: 1989. -192 б..

ФИО авторов: *И.О.Бекназаров*

Тошкент давлат аграр университети таянч доктаранти,

М.Х.Арамов

Тошкент давлат аграр университети Термиз филиали профессори,

А.П.Шаманов

Тошкент давлат аграр университети Термиз филиали ассистенти.

Название публикации: «МАҲАЛЛИЙ ҲАНДАЛАК НАВЛАРИНИНГ ТАШҚИ МУҲИТ ОМИЛЛАРИГА БЎЛГАН ТАЛАБИ»

Аннотация: Ҳандалак экинлари Марказий Осиё халқ табобатида қадимдан жуда кенг қўлланилиб келинади. Марказий Осиёда сил, бронхит, яъни кўксов, ревматизм, подагра, камқонлик касалликлари, юрак ва жигар касалликларига даво топишда қовун меваларидан фойдаланиб келинган. Безгак касаллигида эса майин этли қовун истеъмол қилиш тўғри келади деб ҳисобланган. Даво мақсадларида полиз меваларидан истеъмол қилиш замонавий табобатда ҳам тавсия этилади.

Калит сўзлар: хандалак, навлар, мева, қовунчилик воҳалари, ўсимликлар генофонди, ҳарорат, уруғлик.

Кириш. Ўзбекистон полизчилиги кўп асрлик тарихга эга ва шу давр мобайнида хандалак инсонлар томонидан севиб истеъмол қилинадиган энг қимматли, шифобахш озиқ маҳсулот сифатида эъзозланади. Ҳандалакнинг серхосиятлиги унинг таркиби фойдали моддаларга бойлигидир. Ўлкамизда етиштириладиган хандалакларнинг таркибида 85-92% сув, 8-15% қуруқ модда, 0,8% оксил, 1,8% клетчатка, 6,2% бошқа углеводлар, 0,9% мой, 0,6% кул, 20-30 мг/% аскорбин кислотаси, 0,03-0,07 мг% бошқа дармондорилар, фосфор, олтингугурт, марганец, рух, бром, темир, кальций, магний, калий, каби микроэлементлар, органик ва минерал тузлар, пектин мавжуд. Полиз экинларининг мевалари кўпгина халқлар томонидан севиб истеъмол қилинадиган неъматдир. Бу мевалар янгилигича истеъмол қилинади ва қайта ишлаш саноати учун хом ашё бўлиб ҳисобланади. Улар нисбатан осон ҳазм бўладиган, шифобахш маҳсулот бўлиб, мазаси ва озиқлик жиҳатидан бошқа мевалардан умуман қолишмайди.

Ҳандалак аввало чанқоқни босадиган маҳсулот тариқасида севиб истеъмол қилинади. Шунинг учун ҳам улар иссиқ иқлимли мамлакатларда кўп истеъмол қилинади ва ишлатилади. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг эндокрино-логия институти Марказий Осиё хусусиятларини ҳисобга олиб, одамнинг ҳар куни 270 г. дан полиз мевалари, жумладан 150 г қовун истеъмол қилиб туришини тавсия этади.

Полизчилик-қишлоқ хўжалигининг энг муҳим тармоғи бўлиб, у фан сифатида полиз (қовун, тарвуз ва қовоқнинг) экинлари морфологияси, биологияси ва улардан юқори ҳосил олиш технологиясининг назарий ва амалий усулларини ўрганади.

Ҳандалак экинлари ер шарининг тропик, субтропик ва мўтадил иқлимли минтақаларида экилиб, етиштирилади. Полиз маҳсулотларини етиштирувчи давлатлар – Хитой, Туркия, Ҳиндистон, АҚШ, Эрон, Миср, Испания кабилар ҳисобланади. Тупроқ археологик қазилмаларида топилган қовуннинг қолдиқлари (мил. ав. 7—8асрлар) буни тасдиқлайди. Ўзбекистоннинг тупроқ-иқлим шароити бу экинлар етиштириш учун қулай бўлгани учун, қадимдан ўстирилган.

Таниқли олим К.И.Пангало ўзининг «Полиз экинларининг келиб чиқиши ва тараққиёт йўли» асарида полиз экинларини энг дастлабки авлодлари лиана (чирмашиб) ўсувчи кўп йиллик ўсимликлар бўлгани ҳақида ёзади. Ҳозирги вақтда полиз экинлари ичида бутасимон ва ўтчил шаклда ўсувчилари бор. Лекин, кўпчилик маданий турлари асосан ўтчил ҳолда ўсади.

Ҳандалак (вар. чандалак (Панг.) Греб)-ўсимлиги йирик эмас, палаги ўрта узунликда. Меваси майда ва ўрта катталиқда (0,8-3,0 кг), думалоқсимон ва япалоқсимон шаклда, кўпинча тилим-тилим бўлиб, тилимлар чегараси бўйлаб сариқ ёки қўнгир-яшил тасмалари бор. Тўри тўла, мева юзасини ёппасига қоплаган, қисман тўрли ёки тўрсиздир. Пўсти - ингичка ёки ўрта қалинликда, юмшоқ. Эти ғовақсимон, толали, ширали, нимширин.

Уруғдон уяси йирик эмас, тигиз уруғдонлар билан тўлган. Уруғи йирик, кенг учли тухумсимон ёки наштарсимон шаклда, оқ, сарғиш, сариқ тусли. Навлари ўртаҳосилдор. Таркибида 6,1-8,9 ва 12,0 фоизгача курук модда, 4,0-8,6 ва 10,5 фоизгача қанд моддаси мавжуд. Меваси - ташишга чидамлиги ва сақланувчанлиги паст, улар маҳаллий истеъмолда фойдаланилади.

Ёруғлик. Ҳандалак - қисқа куннинг ёруғсевар ўсимлигидир. У тўлиқ қуёш ёруғига мухтож бўлиб, сояни ҳуш кўрмайди. Униб чиқиш ва биринчи чин барг ҳосил бўлиш даврида ёруғлик кунининг 9-10 соатгача қисқариши оналик гулларнинг тўлиқ ёруғлик кунидан ўсган ўсимликларга нисбатан 7-8 кун кечроқ гуллашига сабаб бўлади.

Иссиқликга талабчанлиги. Ҳандалак иссиққа ўта талабчандир. Уруғи тупроқ ҳарорати +13...+16°C бўлганда уна бошлайди. Ҳандалакнинг ривожланиши учун энг мақбул иссиқлик +25...+30°C. Ҳарорат +12...+15°C ҳароратга қадар пасайганда ўсимликнинг ўсиши секинлашиб, гуллари тўкилади, - 1°C да эса ўсимлик нобуд бўлади. Юқори (+40°C дан юқори) ҳарорат ўсимликларнинг ўсишига салбий таъсир кўрсатади.

Полиз экинлари эволюцион ривожланиш жараёни давомида ксероморф, яъни қурғоқчиликка чидамлилик хусусиятларига эга бўлиб, иссиқ, курук ва ярим чўл иқлими шароитида яшашга мослашган. Бу эса уруғининг +60...+70°C гача бўлган ҳароратга бардош бериб, кейинчалик 2-3 кун давомида нам тупроқда униш қобилятида намоён бўлади. Майсалар ҳарорат 0°C гача пасайганда нобуд бўлади. Ўзини тутиб олган ўсимликлар +3...+5°C ҳароратда зарарланадилар.

Аммо, ўсимликларнинг ўсуви ва ривожидан намликнинг кўплиги сингари, ҳароратнинг етарли даражада бўлмаслиги, уруғнинг униб чиқишдан оналик гулларининг гуллашига қадар бўлган даврни ҳаддан зиёд узайтиради. Ўсимликнинг ҳароратга бўлган юқори талаби гуллаш ва меванинг шаклланиши даврида кузатилади. Меваларнинг ўсиш ва етилиш даврида энг қулай ҳарорат $+30...+35^{\circ}\text{C}$ ҳисобланади. Гуллаш давридаги юқори ҳарорат ва ҳавонинг намлиги гулларга салбий таъсир кўрсатиб, уларнинг бепушт бўлишига сабаб бўлади.

Тупроқ. Ҳандалак тупроқ шароитларга юқори мослашувчанлик хусусияти билан фарқланиб, нам ўтлоқи тупроқларда, сизот сувлари чуқур жойлашган бўз тупроқларда, шунингдек, шўрланган тупроқларда этиштириш мумкин. Аммо, ҳандалакнинг ҳамма навлари ҳам турли тупроқларда ўзларининг нав хусусиятларини бирдек сақламайдилар.

Намлик. Ҳаво ва тупроқ қурғоқчилигига нисбий равишда чидамли бўлишига қарамай, ҳандалак намликни ёқтирувчи экиндр. Навларнинг сувга бўлган турли талаби илдиз тизимининг ривожланиш хусусиятини белгилайди. Сувга бўлган энг юқори эҳтиёж мева ҳосил бўлиш даврида кузатилади. Тупроқ ва ҳавода намликнинг кўплиги ҳам салбий таъсир кўрсатади. Юқори намлик меванинг қанд миқдорини камайтириб, замбуруғ касалликлари ривожланишига имкон яратади. Тупроқдаги намнинг этишмаслиги оқибатида ўсимлик унинг энг кам заҳираларидан самарали фойдаланади, бу эса навнинг қурғоқчиликка чидамлилигини белгилайди.

Ҳандалак ўсимлиги юқори қурғоқчилик ва иссиққа чидамлилик хусусиятига эга. Ўрта Осиё ва Кичик Осиё кенжа тури навлари Европа навларига нисбатан иссиққа чидамлироқдир. Шунингдек, ёзги навлар ҳам, одатда, кечки навларга нисбатан иссиққа чидамлидир.

Ҳандалакнинг бошқа ўсимликлардан характерли жиҳати шундаки, бу ўсимликнинг оналик ва оталик гул тугунчалари алоҳида-алоҳидалиги учун четдан чангланади. Бу жараён асосан ҳашарот, яъни асалари орқали амалга ошади. Таҷрибалардан маълум бўлишича, механик, яъни қўл билан чанглатиш ҳандалакдан кўзланган ҳосилни олиш имкониятини беради.

Ҳандалак учун ўтмишдош экинлар: беда, илдизмевалилар, пиёз, карам энг яхши ўтмишдош ҳисобланади. Уруғлар 3-5% ли ош тузи эритмасига солиб аралаштирилади ва 5-7 минут ушлаб турилади, сўнг пастга чўккан уруғлар олиниб, тоза сувда ювилади ва қуриштириб олинади, қалқиб юқорига кўтарилган уруғлар эса брак қилинади. Қуриштириб олинган уруғлар экилади. Фузариоз, сўлиш касаллигининг олдини олиш учун ҳандалак уруғи экишдан олдин мис, рух ва марганец (0,05% ёки 0,5 г/л), темир ва бор (0,025% ёки 2,5 г/л) микроэлементларининг бирортаси эритмасида ивителиши керак.

Ўрта Осиё кенжа тури-Сусумус мело Л. ссп. ригидус (Панг.) Фил.

Бу кенжа турга тезпишар навлардан тортиб кеч этилиб, сақлаш давомида обдан пишадиган навлар киради. Ҳар қайси қовунчилик воҳасида турли этилиш гуруҳига мансуб бўлган навлар этиштирилади. Булардан бири;

Ҳандалаклар. (вар. чандалак. (Панг.) Гребенсс.). қовунларнинг тезпишар (ўсув даври 55-70 кун), кам ҳосилли (гектарига 6 дан 25 тоннагача) ва узок сақлашга яроқсиз гуруҳига киради.

Аваламбор шуни эслатиб ўтиш лозимки, республикамизда қовун етиштириладиган қуйидаги воҳалар ажратилган: Хоразм, Фарғона, Тошкент, Бухоро, Самарқанд, Жанубий.

Қовуннинг маҳаллий хилма-хиллигини ўрганиш, яхшилаш ва бойитиш соҳасида Пангало К.И., Филов А.И., Гольдгаузен М.К., Бел-Кузнецова В.Ф., Донской П.В., Каримов А.К., Земан О.Г., Дудко П.Н., Кулакова М.Н., Житенева Н.Е., Қўчқоров С.Қ, Ҳакимов А.С., Щукина А.С., Ҳакимов Р.А. каби селекционер олимлар ва халқ селекционерлари Алигавҳаров А, Каримшоев У., Тожиев Т., Муйдинов Ш. Ва бошқалар жуда катта ҳисса қўшишди.

Хоразм воҳасида Оқ каллапўш, Замча, Оқ замча, Ола замча, Кўк замча, Қора замча, Сарик замча, Қизил замча, Туркман заами, Босқовун, Дуйнак, Маҳаллий сарик ҳандалак, Ҳандалак Кўкча 14, Тарнек, Урганжи;

Фарғона воҳасида Оқ ҳандалак, Сарик ҳандалак, Қорақош, Қорақашқа, Маҳаллий сарик ҳандалак, Печак ҳандалак, Тўр ҳандалак, Йирик мевали ҳандалак, Бешак ҳандалак, Ҳандалак Кўкча 14, Чиллаки ҳандалак, Чиллаки қовун;

Тошкент воҳасида Оқ каллапўш, Гулсар, Заами, Кўкча, Маҳаллий сарик ҳандалак, Ҳандалак Кўкча 14;

Бухоро воҳасида Замча, Маҳаллий бўри калла, Гармак, Кўк каллапўш, Самарқанд маҳаллий ҳандалаги, Ҳандалак кўкча 14, Маҳаллий сарик ҳандалак;

Самарқанд воҳасида Оқ каллапўш, Кўк каллапўш, Замча, Зармитон, Қорақош, Қорақашқа, Ҳолназар гармак, Йирик мевали ҳандалак, Самарқанд сарик ҳандалаги, Маҳаллий сарик ҳандалак, Ҳандалак Кўкча 14;

Жанубий воҳада Оқ каллапўш, Кўк каллапўш, Қорақош, Қорақашқа, Самарқанд сарик ҳандалаги, Ҳандалак Кўкча 14, Маҳаллий сарик ҳандалак навлари экиб етиштирилади.

Ҳар бир мамлакатнинг ўсимликлар генофонди унинг ривожланишини, озик-овқат ва иқтисодий ҳавфсизлигини белгилайдиган омил бўлиб ҳисобланади. Генофондни сақлаш, кўпайтириш, ундан самарали фойдаланиш шу мамлакатнинг инсоният олдидаги бурчи эканлигини ҳамда ҳеч бир давлат ўзининг шахсий ўсимликлар генофонди билан чекланиб қолмаслиги ва турларни албатта интродукция йўли билан кўпайтириш бойича илмий тадқиқотлар олиб борилиши лозим.

Сўнги йилларда полиз экинларини етиштирадиган деҳқон фермерлар ва томорқа ер эгалари чет эл дурагайларини экиб етиштирмоқда. Бунинг оқибатида маҳаллий, навлар йўқолиб бормоқда.

Ўзимизда экилиб ва асирлар давомида маҳаллийлашган иссиқга, касалик, заркундаларга ва турли табиат ноқўдайликларига чидамли навларимиз йўқалиб кетмоқда. Шу сабабли биз тадқиқотчиларнинг олдида турган катта вазифа йўқалиб кетаётган навларимизни қайта тиклаш ва янги истиқболли навларни кўпайтиришдан иборат.

Маҳаллий ҳандалак навларини тиклаш борасида Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий тадқиқот институти Сурхондарё илмий тажриба

станциясида ҳандалакнинг 40 га яқин нав намуналари экилиб, тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Азимов Б.Ж. Бўриев Ҳ.Ч. Азимов Б.Б. Сабзавот экинлар биологияси., Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Тошкент, 2001-166 б.
2. Остонакулов Т.Э., Зуев В.И., Қодирхўжаев О.Қ. Сабзавотчилик (Дарслик). Тошкент. 2010
3. Зуев В.И., Қодирхўжаев О.Қ., Адилов М.М, Ақромов У.И. Сабзавотчилик ва полизчилик (Амалий машғулот), 2009
4. Қодирхўжаев.О., Муҳамедов М.М. Сабзавот экинлари етиштириш технологияси (м. матн). Тошкент – 2000
5. Абдуллаев А.Қ., Арғинбоев Ҳ.А., Абдуллаев Ҳ.У. Агрометеорология. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети илмий-методик кенгаши томонидан дарслик сифатида тавсия этилган. Тошкент-2006.

ФИО автора: Рахматуллаева Нигорахон Низомиддиновна

Ўзбекистон амалий санъат ва ҳунармандчилик музейи етакчи мутахасис

Название публикации: «XX АСРДА МАДАНИЙ БОЙЛИКЛАР ҚИЙМАТИНИ АНИҚЛАШ ВА УЛАРНИ ТУРЛАРГА БЎЛИШ ТАРТИБИ ҚОНУНИЯТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ»

***Калит сўзлар:** маданий бойликлар, экспертиза, атрибуция, хронология, антиквариат, санъат ёдгорликлари типологияси, буюмларни баҳолаш методикаси ва концепцияси, суғурталаш принципи, санъатшунос-эксперт соҳаси.*

Санъат асарлари ва музей экспонатлари ҳисобланган нодир буюмларни тадқиқ этишда уларнинг аслиги, нусха ёки қалбакилигини аниқлашда физика-кимёвий экспертизанинг ўрни ниҳоятда катта. Санъат асарларини экспертиза қилиш жараёнида мутахассис асарнинг муаллифи, яратилган даври, мактаби, қўлланилган хомашёси, техника ва технологияси, аслиги ёки қалбакилиги, бадиий қиммати ва қиймати ҳақидаги саволларга жавоб топиши лозим бўлади.

Маданий бойликлар мулкнинг ниҳоятда ўзига хос тури ҳисобланади. Кўчмас мулк, мол-мулк мажмуалари, машина, ер-жой, амалдаги корхона ва шу кабилардан фарқ қилган тарзда у қатор хусусиятларга эгадир. Кўчмас мулк, машина, асбоб-ускуналар(анжом-жиҳозлар), транспорт воситалари, ер-жой, амалдаги корхона сингариларни баҳолаш иқтисодий фанларнинг батамом аниқ бўлимларига асосланган.

Ҳақиқатдан ҳам, маданий бойликларни баҳолашни умумий қабул қилинган иқтисодий ёндашувлар асосида олиб бориб бўлмайди, негаки, қиймат баҳолари услубини ташкил этиш учун зарур бўлган умумий тарздаги иқтисодий далилларнинг назарий асослари йўқ. Аниқроғи, бу босқичда назариётчи-иқтисодчилар учун мулкнинг бу турларини, шунингдек, антиквариатларни баҳолаш услубларини ишлаб чиқиш ечиб бўлмас масала. Баъзи санъатшуносларни санъат асарларини кўчириб бўладиган мол-мулклар сирасига

киритишга уринишлари эса танқиддан нотўғри ҳисобланади. Бу қиймат турларини баҳоси санъатшунослик, тарихга оид илмий-тадқиқот ишларига асосланган фаолиятнинг ўзига хос ва ажойиб тури ҳисобланади. Аксинча, бу жараён нафақат расмий таҳлилга ҳавола қилинмасдан, балки, баъзан оғзаки таъриф билан ҳам чекланиши мумкин. Маданий бойликларни баҳолаш асослари кўпчилик ҳолларда баҳоланаётган буюм ёки ашёнинг алоҳида хусусиятларига боғлиқдир. Аслида эса баҳолаш жараёни олиб борилган экспертиза (текшириш) ва бозордан олинган маълумотга таянади.

Баҳони аниқлаш услуби негизида асосий саволлар ётади. У қанчалик объектив? Ҳаридорнинг бу саволига жавоб олишга экспертлик ташкилоти эришиши гумон. Консультация пайтида баҳоловчи умумий жумлалар билан чекланиб қолади. Баҳолаш ҳисоботини ўрганишда бир мунча тушунарли бўлади. Ҳамма гап шундаки, аниқ бир услубни, асосан, савдо-сотик иши ташкил этади, технология эса баҳоловчиларнинг ҳар бирида турлича. Давлатнинг аниқ бир расмий услуби йўқ, фақатгина қиймат андозаси мавжуд. Унинг андозасини жуда кенг шарҳлаш мумкин. Баҳолаш фаолияти ҳақида яна умумий қонун ҳам бор. Бунда баҳоловчи қай бир объектни, яъни бу бизнес, автомобиль, асбоб-ускуна(жиҳоз) ёки санъат буюми бўладими, бундан қатъий назар, мазкур умумий қонидани бир маромда қўллаши шарт.

Маданий бойликларнинг бошқа баҳолаш объектларидан муҳим фарқи уларнинг қиймати тўғрисидаги ҳисобот мазмуни ва тузилишига нисбатан умумий қабул қилинган талабларнинг фарқланиши ва уларнинг шартли эканлигидадир. Музей фондлари таркибига кирувчи предметлар, ўзининг физикавий хусусиятлари, шунингдек ахборотни сақлаш усулига биноан фарқланади, бунга уларни ўрганишда ва сақлашни ташкил этишда асосланилади. Ҳозирги кунда музей предметлари олти турга ёки манбага ажратилади: ашёвий, тасвирий, ёзма, товушли манбалар, шунингдек фото ва кино – манбалар. Фондлар билан музейнинг барча илмий бўлинмалари ишлайди, ва бу иш музей предметларини сақлашга, тадқиқ этишга, улардан фойдаланишга қаратилган. Сақлаш иши, предметнинг яшаш муҳитида аниқлаш босқичидаёқ бошланади ва

музей фаолиятининг муҳим йўналишидан бири - фондларни комплекшлаш мақсадини ташкил этади. Предметларни танлаш босқичида уларни ўрганиш жараёни бошланади, бундан мақсад, предметнинг музей қимматига эгами, йўқми эканлигини аниқлашдан иборатдир⁶. Музейга олинган предметларнинг барчаси, давлат мулки сифатида ҳужжатлаштирилади. Шу тарзда уларнинг юридик сақлови - фондлар ҳисоби амалга оширилади. Бу иш келгусидаги музей предметларини ўрганиш жараёнида олиб борилади, чунки улар ҳақида ҳужжатларда қайд этилган фақат илмий маълумотгина аниқ предмет ҳақида нисбий ёзиш ишлари олиб боришга имкон беради.

Музей предметларини ўрганиш фондларни комплекшлаш, ҳисобга олиш, сақлаш ва фойдаланиш ишлари бўйича асос яратади ва музей предметларини ўрганиш мустақил аҳамиятга эга. У музей фаолиятининг илмий – тадқиқот йўналишларидан бирини намоён этиб, предметнинг музей қимматини аниқлашни ўз олдига мақсад қилади.

Қўйида предметнинг музей тўпламига киритиш жараёнини, бунда у қандай сифат ва хусусиятларни йўқотиши ва қандайларини ўзлаштиришини схематик тарзда кўриб чиқамиз.

Табиат ва жамиятда илмий, бадиий, тарихий ва мемориал қимматга эга ва музейда фойдаланишга мос бўлган кўплаб объект ва предметлар мавжуд. Буларни “Музей аҳамиятига эга предметлар” деб аташ қабул қилинган. Предметга музей мақомини бериш учун уни бир қатор кўриклардан ўтказиш лозим. Шу жараённинг ўзида предмет узоқ сақловга ва кўп режали фойдаланувга тайёрлаб борилади⁷. Биринчи бўлиб “Музей аҳамиятига эга предмет”ни буюм жойлашган муҳитда аниқлайдилар, яъни предмет топилган, фойдаланилаётган ёки сақланаётган табиий, ижтимоий муҳитни ва унинг бошқа предметлар ёки инсон билан алоқадорлиги аниқланади⁸.

⁶Бекмуродов М., Рашидова М. Музейшунослик. – Тошкент: Ворис Али, 2006. – Б. 102.

⁷ЮНЕСКО Халқаро меъёрий ҳужжатлари.-Тошкент:Адолат, 2004.- Б. 116.

⁸Айбиндер М.И., Новикова И.А. Культурологический аспект деятельности музеев США / Учебное пособие. – Спб.: АОС, 2002. – С. 132.

Музей аҳамиятига эга предмет музейга келиб тушади, ҳисобга олиниб, сақловга қабул қилинади, буткул ёки бирламчи ишловдан ўтади ва шундан сўнггина “музей предмети” мақомига эга бўлади. Музей тўпламига киритилган предмет, олиб келинган муҳитдан буткул узилиб, ўзининг аввалги функционал аҳамиятини йўқотади. Музейда мазкур предметнинг функционал аҳамияти эмас, унинг жамиятдаги маданий – тарихий ёдгорлик сифатидаги аҳамияти асосий ўринни эгаллайди. Музей тўпламида бу предмет аниқ далил ҳужжати, гувоҳи, белгиси, тимсолига айланади. Предметни ўрганиш жараёнида мутахассислар уни ўз муҳити билан боғлаб реконструкция қиладилар, унга хос белги - характеристикани аниқлайдилар; фонд коллекциялари ва экспозицияда у ўзига ўхшаш ёки фарқли предметлар билан боғлиқ бўлган янги муҳитга тушади. Шу билан биргаликда у маълум бир тарихий контекстга киритилади⁹.

Масалан, музей тўпламига киритилган қадимий китоб, ўзининг аввалги функциясини йўқотади ва янги ижтимоий аҳамиятга эга бўлади. Музейда у китоб санъати асари ва ўз даврининг асосий маданий чизиқларини кўрсатувчи гувоҳ сифатида қабул қилинади. Археологик қазилмаларда топилган рўзғор буюмлари ёки иш қуроллари аллақачон фойдаланишдан чиқарилган, лекин улар сўзсиз ижтимоий қимматга эга, чунки бу предметлардан муайян давр ижтимоий ҳаётига оид маълумот олиш ёки ашёвий далил сифатида фойдаланиш мумкин¹⁰.

Музей фондларини асосини – музей предметлари ташкил этади. Буларга тарих ва маданият ёдгорликлари, ижтимоий ва табиий жараён ва ҳодисаларни ҳужжатлаштира олиш хусусиятига эга, ўз муҳитидан ажратиб келтирилган табиат объектлари киради.

“Ўзига хос” ва “Нодир” тушунчалари билан фойдаланадиган музей предметлари бадиий экспертизасида қиймати ҳам нотенг қимматга эга.

Намунали (типовой) музей предмети деб, ўзига хос ҳодисаларни акс эттирувчи ва ҳозирги даврда мавжуд, кўп ҳажмдаги предметларга хос хусусиятга эга бўлган буюмларга айтилади. Бунга намунали (типовой) ҳужжатлар, стандарт

⁹Музееведение. Музеи исторического профиля. – Москва: Высшая школа, 1988. – С. 282.

¹⁰ Сотникова С.И. Музееология: пособие для вузов.-Москва: Дрофа, 2010.- С.190.

саноат маҳсулотлари мисол бўла олади. Мазкур предметлар агар музейда ягона нусхада сақлансада, намунали (типовой) деб аталади, чунки кундалик турмушда у билан бир хил предметлар мавжуд. Типовой предметлар фақат серияли ишлаб чиқариш намуналари бўлмайди; улар маълум ходисаларни тавсифловчи камдан – кам учрайдиган предметлар ҳам бўлиб, музейларда унча катта бўлмаган ҳажмда сақланади.

Шунингдек, агар маълум ходисани акс эттирувчи предмет ягона нусхада ёки кам ҳажмда сақланиб қолган бўлса, у нодир музей предмети ҳисобланади, чунки, ундаги мавжуд ахборот бошқалардан фарқли тавсифга эга бўлади. Бошқа нодир предметлар эса бетакрорлиги ва ўзига хослиги туфайли шундай аталади. Бунга юксак даражада ишланган тасвирий ва амалий – безак санъати асарлари, ажойиб конструкцияга эга асбоблар, ёдгорликларнинг камдан-кам учрайдиган нусхалари мисол бўла олади.

Масалан, Москвадаги Политехника музейи 2 мингдан зиёд предметга эга бўлиб, улар орасида типовой конструкциялар ҳам, нодир фотография ёдгорликлари ҳам мавжуд. XX аср ўртасида ишлаб чиқарилган фотоаппарат, фотокамераларнинг нусхалари – бу типовой музей предметиға киради, улар оптикавий – механик саноатнинг шаклланиш тарихини ҳужжатлаштиради. 1840 йили француз оптиги Шарль Шевалье томонидан тайёрланган фотоаппарат, энг биринчи фотоаппаратлардан бири бўлиб, у ҳам музейнинг нодир намуналари орасидан жой олган.

Ўзбекистон тарихи давлат музейининг экспозициясидан ҳам Ўзбекистоннинг қуйидаги нодир ёдгорликлари ўрин олган. Фаёзтепадан топилган Будда ва роҳибларнинг тошдан ишланган ҳайкали (I-Пасрлар), қадимги Юнон – Бактрия ва Кушон подшоликлари, Қўҳна Хоразм, илк ўрта асрларга оид Нахшаб, Бухоро, Чоч, Самарканд тангалари шулар жумласидандир. Улардаги маҳаллий ҳокимларнинг сиймолари, тамгалари ва ёзувлари томошабинни ўзига жалб қилади. Ўзбекистон Давлат санъат музейида ҳам XV – XVIII асрларда ижод қилган Европа санъат усталарининг асарлари; XX аср ўрталаригача яшаб ижод этган рассомларнинг асарлари кабилар ҳам ноёб экспонатлар қаторига киради.

Усто Мўмин Николаев, Александр Волков, Чингиз Ахмаровнинг асрлари шулар жумласидандир.

Нодир экспонатларга мемориал предметлар ҳам киради. Атоқли Давлат ва жамоат арбоблари, фан маданият, санъат намоёндаларининг шахсий буюмлари, тарихий воқеалар билан боғлиқ буюмлар ҳам бунга мисол бўла олади. Улар орасида эсдаликларни (табаррук нарса-реликвия) ҳам ажратишади.

Булар юқори даражадаги эмоционал таъсирга эга предметлар бўлиб, атоқли инсон ёки воқеа ёдгорлиги сифатида алоҳида кадрланади.

Ўзбекистондаги Мухтор Ашрафий, Ғофур Ғулом уй музейларидан баъзи шахсий буюмлар, Юнус Ражабий уй музейидаги бир неча мусиқа асбобларини ҳам табаррук экспонатлар қаторига киритиш мумкин.

Шундай қилиб, ноёб экспонатлар қаторига бошқалардан фарқли илмий, тарихий, бадий қимматга эга, шунингдек оддий ҳодисаларни акс эттирсада, ягона нусхада ёки чегараланган хажмда сақланиб қолган предметлар киритилади.

Музей предметлари экспертиза ва атрибуциясида кўп белгилар бўйича ўзаро боғлиқ: битта тарихий даврга, воқеага, шахсга, муаллифга, манбалар нусхасига тегишлилиги билан уларни умумий мавзу, сюжет, яратилган вақти, турмуш муҳити, материали ва тайёрланиш техникаси бирлаштириш мумкин. Бу каби боғлиқликларни албатта инобатга олиш зарур, чунки алоҳида предметга нисбатан, ўзаро бир – бири билан боғлиқ предметлар гуруҳи кўпроқ маълумот бериши мумкин.

Бир ёки бир неча белгиларининг умумийлиги бўйича боғлиқ ва бир бутун илмий, бадий ёки билишга оид қизиқишни намоён этувчи музей предметларининг мажмуига, музей коллекцияси дейилади. Предметлар коллекцияга турли белгилари - манба турлари, келиб чиқиши, мазмуни бўйича гуруҳланади. Бир турдаги предметлардан ташкил топган, маълум белгилари, таснифи яъни материали, билим соҳалари, амалий фаолияти, региони, этник гуруҳи ва ҳоказолар бўйича гуруҳланган коллекцияга – систематик коллекция

дейилади. Бу фарфор, археология, қишлоқ хўжалиги қуроллари, телефон аппаратлари, санъат асарлари коллекциялари бўлиши мумкин.

Музей предметларининг турли типларидан шаклланган коллекция (хужжатлар, фотолар, санъат асарлари, буюмлар), ўзларининг мажмуасида маълум мавзунини очиқ беради ва бунга тематик коллекция дейилади. Агар турли типдаги предметлар йиғиндиси маълум шахс ёки тарихий воқеа билан боғлиқ бўлса – мемориал коллекция ҳисобланади. Маълум бир шахс томонидан яратилган ва музей сақловига келтирилган коллекцияга –хусусий коллекция дейилади. Музей коллекцияларининг мажмуига эса, музей тўпламлари дейилади. Шунингдек бу трактовканинг янада кенг маъноси ҳам мавжуд. Бунга нафақат илмий ташкиллаштирилган музей тўпламларининг мажмуи, балки илмий ёрдамчи материаллар, шунингдек музейда сақланадиган илмий – ахборот таъминоти воситалари, архив ва кутубхоналари ҳам киради.

Музейлардаги мавжуд санъат асари баҳоси тўғрисидаги ҳисобот баҳолаш объектини (асосан санъат асарини) хусусиятловчи асосий ҳолатлар акс эттирилган, баҳолаш мақсади, буюртмаси ва баҳоловчи ҳақидаги маълумот сингари бўлимлардан ташкил топади. Ҳисоботда асосий баҳоловчи ўз ишида қўллаётган тахминлар ва чекланишлар баён этилади, улар томонидан ишлатилган атамалар ва услублар, баҳоланилаётган санъат асари шарҳи ва экспертиза натижалари имконияти борица тўлақонли келтирилади.

Ҳисоботнинг асосий матнида баҳолаш жараёни таҳлил қилинади, шунингдек, баҳолаш натижалари тақдим этилади. Баҳолаш натижаларидан кейин улар учун жавобгар шахс бўлган эксперт-санъатшунос, эксперт-баҳоловчи, баҳоловчининг ташкилот раҳбарлари, нарх қўювчининг имзоси чекилади. Хотимада эксперт-баҳоловчининг шахсан ўзи имзо чеккан аризаси келтирилади.

Қадимий нарсаларда ўзига хос жозиба бўлади, улар ўзига магнит сингари кишини жалб этади. Маҳоратли усталар томонидан бажарилган санъат асарлари ўзларида ўтган асрлар хотираларини, уларнинг эгалари ҳаёти тарихини сақлаб қолади. Бундан ташқари, улар ҳозирда халқ ва давлатнинг тараққиёт ва тарихий

ривожланиш даври билан қўшилиб кетади. Маданий бойликларга ҳар доим ҳам барқарор талаб бўлганлиги боис, аста-секинлик билан уларнинг бутун бир савдо саноати юзага келди. Улар ҳашаматлилик яъни, гўзаллик предмети бўлиш билан бир қаторда улар, асосан, юқори қийматга эга бўладилар ва вақт ўтиши билан қийматлари янада баландлашади. Буларнинг барчаси санъат асарларини, бошқача қилиб айтганда, маданий бойликларни қулай капитал маблағ сифатида мавжуд бўлиши ва уларни кадрсизланиши олдини олади.

Катта пуллар айланмасига эга бошқа тоифадаги савдо-сотикдан фарқли ўлароқ, антиквариат савдоси атрофи сирли гардиш билан ўралган.

Яқинларгача, антиквариатлар бозорида ишончли маълумотларни тарқатишга ҳеч бир қизиқиш бўлмаган. Етарлича «ёпик» санъатшунос-экспертлар даврасида ҳам, савдо-сотик асослари «уч тийинга» сотиб олиш ва «юз сўмга» сотиш бўлган антиквар магазин эгаларида ҳам қизиқиш бўлмаган. Эксперт томонидан белгиланган баҳо амалда антиквар буюм ёки санъат асари, умуман олганда, маданий бойликнинг ўзи қандай хос хусусиятларга эга бўлгани каби ўзига хос тарзда бўлади. Санъат асарини кафолатлаш, сотиш ва қўлга киритиш мақсадида баҳолар услубини кўриб чиқиш муҳим.

2018 йилда Fine art Investment Group компанияси томонидан Investment компьютер дастури ишлаб чиқилди. Дастур нодир буюмлар савдоси аукционда қўйилиши лозим бўлган маданий бойликларни аниқлашга имкон беради. Бу маълумотлар антиквариатларни бозор шароити кенгликларида аниқлашга ёрдам беришга қодир ва етарлича кенг кўламлидир. Бироқ, Ўзбекистонда қадимий предметлар баҳо меъзонларини шаклланишининг ўзига хос хусусияти мавжуд. Бу мамлакат савдоси, мазкур жараёни мувофиқлаштириб турувчи давлат қонунчилиги ва албатта, аҳолимизнинг ҳарид қилиш имкониятлари билан боғлиқ. Санъат асарларида бир неча қиймат бор деган нақл бор. Негаки, антиквариат бозори баҳо белгиланишининг умумий қонунларига мойил, шунингдек, талаб ва таклифларга кўп жиҳатдан боғлиқ.

Ҳозирда маҳоратли антиквар баҳоловчилари институти шаклланимоқдаки, уларнинг хизматида суғурта компаниялари, банклар, суд ва ижро хизмати

органлари, божхоналар муҳтождирлар. Санъат асарларини баҳоловчилар хориж тажрибаларига таянишлари, дунё аукционлари баҳоларини мўлжаллаши лозим.

ФИО авторов: *Akramjonov Shohabbos Dilshodbek o'g'li*

Andijon davlat universiteti Fizika-Matematika fakulteti 1-bosqich magistranti

Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li

Andijon davlat universiteti Fizika-Matematika fakulteti 1-bosqich magistranti

Название публикации: «XOSMAS CHEGARALI INTEGRALLAR VA ULARNING YAQINLASHISH ALOMATLARI»

Annotatsiya: Xomas va aniq integral ta'rifiga asosan funksiya chekli sohada chegaralangan bo'lishi kerak. Agar bu shartlardan biri bajarilmasa aniq integral ta'rifi o'rinli bo'lmaydi. Bunday hollarda xosmas integral tushunchasiga kelamiz. Birinchi va ikkinchi tur xosmas integrallar mavjud bo'lib, ulardan birida integrallash sohasi cheksiz, ikkinchisida esa integral ostidagi funksiya biron nuqtada chegaralanmagan bo'ladi. Ushbu maqolada, «Xosmas integrallar » va «Xosmas integrallarning ba'zi tatbiqlari» haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xosmas integrallar, aniq integrallar, yaqinlashish, nazariya, matematik funksiyalar.

Xosmas integrallar va ularning yaqinlashish belgilari o'rganilgan. Ikkinchi bobda bu integrallarning tatbiqi sifatida gamma funksiya va betta funksiya, ular orasidagi bog'lanish, Frenel va Puasson integrallari, chegaralanmagan sohada chiziqli parabolik tipdagi buziladigan ikkinchi tartibli tenglama uchun birinchi chegaraviy masala qaralgan. Berilgan funksiyalarni xosmas integrallar bilan ifodalash o'rinli bo'lishi ko'rsatilgan. Bunda Bessel funksiyasi xossalaridan foydalanilgan. Berilgan funksiyalarga qo'yilgan ba'zi shartlarda masala yechimining mavjudligi isbotlangan. Puasson integrali ehtimollar nazariyasida, Frenel integrallari fizikaning optika bo'limida tatbiq etiladi.

Aniq integralning ta'rifida integralning chegaralari chekli, integral ostidagi funksiya esa $[a,b]$ kesmada chegaralangan bo'lishi talab etiladi. Agar bu shartlardan birontasi bajarilmasa ta'rif ma'nosini yo'qotadi. Bunday hollarda aniq integral ta'rifini umumlashtirish mumkin, natijada xosmas integrallar tushunchasiga kelamiz. Aytaylik

$f(x)$ funksiya $[a, \infty)$ oraliqda berilgan bo'lib, integral mavjud bo'sin, bunda $A > 0$. U vaqtda, agar ushbu chekli limit mavjud bo'lsa, ya'ni, bunda J -chekli son, u holda buni birinchi jins xosmas integral yoki $f(x)$ funksiyaning $[a, \infty)$ oraliqda xosmas integrali deyiladi va simvol bilan belgilanadi. Bu holda xosmas integral mavjud yoki yaqinlashadi deyiladi. Agar limit mavjud bo'lmasa yoki limit cheksizga teng bo'lsa, u holda xosmas integral uzoqlashuvchi yoki mavjud emas deb ataladi.

Xosmas integral aniq integralning limiti sifatida aniqlanganligi uchun aniq integralning ko'p xossalari xosmas integral uchun ham bajariladi. O'rta qiymat haqidagi teorema o'z kuchini yo'qotadi. Birinchi jins xosmas integralni hisoblash ta'rifga asosan amalga oshiriladi. Birinchi jins xosmas integrallar uchun yaqinlashish belgilari. Ba'zi hollarda funksiyaning boshlang'ich funkiyasini topib bo'lmaydi. Bunday vaqtda xosmas integralni yaqinlashuvchi yoki uzoqlashuvchi bo'lishini aniqlash uchun boshlang'ich funksiyaning axtarmasidan ma'lum bir belgilarga murojat qilishga to'g'ri keladi.

Ikkinchi jins xosmas integrallar. Aytaylik, $f(x)$ funksiya $[a, b]$ kesmada berilgan bo'lib, b nuqtada chegaralanmagan bo'lsin. Bu holda b ni maxsus nuqta deyiladi. U vaqtda kesmada $f(x)$ funksiya integrallanuvchi bo'lmaydi, bunda $[a, b-]$ kesmada $f(x)$ funksiyaning integrallanuvchi (demak, chegaralangan) bo'lsin deb qaraymiz. Agar ushbu limit mavjud va chekli bo'lsa, u holda bu limitni $f(x)$ funksiya $[a, b]$ kesma bo'yicha olingan ikkinchi jins xosmas integral deyiladi va kabi belgilanadi. Bu holda integral mavjud va chekli bo'lsa yaqinlashuvchi deyiladi. Agar limit mavjud bo'lmasa yoki cheksizga teng bo'lsa, u holda integral mavjud emas yoki uzoqlashuvchi deyiladi.

Xuddi shuningdek, agar a maxsus nuqta bo'lib, $f(x)$ funksiya $[a+; b]$ kesmada integrallanuvchi bo'lsa, bunda $\epsilon > 0$, u holda ikkinchi jins xosmas integral ko'rinishda aniqlanadi. Agar $f(x)$ funksiya c nuqtada chegaralanmagan bo'lsa, bunda a deb olinadi. Oxirgida chap tomondagi integral mavjud bolishi uchun o'ng tomondagi integrallar mavjud bo'lishi kerak. Agar a va b nuqtalar maxsus nuqtalar bo'lsa, u holda ikkinchi jins xosmas integral o'rinishda aniqlanadi, bunda integral c nuqtaning tanlanishiga bog'liq bo'lmaydi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, (yaqinlashish belgisi) Aytaylik $f(x)$ funksiya oraliqda uzluksiz va musbat bo'lsin, ya'ni u vaqtda, agar oraliqda tengsizlik bajarilib, bo'lsa, u holda xosmas integral yaqinlashadi. Agar tengsizlik bajarilib, bo'lsa, u holda (7) xosmas integral uzoqlashadi, bunda M - qandaydir o'zgarmas son. Shuningdek, $f(x)$ funksiya musbat bo'lganligi uchun yuqori chegarasi o'zgaruvchi bo'lgan quyidagi aniq integral yuqori chegara A ga bog'liq bo'lgan o'suvchi funksiyani ifodalaydi. Demak, funksiya yuqoridan chegaralangan. Ma'lumki agar funksiya o'suvchi va yuqoridan chegaralangan bo'lsa, u holda chekli limitga ega bo'ladi, ya'ni integral mavjud bo'ladi. Demak, xosmas integral yaqinlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Weisstein, Eric W. "Constant of Integration". mathworld.wolfram.com. Retrieved 2019. 76-78-p
2. Definition of constant of integration | Dictionary.com". www.dictionary.com. Retrieved 2020.
3. An integral equation approach to boundary value problems of classical elastostatics. Frank J Rizzo. https://scholar.google.com/scholar?q=Inherent+boundary+integrals&hl=en&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholart
4. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Integral>

ФИО авторов: *Akramjonov Shohabbos Dilshodbek o'g'li*

Andijon davlat universiteti Fizika-Matematika fakulteti 1-bosqich magistranti

Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li

Andijon davlat universiteti Fizika-Matematika fakulteti 1-bosqich magistranti

Название публикации: «МАТЕМАТИКА MAQSADI VA USLUBLARI»

Annotatsiya: Matematikaning asosiy qiymati uning fikrlash kuchini ko'proq ishlatishi va boshqa maktab mavzularidan kamroq xotiradan ko'tarilishidan kelib chiqadi. Bu aqlni tartibga soladi va fikrlash kuchini rivojlantiradi. Ijtimoiy va iqtisodiy hayotda matematikaning o'рни katta. Ushbu maqolada, matematiks fanining maqsadi, uslublari va jamiyatimizdagi vazifalari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Matematika, maqsad, uslub, iqtisodiy, ijtimoiy hayot, jamiyat rivojlanishi.

Matematikaning asosiy jarayonini kundalik hayotda ishlatmasdan amalga oshirib bo'lmaydi. Matematikadan bexabar bo'lgan har qanday odam boshqalarning rahm-shafqatiga uchraydi va osonlikcha aldanib qoladi. Mehnat sinfidan kelgan odam, ishbiarmon, sanoatchi, bankir jamiyatning eng yuqori sinfiga qadar matematikadan olgan bilimlarini u yoki bu shaklda qo'llaydi. Kim ishlasa va sarflasa, matematikadan foydalanadi va hech kim pul topmasdan va sarf qilmasdan yashay olmaydi. Sanash, ayirish, ko'paytirish, bo'lish, tortish, sotish, sotib olish va boshqalar hayotda ulkan amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu jarayonlardagi bilim va ko'nikmalarni faqat maktablarda matematikani o'qitish orqali samarali va tizimli ravishda ta'minlash mumkin.

Insonning ehtiyojlarini qondiradigan buxgalteriya, bank ishi, duradgorlik, soliq, sug'urta va boshqalar kabi ko'plab kasblarda matematikadan foydalanish mumkin. Ushbu agentliklar muvaffaqiyatli ishlashi uchun matematikaga bog'liq. Bu dunyodagi butun biznes va tijorat tizimining asosiga aylandi. Matematikaning beparvoligi mamlakat taraqqiyoti yo'lida katta to'siqdir. Shaxsiy resurslar milliy resurslarni shakllantirish uchun qo'shiladi. Hisoblashdan bexabar bo'lgan odam ko'pincha o'zini

buzadi, shuningdek, vaqtini, kuchini va pulini behuda sarflab, milliy zararni keltirib chiqaradi. Matematika asoslaridan qarzдор bo'lgan oilaviy byudjet, maktab byudjeti, fabrika byudjeti, respublika byudjeti va boshqalar mavjud. Oyning ko'tarilishi va botishi va quyoshning fasllari o'zgarishi, sayyoralarining aylanish tezligi va boshqalar kabi tabiiy hodisalar vaqtni aniqlashtirishga muhtoj.

Matematika inson hayotida salmoqli o'rinni egallashda davom etadi. Hayotning barcha tadbirlarida ziyofat uyushtirish, bolani maktabga qabul qilish, nikohni nishonlash, mulk sotib olish yoki sotish va h.k. kabi narsalar inson ongida matematik mulohazalardir. Hayotda tizimni yaratish uchun biz vaqtni, narxlarni, stavkalarni, foizlarni, birjalarni, komissiyalarni, chegirmalarni, foyda va zararni, maydonlarni, hajmlarni va boshqalarni belgilashimiz kerak. Bunday belgilanishlar bo'lmagan taqdirda hozirgi murakkab jamiyat hayoti qayta tiklanadi. tartibsizlik va betartiblik. Raqam bizning hayotimiz orqali tizimni beradi. Ilmiy-texnologik asrni bosib o'tgan ushbu murakkab dunyoda matematikaning amaliy ahamiyati tobora ko'proq sezilib va tan olinmoqda.

Quyida matematikani o'qitishning amaliy maqsadlari keltirilgan.

1. Talabalar son tushunchasi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishlariga imkon berish.
2. Shaxsga kundalik hayotda zarur bo'lgan son va miqdordagi g'oyalar va operatsiyalar to'g'risida tushuncha berish.
3. Shaxsga raqamni barcha o'lchovlarga, xususan uzunlik, hajm, maydon, vazn, harorat, tezlik va hokazolarga nisbatan tez-tez ishlatiladigan tushunchalarga nisbatan qanday qo'llanilishini aniq tushunishga imkon berish.
4. Shaxsga qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'linishning to'rtta asosiy operatsiyalari bo'yicha malakali bo'lishiga imkon berish.
5. Kasbiy maqsadlar uchun zarur bo'lgan matematik ko'nikmalar va jarayonlarning asoslarini ta'minlash va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, matematikani o'rganish uchun to'g'ri fikrlash, fikrlash va fikrlash zarur. O'quvchilar aniqlikning qadrini va qadrlanishini bilib, uni hayot tamoyili sifatida qabul qilishadi. Matematika nafaqat turli xil san'atlarga tatbiq etish orqali zavq bag'ishlaydi, balki o'z jumboqlari, o'yinlari va boshqotirmalari orqali ham zavqlantiradi. Aniqlik- matematikaning go'zalligini tashkil etadi. U boshqalarga ta'sir o'tkazishni va aniqlik bilan buyruq berishni o'rganadi. Har bir sohada yangi g'oyalar va yangi usullar jadal joriy etilmoqda. Bu har bir rivojlanayotgan jamiyatda muhim fikrlash nafaqat faktlarni o'rganish, balki faktlarni qanday o'rganishni bilishdir. Matematika bilimlarni yangi vaziyatda qo'llash qobiliyatiga ega va o'quvchining intellektual kuchi mustahkamlanishi uchun samarali fikr yuritish kuchiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anice, J.(2005). Teaching of Mathematics. Hyderabad: Neelkamal Publication. 67-68-p
2. Hollands, R. (1965). Development of Mathematical Skills. London: Blackwell Publishers. 112-114-p
3. Aims and objectives of teaching mathematics
<http://pedagogybyvasu.blogspot.com/2019/06/aims-and-objectives-of-teaching.html?m=1>
4. <https://www.preservearticles.com/notes/brief-notes-on-the-aims-and-objectives-of-teaching-mathematics/18083>

ФИО автора: *Isomiddinov Abdulaziz Anvarjon ugli*

3rd year student of the Department of Fine Arts and Engineering Graphics

Namangan State University

ФИО научного руководителя: *Jabbarov Botirsher Gulamovich*

Associate Professor of the Department of Fine Arts and Engineering Graphics

Namangan State University

Название публикации: «TECHNOLOGY OF WORKING WITH SANGINA»

Abstract: The article discusses the issue of improving the efficiency of lessons based on the use of sangina as a means of graphic representation in the process of long-term academic drawing in the field of art education in higher education. The article analyzes the rich experience of great artists, technologies for working with sangina and gives the necessary recommendations.

Keywords: Natural powder, sangina, pencil drawing tool, kaolin, iron oxide, dye substance, ruling pen, blending stump, mixed technique, fixative, graphic image, engraving, processing technology.

From the time that mankind appeared on earth, they worked on rocks, caves, depicting various creatures, hunting scenes, and many other things using a variety of naturally occurring powders as a means of depiction. The images, which began as the work on caves and rocks, later laid the foundation for a colorful, beautiful and unique form of fine art. Sangina is one of the oldest and most popular types of imaging tool used in ancient times and still has not lost its status.

During ancient times sangina was used as a dye in sculpture, while in ancient Roman frescoes it was used to mark the border lines. One can learn about the use of sangina as a unique means of depiction of pencil drawing and painting by painters in the 16th century from the treatises of Chennino Chennini. In his treatise on painting, the Milanese painter Giovanni Paolo Lomatzzo mentions that Leonardo da Vinci drew a pencil copy of “Mysterious Evening” with a red pencil like a sangina.¹¹

¹¹ Материалы и техники рисунка. Под. ред. В. А. Королева. М.; «Изобразительное искусство». 1983. 20-б

Natural sangina is a muddy, anhydrous mineral that forms a color under the influence of iron oxide and is naturally burnt because it is contained in a volcano. The naturally occurring shades of sangina, such as umbra, siena, and ocher, have long been known.

Sangina was first found in Italy and later in France. “Sangina is derived from the French word sangina, which means red blood,” hence it is a term composed of the word blood. Sangina, which is used as a means of drawing, is a soft reddish-brown pencil with a composition of kaolin and iron oxide.

Nowadays, sangina is made artificially in different styles. The cuttings, wrapped in paper in a long shape and covered with wood veneer, are now for sale. To make it easier to hold the cuttings, an additional device, a ruling pen is used. Its advantage are its softness, light-resistant saturated color and strong adhesion to the paper surface, and unspillableness.

When working with Sangina, you can use the “blending stump” method, for which the desired areas of the image are rubbed with a thin skin, suede cloth or paper. Cotton and cloth can also be used. It should be noted that the paper surface deteriorates due to excessive friction.

The use of sangina as a means of illustration in long-term pencil drawing lessons increases the effectiveness of the lesson. That is because high school students start working on a human figure without clothes, working on an image of a naked human figure, and the color of the sangina is very close to the color of the human body. With Sangina, chalk can be used on transparent, well-lit areas, as it is used on charcoal sticks.

Artists usually prefer to work sangina mixed with another means of depiction. In particular, you can see the images of mature artists painted on cool-colored cardboard, such as green, light blue, gray, in a mixed style, using sangina in combination with charcoal pencils, chalk, sauce, and graphite pencils.

The image processed with Sangina should be covered with fixative only when absolutely necessary. Even then, slow-drying fixatives are recommended. Examples of such fixatives can be skim cow’s milk. At this point, it should be borne in mind that the application of any fixative will cause the image color to darken. The essence of the

image may completely change, when the colors in the image become too dark due to the use of alcohol-containing, fast-drying fixatives. Indeed, the fixative must not be applied on images made with the use of sangina along with graphite pencils, charcoal sticks, or sauce.

The use of different imaging techniques in image processing using Sangina further enriches the content of the work. The works of many great artists are examples. Particularly, Leonardo da Vinci, Rafael Santi, Andrea del Sarto worked on the basis of fine application of lines while Michelangelo Buonarrotti created a harmony of margins and lines. In Rembrandt's graphic works, it is possible to see that not only volume but also materiality was found by using the same lines.

Andrea del Sarto reveals human anatomy and plasticity in his work "The adolescent figure" by giving light lines. The fact that the teenager bows his head and stretches his arms and legs freely creates an expressive look in exchange for a light-shadow contrast. The large and bold lines given to the background also give the image a live look. Rembrandt's "An Elephant" is based on the light movement of lines in the shape of an elephant. Thanks to the fine and light processing of the lines on the top of the elephant, the issue of light-shadow and size has also been resolved positively. The image of the people standing next to the elephant is also very simple, their appearance being found by moving one or two lines freely.

Titian's sangina-inspired graphic works reached the level of a model for paintings as well. The artist's work "Head of an Old Man" is a vivid example of this. Anyone who sees a black-and-white portrait of a side-headed old man will involuntarily think that it is a painting. In fact, sangina is a graphic image done perfectly, and the fact that it is so vividly made makes you enjoy it. The man's eye contact, hair, beard, and clothes also matches very well.

Artists such as Rubens and Jordan mastered the art of using charcoal, bistre, and even paint with sangina, which is the main means of painting using paper or cardboard, the color of canvas. The use of sangina as a dye is found in the works of Benedetto Castiglione, Salvator Rosa, and Luca Giordano.

French artists such as Antoine Vatto, Nicola Lankre, François Bushe, Jean-Baptiste Sharden worked in a unique style on paper given a certain color using sangina. Jacques Callo, a well-known master of pencil and etching, used a more sophisticated technique, such as working the sangina with a metal pen and brush.

Eighteenth-century engravers used the pencil drawing method to make the image on the paper look like a sangina. An example of this is the works of François Boucher in pencil, and of Jill Demarto based on the appearance of the engraving.

Sangina also played an important role in the works of Russian artists such as A. P. Losenko, O. A. Kiprenski, K. P. Bryullov. Especially, noteworthy is the fact that human figures used in long-term pencil drawing trainings by them are perfectly developed in terms of its plasticity and anatomy. “Naturist” (1763-1777) by A. P. Losenko was accomplished with Sangina on the basis of very fine lines, as in graphite pencils. The naturist leans his weight on one leg, leans on the pole in front of him with his hands, and looks at the spectator over his shoulder, with his head slightly bent. By this, the artist demonstrated the art of working with very fine lines in sangina.

O. A. Kiprensky’s painting “Naturist with a red veil” (1803-1804) is still used as a model in practical training. It features a naked naturist standing upright, a red cloth in the background, and the light illuminates them so perfectly that it is appropriate to use it not only in pencil lessons, but also in anatomy and painting lessons.

Burdick, one of America’s contemporary artists, is also one of the artists who paid special attention to working with sangina. An example of this is his “Portrait of a woman” in 2005. The painting depicts a black woman with a side part, and the artist reveals the image in exchange for the effective use of the blending stump method of working in sangina. Here, the warm color of the sangina also plays a leading role, in return for which the light-shadow contrast is further enhanced.

There are many such examples, but there should be no misconception that all aspects of the technology of working with sangina are fully revealed, and “it is enough to imitate them”. This is because sangina has not lost its status as one of the natural means of depiction that still needs to be studied. That is why students are encouraged

to work hard, gain experience, discover new aspects that have not yet been discovered, and thereby further enhance their graphic knowledge.

References:

1. Jabbarov B.G. Basics of academic pencil drawing. Textbook -N .; 2016
2. Avt. Coll. Materials and technical drawings. - M .; 1982
3. O. Avsiyan. Nature and drawing on the presentation.- M .; 1985

ФИО автора: *Меҳмононов Шахриёржон Мухаммадали ўғли*

Геология фанлари университети магистри

Название публикации: «УЧТЕПА КОНИНИНГ ГЕОЛОГИК ТУЗИЛИШИ ВА МАҲСУЛДОР ГОРИЗОНТ ҚАТЛАМЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ»

Аннотация: Тезисда Учтепа конининг геологик тузилиши ва ҳудуднинг ўрганилганлиги ҳамда нефт ва газ фойдали қазилмалари учун қидирув ишларининг натижалари келтирилган. Бундан ташқари нефт ва газ фойдали қазилмалари шаклланишида муҳим аҳамият касб этган геологик структуралар, стратиграфик бирликлар ва уларнинг ҳосилалари тўғрисида маълумотлар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Учтепа кони, геологик тузилиши, маҳсулдор горизонтлар, қамровчи ва чўкинди жинслар, геологик структура.

Ўзбекистон Республикаси Президенти 2019-йил 18-ноябрдаги “Нефт ва газ геология-қидирув ишларини ташкил этиш ва олиб бориш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига мувофиқ, янги конларни аниқлаш, углеводород ҳомашёси захираларини ривожлантиришнинг барча ташкилий-молиявий жиҳатлари белгилаб берилган. Ҳозирги вақтга келиб аҳолининг йилдан йилга ошиб бориши ўз навбатида техника оламига ҳамда нефт ва газга бўлган талабнинг ўсишига олиб келмоқда. Юртимизда айни дамда янгидан-янги заводлар, фабрикалар ва ИС лар қурилиши, инсонларнинг ёқилғи ва полителен маҳсулотларига бўлган талаб соат сайин ўсиб бориши бунинг яққол далилидир.

Тадқиқот майдони маъмурий жиҳатдан жанубий Фарғона ботиқлигида, Андижон вилоятининг Булоқбоши тумани ҳудудида жойлашган бўлиб, Андижон конидан 7,5 км жанубий-шарқида ва Хўжаобод конидан 6 км жанубий-ғарбида жойлашган (1-расм).

Учтепа кони асосан адирлардан ташкил топган бўлиб, жуда кўп сойларни ўз ичига олган. Уларнинг асосий қисми сувсиз ҳисобланиб, қиялиги (25° - 30°) ни ташкил қилади. Адирларнинг юза қисмлари тошлар ва тошсимон ётқизиклар билан қопланган. Текислик юза қисмида гиллар, гилли алевроитлар ва қумларни учратиш мумкин. Абсолют баландликлари сой ичида 720-750 метр ва адир юзалари бўйлаб 120-150 метрни ташкил этади.

Ўрганилаётган майдон яқинидан ўтадиган асосий сув йўллари: Андижон сув омбори ҳамда кўплаб суғориш иншоотларидан келиб чиққан Шаҳрихонсойдир. Грунт сувларининг чуқурлиги адирларда 100-150 метр ва текисликларда 10-15 метрни ташкил қилади.

Иқлими кескин континентал бўлиб, куз ва баҳорда ёмғир ёғиб, момақалдироқ бўлади. Ёзда ҳарорат $+42^{\circ}\text{C}$ гача, қишда -10°C гача, камдан-кам ҳолларда -25°C гача бўлади.

1-расм

Фарғона депрессияси узок йиллар давомида кўплаб геологик ва геофизик тадқиқотлар объекти бўлиб келган. Улардан: геологик ва структуравий хариталаш, чуқур бурғиладан ҳамда геофизик тадқиқотларнинг турли усуллари қўлланилган. Геологик тадқиқотлар асосан Фарғона ҳавзасининг шимолий ва жанубий қисмида ўтказилган. Ушбу ҳавзада куйдаги муаллифлар иш олиб боришган, Г.Д. Романов, И.В. Мушкетов, К.Р. Калицкий, О.С. Вялов, ва бошқалар.

Худуднинг геологик тузилиши ҳақидаги дастлабки умумий маълумотларини И.В. Мушкетов ва бошқа муаллифларнинг ўтган аср бошларида нашр этилган ва депрессиянинг тоғли ва тоғолди худудларида маршрут

тадқиқотлари натижаларига асосланган геологик ҳисоботларда келтириб ўтилган.

1932 йилда ушбу ҳудуднинг биринчи минтақавий геологик тадқиқотлари С.А. Ковалев томонидан амалга оширилган.

1934 йилда Г.И. Шатов батафсил геологик тадқиқот ишларини олиб борган ва бунинг натижасида 1:500000 миқёсда ҳудуднинг биринчи геологик харитасини тузган.

1935 йилга келиб Н.Р. Дубров 1:100000 масштабда батафсил геологик харитасини тузган. 1938 йилда эса Г.М. Аладатов 1:100000 миқёсда батафсил геологик тадқиқот ўтказган. Уchteпа кони ҳудудида биринчи геологик разведка тадқиқотлари 1932-1945 йилларда С.А. Ковалевский томонидан ўтказилди. Бу ишлар натижасида 1:1000000 масштабда Фарғона нефт-газ минтақасининг геологик харитаси тузилди ва кейинчалик шу асосида умумжаҳон қабул қилинган стратиграфик схемалари яратилди.

1937 йилда Уchteпа майдони ва унга туташ ҳудудлар бўйича дастлабки геофизик тадқиқотлар бошланган ва шу кунгача давом этмоқда.

1948-1949 йилларда И. М. Мухин 1:2000000 масштабда изогамм харитасини тузишга мувофақ бўлган ва магнитометрик ишларни амалга оширган.

1953-1954 йилларда ернинг чуқур бўлган ички қисмини ўрганиш мақсадида бир қатор геофизик усуллардан фойдаланиб тадқиқотлар ўтказилди ва бунинг натижасида антиклинал структуралар топилган.

Тадқиқот майдонининг литологик ва стратиграфик хусусиятлари асосан Мезазой ва Кайназой ётқизиқларидан ташкил топган. Мезазой эратемасидан асосан Юра ва Бўр системалари ётқизиқларини учратиш мумкин, иборат бўлиб, асосан карбонатли тоғ жинслари учрайди. Кайназой эратемасидан Неоген ва Тўртламчи системаси ёқизиқлари билан ифодаланади. Палезой эратемаси ётқизиқлари Уchteпа конида учрамайди. Кўпроқ яшил ва зумрадсимон-яшил метаморфизмга учраган тоғ жинсларидан такил топган.

Қуйи бўр – К₁

Неоком – апт яруслари вақтида худудла асосан арит иқлим ҳукумронлик қилган. Асосий қисми куруқликлардан ташкил тонганилиги боис ётқизиқлар асосан қизил ва тўқ қизил рангда учрайди. Улар асосан Муян свитасига тегишли қумтош, гиллар ва конгломератлардан иборат бўлиб, шимолий қисмида уларнинг қалинлиги 30 метрдан 350 метргача этади.

Қуйи бўр даври оид махсулдор горизонтлари булар: XXII, XXI, XX ва XIX ҳисобланади.

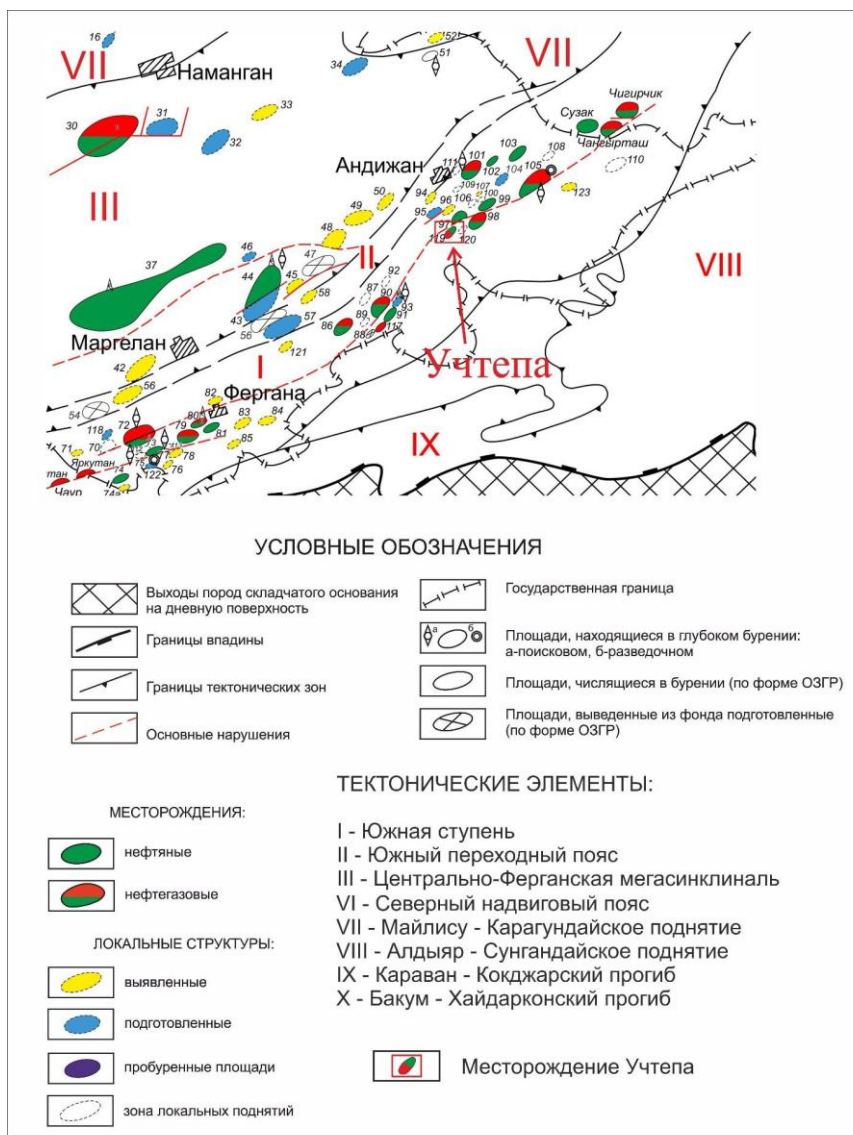
Юқори бўр – К₂

Юқори бўр даври ётқизиқлари қуйи бўр ётқизиқларига мос ҳолда ётади. Уларни асосан жанубий-шарқий қисмида учратиш мумкин. Асосан ётқизиқлар Турон ва Сеноман ярусларига тегишли. Сеноман ярусида Калач свитаси ётқиқлари кўпроқ учрайди. Чўкинди тоғ жинслари асосан қумтош ва гиллардан иборат бўлиб уларнинг қалинлиги 136-150 метрни ташкил қилади. Турон ярусида махсулдор горизонтлари нисбатан кўп учрайди. Уларда асосан нефт, газ ва газконденсат углеводород хомашёлари уч.

Кайназой - KZ

Кайназой эрасида палеоген давр ётқизиқлари учраймайди. Неоген ва тўртламчи давр тоғ жинслари яхши ривожланган ва қатламлар мос ҳолатда ётади. Улар асосан Қумтош, гил, алевролитлар ва лёсслардан иборат.

Фарғона депрессияси ўзининг структуравий ва тектоник ҳолати ва ҳажмига кўра, ғарбий Тянь-Шан тоғ тизмасидан кейинги ўринда туради. Фарғона водийси шимолий-ғарбдан Чотқол – Қурама тизмаси, Шарқдан Фарғона тизмаси, жанубдан эса Туркистон-Олой тизмаси билан чегараланган. Жанубий томондаги депрессиянинг максимал узунлиги 350 км атрофида, ўрта қисмидаги кенглиги 170 км дан ортиқ. (2 – расм.)

2 – расм.

Фарғона депрессиянинг структурвий схемаси.

Хулоса

Нефт ва газ соҳасида кўплаб Учтепа конига ўхшаш конлари бир-бирига таққослаган ҳолда уларнинг палеогеографиясини тиклашимиз мумкин ва шу асносида бир қатор янгича схемалар, картала ва ернинг ички тузилишига оид маҳаллий қонуниятлар яратиш имконини беради. Бу эса ўз навбатида янги конлари башорат қилишда ва қидирув ишларида маблағлар сарфини камайтишига олиб келади. Ҳозир вақтда бутун жаҳон бўйлаб ер ости ва ер усти қазилма бойликлари йилдан-йилга камайтиб бораётгани ҳаммага очиқ айёндир. Шуларни

ҳисобга олган ҳолда янгича фикрлар, замонавий изланишлар ва янгидан-янги йўлар топиш келди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ситдиқов Б.Б. Новейшая тектоническая история Ферганской впадины. Геотектоника, 1982г, №2.
2. Вялов О.С. К стратиграфии мела и палеогена Ферганы. Изв, АН СССР, вып. №48, 1936г.
3. Каломазов Р.У., Юсупхужаев С.С. «Оперативный анализ ГРП по регионам Узбекистан с целью определения дальнейших направлений поисковоразведочных работ на нефть и газ (Ферганский регион)» Отчет по теме № 180-04. Ташкент. Фонды АО «ИГИРНИГМ», 2004 г. (фонд)
4. Ситдиқов Б.Б. Динамическая связь тектонических структур Ферганской впадины с Таласо-Ферганским сдвигом. Ташкент, ФАН, 1977г.
6. Ситдиқов Б.Б. Новейшая тектоническая история Ферганской впадины. Геотектоника, 1982г, №2.
7. Ситдиқов Б.Б. Динамическая связь тектонических структур Ферганской впадины с Таласо-Ферганским сдвигом. Ташкент, ФАН, 1977г.

ФИО автора: *Ахмадова Карима Шавкат кизи*

студентка 2-го курса китаеведения

Название публикации: «К ПРОБЛЕМЕ СОМАТИЗМОВ В КИТАЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ»

Аннотация: Статья посвящена наименованиям частей человеческого тела в китайском и русском языках, а также выявлению различий семантики данных соматических единиц. В работе также обращается внимание определению термина “соматизм” в науке и затрагиваются работы ученых, раскрывающие данный термин в лингвистике.

Ключевые слова: соматизм, образ человека, сопоставительный метод, фразеологизм, метафорические сочетания, топонимы, лингвистика, концепт, архаизм.

TO THE PROBLEM OF SOMATISMS IN CHINESE AND RUSSIAN LANGUAGES

Akhmadova Karima Shavkat kizi

2nd year student of chinese finology

Annotation: The article is devoted to the names of parts of the human body in Chinese and Russian, as well as to the identification of differences in the semantics of these somatic units. The work also draws attention to the definition of the term "somatism" in science and touches upon the works of scientists who reveal this term in linguistics.

Key words: somatism, human image, comparative method, phraseological unit, metaphorical combinations, toponyms, linguistics, concept, archaism.

Сегодня проблема изучения соматизмов является актуальной. Существуют большое количество работ, в которых было изучено это явление. По утверждению Ф.О.Вакка, понятие «соматизм» используется в биологии и медицине в значении «связанный с телом человека, телесный» и противопоставляется понятию «психический», и благодаря его труду данное явление впервые было введено в лингвистический обиход, который рассматривал фразеологизмы эстонского языка с названиями частей человеческого тела и называл их соматическими. В результате данного исследования было определено то, что соматизмы относятся к одному из древнейших пластов фразеологии и составляют наиболее употребляемую часть фразеологизмов эстонского языка[1, С.24].

Интерес к данной группе лексики обосновывается тем, что процесс осознания себя как личности человек начал с ощущений, связанных именно с органами чувств и частями собственного тела. При этом надо особо отметить, что исследователи разных областей научного знания, связанных с изучением человека, по-разному определяют термин «соматизм». Соматизмы, по мнению Н.А.Власовой, представляют собой «круг необходимых в любом человеческом обществе понятий и отношений, без которых трудно себе представить человеческую речь» [2, С.27], А.А.Занковец же подчеркивает их как «номинации элементов строения тела человека (*рука, нога, сердце, кровь* и т.д.)»[3, с.3]. Ю.Д.Апресян уделяет внимание на общую схему «состава» человека. По его мнению, существует определенная система, которая владеет каждым видом деятельности, каждым видом состояния, каждой реакцией, и она локализуется в определенном органе, выполняющем определенное действие. Однако один и тот же орган обслуживает более одной системы, а одна система обслуживается несколькими органами [4, С.352]. А.С.Лиджиева, включая соматизмы в состав фразеологизмов, отмечает, что человек воспринимает действительность, познает мир и самого себя посредством соматизмов, самыми частотными из которых являются *голова, рука, глаза, сердце* и *зубы*, которые составляют около 50% от массива всех соматических фразеологизмов [5, С. 71-74]. В отличие от

А.С.Лиджиевой, которая изучала соматизмы в составе фразеологических единиц, М.А.Ефремова рассматривает соматизмы как лексемы, не выступающие в составе каких-либо единиц и выявляет такие характерные свойства, как устойчивость, высокая частотность употребления, разветвленная семантическая структура, присущие только соматизмам [6, С. 87-89].

В данной работе рассматриваются соматизмы в китайском и русском языках, анализируются работы, в которых были исследованы соматические единицы и сопоставляется состав данных единиц в этих языках. Источником языкового материала послужил «Большой словарь китайского языка (汉语大词典)» [7, с. 958]. В результате сплошной выборки было выявлено 56 единиц в китайском языке и 44 - в русском.

Стоит отметить, что в китайских источниках соматизмы в основном рассматриваются в составе фразеологизмов. Это можно заметить в работах Гэ Цзиншэня, Чэн Юйсяо и Тяньцзюня. Сопоставляя соматические единицы в составе фразеологизмов в китайском и английском языках, Гэ Цзиншэня выявляет лакуны в китайском языке [8, с. 47-53]. Он объясняет это тем, что существуют самобытные образы в обеих лингвокультурах. В китайской лингвокультуре они ассоциируются с внутренней формой фразеологизмов, обусловленной историей, традициями, обрядами носителей китайского языка. Так, во многих фразеологизмах содержатся архаизмы, номинирующие древнекитайские реалии. Чэн Юйсяо так же, как Гэ Цзиншэн, изучал фразеологию посредством рассмотрения культурной информации, культурной коннотации. Однако он рассматривал внутреннее состояние человека и ощущения, вызываемые каким-либо воздействием из внешнего мира, часто связанные с каким-то органом человеческого тела [9, с. 65-66]. Сопоставляя частотность употребления органов тела человека, он выявил, что в китайских фразеологических единицах используются наименования таких органов, как *кишечник, печень, желчный пузырь*. В русском языке же не обнаруживаются подобные лексемы в составе фразеологических единиц со значением эмоционального состояния. В работе Тянь Цзюня же, национальное своеобразие

соматической фразеологии проявляется в структурных и семантических свойствах. Он отмечает, что в концептуальной сфере русской и китайской фразеологии наблюдается значительно больше сходств, чем в языковой [10, с. 18-19]. В русском и китайском языках реализуются разные способы репрезентации одного и того же концепта. В сопоставляемых языках большинство соматических фразеологических единиц выражают одни и те же концепты, но при их сопоставлении крайне редко обнаруживается полная фразеологическая эквивалентность.

В настоящем исследовании изучаются работы китайских и русских ученых, которые рассматривали различные аспекты семантики соматизмов. Как отмечалось выше, в китайском языке соматизмы в основном изучаются в составе фразеологических единиц, где они теряют свой первичный смысл. В русском же языке в изучении соматических единиц различаются две школы: в первой соматизмы рассматриваются в составе фразеологических единиц или же в составе сочетаний, во второй - они изучаются как отдельная единица языка. В работах исследователей, представляющих первую школу, было выявлено, что соматизмы в составе фразеологических единиц или сочетаний теряют свою основную значимость и несут иной смысл. Например, в совместной работе Ф. Г. Хисамитдиновой, Г. Н. Ягафаровой, Р. Т. Муратовой, М. Р. Валиевой соматизмы рассматриваются в сочетаниях с топонимическими названиями, где они, используя с названиями мест, несут совершенно иное значение [11, с.5-6]. Существуют такие работы, в которых соматические единицы несут метафорическое значение. Кроме того, имеются такие работы, где соматизмы изучаются вне состава фразеологизмов или каких-либо других сочетаний. По мнению И. Захырова, хотя фразеологизмы с компонентами, обозначающими названия частей тела, составляют одну из многочисленных групп фразеологических единиц, однако не все соматизмы являются компонентами фразеологических единиц. В частности, одни соматизмы выступают в составе десятков фразеологических единиц, другие вовсе не входят в их состав или встречаются в единичных случаях [12, с. 49]. Лингвисты второй русской школы

рассматривали явление соматизм в его основном концепте. Так, Н.М. Шанский выделил 3 группы соматической лексики:

- общие обозначения тела, либо частей человеческого тела и названия, которые связаны со спецификой мужского и женского тела;
- обозначения внутренних органов, обеспечивающих жизнеспособность и жизнедеятельность человеческого организма;
- обозначения материи (субстанции) тела человека и его органов [13, с. 148-149].

Е.М.Верещагин и В.Г.Костомаров выдвинули свою классификацию соматического языка, в котором соматизмы разделены на 5 групп: жесты, мимика, позы, выражения лиц, разнообразные симптомы душевных состояний и движений. Четыре названных явления - жесты, мимика, позы, выражения лица-объединяются такой важной чертой, как намеренность, произвольность, между тем лицо и тело человека выражают эмоции, владеющие человеком, непроизвольно. Необходимо отметить, что из-за того, что различные народы по-разному выражают свои эмоции, некоторые соматические элементы выражаются по-разному, например, может расходиться жестикуляция, мимика и т.д. [14, с. 111-114].

Проведенные исследования позволяют прийти к такому выводу, что соматизмы представляют собой круг необходимых в любом человеческом обществе понятий и отношений, без которых трудно было бы представить себе человеческую речь и, что соматическую лексику отличает высокая частотность её употребления и развитая полисемия. В ходе исследования было выявлено, что в китайском и русском языках данное явление употребляется в разных аспектах и восприятие народа данного явления также различается.

Список использованной литературы:

1. Вакк Ф. О. О. соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке: Автореферат дис. ... канд. филол. наук. Таллин, -1964. с.24.

2. Власова Н. А. Фразеологическое гнездо с вершиной «глаз» в общенародном языке и говорах: Автореферат дис. ... канд. филол. наук. Орел, - 1997. С. 27.
3. Занковец А.А. Лексическая полисемия и фразеологическая активность слова: закономерности заимствования (на материале лсг «соматизмы» русского и белорусского языков). – Брест: Изд-во БрГУ, 2008. С.123–125.
4. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография // Избранные труды: В 2 т. М., -1995. Т. 2. 352 с.
5. А.С. Лиджиева, Д.А.Сусеева // Вестник калмыцкого университета. – 2012. - № 4(16). – С. 71-74.
6. Ефремова М.А., Хань У. Описание внешности человека с целью идентификации в русском и китайском языках. Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». №5(10). 2010. 254 с.
7. Ло Чжунфэн. Большой словарь китайского языка (汉语大词典). Т. 1-12. Шанхай, 1986—1993.
8. Гэ Цзиншэнь. Сравнительные структурные и семантические характеристики фразеологизмов-соматизмов в современных английском и китайском языках // Научные ведомости. №7(256). 2017. С.47-53.
9. Чэн Юйсяо. Сопоставительный анализ русских и китайских фразеологизмов со значением «эмоциональное состояние человека». Диссертация на соискание ученой степени магистра филологических наук. Екатеринбург, 2016. 100 с.
10. Тянь Цзюнь. Структурные и семантические особенности соматических фразеологизмов в русском и китайском языках. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Волгоград, 2001. 24с.
11. Хисамитдинова Ф. Г., Ягафарова Г. Н., Муратова Р. Т., Валиева М. Р. Место соматизмов в башкирской топонимии. Институт истории, языка и литературы УФИЦ РАН, Уфа. 1998, с. 14.

12. Захыров И. Семантические особенности некоторых эмотивных фразеологических единиц в английском и туркменском языках // Английская фразеология и устойчивые нефразеологические сочетания. – М., 1978. с.45.

13. Шанский Н.М. Лексика и фразеология современного русского языка – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР. 1957 – 168 с.

14. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М., 1993. С. 125.

ФИО автора: *Umarova Khurshida Olimjonovna*

Republic of Uzbekistan

Tashkent state university of economics

Department of finance and accounting

Название публикации: «FINANCING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN AFGHANISTAN»

Abstract The objective of this study was to investigate Financing Small and Medium Enterprises in Afghanistan. This thesis has been completed with a detailed research result with a set of findings and recommendations for the key stakeholders - Banks, SMEs and the Government. The research included surveys, visits and meetings with owners of SMEs, SME lending banks and financial institutions that lend to SMEs. The data was collected via a questionnaire through Google Forms. SME owners were the main target group for data collection. 385 was selected as sample size because the exact number of SMEs is not determined by Girona in Kabul city. Over 400 SMEs were approached and requested for giving their opinions, 327 responses were received. In addition of SMEs, survey with 6 banks and financial institutions was also conducted. According to findings of this study, in Afghanistan, sources of financing SMEs are personal investment, loan from relatives, loan from banks/financial institutions and loan from donors. The survey results show that around 89% of the SMEs need finance for their businesses while only 16% (of 89%) of them have really accessed loans. 63% SMEs responded that financing is critical or very important for their businesses. Banks, financial institutions, donors' programs and some NGOs are providing loans to SMEs in Afghanistan. High rate of interest (21.2% average), lack of support from government, lack of policy/regulation from Da Afghanistan Bank for banks and financial institutions, lack of Islamic loans and SMEs' low capacity in loan processing are the main challenges of SMEs financing in Afghanistan. SMEs are facing lack of access to finance and only a low percentage of them have access to loans.

Keywords: SMEs, access to finance, loan, financial institutions, banks

Introduction

Almost every developed and developing country depends on its private sector (Beck& Demirguc-Kunt 2006), very few, if they do not, have natural resources like oil, minerals or tourism (Ghatak 2010). According to researchers like Zulkifli-Muhammad (2015), Char (2006), (Bin Yaso, 2004) and Hassan (2009). The private sector in many countries players are the main job creators, they pay taxes and maintain the economy. The private sector includes all the people doing an activity for earning profit for their livelihoods. They differ in size (Rao, 2006) capital (Varma, 2017), employability

(Ghatak, 2010), coverage and ownership (Parto, 2007). The section with the most influence on the economy is the range of small and medium enterprises. In this paper afterword, we will call them SMEs.

Though economies are generally comprised of a big number of microbusinesses however, they are being too tiny and not mainly given attention. Big corporations are also a crucial part of the private sector, but the number of corporations is few in each economy, especially in Afghanistan. The Small and Medium Enterprises (SMEs) influence the economies by employing, contributing to exports and forming a major portion of export and tax revenues. As the SMEs perform for the economies, they encounter many challenges including but not limited to capital, human resources, policies and procedures by governments, markets, technology and infrastructures.

The challenges differ from context to context. SMEs are playing a crucial role in the Afghan economy as well. SMEs are a vital component of the nation's economic development plan, since companies with fewer than 100 employees constitute 80 to 90% of all Afghan businesses, generate 50% of the GDP, and employ 75% of the labor force (MoCI of Afghanistan). It is also important to bring up the challenges that need attention and we believe solving many of them is possible with the available resources and opportunities within the Afghanistan context. Afghan economy in the post-Taliban era, mostly depended on the aid money. The aid money through donor community was injected without a concrete plan. This money was not efficiently used to strengthen manufacturing and exports; instead they were spent on imported consumable items mostly. There has been a need and opportunities for the donors and the government to focus on serving the SME sector to start-up, build, produce, export and grow. Currently, access to finance is still difficult, where there is a significant need of funds for doing business and a good amount of funds is available in the financial market of Afghanistan through aid money, people's deposits and idle capital of other enterprises which could be efficiently utilized and spread across the SMEs. In Afghanistan, SMEs face a series of challenges and access to finance is one them. Given the importance of financing SMEs in Afghanistan, it is worth researching, discussing and analyzing the gap between the necessity, demand and the possibilities of the available opportunities for financing. For instance, what sources of financing are available and what source is mostly used by SMEs? It is always wise and better to reflect on the possible solutions rather than discussing only the problems. The difficulties and challenges the SMEs face in their day-to-day businesses to access finance is the core of this research. Wide-ranged possibilities, opportunities, solutions and practices are referred to in the main document to serve the SMEs get easy access to finance or financing.

1.1 Research Objectives

The objective of this research "Financing SMEs in Afghanistan" is to research and study sources of financing for SMEs, the need and importance of finance for SMEs, the current challenges, barriers and road-blocks present and also explore the opportunities, solutions and supports available in the financial market.

1.2 Research Questions

Limited research is conducted in the field of financing SMEs in Afghanistan and this research focus is mostly on:

1. What sources of finance are available for SMEs?
2. How is financing important for SMEs?
3. What challenges SMEs face in financing and what opportunities are available?

2. Literature Review

2.1 SME Definition

There is no universally accepted definition of an SME. In some countries, the definition is based solely on the size of the labor force (Ibrahim,2012). In some studies, the definition incorporates financial variables, such as turnover (Batsaikhan,2015) or assets (Xueyuan 2011). Furthermore, in some studies, such as Wang (2010), Robson, and Freel (2015) different definitions apply in different sectors. Also, different organizations defined SMEs differently based on their contexts, but the number of employees is one of the key criteria for the SME definition in a global context. For instance, the current World Bank Group definition is “as encompasses enterprises with up to 300 employees and total annual sales of up to US\$15 million”. The European Union has defined an SME as a legally independent company with no more than 500 employees. World Bank has also differentiated between micro, small and medium enterprises and defined micro, small and medium enterprises as below:

Micro-enterprise: up to 10 employees; total assets/total annual sales of up to US\$100,000; turnover must be more than US\$400,000, and tangible assets more than US\$200,000; Small enterprise: between 10 and 50 employees; total assets/total annual sales between US\$100,000 and US\$3 million; Medium-sized enterprise: between 50 and 300 employees; total assets/total annual sales between US\$3 million and US\$15 million.

Ministry of Commerce and Industry of Afghanistan defines SMEs based on the Afghanistan context. Microenterprise: up to 5 employees, a total investment of 2.5 million AFs in manufacturing and 1 million AFs in the service sector. Small enterprise: between 5 – 19 employees, total investment of 2.5 – 5 million AFs in manufacturing and 1 - 2 million AFs in services. Medium enterprise: between 20 – 99 employees, total investment of 5 – 10 million AFs in manufacturing and 2 – 5 million AFs in services. So, SMEs include enterprises with 5 – 99 employees and 2.5 – 10 million AFs investment in manufacturing and 1 – 5 million AFs investment in services.

2.2 Role of Banks in Financing SMEs

A major challenge to the growth of the vital Indian SME sector is its lack of adequate access to finance (Tsai,2017). The major issues in the financing of SMEs' context are the information imbalance facing banks and the efficacy of measures such as credit scoring for SMEs (Khalique,2014).; whether transaction lending would be adequate to address the information issues or would lending have to be based on a relationship with the SME (Khan, 2015)., using both ‘hard’ and ‘soft’ information; and whether the size and origin of the bank affect the availability of credit to SMEs” (Ashok Thampy, 2010). In recent years, while the world’s economy has been growing at a smaller rate (Shamsuddin, 2017), (Sarkawi, 2018), (Jaafar, & Rahim, 2017). the production from micro, small and medium enterprises has been growing at over 11%

between 2002& 2003 and 2007 & 2008 in many developing countries like India (Ashok Thampy, 2010) and China (Xuegona &Xueyuan 2011).

2.3 Role of Financial Institutions in Financing SMEs

According to a World Bank survey in 2015 formal SMEs contribute to 60% of employment and 40 % of GDP in developing economies globally and about half of the formal SMEs do not have access to credit. Throughout the world SMEs rely on other sources of financing like informal finance, online peer to peer platforms, registered non-banking financial institutions and underground financiers. (Netease Finance, 2014). Based on literature and previous research, the following reasons are the main causes of lack of access to bank credits. The first cause is the political concern about supporting public sector and maintaining social stability (Ibrahim, 2012).

Second cause is the developmental priority of national and local government (Tahi, 2011). The third cause/reason is the organizational and technical capacity of central banks to serve non-state actors/enterprises (Batsaikhan, 2015). The fourth cause/reason is ideological and political sensitivity to supporting capitalist enterprises because of socialist governments (Xueyuan, 2011). The fifth reason is financial depression and based on government policy, central banks should provide subsidy to state-owned enterprises (Freel, 2015).

2.4 Financing SMEs in Afghanistan

In 2014 Coffey International conducted a research for DFID (Department for International Development) on “Scope of the Need for Improved Access to Funding, Advisory Support and Business Skill

Financing Small and Medium Enterprises in Afghanistan

Development for SMEs in Afghanistan”. Coffey findings show that it is logical for donors to support services for SMEs in Afghanistan. Because the banking system is under-developed, narrow and fragile and the government does not have a system for funding SMEs. So, it is a task for the donors to continue supporting SMEs in Afghanistan. The research findings show the major Afghan firms do have constraints in access to finance and a very limited portion of Afghan SMEs has access to formal finance and loans.

To improve the financial sector of Afghanistan and have a better platform for financing SMEs and sustained financial system. The Coffey research suggested the following points for consideration.

1. Capacity development of new and existing institutions providing private sector development, financial sector development and business enabling environment supports.

2. Capacity support to Da Afghanistan Bank, with a focus on supervision and regulation of the financial sector.

3. Policy implementation facility to enact financial sector improvements for SMEs.

4. Strengthening the business environment to encourage investment and SMEs’ responsiveness.

2.5 Banks & Financial Institutions Financing SMEs in Afghanistan

Banks, financial institutions and donors provide fund for SMEs. Private banks like Afghan United Bank, Ghazanfar Bank First Micro Finance Bank and Afghanistan International Bank, are given loan to SMEs in Afghanistan. Financial institution like FINCA, Mutahid Development Finance Institutions, Afghan Rural Finance Company and OXUS are providing loan to SMEs. Beside banks and financial institutions NGOs and donors like USAID, GIZ, Hand in Hand Afghanistan, Afghan Women Council, hope for Life and Exchanger Zone providing loans to SMEs.

2.6 SMEs Financing by MISFA Afghanistan

The Microfinance Investment Support Facility for Afghanistan (MISFA) was set up in 2003 at the invitation of the Afghan government, to get donor coordination right from the start and avoid the counter-productive efforts that have emerged from conflicting donor objectives in other post-conflict situations. It was established as a vehicle through which the Afghan Government and international donors could channel technical assistance and funding to build Afghanistan's microfinance sector. MISFA was the first facility of its kind, pooling diverse donor funding mechanisms and converting them into streamlined, flexible support to microfinance institutions in Afghanistan, tailored to local priorities and accompanied by technical assistance and strong performance monitoring. In March 2006,

MISFA registered as a limited liability non-profit company whose sole shareholder is the Ministry of Finance of the Islamic Republic of Afghanistan. MISFA Ltd is an independent apex organization with several implementing partners on the ground. In most cases, MISFA functions as either the exclusive or primary provider of funds to its partners. The legal status of MFIs has been transformed from NGOs to that of non-profit companies registered with the Afghanistan Investment Support Agency (AISA), as permanent institutions under the laws of Afghanistan. (*MISFA, Afghanistan*.

(2018, December). SME Sector Update) MISFA's Small and Medium Enterprises (SME) lending program was initiated in October 2006, with the financial cooperation of USAID's ARIES Project. Under this program, MISFA is developing SME lending by partnering with local bank and non-bank financial institutions (Microfinance Institutions etc.). MISFA since then has provided technical assistance, whole-sale loans and credit guarantees to a big number of financial institutions. As per MISFA typically SME loan amounts range between AFS 250,000 to AFS 5,000,000. MISFA's SME program has provided training on the basics of SME lending to more than 310 loan officers, managers and employees of the partner financial institutions on SME lending techniques in Afghanistan and how to successfully manage SME loan portfolios.

**Table 1: MISFA Afghanistan's Portfolio in SME Lending Through
Financial Institutions**

Key Indicators	December 2018
Active SME borrowers	1,438
Total number of loans disbursed (cumulative)	35,991
Total value of loans disbursed (cumulative)	AFN 16.6 billion
Loan outstanding	AFN 1.8 billion

SME Loans by Sector	per cent
Trade and Service	60.1 percent
Handicrafts & Manufacturing	18.2 percent
Agriculture and Livestock	19.9 percent
Housing Loans and Others	1.8 percent

Source: MISFA 2018 report

2.8 Gaps in SMEs Financing in Afghanistan Based on Literature

The private sector is very young and new in Afghanistan and the government does not have a proper supporting policy for the private sector. Despite big contribution of SMEs to employment and GDP but still government is failing to support the SMEs and have a pro – SMEs policy. Government of India approved a law for SMEs and Reserve Bank of India have a proper policy for supporting SMEs. In Afghanistan, donors are supporting SMEs with different projects, But it is not enough and sustainable. There is a need for government policy To involve and force banks and financial institutions in giving loan to SMEs.

Based on literature review and desk research following gaps and issues exist In financing SMEs in Afghanistan.

1. Lack of government policy/regulation especially non - existence of Regulation in the Afghanistan central bank (Da Afghanistan Bank).
2. Young financial institutions and banks.
3. Traditional management style of SMEs and lack of professional business.
4. Weak and young private sector.
5. High rate of interest for loans.

3. Research Methodology

Based on literatures and previous research in access to finance for SMEs in Asian context, mixed strategy/methodology used for this research. Based on research findings from Ministry of Commerce & Industry, number of SMEs are not determined in Kabul and there is no exact figure. Indefinite sample size method is used for SMEs and 385 was the sample size for this research. Questionnaires shared with over than 400 SMEs in Kabul and 327 SMEs providing Feedback. Response rate compare to sample size is 85%. Six banks and financial institutions also interviewed in Kabul to have information

and idea of loan providers as well. The research included interviews and questionnaire from the SMEs and Banks. For questionnaire, Google Form is used and data is downloaded from Google Form in excel format for analysis and findings. Questionnaire used for SMEs were reflecting on the needs for finance of SMEs, available opportunities of financing in the country, facilities available for financing the SMEs, gaps in demands and supplies with regards to financing, unserved facilities for SMEs, perceptions of SMEs for Banks and financial institutions and their financing facilities, other financial sources than the banks, policies & procedures etc. The financial institutions and SMEs were approached via personal visits for face-to-face interviews, hard-copy survey form was used to question the SMEs appearing in classroom/events where a good number of SMEs were present, Google Form questionnaires were spread through personal and friends networks, lists of SMEs were received from the MoIC Afghanistan and some other governmental departments, donor funded Programme “A Bright Future of Afghanistan” assisted in accessing over 50 beneficiaries who were SMEs and some financial institutions in Kabul allowed to meet their SMEs and interview regarding the financial access and facilities by the banks and financial institutions. The SMEs and Financial institutions that were questioned and interviewed were mostly in Kabul. Some SMEs that responded to the survey questionnaires were from other major provinces of Afghanistan like Mazare- Sharif, Herat and Kandahar. The banks and non-bank financial institutions that interviewed and supported in reaching Out the SMEs were all in Kabul.

4.Data Analysis and Findings

The SMEs that filled questionnaire are diversified in terms of types, nature and scope of businesses. They were diversified in sizes of capital and monthly average sales, employment sizes and age. Around 80% of the SMEs were manufacturing and services providers. The service providers commonly do not have bigger financial needs whereas the manufacturing SMEs have need accessed loans, donor funds, loans from other personal sources and have included a good amount of capital from their other personal businesses. Trade businesses generally require bigger amounts of capital and stocks, the market is less trending towards the trade, import/export businesses given the less favorable conditions in the economic context of Afghanistan. During the survey, we came across very few of the trading businesses. This fact in the table 2 reflects to a finding that less investors are inputting capitals in a business activity in Afghanistan. Entrepreneurs prefer to work without or with less capital. A good number of manufacturing.

Business gives us a reflection of self-sustainability and reducing dependency on the imports, while creating room for more workers to get work or job in the country.

Table 2: Overall Information About Data Collection

400+	Number of SMEs that questionnaire was shared	
385	Sample size	
327	Number of SMEs that responded to questionnaire	
percent	SME response rate to questionnaire	85
7	Number of financial institution and banks that questionnaire was Shared	
6	Number of financial institutions and banks responded to	
	Questionnaire	

Source: Computed based on collected data

4.1 Company Sizes – Employment

The SMEs that participated in the survey vary in their size of employees, asset and investment and monthly average sales. Most of the SMEs (55%) have less than 10 employees including the owners, friends and family advisors and supporters. Not many SMEs are really looking into hiring more employees to do the jobs done. This generally reflects to the fact that people cannot manage employees specially the ones that they do not know. There's a lack of a system to hire and deploy the employees that are not friends or relatives. In so many SMEs it has been witnessed that the employee has turned to be disloyal, robbed or leaked out company's information and confidentiality. In some other cases the business owners believe that the employees after learning about their business well, start their own businesses and compete back with them.

Table 3: Nature of Business by Category

Nature of Businesses	#	percent
Agriculture and Livestock	13	4 percent
Construction	24	7 percent
Manufacturing	111	34 percent
Others	12	4 percent
Services Provider	151	46 percent
Trade, Imports & Exports	16	5 percent
Total	327	

Source: Computed based on collected data

4.2 Asset Size

SMEs are generally differentiated based on their asset size. During this survey the sizes of SMEs have been questioned and reported. More than a half of all these SMEs have asset sizes less than \$20,000. So many SMEs find it less risky and more profitable to input less capital and assets to make more revenue. Some SMEs that were interviewed have spare cash or stock at homes that are being used for utilizing on casual and eventual basis. Such a situation creates a shortage in capital in the market where the SMEs tend to buy on credit from the suppliers rather inputting their own money in business. A big number of SMEs prefer doing service providing business which requires less amount of assets. Online Shops, Food delivery, brokerage, commission agency and virtual businesses are some examples of service providing businesses that either do not involve a lot of assets or the assets are not exposed among the public and markets. 4% of the SMEs that took part in survey preferred not to reflect on their company's asset sizes.

Table 4: SMEs Employee Size

	Company Sizes (# of Employees)	#	percent
percent	01 – 09	180	55
percent	10 – 24	98	30
percent	25 – 49	38	12
percent	50 – 100	11	03
	Total	327	100 percent

Source: Computed based on collected data

4.3 Asset Size

SMEs are generally differentiated based on their asset size. During this survey the sizes of SMEs have been questioned and reported. More than a half of all these SMEs have asset sizes less than \$20,000. So many SMEs find it less risky and more profitable to input less capital and assets to make more revenue. Some SMEs that were interviewed have spare cash or stock at homes that are being used for utilizing on casual and eventual basis. Such a situation creates a shortage in capital in the market where the SMEs tend to buy on credit from the suppliers rather inputting their own money in business. A big number of SMEs prefer doing service providing business which requires less amount of assets. Online Shops, Food delivery, brokerage, commission agency and virtual businesses are some examples of service providing businesses that either do not involve a lot of assets or the assets are not exposed among the public and markets. 4 per cent of the SMEs that took part in survey preferred not to reflect on their company's asset sizes.

Table 5: SMEs Category by Asset Size

SMEs by Asset Size	#	percent
\$5000 - 19,000	176	54 percent
\$20,000 - \$49,000	80	24 percent
Above \$100,000	39	12 percent
\$50,000 - \$100,000	19	6 percent
No Response	13	4 percent
Total	327	100 percent

Source: Computed based on collected data

4.4 Monthly Sales Volume

The survey also required the SMEs to reflect on their monthly average sales volume. The figures selected are closer/estimates of the facts. The figures and facts that are reported could not be verified through checking sales documents. Most of the SMEs attended the survey fall in the basket of sales range \$1,000 to \$4,000 which makes at least 61 per cent of the SMEs that have below \$4000 average monthly sales. The SMEs that were approached and those who contributed were relevantly new. Around **56 percent of all these SMEs are either newly established or they chose their age to be between 1-2 years**. New companies can be expected to have lower monthly sales. 23 SMEs prefer not to disclose their monthly sales volume making 7 per cent of all the responses. SMEs with lesser volume of monthly sales believe that they do not have reliable sales, they feel that they need a greater number of customers to have enhanced sales.

Table 6: SMEs Monthly Sale Range

SMEs by Asset Size	#	percent
\$ 1,000 – 4,000	199	61
percent		
\$5,000 - \$19,000	72	22
percent		
\$20,000- \$29,000	23	07
percent		
\$30,000 – \$39,000	5	02
percent		
Above \$40,000	5	02
percent		
No Response	23	07
percent		
Total	327	100 percent

Source: Computed based on collected data

4.5 Source of Financing for SMEs

It is always worthy to know the sources of the financing for SMEs while considering them into our discussions. Based on our findings and interaction with the financial institutions and SMEs, it was found that SMEs everywhere have various sources of financing. Some big number of SMEs have their own personal capital to start a business. A smaller portion of the SMEs get any donor funds or supplier loans to initiate their business without involving their own assets or capital. This survey also asked the SMEs about their sources and means of financing when it really matters for their businesses.

Usually, majority of the people included their own capitals, later, on Eventual basis, the SMEs get financial supports from immediate or far family Members or friends which generally doesn't cost any interest. What mostly Remains in the business for long time is their own capital, capital from their Other businesses, shareholding by individuals or companies and often Capital injected by selling a land, property or a bigger valued vehicle. Through the survey, it was found that 57 per cent of the SMEs have their Own investments in their businesses. 31 per cent /57 per cent of these People have only their own sources of income and do not take supports from any other sources. 26 per cent /57 per cent of the responses collected Shows that they have included their own sources or personal investments as well as they reach out to other sources for financing when it really matters. The SMEs that were surveyed could chose more than one financing Sources. All the 327 SMEs have responded and a total of 486 responses have been selected by all (1.8 options were selected per SME on average). It has also been reflected that only 53 SMEs responded that they have accessed finance from a bank or financial institutions 11 per cent only. *“Access to finance is still a challenging job for the SMEs in Afghanistan, there are many reasons behind it”*.

It was assumed that there are a lot of SMEs that have access to donor funds or loans from donor projects. That was the reason that the question if “the SMEs have any access to donor funds” is included. But finding shows that only 3 per cent out 327 are received fund from donor. 20 per cent of the SMEs responded that they receive financing supports from immediate family members or friends which is a common practice across Afghanistan's all communities. The financial supports by family members is also difficult as per interviews from SMEs, they believe that now a day their families and friends cannot support them in their businesses. In the response that how financing is important for the businesses, the SMEs have responded well. 63 per cent of 327 SMEs responded that financing is critically or very important for their businesses. It really matters to have equal, easy and less expensive access to financial resources when it is needed. Some businesses go for a financing option when only it is a good season for them, some others require continuous financial injection in their businesses to keep the most innovative and up-to-date products or services for their companies.

Table 7: SMEs Source of Finance

Sources of Financing (all responses, multiple responses were allowed and included)		
Personal Investment + other sources	275	57 percent
Loan from other Business	31	6 percent
Loan from Banks	53	11 percent
Loan from Family Members	98	20 percent
Loan from donor	17	3 percent
Loan from Hawala Dealers	5	1 percent
Others	7	1 percent
Personal Investments Only	151	31 percent
Personal Investment + Other sources	124	26 percent

Source: Computed Based on Collected Data

4.6 Ratio of Access to Finance and SME Needs

The survey asked a question and further information from the SMEs that either they accessed finance from Banks for their businesses in recent years. 18 per cent of the (59/327) SMEs reflected that they have accessed bank loans whereas 19/327 SMEs access bank loans more than 1 time. The SMEs that accessed loans believe that the process of taking loans is simple but takes a lot of time, documentations and long history in business. This reflects to the performance and efficiency of credit front line employees and credit administration of banks and SME lending institutions. Generally, people have the perception that the getting a loan from banks is either very difficult or it requires personal references, some other believe that they may not fulfill all the requirements to access loans from banks. Whereas, the banks and financial institutions believe that they created great platforms, trained well their credit processing staff and improving their process of loan giving every day. A big number of SMEs (18per cent of 327) believe the bank loans are expensive where their businesses are not that profitable to cover loan interest expenses and at the same time leave behind some ransom for themselves.

4.7 Suggestions of the SMEs Regarding “Access to Finance” Facilities inthe Country

The survey where included a detailed background information of the SMEs, their needs, sources of finance for their business, importance of financing for the businesses and available options, it also included many “Open Ended” questions that allowed the SMEs to write anything they face in running and maintaining their business operations. The SMEs have made valuable suggestions, recommendations and concepts that can be considered by financial institutions/banks, the central bank of Afghanistan and as well as for the Private Sector/SMEs. The suggestions including with the findings of

interviews and meetings with the SMEs has been categorized to make it countable and possible for analysis and reporting. The table below reflects on all the categories including the number and ratios compared to the full number of SMEs. The survey allowed the SMEs to extend their recommendations, 117 SMEs (out of 327) (36 percent) had a recommendation at the end of their survey. The survey had an open box for SMEs to write their recommendations in Dari/English narrations. The recommendations and narrations were listed and their recommendations were manually counted and categorized. May SMEs that have included recommendation have included more than 1 recommendation? On an average, the response rate per SME is 1.8 (meaning that every SME had at least 1.8 recommendations). 30 per cent of the recommendations reflect that the bank loans are expensive, they preferred lower interest rates. Based on interviews, the SMEs believe that the Government should intervene either by giving subsidies in loans for SMEs or put strict restrictions for financial institutions to keep their interest rate as minimum as possible. Some SMEs reflected that the banks have hidden charges, 2 per cent of the loan amount is taken as the admin cost or loan processing cost which increases the rate of expenses even more. It was surprisingly seen that 11 per cent of the responses from the SMEs reflect to the need of donor funds, while this question was never asked in the questionnaire. SMEs prefer more projects; more donor funds as grant and as free of interest loans. The donors in the past have been giving out a huge amount of free money as grants and some donor funded financial institutions have given out free of interest loans. This has put a high expectation impact for the SME and many other sorts of entrepreneurs. 14 per cent SMEs wished to get loans on Islamic terms and conditions or get loans that suit startups. There are several Islamic loan products at multiple banks but unfortunately less people either know about them or they do not entertain the people/SMEs they don't know. Startups find it difficult to follow bank loans with regular on-time repayments.

Startups mostly need longer term loans with lower amounts of repayments And at the same time, they wish for less expensive loans. Among the recommendations, majority of the responses (78 per cent of all the responses) in a way or in another reflect on the improvement of loans, loan conditions, lower interest rates, faster processing duration, new/customized loan products, easily accessible facilities and better customer services by the financial institutions/banks.

Table 8: SMEs Suggestions on Access to Finance

Suggestions of SMEs on Access to Finance		
# of SMEs that have Suggestions	117	36 percent
Recommendations rate per SME	1.8	
Need Bigger Loans	4	2 percent
Need Donor Funds	23	11 percent
Lower Interest Rates	62	30 percent
Easy Collateral Policies	6	3 percent
Easy Loan Process to be in place	32	15 percent

Quick Process	6	3 percent
Suitable Loans, Startup Loans	10	5 percent
Islamic Loans Preferred	19	9 percent
Long Term Loans Preferred	24	11 percent
Need Projects	2	1 percent
Private Investors Preferred	4	2 percent
Don't Need Loans	18	9 percent
Total Responses	210	
No Suggestions	171	
Responses	# of Responses	
Improved Quality and Conditions of Loans	163	78 percent
Donor Funds, Private Investors, New Projects are Requested	29	13 percent
Don't Need Loans or other financial supports	18	9 percent

Source: Computed based on collected data

5. Conclusion

In Afghanistan sources of financing SMEs are personal investment, loan from relatives, loan from banks/financial institutions and loan from donors. The survey results show that around 89% of the SMEs need finance for their businesses while only 16% (of 89%) of them have really accessed loans. 63% SMEs responded that financing is critically or very important for their businesses. Banks, financial institutions, donors' programs and some NGOs

Are providing loan to SMEs in Afghanistan. High rate of interest (21.2%average), lack of support from government, lack policy/regulation from Da Afghanistan Bank for banks and financial institutions, lack of is Islamic loans and SMEs low capacity in loan processing are the main challenges of SMEs financing in Afghanistan. SMEs are facing lack of access to finance and only low per cent age of SMEs have access to loan. It is recommended that the central bank of Afghanistan should interfere and come up with regulations on streamlining the interest rate and collateral acceptance across all the financial institutions. The Central Bank of Afghanistan (the DAB) should be aware of and has a control on the lending process of the financial institutions. The banks and financial institutions should not be allowed to charge hidden costs/charges on processing loans which prevents the SMEs to access further funds. It is also

Recommended that banks and financial institutions should provide awareness raising and training/coaching for SMEs in loan processing. Because SMEs sector is not professionally managing in Afghanistan.

References

1. Abe, M., Troilo, M., & Batsaikhan, O. (2015). Financing small and medium enterprises in Asia and the Pacific. *Journal of Entrepreneurship and Public Policy*, 4(1), 2-32.

2. Baker, H. K., Kumar, S., & Rao, P. (2017). Financing preferences and practices of Indian SMEs. *Global Finance Journal*.
3. Beck, T., & Demirguc-Kunt, A. (2006). Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint. *Journal of Banking & finance*, 30(11), 2931-2943.
4. Coffey International. (2014). Scoping the Need for Improved Access to Funding, Advisory Support and Business Skills Development for SMEs in Afghanistan, DFID. Ghatak, S. (2010). Micro, small and medium enterprises (MSMEs) in India: an appraisal. *Journal of Technology Management & Innovation*, 6(1), 66-76.
5. Ibrahim, N. (2012). The model of crowdfunding to support small and micro businesses in Indonesia through a web-based platform. *Procedia Economics and Finance*, 4, 390-397.
6. Khujamurodov AJ (2018) Analysis of development of the infrastructure of the stock market in Uzbekistan and the methodology of its estimation. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (61): 168-176.
7. Khan, M. W. J., & Khalique, M. (2014). An overview of small and medium enterprises in Malaysia and Pakistan: past, present and future scenario. *Business and Management Horizons*, 2(2), 38.
8. Khan, S. (2015). Impact of sources of finance on the growth of SMEs: Evidence from Pakistan. *Decision*, 42(1), 3-10.
9. Kumar, S., & Rao, P. (2016). Financing patterns of SMEs in India during 2006 to 2013—an empirical analysis. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 28(2), 97-131.
10. Mashal, M. (2014). Small and medium enterprises development and regional trade in Afghanistan. MISFA, Afghanistan. (2018, December). SME Sector Update. Retrieved from <http://misfa.org.af/sme-sector-update/>
11. Moorthy, M. K., Tan, A., Choo, C., Wei, C. S., Ping, J. T. Y., & Leong, T. K. (2012). A study on factors affecting the performance of SMEs in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2(4), 224.
12. Mamajonova TA (2020) Methodology Forming the International Marketing Strategy of Fruit and Vegetable Products. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, Vol. 24, Issue 05, 2020
13. Parto, S., Paterson, A., & Karimi, A. (2007). The operating environment for small and median enterprises in rural Afghanistan: enabling or disabling. Background paper to the Enabling Environment Conference: Effective private sector contribution to development in Afghanistan.
14. Pei-Wen, T., Zariyawati, M. A., Diana-Rose, F., & Annuar, M. N. (2016). Impact of Microfinance Facilities on Performance of Small Medium Enterprises in Malaysia. *World Applied Sciences Journal*, 34(12), 1845-1849.
15. Rao, P., Kumar, S., Gaur, V., & Verma, D. (2017). What constitutes financing gap in Indian SMEs—owners' perspective. *Qualitative Research in Financial Markets*, 9(2), 117-131.

16. Shamsuddin, J., Sarkawi, M. N., Jaafar, A. R., & Abd Rahim, N. F. (2017). Malaysian SMEs Performance and the Government Business Support Service:

ФИО автора: *Firdavs O'roqov Ortinqniyoz o'g'li*

SamISI "Iqtisodiy tahlil va statistika" kafedrası assistent-stajyori

Название публикации: «MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTIDA TIBBIY XIZMATLAR SOHASINIING RIVOJLANISHI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)»

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi vaqtda dolzarb hisoblangan tibbiy xizmatlar va uni rivojlantirishning muammolari va imkoniyatlari borasida so'z boradi. Shuningdek, hozir pandemiya sharoitida tibbiyot xizmatlarining qay darajada rivojlanganligiga ham alohida to'xtalib o'tilgan. Maqolada viloyatimizda so'nggi yillarda tibbiyot kadrlarining o'zgarish holatlari ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tibbiy xizmat, xodimlar bilan ta'minlanganlik, xizmatlar sohasi, sog'liqni saqlash tizimi, epidemiologic vaziyat, sog'lom turmush tarzi, xalq farovonligi, hayotiylik koeffitsiyenti.

Kirish. Mamlakatimizning rivojlanishi va ravnaq topishida, aholi turmush darajasining oshishida shubhasiz tibbiy xizmatlar sohasining ahamiyati beqiyosdir. Keying yillarda "tibbiy xizmat" tushunchasi juda ko'p marta ishlatilmoqda. Darhaqiqat, ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli iqtisodiyot ularning rivojlanish omillariga sezilarli darajada ta'sir o'tkazgan. Jamiyat hayotida tibbiy xizmatlar muhim rol o'ynaydi. Kishilar yashash tarzi, hayot kechirishi va uzoq umr ko'rishi albatta tibbiy xizmatlar sifati beqiyosdir. Mamlakatda qanchalik tibbiy xizmatlar sifati yuqori va samarali bo'lsa bu albatta xalq farovonligini oshiradi, hayotiylik koeffitsiyenti yuqori bo'ladi.

Mavzuga oid manbalar va adabiyotlar tahlili. Hozirgi global pandemiya sharoitida tibbiy xizmatlar sohasini rivojlantirish mamlakatlar taraqqiyot rejasining asosiga aylandi. Shu boisdan tibbiy xizmatlarni rivojlantirish ham ijtimoiy ham iqtisodiy ahamiyatga egadir. Ushbu maqolani tayyorlashda bir qancha ilmiy adabiyotlar va internet saytlaridagi ilmiy maqolalar hamda davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari muhim metodologik manba bo'lib hisoblanadi.

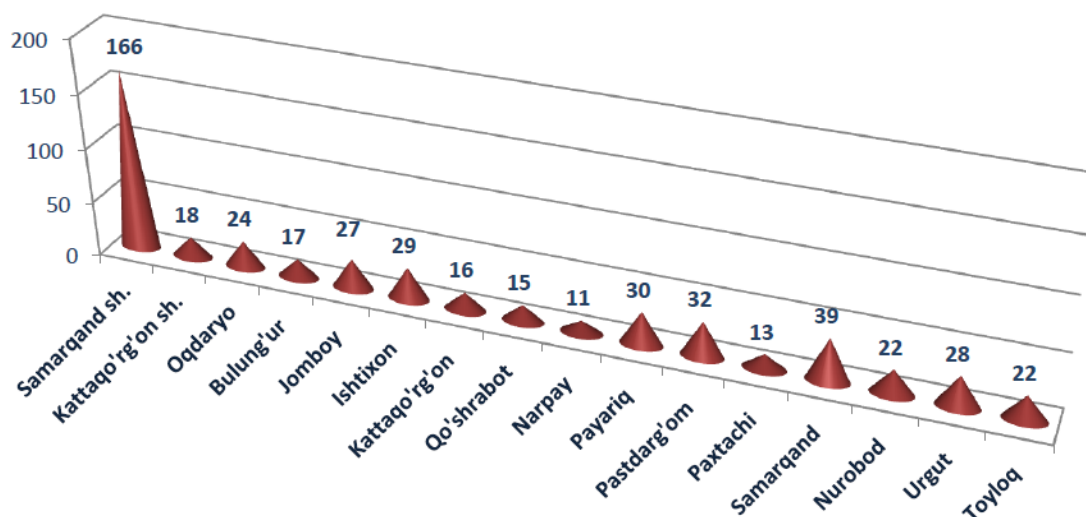
Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishida dialektik yondashuv, abstrakt-mantiqiy fikrlash, induksiya va deduksiya, baholash va boshqa usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. So'nggi yillardagi statistik ma'lumotlarga qaraydigan bo'lsak, 2020- yilning 1-yanvar holatiga Samarqand viloyatida 99 ta shifoxona muassasalari mavjud bo'lib, ularning soni 2018-yilga nisbatan 14 taga ko'paygan. Ambulatoriya-poliklinika muassasalari soni 509 ta bo'lib, o'tgan yilga nisbatan 81 taga ko'paygan. Viloyat hududidagi ambulatoriya-poliklinika muassasalarining bir smenadagi quvvati 36 643 nafar kishiga to'g'ri kelgan bo'lsa yil davomida ambulatoriya-poliklinika muassasalariga qatnovlar soni 29 455 673 nafar kishini tashkil qilgan¹². Sog'liqni saqlash tizimini yanada takomillashtirish, tibbiyot xodimlari

¹² www.samstat.uz

mehnatini rag'batlantirish, zamonaviy texnologiyalar va davolash usullarini keng joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

2019-yilgi ambulatoriya-poliklinika muassalari soni.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Samarqand viloyati bo'yivha 2019 yilda eng ko'p ambulatoriya-poliklinika muassalari soni bo'yicha Samarqand shahri yetakchilik qilmoqda (166 ta), eng kam ko'rsatkich esa Narpay tumaniga (11 ta) to'g'ri kelmoqda. Albatta bu yerda aholi soni ham muhim ahamiyatga ega. Chunki aholi soniga qarab ambulatoriya-poliklinika muassalari soni oshib (kamayib) borsa maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Samarqand viloyatida 2018- yilda aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish sohasida 8908 nafar shifokor faoliyat yuritgan bo'lsa, 2019- yilga kelib ularning soni 9663 nafarni, o'rta tibbiyot xodimlari soni esa 29 700 nafarni tashkil qildi. Har bir shifokorga 401 nafar, har bir o'rta tibbiy xodimga 131 nafar aholi to'g'ri kelgan.

2019-yil yanvar-dekabr oylarida sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlarning hajmi 18,0 mlrd. so'mga oshdi va 178,4 mlrd. so'mga yetdi. O'tgan yilning shu davriga nisbatan o'sish sur'ati 108,3 % ni tashkil etdi.

2020-yil 1-yanvar holatiga, xizmatlar sohasida faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar tarkibida savdo faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxona va tashkilotlar (38,2 %) yuqori ulushni egallaydi.

Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmat ko'rsatuvchi korxona va tashkilotlarning soni 11,8 % ni tashkil etdi.

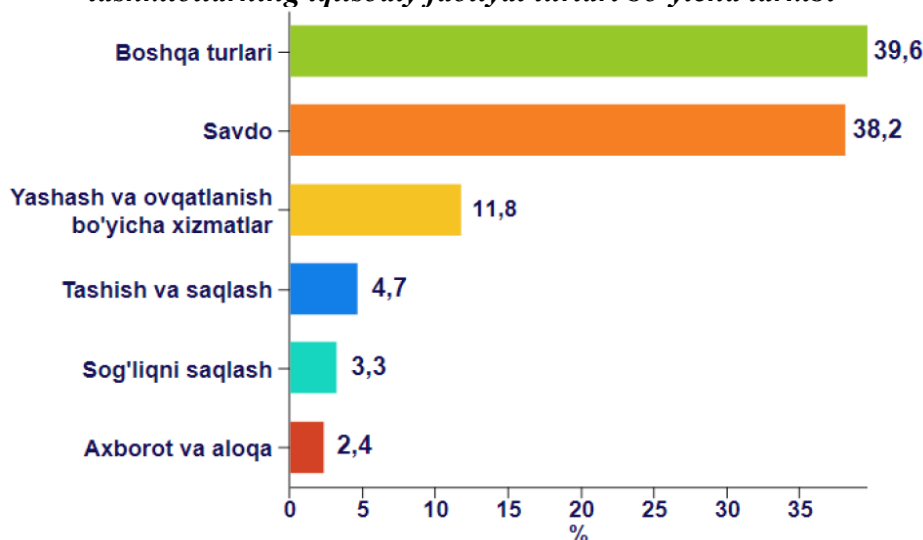
Tashish va saqlash faoliyati bilan shug'ullanuvchi va xizmatlar sohasidagi tegishli faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar ulushi ularning umumiy sonida 4,7 % ga yetdi.

Sog'liqni saqlash, shuningdek, ijtimoiy xizmatlar sohasida faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlarning ulushi 3,3 % ni tashkil etdi.

Axborot faoliyati bilan shug'ullanuvchi va aloqa xizmatlarini ko'rsatuvchi korxona va tashkilotlarning ulushi 2,4 % ga teng bo'ldi¹³.

¹³ Davlat statistika boshqarmasi ma'lumotlari

2020-yil 1 yanvar holatiga ko'ra xizmatlar sohasida faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlarning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibi

Yuqoridagi diagramma ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, xizmatlar sohasi bo'yicha Samarqand viloyatida eng katta ulushni xizmatlar sohasining boshqa turlari egallamoqda, eng past ko'rsatkichni esa axborot va aloqa xizmatlariga tegishlidir.

Endi esa, biz xizmatlar sohasining Samarqand viloyatida 2019 yilgi ma'lumotlarini o'rganish natijasida quyidagilarni aniqladik:

2019-yil yanvar-dekabr oylarida ko'rsatilgan xizmatlarning asosiy ko'rsatkichlari (Samarqand viloyati bo'yicha)

1-jadval

Xizmatlar - jami	12 271,1 (mlrd so'm)	108,9 (o'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati %)
shu jumladan:		
Aloqa va axborotlashtirish xizmatlari	613,0	109,1
Moliyaviy xizmatlar	1 573,5	152,2
Transport xizmatlari	3 155,0	102,7
shu jumladan: avtotransport xizmatlari	2 874,3	101,8
Yashash va ovqatlanish xizmatlari	398,4	108,7
Savdo xizmatlari	3 559,1	103,9
Ko'chmas mulk bilan bog'liq xizmatlar	375,3	100,7
Ta'lim sohasidagi xizmatlar	584,2	105,2
Sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar	178,4	108,3
Ijara xizmatlari	406,2	102,2
Kompyuter va maishiy tovarlarni ta'mirlash bo'yicha xizmatlar	348,4	100,7
Shaxsiy xizmatlar	520,0	101,3
Me'morchilik, muhandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar	142,5	110,8
Boshqa xizmatlar	417,1	109,1

Ushbu jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, sog'liqni saqlash sohasidagi ko'rsatilgan xizmatlar demak 2019 yilda 178,4 mlrd so'mni tashkil etgan ekan. Bu esa o'tgan yilning shu davriga nisbatan esa o'sish sur'ati 108,3% ga tengligini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa va takiflar. Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- hozirgi global pandemiya sharoitida tibbiy xizmatlar sohasini rivojlantirish juda ahamiyatlidir;
- tibbiy xizmatlar sohasi uchun inklyuzivlik juda muhimdir;
- raqamlashtirish tibbiy xizmatlar sohasida axborot va bilimlarni saqlashni, ularga kirishni va o'zgartirishni osonlashtiradi;
- O'zbekistonda tibbiy xizmatlar sohasi **O'zbekiston potensialiga nisbatan** sekinroq rivojlanmoqda;

Olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- tibbiy xizmatlarni sifatini oshirish lozim;
- tibbiy xizmatlar sohasining xizmatlar sohasidagi ulushini ham imkon qadar oshirish lozim;
- tibbiyot muassasalari o'z sohasini yaxshi tushunadigan mutaxassislarni tanlov asosida ishga (amaliyotga) olishni shaffof tarzda jalb etish lozim;
- ilm-fan va ayniqsa tibbiyot fanlarining rivojlanishiga yanada keng imkoniyatlar yaratish zarur;
- tibbiy xizmatlarni sifatini oshirish maqsadida imkon qadar raqamli texnologiyalardan ko'proq amaliyotga jalb qilish lozim va hokazo.

Yuqorida keltirilgan xulosalar bosqichma-bosqich, tizimli, dunyo tajribasidan kelib chiqib hal qilinsa, viloyatimiz ham ham bimalol sog'liqni saqlash sohasi rivojlangan eng oldi viloyatlardan biri bo'la oladi deb bimalol ayta olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. www.samstat.uz
2. www.stat.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.wikipedia.uz va boshqalar.

Ф.Уроков	F.Urokov
Развитие медицинских услуг в экономике нашей страны (на примере самаркандской области)	Development of medical services in the economy of our country (on the example of samarkand region)
Аннотация: В этой статье рассматриваются современные медицинские услуги, а также проблемы и возможности их развития. Также подчеркивается развитие медицинских услуг в контексте текущей пандемии. В статье также упоминаются изменения в составе медперсонала в нашем регионе за последние годы.	Abstract: This article is about the medical services that are currently considered relevant and the problems and opportunities for its development. There is also a special emphasis now on the extent to which medical services are developed in the conditions of the pandemic. The article also discusses the cases of changes in medical personnel in recent years in our region.
Ключевые слова: медицинское обслуживание, обеспеченность персоналом, Сфера услуг, система здравоохранения, эпидемиологическая ситуация, здоровый образ жизни, благосостояние населения, коэффициент жизнеспособности	Keywords: medical services, staffing, services sector, health system, epidemiologic situation, healthy lifestyle, public welfare, vitality coefficient

ФИО автора: *Худойбердиев Умар Худойбердиевич*

СамИСИ доценти

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОНДА БУГУНГИ КУНДА ТУРИЗМ СОҲАСИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ТАҲЛИЛ ЖАРАЁНИНИНГ АҲАМИЯТИ»

Ўзбекистонда 2016 йилга келиб мамлакатнинг барча соҳалари каби иқтисодиёт соҳасида ҳам жуда катта туб бурилиш бўлди. Бу йилда мамлакатда барча соҳалар ривожланишининг янги даври бошланди десак муболаға қилмаган бўламиз. Ушбу даврда мамлакат иқтисодиётининг барча соҳаларини бирдек ривожланишига катта аҳамият қаратилди. Мамлакатимизда мавжуд имкониятлардан самарали ва юқори даражада фойдаланиш, мамлакатимизда мавжуд имкониятларни тўғри йўналтириш ва пировард натижада мамлакат иқтисодиётини ҳамда аҳолини турмуш даражасини яхшилаш асосий масала қилиб қўйилди. Биз мамлакатимиз иқтисодиёти ва унинг тармоқлари ҳақида гапирар эканмиз иқтисодиётнинг катта тармоқларидан бири хизмат кўрсатиш тармоғини, хусусан мамлакатимизда мавжуд ресурслар ва имкониятларни ҳисобга олган ҳолда туризм соҳасини четлаб ўтолмаймиз. Муҳтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёев тамонидан сўзлаган “Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётга юқори даромад келтирадиган истиқболли тармоқлардан бири – бу туризмдир. Ўзбекистон туризм соҳасида дунё бўйича улкан салоҳиятга эга бўлган давлат ҳисобланади. Юртимизда 7300 дан ортиқ маданий мерос объектлари мавжуд ва уларнинг 200 таси ЮНЕСКО рўйхатига киритилган. Шу билан бирга, мамлакатимизнинг бетакрор табиати, гўзал дам олиш масканлари, имкониятларидан фойдаланиб, янги туристик йўналишлар очиш мумкин. Бу соҳага жаҳон брендларини фаол жалб этган ҳолда, биз зиёрат туризми, экологик, маърифий, этнографик, гастрономик туризм ва бу соҳанинг бошқа тармоқларини ривожлантиришга алоҳида этибор қаратишимиз лозим. Бу борада давлат-хусусий шериклик муносабатларини қўллаш соҳани тараққий эттиришда кенг имкониятлар очишини ҳисобга олишимиз лозим. Самарқанд, Бухора, Тошкент

шаҳарларидаги муқаддас қадамжолар ва ёдгорликларни зиёрат қилиш дастурини ривожлантириш ва жадаллаштириш зарур. Ички туризм соҳасидаги катта имкониятларни ҳам тўлиқ ишга солиш лозим” - нутқида ҳам буни яққол кўришимиз мумкин. Президентимиз тамонидан ушбу нутқни сўзланиши ўз амалий натижасини кўрсатди. Мамлакатимизда туризм соҳасига жуда катта эътибор қаратилиб ушбу соҳа изчил ривожланмоқда. Туризм соҳасига эътиборни яққол намунаси сифатида Мамлакатимиз Президенти Ш.М.Мирзиёев тамонидан 2017-йил 7-февралда ПФ-4947-сон Фармонида асосан ишлаб чиқилган “2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ”нинг учинчи “Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” номли йўналишининг иккинчи бўлими ўнинчи банди “туризм индустриясини жадал ривожлантириш, иқтисодиётда унинг роли ва улишини ошириш, туристик хизматларни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш, туризм инфратузилмасини кенгайтириш”га бағишланганлигини келтиришимиз мумкин. Шу билан бирга ушбу стратегиянинг бешинчи йўналишини “Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш ҳамда чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишлар”деб номланганлиги ва ушбу йўналишнинг амалий самараси натижасида жуда кўплаб хорижий мамлакатлар билан дўстона алоқаларнинг ўрнатилиши ҳам мамлакатда туризм соҳасини ривожланишига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Туризм соҳасини янада ривожлантириш бўйича мамлакатимизда кўплаб қонун ва қонуности ҳужжатлари қабул қилиниб амалга жорий қилиб келинмоқда. Бунга мамлакатимиз президенти тамонидан 2018 йил 3 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шарт шароитлар яратиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5326 сон Президент фармонини келтиришимиз мумкин. Ушбу фармонга мувофиқ туризм корхоналарига 2018 йил 10 февралдан 3 йил муддатга қуйидаги имтиёзлар жорий қилинди.

1. Иш берувчининг туризм соҳасида фаолият кўрсатиш бўйича лицензияга эга бўлган субъектлардан ходимлар ва уларнинг оила аъзолари учун республика бўйлаб туристик йўлланмаларни сотиб олиш харажатлари ходимнинг даромади сифатида кўриб чиқилмайди ҳамда юридик шахсдан олинadиган фойда солиғи ҳисоблаб чиқишда чегириб қолинади.
2. Жисмоний шахсларнинг солиқга тортиладиган даромадлари Ўзбекистон бўйлаб туристик йўлланмаларни туризм соҳасида фаолият кўрсатиш бўйича лицензияга эга бўлган субъектлардан сотиб олишга йўналтирилган харажатлар суммасига камайтирилади. Бунда туристик йўлланма (айирбошланadиган ваучер), авиа ва темир йўл чипталари, автотранспорт ташкилотларининг ҳисоб фактуралари (чипталари) ва жойлаштириш воситалари чеклари тасдиқловчи ҳужжат ҳисобланади.
3. Туризм соҳасида фаолият кўрсатадиган субъектларнинг солиқ солинадиган базаси Ўзбекистон туризм бренди ва “Ўзбекистан.травел” сайти босма маҳсулотларни (хариталар, рисолалар, буклетлар, флайерлар ва бошқалар), сувенир ва қадоклаш маҳсулотларини (сумкалар, пакетлар, мактаб дафтарлари, ёрлиқлар, ғилофлар, кийим кечаклардаги ва ошхона анжомидagi ёзувлар) тайёрлаш ва чоп этишга йўналтириладиган харажатлар суммасига камайтирилади.
4. Тижорат банкларига Ўзбекистон Республикаси фуқороларига туризм соҳасида фаолият кўрсатиш бўйича лицензияга эга бўлган субъектлардан Ўзбекистон Республикаси бўйлаб сайёҳлик турларини сотиб олиш учун 10 миллион сўмгача истеъмол кредитларини ажратиш ва кредитни иш ҳақи ҳисобидан қоплаш имкониятини бериш тавсия қилиш.
5. Туризм объектлари (меъёрий ёдгорликлар ва бошқалар) ҳамда инфратузулмаси (меҳмонхоналар ва бошқа жойлаштириш воситалари, туристик йўналишлар ва бошқалар) жойлашган жойларнинг белги ишоралари ва кўрсаткичларини ўз ичига олган тематик туристик хариталар

ададини кўпайтириш ва уларни тарқатишга картография ишларини амалга ошириш учун лицензия олиш талаб этилмайди ва бошқалар¹⁴.

Туризм соҳаси бўйича амалга оширилаётган ушбу улкан ислохатлар ўз самарасини бериб келмоқда. Туризмни ривожлантириш давлат қўмитасининг якуний ҳисоботига кўра, 2018 йилда Ўзбекистонга 5.3 млн нафар ташриф буюрган. 2017 йилда уларнинг сони 2.69 млн нафарни қайд этган, яъни сайёҳлар сони бир йилда 97 фоизлик ўсишни кўрсатиб, икки баробарга ошган. 2016 йилда эса бу кўрсаткич 2.07 нафарни ташкил қилган.

Бугунги рақамли иқтисодиёт даврида қайси бир соҳани олмайлик уни таҳлилсиз тасаввур қилиб бўлмайди, хусусан туризм соҳасини ҳам. Туристик хизмат кўрсатувчи субъектлар фаолиятини таҳлил қилишдан мақсад ушбу корхона ёки корхоналар фаолияти натижаларини йиллар ёки ҳисобот даврлари кесимида таҳлил қилиш, корхонада мавжуд аммо фойдаланилмаётган имкониятларни ахтариб топиш, корхонага киритилган ва киритилаётган инвестициялар, корхона учун амалга оширилаётган харажатлар самарадорлигини баҳолаш ва корхона фаолияти шу даражада давом этса корхонанинг кейинги даврини таҳлилий жиҳатдан кўрсатиб беришдан иборат. Бугунги кунда жуда кўплаб янги очилган ёки маълум ривожланиш даражасига чиққан корхоналарнинг банкрот ҳолатига келиб қолаётганлигини кўплаб кузатишимиз мумкин. Бунинг асосий сабаби киритган сармояни рентабеллик, даромадлилик ва натижавийлик кўрсаткичларини тўғри таҳлил қилинмаганлиги ва баҳоланмаганлигидир. Бугунги даврнинг асосий талаби эса мажозий манода олганда “рақамларни гапиртириш”дир. Туристик хизмат кўрсатувчи субъектлар фаолиятини таҳлил қилиш мақсадидан келиб чиқиб таҳлил олдида қуйидаги вазифалар қўйилади:

- Туристик хизмат кўрсатувчи субъектнинг активлари ва пасивлари ҳолатини баҳолаш,

¹⁴ 2018 йил 3 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шарт шaroитлар яратиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5326 сон Президент фармони.

- Туристтик хизмат кўрсатувчи субъектнинг активлари ва пассивлари ҳаракатини баҳолаш,
- Туристтик хизмат кўрсатувчи субъектнинг активлари ва пассивлари самарадорлигини баҳолаш,
- Туристтик хизмат кўрсатувчи субъектнинг активлари ликвидлигини баҳолаш,
- Туристтик хизмат кўрсатувчи субъектнинг даромад, харажат ва фойда кўрсаткичларини йиллар ёки малум ҳисобот даврларида ўзгаришини таҳлил қилиш ва ушбу ўзгаришларга таъсир қилувчи омиллар билан омилли таҳлилни амалга ошириш.

ФИО автора: Холиқулов Анвар Нематович – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доценти, и.ф.н.

Название публикации: «ТУРИЗМ СОҲАСИДА МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИНИНГ АСОСИЙ ТУШУНЧАЛАР ТАЪРИФИ ВА ТАВСИФИ»

Туризм хизмат кўрсатиш соҳасига тегишли бўлиб, иқтисодиётнинг тезлик билан ривожланаётган тармоқларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистонда туризмнинг юқори суръатлар билан ўсиши, катта ҳажмдаги валюта тушумларини таъминлаш орқали иқтисодиётга ижобий таъсир этиб, мамлакат туризм индустриясининг ривожланишига ҳам имкон беради. Чунки, туризм тарихига назар ташлайдиган бўлсак, унинг асосида меҳмондўстлик ётади. Бу инсониятнинг азалий одати бўлиб келган ва шундай бўлиб қолмоқда. Олдин меҳмонлар ўз уйида, хонадонида кутиб олинган. Ҳозир унинг мазмуни ўзгарди. Одатда одамлар бир неча кун, ҳафта, ой мобайнида уйдан узоқда яшашига тўғри келади. Унга «бегона» кишиларнинг қўллаб-қувватлаши ва ёрдами керак бўлади. Бу эса меҳмондўстлик орқали амалга оширилади.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатига мувофиқ меҳмондўстлик «меҳмондўстга хос хислат, хатти-ҳаракат, меҳмон кутишни ўрнига қўйиш» демакдир¹⁵. Ҳозирги кунда меҳмондўстлик билан қилинган ташрифлар ҳам кимнингдир хонадонларида эмас, балки меҳмонхонларда тунаш ва дам олиш билан боғлиқ равишда амалга оширилмоқда. Шу туфайли меҳмондўстлик ва туризм атамаларини иқтисодий адабиётларда¹⁶ бир-бири билан боғлиқ ҳолда қўлламоқдалар. Мамлакатимиз олимлари меҳмондўстлик ўрнига “меҳмоннавозлик” иборасини ҳам ишлатмоқда¹⁷. Булардан ҳам кўриниб турибдики, меҳмондўстлик тушунчасининг табиатини очиб бериш туризмнинг назарий масалаларини қарашда муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун ҳар бир тушунчанинг таърифини ишлаб чиқишни тақозо қилади. Меҳмондўстлик ҳозирги пайтда туризмда кўрсатиладиган хизматларнинг тури бўлиб, маълум даражада тадбиркорлик аломатларига ҳам эга. Унинг шу мазмунидан келиб чиқиб меҳмондўстликка қуйидагича таъриф беришни мақсадга мувофиқ, деб топдик. **Меҳмондўстлик – бу меҳмонларни жойлаштириш, овқатлантириш, транспортда ташиш, экскурсия қилдириш, конференция ўтказиш, кўнгилочар каби хизматларни амалга ошириш билан боғлиқ муносабатлар мажмуидир.**

Меҳмондўстлик туризмнинг бир қисми сифатида мазкур соҳанинг ривожланиши учун катта аҳамиятга эга. Шу туфайли меҳмондўстлик индустриясини ташкил қилиш ҳам соҳанинг барқарор ривожланишини

¹⁵ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ж. 2 Е-М

¹⁶ Папирян Г.А. Менеджмент в индустрии гостеприимства (отели и рестораны). М.: ОАО НПО: Изд-во “экономика”, 2000., Уокер Дж. Введение в гостеприимство: Учебник / пер. с англ. М.: ЮНИТИ, 1999., Основы управления предприятиями и организациями индустрии гостеприимства / Под ред. А.Браймера. – М., 1994. ва бошқалар.

¹⁷ Маматкулов Х.М. Туризм ва сервисга оид изоҳли луғат. Самарқанд: СамИСИ, 2010. – 151 б.

таъминлайди. Буларни инобатга олиб меҳмондўстлик индустриясининг ҳам таърифини ишлаб чиқишни мақсадга мувофиқ, деб топилди. **Меҳмондўстлик индустрияси деганда меҳмондўстликни амалга ошириш билан боғлиқ хизматлар бозорини шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган тадбиркорлик фаолияти тушунилади.**

Туризмга оид адабиётларда «туризм ва меҳмондўстлик индустрияси» термини кенг қўлланилиб келинмоқда¹⁸. Унда эътироф этирилишича меҳмондўстлик туризмга нисбатан кенгроқ ва умумий тушунча деб қаралмоқда. Чунки, унинг вазифаси нафақат туристларнинг эҳтиёжларини, балки барча истеъмолчилар эҳтиёжларини қондиришга қаратилган, дейилмоқда. Бизнинг фикримизча, туризм ва меҳмондўстликни айри ҳолда қараб бўлмайди. Шу туфайли меҳмондўстлик индустриясини ҳам алоҳида кўриб чиқиш мумкин эмас, чунки туристлар ҳам саёҳат мақсадига боғлиқ равишда ўзига хос эҳтиёжларга эга бўлган истеъмолчилар ҳисобланади.

Меҳмондўстлик индустрияси тарихан турли меҳмонхона корхоналари, яъни жойлаштириш хизматлари кўрсатувчи тармоқларда шаклланган. Уму-мий ҳолда меҳмонхона деганда ташриф буюрувчилар учун мебеллар билан жиҳозланган, яшаш учун тайёр ҳолга келтирилган хоналардан иборат бино тушунилади. Замонавий шароитда меҳмонхона фуқароларга, шунингдек, алоҳида туристлар ёки махсус гуруҳларга меҳмонхона хизматларини кўрсатувчи корхона ҳисобланади. Аммо бу тушунча бўйича ҳам турли қарашлар мавжуд. Уларни умумлаштириб, меҳмонхонага қуйидаги таърифни бериш мақсадга мувофиқдир.

Меҳмонхона деганда меҳмонларнинг (туристларнинг) вақтинча яшаши, яъни дам олиши ва ишлаши учун зарур бўлган шароитлар яратилган ва талаб қилинадиган қўшимча хизматларни кўрсатишга мўлжалланган махсус хўжалик тушунилади. Бизнинг фикримизча, ушбу таъриф меҳмонхонанинг мазмунини тўлиқ ўзида ифода этади.

Замонавий меҳмонхона корхонаси истеъмолчиларга нафақат турар жой ва овқатланиш хизматлари, балки транспорт, алоқа, кўнгилочар экскурсия хизматлари, тиббиёт, спорт, гўзаллик салонлари каби кенг қамровли хизматларни таклиф этади. Амалда меҳмонхона корхонаси туризм ва меҳмондўстлик индустрияси таркибида асосий функцияларни бажаради, истеъмолчиларга комплекс хусусиятларга эга меҳмонхона маҳсулотини таклиф этади. Бу маҳсулотнинг шаклланиши ва сотилишида туризм ва меҳмондўстлик индустриясининг барча секторлари ҳамда элементлари иштирок этади. Шу нуқтаи назардан ишда меҳмонхона бизнесини туризм ва меҳмондўстлик индустриясининг таркибий қисми сифатида мустақил кўриб чиқишни мақсадга мувофиқ, деб топдик. Шу боис баъзи масалалар маълум даражада туризм ва меҳмондўстлик индустрияси билан узвий алоқада ўрганилди.

Меҳмондўстлик индустрияси фан ва техника ривожланиши натижасида инсонларга қулайлик яратувчи миллионлаб ходимлар фаолият кўрсатувчи кучли

¹⁸ Туризм и гостиничное хозяйство. Учебник / Под ред. проф., д.э.н. А.Д. Чудновского. – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем». Издательство ЭКМОС, 2001, – 400 с.

индустрияга айланди. Меҳмондўстлик индустрияси инсон касбий фаолиятининг турли соҳаларини бирлаштиради: туризм, меҳмонхона ва ресторан бизнеси, умумий (оммавий) овқатланиш, дам олиш ва кўнгилочар хизматлар, анжуманлар ва кўргазмалар ташкил этиш, спорт, музей, кўргазма, экскурсия фаолияти, шунингдек меҳмондўстлик соҳасидаги касбий йўналишларни ўз ичига олади.

Туризм хизмат кўрсатиш соҳасига тегишли бўлиб, иқтисодиётнинг жадал ривожланаётган тармоқларидан бири бўлганлиги туфайли мамлакатимизда ҳам унинг юқори суръатлар билан ўсиши, ката ҳажмдаги валюта тушумларини таъминлаш орқали иқтисодиётга ижобий таъсир этиб, туризм индустриясининг ривожланишига имкон яратмоқда. Кейинги йилларда меҳмонхона бозорида таклифнинг ошиши билан бир пайтда жойлаштириш хизматларига бўлган талабнинг ҳам кўтарилиши кузатилмоқда. Бу ҳолат рақобатнинг кучайишига олиб келди. Меҳмонхона бизнесида рақобатда устунликка эришишнинг асосий йўналишларидан бири рақобатчиларга бўлган юқори сифатли хизматларни таклиф этишдир.

ФИО автора: *Nurmatov Davron Maxkamovich*

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent

Axborot Texnologiyalari Universiteti

1 kurs magistranti

Название публикации: «XIZMATLAR BOZORIDA POCHTA ALOQASI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH»

Annotatsiya: Maqolada pochta aloqasi sohasida olib borilayotgan tub o'zgarishlar va uning faoliyatini o'zgartirish ishlari haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: pochta aloqasi, kuryer, elektron tijorat, operatorlar, provayderlar, jo'natma.

Pochta aloqasi sohasi barcha davlatlardagi kabi, O'zbekiston Respublikasining xam milliy iqtisodiyoti va ijtimoiy - siyosiy infrastrukturasi muhim elementlaridan biri hisoblanib, yagona axborot tizimini rivojlantirish va uni qo'llab quvvatlash, shu bilan birga milliy iqtisodiyotning muhim segmentlarini rivojlantirishga xizmat qilish bilan bir qatorda, xalq xo'jaligining ajralmas qismi sifatida e'tirof etib kelinadi.

Bundan tashqari pochta aloqasi korxonalari o'zida davlatga, tijorat va moliya tashkilotlariga, boshqaruv organlariga va axoliga kommunikatsion xizmat ko'rsatuvchi yirik masshtabdagi taqsimot tizimini mujassamlashtirgan bo'lib, xar bir xududning iqtisodiy va ijtimoiy xayotida muhim rol o'ynaydi.

Insoniyat o'z taraqqiyoti davomida doimo o'zaro muloqot qilish, fikr, tajriba almashish, bir-birining holidan xabardor bo'lib turishga intilib kelgan. Uning ana shu ehtiyojini qondirishda pochta xizmati beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'kidlash kerakki, bu xizmatning paydo bo'lishi va rivojlanishi har bir xalqning davlatchilik an'analari bilan uzviy bog'liq

holda kechgan. Ushbu haqiqatni qariyb uch ming yillik davlatchilik tarixiga ega bo'lgan yurtimiz zaminida bu boradagi an'analar teran ildizlarga ega ekani ham tasdiqlaydi. Qadim-qadim zamonlardan boshlab jahon sivilizatsiyasi beshiklaridan biri bo'lib kelgan ko'hna va go'zal diyorimizda ilm-fan, madaniyat va san'at, me'morlik

va shaharsozlik kabi sohalar bilan bir qatorda, pochta xizmati ham bosqichma-bosqich shakllanib, taraqqiy etib kelgan.

Dunyo tendensiyalariga asosan ko'pgina mamlakatlarda pochta aloqasi sohasini modernizatsiyalash, birinchi navbatda pochta aloqasi xizmatlarini ko'rsatishning ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va mexanizatsiyalashga, shuningdek axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llab, xizmatlarning yangi turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Bugungi kunda, zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, shuningdek "elektron tijorat" tushunchasining paydo bo'lishi natijasida foydalanuvchilarga qulaylik yaratish, ularning ehtiyojlarini tezkorlik bilan qondirish masalasini hal etish dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Internet orqali savdo xizmatlari rivojlanib borishi bilan tovarlarni iste'molchilargacha yetkazib berish xizmatlariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Ushbu vazifalarni amalga oshirishda aholiga eng yaqin, sifatli va qulay infratuzilmaning mavjudligi bunday xizmatlarning yanada rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Milliy pochta operatori - "O'zbekiston pochtasi" AJ pochta aloqa tarmog'i respublikamiz aholisiga eng qulay va yaqin joylashgan hamda keng qamrovli infratuzilmaga ega bo'lgan tarmoq hisoblanadi. Aholi uchun bir qancha xizmatlarni pochta aloqasi ob'ektlari orqali ko'rsatish esa aholining asosiy va dolzarb bo'lgan muammolarini tezkorlik bilan hal etish uchun xizmat qiladi.

Shu o'rinda, hozirda global muammoga aylangan koronavirus (COVID-19) pandemiyasi infeksiyasini tarqalib ketishini oldini olish maqsadida, Respublikamizda karantin choralari e'lon qilingan bir vaqtda, milliy pochta operatori o'z faoliyatini odatdagidek davom ettirib, jismoniy va yuridik shaxslarga pochta aloqasi xizmatlarini uzluksiz ko'rsatilishini ta'minlab kelmoqda.

Bugungi kunda pochta aloqasi sohasini yanada rivojlantirish yuzasidan qator tizimli ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri tomonidan tasdiqlangan 2019 yil 24 avgustdagi "O'zbekiston pochtasi" AJ faoliyatini rivojlantirish yuzasidan kompleks

chora-tadbirlar rejasi”da ko‘zda tutilgan tadbirlar amalga oshirilishi natijasida 2019 yil yakunlariga ko‘ra moliyaviy ko‘rsatkichlarning barqarorlashtirilishiga hamda 200 million so‘mga yaqin sof foyda olinishiga erishildi.

2020 yil boshidan iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, pochta xizmatlari sifatini oshirish va filiallarning moliyaviy holatini mustahkamlash bo‘yicha belgilab olingan ishlar davom ettirilishi natijasida birinchi yarim yillik yakuniga ko‘ra o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 34 foiz ko‘p daromad olishga erishildi, sof foyda miqdori esa 4,5 milliard so‘mni tashkil etdi.

90 ta davlat bilan xalqaro pochta jo‘natmalari almashinuvi amalga oshirilib, 1,6 million dollar miqdorida xizmatlar eksport qilindi. To‘lov xizmatlari bozorida faoliyat yuritish maqsadida 2020 yil 16 mayda Markaziy bankdan to‘lov tashkiloti faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziya olindi. Pochta jo‘natmalarini oluvchilarga yetkazib berish tizimini takomillashtirish yo‘lida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan skuter(elektromoped)dan foydalanilgan holda viloyat va tuman markazlariga xizmat ko‘rsatuvchi pochtalonlarni markazdagi saralash bo‘limidan pochta jo‘natmalarini olib, oluvchilarga yetkazib berish amaliyoti tajriba sifatida o‘tkazildi. Hozirgi kunda ushbu amaliyotni keng joriy etish yuzasidan ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan bir qatorda, aholiga qulaylik yaratish hamda ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilash maqsadida oxirgi bir yarim yil ichida ish faoliyati vaqtinchalik to‘xtalilgan 34 ta pochta aloqasi bog‘lamalari va 43 ta pochta aloqasi bo‘limlari faoliyati qayta yo‘lga qo‘yildi, 430 dan ortiq yangi ish o‘rinlari yaratildi.

Hozirgi kunda milliy pochta operatori tarmog‘ida 14 ta hududiy va 4 ta ixtisoslashgan filiallar, 153 ta pochta aloqasi bog‘lamalari, 1 793 ta (shu jumladan qishloq joylardagi aloqa bo‘limlari 1 349 ta) pochta aloqasi bo‘limlari faoliyat ko‘rsatmoqda.

Pochta va telekommunikatsiya sohalarini rivojlantirish borasida qabul qilingan qonun hujjatlari asosida mamlakatimizda pochta aloqasi tarmoqlarini zamonaviylashtirish, xalqaro pochta aloqasini yanada takomillashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari negizida xizmatlarning yangi turlarini joriy etish yuzasidan keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Bugun dunyo miqyosida pochta jo'natmalarining hajmi unchalik o'zgarmayotgan bo'lsa-da, uning an'anaviy xizmat turlariga nisbatan istiqbolli imkoniyatlari tufayli kuryerlik, tezkorlik bilan yetkazish va logistika xizmatlari rivojlanib bormoqda.

Hozirgi kunda mamlakatimiz pochta aloqasi xizmatlari bozorida o'ndan ortiq subyektlar faoliyat ko'rsatib, ularning oltitasi yirik xorijiy kompaniyalarning sho'ba korxonalari hisoblanadi. Ushbu subyektlar asosan kuryerlik xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan bo'lib, pochta aloqasining an'anaviy turi bo'lmish universal xizmatni birgina milliy operator – "O'zbekiston pochta" ochiq aksiyadorlik jamiyati ko'rsatmoqda.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, pochta aloqasi xizmatlari bozorining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari mamlakatimizning pochta sohasidagi qonunchilik bazasini qayta ko'rib chiqishni va takomillashtirishni taqozo etdi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining XVIII yalpi majlisida "Pochta aloqasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni ma'qullandi. Ushbu qonun davlatimiz rahbari tomonidan imzolaniib, joriy yilning 23 aprelida matbuotda e'lon qilingan kundan kuchga kirdi.

Mazkur qonunning qabul qilinishi bilan 2000 yilning 31 avgustidan buyon amalda bo'lgan "Pochta aloqasi to'g'risida"gi Qonunga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilib, rivojlangan davlatlarning ijobiy tajribasini o'rganish orqali qayta takomillashtirilgan yangi tahriri tasdiqlandi. Qonun 6 bob, 32 moddadan iborat bo'lib, unda pochta aloqasi sohasiga oid umumiy qoidalar bilan birga, pochta aloqasi sohasini davlat tomonidan tartibga solish va boshqarish, pochta aloqasi xizmatlari ko'rsatish, pochta aloqasi sohasining tashkiliy va iqtisodiy asoslari, pochta aloqasi operatorlari, provayderlar hamda foydalanuvchilarning huquq va majburiyatlari, javobgarligiga oid masalalar tartibga solingan.

Yangi tahrirda qabul qilingan "Pochta aloqasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining asosiy maqsadi pochta aloqasi tarmog'ining barqaror ishlashini ta'minlash, pochta aloqasi xizmatlaridan foydalanuvchilarning manfaatlarini

himoya qilish, shuningdek, davlat boshqaruvi, mamlakat mudofaasi, davlat xavfsizligi hamda huquq-tartibotni saqlash va muhofaza etish ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda pochta aloqasiga bo'lgan talabni qondirishdan iborat. Uning ta'sir doirasiga pochta aloqasi xizmatlari bozorini tartibga soluvchi, nazorat qiluvchi va boshqaruvchi davlat organlari, pochta aloqasining milliy operatori, operator va provayderlar hamda bu xizmatlardan foydalanuvchilar kiradi.

Mazkur qonunga qator yangi moddalar va tushunchalar kiritildi, amaldagi qonunda foydalanib kelingan tushunchalarning mazmunini ochib beradigan qoidalar tahririy jihatdan qayta takomillashtirildi. Jumladan, pochta aloqasi xizmatlarini pochta xizmati va kuryerlikka bo'lish yo'li bilan pochta aloqasi xizmatlari bozoridagi munosabatlarni tashkil qilishning yangi modeli belgilandi.

Birinchidan, pochta aloqasi xizmatlari pochta va kuryerlik xizmatlariga ajratilib, "pochta xizmatlari" va "kuryerlik xizmatlari" tushunchalari aniq chegaralandi. Ya'ni, pochta aloqasi operatori yoki provayderining pochta jo'natmalarini, shuningdek, pul mablag'larining pochta o'tkazmalarini jo'natish va yetkazib berish (topshirish) bo'yicha faoliyati pochta xizmatlari deb e'tirof etilib, pochta jo'natmalari tarkibiga manzili ko'rsatilgan yozma xat-xabarlar, posilkalar va tegishli o'rovdagi bosma nashrlar kiritilmoqda.

Kuryerlik xizmatlari sifatida esa pochta aloqasi operatori yoki provayderining kuryerlik jo'natmalarini jo'natish va yetkazib berish (topshirish) bo'yicha faoliyati e'tirof etilib, kuryerlik jo'natmalari tarkibiga jo'natilishi qisqa muddatlarda qo'ldan-qo'lga yetkazib berilgan (topshirilgan) holda amalga oshiriladigan pochta varaqchalari, xatlar, banderollar, posilkalar va bosma nashrlar kiritilmoqda.

Ikkinchidan, "pochta aloqasining universal xizmatlari" tushunchasi aniqlashtirildi va bunday xizmat ko'rsatilishi qonun bilan kafolatlandi.

Qonunda, pochta aloqasi xizmatlari ko'rsatish bo'yicha majburiyatlar lozim darajada bajarilmagan taqdirda, foydalanuvchi pochta aloqasi operatori yoki provayderiga talabnoma taqdim etish tartibi va muddatlarining batafsil ifoda etilganligi ham ahamiyatga molikdir. Ya'ni, Qonunning 30-moddasiga binoan pochta aloqasi xizmatlari ko'rsatish bo'yicha majburiyatlar bajarilmagan yoki lozim darajada

bajarilmagan taqdirda, foydalanuvchi pochta aloqasi operatori yoki provayderiga talabnoma taqdim etishga, jumladan, yetkazilgan zararning o'zni qoplanishini talab qilishga haqli bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, "Pochta aloqasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahrirda qabul qilinishi ushbu sohani huquqiy tartibga solishning jahon tajribasidan kelib chiqib, pochta va kuryerlik xizmatlari bozori faoliyati va rivojlanish tendensiyalarini, pochta aloqasi sohasida faoliyat yuritishning huquqiy asoslarini takomillashtirish hamda O'zbekiston Respublikasining bu sohadagi qonunchiligini Umumjahon pochta ittifoqiga a'zo davlatlar qonunchiligi bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Bozor iqtisodiyotini shakllantirish hamda axborotlashgan jamiyatni barpo etish sharoitida pochta aloqasi sohasi bozor va axborotlashgan infratuzilmani asosiy negizi bo'lishi va bu negiz bevosita axborot almashuvini rivojlantirish, sohani o'z o'zini moliyalashtirishni ta'minlash, qolaversa, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari zahirida iste'molchilarning barcha qatlamlari uchun ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni uzatishni ta'minlashi davr talabi hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Alekseev I.YU. Vozniknovenie ideologii informatsionnogo obshestva.- M.: 2015.
2. M.S.Kasimova, O.Axmedov,M.Yodgorov Marketing tadqiqotlari. – T.: Mehnat, 2018.
3. SHiverskiy A. A. Zashita informatsii: problemy teorii i praktiki.-M., 2016.112 s.

Pochta aloqasi tizimi bugungi kunda mamlakat hududlarida xat va pochta jo‘natmalari bilan bir qatorda tovarlarni yetkazib berish, bank, moliya va davlat xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha o‘z infratuzilmasiga ega bo‘lgan muhim soha hisoblanadi.

“O‘zbekiston pochta” aksiyadorlik jamiyati mamlakatimizning pochta aloqasi milliy operatori sifatida respublika miqyosida 2 mingga yaqin pochta aloqasi ob‘ektiga ega bo‘lib, barcha aholi punktlarini qamrab olgan.

Shu bilan birga, Milliy operator tarmog‘ini rivojlantirish bo‘yicha yetarlicha choralar ko‘rilmaganligi oqibatida Umumjahon pochta ittifoqining Pochta rivojlanishi indeksi global reytingida O‘zbekiston 93-o‘rinda qolmoqda.

Pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini tubdan takomillashtirish, sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, pochta aloqasi xizmatlarini taqdim etish faoliyatini to‘liq avtomatlashtirish orqali Pochta rivojlanishi indeksi global reytingida mamlakatimizni birinchi 50 talikka kiritish maqsadida:

1. Quyidagilar pochta aloqasi xizmatlarini ko‘rsatish tizimini takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilansin:

a) xat-xabar tashish va kurerlik xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha:

pochta va kurerlik xizmatlarini taqdim etish faoliyati bilan shug‘ullanib kelayotgan mahalliy va xorijiy kompaniyalar bilan hamkorlikda “yakuniy manzil” xizmatini joriy etish;

pochta aloqasining an‘anaviy xizmatlarini takomillashtirish, ularni raqamlashtirish, jo‘natmalarni qabul qilish, kuzatib borish va yetkazish jarayonlariga axborot texnologiyalari va tizimlarini joriy etish orqali aholi, biznes va davlat idoralariga zamonaviy xizmatlarni taqdim etish;

“Gibrid pochta” jo‘natmalarini qabul qilish va yetkazib berish xizmatlari sonini 2 barobarga oshirish;

b) elektron tijorat bozoridagi faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha:

mahalliy ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini onlayn sotish va mijozlarga yetkazib berish imkoniyatini beruvchi elektron savdo maydonchasi axborot tizimini yaratish;

logistika markazlarini tashkil etish, tovarlarni saqlash va yetkazib berishni o'z ichiga olgan xizmatlarni yo'lga qo'yish va rivojlantirish;

v) xizmatlar bozoridagi pochta aloqasi faoliyatini rivojlantirish bo'yicha:

pochta aloqasi ob'ektlari orqali to'lovlarni onlayn rejimda qabul qilish avtomatlashtirilgan tizimini modernizatsiyalash va uning mobil ilovasini ishlab chiqish;

respublikaning kamida 1 000 ta pochta bo'limida, ayniqsa, olis va chekka hududlarda moliyaviy xizmatlar turlarini, xususan, aholidan to'lovlar qabul qilishni ikki barobarga kengaytirish hamda autsorsing asosida bank xizmatlari ko'rsatilishini yo'lga qo'yish;

olis va chekka hududlardagi pochta bo'limida davlat xizmatlari ko'rsatilishini yo'lga qo'yish;

pochta aloqasi sohasida joriy etilayotgan yangi xizmat turlarini inobatga olgan holda Milliy operator tizimida faoliyat yurituvchi kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

2. Quyidagilar:

2021–2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida pochta aloqasi sohasini rivojlantirish bo'yicha “Yo'l xaritasi” 1-ilovaga muvofiq;

2021–2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida pochta aloqasi sohasini rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlari 2-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

3. Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining quyidagilarni inobatga oluvchi 2021 yilda 42 ta namunaviy tumanlarda (shaharlarda) pochta aloqasi korxonalarini transformatsiya qilish loyihalarini ko'zda tutuvchi “Yo'l xarita”larini 3–16-ilovalarga muvofiq amalga oshirish to'g'risidagi takliflari ma'qullansin:

ФИО авторов: *Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich*

Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers Bukhara Branch, Department of Land Management and Land Use, teacher

Axtamov Suxrobojon

Master of Bukhara branch of the Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Muxamadov Qamoriddin

Student of the Bukhara branch of the Tashkent

Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Bobojonov Saidjon

Student of the Bukhara branch of the Tashkent

Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Название публикации: «WAYS TO DEVELOP MULTIFORMAL FARMS»

As a result of the development of science and technology in the country, new, high-quality tractors, processing tractors, cotton pickers, polyethylene pipes, films are produced in the chemical industry, as well as new effective techniques for rain and drip irrigation. or or ensures the introduction of technology. The development of science and technology is based on a single state policy.

In accordance with this decree:

- Gradual deepening of economic reforms in agriculture;
- continue to support farms, strengthen their material and technical base;
- Great attention is paid to the provision of new benefits, reliable protection of the interests of entrepreneurs and business people.

If the material and technical base of diversified farms is strong, they will have high economic development. The material and technical resources of a multi-food farm consist of natural and economic resources. Natural resources include land, water, forests, livestock, heat, and rainfall. Most of them are state-owned and given to businesses and citizens for use. The provision and efficient use of material and

technical resources of the farm depends mainly on the development of science and technology.

The development of science and technology means the creation and development of effective new technologies as a result of the development and progress of all sciences related to agriculture, the training of educated and qualified personnel. It consists of the creation of convenient and efficient machines, tractors, mechanisms, equipment, improvement of existing ones, creation of high-yielding, fast-growing crop varieties, high-yielding livestock breeds, advanced technologies required for diversified farming. As a result of the development of science and technology in the country, new, high-quality tractors, processing tractors, cotton pickers, polyethylene pipes, films are produced in the chemical industry, as well as new effective techniques for rain and drip irrigation. or or ensures the introduction of technology. The development of science and technology is based on a single state policy.

Intensive production technology is used on the farm. All this helps to increase production efficiency. Therefore, it is necessary to calculate whether a small business or a large-scale agricultural enterprise will be economically viable if it introduces a new technology. If new technology is introduced into production, such technology should be introduced quickly only if it is cost-effective. Otherwise, there is no point in introducing new technology.

In diversified farms, the additional production network can be implemented in the following main areas:

- in the field of agricultural production;
- in the field of preparation, transportation, storage and processing of agricultural products;
- in the provision of services to agricultural entities in the field of agro-technical, economic, technical, zooveterinary and other areas;
- in the production of light industry products, construction materials;
- can be organized in the field of trade, transport, consumer services.

Multi-sectoral farms can be developed as follows:

- by attracting investments in farms,

- Through the introduction of innovative technologies and the use of modern mini-technologies;
- Development can be achieved by improving the system of services to farmers.

All the money spent on the means of agricultural production is called investment. Investment is capital that has not yet been packaged, but has been added to the means of production. Capital, on the other hand, is an intangible investment.

They strengthen the material and technical base of agricultural enterprises, reduce costs as a result of mechanization, chemicalization, electrification, automation, irrigation and land reclamation, increase the volume and improve the quality of products, increase the amount of income (profit).

Investments are made in any socio-economic formations, because they are spent on strengthening the economic base of the state, industry, enterprises and, finally, the population.

Leasing also plays an important role in the development of diversified farms

Today, leasing is one of the fastest growing sectors of the economy in Uzbekistan. Leasing is a kind of bridge between the producer and the consumer, in which the manufacturer quickly sells its products through leasing, and the consumer enterprise, through leasing, spends less money on new equipment. will be able to get and rapidly update their car-tractor fleet.

Leasing is usually defined as the long-term lease of machinery and equipment purchased by the lessor for use in production for the lessee, where the ownership remains with the lessor during the term of the contract.

At present, a total of 87 enterprises and organizations are engaged in leasing activities in the leasing market of the country, of which 46 are specialized leasing companies, 23 are commercial banks and 18 are other enterprises and microfinance institutions.

The following 3 types of economic mechanisms are used in the supply of agricultural machinery in Uzbekistan:

- purchase and delivery of the leased object to the lessee at the expense of the loan (credit) received by the leasing company;

- purchase of a leased object by commercial banks at the expense of a loan from the Central Bank or at its own expense and delivery to the lessee;
- Loans from commercial banks to agricultural enterprises for the purchase of machinery. On May 2, 2012 126 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on the price of equipment leased by the company "Uzkishloqkhojalikmashlizing" at the expense of the Fund of state support of agricultural machinery under the Ministry of Finance of the Republic of Uzbekistan According to the decision No. 8.14% discount is applied.

Integrated development of the livestock sector on diversified farms will increase productivity, mainly through the improvement of livestock breeding. For this:

- strengthening the material and technical base of the livestock sector;
- radical improvement of breeding;
- Improving the quality and range of services in the network, including veterinary services;
- development of poultry, fisheries, beekeeping and silkworm breeding;
- Further improvement of the system of combating infectious diseases of livestock;
- Achieving optimal levels of fodder crop placement, while expanding the use of dry lands for fodder production.

Also, cattle breeding on 1947 farms, poultry farming on 917 farms, fishery on 721 farms and beekeeping on 785 farms, meat processing on 48 farms, 89 milk processing on farms and processing of fruit and vegetable products on 105 farms, confectionery on 19 farms and processing of flour and flour products on 58 farms, construction on 20 farms projects on production of materials, establishment of refrigerated warehouses on 82 farms were implemented. It would be desirable for diversified farms to constantly expand their activities by increasing their financial sustainability, introducing modern technologies and developing agricultural processing industries.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 22, 2012 "On measures to further improve and develop the organization of farming in Uzbekistan."
2. Resolution of the Cabinet of Ministers No. 126 of May 2, 2012
3. 2019 statistics

ФИО авторов: *Khudoyberdiyev Feruz Shamshodovich*

Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers Bukhara Branch, Department of Land Management and Land Use, teacher

Axtamov Suxrobjon

Master of Bukhara branch of the Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Muxamadov Qamoriddin

Student of the Bukhara branch of the Tashkent

Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Bobojonov Saidjon

Student of the Bukhara branch of the Tashkent

Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers

Название публикации: «ЯЙЛОВЛАР ҲОЛАТИНИ ЯХШИЛАШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ ҲАМДА ЯЙЛОВЛАРИ МАҲСУЛДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ АСОСИЙ МАҚСАД ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ»

Маълумки, республикамизда чорвачиликнинг асосий тармоқларидан бири ҳисобланган қорақўлчилик чўл ва адир майдонларидан фойдаланишга асосланган соқа ҳисобланади. Қорақўлчилик яйловларидан фойдаланиш энг арзон ҳисобланади, унга сарфланадиган умумий харажатлар миқдори 10-15% дан ошмайди. Бироқ, чўл ва адир минтақасида жойлашган яйлов типларининг ўзига хос бир талай нуқсонлари ҳам мавжуд, албатта. Улар жумласига, даставвал, чўл яйловлари ҳосилдорлигининг ўта пастлиги (1,5-3,0 с/га) ва озуқабоп турлар миқдорининг нисбатан камчилигини таъкидлаш лозим.

Буларга қўшимча чўл яйловларининг ҳосилдорлиги об-ҳаво шароитларидан келиб чиқиб, тез-тез ўзгарувчан ҳисобланади. Бу ўзгаришларни рақамлар воситасида қуйидагича таққослаш мумкин.

Об-ҳаво қулай келган йилларда ўрта йилларга нисбатан 2 баробар кўпроқ ҳосил олинса, ноқулай келган йилларда бу кўрсаткич 3-5 баробар пасайиб кетади. Ҳар 10 йил давомида бу кўрсаткичларни ўзаро таққосласак 3 йил

ҳосилли, 4 йил ўрта ҳосилли йил ва 3 йил кам ҳосилли йил бўлиши қайд этилган. Илгари таъкидлаганимиздек, яйлов ҳосилдорлиги ва озуканинг тўйимлилиги йиллар бўйлабгина эмас, балки, йил мавсумлари бўйлаб ҳам ўзгариши кузатилади. Чунончи, баҳорга нисбатан қиш мавсумида яйловларнинг ҳосилдорлиги 2,5 баробар пасайса, озуқа таркибидаги протеин миқдори эрта баҳордаги 20 % дан қишга бориб 5-7% гача тушиб кетади. Н.Л.Морозов (1980) маълумотлари асосида 100 кг яйлов пичани таркибида эрта баҳорда 80-90 озуқа бирлиги мавжуд бўлса, қишда 18,3 озуқа бирлигича тушади. Буларга қўшимча яйловлардан тартибсиз, нотўғри фойдаланганлик оқибатида, улардаги бута ва ярим буталарнинг ўтинлик ва бошқа турмуш эҳтиёжлари учун чопиб олинаётганлиги оқибатида ўсимлик қатлами зичлиги сийраклашмоқда, ҳосилдорлиги пасаймоқда.

Масаланинг диққатга этиборли томони шундаки, мазкур майдонлар ақоли пунктлари, суғориш иншоотлари (кудуклар) атрофида айниқса жуда кўп учрайди. Бошқача қилиб айтганда, яйлов майдонлари инқирозга учрамоқда. Демак, яйлов инқирози, нуқул мол боқиш ҳисобидан содир бўлмасдан, балки талайгина бошқа омиллар ҳисобидан ҳам кузатилади. Чунончи, яйлов инқирозини келтириб чиқарувчи барча сабабларни 45 нафар деб саналса, унинг 87 %-и инсон фаолияти билан бевосита боғлиқ ва қолган 13 %-гина табиий жараёнлар ҳисобидан содир бўлади.

Тақлифлар: Яйловлар маҳсулдорлигини ошириш ва ҳолатини яхшилашда қуйидаги вазифаларни амалга ошириш зарур:

- 1.Яхшиланган майдонлар қишлоқ хўжалик ҳайвонларини йилнинг зарур мавсумида юқори тўйимли озуқа билан, шу жумладан, кўкат билан таъминлаши зарур;
- 2.Қиш мавсумида ҳам имкон доирасида тўйимли озуқа билан таъминланиши;
- 3.Яхшиланган майдонлар, зарур бўлганда, кафолатланган озуқа манбаи вазифасини ўтаолиши лозим;
- 4.Йиллар ва мавсумлар бўйлаб яйлов ҳосилдорлигида кузатиладиган кескин ўзгаришларни бартараф этиши лозим.

5. Яйлов ўсимлик таркиби янги турлар, навбатлар ҳисобидан бойитиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитасининг Ўзбекистон Республикаси Ер ресурсларининг ҳолати тўғрисида миллий ҳисоботи. 2017 йил.
2. Бобожонов А.Р, Раҳмонов К.Р., Гофиров А. Ер кадастри. Ўқув қулланма. Т.: ТИМИ, 2008
3. Махмудов М.М., Ҳайдаров Қ., Яйловшунослик. (дарслик) Т. 2009

ФИО авторов: Бабаев З.К.

Урганч давлат университети, Кимёвий технологиялар
факултети профессори, т.ф.н.

Худайбергенов Э.Х.

Урганч давлат университети, Кимёвий технологиялар
факултети ўқитувчиси

Название публикации: «ХУМДОНЛАРДАН ЧИҚАДИГАН ЧИҚИНДИНИНГ
КИМЁВИЙ ВА ФАЗАВИЙ ТАРКИБЛАРИНИ ЎРГАНИШ»

***Аннотация.** Курилиш гишт ишлаб чиқариш учун бир завод суткасига ўртача 5 тоннагача кўмир ёқилгиси сарфланади. Хоразм вилоятида туманлар кесимида йирик қурилиш гишт ишлаб чиқариш заводларидан суткасига тахминан 300 тоннагача кўмир ёқилгиси ишлатилиб бундан 90 т атрофида учувчан кул чиқинди сифатида ажралиб чиқади, бу дегани Қурилиш гишт ишлаб чиқариш заводларидан йилига тахминан 32850 тонна атрофида кул чиқиндилари ажралиб чиқиб бугунги кунда завод чиқиндихоналарида йиғилмоқда. Бу кўп тоннали кул чиқиндиларини қайта ишлаш ҳозирда долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.*

Калит сўзлар..** **Актив (гидравлик) минераллар, инерт тўлдиргичлар, ёқилги кули, домна кукуни, кислотага бардошли тўлдиргичлар, андезит, беиштаунит, гранит, эритилган диабаз ва базалт, чинни, табиий тупроқсимон қум, кварс қумлар, ўтга бардошли тўлдиргичлар - майда туйилган шамот, кварс қум, ТЕС кули, донадор шлак, хромит, магнезит, пемза;

Республикада рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва экспорт қилиш бўйича барқарор ўсиш суръатларини таъминлаш, шунингдек, корхоналарни модернизатсия қилиш, техник ва технологик янгилашга қаратилган қурилиш материаллари саноатидаги таркибий ўзгартиришларни янада чуқурлаштириш юзасидан тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Тармоқни жадал ривожлантириш ва диверсификатсия қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, маҳаллий минерал хомашё ресурсларини қайта ишлашга инвеститсияларни жалб қилиш ва қурилиш материалларини экспорт қилиш ҳажмларини ошириш мақсадида:[\[1-2\]](#). 2019-2025 йилларда диверсификатсия қилиш ва маҳсулот турларини кенгайтириш ҳисобига қурилиш материаллари ишлаб чиқаришнинг мақсадли кўрсаткичлари 1 ва 2-иловаларга мувофиқ, қуйидагиларни назарда тутган ҳолда: геология-қидирув ишларини олиб бориш, қазиб олиш ва қайта ишлаш асосида қурилиш индустриясининг хомашё базаси

ҳажмларини оҳактош бўйича – 13,1 миллион тоннага, гипс тоши бўйича – 1,8 миллион тоннага, лойсимон компонентлар, ғишт хомашёси, кварс қуми бўйича – 1 миллион тоннага, кўчган тоғ жинслари (базалт) бўйича – 0,1 миллион тоннага, тош-шағал материаллар бўйича – 5,6 миллион метр кубга; [3].

2021-йилга семент ишлаб чиқариш қувватлари ҳажмларини 17 млн тоннага, архитектура-қурилиш ойнасини — 32 млн квадрат метрга, ёғоч-қипиқ плитаси (ДСП)ни — 380 минг куб метрга, газ-бетон блокларини — 700 минг куб метрга, гулқоғозларни — 4,5 млн рулонга, кўп қаватли уйлар қурилиши учун йирик панелли темир-бетон буюмларини — 180 минг квадрат метрга етказган ҳолда қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни кўпайтиришга [4] қаратилган.

Актив (гидравлик) минераллар; улар таркибида кўп миқдорда актив формадаги кумтупроқ бўлади. Буларга трасс, пемза, вулкан туфлари, **кул**, диатомит, трепел, глинит, семянкаларни ҳам киритса бўлади;

Инерт тўлдиргичлар - кварс қум ва бошқалар, қум-тош, оҳактош, доломит, табиий доломит кукуни, табиий тепроқсимон кварс, лёсс, **ёқилғи кули**, домна кукуни;

Кислотага бардошли тўлдиргичлар – майда туйилган **андезит, бештаунит**, гранит, эритилган диабаз ва базалт, чинни, табиий тупроқсимон қум, кварс қумлар;

Ўтга бардошли тўлдиргичлар - майда туйилган шамот, кварс қум, **ТЕС кули**, донадор шлак, хромит, магнезит, пемза; [5].

Вулқон жинслари қўшимчаларга **вулқон кули**, туф, денгиз кўпиғи ва ҳ.к. киради. Кимёвий таркиби асосан SiO_2 ва Al_2O_3 (70 – 90%) дан иборат ва 2 – 4% $\text{CaO} - \text{MgO} : \text{Na}_2\text{O} - \text{K}_2\text{O}$ (3 – 8%) ва сув 5 – 10%. Фазовий таркиби бўйича юмшоқ шиша, (50 – 80%), силикат ва алюмосиликат бирикмасидан иборат. **Тошқўмир ва антратсит куйдирилганда** SiO_2 ва каолинит минераллари кўп бўлган шлаклар ва куллар олинади. Булар таркибида SiO_2 , Al_2O_3 ; FeO миқдори 60 – 65% ташкил этади. Буларни фаоллиги ёқилғини куйдириш ҳароратига боғлиқ. Торф (балчиқ қатлам) куйдирилганда – карбонатли ва сульфатли шлак ва куллар олинади. [6]

Сунъий нордон фаол минерал қўшимчалар гуруҳига 1. Фаол кремнозем чиқиндилари: 2. Куйдирилган гиллар: 3. Ёқилғи куллар ва шлаклар:

Биринчи гуруҳдаги моддалар кимёвий таркиби бўйича сезиларли тебранади.

Куйдирилган гиллар – кулсимон моддалар таркибида каолинит миқдори (Al_2O_3 ; 2SiO_2 ; $2\text{H}_2\text{O}$) бўлган гилларни 600 – 800⁰С ҳароратда куйдириб олинади. Ёқилғи гиллари ва шлаклар – бу тошқўмир, қуруқ балчиқларни ҳар хилларини куйдирганда ҳосил бўлувчи чиқиндилардир. Шлаклар заррачалар 0,3 – 0,5 мкм бўлган чиқиндилардир.

Кулларни фазовий таркиби ёнилғиларни ноорганик қисмини кимёвий ва минералогик таркибига куйдириш ҳароратига ва совутиш шартларига боғлиқ. Одатда кулларда 60 – 80% ган кремнезем – алюминатли шиша думалоқ заррачаларидан, гил моддадан, бета кварсдан, муллитдан, куймаган ёнилғидан иборат. Нордон куллар паст гидравлик фаолликга эгадир, фақат автоклав ишловида фаолиги ошади ва гидрогранатлар ҳар хил таркибли калсий гидросиликатлар ҳосил қилади кулларни шлакларни куйган жинсларни агар таркибида $\text{CO}_3^{2-} < 2\%$ куймаган кўмирларни заррачалари $>5\%$ мавжуд бўлса гидравлик фаоллиги камаяди. Вулкон жинслардаги фаол глинозем $\text{Ca}(\text{OH})_2$ билан реакция киришиб калсий гидроалюминат, геленит ҳосил қилади. 300 – 400°C қиздирилганда уларни гидравлик фаоллиги ошади. $\text{Ca}(\text{OH})_2$ нинг концентратсияси суюқ фазада қанча паст бўлса шунча қўшимча фаол бўлади. [7].

Кул маҳаллий хом ашё сифатида, ИЭС ларда, қурилиш ғишт ишлаб чиқаришда ёқилғи сифатида кўмирни ёқиш ҳисобига чиқадиған чиқинди ҳисобланилади. Қурилиш ғишт ишлаб чиқариш учун турли хилдаги бирламчи энергия ресурслари (табiiй газ, тошкўмир ва ҳк.) ёқилғилар ҳисобланилади. Қурилиш ғишт ишлаб чиқариш учун бир завод суткасига ўртача 5 тоннагача кўмир ёқилғиси сарфланади. Хоразм вилоятида туманлар кесимида йирик қурилиш ғишт ишлаб чиқариш заводларидан суткасига тахминан 300 тоннагача кўмир ёқилғиси ишлатилиб бундан 90 т атрофида учувчан кул чиқинди сифатида ажралиб чиқади, бу дегани Қурилиш ғишт ишлаб чиқариш заводларидан йилига тахминан 32850 тонна атрофида кул чиқиндилари ажралиб чиқиб бугунги кунда завод чиқиндихоналарида йиғилмоқда. Бу кўп тоннали кул чиқиндиларини қайта ишлаш ҳозирда долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Тадқиқот ишидаги хом ашёнинг хусусиятларини ўрганишда замонавий физик-кимёвий таҳлил услубларидан фойдаланилди. Жумладан, кимёвий таркиби [8], гранулометриқ ўлчами ва Хом ашё материалини қуритишга сезувчанлик хусусиятини аниқлаш да баён этилган усуллар ва ГОСТ 530-95 га асосан олиб борилди.

Умумий масса йўқотилишини аниқлаш учун намуна қуритиш шкафида 105-110°C да 2-3 соат мобайнида қурилди ва қуруқ намунани абсолют массаси белгиланди. Шу билан биргаликда хом ашёларнинг тегишли критик намлик кўрсаткичлари инобатга олинди.

**Қурилиш ғишт ишлаб чиқариш заводларидан чиққан чиқинди
қулларининг кимёвий таркиби**

№	SiO ₂	TiO ₂	Fe ₂ O ₂	Al ₂ O ₃	CaO	MgO	MnO	BaO	Na ₂ O	K ₂ O
1	60,30	0,50	2,80	7,50	8,40	3,30	5,10	0,20	2,70	2,40
2	60,30	0,31	5,75	11,32	5,60	3,30	7,70	0,70	2,70	2,40
3	60,30	0,64	4,35	11,32	11,20	3,30	7,70	0,17	1,40	2,40
4	60,30	0,51	4,31	7,52	14,00	5,00	25,80	0,20	2,70	2,40
5	41,80	0,52	5,75	7,53	8,40	3,30	12,90	0,20	2,70	1,20
6	41,80	0,14	8,62	5,74	5,60	3,30	12,90	0,33	2,70	1,80
7	41,80	0,54	4,30	11,34	8,40	3,30	7,70	0,17	2,70	1,20
8	41,80	0,54	5,70	7,55	8,40	3,30	12,90	,17	7,00	2,40
9	41,80	0,34	5,70	7,55	5,60	1,60	12,90	0,10	02,70	2,40
10	41,80	0,51	2,80	11,35	11,20	5,00	12,90	0,10	2,70	2,40
Ўр.	49,4	0,44	5,00	8,84	8,68	3,47	11,85	0,41	3,00	2,10

Ўрганилаётган чиқиндиларнинг кимёвий таркибидаги кремний, алюминий, кальций, магний ва темир оксидларининг миқдори уларни силикат саноати хом ашёларига қўйиладиган талабларга жавоб беришини кўрсатади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Қурилиш материаллари саноатини жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора тадбирлар тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. 2019-йил 23-май.
2. Қурилиш материаллари саноатини тубдан такомиллаштириш ва комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. 2019-йил 20-феврал, ПҚ-4198-сон
3. Махмудова Нодира Абдуқодировна Тошкент архитектура қурилиш институти. Боғловчи моддалар. дарслик. УДК: № 625.85.06. Тошкент-2018.
4. Х.Т.Шарипов [идр.] Минералого-геохимические особенности золошлаковых отходов ТЭС и их утилизация с выделением макро и микрокомпонентов / - Ташкент: Мухаррир, 2012, 208 с.
5. З.Пулатов, М.Искандарова, Х.Наниев, Л.М.Какурина, Г.П.Чернышева. Ресурсосберегающая технология комплексного использования золоотходов при производстве легко бетона // Композиционные материалы. Ташкент, 2010. №3. –С. 36-39.
6. П.Д. Саркисов. и др. Синтез составов и разработка технологических параметров производства золоситалловых труб // Стекло и керамика. –М.: - 1984. -№3. –С.13-14.

7. В.И.Михеев. Рентгенометрический определитель минералов. –Москва: Госгеолтехиздат, 1957. -868 с.
8. Index to the x-ray Powderdate file. Publisting materials (ASTM). Philadelphia. -S. 1916-1965.

ФИО авторов: *Babarakhimov Turon*

Lecturer at the department of

“Anthropology and ethnology”

National University of Uzbekistan

Abduzohirov Ravshan Hamdamovich

Lecturer at the department of

“Anthropology and ethnology”

National University of Uzbekistan

Название публикации: «"CONSONANT CAMERA" METHOD IN VISUAL ANTHROPOLOGY STUDIES»

ABSTRACT

This scientific article describes the historiography of the visual anthropological studies. Analytically reflects the works of researchers who studied the development of visual anthropology. The scientific article serves as additional information for young people, researchers and interested people studying differences between documental movie and visual-anthropological film.

INDEX TERMS:

Documental movie, visual anthropology, “Nanook from the North”, "dialogue of cultures", "consonant camera" methodology, artistic value.

It can be assumed that the immaturity of the theory of visual anthropology felt by many is caused by at least two objective reasons. The first is associated with a very wide field of manifestations and interactions of visual anthropology, which greatly complicates the task of isolating questions in this space that are directly related to a specific subject of research. The second is that most of theorists are anthropologists, and naturally less attention is paid to the study of the visual side of the phenomenon [1].

The origins of visual anthropology are usually seen in ethnographic cinema. And if the situation were limited to the applied use of cinematography, many theoretical difficulties might not have arisen. For example, the subject of research could be considered within such an applied direction as the theory of scientific cinema. But already from the 1920s, starting with the triumphant phenomenon “Nanook from the North”, it became clear that a new extremely powerful means of influencing the collective consciousness appeared in the life of society, far beyond the scope of professional ethnographic tasks. In turn, anthropology itself began to be perceived in

our country not just as a terminological replacement for ethnography borrowed in the West, but as a modern philosophical discipline playing an active role in social practice.

Visual anthropology turned out to be a kind of synthesis of two new socio-cultural products of the 20th century. But anthropology as such is in a state of searching for its own philosophical face, turned both into the historical past and into the present. And cinematography develops mainly in the form of cultural creative activity, paying relatively little attention to the theoretical awareness of its ontological roots, which go into even less developed problems of visual thinking.

In connection with the aspiration of this humanitarian science to consider a person as a complex spiritual education, as a result of historical, social, natural and other influences that together form the diversity of world cultures, audiovisual media are an invaluable source of information.

It is in culture-anthropology that the most important way of acquiring knowledge is direct observation of specific manifestations of human life. Due to the ability to most fully, accurately and objectively display the events taking place, audiovisual media have no competitors in solving this problem.

In general, visual anthropology can be defined as a complex (scientific, creative, organizational and information technology) activity aimed at obtaining and introducing into social practice audiovisual information about little-known aspects of culture in order to carry out a dialogue of cultures [2].

Organizational work in visual anthropology turns out to be extremely important and responsible, especially at the initial stage of its development, when it is necessary to simultaneously solve both methodological and propaganda issues, which also relate to various fields of activity.

The rapid improvement of information technologies, on the one hand, contributes to the solution of many problems of visual anthropology, and on the other hand, it poses problems of an ethical and aesthetic nature that require prompt consideration. In turn, visual anthropology poses new challenges of a technological nature, often far beyond its interests and becoming relevant in other areas.

The spheres of activity listed in the definition of the system, firstly, appear independently of visual anthropology and are interesting for the latter for their results. Secondly, in a transformed form, they are included in the system and, interacting, contribute to the formation of their own subject of visual anthropology as an independent scientific discipline, and, finally, thirdly, functioning within the framework of visual anthropology, they are enriched with new results that are possible only in such interaction.

The variety of activities related to visual anthropology makes it difficult to separate them into fundamental and applied. For example, the task of forming training courses in visual anthropology is very relevant at the moment.

It is quite acute in the West as well, while in Uzbekistan there are still no original textbooks. In modern conditions, when there are no domestic and translated monographs, the preparation of any textbook will not do without considering fundamental issues.

Visual anthropology has become a synthesis of two new socio-cultural products of the twentieth century. Anthropology focuses on both the historical past and the present, and is still in a state of searching for its own philosophical image. And cinematography develops mainly in the form of cultural creative activity, with little emphasis on the theory of its ontological roots.

Culturological courses that are currently being developed with the use of visual anthropological materials for secondary and higher schools are of the same search character. And if full-fledged methods appeared, taking into account the specifics of the perception of audiovisual information and ensuring their pedagogical effectiveness, such studies would undoubtedly have serious scientific significance.

Occupations such as the promotion of visual anthropology, the publication and promotion of its materials in the field of education, in museums, in the media suggest a fully-fledged scientific basis, being associated with the acute problems of preserving cultural heritage and the responsibility of visual anthropologists to viewers, real people captured by the camera. and the culture they represent.

In the context of a relatively poorly developed theory of the language of documentary cinema, the role of research is often performed by analytical analyzes of the content of films. And, despite the inevitable subjectivity and pragmatism, they often turn out to be closer to the essence of the problems of visual anthropology than more abstract theoretical studies.

The main feature of visual anthropology, arising from the overarching task of realizing a dialogue of cultures, is the role of a mediator between those who are filmed and to whom the filmed is shown.

In most cases, in the practice of filmmakers, the moral conflict is reduced to the relationship between the author of the work and the viewer. The displayed world usually serves only as material for the creation of a work, for which the author is responsible, as if alienating the used reality. In visual anthropology, communication with people on the screen, in principle, should not be interrupted. Actually, in this broader and more responsible moral position, one can see the main difference between the approach, which largely determines the specifics of visual anthropology.

Naturally, we are talking not only about responsibility to specific individuals, although this is an extremely serious problem, but about a kind of historical mission to reliably capture the appearance of a particular culture, which is often irrevocably disappearing. And about the formation of an adequate image of culture, which will be presented to other cultures as an argument in their communication.

With this understanding of the problem, the focus of researchers is on the specificity of visual-anthropological communication. We are talking about situations related to the processes of capturing people's lives and demonstrating the results of shooting to other people. That is, about the phenomena that directly determine the effectiveness of the "dialogue of cultures".

The subject of research in this case is preparation for shooting, including:

- selection of subjects and attitude to them;
- a comprehensive study of the cultural context in which these stories appear;
- the behavior of those who are filming and who is filmed;
- the nature of shooting, processing of the filmed materials for their publication;
- taking into account the reaction of potential categories of viewers and the impact on it, even in addition to the impact of the on-screen message itself.

With such a synthetic approach to the study of cinematic and ethical patterns of the process of displaying reality, one can speak of a new theory emerging within the framework of visual anthropology - synethics [3].

The reason for this situation can be seen in the history and initial orientation of our documentary filmmaking, the paths of which were largely determined by Dziga Vertov back in the 1920s. In one of the early declarations of this outstanding and controversial director, there was a statement in which one can see the clue to the tragedy not only of his own creative path, but also of many of his followers: "We temporarily exclude a person as an object of filming ..." [4].

Of course, even at present, the concern of film and television with the problem of survival in the conditions of initial accumulation of capital is not very conducive to the observance of ethical guidelines. And, nevertheless, many documentary filmmakers are well aware of the need for utmost attention and respect for their characters. "The rights of one person (talking about the author) in relation to the portrayal of another are inevitably limited," says Dmitry Lunkov, one of the leading Russian directors [5]. And the tendencies of the emerging "open society" against the background of the threat of redistribution of living space will inevitably raise the question of the need for a moral agreement between people, communities, nations.

As already mentioned, there are many common areas of research in the problem under consideration. In the direction defined by the proposed term "synethics", one can find similarities with the relatively little-known concept of cinephilia in our country, proposed by André Bazin's successor at the post of the magazine "Caye du Cinema" Serge Daney [6]. True, S. Daney is mainly interested in the connections that arise between the viewer and the most outstanding works of fiction cinematography from his point of view, and synethics examines the relationship in the triad "viewer - author - participant in filming in documentary filmmaking". Nevertheless, the closeness of both approaches seems obvious, since the focus of their attention is often similar psychological mechanisms of empathy and identification, which will be discussed later.

Only shooting long-term shots allows you to create the illusion of "living" in a volumetric space. At the same time, shooting with a fixed camera, with a plan of one size, does not solve the problem, since, unlike staged films in documentary cinema, it is fundamentally impossible to direct and regulate people's behavior in every possible way. At the same time, any active movement of the operator with the camera, and even more so with the use of technical means (crane, trolley, even steadicam), will inevitably rivet the attention of the participants in the event, inadvertently violating the naturalness of their behavior. Most often, the operator has to minimize his movements and resort to using a zoom.

Therefore, in most cases, even consistent supporters of "observational" cinema, such as Sergei Dvortsevov or Viktor Kosakovsky, cannot completely avoid the effect of "glass" separating the operator, and therefore the viewer, from the world of people on the screen.

However, is it possible (and should) to raise the question of overcoming this barrier? Isn't such a problem far-fetched and is it possible to solve it?

In the history of cinema there is a stable tradition of orientation towards an ethical moral position, the consistent development of which seems to be one of the most promising ways of mastering the deep layers of the existence of the human community by cinema.

The already mentioned Robert Flaherty is considered the generally recognized discoverer of this direction. Is there another example in the history of cinema when a film created at the beginning of the century does not lend itself to the destructive influence of time at all? "Nanook from the North" - the first work of a director who had never made films before, instantly won the sympathy of the then viewers all over the world and does not cease to amaze to this day. A great many works are devoted to the mystery of this amazing phenomenon. He is equally admired by ordinary viewers, filmmakers, documentaries and anthropologists alike.

Cinematography began its existence as a newsreel, but gradually, in the eyes of the general public, feature films began to emerge in the first place, which quickly outlived its theatrical secondary nature and turned into a universally recognized new form of art. Flaherty's film had to appear to make it clear that a documentary-based film can also be a completely independent work of fiction. Already in this one can see a serious contribution to the development of cinematography. In fact, Flaherty's lesson is much more significant.

It was not that "Nanook" told about the little-known life of the Eskimos (even Lumiere's cameramen filmed exotic peoples in the most remote corners of the planet; they took the camera on expeditions and ethnographers) and not any sophisticated dramatic techniques, adventures or intrigues. The film consisted of episodes, leisurely telling about the quite mundane activities that make up the cycle of everyday existence. It is another matter that these episodes were carefully selected and in the aggregate created the image of a particular person's being in his relationship with his family, people, nature, and the history of the clan. As a result, without any declarations, without expressive exaggerations, by very simple means, Flaherty managed to convey to the viewer his sense of the high value of the natural life of a small northern people living far from civilization on the outskirts of the world.

Being neither a professional cinematographer, nor a scientist anthropologist, Flaherty showed that there is another approach, which may not replace traditional artistic and scientific methods, but claims to synthesize them, or at least to create a new direction, which later received the name - "visual anthropology". Using a universal method of observation, Flaherty overcame his professional purpose, crossing the line that separates the photographer and the participants in the shooting. The uniqueness of his method consisted in the ability to immerse himself in the life of the heroes, which made it possible to show it from the inside, to achieve the utmost reliability.

And the point is not even that, unlike cinematographers, Flaherty lived with his future heroes for a long time and started filming only when, as it seemed to him, he recognized them well enough⁵, but in his amazing talent to sincerely admire the people of a foreign civilization and in the ability to convey your love literally in every frame.

It is in the dominance of the moral position over the orientation towards sensationalism, exoticism and aesthetics of phenomena, as a rule, characteristic of filmmakers, or towards scientific interest, typical of anthropological researchers, that one can see the answer to the phenomenon of Flaherty's work. Thanks to this position, the camera for the first time managed to show the life of a specific human community from the inside, breaking the veil over the inner world of a person and his intimate relationships with the outside world. And in the same position, one can see the main principle that over time determined the specificity of visual anthropology as an orientation towards the implementation of a "dialogue of cultures", which is possible

only under the condition of an honest, equal, benevolent attitude towards people - representatives of little-known worlds that fall into the field of view of the camera.

An attempt to approach the solution of this problem in modern conditions is the method of shooting with a "consonant camera" developed and used at the Center for Visual Anthropology of Moscow State University [7].

The purpose of the new technique is to preserve the natural atmosphere of the event, the authenticity of the behavior of the participants in the shooting. Ideally - to receive a video document, which would capture the essential manifestations of the culture being filmed, its deep laws; to ensure that people on the screen look like representatives of their community in the eyes of viewers, equal participants in dialogue with viewers from other cultures.

In addition, the authors of the methodology proceed from the assumption that real events may have a specific, inherent only property of artistic value, which is not introduced as a result of the use of external methods of processing material by means of art, but is revealed in the event itself, as it were from the inside, thanks to the author's desire to penetrate into its fabric and merging with it. The effect is achieved due to the careful attitude to the spatio-temporal, tempo-rhythmic, sound characteristics of the event. In this case, it is perceived as an independent aesthetic value, which must be preserved as carefully as possible in its integrity, while revealing its most important artistic and expressive sides.

Of course, the formulation of such tasks became possible only at a certain stage in the development of the screen language, when operational lightweight video cameras appeared, which made it possible to shoot for a long time without interruptions, without preparation, in conditions that were not very suitable for the existing film and television production.

The success of solving the assigned tasks depends on the fulfillment of at least two conditions. The events filmed themselves must have a clear or potentially identifiable intrinsic artistic value. As a rule, this is answered by the traditional manifestations of culture: rituals, rituals, actions worked out for centuries, in which, paradoxically, creativity can be very clearly manifested. A very important condition is the depth of the persons with whom communication takes place, their expressiveness, state, readiness for dialogue with the camera.

Serious requirements are imposed on the participants in the shooting, and first of all on the operator. In the "consonant camera" methodology, the division of functions customary for a film crew is seriously violated. The preparation process can proceed as you like, and different specialists can participate in it, but during the shooting itself, the main figure is the operator, who enters into direct, "eye-to-eye" contact with those

whom he is filming. Very often the operator finds himself face to face with those he is filming, he is forced to talk to them simultaneously with the filming.

1. Rokityansky V.R. Visual Anthropology: A Private Investigation. M.: Moscow State University. TEIS. - 2000.
2. Alexandrov E.V. The system of visual anthropology in Russia: stages of "immersion" and problems // Material base of culture. Issue 1. - M.: Informkultura RSL, 1997.
3. Alexandrov E.V. Synethics and open space of the "world wide web" // Material base of the sphere of culture. Issue 1. - M.: Informkultura RSL, 2003.
4. Vertov Dziga. Articles. Diaries. Conceptions. - M., 1966.
5. Lunkov D. Freedom and captivity of editing // Catalog of the festival "Flahertiana - 2000". - Perm, 2002.
6. Yampolsky M. Cinephilia as aesthetics. Notes of the reader of Serge Daney's book "The exercise was good, sir" // Kinovedcheskie zapiski. Issue 53.-- M., 2001.
7. Aleksandrov E. "Consonant Camera" in the "Dialogue of Cultures". // Material base of the sphere of culture. Issue 2. - M.: Informkultura RSL, 1998.

ФИО автора: *A.P. Abdusamatov*

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Название публикации: «INVESTITSION LOYIHALARNI SINDIKATLI KREDITLAR HISOBIGA MOLIYALASHTIRISHNING TASHKILIY VA HUQUQIY ASOSLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqolada sindikatli kreditlashning tashkiliy va huquqiy asoslari taqqosiy tadqiq etilib, mavjud muammolar bayon etilgan va muammolarni bartaraf etish hamda sindikatli kreditlash tizimini takomillashtirish bo'yicha xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Sindikat, sindikatli kreditlar, investitsiya loyihalari, kredit riski, moliyalashtirish, kreditlashtirish, tashkiliy-huquqiy asos, kredit tamoyili.

Ma'lumki, jahon amaliyotida yirik loyihalar asosan sindikatli kreditlar hisobiga moliyalashtiriladi. Bir qarz oluvchining kreditga bo'lgan ehtiyoji bank uchun belgilangan limitlardan oshib ketishi mumkin. Bunday holatlarda bir necha banklar o'z mablag'larini qo'shib (sindikat hosil qilib) mijozlarga sindikatli kreditlar ajratishadi. Kreditning ana shu sifati ham boshqa kreditlardan ajratib turadi. Bunda bir nechta kredit beruvchi bo'ladi va shunga muvofiq kredit riski hamda summasi ham bir nechta ishtirokchi banklarga bo'linib ketadi.

Bugungi kunda Respublikamizda sindikatlashtirilgan kreditlash bo'yicha huquqiy-me'yoriy bazaning yetishmasligi xalqaro sindikatli bozordan kreditlarni jalb etishni sust darajada bo'lishiga sababchi bo'lgan muhim omillardan biridir. Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar izchil amalga oshirilib, ko'plab yirik investitsiya loyihalari amalga oshirilishi belgilangan. Lekin, investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda sindikatli kreditlardan foydalanish jahon amaliyotida muvaffaqiyatli moliyalashtirish usullaridan sanalsa-da, O'zbekistonda kreditlashning bu usulidan foydalanish o'ta zaif ahvolda bo'lib, bunga bir qator omillar ta'sir etmoqda. Xususan, banklarimizda uzoq muddatli barqaror reurslarning yetishmasligi,

banklarning xalqaro sindikatli bozorida ishtirok etmasligi va tajribalarining yetishmasligi, me'yoriy huquqiy hujjatlarning to'laqonli emasligi, risklarni samarali boshqarish mexanizmining zaifligi kabi muammolar shular jumlasidandir. Shu munosabat bilan tanlangan mavzu bugungi kundagi eng dolzarb masalaga bag'ishlangan. Shuning uchun ham ushbu maqolaning maqsadi sindikatli kreditlashning tashkiliy-huquqiy asoslarini tadqiq etish asosida uni takomillashtirishga oid xulosa va takliflar shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda maqolada mavzuga oid adabiyotlarni tanqidiy tahlil etish, sindikatli kreditlashning tashkiliy-huquqiy asoslarini tadqiq etish, jahon amaliyotida va taraqqiy etgan mamlakatlarda sindikatli kreditlashning tashkiliy-huquqiy asoslarini mamlakatimizdagi mavjud asoslar bilan taqqoslash, O'zbekistonda mavjud tashkiliy-huquqiy asoslarni baholash va tahlil etish, sindikatlikreditlashning tashkiliy-huquqiy asoslarini takomillashtirish bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqish kabi vazifalar belgilandi.

Maqolamizni mamlakatimizda sindikatli kreditlashni tashkil etish asoslardan boshlaymiz. O'zbekistonda sindikatli kreditlash bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2005 yil 16 iyuldagi qarori bilan tasdiqlangan «Tijorat banklari tomonidan yirik investitsiya loyihalarini sindikatli kreditlashni amalga oshirish tartibi to'g'risida»gi Nizomi va 2010 yil 6 noyabrda unga kiritilgan o'zgarishlar bilan tartibga solinadi. Ushbu nizomga asosan yirik investitsion loyihani moliyalashtirish maqsadida xorijiy bank yoki boshqa moliyaviy institutlar ishtirokida sindikatli kredit amalga oshirilayotgan bo'lsa, kreditni qaytarish majburiyatining ta'minoti sifatida hukumat kafolati taqdim etilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasining "Garov to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, muomaladan chiqarilgan buyumlardan tashqari, har qanday mulk, shu jumladan, buyumlar va mulkiy huquqlar (talablar), qimmatli qog'ozlar (ishtirokchi banklar emitent bo'lgan qimmatli qog'ozlardan tashqari) va boshqalar garov predmeti bo'lishi mumkin. Bunda garov shartnomasi bir tomondan qarz oluvchi va ikkinchi tomondan ishtirokchi banklar tomonidan imzolanadigan shaklda tuziladi. Kafolat esa, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 299-moddasiga muvofiq kafolat beruvchining yetakchi va

ishtirokchi banklar oldidagi yozma majburiyati shaklida rasmiylashtiriladi va yozma majburiyat yetakchi bankda saqlanadi. Yetakchi bank ishtirokchi banklar bilan kelishgan holda, ularga eng qulay bo'lgan ta'minot shaklini tanlash huquqiga ega. Bunda yetakchi bank ishtirokchi banklar bilan birgalikda tavsiya etilayotgan ta'minot turini tahlil qilishi shart. Jumladan, garov taqdim etilgan taqdirda, yetakchi bank garov sifatida taklif etilayotgan mulkni qarz oluvchi hamda ishtirokchi banklar vakillari ishtirokida birgalikda baholashi yoki qonunchilikda belgilangan tartibda litsenziyaga ega bo'lgan mustaqil baholovchi sub'ektni jalb etgan holda baholashni amalga oshirishi mumkin. Kafolat, sug'urta yoki uchinchi shaxsning kafilligi taqdim etilgan taqdirda, yetakchi bank kafolat beruvchining, sug'urta kompaniyasining yoki qarz oluvchiga kafil bo'layotgan shaxsning moliyaviy ahvolini batafsil tahlil qilishi va o'z xulosasini ishtirokchi banklarga ma'lum qilishi lozim. Kredit shartnomasida kreditning umumiy summasi, maqsadi, foiz stavkasi, muddati, har bir ishtirokchi bank tomonidan ajratiladigan kredit miqdori, kredit maqsadsiz ishlatilganligi aniqlanganda ishtirokchi banklar tomonidan ko'riladigan jazo choralari va jarimalar, kredit shartnomada belgilangan muddatlarda ajratilmagan hollarda ishtirokchi banklarga nisbatan ko'llaniladigan jarima miqdori va boshqalar belgilanadi. Kredit yig'ma jildi yetakchi bankda yuritiladi va unda saqlanadi. Uning nusxalari esa har bir ishtirokchi bankda saqlanadi. Sindikatli kredit hisobidan investitsion loyihalarni moliyalashtirish har bir ishtirokchi bank tomonidan Markaziy bankning Adliya vazirligida 2000 yilning 2 martida 906-raqam bilan davlat ro'yxatiga olingan "O'zbekiston Respublikasi banklarida kredit hujjatlarini yuritish tartibi to'g'risida"gi nizomi asosida barcha zarur loyiha-smeta va boshqa hujjatlar nusxalari yetakchi bankka taqdim etilgandan keyin boshlanadi. Ishtirokchi banklar va qarz oluvchi o'rtasida kredit shartnomasi tuzilgandan so'ng, har bir ishtirokchi bank sindikatli kreditlash to'g'risidagi kelishuvda qayd etilgan shartlar asosida qarz oluvchiga o'z bankida belgilangan tartibda alohida ssuda uchun hisob-varag'i ochadi. Ishtirokchi banklar tomonidan kreditlashni amalga oshirish kredit shartnomasida belgilangan maqsad va muddatlarda har bir ishtirokchi bank uchun belgilangan kalendar muddatida qarz oluvchining to'lov topshiriqnomalari asosida tovar-moddiy boyliklar, bajarilgan ishlar va xizmatlar uchun

ssuda hisob-varag'idan naqd pulsiz shaklda to'lash yo'li bilan amalga oshiriladi. Sindikatli kreditning summasi har bir ishtirokchi bank balansida, uning tomonidan berilgan kredit miqdoriga teng ulushda aks ettiriladi. Qaytarish muddatlari pul oqimining kelib tushish istiqboliga qarab, bir necha bosqichda qoplanishini ko'zda tutuvchi jadval shaklida taqdim etilishi mumkin. Qaytarish muddati yetib kelganda va qarz oluvchining pul mablag'lari mavjud bo'lmagan taqdirda, kredit muddati o'tgan ssudalar hisob-varag'i orqali undirib olishga taqdim etiladi. Yetakchi bank qarz oluvchining kreditni qaytarish qobiliyatini, berilgan kreditdan maqsadli foydalanishi va garov holati yoki kafilning moliyaviy holati bo'yicha kreditdan foydalanishning butun muddati davomida monitoring olib boradi. Ushbu monitoring ishtirokchi banklar talabi asosida, ular ishtirokida yoki kredit shartnomasida belgilangan tartibda har bir ishtirokchi bank tomonidan mustaqil amalga oshirilishi mumkin. Berilgan kreditlardan boshqa maqsadlarda foydalanganlik holati aniqlanganda, ishtirokchi banklar yoki yetakchi bank kredit shartnomasida belgilangan tartibda, kreditning maqsadga nomuvofiq ishlatilgan qismini qarz oluvchining talab qilib olinguncha depozit hisob-varag'idan muddatidan oldin undirib olish huquqiga ega. Sindikatli kredit bo'yicha o'z vaqtida to'lanmagan hisoblangan foizlarni undirish va kreditni qaytarish yetakchi va ishtirokchi banklar tomonidan ularning mazkur kredit umumiy summasidagi ulushiga mos holda, qarzdorning asosiy talab qilib olinguncha depozit hisob-varag'ida mavjud mablag'lar hisobidan, kredit shartnomasida belgilangan tartibda va muddatlarda undiriladi. Yetakchi bank tomonidan kreditlash jarayonini noto'g'ri tashkil etilishi va uning natijasida zarar ko'rilishiga olib keladigan quyidagi harakatlar bo'yicha javobgar bo'ladi:

- ☐ kredit hujjatlarini noto'g'ri rasmiylashtirish;
- ☐ yuzaki monitoring o'tkazish;
- ☐ ishtirokchi banklarga kredit qaytarilishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar borligi haqida ma'lum qilmaslik;
- ☐ qarz oluvchining depozit hisob-raqamida mablag'lari bo'lgan taqdirda, kreditlarni qaytarish uchun mablag'larni o'z vaqtida o'tkazmaganlik yoki umuman o'tkazmaslik;

□ qarzdorning to'lovga layoqatsizligi tufayli kredit va uning foizlarini o'z vaqtida to'lay olmaganligi uchun mas'uliyat sindikatlashgan kredit to'g'risidagi kelishuv asosida barcha ishtirokchi banklar zimmasida bo'ladi.

Qarz oluvchi asosiy qarzni va unga hisoblangan foizlarni kredit shartnomasida kelishilgan muddatda qaytarmasa, yetakchi bank boshqa ishtirokchi banklar bilan kelishilgan holda, Fuqarolik kodeksining 280-moddasi, ikkinchi qismiga muvofiq sudga murojaat qilmasdan, undirishni mustaqil ravishda garov predmetiga qaratishga haqlidir. Garovga qo'yilgan mulkni sotishdan tushgan mablag' summasi barcha hisoblab yozilgan foizlar va kredit qarzi qoldig'ini qoplash uchun yetarli bo'lmagan taqdirda u ishtirokchi banklar o'rtasida ularning mazkur sindikatli kredit bo'yicha qarzdorlik qoldig'idagi ulushiga nisbatan mutanosib ravishda taqsimlanadi. Sindikatli kredit qaytarilishini ta'minlashning boshqa shakllarida ham ishtirokchi banklar talablarini qondirish huddi shu tartibda amalga oshiriladi. Sindikatli kreditlashni tashkiliy asosining o'zagini uning tamoyillari tashkil etadi.

Biz xalqaro sinditsiyalashgan kreditlash bozoridagi tamoyillar to'g'risida tadqiqotimizni davom ettiramiz. Sindikatli kreditlash ham yuqorida ta'kidlaganimizdek, bank kreditlash tizimi kabi bo'ysunadigan muayyan tamoyillarga bo'ysunadi. Sindikatli kreditning asosiy tamoyillari quyidagilardir: qaytarib berishligi, muddatliligi, to'lash shartligi, maqsadga yo'naltirganligi, tabaqallashganligi, ta'minlanganligi. Sindikatli kreditni qaytarib berish tamoyilini amalga oshirilishi shuni anglatadiki, kreditlar sindikatoridan olingan pul mablag'lari qarz oluvchiga faqatgina moliyaviy resurslar vaqtinchalik manba sifatida xizmat qiladi va ularni qaytarib berish shart. Qaytarib berishning iqtisodiy asosi mablag'larning aylanmasi va ularning kreditni qaytarib berish muddati tugagan kunida mavjudligi hisoblanadi. Sindikatli kreditni qaytarib berish tamoyilidan uning muddatliligi tamoyili kelib chiqib, u shuni anglatadiki, kredit qat'iy ravishda muayyan muddatda qaytarib berilishi lozim, ya'ni kreditlashning muddatliligi kreditni qaytarib berishga erishishning o'ziga xos zarur normasi hisoblanadi. Kreditlashning belgilangan muddati – kredit mablag'lari qarz oluvchida bo'lgan davr mobaynida chegaraviy vaqtdir va agar kreditdan foydalanish muddati buzilsa, kreditning mohiyati o'zgaradi, u o'zining haqiqiy vazifasini

yo'qotadi. Belgilangan muddatlarning buzilishi muayyan sanksiyalarni qo'llash lozimligini ko'rsatib, ular kredit shartnomasida ko'rsatiladi, masalan, har bir to'lanmagan kun uchun penya summasi belgilanadi. Kreditlashning tabaqalashganlik tamoyili shuni anglatadi-ki, bankkreditorlari turli qarz oluvchilar uchun tashkil etilgan sindikatlarda ishtirok etish to'g'risidagi masala bo'yicha qaror qabul qilishda bir xil yondashilmaydi. Shunga mos ravishda bank-kreditlar kreditni to'lash qobiliyati bo'yicha ko'rsatkichlar asosida qarz oluvchining moliyaviy holatini aniqlaydi. Sindikatli kreditlashning to'lash shartligi tamoyilini amalga oshirish negizida shu kreditni berishda banklar tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarni qaytarib berish tavsifi yotadi. Ushbu kreditni berish evaziga foiz ko'rinishida haq olinadi, foiz stavka miqdori esa kredit shartnomasida belgilanadi va kredit bozorida pul mablag'lariga bo'lgan talab va taklifga bog'liq.

Ta'minlanganlik tamoyili shuni anglatadiki, qarz oluvchida mavjud bo'lgan mol-mulki kreditorga kreditga olingan mablag'lar o'z muddatida qaytirilishiga kafolat beradi. Sindikatli kreditlarga keladigan bo'lsak, ular odatda tegishli ta'minotsiz beriladi. Sindikatli kreditlar qat'iy ravishda muayyan maqsad uchun beriladi, kreditdan boshqa maqsadlar uchun foydalanish esa kreditning maqsadga yo'naltirilganlik tamoyiliga zid bo'ladi va kredit shartnomasida belgilangan muayyan choralarni qo'llashni keltiradi, masalan, asosiy qarzni va hisoblangan foizlarni summasini to'lab berish sharti bilan shartnoma bekor qilinishi mumkin. Yuqorida keltirilgan umumiy tamoyillardan tashqari faqatgina Sindikatli kreditlashga taalluqli bo'lgan tamoyillarni ham ajratib olish mumkin, ammo ular kreditlash chizmasining tarkiblanishiga qarab muayyan darajada tebranishi mumkin.

Kreditorlar majburiyatlarining alohidaligi. Har bir bank kredit shartnomasiga ko'ra belgilangan miqdorda muayyan kredit berishi shart.

Agentning ishtiroki. Sindikatli kreditlarda boshqarishni osonlashtirish uchun banklardan biri barcha sinditsiyalash jarayonini tashkil etuvchi agentni tayinlaydi.

Sindikatda demokratiya. Sindikatda eng muhim masalalar banklarning ko'pchiligi bilan hal etiladi (masalan, defol't sharoitida kreditlarni muddatidan oldin qaytarib berish talabi). Banklarning ko'pchiligi umumiy qarzga olgan summasidan 50

yoki 66 % (2/3) ni tashkil etadi. Sindikat uchun mazkur tamoyil eng maqbul hisoblanadi, chunki bir nechta banklar bitta sindikatda ishtirok etganda, ular ayrim masalalar bo'yicha bir ovozdan murosaga kelmasligi ham mumkin va kreditdagi eng katta ulushni taqdim etgan biron-bir bank-kreditor boshqa banklarga ularning huquqlarini amalga oshirishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Mutanosib taqsimlash tamoyili. Mazkur tamoyilning mohiyati shundan iboratki, sindikat a'zolari tomonidan hisobga olish, sud ishlari va boshqa taqsimot natijasida olingan har qanday to'lovlar sindikat ishtirokchilari o'rtasida mutanosib ravishda taqsimlanishi lozim. Kreditorning huquqini berish imkoniyati. Sindikatli kredit shunday shakllanadiki, kreditorlar o'z ulushini ikkilamchi bozorga qo'yish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Sindikatli kreditlar kreditlarni qarz oluvchining roziligisiz uchinchi shaxslarga berish mexanizmini nazarda tutadi, shunday qilib, qarz oluvchi bank avval sindikatda ishtirok etganligi va o'z ulushini berganligini hamda yangi bank sindikatda ishtirok etayotganligini bilmasligi mumkin. Xalqaro sindikatli kreditlar qisqa va o'rta muddatli ssudalarni o'zida namoyon etib, ular odatda 5 oydan 7 oygacha keyinchalik muddatini uzaytirish imkoniyati bilan beriladi. Keng miqyosli va katta xarajat talab etuvchi loyihalar uchun kreditlashning maksimal muddati 12 yilni tashkil etadi. Bu shu bilan izohlanadiki, Sindikatli kreditlar uch va olti oylik depozitlar hisobiga beriladi.

Xolbuki, yevrodepozitlar bozoridagi sharoitlar tez-tez o'zgarayotgan bo'lsa, unga mos ravishda kreditlash sharoitlari ham muntazam ravishda qayta ko'rib chiqilishi lozim. Rivojlanayotgan davlatlarda esa, mazkur holatlarda kreditlash muddatlari 6 yoki 12 oyni tashkil etadi. Mazkur muddatlar shundan kelib chiqqan holda belgilanadiki, kredit berayotgan banklar rivojlanayotgan davlatlar va o'tish iqtisodiyoti bo'yicha xatarlarni oshirishni xohlamaydi.

Asosiy Sindikatli mahsulotlarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- aktivlarni xarid qilish bo'yicha bitimlarni moliyalashtirish;
- qayta moliyalashtirish;
- loyihaviy moliyalashtirish;
- aktivlarni "LBO" moliyaviy dastakdan foydalangan holda sotib olish.

Bundan tashqari, Sindikatli kreditlashning qo'shimcha imkoniyatlarini ham alohida ko'rsatish mumkin:

- bridj-moliyalashtirish;
- kreditni muayyan transhlar orqali qarz oluvchi tomonidan belgilangan bosqichlarga muvofiq tarzda berish;
- qarz oluvchining moliyaviy kirimini hisobga oluvchi kredit bo'yicha asosiy qarzдорlikni to'lab berish jadvalini egiluvchan holda tuzish;
- muddatdan oldin qoplash imkoniyati.

Sindikatli kreditlarni tasniflashning turli belgilari mavjud. Sindikatli kreditlar vaqt nuqtai nazardan mavjud bo'lish davomiyligiga ko'ra vaqtinchalik (odatda u yoki bu yirik bitimni moliyalashtirish uchun) va doimo faoliyat ko'rsatuvchi (qoidaga ko'ra, valyuta bozori va sarmoyalar bozorida operatsiyalarni amalga oshirish) kreditlarga bo'linadi. Bizga ma'lumki, sindikatli kreditlarni ta'minlanganligiga ko'ra ta'minlangan va ta'minlanmagan kreditlarga bo'linadi. Agarda kredit ta'minlangan bo'lsa, qarz oluvchiga likvid qarz yoki kafolat berilishi lozim, ta'minlanmagan kredit esa faqatgina qat'iy ishonchlilik talablariga javob beruvchi yuqori reytingga ega kompaniyalarga berilishi mumkin. Sindikatli kreditlar ochiq (barcha istak bildirgan banklar taklif etiladi) va klubli (muayyan banklarning cheklangan doirasi) kreditlarga bo'linadi. Shuni ta'kidlash kerakki, sindikatli kreditlar bozori birlamchi va ikkilamchi bozorga bo'linadi. Birlamchi bozorda sindikatning faoliyati bitimni tuzishgacha amalga oshiriladi. Bu yerda katta srmoyaga ega bo'lgan strategik salohiyatli investorlar aniq bir qarz oluvchiga zarur bo'lgan salohiyatli resursli bazasini shakllantiradi. Ikkilamchi bozor kreditning ulushini (yoki uning bir qismini) mayda investorlar (banklar, jamg'armalar, shaxslar)ga to'liq berishni nazarda tutadi. Mayda investorlar kreditning muayyan qismini olib, iqtisodiyotning investitsiyalarga jozibador tarmoqlariga kirish imkoniyati paydo bo'ladi. Mazkur dastaklarning egiluvchanligi va qarz majburiyatlari bozorining o'xshash darajasining ulushi mablag'larni investitsiya qilish, yanada ko'proq daromad olish va kreditlash miqyosini oshirishga imkon beradi . Sindikatli kreditlar bozori qarz oluvchining talablariga mos kelishi uchun ko'plab moliyaviy dastaklardan foydalanadi:

1) Muddatli qariz – bu muayyan summani qariz olish bo'lib, u muayyan sanagacha to'liq to'lanishi lozim. Kreditor shartnomasi bilan belgilangan muayyan davr mobaynida qariz oluvchi bir martalik yoki transhlar orqali qarzni to'lashi mumkin. Asosiy qarizning qaytarilishi oldindan kelishilgan jadval (amortization loan) bo'yicha, oxirgi to'lovni to'lash muddatida bir martalik holda (bullet loan) yoki o'sib boruvchi to'lovlar (balloon repayment) bo'yicha amalga oshirilishi mumkin. O'z vaqtida yoki muddatdan oldin qoplanadigan summa qariz oluvchiga bundan buyon berilmaydi, bu muddatli kreditning revolver kreditdan asosiy farqli jihati hisoblanadi. Bundan tashqari, muddatli qariz multivalyutali bo'lishi mumkin, bu esa qariz oluvchiga qarizning valyutasi davriy holda o'zgartirishga imkon beradi.

2) Revolver qarzi – bu ham muayyan summaga va muayyan muddatga olingan qariz hisoblanadi, biroq mazkur holatda qariz oluvchi xohishga ko'ra butun qariz summasini yoki uning bir qismini olish, qaytarish va yana olish huquqini oladi. Har safara mazkur qariz bo'yicha navbatdagi transhni olganda qariz oluvchi muayyan dastlabki shartlarni bajarishi lozim, chunki har bir transh foizli davr oxirida to'lanadi, hattoki qariz oluvchi o'z xohishiga ko'ra mazkur qarzni takroran yangi foizli muddatga olsa ham. Kreditning to'liq qoplanishi qarizning oxirgi to'lash muddatidan keyin amalga oshirilishi mumkin emas, ammo ba'zida qariz summasini to'lashda muntazam tanaffuslar belgilanadi yoki berilayotgan mablag'larning summasi kamaytiriladi.

3) Zaxira kredit liniyasi – bu revolver qarizning bir turi bo'lib, uning asosiy farqi shundan iboratki, qariz oluvchi kreditdan jamg'arish uchun foydalanmasdan, balki uni zaxira sifatida qoldiradi. Demak, qariz oluvchi jamg'arishni ta'minlash chun muqobil manbalarni topishi, masalan, qog'ozlarni chiqarishi lozim. Agar ushbu muqobil dastaklar bozorlaridan birida inqiroz paydo bo'lsa, unda jamg'arish uchun zaxira kredit liniyalari hisobiga mablag'lar jalb qilinadi.

Shuni to'g'ri tushunish kerakki, sindikatli tarzda chiqarilgan kredit banklar qariz oluvchiga kredit berish to'g'risidagi ikki tomonlama shartnoma doirasida kelishilgan tarkibi va majburiyatlar to'plamidan keskin farq qiladi. Sindikatli kreditlashning o'ziga xos jihatlaridan biri shundan iboratki, ssuda sindikat, ya'ni kreditni joylashtirish uchun birlashgan turli davlatlardagi banklar guruhini (2 tadan kam bo'lmagan) o'zida

namoyon etuvchi kreditorlar tomonidan beriladi. Sindikatning har bir a'zosi qarz oluvchiga o'z talabini qo'yadi. Ammo mazkur kredit bitta bitimni imzolash orqali rasmiylashtiriladi. Kreditorlarning sindikatga birlashish sabablari turli xil bo'lishi mumkin: ayrim banklar shunchaki talab etiladigan mablag'ga ega bo'lmasligi yoki kreditlash jarayonida vujudga kelayotgan barcha xatarlarni o'z zimmasiga olishni xohlamasligi va uni boshqa kreditorlar o'rtasida taqsimlash maqsadga muvofiqligi va nihoyat, turli holatlar tufayli u shunchaki qarz oluvchiga o'zi to'liq kreditlarni berish foydasiz ekanligi deb hisoblashi mumkin. Kreditorlar ikki guruhga bo'linishi mumkin: yetakchi tashkilotchilar, menejerlar yoki agentlar sifatida faoliyat ko'rsatuvchi bitta yoki bir nechta kreditorlar boshchiligida sindikatning "katta" a'zolari va "kichik" ishtirokchilari. Sindikatning "katta" a'zolari sindikatning tarkibini belgilab beradi, kredit bo'yicha muzokaralarni olib boradi, "kichik" ishtirokchilarni qidirib topadi. "Kichik" banklar kreditorlarning ikkinchi guruhini shakllantirib, ularning tarkibi va soni kreditning miqdori, murakkabligi va baholanishiga ko'ra o'zgarishi mumkin. Odatda sindikatda turli davlatlardagi 2tadan 30-40 kredit institutlari ishtirok etadi. Sindikatning tashkilotchilaridan keyin kreditni tayyorlashda tashkilotchiga bevosita yordam ko'rsatuvchi tashkilotchining yordamchisi turadi. Ular banklarga mazkur kreditlashda ishtirok etishni taklif etib ular o'rtasida axborotni tarqatadi hamda qarz oluvchiga bitimning olib borilishi haqida xabardor qiladi. Sindikatni tashkil etishda bank-agenti alohida o'rin tutadi, u banklar guruhining ishlarini tashkil etadi. Ularning harakatlarini muvofiqlashtiradi, qarz oluvchi va kreditlar o'rtasida munosabatlarni o'rnatadi, bitimlarga axborot ko'magini amalga oshiradi, qarz oluvchi tomonidan o'z majburiyatlarini bajarish ustidan nazoratni amalga oshiradi va h.k.

Bank-agent mazkur ishi uchun agentlik mukofotini oladi. Bank-agenti sifatida tashkilotchining o'zi yoki uning shu'ba tuzilmalaridan biri ishtirok etishi mumkin. "Kichik" banklar uchun sindikatda ishtirok etish bir nechta sabablar bo'yicha foydali bo'lishi mumkin: odatda ularning bozordagi o'rni ayrim bitimlarni mustaqil tarzda moliyalashtirish uchun yetarli emas, ularning ixtisoslashuvi geografik sohasi yoki iqtisodiyotning tarmog'i bilan cheklanishi mumkin.

Bundan tashqari, ular mijoz ularni keyingi safar ham yanada ko'p foyda beradigan bitimda ishtirok etishga taklif etadi, deb umid qiladi. Kreditor tomonidan qo'yilgan summa qanchalik yuqori bo'lsa, uning ishtirok etishi uchun beriladigan qo'shimcha mukofot shunchalik yuqori bo'ladi (Participation fee). Agar qarz oluvchi Sindikatli kreditlashga ilk bor kiradigan bo'lsa va shunga mos ravishda unda mazkur bitimlarni tashkil etishda zarur tajribaga ega bo'lmasa, ushbu holatda qarz oluvchi moliyaviy maslahatchi (Financial Adviser) xizmatlaridan foydalanishi mumkin. Moliyaviy maslahatchilar kredit jarayonining barcha bosqichlarida yordam va ko'mak ko'rsatmoqda, kredit qiymatining pasayishiga va qarz oluvchining manfaati tomoniga yuridik hujjatlarning sifatini oshirishga ko'maklashmoqda. Kredit mablag'larining yakuniy qiymati komissiyaning summasi, bank marjasi va kredit bo'yicha foiz stavkasi bilan shartlanadi.

Kredit stavkasini shakllantirishning bir nechta uslublari mavjud. Tashkilotchilar guruhi kredit bo'yicha foizlar miqdori uchun yuqori chegarani qo'yishi mumkin. Mandat va boshqa hujjatlarni tayyorlash jarayonida muayyan miqdorlar ko'lamini belgilanishi mumkin, so'ng esa bevosita kreditorlarning talabnomalar kitobini shakllantirish jarayonida qayta obuna bo'lishiga ko'ra o'rta yoki eng yuqori stavka shakllanadi. Bitim jarayonida kredit bo'yicha foizlar o'zgarishi mumkin, ammo bu holda mazkur holat hujjatlarda qayd etiladi. Bundan tashqari, suzuvchi stavka ham qo'llanilishi mumkin. Qarz oluvchi mazkur stavkaga uning kredit reytingi oshadigan hollardagina rozi bo'ladi, shunda shartnomada stavkaning miqdori qarz oluvchining reytingdagi o'rniga nisbati ko'rsatiladi: reyting yaxshilansa stavka pasayadi va aksincha. Kreditlar bo'yicha foizlar miqdorini shakllantirishning yana bir varianti qo'llaniladi: stavka qarz oluvchi faoliyatining qandaydir ko'rsatkichlariga bog'liq bo'lishi mumkin.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz asosida ta'kidlashimiz lozimki, investitsion loyihalarni Sindikatli kreditlash mexanizmi rivojlanayotgan mamlakatlarga moliyaviy yordam ko'rsatishda jahon tiklanish va taraqqiyot banki muvaffaqiyatli foydalanmoqda. Sindikatlashmoq, sindikat tuzib birlashmoq ma'nosini bildirib, investitsiyalarni moliyalashtirish tizimida yirik investitsiya loyihalarini birgalikda

moliyalashtirishni tashkil etish usullari ochib berilgan. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda sindikatli kreditning asosiy xususiyati shunday iboratki, bunda bir necha kreditorlarning mavjudligi, moliyalashtirish uchun berilgan kredit summasi va u bilan bog'liq risklarning ishtiroki kreditorlar (banklar) o'rtasida taqsimlanishidadir. Mamlakatimizda Sindikatli kreditlash tizimi juda ham zaif bo'lib, bunga yuqoridagi bir qator muammolarning mavjudligi sabab bo'lmoqda. Ushbu muammolarni hal etilishi Respublikamizda sindikatli kreditlash tizimining tashkiliy va huquqiy asoslarini takomillashtirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Armstrong J. The syndicated Loan Market: Developments in the North American Context.// Bank of Canada Working Paper 2003-15, June 2003.
2. Gryaznovoy A.G. d.e.n. prof, pod redaktsiey kollektiva avtorov pod obshchey redaktsiey Finansovo-kreditnyy entsiklopedicheskiy slovar', M.: "Finansy i statistika", 2002, 418, 886 s.
3. G'ozibekov D.G'. Investitsyalarni moliyalashtirish masalalari. - T: Moliya nashriyoti, 2003 yil 332 bet
4. Dovgyallo M.V., Sinditsirovannoe kreditovanie, -M.: Fond "Institut ekonomiki goroda", 2000-s.6.
5. C. Pass, D. Lowes, A. Pendleton, L. Chadwick. Collins Dictionary of Business Harper Collins Publishers, 3 rd Edition, 2000.- P.430
6. Karimov N.G'. Iqtisodiy integratsiyalashuv sharoitida investitsiyalar faoliyatining moliyalashtirishning bozor mexanizimlarini joriy etish masalalari. T "Fan va texnologiyalari"2007
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2005 yil 16 iyuldagi 15/4-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Tijorat banklari tomonidan yirik investitsiya loyihalarini sindikatli kreditlashni amalga oshirish tartibi to'g'risida"gi nizom.

ФИО автора: *Pulatova Madina*

Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani 30-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
biologiya fani o'qituvchisi.

Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani BABM Mental arifmetika to'garagi to'garagi
raxbari

Название публикации: «TABIIY FANNI O'QITISHDA QIZIQARLI
ARIFMETIKADAN FOYDALANISH»

Hayotimizda hisob kitoblarni tez amalga oshiradigan kimsalar “Geniylar” haqida tez-tez eshitib turamiz. Bunday kimsalar esa haqiqatda hayotimizda mavjud va ular katta-katta sonlarni hech qanday hisoblash mashinalarisiz og'zaki amalga oshira olishadi. Bunday insonlarni, odatda, tug'ma qobiliyat egalari deb baholanadilar. Lekin shunday qobiliyat keyinchalik bizdan vujudga kelib qolganligini aytgan insonlar ham bor.

Savol tug'iladiki, bunday qobiliyat qanday yuzaga keladi? Ushbu qobiliyati mavjud insonlar doimiy raqam va sonlar ustida mashq olib borishadimi? Noyob qobiliyat egalarining hammasi ham hayotda aqlli insonlarmi?

Yo'q bunday qobiliyat egalarining barchasi ham o'qimishli insonlar bo'lmagan. Tezkor hisobning qirollari hisoblangan ba'zi kimsalar bu holatga turlicha izoh berishgan.

Uraniya Diamondi sonlarni ranglar timsolida ko'rgan: 0-oq, 1-qora, 2-sariq, 3-qizil, 4-jigarrang, 5-ko'k, 6-toq sariq, 7-och ko'k, 8-yorqin moviy, 9-to'q jigarrang. U hisoblash jarayonini ranglarning tunganmas simfoniya yordamida amalga oshirgan.

Monde va Kolburn ko'z o'ngida sonlarni kumdir chizib berishini aytgan. Ular shu sonlarni o'qib berish bilan cheklanishlarini bildirganlar.

Psixologlar xotiraning ushbu kamyob xususiyatini ilmiy til bilan “gipermneziya” deb atashadi va bu qobiliyatni ma'lum ma'noda o'z-o'zini tarbiyalash, ya'ni tizimli mashqlar qilishga ham bog'liq deyishadi. Sonlar olamida uzoq vaqt kezib yurgan odamlar ular orasidagi bog'liqliklar uyg'unliklarini ilg'ab olishgan va bu ularga hisoblash vaqtini tejash imkonini bergan.

Muhammad ai-Xorazmiy 20 dan ziyod ilmiy asarlar muallifi bo'lgan, ulardan 7 tasi bizning davrimizgacha saqlanib qolgan. Jumladan: “Fi hisab al Hind”- o'nlik

pozitsion hisoblash tizimini ifodalovchi va nol belgisi bor to'qqizta raqamni bayon etuvchi asar.

Sizlarga darslarda o'quvchilar qiziqishini ortirish uchun bir nechta qiziqarli mashqlardan keltirib o'tamiz

Qiziqarli mashq: Javobni oldindan aytaman!

Mazkur mashqda yuqoridagi 9 va 9 lardan tashkil topgan sonlarning xususiyatidan foydalanilgan. Bunda siz boshqaruvchi bo'lasiz va sizni (B) deb belgilab olamiz. Sizning mashg'ulotingizda qatnashayotgan ishtirokchi (I) deb belgilab olamiz.

(I)-5628

Siz darhol kerakli sonni, ya'ni 5628 soninig oxirgi raqami 8 dan 2 ayirib, qolgan sonning oldiga qo'yib daftarga 25626 sonini hosil qilib qo'yasiz va uni ishtirokchilardan sir tutasiz. Ishtirokchidan yana bir ixtiyoriy to'rt xonali son yozishni talab qilasiz va yozilgan sonning har bir raqamini 9ga tenglovchi to'rt xonali sonni mos ravishda tagidan yozib chiqasiz. Shu xolatni yana bir marta takrorlaysiz va ishtirokchidan barcha sonlarni qo'shib chiqishini talab qilasiz. U barchasini qo'shib chiqqanda siz daftarga yozib qo'ygan son 25626ni ko'rsatasiz. Ya'ni siz uni oldindan aytgan bo'lasiz.

Agar ishtirokchi yozgan son 9lardan iborat bo'lsa, siz yozmaslikni ma'qul ko'rasiz.

Tushuntirish. Ishtirokchi birinchi yozgan sonning oxirgi raqamidan 2 ayirib , to'rt xonali sonning boshiga yozib qo'yiladi. Bu esa ishtirokchi yozgan songa 19998 ni qo'shilganini bildiradi. Biz bu 19998 sonini ishtirokchining ikkinchi va uchinchi yozgan sonlarini 9999 ga tenglash orqali hosil qildik.

Ishtirokchi qanday son yozmasin natijani biz doim oldindan aytib bera olamiz!

Qiziqarli mashq: Javob har doim 13!

Mazkur mashqda yuqoridagi bosh va oxirigi 1 raqamidan iborat va oraliq raqamlari n-1 ta noldan tashkil topgan sonlarni n xonali songa ko'paytirishning qulay usulidan foydalanamiz.

Ushbu mashqda siz ishtirokchiga istakgan uch xonali son o'ylashini aytasiz va o'ylagan sonning ketidan o'sha sonni qayta yozishini so'raysiz. Hosil bo'lgan olyi xonalu sonni 7 ga bo'lishini aytasiz. Chiqqan natijani yana avval 11 ga va dastlabki o'ylagan uch xonali songa bo'lishini aytasiz. Natija har doim 13 chiqadi!

Misol uchun ishtirokchi 225 sonini o'ylagan bo'lsin.

- 1) 225
- 2) 225225
- 3) $223225:7=32175$
- 4) $32175:11=2925$
- 5) $2925:225=13$

Siz istalgan uch xonali sonni o'ylang javobi har doim 13 chiqadi.

Tushuntirish. Ishtirokchi o'ylagan uch xonali sonni ortidan yana o'sha uch xonali sonni yozish o'sha sonni 1001ga ko'paytirdi degani. 1001 esa $1001=7*11*13$ ko'paytma degani. Ishtirokchi hosil bo'lgan 6 xonali sonni ketma –ket 7,11 va dastlabki o'ylagan uch xonali songa bo'lmoqda. Natijada esa 13 qolmoqda.

Mana ustozlar ushbu qiziqarli arifmetikadan darslarni qiziqarli va mazmunli tashkil etishda, fanlararo bog'lashda foydalanish mumkin. Shunda o'quvchilarni qiziqishlari yanada ortadi.

Mazkur qiziqarli arifmetika sizga ta'lim jarayonida juda ham foydali. Chunki undagi berilgan misollar darsdagi hisob vaqtida o'quvchilarning faolligini oshiradi. Xususan tabiiy fanlarni o'qitishda joriy ko'rsatmalar yordamida interfaol usullar ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish xam mumkin. Keyingi mavzularimizda yana ham qiziqarli mashqlarni berib boramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tezkor arifmetika, Jamshidjon Nizomiddinov, “Farg’ona” nashryoti 2019 yil.
2. WWW.Ziyonet.uz

ФИО автора: *Sharifzoda Sardorbek O'rozboy tabib o'g'li*

Urganch Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Название публикации: «**TEKNOLOGIYA TA'LIMI JARAYONIDA INTEGRATIV TEKNOLOGIYALAR FOYDALANIB O'QUVCHILARDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI**»

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologiya ta'limi jarayonida integrativ texnologiyalar foydalanib o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari bayon qilingan.

Аннотация: В данной статье описываются возможности формирования базовых компетенций у учениках с использованием интегрированных технологий в процессе технологического образования.

Kalit so'zlar: kompetensiya, integrativ yondashuv, faoliyat, ijtimoiy kompetentlilik, integrativ texnologiyalar

Ключевые слова: компетентность, интеграционный подход, деятельность, социальная компетентность, интегрированная технология

Integrativ texnologiyalarni ishlab chiqish va tadbqiq etish pedagogik jarayonning alohida o'ziga xos jihatlarini ko'rish va tasavvur qilish imkonini beradi. Agar integrativ texnologiya sifatida modulli o'qitish texnologiyalarini qo'llaydigan bo'lsak, o'quv predmetining mazmuni va tarkibiy tuzilishini o'zgartirish imkoniyati vujudga keladi. O'qitish vositalari, usullari va metodlari ushbu texnologiya doirasida modul bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'lanadi. Innovatsion xarakterdagi kompyuter texnologiyalari esa o'qitishning yangi vositalari va metodlarini qo'llashni taqozo etadi. O'qitish maqsadlari va mazmuni esa o'zgarmasdan qoladi. Har qanday o'quv fanini o'qitish jarayoni loyihalashtirilganda, uning barcha tarkibiy qismlarini ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Ularning turli texnologiyalar bilan uyg'unlashuvini o'rganish xam alohida ahamiyat kasb etadi.

O'qitishning zamonaviy texnologiyalari sirasiga quyidagilar kiradi: kompyuter axborot texnologiyalari, masofadan o'qitish, modulli o'qitish, o'yin texnologiyalari, loyiha texnologiyasi, belgili-kontekstli texnologiyalar[4].

Integrativ xarakterdagi pedagogik texnologiyalarga quyidagi talablar qo'yiladi:
o'quvchilar o'zlashtira oladigan yaxlit loyihalarga ta'lim mazmunining transformatsiyalashuvini ta'minlash;

o'zida o'quvchilarni muayyan faoliyatga yo'naltirishning motivli va jarayonli jihatlarini mujassamlashtirish;

loyihalashtirilayotgan faoliyatni jarayon sifatida tasavvur qilish;

muayyan ta'lim sohasiga xos bo'lgan topshiriqlar va ularni bajarish usullarini taqdim etish;

o'quv harakatlari va vaziyatlarining izchillikni ifodalovchi model sifatida tashkil etish;

o'quv jarayoni sub'ektlarining birgalikdagi harakatlarini aniqlash, uni loyihalashda sub'ektlarning funksiyalari, rollari, o'zaro aloqalarini muayyan izchillikda ifodalash;

o'quvchilarning o'z-o'zlarini namoyon qilishlari asosida texnologiyalarni motivatsion ta'minlash;

o'quv-tarbiya vaziyatlarining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladigan axborot manbalari va kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanish[3].

Integrativ xarakterdagi texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'quv jarayoni muayyan prinsiplarga tayangan holda tashkil etiladi. Integrativ yondashuvga asoslangan ta'lim jarayoni va qo'llaniladigan texnologiyalar umumiy qonuniyatlarga asoslanadi, bu qonuniyatlar ayni bir vaqtning o'zida xususiy qonuniyatlar sifatida xam e'tirof etiladi.

Integrativ xarakterdagi texnologiyalar quyidagi prinsiplarga tayanadi: modullilik, individuallashtirish, moslashuvchanlik, hamkorlik, teskari aloqaning amalga oshirilishi kabilar.

Ushbu prinsiplarga asoslangan texnologiyalar o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish asosida ijtimoiy kompetentlilikni tarkib toptirishning qulay usullarini tadbiq etish imkonini beradi.

Integrativ ta'lim texnologiyalarining nazariy asoslari quyidagilarda o'z ifodasini topadi: faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar, rivojlantiruvchi va shaxsga

yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalari, muammoli o'qitish va tadqiqotchilik faoliyatiga o'rgatish konsepsiyalari kabilar.

Integrativ ta'lim texnologiyalarining asosini birinchi navbatda faoliyatli yondashuv tashkil etadi. Shu narsa ayonki, faoliyatning psixologik tarkibi o'zida predmet, maqsad, motivlar va faoliyat vositalari, harakatlar va operatsiyalar, faoliyat natijalarini mujassamlashtiradi[2].

Integrativ xarakterdagi texnologiyalar nafaqat kompetensiyalarni shakllantirishga balki, o'quvchi shaxsini rivojlantirishga ham xizmat qilishi lozim. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish uchun unda rang-barang ehtiyojlar, qiziqishlar, layoqatlar, estetik, axloqiy sifatlarni ham shakllantirishni nazarda tutadi.

Texnologiya ta'limini tadqiqotchilik yondashuvi asosida tashkil etish o'quvchilarda ilmiy izlanish, ijodiy layoqatlarini namoyon etish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilik yondashuvi asosida o'quvchilar atrofdagi mehnat resurslarini chuqurroq o'rganishga muvaffaq bo'ladilar. Bunda texnologiya darslarida o'quvchilar mustaqil izlanishlarni amalga oshirib, o'zlarining bilish imkoniyatlarini kengaytiradilar. Shu asnoda fan-texnika yutuqlaridan foydalanish kompetensiyasi tarkib topadi. Mazkur jarayonda o'quvchilar nafaqat yangi axborotlarni o'zlashtiradilar, balki ijodiy faoliyat tajribasini ham hosil qiladilar. Bunday darslarda o'qituvchi o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatlarini olimlarning izlanishlariga yaqinlashtirishga harakat qiladi. Bunda o'quvchilardan konsruksiyalar, loyihalash, ijodiy yaratuvchilik faoliyati bilan shug'ullanish talab qilinadi. Mazkur mashg'ulotlarda o'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtirib, tadqiqotchilik ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan darslarda o'quvchilarning qiziqishlari, mayllari, bilish harakatlari muhim ahamiyatga ega.

Texnologiya o'qituvchilari o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini muntazam tashxislab, mashg'ulotlarni ularni qiziqishlari asosida tashkil etishlari zarur. O'quvchilarni intellektual ijodiy faoliyatga tayyorlash muammosi ularda kreativlikni rivojlantirish nuqtai nazaridan alohida ahamiyatga ega bo'lib, maktabda texnologiya ta'limining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'quvchilarning iqtidorlari,

layoqatlari va kasbiy moyilliklarini o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri yo'naltirish ularni shaxsiy kasbiy rivojlantirishda muhim o'rin tutadi[1].

Integrativ texnologiyalar o'quv jarayonida elektron vositalardan foydalanishni ham nazarda tutadi. An'anaviy o'qitish jarayonida o'qituvchining nutqi, darsliklar, o'quv-metodik qo'llanmalar, ma'lumotlar va lug'atlar, tarqatma materiallar, plakatlar, o'quv filmlari, televizor va videofilmlar, stendlar, modellar, laboratoriya jihozlari muhim o'rin egallamoqda. Shu bilan bir qatorda elektron ta'lim vositalari ham o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ular sirasiga elektron darsliklar, o'quv-metodik qo'llanmalar, umummadaniy xarakterdagi nashrlar, internet vositalari, virtual laboratoriyalarni ham kiritish mumkin. Bularning barchasi kompyuterli o'qitish tizimi nomi ostida birlashtirilishi mumkin.

Integrativ xarakterdagi texnologiyalar innovatsion pedagogik xodisa sifatida o'quvchilarning individual va guruhli loyihalash faoliyatini tashkil etish uchun qulay hisoblanadi. Bunday loyihalar amaliy topshiriqlarni bajarishga yo'naltiriladi. O'quvchilar ob'ektning modelini yaratadilar va undan foydalanish texnologiyasini taqdim etadilar. Bu loyiha metodi bo'lib, o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi. Ularning loyihaga oid faoliyatlari muayyan metodlar va vositalar yordamida amalga oshirilib, aniq bir topshiriqning echimiga yo'naltiriladi. Loyiha faoliyati integrativ xarakterga ega. Uning integrativ xarakteri shundaki, loyixa doirasidagi izlanish davomida o'quvchilar turli o'quv predmetlaridan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalariga tayanadilar. Loyiha metodi o'quvchilarning o'zlashtirgan integrativ bilimlari va kompetensiyalarini loyihani amalga oshirish davomidagi hamkorlik faoliyati jarayonida qo'llash imkonini beradi.

O'qitishning integrativ xarakterdagi yangi texnologiyalari turli-tuman psixologik-pedagogik konsepsiyalarga asoslanib, o'qitishning rang-barang metodlari va vositalarini integratsiyalash imkonini beradi. Natijada o'quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatlarini turli texnologiyalar yordamida tashkil etish imkoniyati vujudga keladi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim jarayoni samaradorligini baholashda yangi mezonlarga asoslanish talab qilinadi: bu o'rinda o'quvchilarning

o'qituvchilar tomonidan berilgan savollarga qaytargan javoblari baholanmaydi, balki nazorat topshiriqlarini bajarish jarayonida amalga oshirilgan izlanishlar va texnologik faoliyat davomida yaratilgan maxsulot baholanadi. O'quvchilarning individual yoki guruhli faoliyat jarayonida taqdim etilgan maxsulotni o'zlari mustaqil yaratganliklari alohida ahamiyatga ega.

Bu o'rinda o'qituvchiga xam muayyan talablar qo'yiladi: o'qitish texnologiyalarini loyihalashtira olishi; integrativ xarakterdagi o'quv jarayonini tashkil etish maqsadlari, mazmuni, vazifalari va metodlarini aniq belgilay olishlari. O'qituvchi o'quvchilarning ijodiy faoliyatlari natijalarini loyihalashtira olishi, nazorat qilishi va baholay olishi muhim ahamiyatga ega. O'quv jarayonining muayyan bosqichlarida o'quvchilarning tadqiqotchilik va loyihalash faoliyatiga jalb eta olishi lozim.

Integrativ xarakterdagi pedagogik texnologiyalarga muayyan talablar qo'yiladi: o'quvchilar o'zlashtira oladigan yaxlit loyihalarga ta'lim mazmunining transformatsiyalashuvini ta'minlash; o'zida o'quvchilarni muayyan faoliyatga yo'naltirishning motivli va jarayonli jihatlarini mujassamlashtirish; loyihalashtirilayotgan faoliyatni jarayon sifatida tasavvur qilish; muayyan ta'lim sohasiga xos bo'lgan topshiriqlar va ularni bajarish usullarini taqdim etish; o'quv harakatlari va vaziyatlarining izchillikni ifodalovchi model sifatida tashkil etish; o'quv jarayoni sub'ektlarining birgalikdagi harakatlarini aniqlash, uni loyihalashda sub'ektlarning funksiyalari, rollari, o'zaro aloqalarini muayyan izchillikda ifodalash; o'quvchilarning o'z-o'zlarini namoyon qilishlari asosida texnologiyalarni motivatsion ta'minlash; o'quv-tarbiya vaziyatlarining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladigan axborot manbalari va kompyuter texnologiyalaridan unumli foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Махмудова Д.Б. Меҳнат ва касб кўникмалари воситасида умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларини ижтимоийлаштиришнинг дидактик тизими: фалсафа доктори (PhD) даражаси олиш учун ёзилган дисс. Нукус. – 2020.- 133 б.
2. Сафарова Р. ва б. Ўқувчиларда ўзаро дўстона муносабатларга асосланиб ҳамкорликда фаолият кўрсатиш кўникмаларини шакллантириш жараёнини

ташкил этиш тамойиллари ва параметрлари. - Т.: Фан ва технология нашриёти, 2013. – 142 б.

3. Sharifzoda S. The use of an integrative approach in the formation of basic competencies in students as a socio-didactic necessity // Journal of critical reviews ISSN- 2394-5125 vol 7, issue 12, 2020 3115.

4. Egambergan Khudoynazarov, Jumanazar Yarmetov //Application of problem-based teaching methods in the development of mathematical thinking skills of students. Psychology and education (2021) 58(1): p. 4537-4541

ФИО автора: *Abdullayeva Zulayxo Atamuratovna*

Urganch Davlat Universiteti

Musiqqa ta'limi kafedrasi o'qituvchisi

Название публикации: «MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI»

Annotatsiya: Maqolada musiqqa madaniyati fani o'qituvchisining o'quv jarayonini barcha bosqichlarida eng qulay va samarali metodlarini tashkil etishi, o'quvchilarning shaxs kamolotini rivojlantirishga yo'naltira olishi, ularning dunyoqarashini shakllantirish, hamda yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirish to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, san'at, musiqqa, madaniyat, shaxs, musiqiy savodxonlik, nafosat, badiiy did, milliy g'urur.

KIRISH

Yosh avlodga har tomonlama puxta bilim berish, ularni vatanimizning yetuk kishilari qilib tarbiyalashda maktab muhim rol o'inaidi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining “Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch” asarida “...kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishini farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq” deb ta'kidlagan. Darhaqiqat, musiqqa o'qituvchisi o'quvchilarga bilim berish, uni shaxs sifatida kamol topib voyaga yetishiga xizmat qilishi bilan birga ularni musiqqa olamiga olib kiradi, go'zallikka bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi. Chunki, musiqqa o'z tabiatiga ko'ra, inson hissiyotiga kuchli ta'sir eta olish xususiyati bilan birga o'quvchilarni nafosatga olib kirish va axloqiy, g'oyaviy tarbiyalashning muhim vositasidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Musiqqa madaniyati” fani dasturida o'quvchiga musiqqa ta'limi berish bilan bir qatorda uning ijodkorlik qobiliyatini o'stirish, vokal-xor malakalarini rivojlantirish,

musiqani idrok etish, musiqiy savodxonligini boyitish, musiqaga ritmik joʻr boʻlish kabi mahoratlarini oshirish alohida uqtirilgan. Maʼlumki, musiqa tarbiyasi dastavval umumumtaʼlim maktablarining musiqa madaniyati darslarida amalga oshiriladi. Bunda asosan oʻquvchilarning musiqiy idrok doirasi va qiziqishini oshirish bilan musiqiy badiiy didni shakllantirish vazifasi nazarda tutiladi. Unda musiqaga oid barcha bilimlar, jumladan, xor boʻlib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash, musiqaga xos harakatlarni bajarish, bolalar cholgʻu asboblari ritmik joʻr boʻlish kabi muhim vazifalarni amalga oshirishni taqazo etadi. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun musiqa madaniyati fani oʻqituvchisidan darsni mazmunli, qiziqarli, tushunarli hamda taʼsirchan qilib oʻtishi oʻquvchilarning musiqiy savodxonligini boyitishda u oʻzining musiqiy pedagogik mahoratidan oʻrinli foydalanishni taqazo etadi.

Musiqa fani oʻqituvchisining pedagogik mahoratiga-oʻquv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, oʻquvchilarning shaxs kamolotini rivojlantirish maqsadlari tomon yoʻnaltira olish, oʻquvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, jamiyat uchun zarur boʻlgan faoliyatga moyillik uygʻota olish kabi asosiy vazifalar kiradi. Pedagogik mahorat darajalari keng qamrovli boʻlib, musiqa fani oʻqituvchisining ish uslubini davomi hisoblanadi.

MUHOKAMA

Oʻzbekiston Respublikasida taʼlimni demokratlashtirish, individuallashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni xisobga olish tamoyillari asosida barcha oʻquv predmetlari qatori jumladan, musiqa predmeti boʻyicha ham oʻqitish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Musiqa madaniyati oʻquv predmeti oʻquvchilarning maʼnaviy, badiiy va axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy gʻurur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, ijodiy mahorat, nafasat va badiiy didni oʻstirishga, fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Maʼlumki, musiqa sanʼati maktabgacha tarbiya muassasalarida, bolalar musiqa va sanʼat maktablari hamda oʻrta umumiy oʻrta taʼlim maktablarida olib boriladi.

Musika madaniyati darsi umumta'lim maktablarida o'qitiladigan adabiyot, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, mehnat va boshqa fanlar bilan uzviy bog'langan holda olib boriladi. O'quv rejada ko'rsatilgan barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham DTSning joriy etilishi milliy musiqiy merosimiz manbalaridan to'la qonli foydalanish imkonini beradi. Milliy musiqiy merosimiz san'ati yangi avlodni tarbiyalashda, ularning barkamol bo'lib yetishlarida o'ziga xos va takrorlanmas manba bo'lib xizmat qiladi. Musika madaniyati fani o'qituvchisi darsni qiziqarli, samarali, mazmunli olib borish bilan bir qatorda o'quvchilarni ma'naviy, badiiy va shu bilan birga ahloqiy madaniyatni shakllantirish mahoratiga, shuningdek, milliy g'urur hamda vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish kabi ijodiy mahoratga ham ega bo'lishi kerak.

NATIJA

Musika madaniyati fani o'qituvchisining pedagogik mahoratlarning muhim jihatlaridan biri shundaki, u eng avval, ta'lim-tarbiya sohasida olgan bilimlarini o'quvchilarga mukammal o'rgatishi lozim. Bu albatta musiqiy ta'lim-tarbiya sohasidagi ko'pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi. Musika fani o'qituvchisi o'quv tarbiya ishlarini olib borish bilan birga u o'z fanini yaxshi va chuqur bilishi, o'quvchilarni musika san'ati olamiga olib kirishda alohida e'tibor qaratib, ularning dunyoqarashi, fikrlashi, musika sohasidagi bilimlar doirasini boyitib borishi ham muhim ahamiyatga egadir. O'qituvchi eng avvalo musika inson hissiyotini, ayniqsa, emotsional estetik hissiyotni faol rivojlantira olishini unutmasligi kerak. Musika o'qituvchisi musika cholg'usida yaxshi chalish malakasiga ega bo'lishi, qo'shiqni chiroyli va yoqimli kuylash ovozigaga ega bo'lishi, musika asarini notaga qarab yaxshi ijro qilishi, o'quvchilar qobiliyatini, bilim saviyasini, ularning ijrochilik mahoratini bir-biridan ajrata olishi kerak. Musika o'qituvchisining musika asbobida asarni mohirlik bilan ijro etishi o'quvchilarga juda katta ta'asurot uyg'otadi. Chunki musika cholg'u asbobida kuyni jonli ijro etib o'z tarbiyalanuvchilariga musiqani qiziqarliligini va hayotda eng muhimligini amaliy jihatdan ko'rsatib beradi.

Musiqqa o'qituvchisi cholg'u asbobida musiqqa asarini mohirlik bilan ijro etishi, qo'shiqni yoqimli kuylashi, dirijorlik hatti-harakatlarini yaxshi bilishi, musiqiy savodxonligini mukammal bilmog'i bilan birga ijod qilish mahoratiga ham ega bo'lishi lozimdir. Chunki, o'qituvchining dars berish mahorati, shaxsiy namunasi va bilim darajasi o'quvchilarning musiqqa fanidan olgan bilimlari taqdirini hal qiladi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, musiqqa madaniyati darsida o'qituvchining mahorati har tomonlama yuksak darajada bo'lishi o'ta muhim hisoblanadi. Uning asar haqidagi kirish so'zi va dars mavzusini tushuntirib berishi, o'quvchilarni ajoyib va sehrli musiqqa san'ati olamiga olib kirib, badiiy hamda ma'naviy dunyoqarashini shakllantiradi.

REFERENCES

1. Kushaev, I. A. (2020). Musical pedagogical fundamentals of doston art. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(10), 1061- 1067.
2. Kushaev, I. A. (2020). MUSIC PEDAGOGICAL DOLLARS OF DOSTON ART. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(9), 6-6.
3. Kushaev, I. A. (2020). BAKHSI ART SCHOOLS AND THEIR PERFORMING FEATURES. *Scientific reports of Bukhara State University*, 3(3), 295-299.
4. Каримов, О. И. (2020). Значение специфических особенностей и воспитательных возможностей узбекских народных инструментов. *Academy*, (3 (54)).
5. CHARACTERISTICS OF KHOREZM DOSTON ART T.Ismailov; *"Экономика и социум" №3(82) 2021* www.iupr.ru

6. “DEVELOPMENT OF VARIETY ART IN CHILDREN’S MUSIC AND ART SCHOOLS”

T. Ismailov; “Образование и наука в XXI веке” (ISSN 2658-7998)

№A3- 20210329-77 29.03.2021;

ФИО автора: Allakulieva Azzat Jumaniyazovna

Khorezm INSETTI, teacher trainer

Urgench, Uzbekistan

Название публикации: «METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES: YESTERDAY, TODAY, TOMORROW»

The article covers issues related to the history of the formation and evolution of the methodology of teaching foreign languages as a science. The factors that determine its specificity at each historical stage are considered. Particular attention is paid to the interpretation of the following qualitative characteristics of the methodology of teaching foreign languages as a science: polyfunctionality, humanitarian and theoretical-applied nature, interdisciplinary, pedagogical orientation, polyparadigmality and complexity.

As a science, the development of foreign language teaching methodology is restricted by at least three factors: first, these are the tasks proposed by society in a specific historical period for this science; second, this is the state of other sciences, first philosophy and pedagogy (their scientific views on education, upbringing and training), linguistics (the paradigmatic view of the objects that study language), psychology (the perspective of psychologists on personality, communication processes and the learning process); third, foreign languages historical evolution and state of development of the theory and practice of teaching.

Compared with the other two, the first group of factors determined by the extensive social and cultural background in the field of language education is indispensable because changes in socio-economic and political conditions determine the social order (requirements) related to language education. The level and quality of their foreign language knowledge (society) will inevitably lead to changes in the language teaching system.

Regarding the second and third groups of factors, in both cases, we are talking about scientific data. These data form a scientific vision of the process by which students are familiar with foreign languages and another culture, and are ultimately equally important to theory and practice. Learn to twitch.

Only by integrating knowledge in various fields and interacting with related fields, the methodology can build a complete foreign language teaching system, expand the methodological experience, increase the potential of scientific methodology knowledge, propose hypotheses and form new methodological theories.

It should also be remembered that the social order of foreign languages can only be realized if the theory and practice of foreign language teaching have a sufficiently high level of development. It is the scientific methodology that creates a "favorable environment" for language learning in different learning conditions and different stages of education.

The method of teaching foreign languages originated in the second half of the 19th century [1]. However, at the beginning of their training, it was interpreted as a methodological suggestion used by teachers to train students to master the necessary contents of foreign language teaching.

And this is no coincidence, because the concept of "technique" comes from the Greek / lat. "Methodos" / "methodus", that is, an approach, a path that leads to a specific goal. In the second half of the 20s of the last centuries, the first attempts were made to define the subject of the methodology, however, since the very status of the methodology as a science was not defined and for this there was not enough empirical and scientific data, there was no clarity in solving this problem.

In the 30s, the first so-called private methods were published, which summarized practical steps in teaching specific foreign language. Later, with the accumulation of cognitive observations in the field of teaching foreign languages and their generalizations, methodical scientific thinking gradually took shape, which already in the middle of the last century formed general a methodological scientific picture.

As the history of foreign language teaching methods demonstrates, the hallmarks of the 1950s and 1960s were in-depth cognitive explorations in the field of confirmation of the scientific status of foreign language teaching methods and usage of unknown languages as a science of foreign language teaching. Determined teaching methods The objectives, contents, methods, methods and methods of teaching foreign languages and language education are discussed.

The concept of "technology" itself has a broad meaning: it is also interpreted as an independent natural science, as an independent scientific direction in the history and current situation of this science, as a set of techniques and techniques for teaching Chinese as a foreign language Language method.

In the following decades, the methodology of foreign language teaching has been actively developed as a science. In addition, segmentation is based on general and specific methods of interconnection and mutual enrichment. If the former is dedicated to studying the general laws of the teaching process of a foreign language, regardless of whether a specific foreign language is analyzed or not, the latter's task includes determining the principles of language material selection for the language to be learned. Language, establish the type of difficulty in mastering it, and establish the methods, techniques and means of teaching this language.

At the turn of the 20th century and the 21st century, the role of foreign language teaching methodology as a science is particularly prominent, which can be explained by at least three situations:

- 1) The requirements for the popularity of foreign languages and the trend of intercultural competence force methodologists to constantly search for new methodological methods and technical solutions;
- 2) Increase the role of any science, including methodology, in modern culture;
- 3) In The methodology itself and the rich theoretical load of new knowledge accumulated in the depths of related sciences.

After philosophers, educators and psychologists, Methodists have fundamentally changed their perceptions of "foreign language teaching" and the "tongue". essential points of view. "Because linguists have also changed the" image "of their main target language, expressing their desire to integrate with cultural anthropology and other humanities, because today, communication problems are not only related to interpersonal communication, but with intercultural communication level.

This, in turn, has led to a significant expansion of the scope of research tasks in the field of foreign language teaching and the development of language learning. The "foreign language teaching method" manifests itself as a complex and multidimensional concept: it is also a specific form of human activity, which aims to produce and teach theoretically in a systematic way the science of foreign language knowledge. The teaching of languages and languages, science, as a system of specific methodological knowledge, is a logical system of content, integral and conceptually interrelated of scientific thoughts on the teaching of foreign languages and the education of languages.

Therefore, methodology as a science is characterized by all the basic laws of the development of scientific knowledge proposed in philosophy [2, p. 203]: the determination of methodological knowledge in the field of teaching foreign languages; the complex formation of scientific knowledge from knowledge experience to human capacity. The evolution of knowledge of the process, the communication of a foreign language outside the natural context of the target language;

Due to the complexity of the experiments in the field of foreign language teaching, the level of evidence of methodological knowledge has been jointly improved;

- the interdisciplinary and complex nature of methodological knowledge has been strengthened.

At present, the methodology of teaching foreign languages is interpreted as a complex multifunctional, humanitarian, pedagogical, theoretical and applied science, with multiple paradigms [3].

The versatility of this technology as a science is explained by its focus on performing the following functions:

- 1) Analysis, classification and systematization of concepts and linguistics and methodology;
- 2) The basis of its terminology installation should form the main categories of theoretical structure, method system, concepts, and conceptual frameworks of scientific theories;
- 3) Prediction The future of the foreign language method system determines its current and future development horizons.

The humanitarian character of this methodology is manifested in the humanitarian field in which human life is examined, in which the objective laws of social development and the interests, motivations, needs and personal abilities of specific people are examined.

Methodology is a science of teaching, because its development is a way of methodological knowledge and change of types of scientific tables on educational reality. These scientific cadres are completely related to the teaching of foreign languages and the study of this language in educational conditions isolated from the target language country. The scope of the main topics covered by this methodology is actually preaching. Third, most of the main categories are taken from the general teaching method as an integral part of the teaching method.

However, as the academic subject “foreign language” has its own specifics, so the categories adopted in the methodology (purpose, content, methods and methods of teaching foreign strange languages, and the very language education and its value meanings) are formulated taking into account and in the context of not only general educational, but also methodological requirements.

The theoretical and applied nature of the methodology is due to the fact that methodological knowledge is built, as in any science, on three interrelated and not mutually exclusive levels: metatheoretical, theoretical and empirical. At the metatheoretical level, a scientific "picture of the world" of teaching methods is formed foreign languages or a wide panorama of knowledge about educational reality in foreign languages, forecasts of the future methodological system in foreign languages are made.

At the theoretical level, theoretical postulates and theoretical constructs, concepts and theories are formulated. At the empirical level, firstly, a basis is created for the primary theoretical comprehension of the methodological facts of real educational practice in the subject and, secondly, new approaches, concepts, and teaching technologies are tested.

The *polyparadigm* nature of the methodology is explained by the high level of its understanding of its object of research as a multidimensional and broad phenomenon, as well as the complexity, multidimensionality and polyobjective nature of the educational reality in which the educational process in a foreign language takes place. At the same time, since the development of the methodology of teaching foreign languages is the evolution of methodological thought in accordance with the change of “styles of scientific (methodological) thinking” or “paradigms”, and each subsequent paradigm does not completely replace the previous, modern anthropocentric paradigm includes the most productive features of previous paradigms.

The *complexity* of the methodology is due to the complexity, multidimensionality and multifactorial nature of the process of teaching a foreign language and its assimilation in educational conditions. Therefore, the modern methodical includes interrelated and interdependent scientific fields: linguodidactics or the theory of teaching foreign languages and methods or technology of teaching foreign languages [4, p. 37-42]. If we talk about tasks for the future, then the importance of clarifying the object-subject area and research problems within each of these scientific areas should be emphasized.

List of used literature

1. Mirolyubov, A. A. *Istoriya otechestvennoy metodiki obucheniya inostrannym yazykam* / A. A. Mirolyubov. – M. : Stupeni, Infra, 2002. – 228 s.
2. Lebedev, S. A. *Filosofiya nauki : ucheb. posobie dlya magistrov* / S. A. Lebedev. – M. : Izdatel'stvo Yurayt, 2013. – 288 s.
3. Gal'skova, N. D. *Osnovnye paradigmal'nye cherty sovremen- noy metodicheskoy nauki* / N. D. Gal'skova // *Inostrannye yazyki v shkole*, 2011. – № 7. – S. 2–11.
4. Gal'skova, N. D. *Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam* / N. D. Gal'skova. – M. : ARKTI, 2000. – 165 c.

ФИО автора: *Uralova Aziza Dilmurod qizi*

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Filologiya va tillarni o'qitish: O'zbek tili yo'nalishi 208 guruh talabasi

Название публикации: «TOG'AY MUROD ASARLARIDA SHEVAGA XOS SO'ZLARNING QO'LLANILISHI»

Annotation: Uzbeks are grateful for the gift. We said thank you in order to convey our thankfulness for giving, what would it happen if He didn't? It is difficult not to, especially for Uzbeks. It may be easy for people who think that keeping a dog or a cat at home is a sign of culture, but it is very difficult for an Uzbek who wants his house to be full of crying for a child. Childlessness is so hard to do that God tries everything by giving or not giving to man. Such destinies are reflected in the story "People walking on the moon" by the talented writer Togay Murad, Oymomo and Qoplonbek.

Key words: alagda, bebilchaks, hadaha, mimit, manqaladi, chitir, kundakov, yelvagay, vovaylo, etc.

Аннотация: Узбеки благодарны за подарок. Мы сказали спасибо за то, что дали, а что, если бы он не сказал? Трудно не делать этого, особенно узбекам. Это может быть легко для людей, которые думают, что держать дома собаку или кошку - это признак культуры, но это очень сложно для узбека, который хочет, чтобы в его доме был плачущий ребенок. Бездетность настолько сложна, что Бог пробует все, давая или не давая человеку. Такие судьбы отражены в рассказе талантливых писателей Тогая Мурада, Оймомо и Коплонбека «Люди, идущие по Луне».

Ключевые слова: алагда, бебилчакаы, хадаха, мимит, манкалади, читир, кундаков, елвагай, вовайло и др.

Annotatsiya: O'zbeklar berganiga shukr qiladigan xalqdir. Berganiga shukr qiladigan dedik, agar teskarisi bo'lsa-chi? Bermasa qiyin, ayniqsa o'zbekka qiyin. Uyida it, mushuk boqib shuni madaniyat belgisi deb o'ylaydigan odamlarga balkim

osondir, biroq uyi to'la bolaning yig'isi bo'lishini istagan o'zbekka juda qiyin. Farzandsizlik juda qiyin ne qilaylikki Alloh har narsani insonga berib yoki bermay sinaydi. Mana shunday taqdir egalari Oymomo va Qoplonbek iste'dodli yozuvchi Tog'ay Murodning "Oydinda yurgan odamlar" qissasida o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: alag'da, bebilchaklari, hadaha, mimit, manqaladi, chitir, kundakov, yelvagay, vovaylo va h.k

Surxondaryo shevalari, asosan, o'zbek tilining qipchoq lahjasi, qisman, qarluq elementlarini o'zida aks ettirgan boshqa shevalar singari ko'pshevali, ko'punsurlilikka boy hisoblanadi. Aytish joizki, ushbu hudud shevalarida mavjud shevalarning aralash qo'llanilishi, shuningdek, boshqa til oilasiga mansub tojik tilining ta'siri anchayin sezilarli darajada.

Etnografik jihatdan ko'chmanchi chorvadorlik va yuksak o'troq madaniyat elementlarining aralash holda uchrashi ushbu hudud tilida ham aks etmasdan qolmaydi. Badiiy adabiyotda sheva unsurlarining ifodalanishi voha hayoti, turmush tarzining jonli tasvirlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada Tog'ay Murod asarlarining o'rni va qiymati muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolada Tog'ay Murodning "Oydinda yurgan odamlar" qissasida voha shevasiga xos bo'lgan ba'zi so'zlarning qo'llanilishi haqida so'z boradi.

*Momolar chimildiqda kechmish jimjitlikdan **alag'da** bo'ldi.* ("Oydinda yurgan odamlar" 18-bet)

Qipchoq, qarluq shevalarda faol qo'llanuvchi **alağda** so'zi notinch, bezovta (ko'ngil, xayol va sh. k. ga nisbatan) [1, 68] kabi ma'nolarda qo'llanadi. Matnda yordamchi fe'l bilan ifodalanib, gapda kesim vazifasida kelmoqda.

*To'piqlari, **bebilchaklari** ichi zirqiradi.* ("Oydinda yurgan odamlar" 32-bet)

Bebilchak izohli lug'atda oyoq yuzining do'ng joyiga nisbat berilishi qayd etiladi [I tom, 202]. Hozirda Surxondaryo qipchoq shevalarda kamyob qo'llaniladi.

*Shu bois **hadahalab** yurdi.* ("Oydinda yurgan odamlar" 69-bet)

Hadaha–tezlik bilan, tezda, darrov degan ma'noni anglatadi[O'zbek tilining izohli lug'ati 472-bet].

*Kenja, **mimit** qo'llarini cho'za berdi-cho'za berdi.* (“Oydinda yurgan odamlar” 9-bet)

Ushbu gapda *mimit* [*mimit*] so'zi adabiy tilda u qadar qo'llanilmaydi. O'zbek tilining izohli lug'atida u quyidagicha izohlanadi.

Mimit - bol. Kichkinagina, jimit; mitti [O'zbek tilining izohli lug'ati 594-bet].

*–Tarvuzing yorilibdi-da....–deya **manqaladi.*** (“Oydinda yurgan odamlar” 22-bet)

O'zbek tilining izohli lug'atida manqalamoq - "dimog' bilan gapirmoq, ping'illabn gapirmoq"—degan ma'noni bildiradi[O'zbek tilining izohli lug'ati 540-bet].

*Qimmat momo tizzasiga shapatilab **vovaylo** qildi.* (“Oydinda yurgan odamlar” 56-bet)

Vovaylo [a. – afsus, attang, evoh] undov so'z. Ohvohni, hasratni, afsus nadomatni ifodalaydi[O'zbek tilining izohli lug'ati 464-bet]

*Oymomo ro'moli uchlarini **yelvagay** qildi.* (“Oydinda yurgan odamlar” 60-bet)

Yelvagay - yengli kiyimlarni rostmana kiymay, o'ramay, yelkaga yoki boshga tashlagan holda. Chophonini YElkasiga YElvagay tash-lab, tokchada tikka turgan ko'zguga birinchi marta qaradi[O'zbek tilining izohli lug'ati 6-bet].

*Qari toklarni **kundakov** qildi.* (“Oydinda yurgan odamlar” 71-bet)

Kundakov–[f. – kunda kovlovchi]- kundakov qilmoq. To'nkani yerdan kovlab chiqarmoq[O'zbek tilining izohli lug'ati 430-bet].

*Bobomiz **chitir** o't terdi.* (“Oydinda yurgan odamlar” 82-bet)

Chitir II - Cho'l, adirlarda o'sadigan bir yillik yovvoyi o'simlik (ipak qurti pilla o'rashi uchun dastalab qo'yiladi)[O'zbek tilining izohli lug'ati 496-bet].

Men yana yuqoridagi fikrga qaytmoqchiman: xalq o'lmaydi. Modomiki, o'zbek xalqi, millatimiz o'lmas ekan, Tog'ay Murod asarlari ham o'lmaydi. Demakki, Tog'ay Murod ham mangu yashaydi. (Shuhrat Abbosov 14-15-bet).

Oydinda yurgan odamlar» qissasida Qoplon va Oymomo to'g'risida ham shu fikrlarni aytish mumkin. Mana shu fazilatlar uchun shaxsan men Tog'ay Murod asarlarini mumtoz kitoblarim orasida saqlayman, ularni har safar qayta o'qiganda, uning qahramonlaridagi erkakcha tantilikdan va muallif uslubidagi mardona ohanglardan zavq olaman.

Tog'ay Murod hayotligida u bilan yurakdan suhbatlashgan paytlarimiz ko'p bo'lgan edi. Endi kitoblarni o'qisam, u o'z qalbini asarlariga joylab ketganini sezaman. Shuning uchun ularni o'qish jarayonida Tog'ay Murod bilan qalban suhbatlashganday bo'laman. (PIRIMQUL QODIROV "QALBI ASARLARIDA QOLGAN ADIB "11-bet)

O'zbek tilining murakkab dialektal kompleksga ega ekanligi bir tomondan, shu ish bo'yicha tekshirish ishlarini umumturkologik planda olib borishni talab etsa, ikkinchi tomondan, dialekt va shevalarning adabiy til normalatiga moslashib borish prosesini tahlil etishni taqozo etadi. O'zbek tili shevalarini atroflicha o'rganish faqat lingvistik harakterga ega bo'lib qolmasdan, balki o'zbek xalqining shakllanish tarixini o'rganish, ya'ni uning etnogenetik prosesini aniqlash, ayniqsa, orfografiya va terminologiya masalalarini hal qilishda katta ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda biz o'zbek shevalarining fonetik, morfologik va leksik xususiyatlariga ko'ra bir-biriga yaqinlashadigan va ayni paytda bir-birlaridan farq qiladigan dialektal gruppalari haqida tasavvurga egamiz. Shunga qaramay o'zbek shevalarining haligacha muayyan bir tasnifi yaratilmagan. Mavjud klassifikatsiyalarda ham o'zbek shevalari turlicha tasnif qilinadi, ayrim o'zbek shevalari esa hozirgacha o'zining aniq klassifikatsiya o'rniga ega emas. Shulardan biri Surxondaryo viloyatidagi o'zbek shevalari hisoblanadi.

Surxondaryo o'zbek shevalari hudud jihatidan shimoli-g'arbiy gruppaga, etnik belgisiga ko'ra qipchoq va til xususiyatlariga ko'ra a-lovchi gruppadagi "j"lashgan shevalar orasida beriladi.

O'zbek tili xilma-xil dialekt va shevalarni o'z ichiga olishi bilan xarakterli ekanligi tilshunos olimlarimiz tomonidan ko'p aytilgan. Shu nuqtai nazardan Surxondaryodagi o'zbek aholisining tili ham yaxlit butun bir shevani tashkil etmaydi. Chunki bu yerda turli shevalarni uchratish mumkin. Shunga ko'ra Surxondaryodagi o'zbek shevalarini quyidagicha tasnif qilish mumkin:

- 1) j-lovchi o'zbek shevalari (qipchoq lahjasiga xos shevalar);
- 2) y-lovchi o'zbek shevalari (qarluq lahjasiga xos shevalar);
- 3) ikki tilda so'zlashivchi shevalar.

T. Murod asarlarida ishlatilgan Surxondaryo o'zbek shevasiga oid so'zlar juda ko'pchilikni tashkil etadi. Ushbu sheva so'zlarini bugungi avlodlardan kelajak avlodga qolishi uchun ham asramog'imiz kerak. Yo'qsa ular yo'q bo'lib ketishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. I tom
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. II tom
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. IV tom
4. O'zbek tilining izohli lug'ati. V tom
5. T. Murod. Oydinda yurgan odamlar. T:ziyo nashr. 2019.
6. Ahmedova M . MEN QAYTIB KELAMAN (Toga'y Murod zamondoshlari xotirasida).

Internet sayti:

1. www.ziyouz.com kutubxonasi

ФИО автора: *Raxmonova Mexriniso Ravshanovna*

Surxondaryo viloyati Muzrabot tumani

25-umumiy o'rta ta'lim maktabi Tasviriy san'at va chizmachilik

fani o'qituvchisi

Название публикации: «TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR»

Annotatsiya: Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini tahminlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta'lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, illustratsiya, original metodika, amaliy va texnik grafika.

Yangi sharoitlardan kelib chiqib, «Ta'lim to'g'risida»gi va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, 2017-2021 yillarga mo'ljallangan “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi”, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qaroriga muvofiq, ta'lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini tahminlash, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish hamda pedagog xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish taqozo etadi “Tasviriy san'at va chizmachilik fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovasiyalar” modulning ishchi o'quv dasturi tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchilari malakasini oshirish kursining o'quv dasturi asosida tuzilgan bo'lib, u tasviriy san'at va chizmachilik fani o'qituvchilariga ta'limda zamonaviy yondashuvlar va innovasiyalarning mazmun va mohiyatini ochib beradi.¹⁹

¹⁹ Хасанов Р. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Дарслик. –Тошкент: Фан. 2004

Shu o'rinda maktab chizmachiligida MDH davlatlarining ayrimlarida chizmachilik bo'limining yoritilishini qisqacha tahlil qilib chiqamiz. Rossiya Federasiyasida darsliklar tayyorlash aliterativ (muqobil) shaklda bo'lib, maktab ma'muriyati o'quvchilarning qiziqishlari, hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo'nalishi kabi tasirlarni hisobga olib o'qitiladigan darslikni mustaqil ravishda tanlaydi. Shuning uchun chizmachilik darsliklarining ba'zilarida mashinasozlik, amaliy san'at, gumanitar yo'nalish kabi sohalarlarga alohida urg'u berib tayyorlangan. Biz internet materiallarida 10 ga yaqin turdagi shunga o'xshash darsliklarni ko'rib chiqdik. A.Pavlova, Ya.Roytman, G.Preobrajenskaya, V.Stepakova, G.Xakimov kabi mualliflar tomonidan tayyorlangan darsliklar o'quvchilarni ma'lum soha yoki kasbga yo'naltirishga mo'ljallab tuzilgan. Mavzu bo'yicha ma'lumotlar sodda chizmalardan foydalanib, eng ko'p qo'llaniladigan va o'quvchilarga tanish bo'lgan mahsulot (buyum) larning chizmalarida shartli belgilanishi hamda shartli tasvirlari tushuntirilgan. Mavzular o'quvchilar uchun tushunarli tarzda ochib berilgan. Mavzularni o'zlashtirgandan keyin o'quvchilarga bir qancha topshiriqlar ham taklif qilinadi. Ko'rib chiqilgan darsliklarda o'quvchilarning yosh xususiyati hamda ular o'zlashtirishi zarur va amaliy ahamiyatli materiallar keltirilgan.

Ukraina respublikasida bugungi kunda amalda bo'lgan umumta'lim maktablari uchun "Chizmachilik" darsligida ham shunga o'xshash tarzda yondashilgan. Rossiya Federasiyasi maktablarida qo'llanilib kelinayotgan "Chizmachilik" darsliklari dan ayrimlarini ko'rib chiqamiz. Hozirgi kunda chizmachilik kursi bo'yicha RF da ko'plab aliterativ darsliklar amalda qo'llanilayotganiga qaramasdan A.D.Botvinnikovnig "Chizmachilik" darsligi keng foydalanib kelinmoqda. Ushbu darslik MDH davlatlardagi umumta'lim maktablari chizmachilik fani uchun asos, "klassik" ko'rinishga kelib qolgan. Darslikni maktablarda qo'llanilib boshlanganiga 30 yildan oshib qoldi. Ushbu darslik Rossiya Federasiyasi ta'lim va fan vazirligi tomonidan tasdiqlangan amaldagi dasturga mos bo'lib, chizmachilik fani bo'yicha asosiy o'quv qo'llanma hisoblanadi. Darslikka nazariy ma'lumotlar bilan bir qatorda o'rganilgan materialni mustahkamlash va takrorlash uchun savollar va topshiriqlar, grafik va amaliy ishlar ham kiritilgan. Kitobdagi illyustrasiyalar o'quvchilarning mavzuni tushunishlarini osonlashtirishga ko'maklashishga yo'naltirilgan va etarlicha yuqori sifatda bajarilgan. Ushbu darslikda o'quvchilar mavzularni o'zlashtirib olganlaridan keyin o'qituvchi tomonidan beriladigan chizmalarini o'qishni bilishlari ko'zda tutilgan.

G.F.Xakimov va boshqalar tomonidan 9-sinf o'quvchilari uchun yaratilgan "Chizmachilik. Amaliy kurs" darsligi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ushbu darslik Boshqirdiston davlat pedagogika universitetining "Tasviriy san'at, chizmachilik va mehnat o'qitish metodikasi" kafedrasi va Ufa davlat aviasiya texnika universitetining "Chizma geometriya va chizmachilik" kafedralari hamkorligida yaratilgan. Darslik chizmachilik fanidan o'quv daturiga mos tayyorlangan bo'lib,

hududiy komponentlarga ega. Darslikda chizmachilik fanining ayrim bo'limlarini chuqur o'rganish hamda texnologiya va mehnat ta'limi darslarida bajariladigan loyihalarning grafik qismlarini taxt qilishga tegishli qo'shimcha ma'lumotlar ham keltirilgan. Darslik ta'limga faoliyatli yondashuvga asoslangan original metodika asosida tayyorlangan. Unga o'quvchilarning ijodiy fazoviy tasavvurlari va obrazli fikrlashlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan har xil grafik topshiriqlar kiritilgan. Ushbu darslikni o'rganib, respublikamizda nashr qilinadigan darsliklarga joriy qilish mumkin bo'lgan afzallik tomonlari bor. Unga qo'shimcha ravishda darslikdagi barcha materialni o'z ichiga olgan kompiyuter test topshiriqlari ishlab chiqilgan. 122 ta test topshiriqlari quyidagi mavzular bo'yicha tuzilgan:

- amaliy grafika;
- proeksiyalash;
- chizmalardagi tasvirlar;
- texnik grafika;
- qurilish grafikasi.

Kompiyuter test topshiriqlari darslikning asosiy bo'limlaridan o'quvchilarning bilim darajalarini o'qituvchi yordamisiz baholash imkonini beradi. Bundan tashqari ushbu testlar yordamida o'z-o'zini testdan o'tkazib, mavzularni o'zlashtirishdagi kamchiliklarni aniqlash mumkin. Test topshiriqlarining amaliy qimmati shundan iboratki, chizmachilikda testlardan foydalanishda o'quvchilarning chizmachilik fanini o'rganishga bo'lgan intilishlari ortib, ularning grafik savodxonlik darajasi ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хасанов Р. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Дарслик. – Тошкент: Фан. 2004
2. Булатов С.С. Соипова М.С. Мансуров У.Н. Рамзлар: тасвир ва мазмун. -Т.: “Фан ва технология”, 2015, 71 бет.
3. Раҳмонов И., Қирғизбоева Н., Аширбоев А., Валиев А.Н, Ниғмонов Б. Чизмачилик -Т.: “Ворис-нашриёт”, 2016 й.
4. Раҳмонов И., Валиева Б.Н. Муҳандислик графикаси фанини ўқитишнинг замонавий технологиялари -Т.: «НАВРЎЗ» нашриёти, 2015 й. 10 б.т.
5. Р.Хасанов.”Тасвирий санъатдан синфдан ташқари ишлар”. “Ишонч нашр савдо”МЧЖ нашриёти. 2017 йил.

ФИО автора: Тулаганова Лазиза Муминовна

магистр 1 курса НИХД

им. Камолиддина Бехзода

Название публикации: «ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ТОЛЕРАНТНОСТИ В МИРОВОЗЗРЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАННОЙ МОЛОДЕЖИ»

***Аннотация:** Духовный мир человека определяет его толерантность, отношением к другому человеку с признательностью и уважением его прав. Все эти качества должны прививаться с младших лет, так как в этом возрасте доброе усвоенное знание остаётся навсегда. Толерантность является важным фактором для стабильного развития государства и общества.*

***Ключевые слова:** духовный, люди, человек, образование, толерантность.*

Сегодня человеческое сердце и сознание становятся более интенсивными, чем когда-либо и идеологические процессы становятся все более важными в странах после обретения независимости. После обретения независимости одной из важнейших задач нашего времени остается воспитание нового поколения мыслителей, которые будут адаптироваться к этим процессам. В связи с восстановлением нашего национального наследия и ценностей, растущей осведомленностью о национальной самобытности в сознании людей происходят значительные позитивные изменения. Изменения в духовных и просветительских процессах укоренились в сердцах и умах наших людей, культивируя в них уверенность в будущем, в свои силы, в свои возможности, в любовь к Родине, в свободу. Только духовно свободная и свободная нация может достичь больших успехов в каждой области благодаря глубокому и полному размышлению. Известно, что первым условием высокой духовности является свобода, что члены общества чувствуют себя свободными и свободными. Действительно, понятие «гражданин» и понятие «свобода» синхронизированы и синонимичны. В свободном человеке свободной страны, на уровне широкого спектра возможностей, может происходить духовное обновление, присущее

менталитету их нации, может формироваться независимое мышление. Завтра подрастающее поколение станет надёжным тылом, главной экономической, производственной, творческой, интеллектуальной силой нашего народа.

Для этого уровень их мировоззрения и мышления должен соответствовать высоким требованиям современного мира, что определит в будущем развитие страны, положение нашего народа в мировом сообществе. Поэтому сегодня целью является рассмотрение образования, как социального явления, которое осуществляется в интересах общества и в соответствии с его уровнем развития. Н.Г.Чернышевский писал: «Не нужно доказывать, что образование — самое великое благо для человека. Без образования люди грубы, и бедны, и несчастны». Образование играет в жизни человека важную роль, ибо с его помощью он может достичь невероятных высот. Образованный и профессиональный человек всегда будет востребованным на рынке труда. С помощью образования человек может расширять свой кругозор, познавать и изучать культуру и традиции разных народов, читать научно-публицистическую, а также мировую литературу, слушать классическую музыку, посещать выставки и музеи, которые являются источниками знаний. Изучая незнакомое, человек открывает для себя новое и начинает смотреть на мир другими глазами.

Известно, что у человека есть внутренний и внешний мир. Внешний мир включает в себя его рост, внешность, одежду, поведение и так далее. Его внутренний мир, с другой стороны, включает в себя его чувства, цели в жизни, его мысли, его мечты, его стремления. Этот внутренний мир человека является духовностью. В то время как пища дает человеку силу, духовность дает ему духовное питание и силу. Духовность связана с просветлением и культурой. Она рождается благодаря постоянному чтению и обучению. Следует отметить, что чем богаче духовность, тем богаче общество и нация. Духовный человек точно знает, какова цель жизни, находит способ жить осмысленной жизнью, приобретает культуру обращения, подходит к каждому вопросу с точки зрения честности, справедливости и толерантности. В обществе, где духовность зрелая понятие толерантности является лицом, гордостью и престижем нации.

Человек на протяжении всей жизни учится проявлять терпимость по отношению окружающих его как людей, так и животных, природы. Люди учатся проявлять уважение и понимание, принимать остальных такими, какие они есть. Все эти качества должны прививаться с младших лет, так как в этом возрасте доброе усвоенное знание остаётся навсегда. Духовный мир человека определяет его толерантность, отношением к другому человеку с признательностью и уважением его прав.

В последние годы в мире обостряются межконфессиональные противоречия, связанные с ущемлением религиозных меньшинств. В связи с этим в Узбекистане вопросы, касающиеся прав и свободы человека, стали одним из главных программ нового политического курса. Согласно, постановлению Президента Узбекистана в 2018 году утвержден состав Совета по делам конфессий. Невежество и религиозная нетерпимость являются факторами, противоречащих толерантности и общества в целом.

На территории Узбекистана издавна существовали множество наций и народностей со своим многовековыми культурными традициями, которые не мешали жить им бок о бок. Толерантная атмосфера сохранилась и сегодня на всей территории Узбекистана. Узбекистан на протяжении веков свято хранит и чтит многовековые традиции толерантного характера. Политика современного Узбекистана сконцентрирована на межконфессиональном диалоге, характеризующегося толерантностью и миролюбием его граждан по отношению к другим конфессиям. Толерантность является важным фактором для стабильного развития государства и общества в целом.

Литература.

1. Перфилова И.С./Роль образования в жизни современного человека. 2019-04-81-Т-18760
2. Просвещение и толерантность как фактор религиозной свободы и безопасности/Тимур Ахмедов/2018.

ФИО автора: *Eshbekova Mohinur Ilhom qizi*

Baranovich davlat universiteti talabasi

Название публикации: «OILANING GAVHARI-FARZAND»

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola kelajagi buyuk davlat farzandini komil inson qilib tarbiyalashda oilaning yetakchi o'rni borligi haqida. Mamlakatimiz barqaror taraqqiyotga erishishi uchun oila va ustozlarning hamkorlikda ish olib borishi tasvirlangan.

ANNOTATION: This article is about the leading role of the family in the upbringing of the child of the future great state. It is described that families and teachers work together for the sustainable development of our country.

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена ведущей роли семьи в воспитании ребёнка будущего великого государства. Описано, что семьи и учителя работают вместе для устойчивого развития нашей стороны.

KALIT SO'ZLAR: *Osoyishtalik baxti, hayotning davomiyligi, komil inson, hayot maktabi, ilm-ma'rifat bulog'i.*

Oila shunday bir makonki unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shahs shakillanadi, kelajak uchun poydevor qoyiladi. Har tomonlama osoyishtalik baxti hukmron bo'lgan oilada farzand kamol topar ekan o'z-o'zidan jamiyatda tinchlik davlatda totuvlik hukmron bolishiga zamin yaratuvchi komil insonlar tarbiyalanadi. Aslida inson farzandini baxt va ezgulik uchun dunyoga keltirarkan kelajakda ma'naviyatli, madaniyatli, siyosiy ongli, yaratuvchanlik faoliyatli yuksak darajada bo'lgan farzand tarbiyalashni hohlaydi. Buning uchun farzand tarbiyasi u tug'ilmasidan avval boshlanishi kerak ya'ni bolani ma'naviy tomonlama sog'lom bo'ishi uchun ona yahshi kayfiyatda bo'lishi, sokin musiqalar eshitishi, ezgulikka undovchi kitoblar o'qishi, turli illatlardan saqlanishi, ruhiyatini pok saqlashi, ayniqsa homila davrida to'g'riso'zlikka o'ta ahamiyatli bo'lishi kerak. Bolaning jismonan sog'lom rivojlanishi uchun bo'lsa ona vaqtida orom olishi, ovqatlanish tartibiga alohida e'tibor qaratishi, oila a'zolari tomonidan avaylanishi lozim. Yuqoridagi ikki

ma'naviy hamda jismoniy jihatdan avaylangan onadan sog'lom bola dunyoga keladi. Negaki homila aynan onaning vujudida uning barcha sifatlari va ruhiy holati ta'sirida o'sadi va rivojlanadi. Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev "oila kichik Vatan, oila tinch bo'lsa baxtli bo'lsa, Vatan ham tinch bo'ladi" deya takidlab o'tganlar²⁰. Haqiqatdan ham oilaning tinch totuv bo'ishi farzandlarning tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Farzandlar tinch totuv oilada tarbiya ko'rar ekan Vatanda tinchlik osoyishtalik hukm suradi.

Bizga meros qolgan manbalarning kopchiligida bola tarbiyasining uch bosqichda amalga oshishi haqida ma'lumotlar qoldirilgan. Birinchisi munosib jufti halol tanlash, ikkinchisi homila davridagi parvarish, uchinchisi farzand dunyoga kelgan kundan boshlab beriladigan tarbiya. Manashu uchinchi bosqich farzand tarbiyasida kelajakda o'z o'rnini to'g'ri tanlay olishida eng muhim o'rindir. Farzand tug'ilmasidan avval to'g'ri tarbiya ko'rsa hayotining keyingi bosqichlarida ham ijobiy natijaga erishadi. Ota ona farzandga to'g'ri tarbiya berar ekan eng avvalo tarbiyani o'zlaridan boshlashi kerak. Chunki xalqimizda chiroyli naql bor "qush inida ko'rganini qiladi". Ya'ni Bola eshitganidan ko'ra koproq ko'rganini takrorlashga harakat qiladi. Hususan Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yohud ahloq" asarida bola qo'pol dag'al so'z eshitib, kaltak yeb katta bo'lsa bu uning tabiatiga salbiy ta'sir qiladi deb takidlab o'tganlar. Haqiqatdan ham oiladagi muhit bolaning ruhiyatiga har tomonlama ta'sirini o'tkizadi. Bolalar hech qachon kattalarga quloq solishmagan bo'lishsada, ular kattalarga taqlid qilishda hech qachon hato qilishmagan. Yahshi ota ona bo'lish uchun har doim g'azablanish kerak bo'lganda vazmin bolish, hafa bo'lish kerak bo'lganda tabassum qilish kerak bo'ladi. Shu bois ham ota ona bo'lish katta mahorat talab qiladi. Ota onaning o'z farzandiga "sen mening g'urur iftixorimsan" deyishi farzand tarbiyasidagi eng muhim hatti harakatlardan biri deb o'yliyman.

²⁰ Mirziyoyev Shavkat Miromonovich 2018-yil 19-20-yanvar kunlari Surxandaryo viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasidagi nutqi.

Esimda kichik qizaloq bo'lganimda dadajonim "uch og'ayni botirlar" nomli ertak kitob Sovg'a qilgandilar. Kitobni so'ngi nuqtasiga yetgunimcha ming taasurolar qiziqishlar bilan o'qigandim. Buni Oila a'zolarim ko'rgach har tug'ilgan kunimda bayramlarda kitoblar Sovg'a qilishlari huddi udmday bo'lib qoldi. Tengdoshlarim bayramlarda shirinliklar qo'g'orchoqlarni sovg'a qilishganini aytib maqtanishardi. Menda har safar qolimda kitob bo'lardi.o'ylashimcha Bularning barchasi oilada farzandga bo'lgan e'tiborga bog'liq. Oilada farzandga qanday munosabatda bo'lsa farzand ham shu muhitda tarbiya ko'rib ulg'ayadi. Farzand ota onaga gavhar misoli. Anashu gavharni asrab avaylash jonat onaning burchidir. Anashu burch tufayli jamiyatimizda oilalar tinch va sog'lomdir. Oila bolaning hayot maktabi hisoblanadi. Toki bola oilada tarbiya topib maktab yoshiga yetguniga qadar bag'rikenglik mehdaryolik, kattalarga hurmat tushunchalarini his qila boshlaydi. Ularning asl negizini ustoz muallimlardan o'rganadi. Har bir ota ona o'z farzandini eng bilimdon, mahoratli ustoz ta'limiga berishni hohlaydi. Negaki bola uchun ota ona ko'zgu vazifasini bajarsa ustoz aql, ilm-ma'rifat bulog'i o'rnidadir. Shunday ekan ko'zgu va ilm ma'rifat bulog'i doimo hamkorlikda ish olib borsa kelajagi buyuk yosh avlodimizdan yana ko'plab Beruniylar, Navoiylar dunyoga kelishiga shak shubha yo'qdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

- 1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich 2018-yil 19-20-yanvar kunlari Surxandaryo viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasidagi nutqi.**
- 2. Avloniy A "Turkiy Guliston yohud ahloq" Toshkent cho'lpon nashryoti 2018-yil.**
- 3. Hasanboyeva O. "Oila pedagogikasi" Toshkent fan va Texnologiyalar, 2010-yil.**
- 4. Mutalipova M. " Xalq pedagogikasi" Toshkent "Fan va texnologiyalar" 2015-yil.**
- 5. O'zbek xalq maqollari. Toshkent cho'lpon nashryoti 2015-yil.**

ФИО автора: *Tursunov Jahongir Komiljon o`g`li*

Guliston Davlat Universitetining

“Tarix” yo`nalishi (58-18-guruh) talabasi

Название публикации: «XORAZMSHOHLAR DAVLATINING CHINGIZXON
BILAN MUNOSABATLARI VA BOSIB OLINISHI»

*“Sarkardaning ruhi tushkunlikka tushsa,
chopag`on tulpori va qudratli qo`shini zaif tortadi”*

(Fors maqoli)

Otsiz, Turkon Xotun, Alouddun Muhammad, Iskandariy Soniy, Jaloliddin,
Chingizxon, Mirkit, Ibn Kafroj Bug`ro, Irgiz, O`tror voqealari, Ihota, Sultonband,

Tarix bizga shuni ko`rsatadiki, o`tmishdagi barcha buyuk hukmdorlar va qudratli davlatlarning paydo bo`lishi o`z o`zidan emas, qudratli davlatning barpo etilishi uchun muayyan ichki va xalqaro sharoit yetiladi. Va bunday sharoit kuchli hukmdorlarni siyosat maydoniga chiqishga undaydi. Bunday davlatlardan biri Xorazmshohlar davlatidir. Bu davlatda bir-biridan kuchli va diplomatik qobiliyatga ega hukmdorlar yetishib chiqdi. mamlakatni o`z davrining qudratli mamlakatiga aylantira oldi. Otsiz davri (1127-1156-yy.) da bo`ysundirilgan qipchoqlar keyingi hukmdorlar davrida asta-sekin yuqori mansablarni egallay boshladi va Alouddin Muhammad davriga kelib mamlakat taqdiriga ta`sir o`tkaza oladigan darajaga erishishdi. Shunisi qiziqki, bu davlat zaiflasha boshlagan yoki, layoqatsiz shaxs taxtga kelgan davrda emas, balki qudrati har tomonlama kuchli va ulkan qo`shinga ega hukmdor Alovuddin Muhammad davrida ko`chmanchi mo`g`ullarning hujumiga duchor bo`ldi.

1200-1220-yillarda hukmronlik qilgan Muhammad Xorazmshoh davrida mamlakat hududi shunchalik kengaydiki, o`z davlati kattaligini Aleksandr Makadonskiy davlatiga qiyosladi va o`zini “*Iskandari Soniy*” deb atadi. Muhammad Xorazmshoh

shu paytga qadar o`zining deyarli barcha raqiblarini yer bilan yakson qildi va xalqlar tomonidan qudratli va tengsiz deb tan olindi.

Lekin Xorazmshoh Sharq tomonlarda yengilmas hukmdor deb ta`riflanayotgan mo`g`ullar xoqoni Chingizxonga yetarli e`tibor qaratmadi.

Xorazmshohlar davlatidagi asosiy e`tibor beradigan jihat – bu xalqlar o`rtasida birlikning yo`qligi edi.

Yuqorida aytganimizdek, qipchoqlar mamlakatda yuqori lavozimlarni egallab olgan edi. Ular turkmanlarni o`zlarining asosiy ichki raqibi deb hisoblaganlar.

Shuning uchun turkmanlar va ular tomonidan qo`llab-quvvatlanayotgan Sulton Jalolliddin Manguberdini ham markaziy hokimiyatga yo`latmaslikka jon jahdlari bilan harakat qilganlar.

“Jahondagi barcha ayollarning malikasi” deb sharaflangan Turkon Xotun, ya`ni Alovuddin Muhammadning onasi say-harakati bilan Sulton Jaloliddin taxt

vorisligidan tushirildi va chegara viloyat hisoblangan G`aznaga hokim etib tayinlandi. Taxtga qipchoq shaxzodasi Oqshoq voris deb e`lon qilindi.

“Butun olam musulmonlarining hukmdori”, Islom diniga dushman bo`lganlarning ofati hisoblangan Alovuddin Muhammad Xorazmshoh qo`shinining asosiy qismini qipchoqlar, bir qismini turkmanlar, ma`lum bir qismini qoraxitoy, qoraxoniylar va boshqa xalqlar tashkil qilgan.

1215-yil Xorazmshoh 60 ming kishilik qo`shini bilan Dashti Qipchoqqa yurish qiladi.

Bu yerda Mirkit xalqi no`malum xalq tomonidan qirib tashlanganligini ko`radi.

Xorazmshoh ularni ta`qib qilib, barchasini o`ldirishni buyruq beradi.

Shu tariqa Irgiz daryosi bo`yidan jang sodir bo`ladi. Jo`ji boshchiligidagi mo`g`ullar 20 ming kishi bo`lib, mo`g`ullar dushmanga keskin zarbalar berib, ortga chekinadilar.

Bu Jang Xorazmshohlar davlati va mo`g`ullar o`rtasidagi dastlabki jang edi.

Aynan shu jangdan so`ng, Xorazmshoh mo`g`ullar haqida ma`lumot to`plashga kirishib qoldi. Holbuki, bu davrda Chingizxon Xorazmshoh davlati va undagi ichki

vaziyat haqida ma'lumot to'plagan va barcha shaharlarga o'zining ayg'oqchilarini joylab bo'lgan edi.

1218-yilgi O'tror voqealari (Chingizxonning ulkan karvoni shu shaharda talangan) va undan keyin yuborilgan Ibn Kafroj Bug'roning o'ldirilishi Chingizxonni juda ham g'azablantirdi va 6 so'zdan iboratgina qilib xat yozib, Xorazmshohga yuboradi. Unda “*Sen urushni xohladining va unga erishding*” deya yozilgan edi.

Urush boshlanishi muqarrirligini bilgan Xorazmshoh favqulodda harbiy kengash chaqirdi. Kengashdagi takliflar orasida bir necha yaxshi takliflar bor edi. Lekin eng to'g'ri qaror deya o'z qarorini e'lon qildi. Unga ko'ra: Har bir shahar ixtiyorida juda ham ko'plab askarlar borligiga ishondi. Ularga qo'shimcha tarzda yana ko'plab askar yuborilishi va yordam muntazam bo'lib turishi ta'kidlandi.

Bu reja urushdagi asosiy taktika deb e'tirof etildi.

Endi Xorazmshohning urushdan oldingi va urush davridagi xatolarini sanab o'tamiz. Asosiy xato – aytilayotgan son-sanoqsiz qo'shin birlashtirilib, mo'g'ullarga qarshi ochiq jangga chiqilmadi.

“*Don sepmasang xosil ololmaysan joningni asrasang g'olib bo'lolmaysan*” deganidek, Xorazmshoh o'ziga tuzoq qo'yilib, taxtdan ag'darilishidan qo'rqib qo'shinni yagona qo'mondonlikka birlashtirmadi.

Jangdan oldin Xorazmshoh Chingizxon kuchiga yetarli baho bera olmadi. Chunki unda mo'g'ullar haqida aniq ma'lumot yo'q edi.

U bor-yo'gi Mahmud Yalovach tomonidan aytilgan so'zga ya'ni “*Chingizxon qo'shini sizning qo'shininingiz oldida dengizdan tomchiday gap*” degan so'zga yopishib oldi.

Shu tariqa 1219-1221-yillar davomida Xorazmshohlar davlati Chingizxon tomonidan bosib olininishi natijasida tarixdagi eng vahshiy qirg'inlardan biri sodir bo'ldi. “*Yer yuzining sayqali*” hisoblangan Samarqand va “*Islom dinining gumbazi*” ulug' nom bilan mashhur bo'lgan Buxoro shaharlari yoqib yuboriladi, Xorazmshohlar davlatining poytaxti Urganch shahri suv ostida qoladi (Ihota to'g'oni buzib

tashlanadi), o`sha davrda savdo-sotiq bo`yicha yetakchi va mustahkam qal`a shahar O`tror suvsizlikka mahkum etiladi (Sultonband tog`oni buzib tashlanadi).

Bu orada Jaloliddin Manguberdi Eronda kuchli qo`shin tuzib, mo`g`ullarni bir necha bor mag`lubiyatga uchratdi va Chingizxonga “*Urusha oladigan joyingni ayt, o`sha yerda namoyon bo`laman*” degan maktub yuboradi. Bu bir necha yillar avvalgi Chingizxonning qisqa maktubiga o`ziga xos javob bo`ldi desak bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В.Г. ЯН “Чингизхан”
2. O`zbekiston tarixi 7-sinf uchun darslik. Muallif A. Muhammadjonov – T.: “Sharq, 2017-yil
3. Internet manbaalari

ФИО автора: Эшбеков Шоазим

Студент Барановичского государственного университета

Название публикации: «НЕПРЕРЫВНАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ»

Непрерывная система образования – это система образования и воспитания, обеспечивающая непрерывное, постоянно обучение, развитие, творческий поиск наиболее эффективных методов и организационных форм работы с детьми. В единой системе непрерывного образования важную роль играет готовность к школе. Именно в дошкольном возрасте у ребенка в зависимости от окружающих условий и применяемых методов воспитания развиваются различные способности,

формируются главные черты характера, закладываются основы нравственной позиции, с которыми затем он вступит во взрослую жизнь.

Процесс становления личности дошкольника сложен и зависит от многих факторов. Эффективно им управлять возможно только при научном подходе к изучению условий и закономерностей формирования личности ребенка, к анализу его потенциальных возможностей. Обучение ребенка дошкольного возраста в широком понимании – двусторонний процесс передачи и усвоения определенной суммы знаний, умений и навыков, сжатый во времени и насыщенный по содержанию. Его отличительная особенность состоит в том, что он идет параллельно с интенсивным физическим развитием и созреванием структур нервной системы ребенка.

Нормальное развитие организма ребенка само по себе не приводит к возникновению каких-либо психических качеств, способностей и свойств личности. Они складываются только под влиянием воспитания, общения с взрослыми, внешних впечатлений. В процессе взаимодействия с окружающим миром ребенок овладевает социальным опытом, накопленным предшествующими поколениями. Процесс воспитания и обучения ребенка будет более успешным, если максимально использовать его активность, опираться на те виды деятельности, которые характерны для того или иного

этапа его развития. Все стороны его развития находятся в единстве. Поэтому правильно поставленное воспитание и обучение на каждом возрастном этапе позволит детям усваивать определенную сумму знаний, умений и навыков, будет способствовать развитию задатков, способностей ребенка, на основе которых, как на фундаменте, может строиться последующее обучение и образование личности. Дошкольное воспитание осуществляется в семье – семейное воспитание, с одной стороны, и общественное воспитание в дошкольных детских учреждениях – с другой. Понятие «готовности» к высокопродуктивной деятельности в определенной области труда, общественной жизни Б. Г. Ананьев определяет, как «проявление способностей» В. А. Крутецкий предлагает называть готовностью к деятельности весь «ансамбль», синтез свойств личности, как значительно более широкое понятие, чем способности. Будучи целостными образованиями, общая и ситуативная психологическая готовность включает следующие компоненты:

- а) мотивационные (потребность успешно выполнить поставленную задачу, интерес к деятельности, стремление добиться успеха и показать себя с лучшей стороны);
- б) познавательные (понимание обязанностей, задач, оценки ее значимости, знание средств достижения цели, представление вероятных изменений обстановки);
- в) эмоциональные (чувство ответственности, уверенности в успехе, воодушевления);
- г) волевые (управление собой и мобилизация сил, сосредоточение на задаче, отвлечение от посторонних воздействий, преодоление сомнений, боязни).

Особенности мышления изучались с помощью методики по выявлению и обоснованию общности предлагаемых групп предметов по нескольким основаниям. Так, перед детьми располагались геометрические тела, различающиеся по форме, высоте и цвету. Они образовывали четыре группы, каждая из которых имела условное название в соответствии с двумя общими признаками – определенной высотой и формой. Дети должны были разгадать

принцип объединения фигур в ту или иную группу и обоснованно выделить каждую из них. Рассмотрим смысл и содержание исследований коллектива Л.В. Занкова. Прежде всего отметим, что созданная им дидактическая система имеет прямое отношение к идеям Л.С. Выготского. Ее использование продемонстрировало развивающий эффект в сфере таких психических процессов, как наблюдение, мышление, ручные поделки. В этом – большое научно-практическое значение поисков коллектива. Научным коллективом Д.Б. Эльконина и В.В. Давыдова было обнаружено, что традиционное начальное образование не обеспечивало полноценного развития у большинства младших школьников названного новообразования. Это означает, что оно не создавало в работе с детьми необходимых зон ближайшего развития, а тренировало и закрепляло те психические функции, которые в своей основе возникли и начали развиваться еще в дошкольном возрасте (чувственное наблюдение эмпирическое мышление утилитарная память и т.п.). Отсюда следует, что необходимо организовывать обучение способное создавать необходимые зоны ближайшего развития, которые бы превращались со временем в требуемые новообразования. Такая работа была начата в конце 50-х гг. и продолжается до сих пор.

Используемая литература

1. Концепция развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года - Узбекистан 2019 г
2. —Илк кадам|| Государственная программа дошкольного образования – Ташкент, 2018г
3. С.А. Козлова, Т.А Куликова Дошкольная педагогика. Учебник – Москва, 2011г

ФИО автора: *Nimatillayev Husan Dilshod o'g'li*

"Ipak Yo'li" Turizm Xalqaro Universiteti talabasi

Название публикации: «YOSHLARNI TURIZM BILAN SHUG'ULLANISHIGA QIZIQISHINI RIVOJLANTIRISH»

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola turizmni rivojlantirish orqali milliy qadriyatlarni tiklash tarixni chuqur organish, milliy iftixorimiz hamda hozirgi davr mafkurasini yoshlarga oquvchilarga o'rgatishda o'ziga yarasha omil va mohiyati borligi va Bu yo'lda O'zbekiston turizm kompaniyasi va turli xalqaro jamg'arma uyushmalarining faoliyati muhim ahamiyat kasb etishi haqida.

ANNOTATION: This article is about the deep organization of history, the restoration of national values through the development of tourism, the role and importance of the Uzbek tourism company and various international associations in teaching national pride and modern ideology to young students.

АННОТАЦИЯ: Эта статья посвящена восстановлению национальных ценностей посредством развития туризма, глубокой организации истории, нашей национальной гордости, а также роли и важности обучения молодежи идеологии современности.

KALIT SO'ZLAR: *Turizm, milliy qadriyatlar, Alpomish, Barchinoy, sayohat, sayyohlar,*

Ma'naviy ma'rifiy madaniyatimiz Miliy qadriyatlarni tiklash tarixini chuqur o'rganish-milliy ifixorimiz hamda hozirgi davr mafkurasini yoshlanga o'qvchilarga o'g'atishda sayohatlarning o'ziga yarasha omil va mohiyati bor. Bu yo'lda O'zbekiston turizm kompaniyasi va turli xalqaro jang 'ama uyushmlaining faoliyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Sayohatlarning jismoniy va ma'naviy jihatdan o'ziga xos tarbiyaviy jihatlari mavjud. Ularning ilmiy pedagogik jihatidan o'rganish hozirgi kunning muhim tomonlaridan biridir. "Alpomish" va "Barchinoy" maxsus testlarining sayohatlar amlda bajarish yo'llarini o'rganish maqsadida quyidagi vazifalarga mvofiq bo'ladi.

Turizm o'zining osonligi va qiziqarliligi bilan xalq onmasini o'ziga jalb qiladi, ya'ni turizm bilan shug'ullanishlari uchun kishilar o'zining yoshini, jinsini va jismoniy tayyorgarligini hisobga olgan holda u yoki bu sport turi bilan shug'ullanishlari mumkin. Jismoniy tarbiya asosan uchta vazifani bajaradi (sog'lomlashtirish, bilim berish, tabiyalash). Turizm esa to'rtinchi sport varifasini bajaradi, ya'ni turizm ham sport turlari uchun shug'ulanuv umum-jismoniy tayyorgarligini ta'minlabgina qolmay balki, turizm turlari barcha sportchi raznyadlarini ham tayyoriyadi. Turizm orqali sayohatlarda jismoniy madaniyat shakllanadi. Toza havo tog' yon bag'rilarida yuqish, erkin nafas olish, xalq Oyinlari bilan shug'ullanishlari mumkin. Nafaqat tog'larda balki, o'lkamizning turti releflarida ham sayohatlar o'tqazish mumkin. Bu yoshlarni ham jismoniy chiniqtirish, shuningdek o'zlikni anglash, yurtimiz tabiati, madaniyati, ma'naviyatiga qiziqishlarini oshirishga ham yordam beradi. Jahon xalqlarining ijtimoiy-madaniy tumush tarzida sayohat, sayr juda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Tabiatning go'zal gulshanlariga sayr qilish, tog'larga sayr qilish, xushmarzara joylarda miriqib xordiq chiqarish, tarixiy va madaniy obidalar sirilarini o'rganish o'quvchilarga zavq shavq baxsh etibgina qolmay salomatligini yaxshilash, jismoniy kamolotini rivojlantirish, ma'naviy olamini boyitish, dunyo qarashini kengaytirishga ham xizmat qiladi. Turizm - o'zining yo'nalishlari va faoliyat xarakteriga qarab quyidagilarga bo'linadi; aylanish (proyulka), sayohat (ekskursiya), sayr (poxod), ekspeditsiyaga bo'linadi.

Aylanishlar - qisqa vaqti oson, hamma uchun qulay bo'lgan tur bo'lib (piyoda aylanish, velosipedda aylanish va qayiqda aylanish mumkin). Bizning magsadimiz kishi organizmini chiniqtirish va sog'lomlashtirish. Sayohat - ekskursiya bo'lib qandaydir muzeylarga, teatirlarga, tarixiy inshootlariga o'yinlarga o'quv ilmiy va ma'naviy saviyasini oshirish yoki umummadaniyatni rivojlantirish bo'yicha tashkil qilinadi. Sayr piyoda, chang'i, velosipedda va qayiqda o'tkazilishi mumkin.

Amaliyotda ko'pgina turistik sayrlar turi mavjud bo'lib, ular tayyorgarlik, shaxsiy va ommaviy targ'ibotlarga bo'linadi. Sayohatning turiga qarab va ularni sayohatga yoki safarga chiqadigan kungacha nazariy-amaliy mashg'ulot o'tkazish kerak. Yana bir

guruh "Alpomish" va "Barchinoy" testlarini tayyorlab ulami sayyoh nishonini olishga qiziqtirish. Oliy o' quv yurtarida tuistik harakatiami yaxshi yo'lga qo'yish, uni rivojlantinishda pedagogik jamoalarning roli benihoya kattadir. O'qituvchilar o'z fanlari bo'yicha yaxshi bilim beribgina qolmasdan, balki ularning darsdan tashqari mashg'uloti kasb tanlash, sport va sayohatilar bilan shug'ullanishlaniga yaqindan yordam berishadi. O'quvchilarning tuizm va o'lkashunoslik to'garaklariga jalb qilish, sayohatlar uyushtirish va uni o'tkazishda geografiya, botanika, tarix hamda jismoniy tarbiya o'qituvchilari biinchi navbatda katta faollik ko'rsatadilar. Ba'zan turli bahslar, tortishuvlar, ranjishlar, hatto arazlashlar ham yuzaga keladi. Bu holning oldini olish uchun sayohat rahbari aybdorlarni topadi. Ularni ko'rsatib, ko'pchilik oldida tanbeh beradi. Natijada uummagsad yo'lida turistlar jamoasi o'z ahilligini to'la tiklaydi . Sayohat ko'ngilli o'tadi . Sayohatlar orasida eng samarali va ommabop turlaridan biri tog' sayrlari hisoblanadi . Talabalar bilan tog'li joylarda sayrlarni tashkil qilish va o'tkazish , faol hordiq chiqarish hamda turistik texnika bo'yicha musobaqa o'tkazish sog'liqni saqlashga o'quvchilar tomonidan boshqa sport turidan qo'shimcha sport razryadini bajarishga yordam beradi , o'zlari yashab turgan viloyat , tuman mintaqasidagi tabiatni , o'lkani , hayvonat dunyosini , hamda ekologiyani saqlashga , o'quvchilarni ma'naviy - ma'rifiy tomondan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega . Shu bilan birga , sportchilar uchun muhim bo'lgan kuch , chidamlilik va egiluvchanlik sifatlarini tarbiyalaydi , boshqa sport turlariga unum jismoniy tayyorgarligining asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi . Yurtimizda ham turizmni rivojlantirishning ilmiy nazariy asoslari ishlab chiqildi . Bugungi kunda turizm sohasi oldida turgan asosiy vazifa O'zbekistomning tabiiy iqlimi , rekratsion ijtimoiy - iqtisodiy va tarixiy - madaniy salohiyatini hisobga olgan holda ichki va xalqaro turizm ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan yuqori rentabelli turistik tarmoqlari yaratishdan iborat .Shu o'rinda ta'kidlash joizki , O'zbekiston yoshlarni ichki turizmga jalb qilishda ulkan salohiyatga ega . Bugunga kelib mamlakatimizda jami 10915 ko'ngilochar maskan va turistik ob'ekt faoliyat ko'rsatmoqda . O'zbekistonda ichki turizmni rivojlantirish , sayyohlarni jalb etishdaturli ommaviy - madaniy ko'ngilochar tadbirlar ahamiyatini hisobga olib , o'tgan yildan boshlab har bir hududning o'ziga xosligidan kelibchiqqan

holdaturli ommaviy tadbirlar o'tkazilmoqda . Birgina 2020 - yilda Respublika miqiyosida 122 tadbir o'tkazilgan . Bir so'z bilan aytganda , yoshlarni turizmga qiziqtirish ularni ham jismoniy chiniqtirish , ona vatanga mehru - muhabbat ruhida tarbiyalashga yordam beradi . Demak yoshlarni turizmga qiziqtirish har bir pedagogning ota - onaning vazifasidir .

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Prezidentining “ O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzishti`g`risida ” gi // Xalqso'zi . - 2002. 24 oktyabr .
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining " O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida ” gi // Xalqso'zi . - 2002. - 31 oktyabr .
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida ” gi // Xalqso'zi . - 1999. - 27 may .

ФИО автора: *Islomxon Sayfiddinov Sobir o'g'li*

Termez State University. Termez Uzbekistan

Название публикации: «LEARNING ENGLISH SKILLS WITH CRUCIAL METHODS»

Abstract: This article based on English skills. Improving English language is more difficult than other languages. Learn huge amount of vocabulary and to built vocabulary and develop English communication skills, practice and study are essential.

Keywords: Vocabulary , communication learn sudden side, understanding English skills are divided basic 4 section. They are listening, reading ,writing and speaking. These 4 sections helping improve English skills. When we write about these, First of all one question given us. How can I improving my english skills? It is so difficult question to finding answer .If we desire learn native English language first we listen, then we speak, then we read and finally we write. Listening , speaking ,reading and writing are four language skills we need to develop for complete communication. Listening and reading are respective input i. e. the exposure you have to authentic language in use speaking and writing are productive. To achieve these four basic language skills, you need to surround yourself with English: make English part of your life at home , at work, during your free time.

When we learn our native language, first we listen, then we speak, then we read and finally we write. Listening, speaking, reading and writing are the four language skills we need to develop for complete communication.

Listening and reading are receptive: input, i.e. the exposure you have to authentic language in use. Speaking and writing are productive: output, i.e. the action of producing language as part of the process of second language learning.

To achieve these four basic language skills, you need to surround yourself with English: **make English part of your life at home, at work, during your free time.**

Read on to find tips that will help you overcome the difficulties you might be experiencing to improve your English skills.

Expose yourself to the language as much as possible:

practice makes perfect, which means that if you want to improve a certain skill you have to practice it. As a beginner learner you will need to achieve all 4 language skills: listening, speaking, reading and writing.

Listening:

It plays a very important part in learning any language. Effective listening ensures understanding and it helps improve accuracy when speaking , among other things. How can you improve your listening skills? By listening actively, i.e. paying attention not only on what is said, but also how it is said. So, listen:

1.To music—old or modern; the type you prefer, but pay attention to the lyrics. (sometimes reading the lyrics may help you understand the song)

2. To movies, TV shows, news, entertainments, the radio – try the classics. If you can watch DVD's you can watch the movie several times. Watching with subtitles and then, when you feel more comfortable, without them. You can have English radio at home or on your mobile phone. Even if are not actually listening to it, your ears will be getting used to the sounds of the language.

3. Attend plays, exhibitions, talks, etc. in English organized by English speaking schools or communities.

Speaking:

It is often the hardest of the four language skills, but as soon as you can speak a little English there are lots of ways to improve quickly and have tons of fun.

4. Join voiced chats. Technology has advanced a lot in terms of social networks so, wherever you live, you'll find a chat-room to join.

5. Talk and record yourself. This may sound funny, but it will help you realize how you can improve by repeating the recording several times till you feel happy with the results.

6. Talk to your classmates in English when you are not in class. You can even make a group to play games, have a meal or just chat together.

Reading:

It is a process of the brain and it takes time to develop: your mind has to attach meaning to the words, phrases and expressions represented by symbols, plus get to understand the grammar and structure of the language used in the passage to read. If you develop strong reading skills, it'll be very helpful to your future. You can read:

7. Books in English and articles on the web. Maybe, books you have already read in your mother tongue or which have been turned into movies. Try to start with easy books, even children's books and comics: The images will help you understand even if you don't know all the words

8. Switch the operating system of your mobile phone, your PC or tablet into English. Associating a function with a certain word, will improve your vocabulary.

Writing:

Even though it may be intimidating to a lot of people, anyone can get used to writing with a little discipline and a willingness to learn.

9. Write down words or expressions you think useful with their meaning and examples. If you see them in sentences you will remember them better. You can use them if you keep a diary.

10. Write comments in English blogs. At present blogs are websites that resemble journals. Lots of people use them to expose their ideas on a certain topic or to explain things – from how to knit a scarf, to very complicated ones where technical or philosophical topics are dealt with. One common feature of all these blogs is that they

are interactive: the readers can make comments or debate the ideas stated in the blog. Even if you are not a blog fan, you may find some that really encourage you to take part. So, just do it. You don't need to be an expert to write a few sentences about what you think or feel about the content of the blog.

All the above mentioned tips can be reduced to just one: PRACTICE, PRACTICE, PRACTICE!! Whatever learning style you have, whatever your native language is, the key to acquire and master a foreign language is PRACTICE it as much and as often as possible.

Why not practice your English language knowledge right now with our English Test?

References:

- 1.Andujar,A (2016). Benefits of mobile instant messaging to develop ESL writing. System,62,63.
- 2.Antonopoulos,A (2016,February).Using Aurasma to set up collaborative jigsaw reading activity.
- 3.Churinov,A.(2016).Drop vox application-download and voice-record with ease!Dialog on Language Instruction,26(1),99
- 4.De la Fuente,M.J.(2014). Learner`s attention to input during focus on form listening tasks: The role of mobile technology in the second language classroom. Computer Assisted Language Learning ,27(3),261-267

ФИО авторов: G'.S.Arifxodjayev t.f.n. JDPI Maxsus pedagogika fakulteti o'qituvchisi, M.Sh.Toshtemir qizi, JDPI Defektologiya-logopediya yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Название публикации: «AQLI ZAIF BOLALAR PSIXOLOGIYASINI O'RGANISHDA IJTIMOIIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISH»

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar psixologiyasida kechadigan o'zgarishlarni aniqlashda psixolog amal qilishi lozim bo'lgan vazifalar, ularning bilish jarayonlarini turli xil usullar yordamida tekshirish natijalarida ishtimoiy moslashuvlarda kamchiliklarni bartaraf etish usullari haqidagi ma'lumotlar o'z aksini topgan. Mazkur maqoladan maktabgacha ta'lim tashkiloti defektologi, psixologi, tarbiyachilari foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar. Aqli zaif , dominant, korreksiya, kompensatsiya, temperament, xarakter, diqqat, zo'riqish , depressiya, noverbal, trening, segen doskasi, dispersion tahlil, geometrik figuralar.

Aqliy kamchilik deganda biz shuni tushunishimiz kerakki, psixologik jarayonlardan idrokni buzulishi tafakkurdagi analiz va sintezning nomutanosibligini, hotiradagi unutish (amneziya) jarayonini dominant bo'lib qolishi, diqqat xususiyatlaridagi domenantlikni ortib ketishi natijasida yuzaga keladigan, ma'lum bir kamchilikni namayon qiladigan bolalarni tushunamiz. Lekin bular ruhiy bemor (indivud) emaslar, aksincha ma'lum bir kamchilikka ega bo'lgan bolalardir.

Keyingi vaqtda ko'pgina ota-onalar bunday bolalarni uyda tarbiyalashlari, maxsus maktabgacha talim tashkilotlariga murojaat etmasligi tez-tez uchraydi. Bu esa o'z navbatida bolaning maxsus maktabda o'quv faoliyatini amalga oshirishda katta qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'ziga xosligiga ko'ra alohida tayyorgarlikka ega bo'lgan psixologlarni jalb etilishini talab etadi.

Ular bilan ishlashni tashkil etishda;

a) tibiyot hodimlarining xulosasiga suyanishi lozim.

b) ota-onalarining ma'lumotlariga suyanish lozim.

Aqli zaif bo'lgan bolalar bilan ishlashni tashkillashtirayotgan psixolog quyidagilarga amal qilishi lozim:

- individual ravishda ish reja tuzib chiqish;
- qaysi psixik jarayoni sust, qaysi bir jarayonni faol va dominantligini aniqlash (nevrolog, psixonevrolog, nevropatolog hamda psixiatr ko'magida);
- bolaning individual xususiyatlarini kompleks ravishda tadbiq etish;

- bolaning psixologik holatlarini (stress, zo'riqish, depressiya va hokazo) doimiy ravishda kuzatib borish va daftarda qayd etish;
- harakatli o'yinlaridan asta-sekin aqliy o'yinlarga o'tkazib borish, hamda o'yinlar asosida diagnostikasini amalga oshirish;

Aqli zaif bolalar psixologiyasini ijtimoiy munosabatlar orqali shakllantirishda bolalarga nisbatan maxsus tadbirlar rejasi ishlab chiqilishi, umumiy mustahkamlovchi davolash, osoyishta rejim va o'quv prosessida individual yo'l tutish tadbirlari ko'riladi ular quyidagilardir:

Hatti-harakatlarini izohlovchi psixologik usullardan foydalanib, bola haqidagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni baholab borish;

Psixologik o'zgarishlarni va o'zgarishlar natijasiga asoslab, sharxlab borish;

Aqliy rivojlanishiga ta'sir etuvchi turli xil trening o'yin, suhbat va ertaliklar hamda sahna ko'rinishdagi muammoli vaziyatlardan qa'tiy reja asosida uyushtirilib, bolaning ruhiy taraqqiyotiga ta'sir etish;

O'zining status (jamiyatdagi o'zining o'rni) hamda atributini yaxlit aks ettirishga yordam berish.

Amalga oshirgan faoliyati natijasiga ko'ra baholash va rag'batlantirishni tashkil etish;

Aqli zaif bo'lgan bolalarni differensial (solishtirish) psixologik nuqtai nazardan tadbiqiy jihatdan o'rganish;

Bolalar shaxsiyatidagi ijobiy va eng kuchli tomonlardan: faollik, nutqning yaxshi rivojlanganligi, motorikaning puxtaligi, to'laqonliligi intellektual imkoniyatlardan foydalaniladi.

Psixolog bolalarning ruhiy rivojlanishidagi nuqsonlarni korreksiyalash va o'rnini to'ldirishdek (kompensatsiyalash) murakkab vazifani amalga oshirmog'I uchun u bunday bolalarni ma'lum darajada bilib olishi lozim. Bu psixologik tekshirish, kompleks va har tomonlama tekshirishni ya'ni pedagogik-psixologik o'rganishdan tashqari, medtisina yo'li bilan ham tekshirish, bolaning ruhiy rivojlanishi qanday borayotganini, kasallikning paydo bo'lishi va harakteri jismoniy jihatdan o'sish darajasi, sog'liq holati, nerv sistemasining, ko'zi, qulorining xususiyatlari, intellektning emosional-irodaviy sohasining xususiyatlari, psixik faoliyatining xarakteri to'g'risidagi ma'lumotlar logopedik tekshirishni hamo'z ichiga oladi.

Aqli zaif bo'lgan bolalarni ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda psixologik xizmatni tashkil etish yo'nalishlari:

- ruhiy nuqsonga ega bo'lgan bolalarni sof psixologik tomondan komplekstashxis qo'yish; bunday bolalar bilan olib boriladigan ish rejasini qat'iy bilib olish;

- turli xil o'yin faoliyatlarini tashkil etish; a) harakatli b) guruhliy v) aqliy o'yinlar.
- o'z-o'zini kuzatish usulini qat'iy tartib asosida olib borish;
- psixolog doimiy ravishda psixiatr va pediater konsultasiyasini o'tkazish;
- psixolog ota-onalar bilan muloqotda bo'lib, boladagi o'zgarishlarni qat'iy tartibda bayonnomada aks ettirish;
- boladagi ijobiy va salbiy o'zgarishlarni baholab, uning mohiyatini ochib borish;
- psixolog bunday bolalar bilan ish olib borishda soddadan murakkabga emas, soddadan-soddaga prinsipiga amal qilish;
- psixologik treninglar orqali bolaning «men»iga bo'lgan munosabatini shakllantirib borish.

Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotida aqli zaif bolaning ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda individual xususiyatlarini to'g'ri baholash, Individual xususiyatida bolaning qiziqishi, layoqati, qobiliyati, harakteri, temperamenti, bilimlarni o'zlashtirish xususiyati yotadi. Maxsus psixologiyafanidan ma'lumki, biror bir psixik jarayon yoki resiptorn dominanta vazifasini bajaradi. Ana shu dominantani aniqlab, shu asosida bolaning yashirin qobiliyatini ochib yuborish mumkin. Buning uchun avval bolani temperamentini aniqlab olish va xarakter xususiyatini belgilab olish lozimdir. Bundan tashqari bolaning qiziqishi va layoqatini aniq diagnostika qilib olib, shu asosida bolalar bilan fakultativ, qo'shimcha darslar uyushtirish psixologning vazifasidir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologining eng asosiy vazifalaridan biri bolalarning faoliyatini to'g'ri yo'naltirib berishidir.

Aqli zaif bolalar bilan ishlash jarayonida psixolog birinchi galda bolaning ishonchiga kirib olishga erishishi lozim. Bizga ma'lumki, har bir bola, ishonchiga kirgan shaxs bilangina bevosita o'z kechinmalari bilan o'rtoqlashadi. Aqli zaif bolalarning bilish jarayonlarini qisqacha o'rganishning ayrim usullari xaqida to'xtalib o'tamiz.

Segen taxtachasi umuman, barcha bolalarning, xususan aqli zaif bolalarning tafakkur jarayonlarini tekshirish uchun qo'llanilishi mumkin.

Segen doskasining tuzilishi quyidagicha: 10 ta geometrik figurani olib maxsus karton yoki fanerda shu geometrik figuralar shaklida chukurchalar o'yiladi. Uchburchak, to'rtburchak, kvadrat, aylana, romb, to'g'ri turtburchak, trapesiya kabi geometrik figuralarni tushuntirish asosida bolalardan tegishli chuqurchalarga joylashtirishi talab etiladi.

Psixolog bolalarga chuqurchalarga joylashtirilgan taxtachani ko'rsatadi. Shundan so'ng u taxtachadagi figuralarni to'g'ri tashlaydi va bolalardan yana figuralarni o'z joylariga joylashtirishni so'raydi. Bu usul ayniqsa, chuqur aqli zaif bolalarni bog'cha yoshida urganishga yordam beradi. Bola gapirmasligi ham mumkin. Bu usulning turli variantlari bor. 2 yoshli bolalar uchun 4 ta figurali, undan katta bolalar uchun esa, 10 ta figurali varianti bor. Aqlan normal bolalar 2 yoshdan boshlab bu ishni to'g'ri bajara oladilar. Aqli nuqsonlilar, ayniqsa chuqur aqli zaif bolalar geometrik figuralarni paypaslaydilar, og'izlariga olib ko'radilar, ularni stolga urib taqillatadilar. Maqsadsiz harakat qiladilar, sinov va xato usullardan foydalanadilar. Bu bolalar ko'rsatilgan yordamdan

foydalana olmaydilar. Tajriba o'tkazuvchining berayotgan ko'rsatmasini idrok qilishi, tushunib yetishi ham diagnostik ahamiyatga ega. Usulning sodda tuzilishga egaligi sababli, har bir o'qituvchi, tarbiyachilar mustaqil ravishda yasab foydalanishlari mumkin.

Psixolog Koos tomonidan ishlab chiqilgan. Bu usul bolaning fazoda mo'ljal ola bilish, jadvaldagi figuralarni tahlil qila bilish, fahm-farosat, diqqatlilik holatlarini o'rganishga mo'jllangan.

Kubiklar 16 ta bo'lib, barchasining tomonlari bir xil rangda bo'yalgan. Havo rang, qizil, sariq, oq, oq-qizil, sariq-havo rang kubiklar tomonlarining ranglaridir. Bolalarga taklif etiladigan jadvallar murakkabligiga kura: to'rt, tuqqiz yoki o'n olita kubiklardan iborat bo'ladi. Bu usulni 4 yoshdan boshlab, undan kata yoshdagi bolalarga ham tavsiya etish mumkin. Tekshirilayotgan bolaga ma'lum jadval va kubiklar beriladi. Boladan jadvalda tasvirlangan figurani yasash so'raladi. Mumkin qadar sodda jadvallardan boshlash maqsadga muvofiq. Bu usulning qimmatli tomonlaridan yana biri shundaki, bola tajriba o'tkazuvchi bilan muloqotga kirmasligi mumkin. Shunda bola gapirmasa ham, qo'l bilan topshiriqni bajarishi mumkin. Bu usul bilan ishlash jarayonida shunga amin bo'ldikki, akliy nuqsonlilar, aksariyat normal bolalar ham bu usul bilan qiziqib ishlashar ekanlar. Bu esa tajriba o'tkazuvchi uchun juda katta narsa.

To'rtinchisi ortiqcha- bu usul o'zining soddaligi bilan ajralib turadi. Uning nomidan ko'rinib turibdiki, biror narsaning to'rtinchisi ortiqcha ekan. Bu uslubiyatning juda ko'p variantlarini mustaqil ishlab chiqish mumkin. U asosan tafakkurning turli tomonlarini o'rganishga xizmat qiladi. Ayniqsa, bolalarning umumlashtira olish qobiliyatini juda yaxshi ochib beradi.

Usulning mazmuni quyidagicha: mevalar, o'simliklar, daraxtlar, hayvonlar, idish-tovoklar, kiyim-kechaklar, uquv qurollari va hokazolardan 4 ta rasm olinadi. Shu rasmlarning 3 tasi bir toifaga, 1 tasi boshqa toifa narsalarga xos bo'lishi darkor. Bola tasvirlangan 4 ta rasmning qaysi biri ortiqcha ekanligini aniqlashi kerak. Bu uslubiyatni bogchagacha, bog'cha, kichik maktab, o'rta maktab yoshidagi bolalarga ham qo'llash mumkin, aqliy saviyaning pastligiga qarab, birmuncha katta yoshdagi bolalarga ham tavsiya etsa bo'ladi.

Yuqorida bayon etilgan usullar bola ruhiyatini o'rganishning asosiy usullari sanaladi. Bolalar ish faoliyati natijalarini o'rganish, tahlil etish esa qo'shimcha usullarga kiradi. Bolalarning yozma ishlari, chizgan rasmlari, yasagan buyumlari, mehnat mahsulotlari kiradi. Yordamchi maktablarda aqli zaif bola ruhiyatini o'rganishda anamnestic usuldan ham keng foydalaniladi.

Korreksion tahlil ruhiy holatlarning belgilari orasida o'zaro bog'liqlikborligini aniqlashga yordam beradi.

Dispersion tahlil bola ruhiyatiga ta'sir etadigan omillarning biz o'rganayotgan belgiga ta'sir rolini aniqlashga yordam beradi.

Yuqorida bayon etilgan usullar bola ruhiyatini o'rganishning asosiy usullari sanaladi. Bolalar ish faoliyati natijalarini o'rganish, tahlil etish esa qo'shimcha usullarga kiradi. Bolalarning yozma ishlari, chizgan rasmlari, yasagan buyumlari, mehnat mahsulotlari kiradi. Yordamchi maktablarda aqli zaif bolalar ruhiyatini o'rganishda anamnestik usuldan ham keng foydalaniladi.

Aqli zaif bolalarning o'z-o'zlariga bahoberishlari, o'zlariga tanqidiy qarashlari o'rganiladi. Asosan, shaxsiy sifatlarning qay darajada shakllanganligini ko'rsatib beradi. Buning uchun bolalarga quyidagi topshiriqlar eriladi: sogliq, aql, xarakter, baxt, go'zallik kabi tushunchalar taklif etiladi. Bu tushunchalarning 9 ta darajasi yoki sifatini bolalar o'zlariga mos tarzda tanlashlari taklif etiladi. Bu darajalar narvon shaklida, yuqoriga ko'tarilgan sari butushunchalardagi sifatlar kamayib boradi. Masalan, aql tushunchasida 1 daraja eng aqlli hisoblansa, 9 daraja esa eng aqlsiz daraja sifatida belgilangan va hokazo.

Bolalarning har bir tushuncha bo'yicha bergan javoblari maxsus jadvalda birlashtirilib, ularning normal tengdoshlarinikiga taqqoslanilsa, juda qiziqarli manzaraning guvohi bo'lamiz. Olingan ma'lumotlar asosida bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarimizni maqsadga muvofiq tarzda rejalashtirishi miz mumkin.

Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotida aqli zaif bolaning ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda individual xususiyatlarini to'g'ri baholash psixologikki qismda olib borishi kerak. Birinchi 3 ta test bolalarning verbal, o'rganilgan 3 tasino verbal aqliy faoliyatlarni o'rganishga xizmat qiladi. Testlar quyidagicha nomlanadi.

1. Bolaning umumiy xabardorligini aniqlashga xizmat qiluvchi test.
2. Bolaning tushunish qobiliyatini aniqlovchi test.
3. Matematik bilimlarni o'rganuvchi test.
4. Tushunchalar orasida analogiya va uxshashlikni topishga oid test.
5. Bolalarning lugat boyligini o'rganuvchi test.
6. Suratlardagi yetishmaydigan qismlarni topish.

Albatta aqli zaif bolalarning ruhiy rivojlanishidagi buzilishlarini oldini olish yoki bartaraf etish uchun ta'lim – tarbiya jarayonidagi ishni to'g'ri tashkil etgan holda kerakli korreksion ta'limiy – tarbiyaviy ishlarni to'g'ri yo'lga qo'yib borilsa ularni ruhiy jarayonini sog'lomlashtirish mumkin. Bunday olib borilgan ishlar aqli zaif bolalarni hayotda o'zlarini ijobiy o'rinlarini topishga imkoniyat yaratib beradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida har bir aqli zaif bolani ruhiy holatini aniq va keng o'rgangan holda to'g'ri baho berish.

Diqqat va fikrlash holatidagi buzilishlarni korreksiyalash uchun “To’rtinchi ortiqcha?”, “Nima yetishmaydi?”, “Rassomning hatosini top?” O’yla, izla top, shuningdek bir-biriga yaqin bo’lgan turli jism yoki predmetlarni umumlashtirish kabi didaktik usullardan foydalanish.

Aqli zaif bolalar sog’lom tengdoshlariga nisbatan ruhiy rivojlanishida ma’lum darajada ortda qoladilar. Aqli zaif bo’lgan bolalarni ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda psixologik xizmatni tashkil etish va shu bilan qisqartirishlarda aqli zaif bolalar bilan maxsus psixologik yordamni tashkil etish lozim.

Demak maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim jarayonining samarali tashkil etishda har bir aqli zaif bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda yondoshilsa va bolalarni ruhiy olami bilan o’rtoqlashgan holda mutadil do’stona muhiyat yaratilsa, aqli zaif boladagi har qanday kamchilik “Nuqson” deb emas balki “Imkoniyat” deb qabul qilishga erishiladi. Chunki har qanday aqli zaif bola rivojlanmagan bola emas, balki o’zigaxos rivojlanishiga ega bola xisoblanadi. Shuning uchun ham aqli zaif bolalar ruhiy jarayonini o’ziga xos ravishda rivojlangan bo’lib bu holat ularning tashqi muhit bilan muloqotdagi normal holatini o’zida aks ettirishda muammolar bo’lib ushbu muammolarga ularning hotirasini sustlashishi fikrlashining tarqoqligi diqqatning beqarorligi idrok etishning yetarli emasligi kabi bir qator ruhiy jarayonlarning buzilishi kelib chiqadi. Bu esa aqli zaif bolalarning ta’lim olishidagi muammolarni qiyinchiliklarni yuzaga kelishiga sabab bo’ladi.

Ya’ni ularda ta’lim jarayonida savodxonlikni o’rganishda mehnat malakalarini egallashda, o’z fikrlarini erkin bayon etishda to’sqinlik qiladi. Bu esa o’z o’rnida aqli zaif bolalarga ta’lim va tarbiya berishda o’qituvchi va tarbiyachilarda o’z ishlariga ma’suliyat bilan yondoshishni talab qiladi.

Yuqoridagi mulohazadan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, har bir bolaning o’ziga xos xususiyati mavjud ekan, ana shu xususiyatlardan to’g’ri foydalanish, jamiyatning katta yutuqlariga sababchi bo’lishi mumkin. Bunda esa psixologning tutgan o’rni beqiyosdir.

Xulosa qilib aytganda aqli zaif bolalarda ruhiy jarayonning o’ziga xos tomoni bu – xotiraning sustligi, biron – bir narsa yoki voqea hodisalarni idrok etishni yetarli emasligi, fikrlashni tarqoqligi, diqqatni beqarorligi, nutq faoliyatining yetarli rivojlanmaganlik holatlari yuzaga keladi. Aqli zaif bolalarni ko’pchiligida ruhiy rivojlanishga bog’liq holda, ularda jahildorlik, injiqlik, ahloqsizlik yoki aksincha pastivlik, tortinchoqlik, birovlariga qo’shilmaslik kabi holatlar yuz beradi.

Ko’pchilik aqli zaif bolalarda esa nutqning to’liq rivojlanmaganligi oqibatida o’z fikrlarini aniq, ravon bayon etaolmaslik, mustaqil fikrlay olmaslik holatlari yuzaga keladi. Aqli zaif bolalarni ruhiy jarayonidagi tarbiyaviy tomondan buzilishlarini oldini olish uchun bo’sh vaqtlarini mazmunli o’tkazish, to’garaklarga jalb qilish, aqli zaif bolalarning ta’limiy va tarbiyaviy ishlariga ota-onalar bilan hamkorlik

ishlarini yo'lga qo'yish zarur. Yuqoridagi ishlar amalga oshirilsa aqli zaif bo'lgan bolalarni ijtimoiy munosabatlarini shakllantirgan bo'lamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A.I.Soatov, K.X.Mametov, P.M.Po'latova "Oligofrenopedagogika asoslari"
Toshkent, "O'qituvchi"1994 yil.
2. Maktab va hayot 2004 yil. № 4 son.
- 3.I.V.Dubrovina. A.G.Ruzskaya tarixi osida "Psixicheskaya razvitiye
vospitannikov detskogo doma" M.Prosversheniye. 1990 yil.
4. AksyonovaA.K. Metodika obucheniya russkomu vspomogatelnoy shkole.-
M.,Prosveshchye,2004
5. G'ulomova H.,Gofforova I., Savod o`rgatish. T.,1996
6. Shomaxmudova R.Sh., Mo'minova L.R. «Bog`cha va kichik maktab
yoshidagi bolalar talaffuzidagi nuqsonlarni tuzatish». T., 1981 y.
7. Ayupova M. «Korreksion ishlar metodikasi. (ma'ruzalar matni)». T
8. Mamedov K., Shoumarov G. Aqli zaif bolalar psixologiyasi.Toshkent, 1994, 122-
125-betlar.
9. Mamedov K., Shoumarov G. Aqli zaif bolalar psixologiyasi.Toshkent, 1994, 107-
114-betlar.

ФИО авторов: *PhD R.X.Muradov*

Student B.B. Gulomov

Название публикации: «WATER PERMEABILITY CHARACTERISTICS OF THE WATER BUBBLE IN THE SEED»

Annotation

From the resulting ration, water is poured several times, depending on the thirst of the plant until ripening. If there is a situation when the water from the ration does not walk, but does not reach its end, then before the end of the ration, water is washed off the rags from the rut, until the end of the ration, the crops remain under water. As a result, it is observed that the roots of the plants at the beginning of the diet remain in the water for more than necessary. More water than Meyor shows its negative effect on the plant. If we study the ability of the soil to waterproofing, then within these dimensions 90 cm (20 cm fur coat and 70 cm fur coat) is the most optimal variant

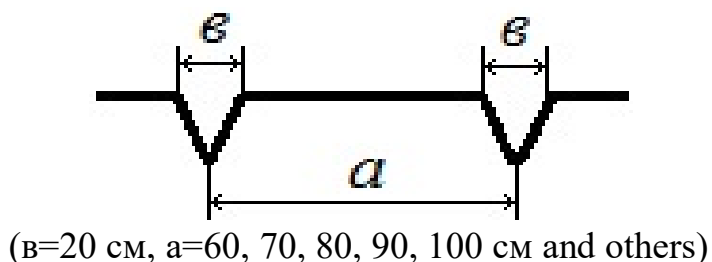
Key words

rut, seed, plant, water, pushta, crop, root, soil.

A small part of the total amount of land used in agriculture in the country is a land area based on irrigation dekhkanism. Nevertheless, a large part of the agricultural products grown in the country are grown by farms specializing in irrigation farming.

Since the early years of independence, efforts have begun to achieve grain independence in the country. A part of the land plots on which Cotton was sown were given to the grain. In 1995, the republic received a total of 1 million manats. Grain crops were sown on 372 thousand hectares [1 (10b)]. Therefore, cotton-growing areas were reduced and emptied into grain crops. In the country itself is cultivated in a specific way, that is, in open fields and in a number of rows of stalks.

Among the most optimal options for planting bug'd in open areas are 60 and 90 cm, in which the plumage of water makes up the eni 20 cm (*picture 1*).

1-picture. Push-ups and the form of the rut

Of these planting technologies, 90 cm was chosen. This is due to the fact that in these technologies, when the parameters of the cross-sectional width of water ditches

and shoots are determined, it is established that the crop area is more in the same size planting technology. We can see this on the 1st table.

1-Table

The role of beds and furrow in 1 hectare of land (100x100 m)

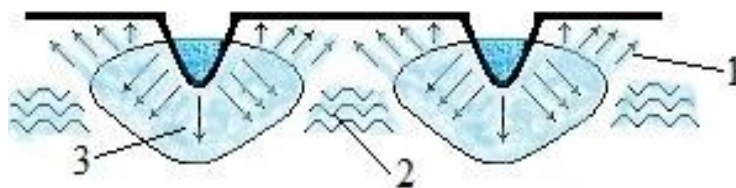
№	Tip seeds, sm.	Furrow comrades, sm.	Furrow number, pieces.	Furrow total area, ha.	Beds number, sm.	Beds, pieces.	Sparga total area, ha.
1	60	20	166.6	33.3	40	166.6	66.7
2	70	20	142.8	28.6	50	142.8	71.4
3	80	20	125	25	60	125	75
4	90	20	111.1	22.2	70	111.1	77.8
5	100	20	100	20	80	100	80

In a combination of feathers and furrows of 100 and higher size, the area of the crop is increased. Irrigation is the main factor in improving the ser fertility of soil [2 (144 b)]. Plant a wide range of crops (cotton, corn, etc.).k.) When planted on 60 cm, 70 cm crops, the number of seedlings increases. However, the fringing plant (willow, macro, barley v.x.k) when sown in rows of 80 and higher width, it also shows itself positively to the crop on account of the increase in the crop area.

But if we study the ability of the soil to waterproofing, then within these dimensions 90 cm is the most optimal Variant [3 (72-73-74b)].

In irrigation deforestation, the water placed for irrigation of the crop is important for the good development and nutrition of the soil, as well as for the extinction of micro organisms. Water comes in different shapes and properties in the soil. One of these is the capillary water, which according to its properties is divided mainly into hanging capillary water and ascending capillary water. The rising capillary water moves from the soil layers to the top [4 (42-43 b), 5 (75-82 b)].

From this it can be concluded that we can conclude that the seeds of cereals, planted in the center of the shoots with a width of 90 cm, are also provided with water.

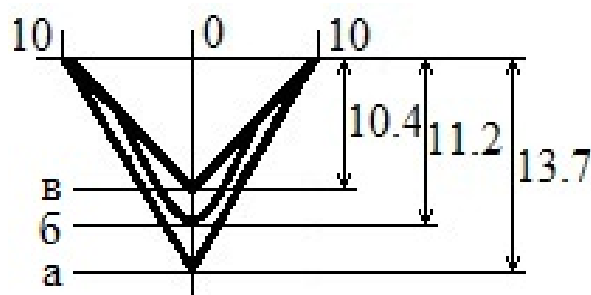
- 1-rising capillary water,
- 2-hanging capillary water,
- 3-adding water to the soil.

2-picture. Movement of water in the soil

One of the properties of soil under the influence of water is the deposition and deposition of soil [2 (101 b)]. In field conditions, the state of the rut obtained in the technique before the laying of water was studied. Then the following cases were observed after the water was laid and the water was laid, the soil was broken and measured several times, mathematically reproduced the result obtained, and after obtaining general conclusions came to the following conclusion.

The resulting rut is triangular in shape and its depth is an average of 13.7 CM. When pouring water, the depth of the arugula is on average 10.4 cm, as a result of which the soil absorbs water and absorbs moisture.

After the water in the rut was absorbed, its depth was 11.2 CM, and even a little changes were observed in The Shape of the rut, and the trapezium-parabola appeared in the form. This can be seen from the 3-th picture. In turn irrigation of the crop, when water is placed on the owner, the soil becomes partially densified as a result of drowning in water, while the time spent on water reaching the end of the crop is reduced by 5-7 times [6 (204 b)].

A) before the water is put,

B) after the water is absorbed and absorbed into the soil,

C) after the water is put.

3-picture. Form of rut

The rut is sure to keep its water holding capacity. From the resulting ration, water is poured several times, depending on the thirst of the plant until ripening. If there is a situation when the water from the ration does not walk, but does not reach its end, then before the end of the ration, water is washed off the rags from the rut, until the end of the ration, the crops remain under water. As a result, it is observed that the roots of the plants at the beginning of the diet remain in the water for more than necessary. More water than Meyor shows its negative effect on the plant.

Used literature

1. O. Yakubjanov, S. Tursunov, Z. Muqimov. "Donchilik", Toshkent - 2009. "Yangi asr avlodi".
2. L. Tursunov. "Tuproq fizikasi", Toshkent-1988. Mexnat.

3. A. I. Bezmenov, V. A. Rozin, P. X. Savrasov, V. F. Pastuxov. "Selskoxozyaystvennie meliorasii", Maskva "Kolos" 1974 y.
4. A.Rasuljonov, A.Ermatov. "Tuproqshunoslik asoslari va dehqonchilik", Toshkent-1980. O'qtuvchi.
5. H. A. Ahmedov. "Sug'orish meliorasiyasi", Toshkent-1977y. "O'qtuvchi" nashriyoti.
6. Z. A. Artukmetov, H. Sh. Sheraliev. "Ekinlarni sug'orish asoslari", Toshkent-2007. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.

ФИО авторов: Пардаев М.Қ. – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Мамаюнусова М.О. – СамИСИ таянч докторанти

Название публикации: «ИННОВАЦИЯ ВА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ»

Агар хўжалик юритувчи субъект барқарор равишда катта мувоффақиятларга эришиб бораётган бўлса, уни шунчаки табиий ҳол деб қарамаслик керак, ушбу жараён ҳамиша ҳаммадан ижодий ёндошувни талаб қилади. Шу туфайли корхонангиз юқори суръат билан ривожланаётган бўлса, у чегара бўлмаслиги лозим. Ҳеч бўлмаганда шу суръатни ушлаб туриш керак бўлади. Бунинг учун ҳам ҳамиша янгиликни жорий қилишни инновация категориясидан орқада қолиб кетмасликни таъминлаб бориш лозимдир.

Тадқиқотларимиз кўрсатмоқдаки, жуда кўп тадбиркорлар ўзларининг фаолиятига янгиликларни жорий қилишдан, яъни инновациядан қўрқадилар. Чунки, уларнинг кўплари синалмаган бўлганлиги туфайли риск катта деб биладилар. Албатта риск маълум даражада катта бўлиши мумкин. Аммо инновациядан бош тортиш бугунги тез ўзгаришлар замонида бунданда катта рискдир. Чунки инновация riskдан қўрққан тадбиркор ўзининг корхонасини ўз ихтиёри билан инқирозга маҳкум қилиши мумкин.

Шуни эътироф этиш керакки, инновация – бу мураккаб иш. Аммо ишда майда-чуйда бўлмаганидек, унда ҳам майда-чуйда бўлмайди. Шу туфайли мазкур масалага жуда синчиковлик билан ёндошишни тақозо қилади. Ушбу ҳолат инновация билан шуғуллунадиган шахслардан, айниқса ўз маблағини тиккан тадбиркорлардан маълум даражада билим ва кўникмани талаб қилади. Шу туфайли инновация ҳар бир ўзини билган тадбиркорнинг ҳаётида устувор вазифалардан бири сифатида ҳамиша кун тартибда туришни тақозо қилади.

Ушбу ҳолатларнинг ҳаммаси инновацияларни тадқиқ қилишни тақозо қилади. Аммо тадқиқот унинг таърифини ишлаб чиқишдан бошланади. Шу нуқтаи назаридан, ушбу атаманинг таърифига назарий жиҳатдан тўхталамиз. Бу борада “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да жўяли гап айтилган. Унда “инновация” атамасини инглиз тилидаги “innovation” сўзидан олинган бўлиб, киритилган янгилик, ихтиро²¹, деган маъноларни англатиши қайд қилинган. Шу жойнинг ўзида ушбу атамага учта изоҳ берилган.

1. Техника ва технологиянинг янги турлари (авлодлари)ни жорий этиш мақсадида иқтисодийётга сарфланган маблағлар.

2. Илғор техника ва технология, бошқариш ва бошқа соҳалардаги янгиликлар ва уларнинг турли соҳаларда қўлланилиши.

3. Муайян тилда, асосан унинг марфология соҳасида энг сўнгги даврларда пайдо бўлган янги ҳодисалар (тил бирликлари)²².

²¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж.П. Е-М. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” ДИН, 2006. – 213-бет.

²² Ўша жойда. – 212 бет.

Ушбу тушунча маълум даражада инновациянинг мазмунини ва ундан келиб чиқадиган таърифини ишлаб чиқишга асос бўлади. Аммо мазкур масала бўйича иқтисодий адабиётларда турли фикрлар айтилмоқдаки, улар биринчидан, бир-биридан жуда узоқ бўлиши билан бирга, унинг кўп қирралари инобатга олинмаган. Иккинчидан, ҳар қандай категория ёки тушунчага таъриф беришда қайси нуқтаи назардан қараш ҳим аҳмиятли. Мазкур ҳолат аниқ бўлмаганлиги туфайли инновациянинг таърифи бўйича ҳам турли бир-бирига қарама-қарши ҳолатлар ҳам учрайди. Буларнинг айримлари қуйидаги жадвалда келтирилган (1-жадвал).

1-жадвал

Инновация бўйича турли олимлар берган таърифлар ва тушунчалар²³

Т/р	Муаллифларнинг фамилияси, исми ва шарифи	Инновациянинг таърифлари	Мазкур таъриф берилган манба
1.	Ўзбек тилининг изоҳли луғати	“Инновация” атамаси инглиз тилидаги “innovation” сўзидан олинган бўлиб, “киритилган янгилик, ихтиро”, деб кўрсатилган.	Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж.П. Е-М. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” ДИН, 2006. – 213-бет.
2.	Большая экономическая энциклопедия	Бозорнинг истиқболли талабидан келиб чиқиб, ишлаб чиқаришга лойиҳавий, технологик, моддий, ташкилий жиҳатларга янгилик киритиш билан боғлиқ фаолият.	Большая экономическая энциклопедия. - М.: Эксмо, 2007. - 257 с.
3.	П.Ф. Друкер	Инновация – бу билимни, фавқулотда ихтиро ва қатъиятликни талаб қиладиган иш.	Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмен-та. Пер с англ. – М.: ООО И.Д. Вильямс”, 2006. - 336 с.
4.	Б.Т.Бейсен-галиев	Илмий-техник ғоялар, ихтиролар ва ишланмаларнинг амалиётда	Барқарор ижтимоий иқтисодий ривожланишни таъмин-лашда

²³ Тадқиқотлар натижасида муаллифлар томонидан тузилди.

		кўлланилишгача бўлган тадбирлар тизими.	туризмнинг роли. Халқаро ИАК материаллари (Самарқанд: 2010 й. 24-26 ноябрь).-132 б.
5.	У.Ахмедов	Янги туристик хизматларни яратишга ёки мавжудларини ўзгартиришга қаратилган, янги бозорларни ўзлаштиришга, илғор ахборот телекоммуникацион технологиялардан фойдаланишга, жойларни олдиндан бронлашни такомиллаштиришга, меҳмонхоналарнинг фаолиятига ташкилий бошқарувнинг замонавий шакллари жорий қилишга йўналтирилган фаолият натижаси.	Ўша жойда. – 113-бет.
6.	И.Т.Абдукаримов, Р.А.Абдуллаев	Янги техника ёки технологияларга, ишлаб чиқариш, меҳнат, хизмат кўрсатиш, бошқариш каби янги шаклда ташкил қилишга қўйилган капитал (инвестиция) натижасида олинган моддий натижа.	Хизматлар бозори: муаммо, ечимлар ва истикболлар. Халқаро ИАК материаллари. (2012 й. 29 июнь-1 июль) -343-бет.
7.	А.Қ.Тўхтамишев	“Инновацион хизматлар” деб объектив янгиликка эга бўлган, яъни илк мартаба истеъмолчига кўрсатиладиган ва янги бозорни ташкил этадиган хизматларга айтилади.	Ўша жойда. – 48-бет.
8.	О.А.Абдурахманов, С.Ш.Халилов	Туризмда инновация – бу туристик маҳсулот ва хизматнинг ўзидаги янгилик ёки унинг таклиф этилиши, реализациясидаги такомиллашув, пировардида эса	Ўша жойда – 110-бет.

		соҳа ходимлари профессионал малакасининг юксалишидир.	
9.	Муаллиф-ларники	Инновация дейилганда, илғор ғоялар асосида амалга оширилган ишланмалар натижаларининг фан ва техника ютуқлари, илғор технология ва янги ихтиролар сифатида турли соҳаларда (иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаётимизда, бошқарув тизими кабиларда) қўлланилиши билан боғлиқ ҳодиса тушунилади.	Мазкур ишда назарий жиҳатдан асосланган

Бундай рўйхатни яна истаганча давом эттириш мумкин. Аммо юқорида келтирилган таърифлардан ҳам кўриниб турибдики, барча таърифлар бир-бирига ўхшамаган ҳолда битилган. Бунда турли мамлакат ва турли соҳа олимларидан, фундаментал луғатлардан мисоллар келтирдик. Бундай ўзига хослик ҳали инновация бўйича назарий қарашларнинг шаклланмаганлигидан, бу борада олимларнинг бир тўхтамга келмаганлигидан далолат беради. Бу ҳолат фикримизча, қуйидагиларда намоён бўлмоқда:

- инновацияларга турли кишилар турли манфаатлар нуқтаи назардан қарамоқдалар;
- бир киши тармоқ нуқтаи назаридан қараса, иккинчи киши мазмуни нуқтаи назаридан қарашни афзал ҳисобламоқда;
- бири инновацияни яратувчилар нуқтаи назаридан ва иккинчиси, ундан фойдаланиш бўйича қарамоқда;
- айрим олимлар фақат иқтисодиёт нуқтаи назаридан қарашни етарли, деб ҳисобламоқда;
- айрим олимлар инновацияни иқтисодий ўсишнинг омили сифатида талқин қилмоқда.

Кўриниб турибдики, инновациядан тўғри фойдаланиш учун ҳали ўз ечимини кутаётган нафақат назарий, балки амалий аҳамиятга молик бўлган анча муаммолар мавжуд. Уларни ҳал қилиш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этади. Чунки бугунги кунда, айниқса, келажак истиқболда иқтисодий ўсишнинг ва мамлакат рақобатбардошлигини таъминлашнинг асосини инновацион омиллар ташкил қилади.

Ушбу заруратдан келиб чиқиб, инновация тушунчасининг умумий ҳамма соҳага тегишли бўлган таърифини ишлаб чиқишга ва уни назарий жиҳатдан асослашга ҳаракат қиламиз.

Инновацияга берилган юқорида келтирилган таърифлардаги камчиликларни бартараф қилиш учун назарий жиҳатдан қуйидагича изоҳлаш

мумкин бўлади. Бизнинг фикримизча, инновацияга нафақат иқтисодиёт нуқтаи назаридан, балки инновация ҳаётимизнинг ҳамма соҳасини қамраб олиши лозим, деб ҳисоблаймиз. Таърифлар қуёш сингари ҳаммабоп бўлиши керак. У тоғга ҳам, чўлга ҳам бир хил нуруни таратгандек, ҳар қандай таъриф ҳам барча соҳалар учун қўлланилиши мумкин бўлиши лозим.

Ушбу назарий хулосаларга асосланган ҳолда ушбу тушунчанинг таърифини қуйидагича асослашимиз мумкин.

Биринчидан, инновация дейилганда, энг аввало илғор ғоялар, ишланмалар инobatга олиниши лозим. Чунки, ҳар қандай жараёни такомиллаштириш учун олдин ғоя пайдо бўлади ва шу асосда ишланмалар шакллантирилади. Ана шу икки нарса барча бошқа инновацион жараёнларнинг пайдевори бўлиб ҳисобланади. Бу иқтисодиётми ёки ижтимоий ҳаётимизнинг бошқа йўналишими ҳаммасида бир хилда амал қилади.

Иккинчидан, фан ва техника ютуқлари, технология ва янги ихтиролар ҳам инновациянинг таърифида ифодаланиши кўриниб туриши керак. Чунки янгиликлар ғоя асосида яратилса, ишланмалар натижасида унинг назарий ва амалий аҳамияти исботланади. Бу эса фаннинг ривожланишига ва шу асосда янги техниканинг яратилиши ва унинг албатта олдингиларга нисбатан илғор технологичларга асос солиши инobatга олиниши лозим. Шу туфайли инновациянинг таърифида ушбу жиҳатларнинг бўлиши ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бунда шуни инobatга олиш керакки, илғор технология гуё иқтисодиётга дахлдордек туюлади. Аслида тиббиётда ҳам, хизматнинг номоддий соҳасида ҳам, ижтимоий ҳаётимизнинг жуда кўп соҳаларида ҳам илғор технологияларсиз ривожланишни тасаввур қилиш қийин.

Учинчидан, ушбу янгиликларнинг турли соҳаларда (иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаётимизда, бошқарув тизими кабиларда) қўлланилиши билан боғлиқ ҳодиса ўз ифодасини топтоғи лозим. Сабаби, инновация янгиликларни жорий қилиш билан боғлиқ жараён бўлганлиги туфайли, ҳамма соҳаларни қамраб олиши шарт. Чунки, уни фақат иқтисодиётга жорий қилиб, бошқарувни асл ҳолида қолдириб бўлмайди. Ёки иқтисодиётга жорий қилиб, ижтимоий ҳаётга тадбиқ қилинмаса ҳам жамиятнинг тўлақонли тараққиёти ва ривожланиши таъминлаш қийин бўлади. Масалан, илғор ахборот ва телекоммуникациянинг иқтисодиётга жорий қилинишини олайлик. Бундан ижтимоий ҳаётимизда фойдаланилмаса иқтисодий юксалишга эришишнинг ўзи мушкул бўлиб қолади. Шу туфайли инновацияни бир даврнинг ўзида барча соҳаларга жалб қилишга киришиш лозим. Бу эса, ушбу ҳолатни унинг таърифида беришликни тақозо қилади. Булардан кўриниб турибдики, инновация ҳам кенг қамровли тушунча экан.

Юқоридаги назарий асослардан келиб чиқиб инновацияга қуйидагича таъриф беришни тавсия қиламиз. **Инновация дейилганда, илғор ғоялар асосида амалга оширилган ишланмалар натижаларининг фан ва техника ютуқлари, илғор технология ва янги ихтиролар сифатида турли соҳаларда (иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаётимизда, бошқарув тизими кабиларда) қўлланилиши билан боғлиқ ҳодиса тушунилади.** Бизнинг фикримизча,

мазкур таъриф ҳамма соҳага, ҳамма вақтга ва ҳамма манфаатдор субъектларнинг манфаатларига мос келади. Шу жиҳатдан ушбу таърифни инвестицияга берилган энг такомиллашган таъриф сифатида баҳоланиши мумкин, деб ўйлаймиз.

Бунга бир қанча назарий асосларимиз бор. Биринчидан, инновация дейилганда, илғор ғоялар асос қилиб олинган. Чунки, ҳар қандай янгилик энг аввало ғоядан бошланади. Ҳар қандай жараёни такомиллаштириш учун энг аввало, унинг ғояси туғулган бўлиши керак.

Иккинчидан, энди яратилган ғоянинг амалга оширилиш механизми ишга тушиши лозим. Демак, ғоя асосида амалга оширилган ишланмалар натижаларига эътиборни қаратишга тўғри келади. Бунинг натижаси, таърифда келтирилганидек, фан ва техника ютуқларида ўз аксини топади.

Учинчидан, таърифда келтирилганидек, ғоя илғор техника, технология ва янги ихтиролар сифатида намоён бўлади. Булар тажриба майдонида синалган ва маълум даражада самарадорликка эга ҳолатни таъминлаган бўлади. Булар бевосита иқтисодий ва ижтимоий ҳаётимизга тадбиқ қилина боради. Натижада мазкур корхона ва унинг маҳсулотининг рақобатбардош-лиги таъминланиб боради.

Тўртинчидан тадбиқ қилиш соҳаси ҳам таърифда келтирилган. Булар турли соҳалар бўлиб, ўз ичига иқтисодий, ижтимоий, маънавий ҳаётимизда, бошқарув тизими каби жараёнларда қўлланилиши билан боғлиқ ҳодисаларни олади. Таъкидланганидек, мазкур таъриф нафақат иқтисодий соҳа билан чегараланиб қолмасдан, балки ҳаётимизнинг барча жабҳаларини ўз ичига олиши билан ҳам афзаллигини кўрсатиб турибди. Блардан ҳам кўриниб турибдики, мазкур таъриф такомиллашганлиги билан ҳам ўзига хос хусусиятларга эгадир.

Шундай қилиб, мазкур таърифда келтирилган инновация, унинг туридан ёки ким ихтиро қилишидан, ёки ким манфаатдорлигидан, қайси вақтда яратилганлигидан қитъий назар ҳамма соҳага дахлдордир. Ушбу ҳолат мазкур таърифнинг ўзидан олдинги таърифларга нисбатан ҳаммабоплиги, назарий жиҳатдан асосланганлиги билан ҳам ажралиб туради.

ФИО автора: *Kasimova Shahlo Bahromovna*

Kokand city 18th public preschool

head of educational institution

Название публикации: «MODERN METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN PRESCHOOL EDUCATION»

Abstract: This article covers the great importance attached to modern methods of teaching foreign languages in the process of preschool education in the Republic of Uzbekistan, as well as the modern teaching methods needed to organize them.

Keywords: Foreign language in preschool education, Finnish teaching system, method of sign and picture, method of sound recognition and adaptation, method of organization with the natural world,

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Касимова Шахло Бахромовна

18-ДОУ города Коканд

директор

Аннотация: В статье рассматриваются современные методы обучения иностранным языкам ДОУ Республики Узбекистан, а также современным методам обучения, необходимым для их организации.

Ключевые слова: иностранный язык в дошкольном образовании, финская система обучения, метод жестов и изображений, метод распознавания и адаптации звука, метод организации с окружающим миром,

INTRODUCTION. Today, foreign language skills are becoming an integral part of professional education. This did not exclude the pre-school education process either.

The importance of teaching foreign languages has increased significantly during youth education. This was done by Natalya Kireeva, a theologian, candidate of historical sciences, senior teacher “either we prepare for life or for exams. We will choose the first one” he pointed out. He recently spoke about the local education system and principles and shared his thoughts on why Finnish education is considered one of the best in the world. Nowadays, the focus on preschool education means the social, economic and spiritual development of the state [interesting facts about the Finnish education system]. I would also like to point out that to help ensure success, we ask preschool professionals to share their favorite teaching strategies in the early childhood education process. This list of teaching strategies for the preschool class provides excellent transition opportunities for development and learning as a teacher.

1. How to work with symbols and pictures.

One way to promote daily vocabulary, says Dr. Elaine Fogel Schneider, director of Touchtime International, is to “put verbal labels on common brands and brands for kids.” He explains that translating from picture to word helps to develop language. That is, it helps children learn new languages quickly and easily.

2. A method of voice recognition and adaptation.

This event will require a few large letters cut out of cardboard and a few small but not large ones that start with these letters. For example, if your letters are M and K and you have a cat and an elephant. Start by telling the child the sound a cat makes. Then, encourage the child to find something that starts with the same sound and stick it to the letter. Decorated letters can be kept in the classroom or brought home to be shared with parents. Schneider points out that this session is a favorite of students because it gives them practical help in learning their knowledge.

It also leads to a “royal masterpiece”.

3. A way of learning with the natural world.

Children are very interested in learning lessons in a natural environment. Usually, it can be a great way to inform them about the natural world through a backyard garden. This method of growing the plant from seed to maturation not only informs the children about their growth, but is also important in helping them to quickly and easily master

the foreign language. This method relieves stress and also helps to improve fine motor skills.

4. A way to adapt their activities to students.

It can be easy to go back to the teacher's guide or regular lessons you memorized in kindergarten. However, for some children, this can cause problems. Gretzinger said children need to be sensitive to children in non-traditional home settings. Think twice before asking students to draw pictures of their families - think about how an adopted child or a child separated from their parents might feel and how other children would react. Need engaging in inclusive activities can take a little longer, especially at the beginning of the year when you may not know all of your students, but the child's sense of embarrassment is known when you keep the mess. In doing so, the educator must continue his or her creativity.

Preschool education is the first stage of education and upbringing of our youth. A proper preschool program should help our children grow and learn in a way that suits their unique minds. But children, unlike adults, do not think about the future. An english lesson should be taught in the sense of "here and now." Children learn a foreign language more easily by understanding stories or by winning months. If they wish, they can strengthen their knowledge through the months in which they participate. On the one hand, content expressed in language should be relevant to children's lives, diaries, on the other hand, activities or tasks that encourage children to communicate should be interesting and important. Students perceive themselves as part of the lesson throughout the lesson, and behave and act as if they are the protagonist of the work during the lesson. In the elementary grades, organizing foreign languages is usually very effective and successful when it is organized in a way that uses life situations and month-based movement techniques. If a foreign language is taught through playful situations, all the children will participate wholeheartedly, because in this way they will feel that they are a child of that situation. Students "live" together in a foreign language, primarily in small classrooms. There fore, if it is possible to communicate in the classroom, it should be in a foreign language. Children can not only understand the cracks, but also express their little needs through a foreign language. In this context, it

is also helpful to communicate with English-speaking individuals (whose native language is English) and to invite them to class. According to the constructive approach, children should learn the meaning of words and rules in as many languages as possible. It also helps them develop their basic thinking skills. Like all students, children have different learning styles. Education for children takes into account all teaching methods. Tactical and kinesthetic organ types require special attention from the reader. In primary schools, students' talents, skills, knowledge and interests are broader. Organizing a foreign language also depends on the ability of the organizer to understand it well. During the learning of a foreign language, each child is required to be encouraged to act. They need to develop acoustic, kinesthetic, rhythmic and visual differentiation. Kids get organized quickly, but quickly forget. Therefore, repeating the speech several times can help children remember it through a month or handouts on the subject. Courses are spiral and regular repetitions are an integral part. Successful teaching of foreign languages requires comprehensive methods. The quantity and quality of communication are the main reasons for the faster organization of language. During the lesson, students' attention should be focused on the content and importance of the language. Students should focus primarily on the content content of the language. The success of foreign language learning also depends on the skill of the instructor. Students should be given tasks so that they can apply their knowledge in the classroom. Interpersonal communication skills are important in the development of language skills. Social attitudes, especially if students are able to put the meaning of language into practice, allow them to use language effectively. The ability of the teacher to conduct meaning and negotiation for this process is one of the main conditions for successful teaching. Foreign language teaching should, first and foremost, encourage the organization of real knowledge and skills that are encountered daily in a foreign language, but should not be neglected in the development of specific knowledge as well. If we focus on the methodological and didactic approaches used in foreign language teaching, we need to emphasize the following: The course process should include not only communicative, but also competencies that will allow you to apply the acquired knowledge in the future. Foreign language organizers come into conflict

with another language, culture, in foreign language teaching. For this reason, it is recommended to use reliable materials that are specific to the foreign language, texts and literature that can convey the same culture [Mustafayeva, CC Organizing and teaching foreign languages: how do children learn languages? - 2019. 260 pages.]

CONCLUSION. In conclusion, the role of pre-school education is important in the development of our children. We need to provide them with modern technologies and a modern education system. Preschool education is also important for the development of the roots of every person in society, that is, for them to grow up to be strong children and strong individuals worthy of their homeland in the future. We need to pay more attention to the education of our children, create modern conditions, help their organizations through new methods. That is why educating our children from an early age, encouraging them to study, not neglecting every child in our society, dealing with children with disabilities, attracting their attention with various fun games, regularly encouraging them to learn foreign languages will be the first step for their future education. , we are not mistaken.

References

1. Canton Aargou. Fremdsprachen Lernen und Lehren. English on the Primarschule. Leipzig-2017. S. 238—239.
2. Eine neue Aufgaben - und Leistungsbewertungskultur, U. Gibitz in: Neue Wege im Fremdsprachenunterricht am Beispiel des Rahmenplans für den Englischunterricht in der Orientierungsstufe, LISA Schwerin 2001.

ФИО авторов: *Кҳоджанова Нигора Бурановна*

12 МТТ педагог

Кҳоджасярова Севара Абдимуратовна

Магистр 2 курса ТерГУ

Название публикации: «ОБЩЕНИЕ КАК СОЦИАЛЬНАЯ ПОТРЕБНОСТЬ ДОШКОЛЬНИКОВ»

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot ko`nikmalarini shakillantirish kommunikativ o`yinlar orqali 3-5 yoshli bolalarning so`zlashuv jarayoniga ko`niktirishdan iborat.

**Kalit so`zlar:** muloqot.o`yinlar,komunikatsiya,nutq jarayoni,tarbiyachi,3-5 yoshli bolalar,markazlar,faoliyatlar.

Ключевые слова: общение, игры, общение, речевой процесс, воспитатель, дети 3-5 лет, центры, деятельность.

Keywords: communication. Games, communication, speech process, educator, children aged 3-5, centers, activities.

Общение не происходит сразу после рождения ребенка. Может быть, постепенно найти удовлетворение и появиться, когда ребенку исполнится 2 месяца. Разговор всем детям с нормальной нервной системой будет доступен в нормальных культуральных условиях. В процессе общения проявляются эмоции малыша . Эмоции начинают развиваться у детей с младенчества на основе эмоций, которые представляют собой нормальные переживания жизнь агалы начинается со звука крика, часто возникающего из-за этой безусловной рефлекторной особенности. Первый крик является прямым результатом сокращения диапазона вывода звука. Это происходит в результате естественной потребности организма. Сокращение также контролирует начальный дыхательный рефлекс. Несмотря на это, ученые считают, что первый крик - это проявление

неприятного чувства очень трудно для него , чтобы различать эмоциональные отношения с мышечной реакции у ребенка.

Затем крик возникает в ответ на неприятные переживания и ощущения и действует как внутренний бунт против еды, сна, тепла, голода и лежащей в основе влаги. В процессе умеренного кормления ребенка крик перерастает в другой тип эмоционального переживания - плач или плач. Плач - естественный источник физической боли, душевных страданий, боли ребенка. Как самое необходимое средство общения с внешним миром, плач ребенка имеет особое значение в жизнедеятельности. Плач может не только отражать неприятные ощущения, но и проявлять себя как механизм удовлетворения естественных потребностей.

С ч , по крайней мере месяц назад забота о матери человека , которого вы, оказывается , что чувство любви к людям в окружении своих парней, как продукт процесса разделения будет. Н.Л.Фигурин и М.П. Денисов назвали это психологическое состояние «комплексом возрождения». В этот период душевный мир ребенка обновляется, а его эмоции находятся под влиянием окружающей среды. По их мнению, процесс выражения своего отношения к взрослым служит этапом, определяющим дальнейшее развитие ребенка.

«Комплекс возрождения» возникает как новая форма уникального взаимодействия ребенка взрослыми. Но «природа возрождения», проявляющаяся в ответ на воздействие внешнего раздражителя, еще не раскрыта. Возможно, это связано с особой внешностью общения ребенка со взрослыми и усилением питания, которое является магией, вызывающей у человека положительные эмоции. Сходство, сходство, совместимость чувств ребенка и человека, заботящегося о нем, создают эмоциональное движение, в результате чего возникает взаимодействие улыбок и взглядов. Этот процесс отражается во внутренних переживаниях души, которые имеют внешнюю волю, таких как устремление, мольба, устремление. Психолог Е.К. Каверина изучила реакцию ребенка на внешние воздействия, отметив, что зрительные и слуховые раздражители не имеют особого отношения к человеку и объектам в целевых

рефлексах. По его словам, можно понять, что пробуждение или зарождение положительных эмоций в зависимости от афтозной язвы человека происходит позже. Эта форма воздействия и воздействия является начальной формой общения между ребенком и взрослым. Эта форма межличностного общения знаменует собой конец младенчества и начало раннего детства. Младенцы испытывают положительные эмоции, которые возникают в результате простой связи с естественными потребностями, которых нет у психолога М.Ю. Кистяковская училась в ее исследованиях. Он показал, что лишение сна и устранение стимулов, вызывающих пищу, уменьшают негативные чувства и эмоции. Хотя позитивные отношения ребенка со взрослыми основаны на улыбке, смехе, быстрых движениях и звуках, на самом деле они не имеют ничего общего с удовлетворением естественных (органических) потребностей. Скорее, положительное эмоциональное состояние служит индикатором новой социальной потребности, а также потребности и способности ребенка взаимодействовать со взрослыми. В этом возрасте ребенок общается со взрослыми глазами, произвольными движениями, призрачной реакцией и так далее. Благодаря им действия, происходящие в форме условного рефлекса, перерастают в процесс общения и начинают брать на себя функцию общения. Но это общение происходит невербально. В узком смысле он отражает элементы первых межличностных отношений. Взрослые взаимодействуют с малышом - показывают ему игрушку, прижимаются, прижимаются, активируют рефлексы в ответ на внешние воздействия и формируют у малыша положительные эмоции. В результате обучения ребенка удерживать предметы в процессе взаимодействия, теперь у него начинает развиваться способность тянуться к «знакомым» предметам, тянуться, чтобы поймать их. В результате с рождением способности различать цвет и форму младенчество начинается в раннем возрасте. На следующей стадии осложнения (младенчество) с помощью взрослых начинаются такие движения, как сидение, перекачивание, ползание, стояние. Ребенок начинает учиться целенаправленно пользоваться орудиями кормления, выполнять непрерывные и осмысленные действия. Все это делается под

присмотром взрослых. Поэтому независимо от стадии размышления происходит прямо.

Таким образом, на ранних этапах развития младенчества информация о существовании Вселенной, предметов, образов, эмблем, образов, естественного одиночества (собственно тела или самой игрушки) связана с взаимодействием ребенка со взрослыми. духовное сокровище как продукт его деятельности, оставляющее свой след под коркой полушарий головы.

На большинстве стадий развития этого периода приобретение знаний и опыта, приобретение ребенком знаний, навыков и умений самостоятельно не наблюдается. Существует ряд исследований, направленных на изучение психологических особенностей ребенка до года, в том числе Н.Л. Фигурина, М.П. Денисова, М.Ю. Особое значение имеют исследования Кистяковской, А. Валлона, Д.Б. Эльконина, Е. А. Аркина, С. Фаянса, Ф. Ф. Фридкина, Э. Гозиева, К. Даминова. Французский психолог Анри Валлон - ученый, подробно изучивший феномен повышенной социальной уязвимости младенцев. Он указывает, что у полугодовалого младенца реакция (воздействие) на других людей достигает своего пика.

С 7-8 месяцев он увеличивается в четыре раза по сравнению с полугодовым возрастом. Количество жестов ребенка увеличивается настолько быстро, что становится в три раза больше, чем даже у двухлетнего ребенка. На основании анализа собранного материала А. Валлон называет этот период периодом неумения воздерживаться от общения (инициативность, крайняя доброта). Аналогичные данные были обнаружены в экспериментах узбекских психологов Егозиева и К. Даминова. М.Ю. Кистяковская изучила постепенное усложнение общения (взаимодействия) со взрослыми у детей до года, собрала необходимые материалы для науки детской психологии и дала их многогранную интерпретацию. По словам ученого, в период от 3 до 6 месяцев жизни малыша складываются избирательные отношения со взрослыми. Трехмесячный ребенок умеет разлучать маму с посторонними людьми, а с полугодовалого возраста - отличать близких от других. По его словам, в 3-4 месяца малыш повернулся к

нему. и ласкал его. с улыбкой дарит или улыбается всем, кто с ним соприкасается. В 5-6 месяцев она какое-то время смотрит на незнакомца, потом либо улыбается, либо отворачивается от него, либо плачет от страха. Нельзя не согласиться с ученым. Потому что эта информация полностью проявила себя. Это значит, что на этом этапе жизни малыша будет чувство привязанности к любимому человеку, который за ним ухаживает. По этой причине, как только ребенок видит свою маму или няню, он приветствует его криком, толкает и непроизвольно гладит его конечности. С 8-9 месяцев жизни малыша начинаются первые игровые занятия со взрослыми. Улыбки, бодрость, радость, чувство радости в игровой деятельности вызывают у ребенка чувство удовольствия. Эти ощущения сначала проявляются в присутствии взрослого, а со временем сама игра приносит ребенку радость. По мере того, как ребенок приближается к одному году, в дополнение к постоянному наблюдению за поведением взрослых в их деятельности постепенно появляется чувство сопричастности (ist agi). Позже желание помочь им рождается и улучшается. В результате ребенок начинает входить в суть совместной деятельности из индивидуального вида деятельности. Хорошо известно, что совместная деятельность расширяет диапазон общения ребенка, что, в свою очередь, стимулирует его или ее эмоциональное развитие.

Исследователи Н.Л. Фигурин и М.П. Денисова глубоко изучили умственное развитие ребенка до года. Основываясь на полученной информации, они утверждают, что смех вызывается воздействием на лицо и голос человека. Чувство страха у ребенка проявляется также в процессе различения людей от знакомых и незнакомых людей, родственников (близких) и посторонних. Поэтому ребенок имитирует только человека в приобретении социального опыта и знаний, в отражении любой ситуации. Подражание создает для ребенка широкие возможности для общения и служит толчком для дальнейшей активизации его деятельности является суммированы в брюшных комментарии: Прежде всего, в этом возрасте по уходу за ребенком человека относительно стабильной, толщиной набора. Во-вторых, в любой ситуации (включая

чрезвычайную), в которой может участвовать младенец, взрослый становится центральной фигурой для ребенка. В младенчестве он не тускнеет, а становится более активным, приобретает новое значение, новую форму. В-третьих, к концу младенчества совместные игровые действия перерастают в индивидуальные игровые действия. Таким образом, в младенчестве возникает потребность в активном общении со взрослыми, и специфика предречевого общения как новой формы (формы) играет важную роль в развитии ребенка и развитии эмоций. в довозрастном периоде становятся все более глубокими. Следовательно, диспропорция между этим и ограниченным общением приводит к кризису годичной давности. В результате эмоции ребенка становятся эмоциональными. Возникший кризис находит свое разрешение в процессе общения в речевой период. Это указывает на то, что ребенок перешел от одной стадии развития к другой.

Совершенствование речи еще больше обогащает содержание младенческого общения, расширяет его рамки. В итоге чиновников в полном смысле слова повлияли на жизнь ребенка в теле.

Это будет стать человеком человек, индивидуально и социализация возможности. Психологические исследования показали, что дети, рожденные в период от коры, начинают свою деятельность мозгу, по сути, он не имеет ни анатомического, функционального развития. Однако, продолжительность ребенка психологических потребностей, которые могут возникнуть в мире власти, стабильность, так тесно связаны. Следовательно, поскольку развитие органов связано с функциональным состоянием малыша, развитие мозга зависит от воздействия на него новых патогенов и активации этого эффекта в коре больших полушарий головного мозга. А мозговые центры функционально развиваются за счет активности ускоренной ориентировочной (целевой) активности. Думаем, было бы полезно процитировать мнение упомянутых ранее психологов. Улыбка взрослого, никакой другой стимулятор, кроме приятного голоса, не может вызвать у ребенка такое чувство радости и веселья. Поэтому,

чтобы вызвать и усилить чувство радости, взрослым и педагогам следует время от времени общаться с детьми и вести с ними приятную, искреннюю беседу.

ФИО автора: Akramova Zuxra Botir Qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Название публикации: «KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHISI TAFAKKUR TURLARI O'SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqola matematika darslarida mantiqiy masalalar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurlarini shakllantirish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iborat.

Аннотация: Эта статья посвящена формированию логического мышления учащихся начальной школы с помощью логических задач на уроках математики, обучению учащихся самостоятельному мышлению.

Annotation: This article is about shaping the logical thinking of elementary school students through logical problems in math lessons, teaching students to think independently.

Kalit so'zlar: Tafakkur, tafakkur jarayonlari, analiz, sintez, mantiqiy masala, sonli bog'lanish.

Ключевые слова: мышление, мыслительные процессы, анализ, синтез, логическая задача, числовая связь.

Keywords: Thinking, thinking processes, analysis, synthesis, logical problem, numerical connection.

Bolalik yoshida tafakkurning rivojlanishi bir qancha ketma-ket bosqichlardan o'tadi. Bu bosqichlar bir-biri bilan mahkam bog'langan bo'ladi va shuning uchun ularni qat'iy chegaralab qo'yish mumkin emas. Ilk bolalikda yaqqol harakatli tafakkur ustun turadi. Bu vaqtda bola hali gapirishni bilmasa ham, olamni asosan idrok qilish va harakat yordamida bilib oladi (ilk bolalik davri).

Rivojlanishning keyingi bosqichida yaqqol obrazli va nutqiy tafakkur va hukmronlik (ustunlik) qila boshlaydi. Bu vaqtda predmetlar yoki ularning obrazlari

so'z bilan bog'lanadi. Fikrlash faoliyatining ana shu turi maktabgacha bo'lgan yosh uchun xarakterlidir. Bu vaqtda bola obrazlar bilan fikrlaydi, u o'zlashtirib olgan so'z esa uning umumlashmalar qilish uchun yordam beradi. Bolada muhokama yuritish qobiliyati (uning o'z tajribasi doirasida) paydo bo'ladi.

Maktab ta'limining boshlanishi bilan bolalarda tushunchali tafakkur maktabga qadar bo'lganidan tezroq rivojlana boshlaydi. Bu tafakkur jarayonida bola tushunchalar yordamida ish ko'radi. Avvaliga tushunchali tafakkur konkret predmetlar va hodisalar bilan mustahkam bog'langan bo'ladi (konkret tushunchali tafakkur ustun turadi), lekin sekin-asta kichik yoshdagi o'quvchilarda konkret narsadan abstraktlashish (chetga chiqish), umumlashmalar qilish va ma'lum darajada mavhum xulosalar chiqarish (abstrakt tushunchali tafakkur) ko'nikmasi vujudga keladi.

Fikrlash jarayonlarining ana shu rivojlanishida o'qish juda katta ahamiyatga ega bo'ladi. U bolalarning tasavvur doirasini va bilimlarini kengaytiradi. Yangi tushunchalarni o'zlashtirish ro'y beradi. Ular bir sistemaga keltiriladi. Ko'pincha aqliy xulosalar, shu jumladan shartli giprotetik xulosalar qo'llaniladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurining rivojlanishini yirik sovet psixologi L. S. Vigotskiy tushunchalarning shakllanishi hamda nutqning o'sishi bilan uzviy bog'liq holda o'rgangan. Shuning uchun ajnabiy psixologlarning (birinchi navbatda J. Piajening) egotsentrik nutq kontseptsiyasini qattiq tanqid qilib, tafakkurni genetik metod orqali o'rganishni tavsiya qiladi. A. S. Vigotskiy psixologiya faniga inson kamolotining "Eng yaqin taraqqiyot zonasi" va "Aktual faoliyat zonasi" deb nomlangan tushunchalarni olib kirdi. Uning birinchi o'qituvchining bevosita rahbarligi ostida amalga oshirilsa, ikkinchi o'quvchining mustaqil faoliyatida namoyon bo'ladi. Bola maktabga kelgan kundan boshlab, ta'lim jarayonida unda ilmiy tushunchalar va tasavvurlar miqdori soat sayin orta boradi, u asta-sekin o'zlashtirayotgan tushuncha va tasavvurlarning asl ma'nosi, mohiyatiga tushuna boshlaydi. Umuman bolaning fikr yuritish doirasi, ko'lami va mazmuni kengaya boradi. Ammo maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan bolaning bu narsalardan talabga javob beradigan darajada xabari bo'lmaydi.

Ular bu narsalarning barchasiga o'qish jarayonida bevosita o'qituvchi rahbarligi ostida erisha boshlaydilar.

Fikr yuritish operatsiyalarining psixologiya asoslari va mexanizmlarini bilmasdan turib, o'qituvchi bularni o'quvchilar ongiga sig'dira olishi mumkin emas. Sistemali maktab ta'limining boshlanishi bilan bilimlarni egallash bola faoliyatining alohida bir turiga aylanadi. Uning oldida maxsus vazifa – ilmiy tasavvurlar va tushunchalarni egallash tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlarini egallash vazifasi turadi. Bu hol bolalar tafakkurining tez rivojlanishiga yordam beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash faoliyati shu bilan farq qiladiki, ko'pincha ular predmetlar va hodisalar o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni aniqlash uchungina emas balki tevarak-atrofdagi voqelikda mavjud bo'lgan ob'yektlarning o'ziga qiziqishlari tufayli bilim oladilar.

Inson bolasining ham jismoniy, ham psixologik jihatdan rivojlanib borishi, turmush tajribasining bo'lishi, nutq boyligining ortishi tufayli, kishilar bilan muloqotga kirishishi natijasida asta-sekin uning tafakkuri o'sa boradi. Tafakkur bolada uning umumiy taraqqiyoti bilan bilish faoliyatining, shuningdek, ijtimoiy muhitning bevosita ta'siri ostidagina vujudga keladi. Real borliqning sezgi organlarida idrok va tasavvurda aks etishi, xotirada mustahkamlanishi, bilishga nisbatan ehtiyojning tug'ilishi tafakkurni vujudga keltiradi. Bola tevarak atrofdagi voqelikning belgi, alomati va xususiyatlarini, ularning xossalarini, qonuniyatlarini va o'zaro bog'lanishlarini bilish faoliyatida va ta'lim progressida tushuna boradi, fikr yuritish faoliyatida esa ham miqdor, ham sifat o'zgarishi yuzaga keladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurida konkret obrazlarga suyanib mulohaza yuritish, ya'ni konkret tafakkur obstrakt tafakkurdan ma'lum darajada ustun turadi. Lekin keyingi yilda D. B. Elkonin, V. V. Davidovlar olib borgan tadqiqotlar mazkur mulohazalarga katta e'tiroz tug'dirmoqda. Shuning uchun dars jarayonida o'qituvchi o'quvchilarni tafakkur operatsiyalari va formalariga o'rgata borsa, ularning tafakkuri tezroq rivojlanish pog'onasiga ko'tariladi. Bundan tashqari, ularning bilishga qiziqishi, bilim fondi

ortadi, bilimlar sistemalashib boradi, ayniqsa, aqliy faoliyati, mustaqilligi rivojlanadi va takomillashadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tafakkurini o'rganishda quyidagi metodikalardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi:

TOPSHIRIQLAR TO'PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI.

Sizga ma'lum qoida bo'yicha joylashgan sonlar qatori beriladi. Sizning vazifangiz qatorning davomi bo'ladigan sonni topish va uni yozishdan iborat. Har bir qator o'ziga xos qoidaga asosan tuzilgan. ayrim topshiriqlarda qatorning tuzilish qoidasini topish uchun, sizga ko'paytirish, bo'lish va boshqa amallardan foydalanishga to'g'ri keladi.

Misol :

2 4 6 8 10 ...

Bu qatorda har bir keyingi son oldingisidan ikkita ortiq. Shuning uchun keyingi son 12 bo'ladi. Uni yozish kerak.

9 7 10 8 11 9 12 ...

Bu qatorda navbat bilan 2 ayrilib, 3 qo'shiliyapti, keyingi son 10, uni yozish kerak.

TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI.

1) 6 9 12 15 18 21 ...

2) 9 1 7 1 5 1 ...

3) 2 3 5 6 8 9 ...

4) 10 12 9 11 8 10 ...

5) 1 3 6 8 16 18 ...

”O‘yla, izla, top”

Boshqotirma 3 guruhga bir vaqtda beriladi. Qaysi guruh tez va to‘g‘ri bajarsa g‘olib bo‘ladi.

Ushbu berilgan misollar va boshqotirmalar orqali o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri shakllantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari hamda oliy ta‘limning bitiruvchi kurs talabalariga ham ushbu maqoladan foydalanishni tavsiya beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Davlat ta‘lim standartlari. Toshkent -2017
2. X. Ibragimov, U. Yo‘ldoshev, X. Bobomirzaev “Pedagogik psixologiya”. Toshkent – 2007 y.
3. N. Boymurodov “Amaliy psixologiya”. Toshkent – 2008 y.
4. D. Zunnunova “Bolangizni bilasizmi?”. Toshkent – 2009 y.

ФИО автора: *Жавлон Тохиров* – БухДУ катта ўқитувчиси, мустақил тадқиқотчи

Название публикации: «ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК АСОСИДА ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ СИФАТИ ВА САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ЎЗARO БОҒЛИҚЛИК ОМИЛЛАРИ»

Давлат-хусусий шериклик асосида таълим хизматлари сифати ва самарадорлигини ошириш инновацион таълим тизимини ривожлантиришга олиб келади. Бундай шароитда модернизация қилинган инновацион ва рақамли иқтисодиёт шаклланади. Таълимнинг инновацион ривожланиши орқали инновацион иқтисодиётнинг барча субъектларида замон талабига мос кадрларнинг бўлишлигини тақозо қилади. Бу ўз навбатида, барча манфаатларни ўзаро манфаатдорлик асосида мувофиқлаштириш ва амалга ошириш механизми орқали ҳал қилишни тақозо қилади. Бу пировардида мулкый муносабатларнинг кенгайишини ҳам тақозо қилади. Бунинг ДХШ тизимида амалга оширилиши нафақат субъектлар ўртасида инновацион фаолият алмашинуви майдонини кескин кенгайтиради, балки миллий инновацион тизимнинг ижтимоий шартлилигини ҳам очиб беради. Натижада, жуда кўп кучларнинг бирлашишига олиб келади.

Хусусий мулкчиликнинг хусусий шериклик муносабатларига оид муаммосини ҳал қилишда, мулкчилик тузилмаси ва таълим тизимининг ўтмишдаги моделини қўллаб бўлмайд. Чунки бизда таълим тизими тарихан давлат томондан бошқарилган ва бепул амалга оширилган. Бундай эски мулкчилик тузилмаси ва таълим тизимининг модели, инновацион иқтисодиётни сунъий равишда чеклашга бўлган уриниш сифатида қабул қилинади. Шу туфайли мамлакатимизда ривожланишнинг бир омили сифатида Давлат-хусусий шериклик асосида таълим хизматлари сифатининг самарадорлигини аниқлашда микдорий кўрсаткичлардан бошлаб сифатий кўрсаткичларга ўтиб боради. Бунда қуйидаги босқичлар амалга оширилади:

1. Таълим сифатининг асоси бўлган ДХШни таълим тизимида ташкил қилинади.

2. Таълим сифатини таъминлайдиган тегишли моддий-технака асоси яратилади.

3. Таълим сифатини тўлиқ талаб даражасида таъминлайдиган кадрлар тизими шакллантирилади.

4. Таълимга жуда катта эҳтиёж муҳити яратилади, яъни замонавий билимга эга бўлишни хоҳлайдиган ёшлар (ўқувчи ва талабалар) шаклланади. Буларнинг изоҳи қуйидаги жадвалда келтирилган (1-жадвал).

**Давлат-хусусий шериклик асосида таълим хизматлари сифати
васамарадорлигига эришиш босқичлари**

Т/р	Таълим сифатига эришиш босқичлари	Таълим сифатига эришиш босқичларининг мазмуни
1.	Таълим сифатининг асоси бўлган ДХШни таълим тизимида ташкил қилинади.	Жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб, зарур ҳудудларда таълим тизими бўйича ДХШ асосидаги таълим муассасалари ташкил қилинади. Бунинг моддий асоси бир вақтнинг ўзида давлат ва хусусий тадбиркорлар инвестицияси жалб қилганлиги, бунда аниқ мақсад мавжудлиги, унинг рақобатбардош бўлишлигини таъминлаш зарурлиги оддий таълим муассасасига нисбатан аниқ мақсад билан ташкил қилинганлиги нуқтаи назаридан афзалликни таъминлайди.
2.	Таълим сифатини таъминлайдиган тегишли моддий-технака асоси яратилади.	Бугунги кун талабидан келиб чиққан ҳолда таълим сифатини таъминлаш учун тегишли моддий-техника асоси яратилган бўлишлиги лозим. Биринчи галда ахборот коммуникация технологиялари замон талабига жавоб берадиган ва бир вақтнинг ўзида узлуксиз электр энергияси ва интернет тўлқилари билан таъминланган бўлиши лозим. Чунки таълим учун ахборотларнинг бир қисми ҳозирги пайтда интернет орқали олиними билан бир вақтда, илғор педагогик технологияларни қўллаш ҳам ҳозирги пайтда ахборот технологиялар билан таъминланганликни тақозо қилади. Бу эса ўз навбатида, тегишли замон талабига ҳар томонлама мос моддий-техник таъминотни талаб қилади.
3.	Таълим сифатини тўлиқ талаб даражасида таъминлайдиган кадрлар тизими шакллантирилади	Таълим сифатини оширишда аниқ фанларни билиш билан бирга ҳаммадан талаб қиладиган ахборот коммуникация технологияларини ҳам яхши биладиган кадрлар шаклланган бўлиши лозим. Талаб даражасида кадрлар тизими шакллантирилмас экан, таълимда сифатини ҳам самарадорликни ҳам ошириб бўлмайди. Шу туфайли бутун таълим тизими замонавий кадрлар билан тўлиқ таъминланган бўлиши лозим.

4.	Таълимга жуда катта эҳтиёж муҳити яратилади, яъни замонавий билимга эга бўлишни хоҳлайдиган ёшлар (ўқувчи ва талабалар) шаклланади	Агар жамиятда интеллектуал мулкка катта эҳтиёж яратилса, мос равишда таълимга ҳам жуда катта эҳтиёж пайдо бўлади. Бу истаклар асосида сифатли таълимга эҳтиёж ва муҳити яратилади. Агар ёшларда (ўқувчи ва талабаларда) замонавий билимга эга бўлиш истаги кучли бўлса, улар сифатли таълимни талаб қилади. Сифатли таълимга талаб бўлган жойда сифатли таълим беришга зарурат ҳам пайдо бўлади. Буларнинг ҳаммаси пировардида, таълим сифатини оширишни хоҳлайдиган ёшларнинг шаклланишига олиб келади ва шунга мос таълим ҳам вужудга келади.

Ушбу жараёнларнинг ҳаммаси таълим сифатини оширишга қаратилган, жамият учун катта интеллектуал салоҳитга эга инсон капиталининг шаклланишига олиб келади. Натижада жамиятимизда рақобатбардош кадрлар корпуси шаклланади. Бу ҳолат мамлакатнинг барқарор тараққиётини таъминлаш имкониятини ҳам яратади.

Таълим тизимида ДХШ доирасида мулкка ва бошқаришга эгалик муносабатлари муҳим аҳамиятга эга. Ушбу жараёнда давлат билан тадбиркорлар кучлари ва мулклари билашган бўлади. Шу туфайли уни тартибга солиш анча мураккаб жараёндир. Бунинг учун мамлакатимизда Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 10 майда “Давлат-хусусий шериклик тўғрисида”ги ЎРҚ-537-сонли қонуни қабул қилинган. Бироқ бу қонун умумий бўлиб, унда ҳар бир соҳанинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олинмаган. Шу туфайли ушбу маслани кўриб чиқишда қуйидаги ҳолатларни ҳисобга олиш лозим бўлади:

Биринчидан, мулкчилик муносабатлари ўзгарувчан характерга эга. Чунки ДХШ фаолияти давомида, айниқса, таълим соҳасида улар сезиларли миқдорда ўзгаришлари кузатилади. Таълим соҳасига бошлангич инвестиция бир хил бўлган тақдирда ҳам кейинчалик уларнинг нисбати ўзгариб туриши табиий. Шу туфайли бундай ҳолатда мулккий муносабатлар қонун меъёрлари асосида тартибга солинади.

Иккинчидан, мулкчилик муносабатлари барча соҳалар сингари ДХШда ҳам ўта мураккаб ҳодисадир. Уларнинг тузилиши кўп қиррали. Мулкнинг бир қисми кўчмас мулк бўлса, яна бир қисми ишлатилиш давомида тез ўз қийматини йўқотадиган мулкдардан иборатдир. Агар алоҳида эгалик ҳуқуқи ҳар бир мулкдорга айри ҳолда бериладиган бўлса, асбоб-ускуналарга ажратилган инвестициялар маълум вақт ўтганидан кейин ишлатилиш муддати тугаб, ўзининг мулккий моҳиятини йўқотишлари мумкин. Мулккий муносабатлардаги ҳолислик, таълим сифати ва самарадорлигига таъсир этувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

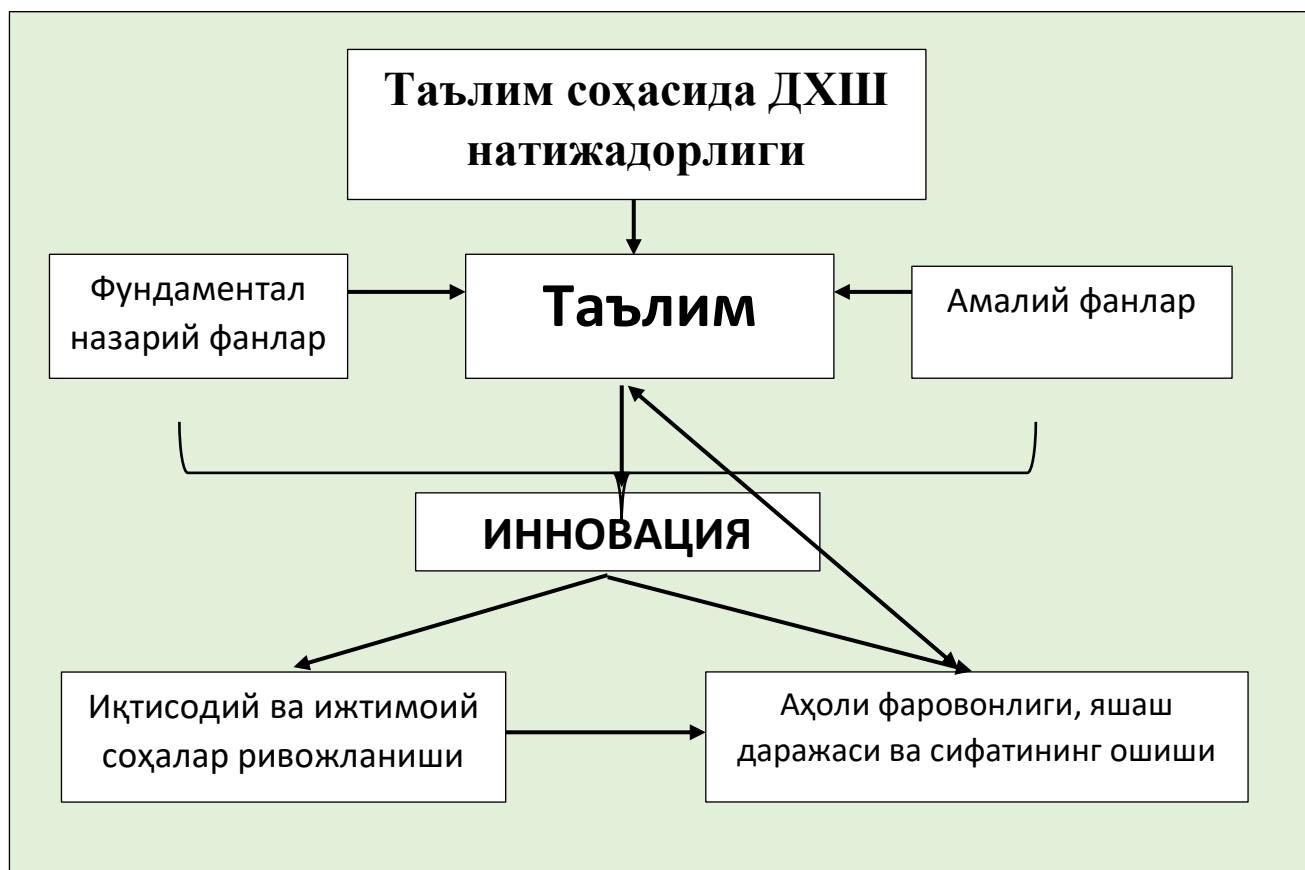
Учинчидан, таълим хизматлари сифати ва самарадорлиги ДХШ субъектлари ўртасидаги шериклик фаолиятининг алоқа турлари бўйича шаклланган муносабатларга ҳам боғлиқдир. Таълим тизимидаги ДХШ фаолиятининг замонавий амалиётида мулкчиликнинг барча таркибий элементлари ўзгариши бир қанча масалаларга ойдинлик киритишни тақозо қилади. Булардан бири ДХШга эгаликнинг муҳим хусусиятларини очиб беришда ушбу муҳим ҳолатни, яъни инновацион таълим тизимининг ривожланиб боришига олиб келишини кўрсатади. ДХШга эгалик қилишнинг элементар таркиби ўзгариши, янги алоқалар пайдо бўлиши, эскилар тартибга солиниши учун модди асос бўлиб ҳисобланади. ДХШга эгалик қилиш элементларининг қай даражада ўзгариши содир бўлганда, қандай йўл тутиш лозимлиги ҳақида ҳали ҳам назарий ва айниқса амалий тушунча мавжуд эмас. Шу билан бирга уларнинг янги хусусиятлари ва шериклар ўртасида аниқ алоқалар ривожланиш ҳолати ҳам аниқликни, меъёрий асосларни талаб қилади.

Тўртинчидан, таълим тизимидаги ДХШга эгалик қилишда мулкый таркибга янги элементларнинг кириб келиши, таълим соҳасидаги ДХШ фаолиятининг функционал йўналишини янада ўзгаришини олдиндан белгилаб беради, чунки кўпинча миқдорий ўзгаришлар сифат ўзгаришига айланиб боради. Бундай ўзгаришлар олдин объектлардаги ўзгаришни, кейинчалик субъектлар ўртасидаги эгалик ҳуқуқларининг ҳам ўзгаришига олиб келади. Мулкни кўпайтириш ва уни таълим тизимида амалга оширишнинг турли хил таҳлилларига кўра ДХШ тизимидаги таълим хизматларига жалб қилинган хусусий мулкнинг ўзига хос хусусиятларини, иқтисодий жиҳатдан алоҳида эга бўлган шахс шериклик тизимида тасарруф этиш ва эгаллаш функцияларини қандай бажарилиши ва эгалик ваколатлари қандай ўзгариши билан белгиланиши мумкинлиги ҳам ҳал қилиш лозим бўлган муаммолардан биридир.

Бешинчидан, бозор муносабатлари шароитида битта ҳақиқат борки, мулк эгасига фойда келтирмаса, ўз маъносини йўқотади. Фақатгина даромадга эгалик қилиш орқали мулкчиликнинг иқтисодий тоифаси тўлиқ очиб берилади. Ўз предмети учун хизмат қилмайдиган, иқтисодий муносабатлар характериға эга бўлмаган мулк, унинг иқтисодий ролини очиб бермайди. ДХШга эгалик ҳуқуқини амалга ошириш, таълимни ўзгартириш бўйича қўшимча мажбуриятлар билан боғлиқ. Баъзан, мулкни сақлаб қолиш учун, уни тақсимлаш керак, чунки таълим тизимини ўзгартириш бўйича ортиб бораётган мажбуриятлар индивидуал эгасининг имкониятларидан ошиб кетади. Буни инобатга олиб, шуни таъкидлаш жоизки, турли мулк эгалари бўлган тақдирда олинган фойдани тўғри тақсимлаш ҳам муҳим масалалардан биридир. Мулкдорларнинг оладиган фойдаси таълим сифатини ва самарадорлигини оширишга хизмат қилсагина у бир вақтнинг ўзида иқтисодий ва ижтимоий вазифасини ўтган бўлади.

ДХШнинг таълим хизматлари сифати ва самарадорлиги ўзгаришига бевосита боғлиқ бўлиб, ўз ичига бир қанча омилларни камраб олади. Таълим хизматлари энг аввало қандай фанларни (фундаментал назарий ва амалий) ўқитилиши билан боғлиқ. Ушбу фанларнинг турлари қайси мутахассисни тайёрлаётганлигига ҳам боғлиқ бўлади. Фундаментал назарий ва амалий фанлар

таълим билан ҳамкорликда жамиятнинг янги талабларига мос бўлса, инновацияни шакллантиради. Бу омиллар мажмуаси сўнгра инновацияга, иқтисодий-ижтимоий тараққиёт ва аҳоли фаровонлигига ҳам таъсир қилади. Шу туфайли унинг таълим билан ва таълимнинг аҳоли фаровонлиги ва яшаш даражасини ошириш билан ўзаро боғлиқлик модели ишлаб чиқилди. Бу қуйидаги расмда ўз аксини топган (1-расм).

1-расм. ДХШнинг таълим тизимидаги самарадорлик ва таълим хизматлари сифатини оширишга қаратилган омилларнинг ўзаро боғлиқлик модели

Расмдан кўриниб турибдики, ушбу омиллар бир-бири билан бевосита боғлиқ. Ҳаммаси пировардида мамлакат иқтисодиётининг ўсишига, ижтимоий ҳаётининг яхшиланишига, аҳоли фаровонлигининг ошишига, яшаш даражаси ва сифатининг ўнгланишига таъсир кўрсатади.

ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари тизимидаги натижадорлигига эришиш учун ушбу соҳага давлатнинг доимий эътибори бўлиши керак. Чунки ушбу масала ҳам таълим соҳасида кўрсатиладиган таълим хизматлари самарадорлиги ва сифатининг оширилишида муҳим стратегик омил ҳисобланади. Чунки ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари вақтинчалик жараён эмас. Уларнинг сони отиб бориши билан бирга сифати ҳам муттасил ошиб боради. Бундай стратегик масалаларни амалга ошириш учун қуйидагиларга эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ, деб топдик.

Биринчидан, агар ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассаси ижарада турган бўлса, ижара тўловларидан тўлиқ ва қисман озод қилиш масасини давлат назоратида бўлиши лозим. Чунки, таълим тизимида қўйилган инвестицияларнинг самарадорлиги, улардан олинадиган даромад, тадбиркорликнинг бошқа шакллариغا нисбатан бирданига амалга ошиб қолмайди.

Иккинчидан, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари талабалари (ўқувчилари) учун бошлангич йилларда атрофдаги стадион, спорт заллари, театр биноларидан маданий тадбирларни ва спорт ўйинларини ўтказиш мақсадида бепул фойдаланиш имкониятларини яратиб бериш ҳам мақсадга мувофиқ. Чунки ушбу иншоотларнинг бевосита таълим муассасида шаклланиши бироз вақтни талаб қилади.

Учинчидан, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг хорижда малакасини ошириш учун тегишли тартибда грантлар эълон қилиниб, уларни тизимли равишда амалга ошириш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ҳам мақсадга мувофиқ. Чунки, бундай таълим муассасаларида профессор ўқитувчилар таълим сифатини таъминлаши учун ўзимизнинг тажриба ютуқларимиз билан биргаликда хориж тажрибасини ҳам ўрганишни талаб қилади. Бу албатта давлатнинг кўмаги ва назоратига муҳтож жараёндир.

Тўртинчидан, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасаларида асосий ўқитишдан ташқари аҳолининг компьютер саводхонлиги, тадбиркорлик йўналишлари, ўзини ўзи банд қилиш бўйича тадбирларни амалга ошириш йўллари ўргатишга қаратилган кенг қамровли курсларни очишга рухсат берилиши ҳам мақсадга мувофиқ. Чунки, бу билан ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари кўшимча даромад топиш учун имкониятлар эшиги очилади ва аҳолининг ҳам фаровонлиги ва бандлиги муаммосининг ҳал бўлишига хизмат қилади.

Бешинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги “Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5117-сонли қарори билан қишлоқ ҳудудларида хорижий тилларни ўқитиш фаолиятини ташкил этиш учун тадбиркорлик субъектларига бир марталик субсидия ажратиш кўзда тутилган. Агар ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари атрофида бундай тадбиркорлик субъектлари фаолият кўрсатмаётган бўлса, аммо аҳолида унга эҳтиёж бўлса, бундай имтиёзни ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасаларига бериш ҳам мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Олтинчидан, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари профессор-ўқитувчиларининг амалий малакасини ошириш ва талабаларининг амалиётини ўтказиш мулк шаклидан қатъи назар, барча корхона ва ташкилотларда ташкил этишга рухсат берилиши ҳам мақсадга мувофиқ. Чунки, илғор тажрибалар барча мулк шаклидан қатъи назар, хўжалик юритувчи субъектларда шаклланган бўлиши мумкин. Ушбу ишга мамлакатимизда фаолият

кўрсатаётган хорижий давлатлар корхоналари ҳам жалб қилиниши бўйича тартибни жорий қилиш ҳам мақсадга мувофиқ.

Еттинчидан, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, талабалар ва мутахассислари учун зарур бўлган дарслик ва ўқув адабиётларини нашр қилиш, хорижий тилдаги ўқув адабиётларини таржима қилиш ва улар билан таъминлаш масалаларига ҳам давлат кўмаги лозим бўлади. Чунки ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасаларидаги ходимлар ва ушбу субъектларнинг имконияти айниқса бошлангич даврларда бироз чекланган бўлиши мумкин.

Саккизинчидан, аста-секинлик билан ҳаётимизга кириб келаётган (пандемия шароитида асосий фаолият шаклига айланди) масофавий ўқитишдан кенг фойдаланиш, электрон кутубхона, электрон дарслик ва ўқув қўлланмалар видео дарсликлар, тақдимотлар, талабаларнинг шу мавзу бўйича билиши лозим бўлган саволлари жойлашган ресурс “халтаси”ни ташкил қилиш ва уларга ҳар бир истеъмолчининг фойдаланиш имкониятини яратиш ҳам анча қулайлик туғдирадиган тадбирлардандир.

Агар биз тавсия қилган чора-тадбирлар амалиётга жорий қилинса, ўйлаймизки, ДХШ асосида ташкил қилинган таълим муассасаларининг бугунги рақобат муҳити яратилиб турган дамларда, уларнинг тез ривожланиши ва рақобатбардош таълим муассасаларининг шаклланиши учун имконият яратилади.

ФИО авторов: *Зарипова Садокат Илхамовна*

преподаватель русского языка и литературы

академического лица Ургенчского филиала ТИИТ

Рахимова Курбоной Маткаримовна

преподаватель русского языка и литературы

академического лица Ургенчского филиала ТИИТ

Ургенч, Узбекистан

Название публикации: «СВЯЗЬ ПСИХОЛОГИИ И ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ»

Аннотация: В этой статье рассматривается связь методики преподавания иностранных языков с психологией. Обосновывается термин психолингвистика, ее история, связь с преподаванием иностранных языков, цели психолингвистики. В статье показывается структура мотивации, а также ее зависимость от уровня интерес учащихся и студентов к учебной деятельности и способа организации учебного процесса по иностранному языку.

Annotation: This article examines the relationship between teaching methods of foreign languages and psychology. The term psycholinguistics, its history, connection with the teaching of foreign languages, the goals of psycholinguistics are substantiated. The article shows the structure of motivation as well as its dependence on the level of interest of pupils and students in educational activities and the way of organizing the educational process in a foreign language.

Annotatsiya: Ushbu maqola chet tillarini o'qitish metodikasi va psixologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi. Psixolingvistika atamasi, uning tarixi, chet tillarini o'qitish bilan aloqasi, psixolingvistikaning maqsadlari asoslanadi. Maqolada motivatsiya tuzilishi, shuningdek o'quvchilar va talabalarning o'quv faoliyatiga qiziqishi darajasiga va chet tilida o'quv jarayonini tashkil etish uslubiga bog'liqligi ko'rsatilgan.

Способ преподавания зарубежного языка содержит теснейшую ассоциация с психологией, то есть с *психолингвистикой* (дисциплина, которая находится на стыке психологии и лингвистики. Изучает взаимоотношение языка, мышления и сознания. Возникла в 1953 году), собственно, что довольно принципиально для педагогов, обучающихся русскому языку. Не надо изъяснять, как нужно преподавателю аристократия, как воспринимается материал учениками, как слушатели запоминают его.

Особенную значимость для педагога имеют эти вопросы: какую роль играет мотивация в запоминании учебных материалов, каковы старания, затрачиваемые учениками на запоминание материала, как воздействует состав лексики на запоминание и прочность формируемых создаваемых ассоциаций, какое время нужно слушателю курсов для развлечений, для повторения, каково важное численность повторений? Учителю принципиально аристократия численность лексических единиц, которое средний ученик в состоянии уяснить за конкретный отрезок времени, а при исследовании фонетики преподаватель обязан уделять внимание законам привыкания. Конечно, что, владея данной информацией, наставник имеет возможность больше правильно задумывать учебную работу.

Термин *психолингвистика* принадлежит южноамериканскому специалисту по психологии Дж. Р. Кантору (впервые применен в 1936 году в книжке Дж. Кантора «Объективная психология грамматики»); обширное использование получил впоследствии публикации заметки учащегося Кантора, — Н. Г. Пронко в заметке «Язык и психолингвистика» (1946).

У психолингвистики 3 ведущих теоретических источника.

1. психологическое назначение в языкознании. Лингвисты минувших веков писали о том, собственно, что язык — это работа духа и отблеск культуры народа. При данном они замечали, собственно, что язык имеет для себя не лишь только материальный, но и психологический составляющую, и что наиболее принадлежит индивиду. Являясь условием общения и регулируя работу человека, язык ограничивает знание мира и готовит невыполнимым абсолютное осознание иного человека. Одной из главных доктрин в ситуации

психолингвистики стала догадка Сепира — Уорфа (гипотеза лингвистической относительности). Как раз спасибо функциональному вниманию Б. Л. Уорфа к взаимоотношению языка и мышления данный вопрос стал деятельно взлетать и исследоваться в научном мире.

2. ключ психолингвистики — работы американских структуралистов, и, до этого всего, Н. Хомского, который думал, собственно, что владение языком основано на возможности изготавливать верные предложения.

3. источником психолингвистики считаются работы специалистов по психологии, занимавшихся вопросами языка и речи. В работах Л. С. Выготского организация процесса изготовления речи трактуется как очередность фаз работы (мотивация — идея, мысль — внутреннее текст — реализация). В концепции Л. В. Щербы постулируется присутствие языкового материала (текстов), языковой системы (словарей и грамматики) и языковой работы (как говорения и осознания речи). Российская психолингвистика сложилась, до этого всего, как доктрина речевой работы.

Психолингвистика изучает:

- описание речевых извещений на базе исследования устройств порождения и восприятия речи;
- исследование функций речевой работы в обществе;
- изучение связи меж речевыми сообщениями и чертами членов коммуникации (превращение целей говорящего в сообщения, интерпретация их слушающим);
- анализ речевого становления в связи с развитием личности.

Порождение речи

Процесс изготовления речи буквально не присматриваем — и в следствие этого довольно сложен для описания. Большущее численность моделей выстроено на основании ремарко-говорок и пауз в речи. Трансформационно-генеративная грамматика Н. Хомского подразумевает, собственно, что человек оперирует определёнными правилами, позволяющими ему раскатать глубинную структуру в поверхностную. С психической точки зрения процесс порождения

речи заключается в том, собственно, что говорящий по определённым правилам переводит личный мыслительный (неречевой) план в речевые единицы определенного языка. При данном человек оперирует не статистическими закономерностями языка, а смысловыми единицами, которые обуславливаются коммуникативным планом. Имеющая место быть у человека внутренняя речь предикативна, свёрнута и образна. Только выбор грамматической системы и подбор лексических единиц проделывают думы человека дешевыми находящимся вокруг. Идея совершается в слове (Л. С. Выготский). Речь что наиболее дает собой работа по вербализации образов сознания человека.

Восприятие речи

Восприятие речи — это процесс извлечения значения, оказавшегося за наружной формой речевых выражений. Обработка речевых сигналов протекает поочередно. Восприятие формы речи настоятельно просит познания лингвистических закономерностей её возведения. Восприятие письменной речи исполняется скачкообразными перемещениями око. В том числе и в случае, если текста несут оплошность, но напоминают текста, свои люди реципиенту, они воспринимаются как свои люди. Восприятие неосознаваемо как действие восприятия формы — это практически всякий раз переход незамедлительно к семантике. Впрочем, в что случае, в случае если смысл текста соперничает с его формой, появляется затруднение при чтении.

Весомую роль в восприятии текста играет его многозначность, при данном в процессе восприятия текст соотносится с другими текстами такого же семантического поля. При восприятии тирад реципиент имеет возможность испытать затруднение в что случае, в случае если наличествует неоднозначность в их истолковании (см. еще Эффект Струпа). Для реципиента не принципиально, в какой синтаксической форме предъявляется тирада. Не считая такого, необходимым для восприятия считается познание реципиентом языка, на котором сотворено известие.

Воспринимая речь, человек соотносит произнесенное с реальностью, со собственными познаниями о ней, со собственным навыком. Человек имеет

возможность восстанавливать пропущенные куски, черпая информацию из собственного сознания. В процессе восприятия человек деятелен, выдвигает догадки сравнительно последующего содержания и воплотит в жизнь смысловые подмены. Психолингвистика восприятия слова близка библио-психологии, которую разрабатывал Н. А. Рубакин.

Бессчетные научные изучения демонстрируют, собственно что частотность текста определяет эффективность его определения как в устной, например и в письменной речи.

Не наименее необходимым психолого-педагогическим нюансом учебного процесса является воздействие состава лексики и темы разговорных что на запоминание и прочность формируемых ассоциаций. Работая дифференцированно с группами финнов, педагоги всякий раз знают, собственно, что лексический минимальное количество и тематико-ситуативный материал для студентов, молодых исследовать российский язык и совершенствующих свой уровень знаний будет разным.

Эти дидактические основы, как доступность, с одной стороны, и развивающее изучение - с иной, делают рабочую, заинтересованную атмосферу на упражнениях, повышают внимание и, как последствие, позитивно воздействуют на запоминание и крепкость формируемых ассоциаций.

Невозможно не уделить внимания и настолько необходимому психолого-педагогическому причине, каким считается отбор рационального числа лексических единиц, которое средний ученик в состоянии уяснить за конкретный отрезок времени. Приезжающие на курсы слушатели предполагают собой разновозрастную аудиторию: есть люди пенсионного возраста, есть ученики техникумов, институтов, есть люд среднего возраста. Конечно, собственно, что скорость запоминания у лиц различных возрастных категорий различна. Не принимать во внимание данный значительный психический момент невозможно. Группа же подбирается не по возрастному симптому, собственно, что в какой-то мере осложняет работу педагога. Что не наименее, обучая на протяжении ряда лет финских курсантов, учителя создали для себя грядущий вывод: ни в коем

случае, пытаюсь активизировать лексикографический припас курсантов, не перегружать их, например, как есть психический граница восприятия и запоминания. 10-15, временами 20-25 свежих текстов в направлении 1-го курсового денька - подходящий вариант для усвоения учениками, так как не надо забывать, собственно, что не лишь только исследование свежих текстов считается целью учебного процесса, но и перевод лексем из пассивного словарного припаса в деятельный. В следствие этого для тех слушателей, которые уже знакомы с сведениям словарным минимальным количеством, мы рекомендуем ансамбль тренинговых упражнений и игровых обстановок, чередуя их с внеурочными событиями, учебными экскурсиями, во время коих в реальной жизни и языковой среде ученики закрепляют приобретенные на упражнениях познания. Например, соблюдается ещё раз из наиглавнейших психических качеств - учет времени, важного для развлечений и повторения, тем более, когда повторение случается в ненавязчивой форме, в настоящих актуальных обстановках. К примеру, учебные экскурсии и прогулки по городку целенаправленно задумывать впоследствии исследования этих лексических тем, как "Мегаполис ", "Автотранспорт ", "Почта. Телеграф. Телефонный аппарат ", "Эпохи года ", "В музее. В театре. В кинотеатр " и др.

Ассоциация способа преподавания зарубежных языков с психологией одевает не лишь только артельный нрав, она содержит и собственные своеобразные особенности, так как, к примеру, психология увлекается изучением речи (ее обликов, структуры и т.д.), способ же преподавания языка выделяет вероятность решить вопрос, как взрастить речь жителей изучающих русский язык.

Исследуя методическую литературу последних лет, возможно устроить вывод о том, собственно, что для передового изучения зарубежным языкам делается свойственным обращение к психологически направленной способу, и оно не невзначай, например, как выделяет подходящие итоги в учебном процессе.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Беляев Б. В. Психологические основы усвоения лексики иностранного языка. – М., 1964.
2. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. 5- 11 классы. М., 2000.
3. Психология и основы методики преподавания иностранных языков / Г. Е. Ведель. Воронеж: Издво Воронеж. унта, 1974. 271 с.
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
5. <https://hr-portal.ru/article/psihologicheskie-aspekty-obucheniya-russkomu-yazyku-finskih-slushateley>

ФИО автора: *Abdug'afforov Abboskho'ja Abdulla o'g'li* - a student of
Tashkent Pharmaceutical Institute
Tashkent, Uzbekistan

Название публикации: «SOME WAYS OF HOW TO MOTIVATE STUDENTS
TO LEARN ENGLISH PERFECTLY»

Annotation: *In this article we shall focus on language learning strategies, ways and recommendations for language learners. Professional specialists' points of view, instructions, advice are also mentioned in this article. The aim of this work is to evaluate a foreign language learning and acquisition strategies used by foreign language learners.*

Key words: *strategy, investigate, instruction, language, recommendation, memorize.*

Learning a foreign language is not an easy matter. This process requires a lot of efforts, power and desire. Especially, language teaching provides comprehensive accounts of different language teaching methodologies and is rich with ideas and techniques for teaching a language.

A good way of learning about new activities and techniques is to read the various teachers' magazines and journals that are available. In recent years, however, there has been a growing interest amongst psychologists in the cognitive strategies people use to think, to learn and to solve problems²⁴In our daily lives we are surrounded by the shifting tides of change. The field of education also has many changes. Naturally, learners themselves also change; they grow older as they respond to changes in society²⁵. In order to become a well-learned language learner, the learner needs to be consciously aware of what strategies to know and what principles to follow.

²⁴ Marion Williams, Robert L. Burden. Psychology for language teacher. Cambridge University Press, 2010, 143 p

²⁵ Peter James, Teachers in Action, Cambridge University press, February 22, 2011.

Here, we want to mention some learning strategies. Most of us have already used some or all of the following in learning a foreign language:

- repeating words over and over again; During my classes I always ask my learners to repeat new words, word combinations again and again. It helps them to enlarge their own vocabulary
- write an essay which you have learnt. As we know, in writing process, we have to follow these rules. Avoid very long, complicated sentences (with these, it is easier to make mistakes), or sentences which are too short. Not to translate from English into Uzbek. If you do this, you will inevitably make mistakes. It is better to think how you can express your ideas in a clear, simple way in English, using vocabulary and grammatical forms that you are sure of. Try and incorporate grammar which you have studied into your essays, for example, the passive voice, relative pronouns, indirect speech, etc. The best way to write well in English is to have read a wide variety of texts in English, which will both improve your level of comprehension and help you to form opinions and have ideas about which you can write.
- listening attentively to try to distinguish words: Memory is particularly important in learning a language. One of the main problems language learners face is memorizing vocabulary items. The teaching of ways of remembering things, including mnemonic strategies and involving more than one of the senses is likely to more than justify the time involve.
- testing yourself to see if you remember words; Attention is one area where an information processing approach has provided valuable insights into the working of the human mind. It is clear to any experienced teacher that some language learners have considerable difficulty in paying attention to their work and it will have a negative effect on their learning.
- guessing the meanings of unknown words;
- using your knowledge of language rules to try to make new sentences;
- rehearsing in your head what you are about to say;

- practicing the sounds of the language to yourself;
- asking a speaker to repeat something;
- pretending that you understand in order to keep the communication going;

These are some of the many strategies that people use to try to succeed in the complex task of learning a foreign language. It has also proved difficult to define and to classify learning strategies, partly because terms such as skills, strategies are used differently by different people.

There are two questions to respond. Can individuals learn to become more successful at learning, and, can we as teachers help people to learn more effectively? Traditionally, curricula have tended to concentrate on imparting knowledge and skills, and have neglected the teaching of how to learn. Having gained a lot of knowledge on methodology, to my mind, in language learning process, teachers' role is necessary.

In one word, strategies can be cognitive, that is, they can involve mental processing, or they can be more social in nature, and their effective use is enhanced by metacognitive awareness. Scientist Rubin suggests that there are three major types of strategies used by learners. She identifies six main cognitive strategies contributing directly to language learning. Clarification/verification refers to strategies used by learners to check whether their understanding of a rule language item is correct. Here, learners can clarify their basic knowledge by checking²⁶.

1. Guessing/inductive inferencing refers to various strategies concerned with making hypotheses about how the language works. Here, learners need to be able to select appropriate information, attend to what is important.
2. Deductive reasoning is a strategy where the learner uses knowledge of general rules to produce or understand language. By writing essays, control works, doing some research work learners can appreciate their understanding the language.

²⁶ Marion Williams, Robert L. Burden. Psychology for language teacher. Cambridge University Press, 2010.

3. Practice is concerned with storage and retrieval of language. This includes such strategies as repetition and rehearsal. Learners may check their knowledge by acting and making presentations, explanations before audience.
4. Memorization. This category includes mnemonic strategies and using lexical groupings.
5. Monitoring refers to learners' checking of their own performance, including noticing errors and observing how a message is received.

Here, we can also mention communication strategies. They are used by a learner to promote communication with others. These processes are very essential to language learners. Many scholars believe that interaction, the act of communicating with another person, plays a significant part in foreign language learning. First, Michael Long believes comprehensible input is of great value, but believes it is best received through interaction. This is because when a fluent speaker and a less fluent speaker interact, they enter into a negotiation of meaning. As they use the situational context, repetitions, and clarifications to maximize comprehension, the more likely the learner will receive input just beyond his present competency²⁷.

All foreign language teachers attempt to draw students' attention to learning process. Language learning is difficult and takes a very long period of time. Learners may not see the benefits of spending time and energy in learning English if the effort does not have an early payoff or it feels outside their own comfort zone. However, we know that motivation is an important condition for language learning, so teachers need to engage their learners and motivate them to work persistently at learning the new language.

In the concluding section, I'd like to comment on the main role of learning strategies, in learning and teaching process. We should advise all learners to get involved in using different learning tools, audio-visual aids, and principles in learning process in order to get fruitful information belonging to their academic themes. Writing

²⁷ Ellis, Rod. Second Language Acquisition. New York: Oxford University Press (1997).

and expressing in one article we cannot actually make conclusion on this sphere. We also want you to share your opinion, problems and your ideas with us. Best practices are a must for all teachers to educate students effectively, productively and efficiently. All foreign language teachers must look at the research available and make educated decisions about how to engage in instruction. With this accessibility comes responsibility, although, as foreign language educators have to know all implement this information to classroom practice to become the best learning resource possible to all students. As a teacher you will have a rare privilege and responsibility: you can affect and change the lives of children and students. It is the basic nature of the job to guide academic leaning, to help students to get knowledge in teaching subjects. Research shows that effective classroom managers are nearly always respectable planners. Good teachers, instructors also carefully arrange their classroom to minimize disturbances and make sure that instruction can proceed efficiently.

USED LITERATURE

1. Marion Williams, Robert L. Burden. Psychology for language teacher. Cambridge University Press, 2010.
2. Peter James, Teachers in Action, Cambridge University press, February 22, 011.
3. Ellis, Rod. Second Language Acquisition. New York: Oxford University Press (1997).
4. Rob Reynolds (2019) Three Recommendations for the Future of Foreign Language Study, The Future of Education
5. <https://www.ef.com/wwen/blog/language/how-to-learn-english-faster/>

ФИО автора: *Ochilov O'lmasjon Bozorboevich*

O'R OHABYu Ijtimoiy - iqtisodiy va gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Название публикации: «BUGUNGI DUNYO MAMLAKATLARI GLOBAL MUAMMOSI BO'LGAN KORRUPSIYA – BU TARAQQIYOT KUSHANDASIDIR»

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi global muammo bo'lgan korrupsiyaga umumiy ta'rif berilib, uning mazmun - mohiyati, salbiy oqibatlari, jamiyatga zarar keltiruvchi illat ekanligi hamda jamiyat va davlat ravnaqiga qanchalik raxna solishi mumkinligi haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Demokratiya, korrupsiya, javobgarlikning muqarrarligi, xavfsizlikka tahdid, shaffoflik, fuqarolik jamiyati, adolatsizlik, tengsizlik, terrorizm, modernizatsiyalash, huquq ustuvorligi.

Korrupsiya - nima? Ilmiy adabiyotlarda unga quyidagicha ta'rif beriladi:

Bir davlatda natija bergan usul boshqa davlatda u qadar samara ko'rsatmasligi mumkin. Shuning uchun har bir davlat va jamiyat korrupsiyaga qarshi kurashish yo'lini o'zi tanlaydi, aniqrog'i, qanday yo'l to'g'ri ekanini hayot ko'rsatadi. Qonunda korrupsiyaga qarshi kurashni keng qamrovda olib borish choralari ko'zda tutilgani, bu borada har bir masalaga alohida e'tibor qaratilgani bejiz emas.

Korrupsiya so'zi «sotish», «sotilish» degan ma'nolarni ham anglatar ekan. Rahbar yoki mas'ul kishi qanday qilib korrupsiyaga qo'l uradi? Bunga qanday omillar sabab bo'ladi?.. Bu savollarga javob har xil bo'lishi mumkin. Lekin shunisi aniqki, sotadigan, sotiladigan odam hech bir vazifani ko'ngildan bajarmaydi.

Korrupsiyaga aloqador odam qonunni buzishidan tashqari, o'zining kimligini, e'tiqodi, ma'naviyati qay darajada ekanini oshkor qiladi. Bunday odam nafaqat moliyaviy ziyon - zahmat yetkazadi, balki davlatni, demokratiyani behurmat qilib, obro'sini to'kadi, unga non - tuz berib katta qilgan, ilmu hunar, obro' va mansab bergan el-yurtning yuziga oyoq qo'yadi.

“Korrupsiya - shaxsning o‘z mansub yoki xizmat mavqeidan shaxsiy manfaatlarini ko‘zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonung xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek, bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish”.

Korrupsiya har qanday davlat va jamiyat rivojiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi xavfli omil, barcha mamlakatlarga tahdid soluvchi murakkab ijtimoiy - siyosiy, iqtisodiy hodisadir. Shu bilan birga, uning ta‘siri ostida fuqarolarning ijtimoiy adolatga, haqiqatga va davlat organlariga ishonchi yo‘qoladi. Har qanday jamiyat uchun ushbu jinoyatga qarshi kurashish eng dolzarb masalalardan biridir. Bizning davlatimiz korrupsiyaning oldini olish va uning ildizlariga barham berish maqsadida ko‘pgina tadbirlarni amalga oshirmoqda.

2003 yil 9 dekabrda BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi imzolanganligi hamda shu kunni “Xalqaro korrupsiyaga qarshi kurashish kuni” deb e‘lon qilinishi ham fikrimizning isbotidir.

Qonunga ko‘ra, korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha faoliyatni amalga oshirivchi, bu jarayonda ishtirok etuvchi organlar hamda tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish uchun Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha respublikada idoralararo komissiyasi tashkil etildi.

Korrupsiya – bu jamiyatni turli yo‘llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. Mazkur illat demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to‘sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib gullashi uchun sharoit yaratib beradi.

Ta‘kidlab o‘tish o‘rinliki, ushbu zararli hodisa katta yoki kichik, badavlat yoki kambag‘al bo‘lishidan qat‘iy nazar, barcha mamlakatlarda uchraydi. Ushbu zararli illatni bartaraf etish bo‘yicha jahon hamjamiyati tomonidan bir qator samarali ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lsada, hanuzgacha u bartaraf etilmagan.

Xususan bizning mamlakatimizda ham bu taraqqiyot kushandasiga qarshi kurashish maqsadida ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Bunga misol qilib, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi tomonidan 2017 yilning 3 yanvar sanasida Prezidentimiz tomonidan tasdiqlanib, 4 yanvar sanasida kuchga kirgan

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to’g’risida”gi qonuni va uning ijrosini ta’minlash maqsadida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan 2019 - 2020 yillarda “Korrupsiyaga qarshi kurash davlat dasturi to’g’risida” gi 2019 yil 27 maydagi farmoni, hamda O’zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 210, 211 va 212 - moddalarini aytib o’tish joizdir. Bunda pora olish, pora berish hamda pora olishga vositachilik qilish haqida ma’lum jazo turi belgilangan.

“Korrupsiyaga qarshi kurashish to’g’risida” gi qonuni 6 - bob va 34 - moddadan iborat ushbu qonunda korrupsiyaga qarshi kurashish bo’yicha keng qamrovli chora-tadbirlar va me’yorlar belgilangan.

Qonunda korrupsiyaga qarshi kurashish bo’yicha faoliyatni amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi organlar hamda tashkilotlar, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida huquqiy madaniyatni yuksaltirish, korrupsiyaning oldini olishga doir chora-tadbirlar, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni aniqlash, ularga chek qo’yish, javobgarlikning muqarrarligi kabi masalalar aniq belgilab qo’yilgan.

Korrupsiya bir necha ming yillik tarixga ega.Yozma manbalarda korrupsiyaga qarshi kurashgan davlat sifatida eramizdan avvalgi Shumer podshohligi e’tirof etiladi. Korrupsiya bizning kunlarga yetib kelganligi shundan dalolat beradiki, boshqa illatlar kabi, uni ham tag – tugi bilan yo’qotib bo’lmaydi. Hatto rivojlangan G’arb davlatlari ham korrupsiyadan butkul xalos bo’lolmagan. Biroq jamiyat rivojiga xavf soluvchi korrupsiyaning oldini olish, unga qarshi kurashish yer yuzidagi barcha davlatlarda hamisha va hamma zamonda davom etgan.

Aytish joizki Qur’oni Karimda ham poraxo’rlik bevosita ta’qiqlanadi:

“Bir – birlaringizning mollaringizni botil yo’l bilan yemang. Bilib turib odamlarning mollaridan bir qismini yeyishingiz uchun uni hokimlarga gunohkorona tashlamang” (Baqara surasi, 188 - oyat). Poraxo’rlik va korrupsiya o’zbek jamiyatining rivojlanishiga, xususan, demokratik yangilanish hamda modernizatsiyalash jarayoniga har jihatdan xalaqit bermoqda.

Korrupsiya, avvalo, jamiyatda adolatsizlik, tengsizlik va aholining noroziligiga olib keladi, bu esa barcha sohadagi islohatlarning natijasiga salbiy ta’sir etmay

qolmaydi. Fuqarolarimizda huquqiy ong hamda huquqiy madaniyatning yetarli darajada emasligini, o'z haq - huquqini himoya qila olmasligi jamiyatda adolat mezonining buzilishini ko'paytiradi; siyosiy institutlar, jamoat tashkilotlari shaklan demokratik mezon, G'arb andozasiga o'xshasada, mazmun - mohiyatiga ko'ra, zamon talabidan orqada qolmoqda, bu qonunchilik esa oldinga siljishimizga xalaqit beradi.

Eng avvalo, korrupsiyaga qarshi kurashishni oiladan boshlash darkor. Bu borada ayollarning roli katta, deb hisoblaymiz. Agar o'g'rilik yoki pora hisobiga kelgan luqmaning tag - ildizini ayollarimiz surishtirib bilsa, ochiq fikrini aytolsa, erlar halol risqni izlashga tushib, ishi va oilasiga fayz - baraka, sokinlik hamda hotirjamlik qaror topishi, shubhasiz.

O'zbekiston Respublikasida "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida" gi qonunning 4 - moddasida qonuniylik, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustunligi ochiq va shaffoflik, tizimlilik, davlat va fuqarolik jamiyatining hamkorligi, korrupsiyaning oldini olishga doir chora - tadbirlar ustuvorligi, javobgarlikning muqarrarligi, korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari ekanligi takidlangan.

Muxtasar qilib aytganda, korrupsiya - taraqqiyot kushandasi, xavfsizlikka tahdid tug'diruvchi xavfli jinoyat. Bu illatga qarshi kurashish tegishli organlargagina emas, barchaning ishi bo'lishi zarur. Shundagina biz ushbu xavfni bartaraf etgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi" qonun. 2017 yil 3 yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. 1994 yil 22 sentabr.
3. Sh. Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan, 2019 - 2020 yillarda "Korrupsiyaga qarshi kurash davlat dasturi to'g'risida" gi farmon. 2019 yil, 27 may.

ФИО авторов: *Феруза Исламова ТАҚИ, Моҳаммед Абдул Жалеел УТТИ*

Название публикации: «ТАЛАБАЛАРГА “ДАСТУРЛАШ АСОСЛАРИ” БЎЙИЧА ТАЪЛИМ БЕРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ»

Аннотация. Мақолада ҳозирги замон талабларига мос келувчи инновацион таълим технологиялардан фойдаланиб, “Дастурлаш асослари” йўналишини ёритиш асослари келтирилган.

Калит сўзлар. Дастурлаш, алгоритмлар, аудитивизуал восита

Мамлакатимизнинг ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсати замонавий ахборот-коммуникацион технологияларини ривожлантириш ҳамда такомиллаштиришнинг замонавий жаҳон тамойилларини ҳисобга олган ҳолда миллий ахборот тизимини яратишга қаратилгандир.

Бугунги кунда ахборот технологиялари соҳаси Республикаимизнинг ривожланишида муҳим ўрин тутиб келмоқда. Ўтган йиллар мобайнида ҳукуватимизнинг юртимизда ахборот технологияларини кенг жорий қилиш ва ривожлантириш борасида олиб борган сиёсати бугун ўз натижаларини бермоқда.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, фуқароларнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратди. Республикаимизда таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, замонавий эҳтиёжларга мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш билан таълим соҳасига замонавий ахборот-коммуникацион технологияларни изчил татбиқ этиш ишлари узлуксиз олиб бориляпти. Масалан, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигидаги 2020 йил 8 июн куни ахборот технологиялари ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш борасидаги ислохотлар натижадорлиги тўғрисида ўтказилган

йиғилишнинг 43-сон баёни 4-банди ижросини таъминлаш мақсадида "Бир million дастурчи" лойиҳаси шу жумладандур. Лойиҳанинг асосий мақсади:

- Ёшларни дастурлаш соҳасига қизиқтириш;
- Уларга бу таълимий сафарда ёрдам бериш ва кўмаклашиш;
- Фан бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ошириш дан иборатдир.

Юртимизда очилган бир қанча чет эл университет ва институт филиаллари ҳам шу жумладандир. Уларнинг асосий мақсади, Жаҳон талабларига жавоб берадиган баркамол, интеллектуал ва салохиятли мутахассис тайёрлашдан иборатдир.

Хозирда дастурлаш асослари жуда долзарб соҳа бўлганлиги учун, кўпгина ёшлар шу соҳани эгаллашга ҳаракат қилмоқдалар.

“Дастурлаш асослари” йўналиши бўйича талаба алгоритмик тиллар, алгоритм ва унинг хоссалари, алгоритмларни тасвирлаш усуллари, рекурсия ва итерация, алгоритмнинг мураккаблиги тушунчаси, алгоритм турлари, самарали алгоритмлар тушунчасига эга бўладилар. Назарий билимлар билан бирга амалий машғулотлар бир пайтда олиб борилади. Амалий машғулот давомида назарий билимлар мустаҳкамланади. Амалий машғулотларда тадбиқлар кенг қўлланилаётган асосий математик усулларни ўргатишга эътиборни кучайтириш лозим. Маълум сабабларга кўра маърузага кирмаган ва мураккаб бўлган тушунчаларни амалий машғулотларда кўриб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Амалий машғулотларни ўтказишда қуйидаги дидактик таомилларга амал қилинади:

амалий машғулотларининг мақсадини аниқ белгилаб олиш;

ўқитувчининг инновацион педагогик фаолияти бўйича билимларни чуқурлаштириш имкониятларига талабаларда қизиқиш уйғотиш;

талабада натижани мустақил равишда қўлга киритиш имкониятини таъминлаш;

талабани назарий-методик жиҳатдан тайёрлаш;

амалий машғулотларда нафақат аниқ мавзу бўйича билимларни яқунлаш, балки талабаларни тарбиялаш манбаи ҳамдир. Амалий машғулотларда талабалар муайян масала бўйича мавжуд бўлган ёки мустақил тарзда **кичик ишчи гуруҳлари** ёрдамида ҳосил қилинган алгоритмларни муҳокама қиладилар. Мазкур мавзуларга оид тест масалалар тузиб, улар асосида тузилган дастурлар мажмуасини тузадилар ва компьютерда олинган натижаларни биргаликда таҳлил қиладилар. Бундай вазиятда ўқитувчи тьютер вазифасини ўташи мумкин.

Самарали таълим технологияларининг янги шаклларида бири-амалий тадқиқотлар ёрдамида **муаммоли вазиятли таълимдир**. Бу таълим муайян реал вазиятнинг тавсифи, маълум бир маълумотларга кўра тайёрланган ахборот ўқувчиларга ҳар хил турдаги ахборотларни таҳлил қилиш, уни умумлаштириш, муаммони шакллантириш ва уни мумкин бўлган ечимларини белгиланган мезонларга мувофиқ ишлаб чиқиш кўникмаларини ўргатиш учун мўлжалланган.

Талабалар билимини баҳолаш учун "Ассесмент" технологиясидан фойдаланиш ўқитувчининг вақтини тежаши билан бирга ўқувчиларни дарсни яхшироқ тушунишларига ёрдам беради.

“Дастурлаш асослари” ни ўқитишда мультимедиа ва инфографика элементларидан ўқув жараёнида фойдаланиш овоз, графика, анимация, видео воситаларни кенг масштабда татбиқ этиш имкониятини туғдиради.

Интернет тизимининг кенг имкониятларини, ўқитишнинг аудиовизуал воситалари(ўқув киноси, телеэшиттиришлар, видеороликлар) ўқув жараёнларини самарадорлигини оширишга, изчил тараққиётга, яратиладиган дастурларни кенг амалиётга кенг татбиқ этишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Azamatov A.R., Boltayev B. Algoritmash va dasturlash asoslari. O'quv qo'llanma. T.: "Cho'lpon", 2013 y.
2. Mo'minov B. Informatika. O'quv qo'llanma. T.: "Tafakkur-bo'stoni", 2014 y.
3. Algorithms, Fourth Edition (Deluxe): Book and 24-Part Lecture Series 1st Edition , Addison-Wesley Professional , USA, 2015

ФИО автора: *Suyarova Mahliyo*

Shahrisabz shahar MTB tasarufidagi 26-DMTT tarbiyachisi

Название публикации: «МАКТАBGACHA YOSHDAGI BOLALAR MA'NAVIYATINING SHAKLLANISHIDA OILA TARBIYASINING O'RNI VA AHAMIYATI»

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Nizomga muvofiq bola maktabgacha ta'limni uyda ota-onalarining mustaqil ta'lim berishi orqali yoki doimiy faoliyat ko'rsatadigan maktabgacha tarbiya muassasalarida, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb qilingan bolalar uchun bolalar bog'chasida, maktablarda, mahallalarda tashkil etilgan maxsus guruhlar yoki markazlarda oladi.

Bolalarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalashda maktabgacha ta'lim muassasalarining o'rni nihoyatda katta bo'lib u aniq va puxta ishlangan reja va dasturlar asosida amalga oshiriladi. Ammo uyda tarbiyalanayotgan bolalar ham ko'pchilikni tashkil etadi. Shu o'rinda, ular bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlari qanday bo'lishi kerak degan o'rinli savol tug'iladi.

Bola tarbiyasi oilaning barcha a'zolaridan nafaqat bolalarga nisbatan to'g'ri munosabatni, balki ularning taqdiri uchun yuksak ma'suliyat xissini ham taqozo etadi.

Oilada tarbiyani har tomonlama, jumladan ma'naviy, axloqiy, aqliy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyalarini birgalikda olib borish uyda tarbiyachi(ota-ona, buva-buvi, opa-uka va h/o)lardan tajriba va malakani talab qiladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ilk ko'rinishlari avvalo oilada shakllanadi.

Oilaviy tarbiya jarayonida shaxsning bir qator axloqiy jihatlari shakllanadi-ki, boshqa hech qaysi tarbiya ob'ekti oiladagidek yuqori natija bermaydi. Ularga insonparvarlik, mehr-muruvvat, rahm-shavqat, hamdardlik, muomala madaniyati, burch va sadoqat, minnatdorchilik kabi insoniy fazilatlar kiradi.

Ma'naviy tarbiyani bolaga o'tmishda Vatan ravnaqi, el-yurt tinchligi va farovonligi yo'lida kurashgan xalq qahramonlari haqida gapirib berish, davlatimizning ramziy belgilari bilan tanishtirish, mustaqillik, Vatan haqidagi she'r va qo'shiqlarni yod oldirish, qadriyat va an'analарimizni o'rgatish orqali singdirish mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ma'naviyatining shakllanishida ularning estetik did va tasavvurlarini o'stirish muhim sanaladi. Oila davrasida qo'shiqlar kuylanishi, biror ertak yoki asarni oila davrasida oq'ish, birga spektakl va kino ko'rish va tahlil qilish, kiyinish madaniyatini shakllantirish, uyda gullar parvarish qilish, rasm solish va hokazolar bolani estetik tarbiyasini shakllantirishdagi jihatlardir.

Ma'lumki, inson ma'naviyatining shakllanishida jismoniy tarbiyaning o'rni beqiyos bo'lib u nafaqat bolalarni jismonan, balki ruhiy-irodaviy jihatdan baquvvat bo'lib kamol topishlarida muhim ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiyalangan shaxs mard, jasur hayotida uchraydigan turli-hil to'siq va muammolarni sabr, toqat bilan yenga oladigan, vatanparvar fidoiy bo'lib ulg'ayadi. Ota-onalar voyaga yetayotgan farzandlarining jismoniy barkamolligiga o'ta ma'suliyat bilan qarashlari lozim. Masalan: ertalabki badan tarbiya mashqlarini bolalar bilan birgalikda bajarish, to'g'ri va vitaminlashtirilgan ovqat berish, dam olishni, uyquni to'g'ri tashkil etish, vaqtida shifokor nazoratidan o'tkazib turishlari zarur.

Bola ma'naviyatining shakllanishida mehnat tarbiyasi muhim sanaladi. Bolalarni mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash, ularda mehnat qilish odobini shakllantirish va ko'nikmalar hosil qilishda, ularning qiziqishlari hisobga olingandagina erishiladi. Ota-onalar bolani maktabga tayyorlashda unda mehnat ko'nikma va malakalarini hosil qilishga, mehnatga ehtiyojni tarbiyalashga, boshqalarning mehnatini qadrlashga, mehnat natijalarini ehtiyot qilishga o'rgatishga jiddiy e'tibor berishlari lozim. Mehnat bolalarda uyushqoqlik, diqqat, saranjom-sarishtalikni tarbiyalash, shuningdek maqsadga erishishda sabot va matonat kabi iroda xususiyatlarini rivojlantirish vositasidir.

Bolalar tarbiyasidagi muntazamlilik va izchillikning asosiy sharti oila va maktabgacha ta'lim muassasalari o'rtasida muntazam aloqa o'rnatishdir.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni oilada tarbiyalashni ota-onalar maktabgacha ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda amalga oshirishlari maqsadga muvofiq. Oilaviy tarbiyani ijtimoiy tarbiya bilan aloqasini mustahkamlash maktabgacha tarbiya muassasalari hodimlari pedagog olimlar, bu sohada ilmiy ish olib boruvchi tadqiqotchilar va uslubchilarning muhim vazifasidir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga o'tishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabtlarida anchayin jiddiy o'zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun bolani oiladayoq maktab ta'limiga tayyorlash, uni uncha qiyin bo'lmagan bilim, tushuncha, ko'nikma va malakalar bilan tanishtirish lozim.

Oila tarbiyachilari tomonidan o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida bolalarda mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalari hosil qilinishi, kattalarning so'zini tinglash, o'rtoqlari bilan do'stona munosabat, berilgan savollarga javob berishga harakat qilish, aytilgan fikrlarni takrorlashga o'rgatib borish lozim. Har bir yosh davrlarida qancha mashg'ulot o'tkazish maktabgacha ta'lim muassasalari da ta'lim-tarbiya dasturida belgilab qo'yilgan. Ota-onalar uydagi tarbiyaviy ishlarni ana shu dasturlar asosida, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari bilan hamkorlikda amalga oshirsalar yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Har bir maktabgacha ta'lim muassasalarida metodik xonalar mavjud bo'lib, unda maktabgacha ta'lim muassasasi ta'lim-tarbiya dasturining hamma bo'limlari bo'yicha metodik qo'llanmalar bo'ladi. Maktabgacha ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qiluvchi ota-onada ana shu metodik qo'llanmalardan tarbiya amaliyotida bevosita foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Ota-ona tarbiyachining mashg'ulotlar jarayonida yangi pedagogik texnologiya materiallaridan va tarbiyaning samarali metod va usullaridan foydalana olishi, bolani yosh, ruhiy-fiziologik hususiyatlarini inobatga olishi kabilarni kuzatib ularni uydagi farzandini tarbiyalashda qo'llashi yuksak ma'naviyatli, barkamol yoshlarning shakllanish samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda bolalarni tarbiyalash davlat ahamiyatidagi vazifadir. Uning to'g'ri hal qilinishi tarbiya ishiga kompleks yondoshishga, oila va jamoatchilikning to'liq o'zaro ta'siri va harakatlarining birligiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Oila pedagogikasi O.Hasanboyevaning umumiy tahriri ostida. – T.: “Aloqachi” 2007-y.

2.Ochilov. M. Muallim – qalb me'mori. – T.: O'qituvchi, 2001-y.

3. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Pedagogika nazariyasi. 1-qism Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. M.X. Toxtaxodjayeva va boshq. – T.: "Iqtisod-moliya", 2007-y.

ФИО авторов: *Жумаев Диёр Бозорович*

Термиз туманлараро иқтисодий суди раиси

Қиличев Абдураим Ярашевич

Термиз туманлараро иқтисодий суди девонхона мудири

Название публикации: «КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУДНИНГ ФАОЛИЯТИ»

Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди - доимий фаолият юритувчи суд ҳокимияти органи бўлиб, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият ҳужжатларининг Конституцияга мувофиқлиги тўғрисидаги ишларни кўради.

Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги ЎРҚ-687-сонли Қонуни 2021 йил 27 апрель куни қабул қилинди.

Ушбу Қонуннинг мақсади Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг фаолиятини тартибга солишдан иборат бўлиб, унинг мақоми, ваколатлари, фаолият тартиби, Конституциявий суд судьясининг дахлсизлиги ва бошқа масалаларни қамраб олади.

Конституциявий суд қонунчилик ташаббуси ҳуқуқига эгадир.

Конституциявий суд Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг томонидан Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тавсия этган мутахассислар орасидан, Қорақалпоғистон Республикасининг вакилини қўшган ҳолда сайланади.

Конституциявий суднинг ҳар бир судьяси яқка тартибда сайланади. Сенат аъзолари умумий сонининг кўпчилик овозини олган шахс сайланган ҳисобланади.

Конституциявий суд раис ва унинг ўринбосарини қўшган ҳолда Конституциявий суднинг тўққиз нафар судьясидан иборат бўлади.

Конституциявий суд судьясининг ваколатлари муддати биринчи марта сайланганида беш йилни, навбатдаги сайланганида ўн йилни ташкил этади.

Конституциявий суднинг судьяси лавозимида бўлишнинг энг юқори ёши, қоида тариқасида, етмиш ёшни ташкил этади. Айни бир шахс икки мартадан ортиқ Конституциявий суднинг судьяси этиб сайланиши мумкин эмас.

Конституциявий суднинг ҳужжатлари барча давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, мансабдор шахслар ва фуқаролар учун мажбурийдир.

Конституциявий суд судьясининг мақоми. Сиёсат ва ҳуқуқ соҳаси мутахассиси бўлган, юксак маънавий фазилатларга ва зарур малакага эга бўлган, ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган Ўзбекистон Республикаси фуқароси Конституциявий суднинг судьяси этиб сайланиши мумкин.

Конституциявий суднинг судьяси сенатор, давлат ҳокимияти вакиллик органининг депутати, сиёсий партиянинг аъзоси бўлиши, сиёсий ҳаракатларда иштирок этиши, шунингдек илмий ва педагогик фаолиятдан ташқари ҳақ тўланадиган бошқа бирон-бир фаолият тури билан шуғулланиши мумкин эмас.

Конституциявий судга мурожаат қилиш.

Конституциявий судга - Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман), Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) ўринбосари - Бола ҳуқуқлари бўйича вакил, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, Қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг камида тўртдан бир қисмидан иборат депутатлар гуруҳи, Сенат аъзолари умумий сонининг камида тўртдан бир қисмидан иборат сенаторлар гуруҳи, Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий маркази, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Агар қонун фуқаролар ва юридик шахсларнинг фикрича, уларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини бузаётган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ келмаса ҳамда судда кўрилиши тугалланган муайян ишда қўлланилган бўлса ва судда ҳимоя қилишнинг барча бошқа воситаларидан фойдаланиб бўлинган бўлса, улар қонуннинг Конституцияга мувофиқлигини текшириш тўғрисидаги шикоят билан Конституциявий судга мурожаат этишга ҳақлидир.

Ишларни кўриш асослари. Конституциявий судга мурожаат этиш ҳуқуқига эга бўлган давлат органларининг ва мансабдор шахсларнинг мурожаати, шунингдек фуқароларнинг ва юридик шахсларнинг шикоятлари Конституциявий судда ишларни кўриш учун асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий судига йўлланадиган мурожаатларга қўйиладиган талаблар. Мурожаатда Конституцияга мувофиқлиги текширилиши лозим бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг номи, рақами, қабул қилинган санаси, у эълон қилинган манба, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ва қонунининг шарҳ берилиши лозим бўлган қоидалари, мурожаатни Конституциявий судда кўриб чиқишнинг ҳуқуқий асослари, қўйилган масала юзасидан мурожаат қилувчининг нуқтаи назари ва мурожаатни Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг тегишли нормаларига ҳавола қилинган ҳолдаги ҳуқуқий асослантириш, мурожаат қилувчининг номи (фамилияси, исми, отасининг исми), жойлашган ери, почта манзили ёки яшаш жойи, вакил ва унинг ваколатлари тўғрисидаги зарур маълумотлар, бундан вакиллик лавозим бўйича амалга ошириладиган ҳоллар мустасно, илова қилинаётган ҳужжатлар рўйхати кўрсатилган бўлиши керак.

Конституциявий суднинг қарорлари. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг, Ўзбекистон Республикаси давлатлараро шартномавий ва бошқа мажбуриятларининг Конституцияга мувофиқлиги ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари нормаларига шарҳ бериш тўғрисида кўриб чиқилган ишнинг моҳияти бўйича Конституциявий суднинг якуний тўхтамлари қарор деб номланади.

Конституциявий суд қарорни Ўзбекистон Республикаси номидан қабул қилади.

Конституциявий суднинг ваколатига киритилган бошқа масалалар юзасидан кўриб чиқилган ишнинг моҳияти бўйича Конституциявий суднинг якуний тўхтами **хулоса** деб номланади.

Конституциявий суд ишларини юритиш процессуал масалалари бўйича Конституциявий суд ажрим қабул қилади.

Конституциявий суд ўз фаолиятини ташкил этиш масалалари юзасидан ҳам қарорлар қабул қилади.

Процессуал муддатлар. Кўриб чиқиладиган иш юзасидан қарор мурожаат кўриб чиқишга қабул қилинган пайтдан эътиборан уч ойдан кечиктирмай Конституциявий суд томонидан қабул қилинади.

Конституциявий суднинг фаолиятини молиялаштириш Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади ва унда алоҳида сатрда назарда тутилади.

ФИО авторов: *Сабитхан Хашимов Наманган муҳандислик* – қурилиш институти, “Информатика ва ИТ” кафедраси доценти.

Эркинов Хусниддин Бахтиёр ўғли Наманган муҳандислик – қурилиш институти, “Информатика ва ИТ” кафедраси ўқитувчиси.

Исломжон Махамаджанов Наманган муҳандислик – қурилиш институти, магистратура бўлими 2-босқич магистранти.

Название публикации: «ПАХТАНИ ТОЗАЛАШ ЖАРАЁНИ УСТИДА ЭКСПЕРИМЕНТЛАР ЎТКАЗИШ (РАЗРАБОТКА МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ПРОЦЕССА ОЧИСТКИ ХЛОПКА И ПРОВЕДЕНИЕ ЭКСПЕРИМЕНТОВ)»

Аннотация

Ўзбекистон жаҳон тараққиёти билан ҳамнафас бўлган ҳолда 3-Ренесанс оstonасига қадам қўйиши ва ўзининг ривожланиш стратегиясида рақамли иқтисодиётни танлаганлиги муносабати билан қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш, рақамлаштириш, пахта заводларида сифатли тола олишга асос бўлувчи технологияларни ишлаб чиқишни йўлга қўйиш талаб этилади. Шулар билан бир қаторда пахта тозалаш заводлари фаолиятида ҳам кескин янгича ёндашишни, тола сифатини яхшилаш учун тозалаш қурилмаларини мақбул параметрларини математик моделлаштириш ва дастурий воситалар ёрдамида аниқлаш орқали пахта таркибидаги ифлосликларга барҳам бериш йўналишида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланишни кўзда тутилади.

Ушбу мақолада қаралаётган пахта тозалаш қурилмасининг нормал ҳолатда ишлаши учун зарур бўлган параметрларни аниқлашга қаратилган ҳисоблаш экспериментини ўтказиш ва қийматларни аниқлаш усули баён этилади.

Мақолада пахтани майда ифлосликлардан тозалаш жараёни бўйича пахтани майда ифлосликлардан тозалаш жараёнига таъсир килувчи омилларни инобатга олган ҳолда, тебранувчи тўрли юза(сепаратор) сиртидаги пахта бўлакчаси ҳаракатининг математик моделини ишлаб чиқиш ва уни дастур таминотини тузиш; тузилган дастур асосида экспериментал тадқиқотлар ўтказиш, қурилманинг самарали ишлашига таъсир этувчи параметрларнинг нормал қийматларини аниқлаш методикаси келтирилади. Ниҳоят ҳисоблаш

эксперименти ёрдамида қурилма параметрларини аниқлаш орқали уларга мос ҳолда график усулда ёритиш амаллари кўрсатилади.

Abstract.

1. Introduction(Введение)

Ўзбекистон жаҳон тараққиёти билан ҳамнафас бўлган ҳолда 3-Ренесанс оstonасига қадам қўймоқда. Ўзининг ривожланиш стратегиясида рақамли иқтисодиётни танлаганлиги, ахборот технологиялари соҳасида ва умуман бошқа соҳаларда ҳам кескин бурилиш ва силжиш ясаш мумкинлиги, бу силжишлар замирида республика иқтисодиётида катта ўзгаришларга олиб келиши кутилмоқда. Чунки бундай глобал аҳамиятга эга ишларни амалга оширишлик аҳолининг турмуш даражасини сезиларли даражада оширишга тўртки бўлади[1,2]..

Табиийки, жамият тараққиётида инсон омили алоҳида ўрин тутади. Унинг фаолиятида ижодкорлик хусусияти мавжуд бўлиб, инсон тинмай изланишда бўлади. Кун сайин ўз иши натижасини самараси устида ўйлаб изланиш олиб боради, самарали маҳсулот ишлаб чиқади. Бироқ бу маҳсулот турли кишилар томонидан турлича ишлаб чиқилиб, самараси турлича бўлиши мумкин.

Шу маънода инсон кўпинча, ҳақиқий зарур бўлган маҳсулот ёки ишланмани янада такомиллаштириш йўлида мавжуд бўлган ва ўрганилиши тақозо этилган ҳодисаларни кузатади ва илмий тажрибалар тўплайди ёки ўрганишнинг самарали усулини топишга ҳаракат қилади. Булар асосида синовлар(эксперимент) ўтказилади ва натижалар олади. Ушбу мақолада айнан шу муаммони ёритишга ҳаракат қилинди.

2. Identification of problem(Выявление проблемы).

Тадқиқот ишларимизни олиб боришда пахта тозалаш жараёнига ва уларни рақамлаштиришга оид тадқиқотчиларни ишлари ўрганилди[3].

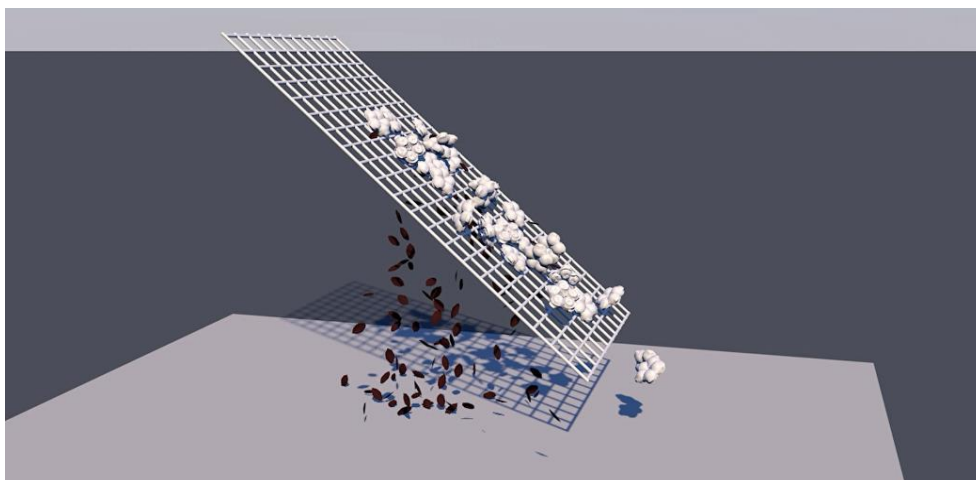
Биз томондан олиб борилаётган илмий тадқиқот иши пахта тозалаш қурилмаси ишларини самарали бўлишга хизмат қилувчи унинг параметрларини аниқлашга қаратилган.

Тадқиқот ишимизда бу ишлар аввал содда ҳолатдан кейин мураккаброқ босқичларда амалга оширилди:

- тадқиқот ишининг дастлабки босқичида пахта тозалаш жараёнини энг содда хусусий ҳолатларини эътиборга олган ҳолда масалага

ёндашилди[4-9]. Бунда пахта бўлагини тўрли сирт юзасидаги(ғалвир ёки сепаратор) энг содда ҳаракати устида тадқиқот ўтказилади(1-расм) ;

- тадқиқот ишининг иккинчи босқичида пахта тозалаш қурилмасида тозалаш жараёнини эътиборга олган ҳолда масалага ёндашиш. Бунда биз томондан таклиф этилган қурилма ва унинг тўрли юзаси сифатидаги ғалвирда(сепаратор) пахта бўлагини мураккаб ҳаракати устида тадқиқот ўтказилди[10-15] ;
- тадқиқот ишининг учинчи босқичида пахта тозалаш қурилмасида тозалаш жараёни математик моделига асосланган ҳисоблаш эксперименти ўтказиш орқали масалага ёндашдик. Бунда қурилманинг сепараторида пахта бўлагини мураккаб ҳаракати модели асосида экспериментлар ўтказилди ва натижалар олинди.

1-расм. Чигитли пахтани тозалаш сепаратори.

Кўпинча натижалар олиш учун амалий эксперимент ўтказиш мумкин бўлсада, у жуда кўп иқтисодий харажатларни талаб қилади ва бу ҳолат мақбул бўлмаган ечимларга олиб келиши мумкин. Бундай ҳолатда, ўрганилаётган объект “Компьютер модели” билан алмаштирилади ва унинг ҳатти-ҳаракати турли ташқи таъсирлар бўйича текширилади.

Шахсий компьютерларнинг турли тоифалари ва қудратли суперкомпьютерларнинг ва уларга мос замонавий ахборот технологияларини вужудга келиши атрофимиздаги физикавий, механик, биологик, иқтисодий ва

бошқа тизимларни ўрганишнинг самарали усулларида бирини яратишга имкон берди. Кўп ҳолларда бу тизимларни ўрганиш компьютер моделлари ёрдамида қулайроқдир, чунки улар ёрдамида ҳисоблаш тажрибаларини амалга оширишга имкон беради, уларнинг ҳақиқий формуласи қийин ёки олдиндан башорат қилинадиган натижаларга олиб келиши ҳам мумкин.

Шу маънода ҳам биз пахта тозалаш қурилмасини конструктив кўринишини қуришдан аввал хусусий ҳол учун тўрли сирт юзасида(сепаратор) пахта бўлаги ҳаракати устида тадқиқотни компьютер моделига асосланган ҳисоблаш эксперименти ёрдамида ўтказишга қарор қилдик(1-расм).

3. Research hypothesis(Гипотеза исследования).

Биз томондан ўрганилаётган объектнинг(пахта тозалашни сепаратив технологияси) компьютер моделларининг ишончлилиги ва унинг шаклланиши, технологик тизимнинг параметрлари ва бошлангич шароитда ўзгаришларга бўлган таъсирни текшириш имконини беради(М.У. Сепараторнинг горизонтга нисбатан оғиш бурчаклари, ишқаланиш коэффициенти, пахта бўлагининг сепаратор юзасидаги тезлик ва тезланиши ва бошқа параметрлар тозалаш жараёнига қандай таъсир этиши мумкинлиги).

Компьютер ёрдамида моделлаштириш, ҳодисаларнинг ўзига хос хусусиятларидан, биринчи сифатли кўрилишдан, кейин эса, миқдорий ажралиб чиқишни талаб қилади. Буни компьютерда ҳисоблаш тажрибалари кетма-кетлиги, натижалар талқини, симуляция натижаларини таққосланаётган объектнинг ҳатти-ҳаракати билан таққослаш ва бошқа босқичларни амалга ошириш билан амалга оширилади.

Ҳисоблаш тажрибаси, аслида, компьютер ёрдамида бажарилаётган, ўрганилаётган объектнинг математик модели бўйича эксперимент ўтказиш билан боғлиқ жараёндир. Бундай модел одатдаги экспериментдан(асл нусхадаги модел) кўра анча арзонроқ ва қулайроқ бўлиб, уни ёрдамида синовни амалга

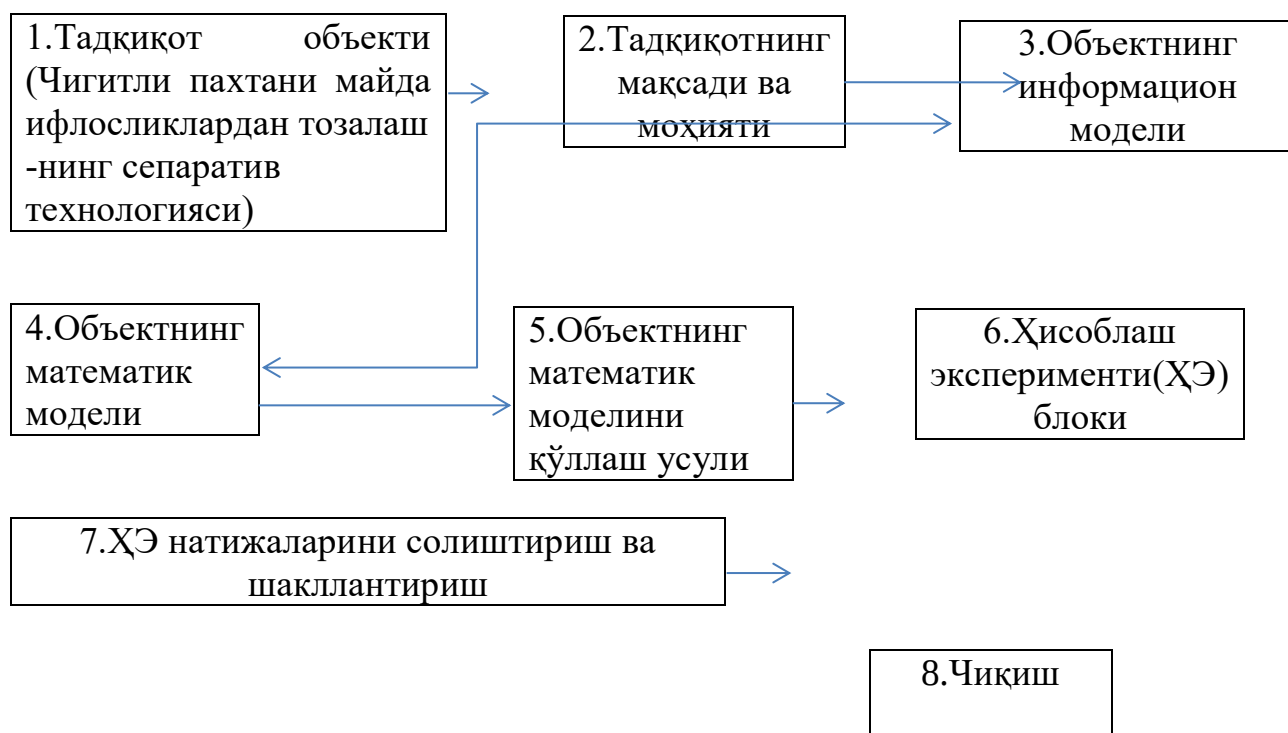
ошириш тез ва тўлиқ камрок вақтни талаб қилади, тизимнинг ҳолатини тавсифловчи параметрлар ҳақида батафсил маълумот беради.

“Тизимнинг компьютер модели” тушунчасини моҳияти, ўз фаолиятлари давомида ўрганилаётган тизим элементларининг ҳатти-ҳаракатларини, ўзлари ва ташқи муҳит билан ўзаро боғлиқлигини ҳисобга олган ҳолда, компьютерда бир қатор ҳисоб-китоб тажрибаларини ўтказишдан иборат бўлган компьютер дастурини яратишдир. Шу маънода биз томондан пахта тозалаш жараёнининг математик модели асосида дастурий таъминот тузиб, бу дастур ёрдамида пахта тозалаш технологияси тизими устида синовлар, экспериментлар ўтказишни бош мақсад қилиб олдик.

Бу дастур ёрдамида объектнинг(пахта тозалашнинг сепаратив технологияси) характери ва унга бўлган ички ва ташқи таъсирларни ўрганиш, унинг оптималлаштирилиши(қурилманинг самарали ишлаш параметрларини аниқлаш) ва тизимли ривожланиши, янги ҳодисаларни(қурилмага таъсир қилиши мумкин бўлган омилларни эътиборга олиш) прогноз қилиш учун амалга оширилиши кўзда тутилади ва бундай моделга қуйидаги талаблар қўйилади:

- дастур модулларининг тўлиқлиги, яъни тизимнинг барча хусусиятларини керакли аниқлик ва ишончлилик билан ҳисоблаш қобилиятига эга бўлишлиги;
- турли вазиятларни ва жараёнларни амалга оширишга имкон берувчи моделни мослашувчанлиги, ўрганилаётган тизимнинг тузилишини, алгоритмларини ва параметрларини ўзгартириш имконини мавжудлиги;
- моделни тавсифловчи вақт бўйича параметрларни ўзгариши ва амалга оширишнинг давомийлик имконияти;
- моделнинг айрим қисмларини (блокларини) қўшиш, йўқ қилиш ва алмаштиришга имкон берадиган блоклар таркибини шакллантириш имконларидан иборат.

Компьютерли моделлаштиришнинг асосий босқичлари қуйидагилардан иборат (2-расм): 1) тадқиқот объекти ҳақида муаммоли баёнот, яъни: келгусида яратилиши кўзда тутилаётган пахта тозалаш қурилмасининг тавсифи ва унинг таркибий қисмларини идентификация қилиш ва ўзаро муносабатларнинг оддий элементлари аниқланади; 2) тадқиқот ўтказишнинг мақсади ва вазифалари аниқланади; 3) объект ҳақидаги информацион модел шакллантирилади; 4) объектнинг математик модели шакллантирилади, яъни тенглама тизимини ифодаловчи ва ўрганилаётган объектнинг моҳиятини акс эттирадиган математик моделни яратилади; 5) объект математик моделини ишга тушириш методикасини аниқлаш, яъни: муаммоларни ҳал қилиш имконини берадиган алгоритмни ишлаб чиқиш ва дастурни маълум дастурий тилда ёзиш ишлари амалга оширилади; 6) эксперимент ўтказиш, яъни: компьютерда ҳисоблашни режалаштириш ва бажариш, дастур ёрдамида натижаларни олиш; натижаларни таҳлил қилиш ва шарҳлаш, уларнинг эмпирик маълумотларга таққослаш. Зарурий ўзгартиришларни қилиш ва мақбул вариантдаги натижаларни олиш(кейинги босқичлар такрорланиши мумкин); ишнинг якунлаш босқичларидан иборат.

1-2-3-4-5-6-7(3-4-5-6-7)-8

2-расм. Математик моделлаштириш ва ҳисоблаш экспериментини(ХЭ) босқичларини схематик кўриниши.

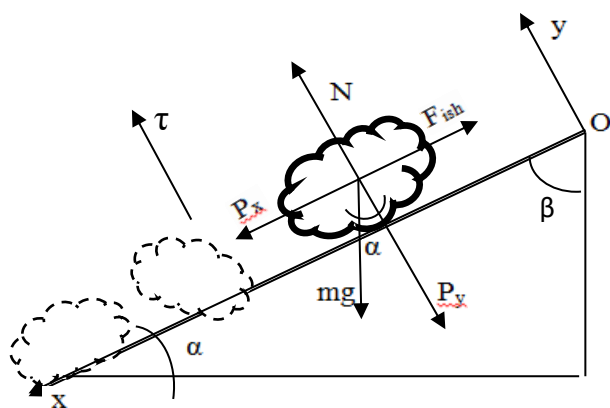
Объектнинг компьютер моделини ишлаб чиқилиши итерацияларнинг кетма-кетлиги бўлиб, биринчи навбатда, ўрганилаётган тизим ҳақида мавжуд маълумотларга асосланиб, модел қурилади, ҳисоблаш тажрибалари кетма-кетлиги ўтказилади, натижалар таҳлил қилинади. Текширилаётган объект ҳақида янги маълумотлар олинган тақдирда қўшимча омиллар ҳисобга олинади, жараён ҳатти-ҳаракатлари компьютерда ўрганилади.

Шу маънода пахта тозалашнинг сепаратив технологиясида фақатгина пахта бўлагини чизиқли ҳаракатини ўрганиш билан чегараланмасдан(1-расм), балки унинг гармоник ҳаракатини ўрганиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади, чунки бундай ёндашиш технологияни сифат кўрсаткичини белгилайди. Шу сабабли биз тўрли сирт юзасида механик тебранаётган пахта бўлаги ҳаракати устида тадқиқот ўтказамиз.

Тебранишлар, агарда синус ёки косинус қонуни бўйича содир бўлса, бундай тебранишлар гармоник тебранишлар дейилади. Тебранаётган тизимда ташқи куч таъсирида даврий таъсир этилса, мажбурий тебранишга эга бўламиз.

Хусусий ҳолда қия текислик тўрли юзасида тебранаётган пахта бўлаги ҳаракати устида кузатиш ишларини олиб бориш билан бирга юзага келган ҳаракатларни математик ифода этиш методикасини кўриб чиқамиз.

Математик ифодани шакллантиришда механик конун бўйича тўрли юза сиртидаги пахта бўлагини гармоник тебраниш жараёнини асос қилиб олинди ва уни қуйидаги чизмада хусусий ҳол учун келтирамиз(3-расм).

3- расм. Тўрли
юзадаги(сепаратор) пахта
бўлакчасининг гармоник ҳаракати ва
унга таъсир этувчи кучлар.

Пахта бўлакчасини oy - йуналишида гармоник қонуният (1) ифодага биноан нисбий ҳаракатда бўлсин деб қараймиз (3-расм).

$$\tau = A \sin \omega t \quad (1)$$

Бунда пахта бўлакчасига таъсир қилувчи ox ва oy йуналишдаги кучлар ($X = ma_x, Y = ma_y$) қуйидаги ифодага эга бўлади:

$$\left. \begin{aligned} X &= P \sin \alpha - F_{ish\_x} \\ Y &= N - P \cos \alpha = A \sin \omega t \end{aligned} \right\} \quad (2)$$

Бу ерда:

$P = mg$ - оғирлик кучи; m - масса; g - эркин тушиш тезланиши.

$F_{ish\_x} = \mu_x N$ - пахта бўлакчасига таъсир қилувчи ишқаланиш кучи. μ_x - ишқаланиш коэффиценти; N - нормал босим кучи. A - ташқи куч таъсиридаги тебраниш амплитудаси. ω - тебраниш сони, гц.

Юқорида келтирилган ифодалар асосида пахта бўлакчаси ҳаракатини дифференциал тенгламасини қуйидагича ёзиш мумкин(3):

$$\left. \begin{aligned} ma_x &= mg \sin \alpha - \mu_x N \quad (a) \\ ma_y &= N - mg \cos \alpha \quad (б) \end{aligned} \right\} \quad (3)$$

Бу ерда a_x, a_y лар X ва Y ўқи бўйича пахта бўлагини тезланиши. (3)

ифоданинг ҳар икки томонини m (масса) га бўлиб,

$$\left. \begin{aligned} a_x &= g \sin \alpha - \frac{\mu_x}{m} N & (a) \\ a_y &= \frac{N}{m} - g \cos \alpha & (b) \end{aligned} \right\} \quad (4)$$

Ёки бу тезланишларни X бўйича $\frac{du}{dt}$ ва Y бўйича $\frac{dw}{dt}$ ларни ёзиш мумкин, у ҳолда:

$$\left. \begin{aligned} \frac{du}{dt} &= g \sin \alpha - \frac{\mu_x}{m} N & (a) \\ \frac{dw}{dt} &= \frac{N}{m} - g \cos \alpha & (b) \end{aligned} \right\} \quad (5)$$

Бу ерда u , w – мос равишда ox ва oy йўналишдаги тезликлар. oy йўналишдаги қонуниятдан N – ифодани аниқлаймиз:

$$m \frac{d^2 \tau}{dt^2} = N - mg \cos \alpha \quad \Rightarrow \quad N = mg \cos \alpha - mA\omega^2 \sin \omega t \quad (6)$$

(5) ifodani (4) ga qo'yamiz va quyidagicha ifodaga ega bo'lamiz:

$$\left. \begin{aligned} \frac{du}{dt} &= g \sin \alpha - \mu_x (g \cos \alpha - A\omega^2 \sin \omega t) & (a) \\ \frac{dw}{dt} &= g \cos \alpha - A\omega^2 \sin \omega t - g \cos \alpha = -A\omega^2 \sin \omega t & (b) \end{aligned} \right\} \quad (6)$$

(6) tenglamalar sistemasini 1 marotaba integrallash orqali tezlik ifodasini aniqlaymiz:

$$\left. \begin{aligned} u &= (g \sin \alpha - \mu_x g \cos \alpha)t - \mu_x A\omega \cos \omega t & (a) \\ w &= A\omega \cos \omega t & (b) \end{aligned} \right\} \quad (7)$$

yoki,

$$\left. \begin{aligned} \frac{dx}{dt} &= (g \sin \alpha - \mu_x g \cos \alpha)t - \mu_x A\omega \cos \omega t & (a) \\ \frac{dy}{dt} &= A\omega \cos \omega t & (b) \end{aligned} \right\} \quad (7)$$

(7) tenglamalar sistemasini 1 marotaba integrallash orqali x va y koordinatalar bo'yicha mos ravishda ko'chish ifodalarini aniqlaymiz:

$$\left. \begin{aligned} x &= (g \sin \alpha - \mu_x g \cos \alpha) \frac{t^2}{2} - \mu_x A \sin \omega t & (a) \\ y &= A \sin \omega t & (b) \end{aligned} \right\} \quad (8)$$

(8) tenglamalar sistemasining (a) tenglamasini $x = x_1(t) + x_2(t)$ ko'rinishida yozib olsak, ya'ni,

$$x_1(t) = (g \sin \alpha - \mu_x g \cos \alpha) \frac{t^2}{2} \quad (9)$$

$$x_2(t) = -\mu_x A \sin \omega t \quad (10)$$

Юқорида ишлаб чиқилган математик модел алгоритмлари асосида дастур таъминотини яратиш учун бир қанча дастурлаш тиллари ва воситаларидан фойдаланишимиз мумкин. Биз кўраётган масалада яъни пахта бўлакчасининг тебранма турли юзадаги гармоник ҳаракатининг аниқ ечими маълум эмас. Шунинг учун ҳам биз ечимни жадвал кўринишида олиб уни аниқ ечим билан таққослай олмаймиз. Берилган (8) кўринишидаги масалани Рунге-Кутта усули ёрдамида ечиб, унинг графигини кўриш орқали масаланинг ечимини олишимиз мумкин бўлади.

Кўплаб тизимлар ва қурилмаларнинг динамикасини таҳлил қилиш, тебранишлар назариясининг масалаларини ечиш ва бошқалар оддий дифференциал тенгламалар системасини (ОДТС) ечишга асосланган. Ишлаб чиқилган дифференциал тенглама биринчи тартибли ва бошлангич шарт берилган. Шунинг учун Коши шаклидаги биринчи тартибли дифференциал тенгламалар системаси тарзида кўрсатилади:

$$x' = \frac{dx}{dt} = (g \sin \alpha - \mu_x g \cos \alpha)t - \mu_x A \omega \cos \omega t$$

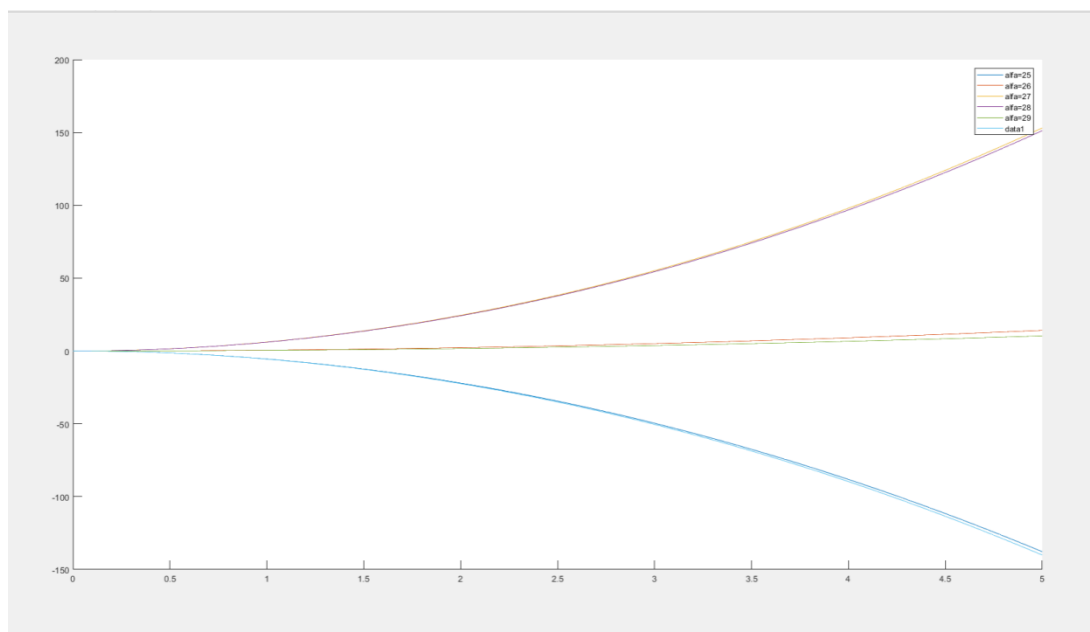
$$x' = f(x, t)$$

ODTC учун чегаравий шартлар ҳам курсатилади: $x(t_0, t_{end}, p) = b$ бу ерда t_0, t_{end} - интервалнинг бошлангич ва сунгги нукталари. Бошлангич ва сунгги шартлар b вектор ёрдамида берилади.

Оддий дифференциал тенгламаларни MatLab дастури ёрдамида м-файллар кўринишида, дастур тузиш орқали ҳамда тайёр ечгичлар ёрдамида ечиш имкониятлари мавжуд.

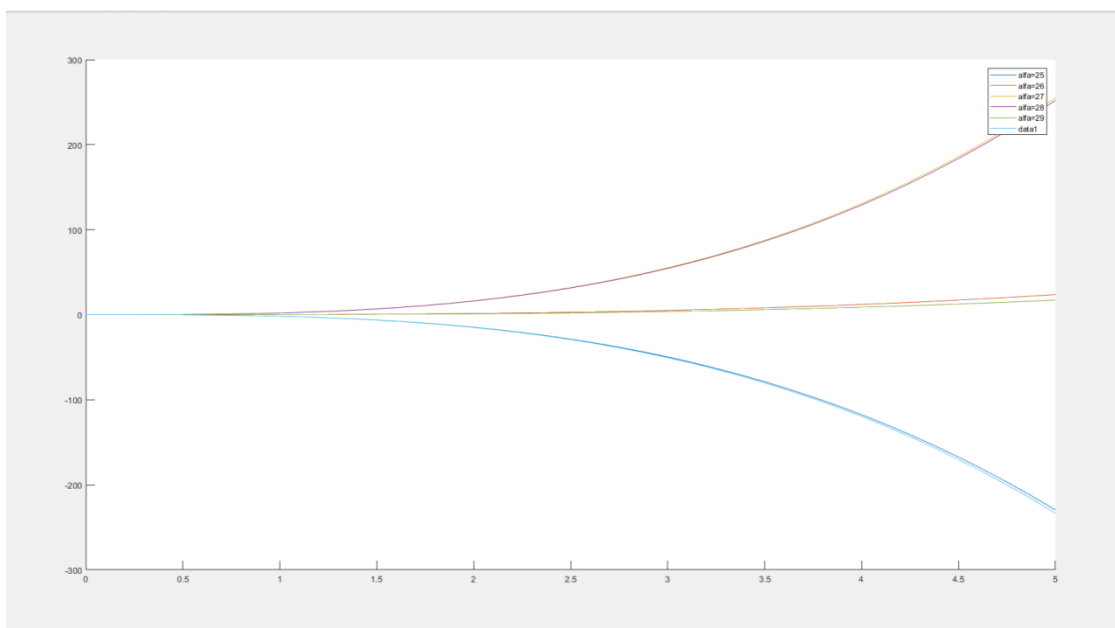
4. The research' results and their discussion (Результаты исследования и их обсуждение).

Юкорида қурилган алгоритмлар асосида MatLab дастурий комплекси ёрдамида экспериментлар ўтказамиз. Бунда (9) тенглама асосида тузилган дастур орқали турли юзанинг ишқаланиш коэффициенти μ (мю) ҳамда қиялик бурчаги (алфа)га кийматлар берган ҳолда график кўринишидаги натижаларни оламыз(4-расм):

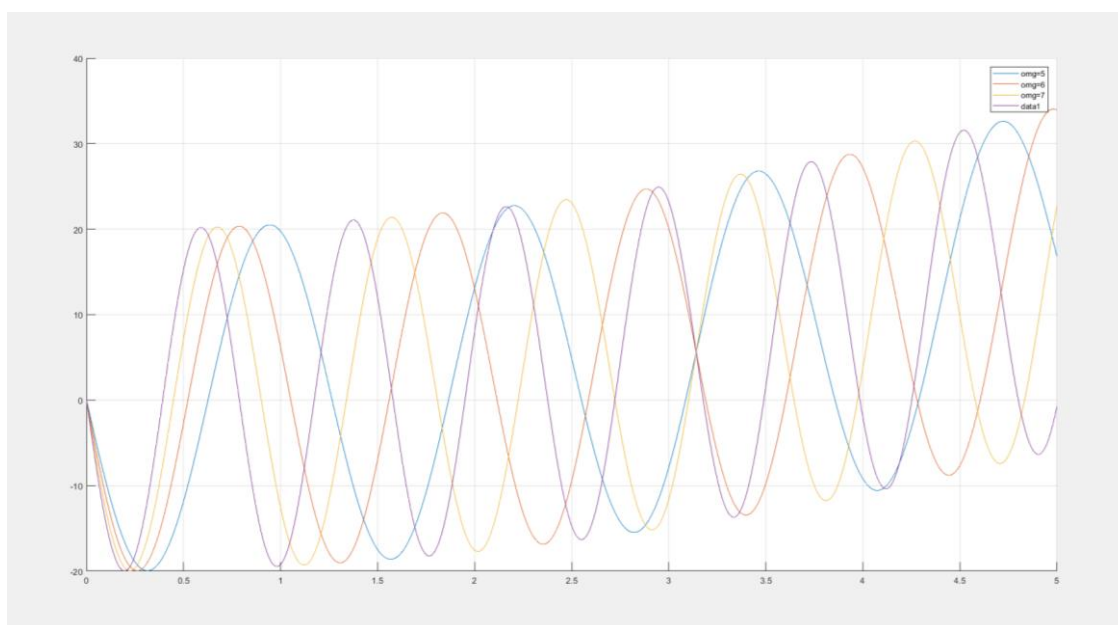
4-rasm.

Олинган натижалардан(4-расм) куринадики турли юзанинг ишқаланиш коэффициенти $\mu=1$ ҳамда қиялик бурчаги $\alpha = 26$, $\alpha = 29$ градус булган ҳолатларда ҳаракатнинг бир текисда булиши кузатилди. Шунинг учун кейинги тадқиқотларда ушбу кийматлар буйича олиб борилади. Юкоридаги алгоритм ва аниқланган кийматлар асосида Рунге-Кутта усули ёрдамида ҳаракат тезлигининг узгариш графигини оламыз(5-расм):

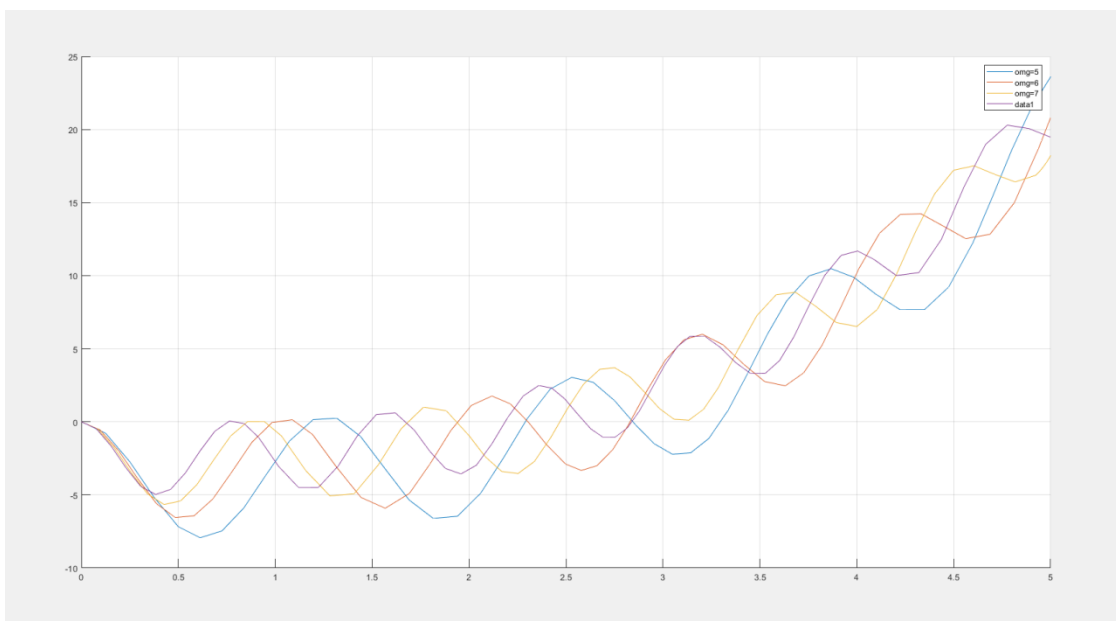
5-рasm.

(8) тенгламар системасининг (a) тенгламасидан ҳамда юкорида аникланган кийматлардан фойдаланиб, турли юзанинг тебраниш амплитудаси (A) ҳамда частотасига (ω) кийматлар бериш оркали харакат узгаришининг график курунишдаги натижаларини оламиз(6-рasm):

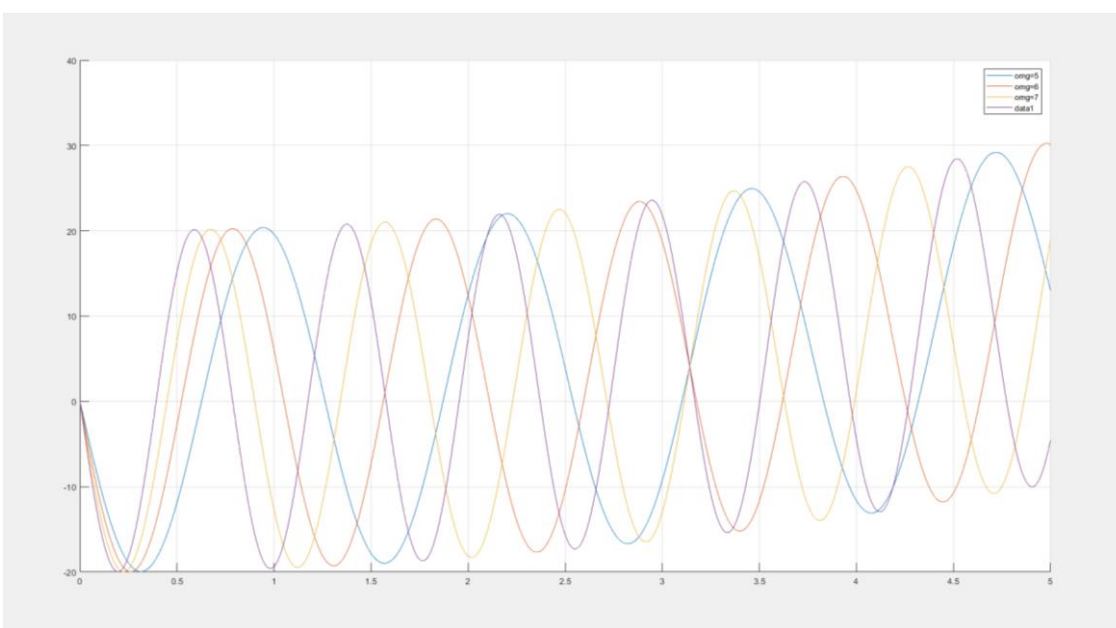
6-рasm.

Олинган натижадан(6-рasm) куринадики, киялик бурчаги $\alpha=26$ градус булганида, тебраниш амплитудаси $A=20$, ҳамда частотаси $\omega=[5:8]$ ораликда харакат бир текисда булаётганлигини куришимиз мумкин. Юкоридаги алгоритм асосида Рунге-Кутта усули ёрдамида харакат тезлигининг узгариш графигини оламиз(7-рasm):

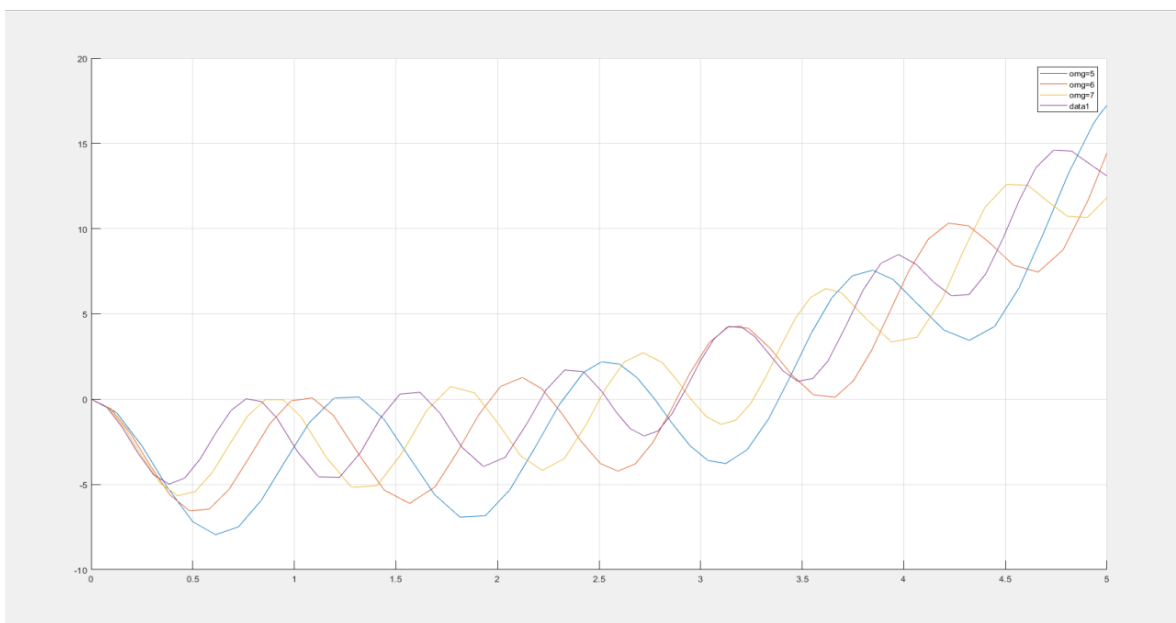
7-расм.

Графикдан куринадики(8-расм), тебраниш амплитудаси $A=20$, хамда частотаси $\omega = 8$ кийматида ҳаракат бир текисда бўлаётганлигини куришимиз мумкин. Юқоридаги тартибда киялик бурчагини $\alpha = 29$ градус бўлган ҳол учун натижалар оламиз(9-расм):

8-расм.

Олинган натижадан(8-расм) куринадики, киялик бурчаги $\alpha=29$ градус бўлганида, тебраниш амплитудаси $A=20$, хамда частотаси $\omega=[5:8]$ ораликда ҳаракат бир текисда бўлаётганлигини куришимиз мумкин. Юқоридаги алгоритм асосида Рунге-Кутта усули ёрдамида ҳаракат тезлигининг узгариш графигини оламиз(9-расм):

10-расм.

Графикдан куринадики(10-расм), тебраниш амплитудаси $A=20$, ҳамда частотаси $\omega=8$ кийматида ҳаракат бир текисда бўлаётганлигини куришимиз мумкин.

Юқоридаги олиб борлиган тадқиқотлар натижасида, киялик бурчаги $\alpha=[26^0; 29^0]$ бўлганда 20 мм амплитуда ва тебранишлар сони 8 Hz бўлганда ишқаланиш коэффициенти $\mu=1$ кийматларни қабул қилганида ҳаракатнинг бир текисда бўлиши аниқланди.

5.Conclusion and Recommendations(Заключение и рекомендации).

Бугунги кунда давлат томонидан ўтказилаётган ислохотлар ва ўзгаришлар пахта тозалаш заводлари фаолиятида ҳам кескин янгича ёндашишни, тола сифатини яхшилаш учун тозалаш қурилмаларини мақбул параметрларини математик моделлаштириш ва дастурий воситалар ёрдамида аниқлаш орқали пахта таркибидаги ифлосликларга барҳам беришни этди.

Юқорида келтирилган алгоритмлар асосида MatLab дастурий комплекс yordamida қуйидаги экспериментлар ўтказилди ва натижалар олинди. Пахта тозалаш сепараторида асосий параметрлар бўлиб: тебранишлар амплитудаси A ; тебранишлар частотаси ω ; ишқаланиш коэффициенти ҳисобланади. Ана шу параметрлар асосида сепараторда ҳаракатланаётган пахта бўлаги устида тадқиқот олиб борилди, яъни пахтани ҳаракат тезлиги(кўчиши ёки силжиши)

секин, ўртача, тез бўлиши кузатилди. Маълумки, ўта тезликни катта бўлиши пахтани тўла тозалашга имкон бермайди. Аксинча, пахтани секин ҳаракати сепараторда тозалаш унумдорлигини тушиб кетишига ёки пахта ҳаракати тўхтаб қолишига олиб келиши мумкин. Ўтказилган эксперимент асосида шуни айтиши мумкинки, пахтани бир маъромда тезликка эга бўлиши қиялик бурчаги $\alpha=[26; 29]$; $A=20$ mm амплитуда ва тебранишлар сони $w=8$ Hz бўлганда ишқаланиш коэффиценти $\mu=1$ қийматларни қабул қилганда мақбул кўрсаткичларга эришилди. Бундай мақбул кўрсаткичлардан келгусида пахта тозалаш қурилмаси конструкциясини ясашда фойдаланиш катта самара келтиради.

6. List of used literature(Список использованной).

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТНИ КЕНГ ЖОРИЙ ЭТИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ ТЎҒРИСИДА” ПҚ-4699-сон қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 октябрдаги ПФ-6079-сон [Фармони](#) ((Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.10.2020 й., 06/20/6079/1349-сон; 02.04.2021 й., 06/21/6198/0269-сон)
- 3.Равшанов Н. Компьютерное моделирование технологических процессов сепарирования смесей./Н.Равшанов – Ташкент «ADABIYOT UCHQUNLARI», 2014.-308С.
- 4.С.Хашимов, И.Холмирзаев, Б.Отабаев Қия текисликда ҳаракатланувчи жисмнинг математик модели ва унинг дастур таъминоти. “Таълим сифатини оширишда инновацион таълим технологияларининг ўрни: муаммо ва ечимлар” мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференцияси **Наманган шаҳри. 29-30 март 2019 йил. 302-304 бетлар.**
- 5.С.Хашимов, М.Дадамирзаев, М.Турғунов, Б.Отабоев Ҳаво кучи оқими ёрдамида пахта тозалаш технологияси ва самарали қурилма конструкциясини ишлаб чиқиш масалалари. “Инвестицияларни диверсификациялаш асосида саноат корхоналари самарадорлигини ошириш” мавзусида Республика миқёсидаги илмий-амалий конференцияси. Наманган, 2019й. 7-8 июн, 296-298 бетлар.

6.С.Хашимов, Х.Эркинов Пахтани майда ифлосликлардан тозалаш жараёни математик моделини яратиш. “Ахборот коммуникация технологиялари ва дастурий таъминотларни яратиш” мавзудаги профессор ўқитувчилар ва талабаларнинг XV-илий –амалий конференцияси, Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети Самарқанд филиали, 5-март,2020йил., 2-қисм.

7.С.Хашимов, Х.Эркинов И.Махаммаджанов Айрим масалаларни математик моделлаштириш **2021 йил 30-31 март** кунлари Наманган муҳандислик-қурилиш институтида **“Ахборот тизимлари ва технологияларининг замонавий жамиятдаги ўрни”** мавзусида Республика миқёсида илмий-амалий конференция

8.С.Хашимов, С.Эргашева, Ш.Собиров Пахта тозалаш қурилмасини конструктив лойиҳалаштиришда autocad тизимидан фойдаланиш. **2021 йил 30-31 март** кунлари Наманган муҳандислик-қурилиш институтида **“Ахборот тизимлари ва технологияларининг замонавий жамиятдаги ўрни”** мавзусида Республика миқёсида илмий-амалий конференция.

9.Н.Равшанов,С.Хашимов Пахтани кичик дисперсияли заррачалар ва чангдан тозалаш технологик жараёнини ишлаб чиқиш масалалари ва уларни ҳал этиш. ISSN 2181-8622. **НамМТИ илмий-техника журнали**, . www.nammti.uz Scientific and technical journal of NamIET, ТОМ 4 - Маҳсул сон №3 , 2019

10.Нормахмад Равшанов Сабитхан Хашимов Пахтани майда ифлосликлардан тозалаш жараёни математик моделини яратиш. *НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ 2020йил 12-сон, декабрь.*

11.Н.Равшанов, С.Хашимов Пахтани кичик дисперсияли заррачалар ва чангдан тозалаш технологик жараёнини ишлаб чиқиш масалалари ва уларни ҳал этиш. ISSN 2181-8622. **НамМТИ илмий-техника журнали**, . www.nammti.uz Scientific and technical journal of NamIET, ТОМ 4 - Маҳсул сон №3 , 2019.

12.Нормахмад Равшанов, Сабитхан Хашимов Пахтани майда ифлосликлардан тозалаш жараёни математик моделини яратиш. *НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ 2020йил 12-сон, декабрь.*

13.Xashimov, S., Abdullayeva, N., Dadamirzayev, M., & Rizamuhamedova, G. Introduction of a cotton cleaning device for technical and technological re-equipment, modernization the cotton cleaning industry in Uzbekistan. SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863/TAS International Scientific Journal **Theoretical & Applied Science** p-

ISSN: 2308-4944 (print) **e-ISSN:** 2409-0085 (online) **Year:** 2019 **Issue:** 05 **Volume:** 73 **Published:** 30.05.2019 <http://T-Science.org> **Philadelphia, USA..** *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (73), 536-540. **Soi:** <http://s-o-i.org/1.1/TAS-05-73-82> **Doi:** <https://dx.doi.org/10.15863/TAS>

14. **Xashimov S., Erkinov X.** Creating a mathematical model of movement in the process of cleaning cotton from dirt ISSN (Online): 2455-7838 **SJIF Impact Factor** : 6.260 Research & Development Volume: 5, Issue:2, **February 2020** EPRA International Journal of (IJRD) Monthly Peer Reviewed & **Indexed International Online Journal** ISI I.F. Value : 1.241

15. Xashimov Sabitxan, Irisqulov Farxod Sultonboyevich, Imamnazarov Erkin Dexkanaliyevich, Erkinov Husniddin Bakhtiyor o'g'li, Abdujalilov Sodiqjon Muhammadamin o'g'li Problems of Development and Solution of Technological Processes of Cleaning Cotton with Small Dispersion Particles and Dust/ Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology 17(7), ISSN 1567-214x.

ФИО автора: *Mirzayeva Robiya Abdurauf qizi*

Jizzax viloyati Arnasoy tumani 22-umumiy o'rta ta'lim

maktabining 1-toifali kimyo fani o'qituvchisi

Название публикации: «KIMYO FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM
TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH»

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashg'ulotlarda interfaol usullarning roli muhokama qilinadi. Muallif kimyo darslarida ushbu texnikalardan turli xil foydalanish shakllarini tanishtiradi. Biz ilmiy bilimlarning jadal o'sishi davrida yashayapmiz. Tizimni tahlil qilish nuqtai nazaridan o'rta maktab va ilmiy bilimlar bo'yicha o'quv jarayoni murakkab, cheksiz, o'zaro bog'liq tizimlar va o'quv jarayoni ilmiy bilimlar tizimiga kiritiladi. Shu sababli, ilmiy bilimlarning jadal o'sishi muqarrar ravishda o'quv jarayonining tabiiyligi va o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirish, o'z navbatida, ilmiy bilimlarning o'sish sur'atlarini oshirishi kerak.

Kalit so'zlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim metodi, innovatsiya, innovatsion ta'lim, zamonaviy ta'lim texnologiyasi, novatsiya, pedagogning ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvi.

Globalashuv sharoitida ta'lim shaxsni har tomonlama voyaga yetkazish, unda komillik va malakali mutaxassisga xos sifatlarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi tezkor davr ta'lim oluvchilar, shu jumladan o'quvchilarni ham qisqa mudatda va aspsli ma'lumotlar bilan qurollantirish, ular tomonidan turli fan asoslarini puxta o'zlashtirilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni taqozo etmoqda. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda. O'zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta'lim shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deb nomlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-talabani fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim. Bu ta'lim oqitish muhitining talaba imkoniyatlariga moslashtirilishini nazarda tutadi. Unga ko'ra ta'lim muhiti, pedagogik shart-sharoitlar, ta'lim hamda tarbiya jarayonini to'laligicha talabani shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, qobiliyatini rivojlantirish, shaxs sifatida kamolotga yetishini ta'minlash, tafakkuri va dunyoqarashini boyitishni nazarda tutadi. Bu turdagi ta'lim talabalarda mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlik kabi sifatlar, shuningdek, mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga xizmat qiladi. Ta'lim metodi – o'quv jaraenining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati usuli bo'lsa, ta'lim metodikasi esa muayyan o'quv

predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi. Zamonaviy ta'lim texnologiyasi – ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish. Kimyo, ximiya - moddalarning tuzilishi va o'zgarishini o'rganadigan fan. Kimyo boshqa fanlar qatori inson faoliyatining mahsuli sifatida vujudga kelib, tabiiy ehtiyojlarni qondirish, zaruriy mahsulotlar ishlab chiqarish, biridan ikkinchisini xrsil qilish va, nihoyat, turli hodisalar sirlarini bilish maqsadida ro'yobga chiqdi.

Kimyo fani sohasida kompyuterdan foydalanish — mavzular bayoni tasvirlardagi animatsion harakatlar, tabiatdagi ko'z bilan ko'rish imkoni bo'lmagan kimyoviy jarayonlarni o'ziga xos tarzda namoyish etish juda katta amaliy ahamiyatga ega ekanligi ko'plab tadqiqotchi olimlar tomonidan isbotlab berilgan. O'quv mashg'uloti davomidagi faol faoliyat asosan talaba va o'qituvchi tomonidan tashkil etiladi. Buning uchun ular orasidagi o'zaro bog'liqlik, ko'p hollarda dars jarayonida qo'llaniladigan metodik qo'llanmalar vositasida tashkil etiladi. Ayniqsa, kimyo faniga endigina qadam qo'yayotgan o'quvchilarga didaktik o'yinlarni o'zida mujassam etgan noan'anaviy mashg'ulotlar, texnik vositalar bilan tashkil etilgan dars jarayonining o'ziyoq "ajoyib" tuyuladi. Darslarda o'quv texnik vositalardan foydalanish ayni paytda darslarni samarali, faol tarzda tashkil etishda, o'quvchining diqqat e'tiborini jalb etish kabi kutilgan natijalarni bermoqda. Barkamol avlodni tarbiyalashda innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida kimyo darslarini o'qitishda elektron darsliklar yaratish, ularni akademik litsey va kasb hunar kollejarining ta'lim tizimiga qo'llash o'quvchilarni pedagogik mahoratini sakllantirishda yordam beradi.

Anorganik kimyoda kimyoviy elementlarning "Davriy qonuni va davriy jadvali" mavzusini uslubiy jihatida mukammal bo'lishida zaruriy ko'rgazmalar va o'qitish vositalaridan samarali foydalanish juda muhim. Fandagi ba'zi yangi atamalarni izohlashning usulublarini ishlab chiqish talab etiladi. Mavzu bibliografik xarakterga ega bo'lib, darslikdagi ma'lumotlar chegaralanishi darsni "zerikarli" holatga olib kelishi mumkin. Kimyodan o'quv dasturining asosiy vazifasi o'qituvchiga ayni fanning zaruriy tushunchalari va qonunlari asosida kimyoviy jarayonlarni boshqarish, zamonaviy usullar bilan yangi-yangi moddalar olish va ulardan nafaqat sanoat, qishloq xo'jaligi miqyosida, shuningdek kundalik turmushda, oilada foydalanishning umumiy yo'nalishlarini ko'rsatib berishdan iborat bo'lishi kerak.²⁸

²⁸ <https://kompy.info/kimyo-fanini-oqitishda-axborot-texnologiyalaridan-foydalanish.html>

D.I.Mendeleyevning davriy qonuni va elementlarning davriy sistemasi kimyo o'qitish metodikasi fanining nazariy asosi hisoblanadi. Hozirgi kunda elektron o'quv metodik qo'llanmalarni yaratish va ta'limda qo'llash asosida bilim saviyasini ko'tarish va dunyoqarashini kengaytirish usullarini takomillashtirishga va yangi tipdagi elektron o'quv metodik qo'llanmalardan foydalanishga harakat qilinmoqda.

Anorganik kimyoda kimyoviy elementlarning "Davriy qonuni va davriy jadvali" bo'limini o'qitish jarayonida o'quvchilarning o'zlashtirishi qiyin bo'lgan, ko'rgazmalilikni, o'qituvchidan ko'p mehnat va vaqt talab qiladigan mavzularni har tomonlama samarali o'zlashtirishga asoslangan elektron variantini yaratish, o'quvchilarning mustaqil bilim olishlarini yo'lga qo'yish hamda masofali o'qitishni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadlardan kelib chiqib, elektron qo'llanma o'quv fanining ma'lum bir mavzularini maqbul o'rganish uchun yaratildi.

Kimyo fanining kimyoviy elementlarning "Davriy qonuni va davriy jadvali" bo'limidan mavzular olindi va ushbu asosda elektron qo'llanma quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topdi (1-rasm). Tadqiqot ishida kimyoviy elementlarning "Davriy qonuni va davriy jadvali" nomli multimediali elektron o'quv qo'llanmadan foydalanib o'qitish metodikasi taklif etilgan. Xususan, "Elementlar davriy jadvali" mavzusini elektron qo'llanma yordamida o'rganishda jadval joylashtirilgan tugmani bosish orqali bajariladi.

Kimyoga oid qiziqarli mavzularga krossvord, rebus va ijodiy izlanishga undaydigan masalalarni kiritish mumkin. Bunday qiziqarli masalalar quyidagi didaktik talablarga javob berish kerak.

1. Qiziqarli masalalar tezkor va obrazli fikrlashni rivojlantirib, ularni yechish jarayonida ijodiy motivatsiya hosil qilishi.
2. Taqdim etilayotgan materialning o'quvchilar uchun yangi va qiziqarli bolishi.
3. O'quvchilarning oquv-biluv faoliyati darajasini oshirish maqsadida topshiriqlarning mazmunida uni turli usullar bilan yechilishining ko'zda tutilishi.
4. Qiziqarli masalalarning yechish jarayonida bosqichma-bosqich o'quvchilarning ijodkorligini yuzaga chiqarishga yonaltirilishi.
5. O'quvchilarning mustaqil ishlashini taminlash uchun topshiriqlarning variativ bolishi.
6. Topshiriqlarni o'quvchilarning fazoviy tasavvur va tafakkurini rivojlantirishga qaratilishi.

Kimyoni o'qitishda krossvord va rebuslardan foydalanish o'quvchilarni zeriktirmaslikka, kimyo atamalaridan so'z boyligini oshirish va tez fikrlashga orgatadi. Kimyoga oid rebursni tuzishda turmushda uchraydigan va o'quvchilarga ma'lum bo'lgan obyektlar, shakllar yoki tajribalarni tanlash maqsadga muvofiq.

Rebusda berilgan turli hil obyektlar, shakllar va tasvirlar o'quvchilarga ma'lum bolgani uni o'qitishning hamma bosqichida qollash mumkin. O'quvchilarni fanga qiziqtirish, darsda qiziqarli masalalar va didaktik o'yinlardan unumli foydalanib faol o'quv – biluv jarayonini vujudga keltirish orqali o'quvchilarning grafik tayyorgarligi darajasini oshirish va kasbiy shakllantirish mumkin. O'quv jarayonida didaktik o'yinlar o'quvchilarning oldiga qo'ygan maqsadidan kelib chiqib:

1. Yangi mavzular tushuntirishdan oldin (bunda o'yin muammoli vaziyat sifatida)
2. Yangi mavzuni tushuntirish vaqtida (o'quvchilarning diqqatini jalb qilish maqsadida)
3. Mavzuni mustahkamlashdan oldin, shuningdek o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakasini tekshirish vaqtida (o'quvchilarni o'ziga hos o'yinga jalb etib, kichik guruhlar xosil qilish va raqobatni yuzaga keltirish) qo'llash mumkin.

Yuqoridagi fikrlar aosida kimyo fanidan didaktik oyinlar ishlab chiqish va imkon qadar kompyuter o'yinlari tarzida yaratib, dars jarayonida foydalanish o'quvchilarning qiziqishini orttiradi. Kimyo fanidan yaratilgan o'yin dasturlari o'quvchilarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishga, ijodiy fikrlashga, mustaqil ishlash va bilim boyligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avliyakov N.X., Musaeva N.N. Modulli o'qitish texnologiyalari. – T.: —Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2007
2. Ganieva M.A., Fayzullaeva D.M. Keys-stadi o'qitishning pedagogik texnologiyalari to'plami / Met.qo'll. —O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimida innovatsion texnologiyalar seriyasidan.—T.:TDIU, 2013
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar / Amaliy tavsiyalar. – T.: —Iste'dodli jamg'armasi, 2008.
4. Olimov Q.T. Pedagogik texnologiyalar.— T.: —Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2011.
5. <https://kompy.info/kimyo-fanini-oqitishda-axborot-texnologiyalaridan-foydalanish.html>

ФИО авторов: *Барлыкбаева Саера Жеткербаевна*

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза,
3-курс студентка,

Хожаниязов Турсынбай Бахытбай угли

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза,
2-курс студент, город Нукус, Ўзбекистан

Название публикации: «МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В
КЛАССАХ КОРРЕКЦИОННОРАЗВИВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ»

Аннотация: С каждым годом в мире возрастает количество детей с ограниченными возможностями и особыми потребностями. Есть они и в нашей республике. Перед обществом, системой образования и родителями таких детей стоит вопрос получения ими образования. Инклюзивное образование в Ўзбекистане — реальная возможность адекватной социализации ребят.

Ключевые слова: инклюзивное образование, образование, преподавание, обучение, принцип, дифференцированного обучение.

METHODS OF TEACHING MATHEMATICS IN CLASSES OF CORRECTIONAL AND DEVELOPMENTAL EDUCATION

BARLIKBAEVA SAERA JETKERBAEVNA

Nukus state pedagogical Institute named after Azhiniyaz,

3rd year student,

Nukus city, Uzbekistan

Scientific adviser: Prenov Barlikbay Barakbaevich

E-mail: sbarlikbaeva@mail.ru

Abstract: Every year, the number of children with disabilities and special needs increases in the world. They are also present in our republic. The society, the education system and the parents of such children are faced with the issue of their education.

Inclusive education in Uzbekistan is a real opportunity for adequate socialization of children.

Keywords: inclusive education, education, teaching, learning, principle, differentiated learning.

Инклюзивное образование в РК — новое явление. Это направление в школьном реформировании, которое предполагает равные возможности для удовлетворения всех нужд и потребностей детей в образовании независимо от состояния их здоровья.

Инклюзивное образование - это термин, который описывает процесс обучения детей с особыми потребностями в общеобразовательных школах, наравне с обычными детьми. В основу инклюзивного образования положена идеология, которая исключает любую дискриминацию детей, которая обеспечивает равное отношение ко всем, но создает особые условия для детей, имеющих особые образовательные потребности. Инклюзивное образование старается разработать подход к преподаванию и обучению, который будет более гибким для удовлетворения различных потребностей в обучении. Если преподавание и обучение станут более эффективными в результате изменений, которые внедряет инклюзивное образование, тогда в выигрыше будут все дети.

Казалось бы, мы неплохими темпами приближаем тот момент, когда система образования будет полностью готова к внедрению инклюзивного обучения. Так, на сегодня около 30% школ оснащены пандусами. Причем, как принято в стране, только исключительно в новых школах предусматриваются внедрения пандусов и широкие дверные проемы без порогов. Еще ни в одном образовательном учреждении нет ни лифтов, ни подъемников. Для особых деток необходима специальная мебель, специально оборудованные санитарные комнаты. Такое редко встретишь в школах Ўзбекистана.

Проблемы образования в Ўзбекистане остаются актуальными и не до конца решенными и по сей день. В особенности хотелось бы выделить пробелы в

организации обучения детей с диагнозом ЗПР (задержка психического развития) в коррекционно-развивающих классах.

Что такое коррекционно-развивающее обучение (КРО)? КРО – это форма дифференциации образования в общеобразовательной школе для оказания помощи детям с трудностями в обучении и адаптации к школьной жизни [1]. При такой форме в процессе обучения учитываются индивидуальные психологические особенности каждого ребенка, его интересы, уровень развития, общие способности. Наиболее эффективен дифференцированный метод при создании специальных классов КРО в общеобразовательных школах. На сегодняшний день для детей с различными отклонениями в развитии существует 8 видов школ. В специальном (коррекционном) образовательном учреждении проводится обучение и воспитание детей с задержкой психического развития, у которых при потенциально сохранных возможностях интеллектуального развития наблюдаются снижение памяти, внимания, недостаточность темпа и подвижности психических процессов, повышенная истощаемость, несформированность произвольной регуляции деятельности, эмоциональная неустойчивость, трудности формирования навыков и умений учебной деятельности. Осуществляется образовательный процесс в соответствии с уровнями общеобразовательных программ двух ступеней общего образования: начальное общее образование (1-4 классы), основное общее образование (5-9 классы). Наполняемость класса до 12 человек. При достижении коррекции имевшихся нарушений ребенок может быть переведен в общеобразовательное учреждение [2].

Конечно же, обучение ребят с диагнозом ЗПР имеет немало особенностей. Задержка психического развития характеризуется замедленным развитием психики. Основными признаками ЗПР являются невнимательность ребенка, невысокая активность в стремлении познавать что-либо, плохая память, пробелы речевых навыков. Смотря на эти особенности, не трудно догадаться, что ребенок с диагнозом ЗПР не может соответствовать стандартным требованиям школьного образования полностью. Но, как известно, почти все формы ЗПР

компенсируются по мере взросления ребенка. Дети с данным диагнозом вполне могут обучаться в общеобразовательных школах, при соблюдении единственного условия, что в данной школе имеются коррекционные классы. Условия организации коррекционных классов в общеобразовательных школах описаны в положении о специальных (коррекционных) классах. [3] В пункте 2.11. пишется, что общеобразовательная школа должна располагать необходимым набором помещений, сооружений и оборудования для организации учебно-воспитательного процесса в специальных (коррекционных) классах в соответствии с учебным планом и программами, а также помещениями, связанными со спецификой функционирования специальных (коррекционных) классов: кабинеты логопеда, психолога, дефектолога, ритмики, ЛФК и др.

В школе есть специально отведенный кабинет для детей, оснащенный всем необходимым для их развития, помимо изучения основных предметов. Дети могут работать с учителем, рисовать, играть, общаться с друг другом. На переменах могут прийти в кабинет, отдохнуть, поиграть с попугаем, покормить рыбок. То есть уже можно увидеть все условия для творческого развития детей. Но имеют место большие пробелы в организации обучения классов КРО. Так, в положении о специальных (коррекционных) классах для детей с ограниченными возможностями развития в общеобразовательных школах РК говорится: «Обучение организуется как по учебникам (дидактическим материалам, рабочим тетрадям и др.), разработанным для специальных (коррекционных) учреждений образования, так и по учебникам массовых классов» [3]. Наверное, мало кто задумывается над этим вопросом, но, к большому сожалению, по факту на практике таких учебников, разработанных для коррекционных классов нет. Деткам приходится обучаться по общей программе, и учителям приходится подстраиваться под общую программу, и как-то пытаться дать необходимые знания для особенных ребят, что является большим минусом. Для примера, можно посмотреть, как организован учебный процесс в школах с классами КРО в Европе, где они используют интегрированное образование. Понятие

«включенное образование» представляет собой такую форму обучения, при которой учащиеся с особыми потребностями:

- а) посещают те же школы, что и их братья, сестры, соседи;
- б) находятся в классах вместе с детьми одного с ними возраста;
- в) имеют индивидуальные, соответствующие их потребностям и возможностям учебные цели;
- г) обеспечиваются необходимой поддержкой;
- д) для диагностики и оценивания используются тесты со стобалльной шкалой, результат не является «ярлыком», «маркером»;
- е) получают психолого-педагогическую и социально-патронажную помощь (с приоритетом перед медицинской);
- ж) включаются в систему разнообразной и гибкой социально-трудовой адаптации (специальные мастерские, центры дневного пребывания, образовательные учреждения, структуры надомного типа);
- з) имеют различные льготы в трудоустройстве.

За последние годы было внесено немало изменений в систему школьного образования Узбекистана. В таких условиях, хотя так было и раньше, многие учителя забывают, что такое учить. Конечно, нельзя винить самих педагогов, когда министерство образования и науки вводит такие нововведения, как уроки по 40 минут, пятидневки, что хорошо для детей, но плохо в плане получения знаний, ибо сами они ведь не смогут понять новые темы, без помощи специально обученного для этого человека, а именно учителя. Сейчас многие учителя не дают тех полноценных знаний, не смотрят на ребенка, как на личность. Сейчас для многих школьников главным вопросом стоит удачная сдача того или иного теста, для учителей – репутация школы. Лишь немногие педагоги помнят, что каждый ребенок в первую очередь личность со своим мнением, со своими взглядами. То есть идет работа на результат, на оценку, без внимания на то, понял ребенок тему или нет.

Сейчас, когда, казалось бы, уже каждый понимает, что важно учитывать индивидуальные особенности каждого учащегося, и использовать метод

обучения, направленный на учет качеств каждого ученика, как личности, концепцию «среднего уровня» в общеобразовательной системе нам не избежать. В конечном итоге, если говорить вкратце, дети слабого звена, сидящие, по актуальному в школах понятию, на «камчатке», перестают быть составляющим компонентом класса, становятся «неудобными» в жизни и репутации школы, исходя из чего, вынуждены покинуть ее, либо оказываются и вовсе исключены, т.е. либо они остаются на второй год, вынужденные покинуть класс, либо, доучившись до 9 класса, их вынуждают уходить в колледжи, училища и другие образовательные места. Раскроем понятие «стать неудобным». Дети, которым трудно дается понять материал, гаснут в попытках получения знаний наравне с «сильными» и «средними» детьми. Они не могут влиться в рамки, то есть не могут усвоить данный школой материал за время, которое на него было отведено по «усредненной» системе образования, и тем, более не поняв сам материал, они не могут его закреплять вместе с успевающими учениками, у них не хватает ни знаний, ни навыков. Когда дело доходит до проверочных, контрольных, итоговых работ, даже если на протяжении учебного года у «слабых» учащихся были положительные результаты, результаты итоговых работ влияют на переход в следующий класс. В традиционной дидактике признано, что педагог должен знать индивидуальные особенности мыслительной деятельности учеников, а также некоторые черты личности каждого ребенка такие как: отношение к учению в целом, к достижениям и неудачам в процессе обучения, к изучаемому им предмету; следить за интересами ученика, за проявляющимися эмоциями и т.д. Если, правильно изучив принцип индивидуального подхода, внедрить его в нашу систему обучения, то, мы заметим постепенное устранение пробелов в усвоенных знаниях и умениях учащихся.

Данная работа посвящена вопросам преподавания алгебры в 7 классе КРО. По итогам работы в этом классе выработаны некоторые рекомендации для учителя, работающего с детьми с ЗПР. Атмосфера и условия, созданные школой, учителем для изучения предмета, играют важную роль. Процесс обучения не должен быть усложненным, дабы учащиеся могли осилить данную учителем

информацию и объем охватываемого материала. Так, при работе с детьми, необходимо повторять пройденное, так как одной из особенностей ЗПР является быстрая утеря информации, и дети закрепят полученные навыки. Обучение математике не должно быть настолько трудным, чтобы стать непосильным для учащихся, нельзя подорвать их веру в свои силы и возможности.

Объясняя каждую новую тему по частям, можно добиться эффективного усвоения получаемых знаний, контролируя работу каждого учащегося.

Используя принцип дифференцированного обучения, создав необходимые условия, также можно внести оптимальную корректировку в методы обучения, учитывая особенности каждого ребенка. При использовании разно-уровневых карточек, мы стимулируем активную деятельность каждого ученика, впоследствии чего видим результат в виде самостоятельной работы на уроках. На каждом уроке необходимо использовать занимательные элементы, тем самым пробуждать интерес к предмету, развивать задатки самосовершенствования личности – побуждать ученика работать самому, а не только впитывать готовую информацию. Также считаем важным для детей с данным диагнозом регулярное повторение пройденного материала. Самыми главными составляющими залога успеха в обучении детей с диагнозом ЗПР, конечно же, являются компетентность педагога и правильно организованный процесс обучения. Именно в этом случае можно добиться успеха.

Список использованных источников

1. Бим-Бад Б.М. "Педагогический энциклопедический словарь". М., 2002 г., с128-129
2. В.Э.Бэкман, НДЦ клинической психиатрии http://www.psychopro.ru/index.php?page=shkola_dlya_deti_s_zpr
3. Положение о специальных (коррекционных) классах для детей с ограниченными возможностями развития в общеобразовательных школах- 2017

ФИО автора: Раимова Чарос Бахром кизи

Магистр биотехнологии, кафедра микробиологии и биотехнологии, биологический факультет, Национальный университет Узбекистана

Название публикации: «БЕЛКОВЫЕ ГИДРОЛИЗАТЫ И ИХ ЭКСТРАКЦИЯ»

Аннотация: в этой статье анализируются гидролизаты белков и их производные, обсуждается, что такое гидролизаты белков и насколько они важны.

Ключевые слова: белковые гидролизаты, белковые массы, компонент, гидролиз, метод.

Белки, или протеины (что в переводе с греческого означает «первые» или «важнейшие»), количественно преобладают над всеми другими макромолекулами, присутствующими в живой клетке, и составляют более половины сухого веса большинства организмов. Белки служат теми инструментами, посредством которых генетическая информация получает свое реальное воплощение. В соответствии с тем что в клеточном ядре содержатся тысячи генов, каждый из которых определяет какой-то один характерный признак живого организма, в клетке существуют тысячи разновидностей белков и каждый из них выполняет специфическую функцию, определяемую соответствующим геном.

Пищевые белковые гидролизаты, извлекаемые из малоценного, некондиционного рыбного сырья, панцирных отходов, а также из нетрадиционных видов гидробионтов и отходов их переработки, могут являться источником ценных компонентов, в том числе содержащих астаксантин. Успешная реализация новых перерабатывающих технологий на производстве стала возможным благодаря использованию прикладных знаний и внедрению инновационных методов. Сегодня существует большое количество научно обоснованных и подтвержденных патентами технологий, целью которых является выделение максимального количества пищевых компонентов из водного сырья (в том числе и из панцирных отходов ракообразных) при производстве белковой продукции, как для кормовых, так и для пищевых целей.

Однако комплексная переработка различных панцирных отходов гидробионтов для получения ценных пищевых компонентов является общепризнанной проблемой [1]. Изучение способов решения данной проблемы ведется достаточно давно и направлено на получение белковых гидролизатов, которые в дальнейшем будут использоваться в качестве пищевых биологически активных добавок или в качестве самостоятельного продукта или основного ингредиента. Белковые массы (гидролизаты), полученные при гидролизе ПСО, используются в основном как составляющая кормов и в меньшей степени как пищевой ингредиент в продуктах питания. При этом существующие и запатентованные технологии производства пищевых продуктов уже включают в себя белковые массы, полученные при гидролизе водного сырья в качестве основного ингредиента или пищевого наполнителя [50]. Сегодня разработка комплексных малоотходных технологий выделения пищевых компонентов из панцирных отходов промысловых ракообразных является перспективным направлением развития или модернизации рыбоперерабатывающего комплекса России. Подобная заинтересованность в использовании научно обоснованных ресурсосберегающих технологий переработки ПСО необходима для обеспечения населения необходимыми продуктами, где одним из возможных способов получения пищевых компонентов является гидролиз ПСО.

Гидролиз – это расщепление азотсодержащих молекул белка с разрушением связи типа азот / углерод с последующим изменением первичного состояния. Использование гидролиза позволяет выделять белковые гидролизаты, в том числе и пищевые. В опубликованных работах в значительной степени описаны закономерности и характеры кинетических значений при гидролизе белково-минеральных субстратов (ПСО), разработаны математические модели гидролиза и выявлены физикохимические показатели конечного и начального сырья для их применения в пищевой промышленности. Особый интерес представляют работы ряда отечественных и зарубежных ученых, исследующих кинетические зависимости при гидролизе белково- 14 минерального субстрата и получение белковых гидролизатов для пищевого назначения.

Процесс гидролиза белково-минерального субстрата может также осуществляться под действием различных катализаторов, в качестве которых могут использоваться органические и неорганические растворители, ферменты (ферментативный гидролиз) или физические катализаторы (температура, давление, механическое воздействие)

Физическая (тепловая) деструкция белково-минерального субстрата основана на разрыве связей протеина с хитино-минеральным матриксом за счет использования температурного фактора или при воздействии механических сил. Способ физикомеханического извлечения пищевых компонентов является технологически простым, относительно непродолжительным и позволяет значительно снизить микробиологическую обсемененность готового продукта. К недостаткам можно отнести более низкий выход и качество получаемого продукта [2]. Способ химического гидролиза сырья в большей степени основан на кислотном разрыве белковых связей, где в качестве катализаторов используют соляную или серную кислоты. Продолжительность такого процесса в зависимости от начального состояния сырья и температуры проведения гидролиза может варьироваться от нескольких часов до суток. Воздействие кислотного катализатора позволяет достигать глубокой степени гидролиза. Также это позволяет исключить микробиологическую загрязненность белкового гидролизата. Однако такой способ гидролиза способствует увеличению азотсодержащих веществ с низким молекулярным значением (аминокислоты), а также аммиака при разрушении аминокислот, что в свою очередь может снизить биологическую ценность конечного продукта и усложнит последующее концентрирование сухих веществ. При глубоком химическом гидролизе распаду подвергаются такие значимые аминокислоты как триптофан, серин, цистеин, треонин и многие витамины. Отщепление аминок групп происходит у аспарагина и глутамина [3]. Продукты глубокого кислотного гидролиза окрашиваются в темный или коричневый цвет в результате глубокого распада молекул белка, каротиноидов (астаксантина) и липидов, с образованием гуминовых соединений. Удаление нежелательного окраса и побочных соединений происходит за счет

использования дополнительных адсорбентов (например, активированного угля), однако при таком способе часть низкомолекулярных пептидов и аминокислот (в частности, цистин) адсорбируется на поверхности агента и удаляется вместе с гуминовыми веществами. Последующая нейтрализация катализаторов может образовывать в гидролизатах токсичные для организма соединения (хлориды и сульфаты) [4]. Для снижения негативных влияний на белковый субстрат связанных с расщеплением лабильных соединений при использовании кислотных катализаторов отечественные ученые предлагают проводить химический гидролиз в регулируемой газовой среде с использованием инертных газов или с добавлением органических растворителей.

Гидролиз с использованием щелочи применяют нечасто, так как происходит значительное разрушение основных низкомолекулярных соединений (лизин, цистин, цистеин, аргинин), а также трансформации Альфа-аминокислот в Д-аминокислоты с последующим образованием лизино-аланина и лантаниона, которые являются токсичными соединениями. Химический способ гидролиза субстрата обладает высокой степенью коррозии для оборудования и инвентаря, что увеличивает затраты, связанные с очисткой оборудования и соблюдением дополнительных требований. Подобные технологии химического гидролиза являются достаточно трудоемкими и вредными. Внедрение данного метода гидролиза требует дополнительного оборудования для очистки гидролизатов. Приемлемой альтернативой использованию химического или физического гидролиза является применение протеаз (ферментативный гидролиз), то есть ферментных препаратов, получаемых из клеток животных, микроорганизмов или искусственно синтезированных. Ферментативный гидролиз (ФГ) белкового субстрата основывается на биохимических процессах. В гидролизатах, получаемых в результате ферментативного гидролиза ПСО, сохраняется значительное количество азотсодержащих веществ с различной молекулярной массой, а так же каротиноиды и липиды. ФГ панцирных отходов является перспективным направлением переработки гидробионтов. Использование ФГ позволяет получать пищевые продукты с разным количественным и

качественным содержанием белка, липидов и каротиноидов. Применение протеаз (ферментов) является более предпочтительным способом переработки ПСО по сравнению с другими методами проведения гидролиза, так как ферментные препараты имеют значительную специфичность воздействия на субстрат, а ФГ осуществляется в «приемлемых» условиях, что позволяет сохранять большинство пищевых компонентов, извлекаемых из ПСО, с разным количественным и качественным составом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Аламдари, Х. Определение оптимальных режимов получения белковых гидролизovaných компонентов из кильки для стартовых кормов осетровых рыб / Х. Аламдари, Н. В. Долганова, С. В. Пономарев // Журнал Вестник АГТУ. – 2013.
2. Алексеенко, Л. П. Определение активности протеиназ по расщеплению белковых субстратов / Л. П. Алексеенко // Современные методы в биохимии. – Москва: Медицина
3. Артюхин, В. И. Белковые гидролизаты в производстве питательных сред / В. И. Артюхин, А. П. Шепелин, Н. В. Киселева // Производство и применение продуктов микробиологических производств. – Москва, 1990.

ФИО авторов: Улмасов Фирдавс Гайратович

PhD, Исполняющий обязанности доцента кафедры онкологии, Самаркандский Государственный Медицинский Институт, Самарканд, Узбекистан.

Джураев Миржалол Дехконович

DSc, Заведующий кафедры онкологии, Самаркандский Государственный Медицинский Институт, Самарканд, Узбекистан.

Эсанкулова Бустоной Собировна

Магистр кафедры онкологии, Самаркандский Государственный Медицинский Институт, Самарканд, Узбекистан.

Название публикации: «ИНТЕГРАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ БОЛЬНЫХ С НЕОРГАНЫМИ ЗАБРЮШИННЫМИ ОПУХОЛЯМИ»

Представлены результаты хирургического лечения 92 больных с неорганными забрюшинными опухолями (НЗО). Хирургическое лечение проведено в объеме: изолированного удаления опухоли – 34 (36,9%), комбинированных операций – 32(55,2%) и мультивисцеральная резекция 26 (44,8%) больным. Несмотря на определенные сложности, связанные с необходимостью выполнения травматичных оперативных вмешательств, хирургическое лечение до настоящего времени является единственно радикальным методом лечения, которое позволяет улучшить выживаемость больных НЗО.

Ключевые слова: неорганные забрюшинные опухоли, осложнение, резекция, операция.

Введение:

Подавляющее большинство опухолей, возникающих в забрюшинном пространстве, имеют неорганическое происхождение [4]. Их диагностируют с частотой от 0,01% до 1% от общего числа новообразований, и в 60-80% они носят

злокачественный характер [1-3]. Резектабельность колеблется от 25% до 70% и достигает 94% в группах, включающих доброкачественные опухоли [5].

Основным методом лечения первичных и рецидивных неорганных забрюшинных опухолей является хирургическое вмешательство. Лучевая терапия и химиотерапия мало эффективны, хотя могут использоваться при комбинированном лечении НЗО либо как самостоятельные методы при невозможности удаления опухоли [6].

Цель исследования:

Целью исследования является интеграционный анализ результатов после хирургического лечения и осложнение больных неорганными опухолями забрюшинного пространства.

Материалы и методы: Исследования основаны на анализе 92 случаев за период с 2017-2021 гг. в отделении торакоабдоминальной хирургии Самаркандского филиала республиканского специализованного научно практического центра онкологии и радиологии.

В наших наблюдениях по поводу НЗО комбинированная и мультивисцеральная резекция выполнена 58(63,1%)больным. Из них комбинированные операции выполнены 32(55,2%)больным и мультивисцеральная резекция 26 (44,8%) больным.

Изолированное удаление НЗО выполнено 34 (36,9%) больным. Естественно особое место в хирургии НЗО уделяется послеоперационным осложнениям. Удаление опухоли особенно при местнораспространенной, может быть сопряжено с развитием определённых осложнений, исходя из особенностей данного объема хирургического вмешательства.

Результаты и обсуждение:

В наших наблюдениях у 29 из 92 оперированных больных возникло 33 различных послеоперационных осложнений (18,5%). Из них в 4 (15,4%) случаях

осложнения имели сочетанный характер. Сведения о частоте и структуре послеоперационных осложнений приведены в таблице 1.

Анализ послеоперационных осложнений показывает, что из хирургических осложнений наиболее часто встречались: гнойное осложнение брюшной полости и брюшной стенки (5,4%), длительная лимфорея (3,1%), внутрибрюшинное кровотечение (3,2%) и послеоперационный панкреатит (3,2%). К сожалению, у 2 больных из 4 причиной диффузного кровотечения послужило назначение низкомолекулярного антикоагулянта как профилактики тромбоэмболии.

Таблица 1.

**Характер послеоперационных осложнений в зависимости от объема
Операции при НЗО**

Характер осложнений	Изолированное удаление n=34		Комбинированные резекции n=32		Мультивисцеральные резекции n=26		Всего n=92	
	абс	%	абс	%	абс	%	абс	%
Хирургическое осложнение								
Внутрибрюшинное кровотечение	2	5,8	1	3,1	1	3,8	5	5,4
Несостоятельность швов анастомоза	0	0	1	3,1	2	7,7	3	3,2
Полная кишечная непроходимость	1	2,9	1	3,1	0		2	2,2
Гнойное осложнение брюшной полости и брюшной стенки	2	5,8	2	6,25	1	3,8	5	5,4
Стойкий гастростаз	1	2,9	1	3,1	0	0	2	2,2

Панкреатит	1	2,9	1	3,1	1	3,8	3	3,2
Лимфорея	2	5,8	3	9,3	1	3,8	3	3,2
Всего	9	28,1	10	31,2	6	23,1	25	25

По интенсивности в 2х случаях кровотечение имело диффузный характер, для остановки которого в 2 случаях было достаточно консервативной терапии и отмены антикоагулянтов, 1 случай потребовал релапаротомию.

При остром массивном кровотечении по поводу перитонита после релапаротомии, интенсивность была такой сильной, что практически не успели взять больного в операционную.

Несостоятельность швов анастомоза наблюдалась у 3,2% (3 больных) после формирования коло-коло и сигмо-ректального анастомоза. Из них в 2 случаях поздняя несостоятельность развилась на 7 и 8 сутки и в 1 случае ранняя несостоятельность на 4 сутки.

При поздней несостоятельности анастомоза в одном случае пришлось разделить анастомоз с формированием сигмастомы, а в другом случае свищ закрылся после консервативного лечения.

Заключение: Выполнение мультивисцеральной резекции приводит к увеличению продолжительности времени операции, частоты кровотечения и количества послеоперационных осложнений, эти различия значимы по сравнению с комбинированными оперативными вмешательствами. Количество послеоперационных осложнений составило 24,2% и 30,2% соответственно. Трехлетняя выживаемость $61,9 \pm 4,3\%$ и $44,4 \pm 4,7\%$ соответственно ($P < 0,05$).

Литература:

1. Кит О.И., Касаткин В.Ф., Максимов А.Ю. и др. Хирургическое лечение неорганных забрюшинных опухолей. Паллиативная медицина и реабилитация, 2012; 1: 27-9.
2. Харченко В.П., Чхиквадзе В.Д., Сдвижков А.М. Диагностика и лечение забрюшинных липом и липосарком. Российский онкологический журнал, 2011; 3: 10-5.

3. Чиссов В.И., Вашакмадзе Л.А., Бутенко А.А. и др. Современные подходы и факторы прогноза при хирургическом лечении первичных и рецидивных неорганных опухолей забрюшинного пространства. Российский онкологический журнал, 2011; 3: 4-10.
4. Зотов С.П., Фокин А.А. Ангиохирургия в онкологии. Челябинск, 1999; 118.
5. Файнштейн И.А., Нечушкин М.И., Горобец Е.С. и др. Резекция и протезирование брюшного отдела аорты при хирургических вмешательствах по поводу местнораспространенных забрюшинных опухолей. Хирургия (им. Н.Н. Пирогова), 2010; 6: 26-30.
6. Стилиди И.С., Губина Г.И., Бохан В.Р. и др. Резекция и пластика нижней полой вены при опухолях забрюшинной локализации. Анналы хирургии, 2011; 6: 36-43.

ФИО авторов: *Turg'unov Bahodirjon Xamdamjon o'g'li*

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali magistri

Turg'unova Nafisaxon Mahammadjon qizi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali magistri

To'ychiboev Abbosjon Erali o'g'li

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabasi

Название публикации: «AVTOTURARGOH VA AVTOMOBILLARNI MASOFAVIY BOG'LASH VA UNING AFZALLIKLARI»

Annotatsiya: *Ushbu maqolada avtoturargoh va avtomobil haydovchilar uchun qulay shart-sharoit yaratish maqsadida avtoturargohlar uchun masofaviy boshqaruv yoki sensorlarni qo'llash va ulardan foydalanishning afzalliklari keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *sensor, avtomobil, avtoturargoh, simsiz tarmoq.*

Shahar joylarda avtomobil haydashning eng asabiylashtiradigan qismi to'xtash joyini topishga urinishdir. Oddiy misol sifatida, biz oilaviy aylangani chiqdik va "yaqin atrofda" tamoyili bo'yicha avtomobilni to'xtatishga urinish faktini keltirishimiz mumkin - qo'shni kvartal atrofida qancha aylana yasashingizni faqat taxmin qilish mumkin.

Tadqiqotchilar shaharning tiqilinch joylarida joylashgan avtomobillarning qariyb 40 foizi to'xtashda qiynalayotgan degan xulosaga kelishdi. Va faqat 12% avtoullovchilar darhol to'xtash joyini topadilar.

Ushbu maqolaning maqsadi bozor tomonlarini muhokama qilish emas, balki avtoturargohlarning texnik jihozlarini va asosiy texnologik tendentsiyalarni ko'rib chiqishdir, ularning yordamida to'xtash joyi bilan bog'liq vaziyatni nisbatan tartibga solish va bunda avtoturargoh bilan avtomobillar o'rtasidagi o'zaro aloqani yo'lga qo'yish mumkin.

Texnik vositalarning assortimenti, uskuna bozori juda keng. Uni ikkita katta guruhga bo'lish mumkin:

- yopiq avtoturargohlar uchun texnik vositalar (ya'ni bir qavatli yoki ko'p qavatli bo'shliqda cheklangan, perimetri yopiq yoki shartli ravishda, to'xtash joylari soni bilan cheklangan);
- ochiq avtoturargohlar uchun texnik vositalar (tuman yoki butun shahar kattaligidagi to'xtash joylari).

Ushbu vositalarning to'plamlari tabiatan bir-biridan farq qiladi. Ammo miqdoriy jihatdan bu uskunalarning juda katta ro'yxati hisoblanadi: har qanday blokirovka qiluvchi qurilmalar (to'siqlar, avtomatik eshiklar), identifikatsiyalash (haydovchilar ham, transport vositalari ham), vizualizatsiya (jadvallar va ko'rsatkichlar), yo'l belgilari, ma'lumotlar yig'ish va ishlov berish, to'xtash joyi uchun to'lov (to'lov hisoblagichlari va dasturiy ta'minot), axborotlashtirish uchun arizalar.

Avtomatlashtirilgan to'xtash joyi rivojlanishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Ilgari yirik aholi punkting unchalik ahamiyatga ega bo'lmagan elementi deb hisoblangan narsa endi qulaylikni ta'minlashning muhim texnik vositasiga aylanmoqda.

Masofaviy ulanishning zamonaviy texnologiyalari tufayli avtoturargohlar to'g'risidagi katta ma'lumotlar oqimini muvaffaqiyatli olish va ma'lumotlar bazalarida saqlash mumkin. Keyin ma'lumot maxsus dasturlar yordamida qayta ishlanadi. Endi aynan shu avtoturargohlar tashrif buyuruvchilariga bepul joylar soni to'g'risida ma'lumot olishga yordam beradi, bu har doim bo'sh joy qidiruv vaqtining qisqarishiga va bu o'z navbatida quyidagilarga olib keladi:

- tirbandliklarni kamaytirish;
- to'xtash joylaridan yanada samarali foydalanish;
- avtoturargohdan tushadigan daromadning ko'payishi;
- avtomobillarning sarson bo'lib bo'sh joy qidirib yurishlarini oldini olish;
- avtoturargohga masofaviy murojaat qilgan holda ma'lumot olish.

Vaziyat juda tez o'zgarib bormoqda. Uzoq vaqt davomida ko'plab shaharlarning ma'muriyati sanoat bilan hamkorlikda avtoturargohni boshqarish tizimlari bilan aqlli shahar tizimini ishlab chiqib rivojlantirmoqdalar.

Shaharlarda to'xtash joyini qidirishni ancha osonlashtirish uchun:

- Gollandiyaning Nedap Identification Systems kompaniyasi Nedap to'xtash sensori bilan tizim ishlab chiqdi;
- Ispaniyaning WORLDSENSING kompaniyasi Fastpark sensoriga ega tizimni ishlab chiqdi.

Bundan tashqari, men ochiq to'xtash joylarini qurishning texnik masalalari haqida batafsilroq to'xtalmoqchiman, chunki mavzu juda keng va uni bitta maqolada ochib bo'lmaydi.

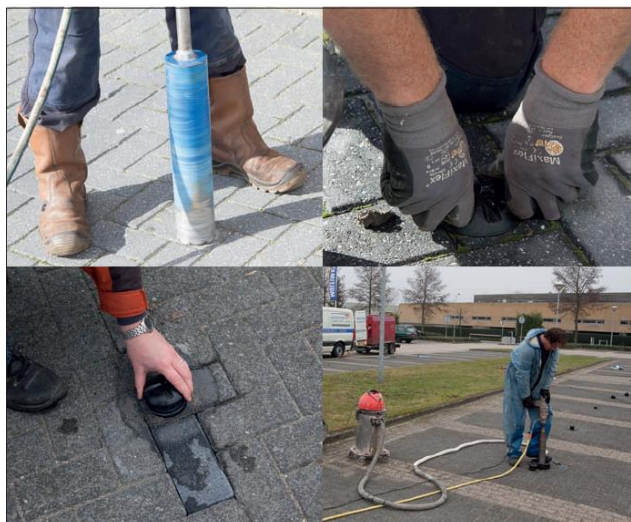
Ushbu turdagi tizimlar simsiz sensorlar tarmog'idan iborat bo'lib, ular mashinalar joyini egallagan yoki yo'qligini real vaqtda aniqlaydilar. Avtoturargoh haqida aniq ma'lumot haydovchilar uchun samarali va foydali bo'lishi mumkin.

Sensor tarmog'i o'rnatilayotganda shahar ko'chalari ko'p kunlar davomida yopilmasligi yoki kirish imkoni bo'lmasligi kerak, chunki bu shahardagi transport oqimiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, shaharda ishlatilishi mumkin bo'lgan har qanday tizim uning o'rnatilishi va sozlanishi oson, juda o'lchovli va ishonchli bo'lishini talab qiladi.

Ushbu tizimni samarali boshqarish uchun avtoturargohning dolzarb va eng so'nggi ma'lumotlari qo'llanilishi kerak. Avtoturargohning to'xtash datchiklaridan bo'sh joy ma'lumotlari real vaqt rejimida mavjud bo'lishi kerak va shuningdek ma'lumotlar integratsiyasi uchun umumiy standartlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Masofaviy datchiklar tarmoqlaridan ma'lumotlar oqimi katta hajmga ega, aslida bu masofaviy datchiklar tarmog'ida hosil bo'lgan minglab hodisalardir. Ma'lumotlarni filtrlash va samarali aloqa protokollari tizimni eng qiyin sharoitlarida ham ishlashi kerak.

Ochiq avtoturargohlardagi datchiklar doimiy ravishda turli xil ekstremal sharoitlarga duch kelishadi. Datchik qorli, muzli, ho'l va changli ko'chalarda ishlashni davom ettirishi kerak. Bundan tashqari, avtoulavlar, avtobuslar va qor tozalash vositalarining jismoniy bosimi datchiklarni yo'q qilmasligi kerak.

Yaqin kelajakda bunday tizimlar o'z hayotimizning ajralmas qismini egallashi mumkin. Avtoturargohlar uchun yangi dasturiy ta'minotlarni yaratish ularning imkoniyatlaridan yanada samarali foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Misol tariqasida biz yuqorida aytib o'tilgan to'xtash tizimlaridan identifikatsiya tizimlari sifatida foydalanish imkoniyatini olishimiz mumkin. Bu mobil qurilmalar uchun dasturiy ta'minot bo'lib, uning yordamida tizim bilan jihozlangan o'rnatilgan to'xtash joyida transport vositasini aniqlash mumkin va ushbu yechim to'xtash joyidan foydalanish qonuniyligini nazorat qiladi.

Ushbu turdagi tizimlarni qo'llash imkoniyati quyidagicha: haydovchi to'xtab turishi bilanoq, tugmachani bir marta bosish bilan to'xtash joyining serveriga ulanadigan mobil ilovani faollashtiradi. GPS koordinatalarini ishlatish va tizimdagi voqealarni tahlil qilish, transport vositasining joylashuvi va ma'lum bir to'xtash joyidan foydalanish qonuniyligi aniqlanadi.

Avtoturargohda joylar ma'lum bir foydalanuvchilar guruhiga (to'xtash uchun ruxsatnoma egalariga) berilishi mumkin: nogironlar, VIP mijozlar, litsenziyalangan taksilar va boshqalar. Tizimning tashqi interfeysi orqali administrator to'xtash joyidan ruxsatsiz foydalanishni kuzatishi mumkin.

Shunga o'xshash dasturlar uchinchi tomon dasturlari bilan birlashtirilishi mumkin, masalan:

- mobil to'lovlarni amalga oshirish uchun ariza bilan;
- navigatsiya dasturlari bilan bog'lash va boshqalar.

Nedap - simsiz sensorlar, aloqa tarmog'i qurilmasi va o'rnatilgan boshqaruv dasturidan iborat yuqori texnologik avtoturargohlar uchun sensor.

Har safar avtotransport vositasi to'xtash joyiga qo'yilganda, vaqtni belgilab qo'yish hodisasi hosil bo'ladi. Simsiz sensorlardan foydalanib, nafaqat ushbu to'xtash joyida to'xtab turgan mashinaning mavjudligini, balki uning u yerda qancha muddat turishini ham aniqlaydi.

Sensor ishlashida real vaqtdagi barcha o'zgarishlar kuzatiladi. Sensor to'liq simsiz, o'rnatilgan batareyada ishlaydi. Sensor ikki turdagi sensor texnologiyalaridan foydalanadi: magnit va infraqizil. Ushbu ikki tomonlama yondashuv o'lchovning ishonchliligi va aniqligini ta'minlaydi.

Nedap sensori ushbu dastur uchun maxsus ishlab chiqilgan va avtomatik konfiguratsiya vositalari va o'z-o'zini tiklash elementlarini o'z ichiga olgan tarmoq protokolidan foydalanadi. Yo'lga o'rnatilgan datchiklar bir-biri bilan mustaqil ravishda, shuningdek, datchiklar guruhi qo'lida bo'lgan Relay tugunlari yordamida o'zaro ta'sir o'tkazadilar.

Datchiklar va translyatorlarning kombinatsiyasi tugunlar tarmog'ini hosil qiladi. Avtomobil sensorlari singari, aloqa tarmog'idagi barcha tugunlar simsiz - avtonom ishlaydi. Ma'lumot uzatishda turli xil cheklovlar ostida avtomatik ravishda muqobil aloqa kanallarini tanlash uchun turli xil tarmoq tugunlari ishlatiladi. Bu o'z navbatida, aloqa uchun ishlatiladigan sakrashlar soniga (tarmoq tugunlari) cheklov qo'yadi, lekin shu bilan birga kafolatlangan paketning uzatish tezligi va ishonchliligini oshiradi. Aloqa tarmog'i ikki tomonlama bo'ladi. Paketlar raqamlangan bo'lib, yo'qolgan taqdirda qayta tiklanishi mumkin, chunki datchiklar ichki xotiraga ega.

Tarmoq, shuningdek, proshivka yangilanishlarini masofadan turib datchiklar ichida amalga oshirishga imkon beradi va ular bilan ishlashni osonlashtiradi. Kechiktirilgan uzatish mexanizmi, tayanch stantsiyalar (ma'lumot yig'uvchi) elektr quvvati uzilgan taqdirda ham, tarmoqning ishlashini ta'minlaydi. Bunday vaziyatda sensorlarni yoki aloqa tarmog'idan ma'lumotlarni qayta ishlash vaqtida protsessing markazidan olish mumkin.

Tizimdagi umumiy ma'lumotlar yig'iladi va web-interfeysga uzatiladi. Ushbu dastur parkovka ma'lumotlarini sozlash, kuzatish va tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin. Nedap dasturi moslashuvchan, kengaytiriladigan va moslashtirilgan.

Uchinchi tomon tizimlari bilan integratsiya SOAP va REST texnologiyalaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Foydalanuvchilar uchun interfeys tezkor tarqatish va shahar bo'ylab keng tarmoqlarni o'rnatish qulayligini ta'minlash uchun mo'ljallangan. Boshqaruv panellari administratorlarni simsiz sensorlar tarmog'idagi barcha komponentlarning holati to'g'risida xabardor qilish uchun vidjetlardan foydalanadi. Ushbu xususiyat tizimni boshqarish va boshqarish uchun zarur bo'lgan vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Vizual interfeysda bir nechta vidjet mavjud. Vidjet datchiklar va boshqa tizim elementlarining haqiqiy holatini umumlashtiradi va aks ettiradi. Interfeys kategoriyalar bo'yicha oltita asosiy vidjetni o'z ichiga oladi: datchiklar, o'zni tugunlari, ma'lumotlar yig'uvchilar, tarmoqlar, tizim xabarnomalari serverlari.

Tizimdagi ma'lumotlar maxsus dasturiy ta'minotni boshqarish vositasiga beriladi. Ushbu dastur foydalanuvchilarga real vaqt rejimida to'xtash holati ma'lumotlarini olish uchun KPI (Key Performance Indicators) ni sozlash imkoniyatini beradi. Foydalanuvchi to'xtash joyining bo'sh joyi to'g'risida ma'lumotni real vaqt rejimida oladi.

Ushbu tizim avtomobillarning ham ishlash jarayoniga, vaqtini tejashiga shuningdek axborot texnologiyalarining keng imkoniyatlaridan foydalangan holda avtoturargoh va avtomobillarning o'zaro aloqasini mustahkamlashga va hamkorlikning mustahkam aloqasini o'rnatishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://www.aamsystems.ru/novosti/pressa-publikatsii/besprovodnye_tekhnologii_v_organizatsii_umnykh_parkovok/
2. Maqola mualliflar tomonidan o'z loyihalarining izlanishlariga asoslangan holda tayyorlandi.

ФИО авторов: *Ахунжанова Ҳакимахон*

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Қодиржонова Ферузахон

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Чепел Евгения Анатолевна

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Название публикации: «УМРБОҚИЙЛИК»

Аннотация

Ҳозирги жадал ривожланаётган замонда инсон саломатлигига таъсир этувчи ички ва ташқи омиллар кўпайиб бормоқда. Оқибатда одамзот жуда тор муҳитга тикилиб қолди. Мана шу сиқик ҳолатдан чиқиш учун соғлом турмуш тарзини яратиш ва зарарли омилларни мўътадиллаштириш керак бўлади.

Аҳолига тиббий-санитар ёрдам имкониятлари

Бизнинг мамлакатимизда тиббиёт - санитар ёрдам ҳамма учун қулай ва текин. У туман поликлиникаларида, махсус диспансерларда, шифохоналарда, ҳар хил профилдаги дам олиш масканларида ҳамда Фавкулотда Вазият Вазирлигида ҳам бор. У ерларда ишчиларга тиббий санитария ёрдами кўрсатилади. Профилактика даволаш муассасаларида асосий иш жараёни касалликни аниқлаш ва профилактика қилишга қаратилган.

Тиббиёт ходимларининг асосий вазифалари аҳоли саломатлигини мусаккамлашда соғлом турмуш тарзини тарғибот қилишдир.

Давлат сиёсатини саломатликни сақлашга йўналтириш.

Бундай сиёсат соғлиқни сақлаш негизини ташкил этади ва уни ривожланишига ёрдам беради. Бу сиёсатда инсонларни соғлиғига зарар келтирадиган товарларга солиқ солиш мисол бўлиши мумкин, пиёдалар ва велосипедчилар йўлини куришга маблағ ажратиш, Ўқувчиларни кўшимча овқат билан таъминлаш.

Фаровон социал муҳитни барпо этиш. У давлат ва оила даражасида барпо этилиши мумкин. Инсон учун соғлом ҳаёт тарзини ушлаб туриш осон кечади қачонки унинг ён теваққадгилар ҳам шунга риоя қилса.

Мисол учун: жамоат (транспот, ресторан, ўқув муасасалари) ёки иш жойларида чекишни ман этиш.

Тамаки ва спиртли ичимликларни рекламасини чегаралаш, оммавий ахборат воситаларда соғлом турмуш тарзини тарғибот қилиш, спорт билан шуғулланиш учун ҳамма шароитларни яратиш.

Маҳаллий ҳаракатларни кучайтириш мақсадида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, соғлиқни мустаҳкамлаш маҳаллий ташаббусни қўллаш, жамоатнинг негатив ҳолатлари билан кураш олиб борилади.

Шахсий малакани ривожлантириш инсонларни соғлиқ ва соғлом турмуш тарзига ўргатишга асосланади.

Барча одамларда шахсий алгоритмларни ривожлантириш учун соғлиқ ва соғлом турмуш тарзини ўрганиш зарур.

Мавжуд тиббий хизматларни қайта йўналтириш касалликларни профилактика қилиш ролини кучайтиришга қаратилган. У албатта мавжуд касалликларни даволашга нисбатан қулайроқ бўлиши лозим.

Агар барча аҳоли соғлиғини мастаҳкамлаш борасидаги фаолият йўналишлари биргаликда ишлатилса, соғлиқни сақлашнинг асосий "Соғлиқ ҳамма учун" шиори реал маънога эга бўлади.

Диспансеризация.

Диспансеризация - бу тиббиёт муасасаларида ҳар доим шифокорлар томонидан одамларни соғлиғини билиш, касалликни олдини олиш, уларни ўз вақтида даволаш ва профилактика қилишдир.

Диспансеризация билан шаҳардаги барча даволаш масканлари шуғулланади.

Одамларни қўриш оммавий усулда корхона ва қишлоқларда ўтказилади.

Касалликларни профилактика қилиш ҳар бир жамият аъзосини ҳар қандай ҳолатда шароитини таъминлашдир.

Бунда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш кўзда тутилмокда, шу билан бирга оналик ва болаликни асраш ва ҳакозо.

Вакцинация - бу кўпгина оғир юкумли касалликларда қўлланилиб, организмга тушиши мумкин бўлган инфекцияга қарши қўлланилади. Эмлашдан сўнг организмда етарлича микдорда маълум инфекцияга қарши антителолар ишлаб чиқарилади.

Эмлаш турига қараб инфекция кўзғатувчисига қарши антителолар(иммунитет) бир неча ойдан бир неча йилгача ва ҳатто умрбод сақланади.

Соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш.

Санитар оқартув ишларини олиб бориш.

Ҳар бир ҳамшира иш жараёнида қандайдир кўриниш даражасида ўзгартириш киритади. Мисол учун иш жараёнида мижозларга қисқа маслаҳат бериш, оила аъзоларига касаллик ҳақида маълумот бериш, аудиторияларда маъруза ўқиш. Шу касаллик ҳақида маълумот бериш. Атроф муҳит тозалигини сақлаш инсон соғлиги учун муҳим аҳамиятга эга, саноат, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни тез суратлар билан ривожлантиришда, атмосферанинг ифлосланиши бугунги кунда долзарблигича қолмокда. Ишлаб чиқариш чиқиндилари атроф муҳитни ифлослашига сабаб бўлмокда.

Ҳамшира иш фаолиятида аҳоли ўртасида кенг миқёсда санитар оқартув ишларини олиб бориши ва табиатни муҳофаза қилишни тарғибот қилиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Александров А.А. “Психотерапия”. Москва, Медицина нашриёти, 2003 йил.
2. Журавлева Т.П.. “Основы гериатрии” Москва, Медицина нашриёти, 2002 йил.
3. Насриддинова Н.Н.. “Гериатрия”. Тошкент, Ибн Сино нашриёти, 2004 йил.
4. Ражабова. Г.”Геронтология”. Тошкент, Ибн Сино нашриёти, 2002 йил.

ФИО авторов: *Усмонова Нигора*

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Юсупова Мамлакат

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Зокирова Зарифа

2-Фарғона тиббиёт коллежи ўқитувчиси

Название публикации: «СУРУНКАЛИ КАСАЛЛИКЛАР БИЛАН ОҒРИГАН БЕМОРЛАРНИ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ»

Аннотация

Ўткир касалликларда беморнинг аҳволи кескин ёмонлашади ва зудлик билан даволаш керак бўлади. Сурункали касаллик ташхиси аниқлангач турмушнинг сурунқили касаллик билан яшаш босқичи бошланади. Шундай экан сурункали касалликлар билан оғриган беморларни парвариш қилишда шифокорлар билан биргаликда оила аъзолари ҳам маъсул ҳисобланади

Сурункали касаллик ташхиси аниқлангач турмушнинг сурунқили касаллик билан яшаш босқичи бошланади. Касалликнинг бирон бир белгиси пайдо бўлгач бемор текширувдан кейинчалик эса ташхисни аниқлашдан ва даволашдан ўтади. Кейинчалик бемор ўз касаллик белгиларни назорат қилишни ўрганади, касалликни тинч даврида жамиятнинг нормал аъзоси сифатида турмуш кечиради ёки уйда парвариш қилинади. Касалликнинг кўзғаш даврида стационар даволаш ўтказилади. Сурункали касаллик билан оғриган кишиларда касаллик бошлангандан бир неча йил ёки бир неча 10 йиллардан сўнг терминал давригача давом этадиган асоратлар пайдо бўлади. Шундай қилиб сурункали касалликлар билан оғриган беморларни ҳамшира парвариши касалликни кечишида 4 та даврини ўз ичига олади: касалликни ривожланиш босқичи, касалликни тинч даври, кўзғалиш даври ва авж олиш даври.

Касаллик ривожланиш давридаги парвариш.

Касаллик ривожланиш даврида касаллик белгилари ва симптомлари назорат қилинади, текширувлар ўтказилади, ташхис қўйилади, касаллик номи хабар

қилинади ва маълум даволаш бошланади. Касаллик ривожланиш давридаги ҳамшира парвариши касалликни тан олиш ўзини назорат қилишда ёрдамлашишга қаратилган болади.

- (1) Касалликни тан олиш, даволашда ёрдам;
- (2) Кундалик турмушини олиб бориши учун керак бўлган билимлар ва техникани ўрганишда ёрдам;
- (3) Кризис вақтида психологик стабилликни ушлаб туриш;
- (4) Соғлиқни назорат қилишни ўрганиш;
- (5) Социологик муаммоларда (рол ўзгариши, профессионал планда) қўллаб қувватлаш;
- (6) Социологик ресурслардан фойдаланишда ёрдам бериш.

Касалликни тинч давридаги парвариш.

Касалликни тинч даврида симптомлар даволаш ёрдамида назорат қилинади. Касалликни тинч давридаги ҳамшира парвариши турмуш сифатини яхшилаш ва кўтаришда ва ўзини назорат қилишда ёрдам беришга қаратилган

- (1) Турмуш тарзини ва симптомларини назорат қилишни бошқармок;
- (2) Турмуш сифатини қувватлаш ва оширишга қаратилган турмуш тарзини бошқармок;
- (3) Соғлиқни назорат қилиш учун давом эттиришни қўллаш;
- (4) Доимий текширишни қўллаш..

Касаллик қўзғалган даврида парвариш

Касаллик авж олган даврида асосий касалликнинг ёмонлашуви, кучайиши, асоратларини намоён бўлиш ёки соғлиққа парвариш етишмаслиги оқибатида бемор ҳолати назорати сусаяди.

Касалликни авж олиш пайтидаги ҳамшира парвариши беморни тезроқ тузалиб кетишига ёрдам бериш ва тинч ўтишига қаратилган бўлиши.

- (1) Беморларни ҳолатига қараб ОИТ ва КОИТ ларда махсус даволаш ва махсус парвариш ўтказилади.
- (2) Бемор ҳолатини ёмонлашиуви сабабини аниқлаш, олдини олишни ўргатиш.

(3) Беморни касалликни авж олиши бошланғич босқичидаёқ белгиларни аниқлашни ўргатиш.

(4) Авж олиш босқичидаги асосий мақсад қуйдагилардир: бемор яхши ҳолатига қайтишига ёрдамлашиш.

Касаллик авж олган даврдаги парвариш.

Касаллик авж олган даврда қайтмас ҳолатга ўтади, бузилишлар ва симптомлар кенг қўламда намоён бўлади. Касаллик авж олган даврдаги ҳамшира парвариши - 1 хил ҳолатини ушлаб туришига, беморга хос бўлган турмуш тарзини узоқроқ давом эттиришга ва турмуш сифатини оширишга қаратилган бўлиши керак.

(1) Текширувлар ва даволаш ўтказилаётганда ёрдам бериши;

(2) Ўзгаришлар бораётганда ёрдам бериши;

(3) Оғриқни симптомларини юмшатишда ва йўқотишда ёрдам бериш керак;

(4) Психологик қўллаб қувватлаш;

(5) Қулай турмуш кечиришга эришишида ёрдам бериши;

(6) Оила томонидан қўллаб қувватлаш.

Сурункали касаллик билан оғриган беморларни оилаларига ёрдам.

Олдинги пайтда оила аъзоларига касалликни уйда парвариш қилиниши табиий ҳисобланиб, ҳеч ким бунини оғирлик деб ҳисобламас эди. Ваҳоланки, замонавий касалликлар беморни турмуш тарзи билан боғлиқ бўлганлиги учун кундалик турмушида даволаниш зарурати туғдирмоқда. Сурункали касалликлар билан оғриган беморларни оилаларига ёрдам: сурункали оғриган беморлар оилаларига касалликни даволаш бўйича ва беморларни ўзини ўзи парвариш қилиш бўйича маслаҳат бериш ва тавсия бериш, шунингдек оиланинг хоҳиш истакларини ҳисобга олган ҳолда тушунарсиз ҳолатларини тушунтириш, шунингдек, оила аъзоларини руҳий қўллаб-қувватлаш ҳам муҳим роль ўйнайди.

ФИО автора: *Aliqulova Gavhar Panjiyevna*

Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani 8- umumiy o'rta
ta'lim maktabi ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Название публикации: «O'QUVCHILARNING O'Z ONA TILIGA MUHABBATI
VA HURMATI»

Annotatsiya: Maqolada o'zbek tilining bugungi kungacha ko'p ming yillik tarixiy taraqqiyot yo'liga ega ekanligi va Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko'hna va serqirra madaniyati o'zbek tili ta'sirida shakllanganligi haqidagi fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: til, millat, xalq, O'rxun-Enasoy yodgorliklari, bitiklar, maqom, so'z.

Ona tili – millatning ruhi, uning or-nomusi, ma'naviy qiyofasi, orzu-umidlarning namunasidir. Ona tili millatning birligi va birdamligining timsolidir. U millatni yagona xalq sifatida o'z atrofida birlashtiradi va dunyoda borliqni ta'min etadi. Har bir millatning o'z Vatani, oilasi bo'lgani kabi uning jonajon va betakror ona tili ham bo'ladi. Inson uchun uning vatani, ota-onasi, oilasi qanchalik qadrli bo'lsa, uning ona tili ham shu qadar aziz va muqaddas bo'ladi. Hattoki, go'dak ham o'z vatanini, ota-onasini, dunyoni o'z ona tili orqali anglaydi va atay boshlaydi. Farzand tarbiyasida onaning o'rni beqiyos bo'lganidek, insonning hayotda o'z o'rnini topishida, kamolotga erishuvida tilning o'rni ulkan ahamiyatga ega. Shu bois tilni, onaga qiyoslab ona tili deb ataydilar.

Darhaqiqat, o'zbek tili bugungi kungacha ko'p ming yillik tarixiy taraqqiyot yo'lini mardonavor bosib kelmoqda. O'rxun-Enasoy yodgorliklaridagi bitiklardan tortib hozirgi davrgacha yaratib kelinayotgan ilmiy, adabiy, ma'naviy-ma'rifiy manbalar o'zbek tilining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari, adabiy ifodasi, ma'no qatlamlari, lug'at tarkibi to'g'risida atroflicha va asosli ma'lumotlar bera oladi.

Ma'rifatparvar va zabardast adibimiz Abdulla Avloniy: «Har bir millatning dunyoda borligini ko'rsatadurgan oynai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni

yo‘qotmak millatning ruhini yo‘qotmakdur»- degan aniq va teran fikrlarni bayon etganda naqadar haq edi.

Abdulla Avloniyning ona tili va adabiyotni buzish, boshqa tillar bilan aralashtirib, mazmun-mohiyatini o‘zgartirish, pirovard natijada, bir tilning boshqa tildan ustun turishiga, tilning ruhiyatini buzishga qaratilgan har qanday urinish va zid harakatlarga qarshi chiqqanligi quyidagi purma’no so‘zlarida yaqqol isbotlanadi. «Zig‘ir yog‘i solub, moshkichiri kabi qilub, aralash-quralash qilmak tilning ruhini buzadir. Bobolarimizga etishg‘on va yaragan muqaddas til, adabiyot bizga hech kamlik qilmas. Dunyoning lazzati sodiq do‘stlar ila suhbat qilmoqdan iborat».

Ushbu dalillar shundan dalolat beradiki, ajdod va avlodlarimiz tomonidan yaratilgan o‘zbek tili asrlar osha rivojlanib, turkiy tillik millat va elatlar orasida keng tarqalib, yanada sayqallashib, yuksak madaniy tilga aylanganligi va o‘zining tarixiyligi bilan ham ahamiyatlidir.

1989 yil 21 oktyabrda o‘zbek tiliga Davlat tili maqomining berilishi xalqimiz hayotida shubhasiz buyuk tarixiy voqea va O‘zbekistonning mustaqillik sari qo‘ygan ilk tamal toshi bo‘ldi. Davlatimiz mustaqilligi e‘lon qilinishi bilan ona tilimiz o‘zining haqiqiy o‘rni va mavqeiga ega bo‘ldi.

O‘tgan davr mobaynida dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo‘lgan ona tilimizga milliy merosimizning asoslaridan biri sifatida katta e‘tibor qaratilgan holda uning mavqeini oshirish, sofligini saqlash, bu boradagi qonunchiligimizning ma’no-mazmunini yosh avlod ongiga singdirish yo‘lida ulkan ishlar amalga oshirildi.

Til – millat qiyofasining bir bo‘lagi. Dunyodagi barcha xalqlar o‘zining milliy rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bog‘liq. Mutaxassislarning so‘zlariga qaraganda, bugungi kunda har ikki xaftada bitta til yo‘qolib bormoqda. Bu o‘z navbatida o‘sha tilda so‘zlashuvchi xalqlarning yo‘qolishini anglatadi. YuNeSKO vakillarining so‘zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so‘zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo‘lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo‘lib, ularning 90 foizi yo‘qolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan ayrilayotgan

kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda soʻzlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega boʻlsa, ayrimlari bundan bebahradir.

Til inson vujudida qon-qoniga singib oqadi. Jamiki, ezgu fazilatlar, avvalo, ona allasi va ona tilining bebaho jozibasi orqali singadi. Inson qalbida ona tiliga nisbatan sof tuygʻu, mehr-muhabbat alanga oladi. Turk dunyosining buyuk marifatparvar ijodkori Ismoilbek Gaspirali aytganidek : “Millatning ikki asosi bordur. Bu ularning tili va dinidur. Agar millat hayotidan shu ikkisidan biri sugʻurib olinsa, bu millat tanazzulga yuz tutur”.

Suvsiz daryo boʻlmaganidek, tilsiz millat ham vujudga kelmaydi. Biror millatga mansub boʻlgan til, oʻsha millat bilan yashaydi va bardavom boʻladi. Otabobolarimiz qadimdan tilni asrab avaylashgan, rivojlantirishgan. Masalan, A.Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur, Lutfiy va boshqalar. Oʻzbek tilining rivoji uchun beqiyos hissa qoʻshganlar. Turkiy tillar oilasiga mansub boʻlgan oʻzbek tilimiz bizning bebaho boyligimizdir. Soʻz mulkingning sultoni, buyuk mutafakkir

Alisher Navoiy oʻzi yashagan murakkab davr – XV asrda tilimiz himoyasiga otlanib, turkiy til oʻz imkoniyatlari jihatidan boshqa tillardan sira qolishmasligini ilmiy va amaliy jihatdan isbotlab berdi. Oʻzining “Hamsa” kabi shoh asarini turkiy tilda yaratdi. Hozirda ham shoirlarimiz oʻzbek tilining boyligini, uning buyukligini namoyon etuvchi asarlar yaratmoqdalar. Boisi buyuk adabiyoti boʻlgan xalqning buyuk tili ham boʻladi. Insonning qanday maʼnaviyatga ega ekanini uning tilida, chiroyli nutqida namoyon boʻladi. Til millatning buyuk boyligi, bebaho xazinasini, tunganmas mulkidir. Chunki millatning tarixi, uning madaniy, maʼnaviy merosi, urf-odatlarini va anʼalari unda mujassam boʻladi. Shu sababli ona tilimizni asrab-avaylash, uni boyitishimiz va avlodlarga toʻliqligicha yetkazishimiz kerak.

Til – millatning maʼnaviy boyligidir. Til nafaqat muammola vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Turli xalqlarning tillariga hurmat esa oʻz navbatida oʻzaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi. Tillarni saqlanib qolishi uchun esa bu tillarni qoʻllab-quvvatlash zarurdir. Aynan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi. Barcha tillarni tan olish va hurmat qilish tinchlikning birdan bir kafolatidir.

Xulosa qilib aytganda, tilni sevish, uni ardoqlash, millatni sevish va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, madaniyati uning tilida o'z ifodasini topadi. Til – millat ko'zgusi, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko'hna va serqirra madaniyati o'zbek tili ta'sirida shakllangan. Ulug' shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan. Bugungi kunda jahonning barcha mamlakatlarida davlatimiz delegatsiyalari tashrifi, yoshlarimiz yutuqlari, sportchilarimiz g'alabalari sharafiga o'zbek tilida madhiyamiz kuylanayotir.

Biz o'z ona-tilimizni asrab-avaylashimiz, uning nufuzini oshirishimiz, go'zal va sofliğini avlodlarga meros sifatida qoldirishimiz, dunyoga tanitishda o'z hissamizni qo'shishimiz kerak. "Til yashasa, millat yashaydi". Agar biz o'z tilimizning ko'rkamligi, boyligini dunyoga tarannum etsak, millatimiz yanada charog'on bo'ladi va birligimiz musyahkam bo'ladi.

O'zbek tilining nafosatini Alisher Navoiy bobomizdan tortib asrlar mobaynida mumtoz yozuvchi va shoirlarimiz o'z ijodlari orqali namoyon etib kelishgan. Ajdodlarimiz yaratgan boy merosni zo'r ishtiyoq va hafsala bilan o'rganishimiz kerak. Buning uchun Vatanimizda davlat maqomi berilgan o'zbek tilini e'zozlashimiz, qalblarimizga singdirishimiz kerak. Bu chin vatanparvarlikning yana bir namunasi hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1.G'ulomova S., Ne'matova X. Ona tili ta'limi mazmuni. Toshkent, "O'qituvchi", 2016 yil.

2.Yo'ldosheva Sh., Sariev Sh Ona tili o'qitish metodikasi. –T: "Nosir" 2019 yil. 352 bet.

ФИО автора: *Abdukarimov Tolibxon Tohirxon o'g'li* (Namangan muhandislik texnologiya instituti Tabiiy tolalarni dastlabki ishlash texnologiyasi yo'nalishi)

Название публикации: «PAXTA TEXNOLOGIYASI VA UNING SIFATI BO'YICHA KLASSIFIKATSIYASI»

Annotatsiya – Ushbu maqolada paxta texnologiyasi va uning sifati bo'yicha klassifikatsiyasi bo'yicha ilmiy fikrlar ilgari suriladi. Xo'jalikda paxta va g'o'za turlari haqida ilmiy-texnik fikrlar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar – Paxta, sayyora, ekin, vodiya, xo'jalik, shox, daraxt, g'o'za, chigit, ko'sa.

Аннотация - В статье представлены научные идеи по хлопковой технологии и ее классификации по качеству. В хозяйстве пропагандируются научно-технические идеи о хлопке и сортах хлопчатника.

Ключевые слова: хлопок, планета, урожай, долина, ферма, рог, дерево, хлопок, семя, чашка.

Annotation - This article presents scientific ideas on cotton technology and its classification by quality. Scientific and technical ideas about cotton and cotton varieties are promoted on the farm.

Keywords - Cotton, planet, crop, valley, farm, horn, tree, cotton, seed, cup.

Paxta donli o'simliklar bilan bir qatorda sayyoramizdagi qadimgi madaniy ekinlardan biri hisoblanadi. Hind vodiysida eramizdan 3 ming yil avval paxta ipidan foydalanganlar. Paxta xo'jalik ehtiyojlari uchun Markaziy Osiyoda eramizdan 5 asr ilgari ekila boshlangan. G'o'za – *Gossipium* avlodi *Mal'va* oilasidagi o'simlik bo'lib, bir yillik yoki ko'p yillik bo'lishi mumkin bo'lgan katta bo'lmagan daraxt shaklidagi o'simlikdir. SHoxlarining balandligi 0,7-1,5 m bo'lgan past bo'lyli bir yillik o'simlik g'o'zani madaniylashgan turi hisoblanadi. Xo'jalikda foydaliligi jihatdan g'o'zaning hindi-xitoy (*Gossipium arboreum*), Afrika-Osiyoning (*Gossipium xerbatseum*)

Meksikaning (*Gossipium xirzutum*) va Peruning (*Gossipium barbadense*) turlari ma'lum. Markaziy Osiyo mamlakatlarida g'o'zaning oxirgi ikki turi mavjud, shu jumladan *Gossipium barbadense* faqat Turkmaniston, Tojikiston va O'zbekistonda ekiladi.

G'o'zaning madaniylashgan turlari bir qancha seleksion navlardan iborat. Seleksion nav – bu bir ko'rinishdagi avlodiy bir turdagi morfologik va xo'jalik belgilar hamda xususiyatlarga ega bo'lgan madaniylashgan turdagi klassifikatsiya birligiga ega bo'lgan o'simliklar majmuasidir. G'o'zaning morfologik belgilari – o'simlik tuzilishining farqlanuvchi xususiyatlari (tup tuzilishi, shoxlari, barglari, guli, ko'sagi, chigiti va h.k.).

Xo'jalik belgilariga uning mahsulotini inson ehtiyojlarini qondirish nuqtai nazaridan, aniqrog'i olinadigan hosilning miqdori va sifatini belgilaydigan ko'rsatkichlari kiradi. G'o'za uchun asosiy ko'rsatkich undan olinadigan tolaning miqdori va sifati hisoblanadi. Tolasining sifatiga qarab g'o'za uzun va o'rta tolali navlarga bo'linadi. Uzun tolali g'o'za navi tolasining uzunligi 36-42 mm bo'ladi.

Uzun tolali navlar, asosan, *Gossipium barbadense* turiga kiradi. O'rta tolali g'o'za uzunligi 25-35 mm ga teng va nisbatan dag'al tolaga ega bo'lib, asosan *Gossipium xirzutum* turiga yoki tur oralig'idagi gibridlarga kiradi.

G'o'za o'zining hayotiy xususiyatlarini bir necha yil davomida saqlay oladigan chigitlar tufayli ko'payadi.

CHigit unib chiqishi uchun, tuproqda namlik va atrof muhitda harorat bo'yicha zaruriy sharoitlar kerak. G'o'zaning me'yoriy o'sib chiqishi chigitning namligi 60 foiz va undan yuqori bo'lganda boshlanadi. SHu sababli o'sib chiqishini tezlashtirish uchun tukli chigit ekishdan avval namlanadi. CHigit harorat tuproqda 14-16 °S va havoda 15-20 °S bo'lganda 5-7 kunda unib chiqa boshlaydi. CHigit o'simtasi ildiz olgandan keyin o'sishning vegetativ fazasi boshlanadi, birinchi chin barg g'o'za unib chiqqandan yetti – o'n kundan keyin paydo bo'ladi, yana 4-5 kundan keyin ikkinchi barg hosil bo'ladi

va shu tarzda g'o'za poyasi o'sa boshlaydi. 5-7 va undan ko'p barglar shakllangandan keyin hosil shoxlari (simpodial) rivojlana boshlaydi.

G'o'za unib chiqqandan taxminan bir oydan keyin birinchi shona shakllanadi va yana 25-30 kundan so'ng gul ochiladi. SHonalar vertikal bo'yicha (asosiy poya bo'yicha pastdan yuqoriga) har uch kunda va gorizontal bo'yicha (hosil poyalarida) yetti kunda shakllanadi va gullaydi (1.1-jadval). Ko'sak deb ataladigan hosil o'rta tolali navlarda 4-5 qovachog'lar bilan chegaralangan pallachalardan iborat bo'ladi. Uzun tolali navlarda ko'sak 3-4 pallachaga ega. Pallachalar ichida 5-9 va undan ortiq tolali chigit bo'lib, ularning har qaysisi ma'lum bir uzunlikka (25 dan 45 mm gacha) ega bo'lgan tola va (uzunligi 20 mm dan oz bo'lgan) kalta momiq bilan qoplangan.

Paxta va tolaning xo'jalik hamda texnologik ko'rsatkichlari nuqtai nazaridan bir ko'sakdagi paxtaning va 1000 dona chigitning vazni, tola chiqishi, uzunligi, ingichkaligi, nisbiy uzilish kuchi, pishib yetilganligi, mikroneyr ko'rsatgichi, tolaning bir tekisliligi va tashqi ko'rinishi muhim ahamiyatga ega. G'o'zaning yaxshi o'sishi, rivojlanishi va hosil tashkil qilishi uchun zarur bo'lgan harorat samarali harorat deb ataladi. Bu harorat bir kunlik havoning o'rtacha harorati bilan biologik minimum sifatida qabul qilingan (g'o'za uchun 10 °S) harorat orasidagi farqga teng.

G'o'za faqat paxta xom ashyosi olish uchungina ekiladi. G'o'za ekiladigan hududlarning yalpi gazlashtirilishi tufayli qishloq joylarda g'o'zapoyaning yoqilg'i sifatida ishlatilishi ilgarigi ahamiyatini yo'qotmoqda. Undan qurilish materiallari olish uchun g'o'za poyasini qayta ishlash qisman yo'lga qo'yilmoqda. Paxta xom ashyosidan ishlab chiqariladigan asosiy mahsulot paxta tolasi hisoblanadi. SHuning uchun dunyoda paxta tolasining sifati bo'yicha klassifikatsiyalanadi.

O'zbekistonda paxtani tolasining sifati bo'yicha klassifikatsiyalash sistemasi qabul qilingan. Amaldagi me'yorlarga ko'ra tola taram massaviy uzunligi, nisbiy uzilish kuchi va chiziqli zichligi bo'yicha 9 ta tipga bo'linadi.

Har qaysi tipdagi paxta tolasi tashqi ko'rinishi, rangi va pishib yetilganlik koeffitsientiga qarab beshta sanoat naviga (I, II, III, IV, V) bo'linadi. Bunda pishib

yetilganlik koeffitsienti uzun tolali selektsion navlar uchun sanoat naviga qarab 2,0 dan 1,2 gacha, o'rta tolali navlar uchun bu ko'rsatkich 1,8 dan 1,2 ga teng. Tolaning navi rangi va pishib yetilganlik koeffitsientining eng past ko'rsatkichi bo'yicha aniqlanadi. Bundan tashqari paxta tolasi iflosligi va nuqsonlarining miqdori bo'yicha sinflarga bo'linadi. I va II navlar – oliy, yaxshi, o'rta, oddiy, iflos; III va IV navlar – yaxshi, o'rta, oddiy, iflos va V nav – o'rta, oddiy, iflos sinflardan iborat.

Dunyo bozorida trikotaj uchun ishlatiladigan asosiy xom ashyo 4-nchi tipdagi paxta tolasi bo'lib, unga talab juda kattaligicha qolmoqda. So'nggi yillarda 4-tipdagi paxta tolasini tayyorlash hajmi sezilarli darajada oshdi va umumiy hajmda 28 foizga (keng tarqalgan navlar Buxoro 6, S-6524, Xorazm 127) yetdi. Kelajakda 4-tipdagi paxta tolasini ishlab chiqarish 35 foizgacha ko'payishi kutilmoqda. SHuningdek dunyo bozorida sifatli V tipdagi paxta tolasi ham yuqori talabga ega va u, tayyorlangan paxtaning hajmida 70 foizni tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha keng tarqalgan serhosil yaxshi tolali navlar: Buxoro 6, Namangan 77, An-Boyovut 2, Oqdaryo 6.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hozirgi vaqtda tolani klassifikatsiyalash usuli tiplarga (vertikal klassifikatsiyalash) va sanoat navlariga (gorizontal klassifikatsiyalash) bo'lishni nazarda tutadi. SHunga ko'ra paxta tolasining sifati bo'yicha ayrim tip va sanoat navlariga ajratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.U.M.Matmusaev va boshqalar. To'qimachilik materialshunosligi. Toshkent. «O'zbekiston», 2005 y.

2.Ю. В. Павлов и др. «Получение пряжи большой линейной плотности». – Иваново, 2004 г.

3.А.Г.Севостянов и др. Механическая технология текстильных материалов. – М.: «Легпромбизнесиздат», 1989 г.

4.В.П.Широков и др. «Справочник по хлопкопрядению». – М.: «Легпромбиздат», 1985 г.

5.Internet saytlari: www.truetzschler.com, www.zinser.saurer.com,
www.schlafhonst.de, www.rieter.com, www.marzoli.it, www.tayota-industries.com/textile/

ФИО автора: Khojamuratova Gulimxan Saparbayevna

Tashkent academic lyceum №1

of the Ministry of Internal Affairs

of the Republic of Uzbekistan

Senior teacher

Название публикации: «INTERNET AS A SOURCE FOR ENGLISH LESSONS»

Abstract

This article is about modern information technology in the process of learning English. The object of the work is the modern process of teaching English. The article considers a modern English lesson using modern technologies for teaching English listening and reading lessons; - conducting a modern English lesson with the introduction of innovations as an Internet resource;

Key words: methodology, computer information technologies, non-standard solutions, authentic material, electronic communication, mechanical, message board, online newspaper, audio and video accompaniment.

In modern society, the role of foreign languages is becoming truly irreplaceable. Knowledge of a foreign language makes it possible to join the world culture, to fully use the potential of the Internet resources. Nowadays, new information technologies are being intensively introduced into all spheres of our life, including the educational process. In this regard, there is a need to develop a methodology for using computer information technologies in teaching a foreign language. New information pedagogical technologies are becoming part of the educational process. The use of Internet resources in foreign language lessons is an actual direction in the methodology that requires new approaches and non-standard solutions. Today we can say that Internet technologies are part of the general information culture of teachers and students. The Internet stimulates the desire of children to learn, expands the zone of individual activity of each student, increases the speed of delivery of high-quality material within one lesson. The issue of integrating the Internet into education and, in particular, its

application in teaching foreign languages, is currently quite relevant, since with using the Internet as a means of teaching a foreign language is the best way to realize many goals and objectives of teaching and upbringing. The possibilities of using the Internet resources are enormous. The global Internet creates conditions for obtaining any information necessary for students and teachers: regional geographic material, news from the life of young people, articles from newspapers and magazines, necessary literature, etc.

Students can take part in testing, quizzes, competitions held on the Internet. The global Internet offers many useful resources for foreign language teachers. These are special programs for teaching foreign languages, as well as authentic material, the selection of which the teacher can independently carry out and adapt it to specific educational tasks. Teachers can use computer technology in the following areas:

- ☐ Thematic lesson planning
- ☐ Accumulation of didactic material, creation of a bank of information on the subject.
- ☐ Conducting lessons or lesson elements
- ☐ Development and implementation of extracurricular activities, contests, quizzes
- ☐ Participation of students in Internet Olympiads, tests.

Forms of working with computer training programs in foreign language lessons include:

- ☐ learning vocabulary;
- ☐ practicing pronunciation;
- ☐ teaching dialogical and monologue speech;
- ☐ teaching writing;
- ☐ working out grammatical phenomena.

The possibilities of using the Internet resources are enormous.

The global Internet creates conditions for obtaining any information necessary for students and teachers, located anywhere in the world: regional geography material, news from the life of young people, articles from newspapers and magazines, necessary literature, etc. As an information system, the Internet offers its users: New information technologies in teaching English, creating their own homepage and placing it on a Web server, search engines (Alta Vista, Hot Bob, Open Text, WebCrawler, Excite), reference directories (Yahoo!, InfoSeek / Ultra Smart, Look Smart, Galaxy) These resources can be actively used in the lesson! e-mail (e-mail) teleconferences (use net) video conferencing conversation on the network (Chat)

Students can take part in tests, quizzes, contests, competitions held over the Internet, correspond with peers from other countries, participate in chats, video conferences, etc. Students can receive information on the problem on which they are currently working in the project. This can be a joint work of Russian schoolchildren and their foreign peers from one or several countries. The main goal of studying a foreign language in secondary school is the formation of communicative competence, all other goals (educational, upbringing, developing) are realized in the process of realizing this main goal. The communicative approach involves teaching communication and developing the ability for intercultural interaction, which is the basis for the functioning of the Internet. Outside of communication, the Internet does not make sense - it is an international multinational, cross-cultural society, whose livelihood is based on the electronic communication of millions of people around the world speaking at the same time - the largest conversation in terms of size and number of participants that has ever taken place. By engaging in it in a foreign language lesson, we create a model of real communication. Communicating in a true language environment, provided by the Internet, students find themselves in real life situations. Involved in the solution of a wide range of significant, realistic, interesting and achievable tasks, schoolchildren are taught to spontaneously and adequately respond to them, which stimulates the creation of original statements, and not the stereotyped manipulation of language formulas. The computer is loyal to the variety of student answers: it does not accompany the work of

students with laudatory or disapproving comments, which develops their independence and creates a favorable socio-psychological atmosphere in the lesson, giving them self-confidence, which is an important factor for the development of their individuality.

Training listening by using net.

The Bell Labs website allows you to hear how any phrase sounds in a foreign language. Here it has developed a speech synthesizer that turns typed text into sound. On the site <http://www.bell-labs.com/project/tts/index.html> you can choose one of seven languages - English, German, French, Italian, Spanish. Then you need to enter something in the selected language into the window. In a few seconds, what was written will be pronounced, albeit somewhat mechanical, but still in a voice. That is, you can voice any phrase from a textbook or any other manual, and online manuals are especially suitable, from where you can easily copy pieces of text without bothering to retype. You can not only listen to everything that has been spoken, but also save it on your disk in order to return to listening, if necessary, without going to the Internet.

Reading training.

The Internet is an excellent vehicle for keeping up with the latest developments in the world. In this way, the Internet can be used to transform the classroom into a news agency and turn your students into first-class reporters. This type of activity is suitable for high school students, as it includes extensive reading and the art of interpretation, fluent speech. Almost all important newspapers in the world have their own web pages. Students can be encouraged to visit the MEDIA LINKS page (<http://www.mediainfo.com/emediainfo/>) for links to a variety of publications to find out where and what newspapers exist. Everything learners can read about in the newspaper is visible on the first page - it is a combination of an advertising poster and content. Everything you can read about in the newspaper can be seen on the first page - it is a combination of a billboard and content. Here are the titles of the most important articles with excerpts from them, which, in the opinion of the authors, should attract the attention of readers, and the main provisions discussed in them. Like any

publication of periodicals, web-newspapers are divided into headings and sub-headings, that is, they have a user-friendly interface that allows you to go directly to the desired section and the article of interest by clicking the mouse button.

The Washington Post has 5 main headings: news (news), lifestyle (style), sports (sports), advertisements (classifieds) and market news (marketplace). In terms of mastering intercultural competence, the online newspaper is an indispensable assistant. It will allow students to plunge into the thick of world events taking place almost at the moment, to see what is happening from different points of view. The link - send us feedback, which carries out the interaction of the reader with the publisher, is especially valuable for class work. You can express your opinion about what you have read and personally talk with the author of a certain article thanks to the section "Today's Columnists", where the choice of a certain surname will connect you directly with him. Sometimes an extra link may appear with the main character of the article. CNN World News (<http://cnn.com/world>), ABC News (<http://www.abcnews.go.com/index.html>) provides an opportunity not only to read, but also to listen to news, in many languages, and you can even choose the appropriate level of English for yourself and listen to the news in LEARNING ENGLISH mode. The double classification of articles - by topic and by continent may seem interesting. Feedback from the publisher is carried out using the CONTACT US link. ABC News (<http://www.abcnews.go.com/index.html>) accompanies its publications in addition to sound and video. It is also possible to have a conversation on the proposed topic among the readers in the CHAT sections.

CNN World News (<http://cnn.com/WORLD>) also provides information in multiple languages and dual-categorized articles. It is possible to call audio and video accompaniment. Interaction of readers with the editorial board and with each other is possible within the DISCUSSION heading, which has its own message board (MESSAGE BOARDS), a chat room (CHAT) and communication with the editorial board (FEEDBACK). The New York Times, in addition to the above, offers its readers an educational version of the newspaper with ready-made lesson developments. So the

Internet can and should be used not only passively but also actively. Students can try themselves not as consumers, but as providers of information.

LIST OF REFERENCES

1. Abaimova T.V. The use of information technology in the process of teaching English at the initial stage // English at school. - 2012. - No. 4. - P. 44 - 49.
2. Kaspin I. V. Segal M. M. New technologies in teaching foreign languages <http://linguact.hyperlink.ru/articles/kaspinandsegal.html>
3. Rogova G.V. Writing in teaching a foreign language // Foreign languages at school. - 2003. - No. 6. - P. 18 - 36.
4. Sotnikova E. Yu. Technology of using Internet search engines for learning a foreign language // English at school. - 2011. - No. 1. - P. 5
5. <http://griban.ru/blog/23-novye-informacionnye-tehnologii-v-processe-obuchenija-istorii-analiz-obrazovatelnoj-praktiki.html>

ФИО автора: Samatova Dildora

Maqom cholg`u (Dutor) ijrochisi

Название публикации: «MUSIQA TA`LIM JARAYONIDA “INNOVATION TA`LIM”NING JORIY QILINISHI»

Annotatsiya. Mazkur maqolada musiqa madaniyatida innovatsion ta`lim mavzu si ko`rib chiqiladi. Unga ko`ra musiqa sohasidagi innovatsion yangiliklar keltirib o`tiladi. Undan tashqari innovatsion ta`lim haqida malumotlar beriladi.

**Kalit so`zlar.** Musiqa madaniyati, cholg`u ijrochiligi, masofaviy ta`lim, innovatsion jarayonlar, zamonaviy o`qitish uslublari.

Аннотация. В данной статье рассматривается тема инновационного образования в музыкальной культуре. В соответствии с ним будут перечислены инновационные новости в музыкальной сфере. Кроме того, будет предоставлена информация об инновационном образовании.

Ключевые слова. Музыкальная культура, инструментальное исполнительство, дистанционное обучение, инновационные процессы, современные методы обучения.

Annotation. This article discusses the topic of innovative education in musical culture. In accordance with it, innovative news in the music field will be listed. In addition, information on innovative education will be presented.

Keywords. Musical culture, instrumental performance, distance learning, innovative processes, modern teaching methods.

Musiqa madaniy hayotimizda keng o`rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadigan san`at turidir. Har bir insonni ma`naviy shakllanishida oilani, maktabni, jamiyatni ahamiyati katta. Chunki insonni insoniylik xususiyatlari jamiyatda tarkib topadi. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyani ko`plab o`millari qatori musiqa tarbiyasi alohida o`rin tutadi. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo`lib, insonni atrofdagi go`zal narsalarni to`g`ri idrok etishga va qadrlashga o`rgatadi. Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta`sir ko`rsa

tish imkoniyatiga ega bo'lib, uni nafas olemiga olib kirish va axloqiy g'oyaviy tarbiyalashni muhim vositasidir. Musiqa insonni yuksak did bilan qurollantiradi va unga ma'naviy ozuqa beradi. Maktabda musiqa o'qitishning asosiy maqsadi o'quvchilarda musiqa madaniyatini shakllantirish ulami zamon talabiga javob beradigan barkamol inson qilib voyaga yetkazish.

Donishmand xalqimiz azaldan kuy va qo'shiqni bola qalbiga tez yo'l topa olishi, uning ruhiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, yaxshi xulq va odob, mehr oqibat, sabr-toqat, kattalarga hurmat fazilatlarini musiqa orqali tarkib topishini azaldan anglab yetgan. Oilada farzandni qo'shiq aytishga, soz chalishga o'rgatish ota-ona orzusi hisoblangan. Bola musiqa bilan ona allasi orqali tanishib, musiqadan umrbod ozuqa oladi. Chunki bola hali yurishni, so'zlashni bilmay turib, musiqani eshitib, turli qo'l harakatlari bilan musiqa munosabatini bildiradi. Shuning uchun azaldan har bir oilada musiqa cholg'u asboblari dutor, doira, rubob saqlash urf-odat bo'lib qolgan. Musiqadan ozuqa olish uchun esa, inson sof qalb egasi, yuksak ma'naviyatli, go'zallikni his eta oladigan inson bo'lishi kerak.

Musiqiy ta'limning ham talaygina yangicha o'qitish texnologiyalari

mavjud bo'lib ular innovatsion pedagogik texnologiyalardir. Ushbu pedagogik texnologiyalar orqali dars jarayonlarining olib borilishi yoki tashkil etilishi o'quvchilarning ham erkin, ham yangicha fikrlashlariga katta yo'l ochib berish uchun xizmat qiladi. Ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarishning bugungi yuksak taraqqiyoti o'z-o'zidan yangi ijtimoiy talablarni kun tartibiga qo'yimoqda. Mazkur ijtimoiy talablar sirasida jamiyat, qolaversa, uning negizida sohalar rivojini harakatga keltiruvchi kuch – malakali kadrlarni tayyorlash, ana shu maqsadga yo'naltirilgan tizimni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Barcha soxalar kabi musiqa soxasida xam bugungi kunda zamonaviy talim jarayonlari jadal rivoj olmoqda. Bulardan biri musiqa soxasida masofaviy yani onlay ta'limdir. Ushbu ta'lim uzoq masofadagi hamkasblar, ustoz shogird o'rtasida zamonaviy texnologiyalar orqali dars jarayonlarining o'tilishidir. Bunda bir joydan boshqa joyga, bir mamlakatdan boshqa mamlakatga borib emas aksincha masofaviy ta'lim olish imko

nini yaratadi. Bugungi kunda o'zbekistonning o'zida barcha oliy o'quv yurtlari mazkur jarayonga butkul o'tti.

Cholg'u ijrochilik sohasidagi onlay tizim video darsliklar, onlayn konsertlar, va maxorat darslari orqali kechadi. ko'plab mashxur xonanda-yu sozandalarning ijod maxsullarini elektronlashtirish va ushbu electron namunalar orqali masofaviy ta'lim jarayoning sifatini yanada oshirish borishga xizmat qiladi.

Butun jaxonda urfga aylangan masofaviy konsertlar esa bugungi kunning eng zo'r yangiliklaridan biri bo'ldi. bunda turli mamlakatlardagi ijrochilar ishtirok etishlari mumkin bo'ladi. Tanlangan musiqani barcha o'z variantida va turli cholg'ularda ijro qiladi va barcha ijrolar zamonaviy texnologiyalar orqali yaxlit birlikdagi asarga aylantiriladi.

Innovatsion usullarda dars o'tish jarayonini, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni boshlang'ich ta'lim davridan boshlab tashkillashtirish ta'lim tizimida yuqori samara beradi. Bu degani, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'limning poydevori hisoblanadi. Ana shu poydevorni mustahkam tarzda bunyod etish kelgusi davrlardagi ta'lim jarayonlarining o'tilishida ham qulayli yaratgan bo'ladi. O'z-o'zidan kelib chiqadiki, boshlang'ich ta'limdan boshlab tashkil etilgan pedagogik texnologiyalar ta'limning keyingi davrlarida tashkil etilishida birinchi bosqich vazifasini o'taydi.

"Innovatsion pedagogika" termini va unga xos bo'lgan tadqiqotlar G'arbiy Yevropa va AQShda 60-yillarda paydo bo'ldi. Yangilik kiritishning sotsial-psixologik aspekti amerikalik innovatik E.Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining toifa(tip)lari tasnifini, uning yangilikka bo'lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi. Pedagogik texnologiya — ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'lash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu so'z yunonchadan olingan bo'lib, "tehnos"-mahorat, san'at "logos" -ta'limot, fan ma'nolarini anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, texnologiya so'zi boshqa terminlarga qo'shilib, ana shu sohani rivojlantirish, mahoratini oshirish vazifalarini bajaradi. Umumiy qilib aytganda, texnologiya sifat jihatdan yangi masalalarni yechish uchun ta'lim evolutsiy

asi bosqichini tayyorlagan obyektiv jarayondir. Yangi texnologiyalar katta ta'lim imkoniyatlarini ochdi. Ro'y berayotgan sifat o'zgarishlar shuni ko'rsatadiki, odat bo'lgan tushuntirishda "o'rgatish" jarayonlari o'qituvchilarning kasbiy imkoniyatlari chegarasidan tashqari chiqib keta boshladi. Vujudga kelgan yangi texnik, axborot, bosma, eshitish va ko'rgazma vositalari o'ziga xos tarzda yangi metodikalar bilan ta'lim jarayoniga ko'pgina yangiliklar kiritib, uning ajratilmas qismi bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G.M.Sharipova, D.F.Asamova, Z.L.Xodjayeva MUSIQA O'QITISH NAZARIYASI METODIKASI VA MAKTAB REPERTUARI/ T/2014
2. R.Qodirov musiqa o'qitish qo'llanmasi.,T 2018
3. O.A.Ismoilov, SH.Q.Nazarov., Ta'lim muassasalarida innovatsion pedagogik texnologiyalar., T 2012

ФИО автора: Хайдарова Шохиста Рустамовна

преподаватель кафедры русского языка и литературы

Ургенчского государственного университета

Название публикации: «ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ»

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются вопросы использования инновационных образовательных технологий на практических занятиях по русскому языку в национальных группах неязыковых вузов. В работе представлен теоретический материал по теме, применение инновационных технологий для совершенствования процесса обучения, задачи, способы и средства научной, творческой и самостоятельной работы студентов, раскрыта сущность приемов «Кластер» и «Зигзаг».

ANNOTATION: This article examines the use of innovative educational technologies in practical classes in the Russian language in national groups of non-linguistic universities. The paper presents theoretical material on the topic, the use of innovative technologies to improve the learning process, tasks, methods and means of scientific, creative and independent work of students, the essence of the "Cluster" and "Zigzag" techniques is revealed.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada lisoniy bo'lmagan universitetlarning milliy guruhlarida rus tilidagi amaliy mashg'ulotlarda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhokama qilinadi. Maqolada mavzu bo'yicha nazariy materiallar keltirilgan, o'quv jarayonini takomillashtirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish, talabalarning ilmiy, ijodiy va mustaqil ishlarining vazifalari, usullari va vositalari, "Klaster" va "Zigzag" texnikalarining mohiyati ochib berilgan.

Внимание к сфере образования становится особенно актуальным во всем мире в эпоху глобализации и информационных технологий, когда уровень развития страны определяется не только социально-экономическими, культурными показателями, оценкой силы и мощи, но и также во многом полагается на свой интеллектуальный потенциал. Действительно, именно научно-технический прогресс, основы которого закладываются в образовательной среде, является центральным звеном в устойчивом развитии и процветании страны.

В условиях, когда роль центрального агента всех преобразований отводится образованному, политически и социально активному человеку с высоким уровнем правосознания и культуры, все большее значение приобретают вопросы поступательного развития системы образования. Как справедливо заметил наш Президент Ш.Мирзиёев, «в современном мире человеческий капитал, интеллектуальный потенциал, инновационные идеи, высокие технологии составляют фундаментальную основу ускоренного и устойчивого развития».

Интеграция нашего государства в международное сообщество, развитие науки и технологий требуют, чтобы молодое поколение, чтобы успешно функционировать в многокультурном мире, хорошо владело несколькими иностранными языками. Знание иностранного языка - одна из составляющих профессиональной компетентности специалистов любого профиля.

Целью обучения иностранным языкам в соответствии с Государственным образовательным стандартом системы непрерывного образования Республики Узбекистан в настоящее время является формирование иноязычной коммуникативной компетенции учащихся для функционирования в поликультурном мире в повседневной, профессиональной и научной сферах.

Система образования Узбекистана находится в постоянном развитии, о чем свидетельствуют принятые в государстве постановления и постановления в области образования. «Концепция развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года», принятая 8 октября 2019 года, подчинена цели определения приоритетных направлений системной реформы высшего образования в Республике Узбекистан, повышения процесс подготовки самостоятельно мыслящих высококвалифицированных кадров, обладающих современными знаниями и высокими духовно-нравственными качествами, на качественно новый уровень, модернизация высшего образования, развитие социальной сферы и секторов экономики на основе передовых образовательных технологий.

Приоритетные направления развития обучения русскому языку как неродному

В свете возросшего значения русского языка в мире, в условиях растущей конкуренции на рынке образовательных услуг проблема переосмысления существующих и разработки новых технологий для качественного обучения нерусскоязычных студентов - будущие специалисты различных сфер профессиональной деятельности, получающие образование на русском языке в русскоязычной среде ... Многие вузы рассматривают обучение на русском языке как одно из приоритетных направлений своей деятельности в контексте реформы образования. Особую актуальность приобретают исследования, направленные на изучение и внедрение новых подходов к обучению школьников русскому языку в целом и грамматическому аспекту в частности.

Следует признать, что обучение студентов грамматической стороне речи, в том числе методам построения сложных предложений, остается одной из сложных и актуальных проблем на современном этапе развития методики обучения русскому языку как неродному и является одной из основных задач. сложных тем для нерусскоязычных студентов.

Один из наиболее перспективных методов обучения русскому языку как неродному - модульный подход к обучению с использованием информационных технологий. «Модульный подход к обучению состоит, во-первых, в разбивке содержания обучения данному грамматическому явлению на законченные элементы - подмодули; во-вторых, в возможности постоянного улучшения модуля без изменения его общей структуры; в-третьих, в максимальной

индивидуализации успеваемости с широким использованием методов самоорганизации и самоконтроля; в-четвертых, в гарантированном достижении учебных целей за счет осознания их студентами как перспективы познавательной и практической деятельности; в-пятых, в обеспечении автономности и самостоятельности учебно-познавательной деятельности учащихся ».

Использование информационных технологий (в том числе сетевых) как основы для формирования грамматической компетенции русского языка с позиции модульного повода облегчает процесс взаимодействия ученика и преподавателя, создает условия для интерактивного обучения и автоматизации процесс обработки его результатов, модернизируя и оптимизируя процесс обучения, выводя его на качественно новый уровень.

От современного учителя требуется не только активность в обучении, но и объективность в оценке результатов обучения; от студента, получающего знание русского языка, требуется активное участие в самостоятельной учебной деятельности, направленной на достижение высоких показателей в овладении русским языком.

Обосновывая модульный подход как один из перспективных способов обучения с помощью новых педагогических технологий и на основе работ по модульному обучению (В. Н. Афонасова, Р. С. Бекиров, П. А. Юцевичене и др.), Мы выявили основные принципы подхода:

а) принцип модульности, суть которого состоит в том, что процесс обучения состоит из отдельных блоков - модулей, которые наполнены разным содержанием, но имеют общую структуру;

б) принцип структурирования содержания обучения (теоретический, учебный и контрольный материал) способами выражения цели в отдельные элементы - субмодули (модуль состоит из четырех субмодулей, каждый из которых отражает уровень синтаксических связей языка);

с) принцип динамичности, обеспечивающий свободное изменение и добавление содержания подмодуля с учетом индивидуальных потребностей и способностей студентов;

д) принцип разносторонности методического консультирования, связанный с проблемой управления и активности личности в образовательном процессе.

Модуль, являясь основным средством модульного обучения, характеризуется наличием:

а) пакет учебных материалов для самостоятельного изучения;

б) методические средства усвоения учебного материала;

с) тесты на самоконтроль. Важной особенностью модуля является его логическая завершенность; он формирует у учащихся систематическое понимание способов общения и отношений в сложных предложениях.

Таким образом, программный модуль «Сложные предложения на русском языке» представляет собой лингвометодический интерактивный обучающий инструмент для самостоятельной деятельности субъектов обучения.

Для достижения высокой эффективности образовательного ресурса, то есть модуля с ориентацией на самостоятельную деятельность студента, необходимо учитывать требования педагогического дизайна, а именно:

- *функциональные*, которые продиктованы спецификой предметной области - русский язык как неродной - и заключаются в особой организации учебного материала, а именно в операционализации целей обучения, выборе методического инструментария и разработке система интерактивных обучающих упражнений;

- *учебно-эстетические*, которые снабжены особым содержанием и конструктивными средствами и направлены на создание эргономики восприятия учебного материала, то есть психологического комфорта, а также на повышение учебной и познавательной активности обучающегося;

- *требования к мониторингу*, обеспечивающие скоординированное взаимодействие и оптимальное использование образовательного ресурса и предполагающие: обратная связь ученика с преподавателем и разные способы оценки работы учеников.

Новое время требует внедрения в образовательный процесс инновационных технологий, позволяющих реализовать одну из основных целей обучения русскому языку - дать возможность перейти от изучения предмета как системно-структурного образования к изучению его как средство общения и мышления и перевода образовательной и познавательной деятельности на продуктивный творческий уровень. Мы выбрали для анализа наиболее популярные и эффективные технологические приемы, которые широко используются на уроках русского языка.

«КЛАСТЕР» - графическая форма организации информации, когда выделяются основные смысловые единицы, которые фиксируются в виде диаграммы с обозначением всех связей между ними. Это изображение, помогающее систематизировать и обобщать учебный материал.

Кластер как один из приемов критического мышления

Современная система образования ориентирована на формирование у студентов самостоятельного мышления. Критическое мышление - это педагогическая технология, стимулирующая интеллектуальное развитие учащихся. Кластер - один из его методов (приемов).

К особенностям критического мышления можно отнести наличие трех этапов:

- **ВЫЗОВ**
- **ПОНИМАНИЕ**
- **ОТРАЖЕНИЕ.**

На первом этапе происходит активация, вовлечение в процесс всех членов команды. Цель - воспроизвести уже существующие знания по заданной теме, сформировать ассоциативный массив и поставить вопросы, на которые хотелось бы найти ответы. На этапе осмысления организуется работа с информацией: чтение текста, обдумывание и анализ полученных фактов. На этапе рефлексии

полученные знания обрабатываются в результате творческой деятельности и делаются выводы.

Основные принципы кластерной компиляции

Кластер формируется в виде кластера или модели планеты со спутниками. В центре - основное понятие, мысль, по бокам обозначены крупные смысловые единицы, соединенные прямыми линиями с центральным понятием. Это могут быть слова, фразы, предложения, выражающие идеи, мысли, факты, образы, ассоциации, относящиеся к заданной теме. И уже вокруг «спутников» центральной планеты могут быть менее значимые смысловые единицы, более полно раскрывающие тему и расширяющие логические связи. Важно уметь конкретизировать категории, обосновывая их с помощью мнений и фактов, содержащихся в изученном материале.

Применение кластерного метода

Кластерный метод можно использовать практически на всех уроках, при изучении самых разных тем.

Форма работы при использовании этого метода может быть абсолютно любой: индивидуальной, групповой и коллективной. Он определяется в зависимости от поставленных целей и задач, возможностей преподавателя и коллектива. Допустимо перетекать из одной формы в другую. Например, на этапе челленджа это будет индивидуальная работа, где каждый ученик создает свой кластер в тетради. По мере поступления новых знаний, по мере совместного обсуждения пройденного материала, на основе личных рисунков и с учетом полученных на уроке знаний составляется общая графическая схема. Кластер можно использовать как способ организации работы на уроке, так и как домашнее задание. В последнем случае важно, чтобы учащиеся имели некоторый опыт его составления.

Техника «ЗИГЗАГ» применяется для изучения и систематизации большого объема материала. Для этого необходимо предварительно разбить текст на смысловые фрагменты. Количество пассажей должно совпадать с разными участниками группы.

Группа делится на небольшие подгруппы от 3 до 5 человек (так называемые домашние группы). Каждый участник получает номер от 1 до 5. Тема называется или модератор объясняет, что необходимо понимать текст, который будет изучаться по частям. Текст разбит на части. А участники с одинаковыми номерами собираются в экспертные группы. Каждая группа досконально изучает свою часть текста. Участники уходят в домашние группы. Начинается полное изучение текста. То есть каждый выпуск должен рассказывать и обрисовывать в общих чертах содержание своей части текста, чтобы все члены группы могли ответить на вопросы к нему. Фасилитатор проверяет понимание текста, и все члены группы отвечают на вопросы, а не участник, ответственный за конкретный фрагмент текста.

Метод (зигзаг)

Методы совместного обучения, называемые ЗИГЗАГ (Аронсон, 1980; Джонсон, Голубек, 1990; Каган, 1990), основаны на едином базовом принципе:

члены рабочей группы становятся экспертами в определенных областях изучаемой темы. После проведения личного экзамена по собственному вопросу участники группы по очереди обучают друг друга. Задача рабочей группы состоит в том, чтобы все ее члены полностью усвоили ее тему. Прежде чем эксперты представят изученный ими материал членам рабочей группы, они встречаются в экспертной группе, состоящей из членов разных рабочих групп, которым «поручают» одни и те же вопросы. После изучения подвопроса члены экспертной группы обсуждают и планируют эффективные способы передачи информации членам своих рабочих групп.

Алгоритм работы

Итак, условия поставлены - на уроке нужно освоить большой пласт материала. Текст изначально делится учителем на несколько частей (по количеству - см. Условия ниже). Класс делится на группы с равным количеством участников. Например, 5 групп по 5 студентов в каждой группе. Для удобства мы будем называть эти первичные группы рабочими. Текст следует разделить на столько частей, сколько участников в этом основном заголовке. Если текст получился слишком длинным, то класс можно разделить на три рабочие группы по 7 человек в каждой. Но не более того. Каждая группа получает одинаковый текст. Более того, каждый член рабочей группы получает по одному отрывку из текста. Эти проходы могут быть пронумерованы или отмечены разными цветами.

•**Индивидуальная работа.** Каждый ученик работает со своей частью текста - он обрабатывает информацию, анализирует, составляет базовый план. Важно, чтобы из отрывка было взято все самое необходимое. Задача студента: представить своего рода «выжимку», квинтэссенцию. Причем делать это он может разными способами - составлять кластер, таблицу, схему, инфографику и т. Д.

•**Групповая работа.** Теперь студенты переходят к своим сверстникам. Формируются экспертные группы. То есть в одну команду будут входить все те, кто получил отрывок №1, а в другую команду будут входить те, кто получил отрывок №2. Начинается этап обсуждения. Студенты обмениваются своими работами, мнениями, выбирают лучший вариант представления своей части текста. Дополнительной задачей может быть составление вопросов из вашего отрывка, которые покажут, насколько другие поняли и усвоили материал. Причем вопросы тоже могут быть самыми разнообразными - либо это просто вопросы, либо мини-тесты, либо какое-то практическое задание.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Практический курс русского языка. /учебное пособие по русскому языку для студентов гуманитарных и технических вузов с узбекским языком обучения/. – Ташкент.: Узбекистан, 2004.
2. Камилова М. Г., Раджапова Н. А., Закирова М. Р. Помощь по обучению русскому языку. Отв.редактор: Бабаходжаев R.Kh. – Т.: Фан, 2009

3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе. - М., 1991
4. Ключ Н. Ключ В. ТРИЗ-педагогика. // Педагогика. -2001.-№5.
5. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие для педагогов вузов и института повышения квалификации.-М., 1998.
6. Формирование системного мышления в обучении: Учеб.пособие для вузов/под ред. З. А. Решетовой. - М.: Юнити-ДАНА, 2002.-344 с.

ФИО автора: *Мифтахов Айдар Расилович*

КГЭУ (г. Казань)

Название публикации: «ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ТЕХНИКАМ ТАЙМ- МЕНЕДЖМЕНТА»

В постоянно меняющихся условиях рынка труда выпускнику вуза следует уметь работать в ситуациях неопределенности и многозадачности, расставлять временные приоритеты. Для этого студентам необходимо сформировать компетенции рационального распределения времени, которые являются существенным требованием личностной и профессиональной реализации. Прокрастинация способна вызвать у человека медлительность, внутренний дискомфорт и привести к нервно-психическому расстройству. Тайм-менеджмент подразумевает правильную оценку возникшей ситуации, принятие решений с анализом временных затрат, необходимых для выполнения поставленных целей, проектирование программы достижения целей и контроль за соблюдением временных лимитов деятельности [1].

Изучив теоретические основы тайм-менеджмента [1, 2, 3], мы познакомились с множеством техник управления временем и выбрали две наиболее оптимальные и подходящие для студента: 1) матрица Эйзенхауэра – таблица, состоящая из 4 полей, позволяющих однозначно распределить задачи по важности и сокращать время на занятие делами, выполнение которых не даёт никаких существенных результатов; 2) «Способ ABCDE» - список дел для расстановки приоритетов в ежедневном планировании, по которому первой выполняется самая трудоемкая и сложная задача. Эти техники просты и удобны в использовании, что является весьма важным на начальном этапе формирования компетенций у студента.

На следующем этапе мы провели эксперимент, с целью определения уровня самоэффективности обучающихся на данный момент и как применение техник тайм-менеджмента повлияет на студента по истечении 30 дней. Нами проведен опрос среди обучающихся нашего вуза. Группа из 40 человек в возрасте 18-22 лет прошла диагностический тест, основанный на методике Д. Маддукса и М. Шеера, направленный на определение уровня самоэффективности. Результаты которого показали, что уровень самоэффективности и владение тайм-менеджментом у респондентов в среднем составляют около 20%.

Зафиксировав результат первого опроса, мы предложили данной группе студентов воспользоваться матрицей Эйзенхауэра и способом ABCDE. В течение месяца обучающиеся регулярно применяли эти техники тайм-менеджмента. Через месяц мы провели повторный опрос данной группы. Сравнив результаты теста, выяснилось, что применение рекомендованных техник положительно отразилось на успеваемости студентов: показатель самоэффективности обучающихся в среднем вырос на 20%.

Обучающиеся вузов часто сталкиваются с нехваткой времени. Для отдыха времени тоже остается немного. Студент не тратит время на отдых или развлечение. Он расходует много времени и энергии на учебную деятельность, получая незначительный результат.

Причина кроется в неумении грамотно распределять свое время. Однако, возможно с наименьшими энергозатратами получать больший результат. Мы сделали вывод, что в теории вопрос тайм-менеджмента хорошо рассмотрен и изучен, но на практике существует проблема самоорганизации у обучающихся вузов.

Следовательно, необходимо внедрять практические основы тайм-менеджмента в повседневную жизнь, чтобы они постепенно входили в привычку у студентов вуза. Даже базовые знания тайм-менеджмента – это ключ к успеху, достижению поставленных целей.

Литература

1. Архангельский Г.А., Лукашенко М.А., Телегина Т.В., Бехтерев С.В. Тайм-менеджмент: учебное пособие. - М.: Издательство МФПА, 2011. - 311 с.
2. Савина Н.В., Лопанова Е.В. Тайм-менеджмент в образовании: учебное пособие для вузов. - М.: Издательство Юрайт, 2020. - 162 с.
3. Дэвид Р. Мозг. Инструкция по применению. Как использовать свои возможности по максимуму и без перегрузок. - М.: ООО «Альпина Пабlishер», 2013. - 380 с.

ФИО автора: *Safarali Eshmurodov*

Surxondaryo viloyati Muzrabot tumani

Termiz davlat Universiteti Xorijiy filologiya fakulteti

Nemis tili talim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Название публикации: «NEMIS TILINI O'RGANISHDA YANGICHA
METODLAR VA MASLAHATLAR»

Annotatsiya

- *Hörverstehen-tinglab tushunish*
- *Sprachfertigkeit- til tayyorgarligi*
- *AKT- Axborot kommunikatsiya vositalari*
- *Muttersprachler-Til egasi*
- *Lerntagebuch-O'quv kundaligi*

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimidagi islohotlar samaradorligini yanada oshirishda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun hamda Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori ham respublikamizda ta'lim sohasidagi islohotlarning izchil davom etayotganligi buning yaqqol isbotidir. Davlatimizda chet tillarini o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Chet tillarni o'rganish kishilik jamiyatida juda muhim o'rin tutadi. Zero, til muloqot vositasidir. Chet tillarni o'rganish insonni har tomonlama barkamol va yetuk shaxs bo'lib rivojlanishida, bundan tashqari biror bir chet tilini o'rganish insonga jamiyatda o'z o'rnini topishida ya'ni, duyo hamjamiyati rivojlanishi bilan tanishib borishi bilna bir qatorda, ishlash va o'qishi uchun ham keng yo'llarni ochadi. Chet tillarni o'rganishning ikkita turi farqlanadi: tabiiy muhitda, ya'ni, oilada, jamoatchilik orasida yoki maxsus guruhlarda, ya'ni sistematik tarzda aniq reja asosida tuzilgan darslarda.

Ma'lum bir xorijiy tilni o'rganishda turli xildagi to'siqlar va qiyinchiliklarga duch kelamiz va bizdagi til o'rganishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqimiz so'ngandek tuyiladi. Til o'rganish biz uchun zerikarli bir mashg'ulotga aylanib qoladi va umuman tashlab qo'yishimiz mumkin. Chet tillarni o'rganishda yuzaga keluvchi bu kabi muammolarni xususan, nemis tili misolida ko'rib chiqamiz.

Demak, nemis tili o'rganishdagi muammolarga etiborimizni qaratadigan bo'lsak, ko'proq talabalar va til o'rganuvchilar o'rtasida online tarzda so'rovnomalar va intervyularga etiborimizni qaratsak:

”Nemis tili grammatikasini yaxshi tushunaman, Matnlarni tarjima qila olaman va tuza olaman. Lekin nemis tilida so'zlasha olmayman. Ko'p yillardan beri nemis tilini o'rganayapman. Bundan tashqari maktabda ham o'rganganman. Shunga qaramasdan bu tilda yaxshi so'zlasha olmayman.”

Muammo shundaki, talim muassasalarida va turli xildagi til kurslarida ko'plab til o'rganuvchilar bilan umumiy tarzda o'rganiladi. Guruhdagi har bir kishi esa mavzu yuzasidan o'z firkinini bayon qila olmaydi. Bu yerda tinglab tushunish (Hörverstehen) yaxshi rivojlanishi mumkin lekin til tayyorgarligi (Sprachfertigkeit) u qadar rivojlana olmaydi.

Bu jiddiy muammo emas. Siz tez orada ravon so'zlasha olasiz. Biz AKT rivojlanib borayotgan davrda yashayapmiz, shunday ekan biz uchun eng muhim omil, til egasi bo'lgan shaxslar (Muttersprachler) bilan birgalikda so'zlashish (Sprachtandem) imkoniyati mavud. Bu taxminan haftasiga ikki yoki uch martaba so'zlashish yetarli degani. Agarda imkoni bo'lsa hech bo'lmaganda har kuni bir necha daqiqa suhbat quring. Bu orqali gapirish qobiliytingiz tez rivojlanadi. Siz buning natijasini bir necha haftadayoq o'zingizni ijobiy baholay boshlaysiz va o'zingizga bo'lgan ishonchingiz orta boradi.

Men yaxshi so'zlasha olaman lekin til egasi bo'lgan shaxslar (Muttersprachler) bilan gaplashganda uni tushunishda muammolarga duch kelaman.

Agar sizda shunday muammo mavjud bo'lsa siz tilni yaxshi o'zlashtirayapsiz. Bundan tashqari ko'proq nemischa fikrlashga, ya'ni ulardek o'ylashga harakat qiling.

Nemis tilidagi barcha iboralarni(Redewendungen) tushunish biroz qiyin. Bundan tashqari nemislar juda ham tez so'zlashadilar va ovoz tonlari ham biroz farq qiladi. Biroq bu qiyinchiliklar sizni o'zigizga bo'lgan ishonchingizni susaytirishga asos bo'la olmaydi. Ko'proq muloqotda bo'lishga harakat qiling. Tinglab tushunishni(Hörverstendnis) rivojlantiring. Eng ma'qul yo'li nemis tilidagi qo'shiqlar, eshittirishlarni tinglang, kino va videokliplar ko'ring. Agarda siz biror bir so'zni tushunmasangiz, uni topib o'rganishga, esda saqlashga va talaffuz qilib yurishga odatlaning. Kompyuter va smartfonlaringizdan unumli va maqsadli foydalaning. Shuni qo'shimcha qilish kerakki, nemis tilidagi matnli videolarni ko'rish ko'proq samara beradi, chunki bir vaqtning o'zida sizda talaffuz qilish balki tushunish imkoniyati ham mavjud bo'ladi. Audioli kitoblar esa bir vaqtning o'zida eshitish va o'qish imkonini beradi.

Men doimo yangi so'zlar yodlayman. Lekin yodlagan so'zlarim tezda yodimdan chiqadi.

To'g'ri, qanchalik ko'p so'z o'rgana turib ulardan foydalanmasa yoki tez tez takrorlamasa yoddan chiqishi tabiiy hol. Siz qancha yangi so'z o'rgansangiz ularni ko'proq so'zlashuvda qo'llashga harakat qiling, gapingizni turli-tuman ma'nodosh so'zlar(Synonyme) va yangi so'zlar qo'llash orqali boyitib boring. Tez unutadigan va muhim bo'lgan so'zlaringizni doimo yozib boring. Keyin o'sha so'zlarni ko'proq bir necha kun matnlaringizda tez tez qo'llang. Shunda ularni hech qachon unutmaysiz. Bundan tashqari siz kimgadir nimadir hikoya qilib berganmisiz? Demak, vaqt yetdi, do'stingizga ma'lum bir hikoyani ko'proq yodlagan yangi so'zlaringizni qo'llagan holda bayon qiling. Eng samarali usullardan biri, yangi so'zlarni kichik kartochkalarga yozing va takrorlab turing.

Agarda til egasi bo'lgan shaxslar (Muttersprachler) bilan so'zlashsam, u men bilgan so'zlardan foydalansa ham, bu so'zlarni tushunishga qiynalaman.

Siz yangi so'zlarni ko'p o'rgangansiz, lekin chet tilida so'zlashganingizda ularni tushunmay qolasizmi? Qachonki siz biror so'zni qanday ma'no anglatishishini so'raganingizda, yoki bu so'zni yozayotib darhol axir men bu so'zni bilar edim-ku deb aytganmisiz? Bu odatiy hol, chunki til egasi bo'lgan shaxslar (Muttersprachler)

so'zlarning ohangini bizdan ko'ra biroz boshqacharoq talaffuz qiladi yoki qisqartma holda qo'llaydi. Bu vaziyatda ham ko'proq tinglab tushunish muhim rol o'ynaydi. Suhbat paytida etiborli bo'lishga va diqqat-e'tiboringizni jamlab, so'zni to'g'ri tinglashga harakat qiling. Agar siz biror bir so'zni tushunmsangiz, suhbatdoshingizdan bu so'zni yana takrorlashini va boshqa so'zlar orqali yoki ma'nodosh(Synonyme) orqali tushutirishini so'rang. Siz bu so'zni ko'p marta kontekstlarda til egasi bo'lgan shaxslardan(Muttersprachler) eshitsangiz, keyingi martasida bu so'zni aniq va tez tushuna olasiz. Biroz vaqtdan keyin siz yana taxminan ikki marta bu so'zni takror eshitsangiz aniq tushuna olasiz. Tilni o'rganishda biroz ochiqroq, samimiyroq, qiziquvchan va yuzda tabassum bo'lishi ham zarar qilmaydi albatta. Agarda siz o'zingizga ishonsangiz va ijobiy fikrlasangiz barchasini hal qila olasiz.

Men o'zimda til o'rganishda umuman o'sish va rivojlanishni ko'rmayapman.

Siz tilni o'rganayapiz va yana o'rganayapsiz, lekin o'sish sezilmayaptimi? Bu pessimistik fikrlar tufayli o'zingizga bo'lgan ishonchni so'ndirishingiz mumkin. Eng ajoyib maslahat: siz hech ikkilanmasdan o'qishda davom eting va bu bilan siz albatta yusak cho'qqilarni zabt etasiz. Shuni aytib o'tish kerakki, siz o'zgarishlarni vaqt o'tishi davomida his qilib borasiz yani, bu jarayon tez bo'lmaydi. Siz faqatgina boshlanishda katta qadamni his qilasiz va keyingi qadamlar asta sekin bo'laveradi, Til o'rganishdagi eng zaruriy aspekt, o'rganishdan zerikmaslik, to'xtamaslik doimo izlanishda bo'lish va bunda orzu, xohish, ishonch, sabr va majburiyatni his qilish ham muhim omildir. Vaqtlar o'tgani sayin til bilish darajasi yaxshilanib boraveradi. Ko'proq muloqotda bo'ling. Yoki har oyda bir marta o'zingizni taftish qiling, masalan, o'tgan so'nggi oyda qaysi grammatik mavzularni o'rgandim? Nechta so'z yodladim? Necha marta shu tildagi suhbatlarda ishtirok etdim? Ishlangan testlardan nechta xatolar qildim? Shaxsan nechta matn tuzdim? Avvalgi oydagi qilgan xatolarim bu oyda tuzatildimi? Shu kabi savollar orqali o'zingizni til o'rganish darjatingizni sinab ko'ring.

Xatolar qilishdan qo'rqaman.

Nemis xalqida bir maqol bor: "Besser arm in Ehren als reich in Schanden-Uyat o'limdan qattiq" Lekin kimki xato qilishdan qo'rqsa va xato qilmasa demak, u

rivojlanmaydi ham. “Durch Fehler lernt man”-xatolar orqali o’rganiladi. Doimo siz o’rgangan so’zlaringiz va grammatik qoidalarinigizni gapda qo’llash orqali til darajangizni yuksaltirib borasiz. Shu o’rinda bizning buyuk bobokalonimiz so’z mulking sultoni Alisher Navoiyning “bilmaganni so’rab o’rgagan olim, orlanib so’ramagan o’ziga zolim” degan hikmatli so’zlarini keltirib o’tish joizdir. Biz har doim bilmaganlarimizni so’rab va xatolarimizni tuzatib ham o’rganamiz. Shunday ekan xato qilishdan qo’rqmang. Birinchi bor xato qilgan bo’lsak, ikkinchi bor so’zlashganda bu xatolarni to’g’irlab boramiz.

Eng so’nggi tavsiyamiz esa Lerntagebuch-O’quv kundaligi yuritishga odatlaning.

Tahminiy yuritiladigan kundaliklardan birini quyida keltirib o’taman.

Lerntagebuch (Ism Familiya)

O’quv kundaligi

Fach-Fan

Datum-

Sana

- Worum ging es heute? Bugun nima qildim?
- Was hat mir Freude gemacht, gut gefallen? Bugun qaysi ishimdan mamnun bo’ldim, qaysi ishim menga quvonch bag’ishladi?
- Was hat mir keinen Spass gemacht, nicht gut gefallen? Bugun qaysi ishimdan mamnun bo’lmadim, qaysi ishim menga quvonch bag’ishlamadi?
- Was habe ich heute gelernt? Bugun nimani o’rgandim?
- Was muss ich nochmal lernen? Yana nimanilarni o’rganishim kerak?

Umid qilamizki, bizning yangicha metod va maslahatlarimiz sizlarga nemis tilini mujkammal va eng muhimi zavqli o'rganishga foyda keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Kutubxona uz.*

2. *Lerntagebücher durchführen*

ФИО автора: *Rahimov Husanboy Ne'matjon o'g'li*

Qo'qon D.P.I 2- bosqich talabasi

Название публикации: «YANGI O'ZBEKISTON – YANGI QO'SHNICHILIK»

Annotatsiya: Ushbu maqola yangi O'zbekiston va yangi qo'shnichilik mavzusida bo'lib, hozirgi kunga kelib yurtimiz qo'shni davlatlar va boshqa davlatlar bilan Siyosiy xamkorlik, savdo – sotiq, import va eksport, do'stlik rishtalari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Harakatlar strategiyasi, tashqi siyosat, qo'shnichilik, pandemiya, import, eksport.

Bugungi kunga kelib ham O'zbekistonning qo'shni davlatlar bilan yaxshi qo'shnilik va o'zaro manfaatli munosabatlarni mustahkamlash iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlikni yanada kengaytirish uchun juda katta ishlar amalga oshirildi.

Shuni alohida e'tirof etishim mumkinki xorijiy davlatlar, xalqaro ekspertlar Markaziy Osiyo davlatlarining tashqi siyosatdagi ustuvor yo'nalishlari faollashganini, Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston prezidenti sifatida ish boshlagan davr bilan bog'lashadilar. Chunki bu jarayonda O'zbekiston yetakchisining amaliy harakatlari va tashabbuslari muhim ahamiyat kasb etayotgani e'tirof etiladi.

Darhaqiqat, davlatimiz rahbarining qo'shni mamlakatlar bilan do'stona munosabatlarni mustahkamlash yo'lida yuritayotgan tashqi siyosati, avvalo, mintaqada barqarorlik va xavfsizlikni ta'minladi. Bu, o'z navbatida, O'zbekiston, shuningdek, mintaqamizning investitsion jozibadorligiga yo'l ochdi.

Prezidentimizning Oliy Majlisga so'nggi murojaatnomasining tashqi siyosat bo'limida Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlik masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Davlat yetakchisi tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishi bo'lgan Markaziy Osiyo davlatlari bilan ko'p asrlik do'stlik va yaxshi qo'shnichilik, strategik sheriklik va o'zaro ishonch ruhidagi aloqalarimizni yanada mustahkamlash alohida e'tiborda bo'lishini ta'kidladi.

Shuni ham takidlab o'tishim kerakki tashqi siyosiy faoliyatning asosiy va birinchi darajali vazifalaridan biri bu O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini samarali amalga oshirishdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun tashqi siyosat idorasi oldiga quyidagi vazifalar qo'yilgan:

- mamlakatimizda olib borilayotgan demokratik islohotlarni hamda jamiyat va iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning jadal jarayonlarini samarali amalga oshirish uchun mumkin qadar qulay tashqi siyosiy shart-sharoitlarni shakllantirish;
- Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlash hamda mustahkamlash, mintaqani xavfsizlik va barqaror taraqqiyot hududiga aylantirish;
- jahonning yetakchi davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan strategik hamkorlik qilishning mutanosib, ko'p qirrali tizimini shakllantirish;
- O'zbekistonning mintqa va jahon siyosatidagi muhim yo'nalishlar bo'yicha xalqaro tashabbuslarini ilgari surish;
- mahalliy mahsulotlarning eksport hajmini oshirish va geografiyasini kengaytirish borasida ko'maklashish;
- milliy iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlariga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va ilg'or texnologiyalarni jalb etishda faol ko'mak berish;
- mamlakatimizga turistlarni jalb qilish hamda turistik infratuzilmani rivojlantirish borasida amaliy yordam ko'rsatish;
- transport va tranzit sohasidagi hamkorlikni kengaytirish va chuqurlashtirishda hamda xalqaro transport kommunikatsiyalari va logistik infratuzilmalarni rivojlanishiga ko'maklashish;
- xorijdagi O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslari huquq va manfaatlarining har tomonlama himoya qilinishini ta'minlash;
- xorijda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan aloqalarni mustahkamlash.

Albatta tashqi siyosatimizning bosh ustuvor yo‘nalishi Markaziy Osiyo mintaqasidir. O‘zbekistonning Markaziy Osiyodagi siyosati mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta‘minlashga, mintaqaviy xavfsizlikning muhim muammolarini hal etishga, shu jumladan, Afg‘onistondagi vaziyatni hal qilishga ko‘maklashishga qaratilgan. O‘zbekiston mintaqaviy savdo-iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, mintaqaning transport va tranzit infratuzilmasini rivojlantirish, Markaziy Osiyo transchegaraviy daryolarining suv-energetika resurslaridan oqilona va kompleks foydalanish hamda mintaqaning ekologik barqarorligini ta‘minlash, chegaralarni delimitatsiya va demarkatsiya qilish jarayonini yakuniga yetkazish uchun barcha sa‘y-harakatlarni amalga oshiradi.

O‘zbekiston mintaq davlatlari bilan do‘stona va ahil qo‘shnichilik munosabatlarini mustahkamlashdan, ilmiy-texnikaviy va madaniy-gumanitar hamkorlikni rivojlantirishdan, parlamentlar, chegara hududlari, jamoat tashkilotlari va oddiy fuqarolar o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytirishdan manfaatdordir.

Bugungi kunga kelib O‘zbekistonning mintaqadagi barcha davlatlar bilan munosabatlari tubdan yaxshilandi. Davlat rahbarlari o‘rtasida ochiq va ishonchli siyosiy muloqotning mustahkamlash natijasida mintaqadagi qo‘shnilar bilan munosabatlarda 2016-yilgacha mavjud bo‘lgan ko‘plab murakkab muammolarga yechim topildi. Prezidentlar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch mustahkamlandi.

Qo‘shni mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy, sanoat-ishlab chiqarish sohalaridagi aloqalarimiz izchil rivojlanib bormoqda.

O‘zbekiston uchun dunyoning Rossiya, AQSh va Xitoy kabi yetakchi davlatlari, Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi rivojlangan mamlakatlar, xususan, Koreya Respublikasi va Yaponiya, Yevropa mamlakatlari va Yevropa Ittifoqi, arab-musulmon hamda turkiy tilli davlatlar bilan o‘zaro manfaatli, samarali va ko‘p qirrali hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Albatta, qayd etilgan ustuvor yo‘nalishlar tartibiga muayyan tuzatishlar kiritish mumkin. Tashqi siyosat nafaqat puxta o‘ylangan, vazmin, balki bir vaqtning o‘zida

ildam va qulay bo‘lishi hamda hozirgi tez o‘zgaruvchan, dunyoda yuzaga kelishini oldindan aytib bo‘lmaydigan yangi muammo va tahlikalarga o‘z vaqtida va munosib javob berishi kerak.

Pandimiya avj olgan payitlarda ham yurtimiz va chet el davlatlari o‘rtasida birdamlik, do‘stlik, qo‘shnichilik, insonparvarlik o‘zining qay darajada mustahkam ekanligini ko‘rsatdi.

Barcha qo‘shni davlatlar kabi O‘zbekiston va Tojikiston Markaziy Osiyodagi biri-biriga chambarchas bog‘langan, qarindoshlik rishtalari bilan mustahkamlangan, to‘ymarosimlari hamda urf-odatlari o‘xshash mamlakatlardir. Hozirgi kunga kelib turli xamkorliklar olib borilmoqda. Prezidentlarning siyosiy jixatdan xamkorlik va qo‘shnichilik, import va eksport masalalarini kelishib olingan. Va hozirda ushbu kelishuvlarning natijalari ikki davlatgaham o‘z samarasini ko‘rsatmoqda.

Ko‘plab davlatlar bilan, misol uchun Xitoy bilan siyosiy, savdo-iqtisodiy, moliyaviy, madaniy, qishloq xo‘jaligi, qurilish, ilm-fan va ta‘lim sohalaridagi hamkorligimiz jadal va o‘zaro manfaatli asosda rivojlanib bormoqda.

Shuni ta‘kidlamogchimanki, O‘zbekiston ochiq tashqi siyosatini jadal ilgari surishni boshlashi bilan mamlakatimiz yetakchi davlatlar bilan “Markaziy Osiyo + Rossiya Federatsiyasi”, “Markaziy Osiyo + Xitoy Xalq Respublikasi”, “C5 + 1” (AQSh), “Markaziy Osiyo + Yaponiya”, “Markaziy Osiyo + Koreya Respublikasi”, “Markaziy Osiyo + Yevropa Ittifoqi” hamkorligi doirasida mintaqaviy muloqotning turli formatlarini rivojlantirishda sermahsul ishtirok etmoqda. Bunday formatlarning paydo bo‘lishi xalqaro munosabatlar arxitekturasini, siyosiy va iqtisodiy o‘zaro bog‘liqlikning global jarayonlari, mintaqaviy va xalqaro xavfsizlik tizimini shakllantirishda Markaziy Osiyoning ahamiyati va roli oshib borayotganligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston arab-musulmon dunyosi davlatlari bilan ham ishonchli va do‘stona munosabatlarni yo‘lga qo‘yishga muvaffaq bo‘ldi. E‘tiborlisi, ushbu davlatlar mamlakatimizga istiqbolli investitsiya bozori sifatida katta qiziqish bildirmoqda.

Umuman olganda, O'zbekistonning Janubiy Osiyo, Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari bilan investitsion hamkorligi hozirgi vaqtda ko'plab mlrd dollarlik bo'lgan 1000 dan ortiq loyihani qamrab oladi.

Eksportda qimmatbaho metallar, toshlar, to'qimachilik mahsulotlari yetakchi o'rin egallamoqda. Importda esa mashinalar, mexanizmlar, elektrotexnika uskunalari hajmi o'sganini ko'rish mumkin.

Agarda O'zbekiston qaysi mamlakat va qit'alar bilan savdo aylanmasiga ega deyilsa, Yevropa va Osiyo davlatlari birinchi o'rinda ekanini ko'rish mumkin. Xalqaro xizmatlar bo'yicha tashqi savdo aylanmasining eksport va importida asosiy o'rinni safarlar, transport xizmatlari egallaydi. Qo'shni davlatlar bilan savdo aloqalarini yanada takomillashtirish uchun 2000 dan ortiq inport va eksport loyihalarini tadbqiq etish orqali, O'zbekistonda yanada katta imkoniyatlar paydo bo'ladi.

Aksariyat rivojlangan mamlakatlar jahon bozoriga chiqaradigan o'z tovar va xizmatlari bilan mashhurdir: Shveysariya bank xizmatlari, yapon avtomobillari, Italiya kiyim-kechagi, Singapur moliyaviy xizmatlari. Boshqacha qilib aytganda, muayyan mamlakatlar (yoki jamiyatlar) muayyan tovarlar ishlab chiqarishda yoki xizmatlarni ko'rsatishda boshqalarga nisbatan afzalroqdir.

Yana shuni qo'shimcha qilib aytishim mumkin, yurtimiz jahon sayyohlik bozorida o'z o'rniga ega bo'lishiga qaramasdan, turistlarga qulay sharoit yaratish, servis xizmatini yaxshilash, sayyohlik obidalarining jozibadorligini oshirish va reklamani kuchaytirish darajasi juda past. Shuning uchun bu borada sezilarli o'sish haqida fikr yuritish ana shu omillarga bog'liq. Turistlar uchun ham ushbu taraflarini ko'rib chiqib raqobat bardosh loyihalarni ishlab chiqsak va amaliy sayqallansa, O'zbekiston yanada yuksaklarga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Internet resurslar:

<https://kun.uz/>

<https://daryo.uz/>

<https://sputniknews-uz.com/>

<https://www.youtube.com/>

<https://uz.wer.wiki/>

<https://mineconomy.uz/>

<http://library.ziyonet.uz/>

<https://baxtiyor.uz/>

ФИО автора: *Хамзаев Урол Эшмурзаевич*

Ўзбекистон Республикаси Миллий Гвардияси

Жиззах минтақавий ўқув маркази бошлиғининг

тарбиявий ва мафкуравий ишлар бўйича ўринбосари

Название публикации: «ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИ ШАХСИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ АСОСЛАРИ»

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари мустақил давлатимизда ўтказилаётган ислохотлар муваффақияти, халқимизнинг тинч ва яратувчанлик меҳнатининг ишончли кафолати бўлиб хизмат қилмоқда.

Бугунги кунда давлатимизда олиб борилаётган ислохотлар натижасида миллий хавфсизлигимизнинг асоси бўлган Қуролли Кучларимизнинг профессионаллик даражаси ошиб бормоқда. Армия сафида ўзини ҳаётини ҳарбий хизмат билан боғлаган забардаст ўғлонларимиз хизмат қилмоқда. Шу боис халқимиз орасида армиянинг нуфузи кундан-кунга ошиб бормоқда.

Ҳар бир ҳарбий хизматчи жанговар ҳолатларга тайёргарлик ва жанговар ҳолатлар даврида жангчиларнинг ахлоқий-руҳий ҳолатига ижобий таъсир ўтказиш ва душман ташвиқотидан, шунингдек салбий ахборот таъсиридан ҳимоя қилиш усуллари яхши ўзлаштирган бўлиши энг муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Қуролли Кучларни мустаҳкамлаш, уларнинг жанговар шайлиги ва хушёрлигини янада ошириш борасидаги саъй-ҳаракатларни кучайтириш бевосита шахсий таркиб билан олиб бориладиган маънавий-маърифий ишларни тўғри ташкиллаштириш билан боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 4 августдаги ПҚ-3898-сонли “Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий хизматчиларининг маънавий-маърифий савиясини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарорининг қабул қилинганлиги ҳамда бу борадаги фаолиятимизнинг мазмуни, мақсади ва вазифаларнинг белгилаб берилганлиги самарали амалий қадамларни босишимизга асос бўлди.

Юқори профессионал, ҳарбий ва ватанпарварлик бурчига садоқатли, фидойи ва мард ҳарбий хизматчиларни тарбиялаш Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини ҳимоя қилишнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ҳарбий хизматчиларнинг ҳаётий ва профессионал кўникмаларини илм-маърифат асосида қалби ва онгига сингдириш, мамлакатимиз ҳаётидаги реал ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар билан уйғун равишда уларнинг билимларини ошириб бориш, ён-атрофимиз ва жаҳонда рўй бераётган ижтимоий-сиёсий жараёнларга миллий манфаатларимиздан келиб чиққан ҳолда ёндашиш, ички ва ташқи таҳдидларга қарши мафкуравий иммунитетни мустаҳкамлаш масалаларида мавжуд бўлган муаммоларнинг ечимини топиш борасидаги амалий фаолиятимиз сезиларли тарзда намоён бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари тизимида маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш Концепцияси маънавий-маърифий ишларнинг устувор йўналишлари ва асосий принциплари асосида ишлаб чиқилган бўлиб, ҳарбий хизматчиларнинг билими, маънавий савияси ва интеллектуал салоҳиятини юксалтириш, уларнинг қалбида Ватанимиз тақдири ва келажаги учун дахлдорлик, масъулият, садоқат ва ватанпарварлик ҳиссини ошириш, ёт ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни кучайтириш билан боғлиқ долзарб вазифаларни давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотлари, таълим-тарбия институтларининг ўзаро ҳамкорликдаги роли ва аҳамиятини миллий ва халқаро ҳуқуқий нормаларини ҳисобга олган ҳолда белгилаб беради.

Агар биз ушбу Концепцияга эътибор берадиган бўлсак, ҳарбий хизматчиларнинг маънавий савияси ва интеллектуал салоҳиятини юксалтириш ҳамда бой маданиятимиз, азалий қадриятлар ва анъаналаримизга асосланган дунёқарашини шакллантиришга йўналтирилган ягона тизимни яратиш вазифаси қўйилганлиги янги вазифаларни олдимизга қўяди.

Ҳақиқатан ҳам мантикий тизим яратилсагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин бўлади. Ҳарбий хизматчиларнинг онгу тафаккурига Ватан ҳимояси

шарафли ва муқаддас бурҷ эканини, миллий армиямиз билан фахрланиш, давлат ҳавфсизлигини ҳимоя қилиш учун масъулият туйғусини чуқур сингдиришнинг энг самарали йўли – бу уларда фаолиятга мос дунёқарашни шакллантиришдир.

Бунда маънавий-маърифий ишларни юзаки олиб борилишига умуман йўл қўйиб бўлмайди. Ҳарбий хизматчиларга мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари, давлат дастурларининг мазмун ва моҳиятини тизимли ва изчил равишда етказиш ҳамда дунёда ва ён-атрофимизда содир бўлаётган глобаллашув жараёнларига нисбатан уларда онгли муносабат ва фаол ҳаётӣ позициясини шакллантириш, бурҷга садоқат, масъулият, фидойилик туйғуларини оширишга эришишга ҳарбий хизматчиларнинг сиёсий ва ҳуқуқӣ билимларини ошириш орқали эришиш мумкин.

Бунда ҳам маънавий-маърифий ишларни тўғри йўлга қуйиш лозим бўлади. Диннинг асл мазмун-моҳиятини теран очиб бериш орқали ҳарбий хизматчиларга эзгулик ва раҳмдиллик анъаналарини сингдириш, инсонпарварлик ва меҳр-оқибат муносабатларини шакллантириш ҳамда уларни миллий маданиятимиз ва кадриятларимизга ҳурмат ва эҳтиром, фидойилик ва садоқат, ҳалоллик ва поклик, мустақил фикр ва соғлом турмуш тарзи асосида тарбиялаш масаласига алоҳида ёндошиш талаб этилади. Таълим-тарбия жараёнида диний ва дунёвий билимларни мувофиқлаштириш орқали ҳарбий хизматчиларда бундай сифатларни шакллантириш мумкин.

Концепциянинг асосий мақсади мустақил, кенг дунёқараш ва фикрлашга эга, иймон- эътиқоди ва иродаси мустаҳкам, маънавиятли ва фидойи, аждодларимизнинг бебаҳо меросига таяниб яшайдиган баркамол шахс – Ватан ҳимоячиларини тарбиялаш, уларнинг дунёқарашларини, мантиқӣ, ижодӣ ва таҳлилий фикрлаш доирасини кенгайтириш, она Ватан тақдири учун юксак масъулият ва жавобгарлик каби муҳим хусусиятларни шакллантиришдан иборат.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, фаолиятимиз пировард натижада: юксак маънавиятли, ватанпарвар, ўз касбига садоқатли ва фидойи ҳарбий хизматчи камол топади. Маънан етук, ҳарбий ихтисосликларни пухта эгаллаган, ҳар

қандай шароитда Ватан мудофаасига шай, ҳар жихатдан содиқ, ҳалол, ватанпарвар, мард ва жасур ҳарбий хизматчини тарбиялаш билан бирга халқимиз ўртасида ҳарбий хизматчиларга нисбатан фахр ва ифтихор туйғуларини мустаҳкамлаш, ёшларда ҳарбий касбга бўлган ҳавас ва қизиқишларини ошириш ҳамда бу орқали Қуролли Кучларни мустаҳкам иродали, фаол фуқаролик позициясига эга бўлган ёшлар билан тўлдириб бориш имконини беради.

ФИО автора: *Мавлонов Асқаржон Неъматович*

Ўзбекистон Республикаси Миллий Гвардияси

Жиззах минтақавий ўқув маркази курс бошлиғи

Название публикации: «ҚУРОЛЛИ КУЧЛАР ТАРКИБИДАГИ МАХСУС ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТИНГЛОВЧИЛАРИНИНГ ЖАНГОВОР ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ»

Ҳозирги кунда кадрлар салоҳиятини илмий жиҳатдан ўрганиш нафақат фан учун балки, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши учун ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлган масалалардан бири ҳисобланади. Шунинг учун, соҳа мутахассисларини ҳар жиҳатдан баркамол шахс сифатида тайёрлаш ишлари, мамлакатимизда оширилаётган ислохотларнинг бош мақсадларидан бири сифатида эътиборга олинмоқда.

Қолаверса, Кадрлар тайёрлаш Миллий дастуримизда, назарда тутилган вазифалар тўлиқ амалга ошган тақдирда улар, биринчидан, у ижтимоий-сиёсий ривожланишга ижобий таъсир қилади ва натижада мамлакатимиздаги ижтимоий вазият бутунлай ўзгаради. Иккинчидан, таълимнинг янги модели ишга тушгач, ҳар бир инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади. Шунингдек, ҳозирги кунда жаҳонда амалга ошаётган ижтимоий-иқтисодий, маданий, айниқса, сиёсий соҳаларда кўзатилаётган кескин ўзгаришлар, иқтисодий жабҳадаги беқарорлик инсонларнинг дунёқараши, хулқ-атвори, турмуш тарзи ҳамда уларнинг касбий фаолиятига таъсир этиб, бу соҳаларда жиддий ўзгаришларга олиб келмоқда.

Бўлинмаларнинг жанговар қобилияти – бу уларнинг бу ҳар қандай шароитдаги мураккаб вазиятдан чиқиб кета олиш қобилиятидир. У фақатгина жисмоний тайёргарлик ҳамда техника ва қурол-аслаҳа билан таъминланганлик даражасига эмас, балки биринчи навбатда ҳарбий хизматчиларнинг юксак маънавий-иродавий сифатлари ва интеллектуал салоҳияти, уларни замонавий техникаларнинг сир асрорларини ўзлаштириш қобилиятига боғлиқ бўлади.

Ҳар бир жангчи ўзининг бутун маънавий ва жисмоний кучини жамлаган ҳолда жанг қилиши, бунда ғалабага бўлган мустаҳкам ирода, қатъиятни, жасурлик ва мардликни намоён этиши, фаоллик, оқилона ташаббускорлик ва ботирлик кўрсатиши ҳамда ҳарбий хийлалардан фойдаланиши лозим.

Юқори даражада онглилик, ҳарбий қасамёдга ва бурчга содиқлик, аъло даражадаги жанговар таълим, юксак маънавий-руҳий ва жисмоний тайёргарлик, мустаҳкам ҳарбий интизом ва буйруқларнинг қатъий бажарилиши, жанговар бирдамлик ва ўзаро ёрдам – жангда муваффақият қозонишнинг энг муҳим шартларидир. Ҳар бир аскар, кичик командир ва офицер душманни йўқ қилиш ёки тор-мор келтиришга қаратилган қатъиятга эга бўлиши, ҳар қандай ҳолатда, қийинчиликлардан қатъий назар, ҳатто ҳаёти учун хавф туғилган тақдирда ҳам жанговар вазифани бажариши зарур.

Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти Ислоҳ Каримов: “Биз комил инсон тарбиясини давлат сиёсатининг устувор вазифаси деб эълон қилганмиз. Комил инсон деганда биз, аввало онги юксак, мустақил фикрлай оладиган, ҳуқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз” - деган эдилар.

Ана шундай юксак маънавиятли, билимли, маърифатли ёшларни тарбиялашда, уларнинг онгида миллий ғояни шакллантиришда интеллектуал кадриятларнинг роли беқиёсдир. Командир ана шу қатъиятни бўйсунувдагиларнинг барчасига сингдириши лозим.

Бугунги кунда ҳар бир ҳарбий хизматчидан бор кучини бағишлаган ҳолда, ташаббускорлик ва ғайратни намоёиш қилиб, юқори даражадаги масъулият ҳисси билан ҳаракат қилишни талаб қилинади. Бунга бўлинмаларнинг тинчлик даврида, жангга тайёргарлик кўриш ҳамда жанглар оралиғидаги вақт давомида тинимсиз жанговар тайёргарлиги ва кундалик фаолияти орқали эришилади. Тинчлик даврида жанговар тайёргарликдан кўзланган асосий мақсад эҳтимолий душманни ўрганиш, унинг қандай ташкил этилгани ва ҳаракатлари тактикасини билиш, шунингдек юзага келган ҳар қандай вазиятда уни тор-мор қилишнинг энг самарали усулларини ўзлаштириб олишдан иборат.

Гуруҳнинг доимий жанговар шайлиги унинг ҳар қандай вақтда, белгиланган муддатларда уюшган ҳолда жангга кириш ва олдига қўйилган вазифани муваффақиятли бажаришга қодирлигидан иборатдир.

Доимий жанговар шайликка:

- ўз вазифасини тўғри тушуниш;
- шахсий таркибнинг юксак жанговар таълими ва унинг душман томонидан замонавий қуролларнинг барча турлари қўлланилган шароитларда ҳаракат қилишга шайлиги;
- шахсий таркибнинг юксак маънавий-руҳий ҳолати, интизоми ва ҳушёрлиги;
- гуруҳнинг бутланганлиги ва жангни ҳамда жанговар ҳаракатларни олиб бориш учун барча зарур нарсалар билан таъминланганлиги;
- қурол-аслаҳа ва техникани зудлик билан фойдаланишга, шахсий таркибнинг эса олдига қўйилган вазифаларни бажаришга доимий шайлиги;
- жангни ва жангвар ҳаракатларни таъминлаш бўйича тадбирларнинг моҳирона бошқарилиши ва амалга оширилиши орқали эришилади.

Жанговар таъминотни ташкил этишда гуруҳ командири душман томонидан оммавий қирғин қуроли қўлланган ҳолатда шахсий таркибнинг ҳаракат қилиш ва кузатиш тартибини, позицияларнинг муҳандислик жиҳозланиши, ниқобланиш, қўриқлаш тадбирлари ва уларнинг бажарилиш тартибини кўрсатади.

Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар давомида армия сафларини ўз соҳаси бўйича чуқур билимга эга бўлган, замонавий фикрлайдиган, интеллектуал етук, жанговар тайёргарлик ва жанговар шайлик даражаси юқори бўлган, мутахассислар билан тўлдиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Шу билан биргаликда замонавий етук жангчини шакллантириш жараёнининг асосий омилларидан бири, жангчининг психологик тайёргарлиги ва жанг давомида юз бериши мумкин бўлган салбий психологик оқибатларга тайёр бўлиши борасидаги амалий ишлар бўлинмаларда мунтазам олиб борилиши лозим.

Бу борада истиқболдаги вазифалар мухтарам Президентимиз, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Шавкат Мирзиёевнинг қуйидаги фикрларида қисқа ва лўнда қилиб тўлақонли ёритиб берилган “Армия моддий жиҳатдан энг замонавий ва зарур воситалар билан таъминланган бўлиши мумкин, лекин ахлоқий жиҳатдан заифлиги, жанговар руҳи, Ватанга содиқлик ва муҳаббат, унинг тақдири учун масъулият ҳисси йўқлиги ёки лоқайдлиги тузатиб бўлмас оқибатларга олиб келиши мумкин”. Демак, юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб аввало, шуни таъкидлаш мумкинки, жангчининг жанговар ва жисмоний тайёргарлиги бўйича муваффақиятлари, қолаверса жанг пайтдаги жанговар стресс ва руҳий зўриқишларга бардошлилиги ҳарбий хизматчининг ахлоқий-руҳий аҳволи ва бу борадаги тайёргарлиги билан боғлиқ эканлигини ҳар бир командир ва бошлиқ англаб етиши лозим.

ФИО автора: *D.B.Olimova* – Qo‘qon DPI 2-bosqich talabasi

Название публикации: «BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA ONA TILINI O‘RGANISHNING O‘RNI»

Annotatsiya: Berilgan maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bilimini yanada takomillashtirish maqsadida ona tili fani o‘qitishning ijobiy jihatlari haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik bo‘limlari, so‘z, gap, ohang, o‘zakdosh so‘zlar

“Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta‘lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta‘lim-tarbiya – biz uchun hayot-mamot masalasidir. Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, albatta, boshlang‘ich ta‘lim tizimiga bog‘liq” [1].

O‘quvchilarga ta‘lim-tarbiya berish vazifalaridan biri ularda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishdir. Bu vazifani hal qilishda maqsadga muvofiq ishlashning yetakchi sharti – o‘quvchini shaxs sifatida muvaffaqiyatli kamol toptirishdir. Quyida ko‘rsatilgan omillar tilni o‘rgatish bilan bog‘liq holda o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish usulini belgilaydi:

1. Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati uning aloqa (kommunikativ) vazifasini ifodalashdan iboratdir. Maktabda, shu jumladan, boshlang‘ich sinflarda tilni o‘rgatishning yetakchi yo‘nalishi o‘quvchilar tomonidan tilning aloqa vazifasini bajarishini tushunishlariga erishish hisoblanadi.

2. Til bilan tafakkur uzviy bog‘liq bo‘lib, tafakkur so‘z vositasida yuzaga chiqadi. Til tafakkurning mahsuli hisoblanib, ongdan tashqarida o‘zicha yashamaydi.

Maktabda tilning barcha tomonlarini o'zaro bog'liq holda o'rganish ona tilini o'rgatishdagi yetakchi tamoyil bo'lib, uni amalga oshirish o'quvchilarning tilni murakkab, rivojlanuvchan, o'zaro bog'langan muhim tomonlarga ega bo'lgan hodisa sifatida anglab yetishlari uchun ilmiy asos yaratadi. Maktab tajribasi va maxsus tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan dastlabki qoidalarini o'quv jarayonida amalga oshirishda ijtimoiy hodisa sifatida til haqidagi bilimlar majmuasini to'g'ri tanlash, asosiy til hodisalarini va turlarini tushuntirishda o'qituvchining tutgan metodologik yo'lining aniqligi, o'quvchilar fikrlashini faollashtirish, til nazariyasini o'rgatishga asos bo'ladigan til materialining yuqori sifatli bo'lishi kabi dalillar hal qiluvchi ta'sir etadi. Shubhasiz, har bir omil maktab tajribasida bir-biridan ajralgan holda bo'lmaydi. Aksincha, ularning bir-biriga to'g'ri, maqsadga muvofiq ta'siri ijobiy natija beradi. Tilning rivojlanishi, ayrim so'zlarning ma'nolari haqidagi bilimni boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'lni o'rganish jarayonida asta-sekin bilib oladilar. Ma'lumki, ko'pgina yangi so'zlar tilda mavjud bo'lgan so'zlar zaminida yaratiladi, tilda bor qoliplar kabi yasaladi: *limon* tipida *limonzor* kabi. Tilda yangi so'zning paydo bo'lishi o'zidan keyin bir xil o'zakli so'zlar guruhining hosil bo'lishiga sabab bo'ladi: *ishli*, *ishsiz*, *ishchi* kabi.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda ona tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. Shunday qilib, tilni o'rganish jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga o'qituvchining metodologik yondashuvi, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmatini hal qiluvchi ta'sir ko'rsatar ekan.

Tilning lug'at boyligi, leksikasi fikr ifodalash uchun xizmat qiladigan o'ziga xos qurilish materialidir. Tilning lug'at boyligi o'z-o'zicha aloqa vazifasini bajarmaydi. Aloqa maqsadida xizmat qilish uchun lug'at boyligidagi so'zlar bir-biri bilan grammatik jihatdan o'zaro bog'lanib, gap tuziladi. Mana shu tuzilgan gap orqali fikr ifodalanadi.

Tilning har bir tomonining xususiyati undagi til birliklarining o'ziga xosligida namoyon bo'ladi. Fonetika uchun bunday til birligi nutq tovushlari, fonemalar; leksikologiya uchun ma'nosi va qo'llanishi nuqtai nazardan so'z; grammatika uchun so'z shakllari, shuningdek, so'z birikmasi va gap; so'z yasalishi uchun morfema, tuzilishi va yasalishi jihatdan so'z hisoblanadi. So'z, so'z birikmasi va gap grammatik tomondan ko'pgina xususiyatlarga ega. So'zning o'z morfemik qurilishi, o'zining so'z yasalish turi, biror grammatik kategoriyasi (shaxs, son, egalik, kelishik va boshq.), ma'lum sintaktik vazifasi bor. So'z birikmasi ham so'z kabi so'z o'zgarishi (ko'proq ergash so'z o'zgaradi) shakllariga ega. Gap o'z qurilishiga ko'ra so'zdan sifat jihatdan farqlanadi: so'z o'zi alohida kelganda mustaqil ma'no anglatmaydigan morfemalardan tuziladi, gapni tashkil etuvchi qismlar esa gapdan tashqarida ham mustaqil leksik ma'no bildiradi, gap tarkibida esa uning ma'nosi yana oydinlashadi. Gap va so'z birikmasi "qurilish material" sifatida xilma-xil tuzilgan so'zdan foydalanadi. Gap uchun qator sintaktik xususiyatlar, shuningdek, tugallangan ohang ham xarakterlidir. Keltirilgan fikrlar boshlang'ich sinf o'quvchilariga predmetlararo ichki bog'lanishni hisobga olgan holda ona tilini o'rgatish metodikasini belgilaydi.

1. Tilning barcha tomonlari o'zaro bog'liqligini va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanini hisobga olib, o'quvchilar tilni ongli o'zlashtirishlari uchun tilning har bir tomoni xususiyatlarini va ular o'rtasidagi bog'lanishni o'zlashtirishlari zarur.

2. Tilning barcha jihatlarining bir-biriga ta'siri uning aloqa quroli vazifasida namoyon bo'ladi. Tilning asosiy birligi sifatida aloqa maqsadida so'zni to'g'ri talaffuz qilish yoki yozish, shu tilda so'zlashuvchi barcha kishilarga bir xilda tushunarli bo'lishi, gapda grammatik jihatdan to'g'ri tuzilishi kerak. Shularni hisobga olib, kichik yoshdagi o'quvchilar tilning talaffuzi, leksik, so'z yasalishi va grammatik tomonlarining o'zaro bog'lanishi mohiyatini tushunishlari uchun dastur materialini o'rganishda tilning aloqa vazifasi yetakchi ekani nazarda tutiladi. Shu maqsadda tilning fonetik tomonini o'rganishda so'zning ma'no va talaffuz jihatdan birlik hosil qilishini, tovushning so'z ma'nosini farqlashdagi o'rnini tushuntirishga katta

ahamiyat qaratiladi. Maktabda tilning barcha tomonlarini bir-biri bilan bog'liq holda o'rganish ona tilini o'rgatishning yetakchi metodik tamoyili hisoblanadi. Buni amalga oshirish til o'suvchan, bir-biriga o'zaro ta'sir etadigan tomonlari mavjud bo'lgan murakkab hodisa ekanini tushuntirishda ilmiy asos hisoblanadi.

Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Boshlang'ich sinflarda o'rganish uchun tilni ong'li egallashga va o'quvchilarda grafik va imloviy malakalarni shakllantirishga zamin bo'ladigan bilimlar tanlangan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari 1-sinfdan boshlab so'z turkumlari (ot, sifat, son, olmosh, fe'l)ni har xil saviyada o'rganadilar. Boshlang'ich sinflar ona tili kursi 1-4-sinflarda tilning hamma tomonlari o'zaro bog'liq holda o'rganilishi hisobga olinib tuzilgan, har bir sinfda fonetika, leksika, grammatika va so'z yasalishi haqida elementar bilim beriladi. Dasturning “Grammatika, imlo va nutq o'stirish” bo'limi har bir sinfda quyidagicha qismlarni o'z ichiga oladi: “Tovushlar va harflar”, “So'z”, “Gap”, “Bog'lanishli nutq”. Asosiy mavzular bosqichli izchillik tamoyiliga asoslanib, har to'rt sinfda o'rganiladi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan kundan boshlab jamiyatni isloh qilish siyosatini kun tartibiga qo'ydi. Barcha sohalardagi kabi ta'lim sohasini isloh qilish siyosati ham izchillik bilan amalga oshirila boshlandi.

Boshlang'ich ta'lim Davlat ta'lim standartining “Kirish” qismida “Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o'zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o'rgatadi”, – deb alohida ta'kidlangan.

Davlat ta'lim standartida ta'kidlanganidek, “Boshlang'ich ta'lim bosqichida davlat va jamiyat tomonidan qo'yiladigan talab”da ta'lim sohalari bo'yicha o'zaro

muvofiqlik, mutanosiblik, uyg'unlik to'la ta'minlangan bo'lmog'i kerak. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim standartini belgilash ta'lim jarayonining tarkibini va xuddi shu tarkib komponentlarining mazmunini modernizatsiyalash, boshlang'ich ta'lim jarayonida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyani qo'llash imkonini beradi [3]. Bugungi kunda xalq ta'limi xodimi oldida turgan eng muhim masala bu – yosh avlodni barkamol insonlar qilib tarbiyalashdir. Buning uchun salohiyatli, zamonaviy ilm-fan sirlarini puxta o'zlashtirgan kadrlarga ehtiyoj sezilmoqda. Yurtboshimiz alohida ta'kidlaganidek, – Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi [4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. 19.10.2019 kuni maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishdagi nutqi. www.press-service.uz.
2. <https://hozir.org> › kafedrasi-v3
3. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi qaroridan
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011.

ФИО автора: Botirova Durdigul Rustam qizi

Guliston davlat universiteti talabasi

Название публикации: «TOKNING ANTRAKNOZ KASALLIGINI NAMOYON BO‘LISH XUSUSIYATLARINI O‘RGANISH NATIJASIDA QARSHI KURASHISH USULLARINI QO‘LLASH»

Annotatsiya:

Bugungi kunda tokning ko‘p uchraydigan kasalliklaridan biri antraknozdir. Shuning uchun bu kasallikning namoyon bo‘lish xususiyatlari, belgilari va zararini o‘rganish natijasida, unga qarshi kurash usullarini qo‘llash orqali uzum hosilini saqlab qolamiz hamda sifatli va mo‘l hosil olishga erishamiz. Kasallikka qarshi kurash sifatida oddiy ammo, shu bilan birgalikda samarador bo‘lgan agrotexnik va kimyoviy kurash chora tadbirlaridan foydalanamiz.

Kalit so‘zlar:

Antraknoz, harorat, nisbiy namlik, dog‘, bo‘rtma, bordo suyuqligi, ohak oltingugurt qaynatmasi.

Tokning keng tarqalgan kasalliklaridan biri hisoblangan antraknozning vatani Yevropa hisoblanadi. Shimoliy Amerikadan oidium va mildyu kiritilishidan oldin bu qit‘ada antraknoz tokning eng zararli kasalligi bo‘lgan. Bugungi kunga kelib esa ba‘zi quruq iqlimli mintaqalardan tashqari uzum ekiladigan barcha mamlakatlarda uchraydi. Chunki, bu kasallikning rivojlanishiga ta‘sir qiluvchi asosiy faktorlar harorat va havoning nisbiy namligidir. Shuning uchun ham tez-tez yomg‘ir va jala yog‘ib turadigan mavsumlarda va daryo qirg‘oqlarida, yer osti suvlari yaqin joylarda kasallik juda tez rivojlanadi.

Antraknoz kasalligining qo‘zg‘atuvchisi Gloeosporium ampelophagum Sacc zamburug‘i hisoblanadi. Kasallikka chalingan tokning barcha yashil qismlari zararlanganligini kuzatishimiz mumkin. Birinchi bo‘lib kasallik barglarda kuzatiladi. Yosh novdalar esa boshqa qismlarga qaraganda kuchli zararlanadi.

Kasallangan tokning barglarida qizg'ish kulrangga o'xshash yoki to'q qo'ng'ir rangli har xil shakldagi dog'lar paydo bo'ladi, so'ng barglar teshik holatiga keladi, kichiklashadi, quriydi va to'kilib ketadi. Keyinchalik novdalardagi dog'lar o'rniga egri bugri yaralar paydo bo'ladi. Yaralarning chetlarida bo'rtmalar paydo bo'lib dog'lar qorayadi. Kasallikning kuchayishi bilan novdalar ko'mirdek qorayib ketadi. Kasallangan novdalar qiyshayib mo'rt holatiga keladi, natijada shamol ta'sirida sinib ketadi. Kasallangan to'pgullarda esa qora hoshiya bilan o'ralgan dog'lar paydo bo'ladi. Kasallangan gullarning ko'pchiligi to'kilib ketadi. Kasallangan uzum mevasida esa qoramtir hoshiya bilan o'ralgan kulrang chuqurchalar hosil bo'ladi. So'ng ko'pchilik hollarda quriydi, tushib ketadi yoki novdalarda osilib qoladi.

Antraknoz kasalligini qo'zg'atuvchi zamburug' kasallangan novdalar to'qimasi ichida mitselli shaklida qishlaydi. Havo harorati 23-32°C bo'lganida kasallikni rivojlanishni kuchayadi. Bu zamburug' mavsum jarayonida ko'plab avlod beradi. Tok novdasi o'suv davrini dastlabki 2 oyida, barglari birinchi oyida kasallanadi. Shuning uchun ham yozning ikkinchi yarmida bu kasallik uchramaydi. Bu kasallik bilan surunkasiga 3-4 yil kasallangan toklar quriydi. Kasallik qo'zg'atuvchi zamburug' faqatgina toklarni kasallantiradi.

Shuningdek, tok navlarining antraknozga chidamliligi har xildir. Nimrang, oq husayni, kattaqo'rg'on, oq toyifi, muskat, qora kishmish, oq kishmish, chillaki, charos navlari kuchli ya'ni 42-94% gacha, pushti toyifi, pushti parkent, soyaki 14-33% darajada zararlanadi. Mevasi rangli va nordonroq uzum navlari kamroq zararlanadi.

Tokning antraknoz kasalligini oldini olish uchun birinchi navbatda agrotexnik tadbirlarni o'z vatida amalga oshirish lozim, chunki bu usul samarali shu bilan birgalikda juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham tokni shamol yaxshi yuradigan, oftob yaxshi tushadigan joylarga ekish, parvarishlash ishlarini o'z vaqtida olib borish, shpalerlarga ko'tarish kerak. Ularni o'z vaqtida xomtok qilish, ortiqcha novda va barglarini qirqib turish kerak. Ekish uchun faqat sog'lom qalamchalarni ishlatish, ularni ekishdan oldin temir sulfatning 10% li yoki nitrafenning 3% li eritmasiga botirish, yangi tokzorlar yaratishda nihollarni yerosti suvi yaqin joylarga ekmaslik lozim.

Antraknoz kasalligiga qarshi kimyoviy kurashda fungitsid hisoblangan Blu Bordo 20%, 1-ishlovda 7,5 kg, 2-ishlovda 10,0 kg va 3-ishlovda 12,5 kg yoki ohak oltingugurt qaynatmasini ($0,5-1^0$), qo'llashimiz mumkun.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tokning zamburug' qo'zg'atuvchi antraknoz kasalligi yuqori namlikka ega bo'lgan yerlarda ekilgan tokzorlarga katta zarar yetkazadi. Tokning barcha qismlarini zararlaydi, hosildorlikning miqdor va sifat jihatdan yo'qotilishiga olib keladi. Bunday holatlarning oldini olish uchun samarasi jihatdan yuqori hisoblangan agrotexnik tadbirlarni tokni ekish vaqtidan boshlab to'g'ri qo'llash lozim. Shu bilan birgalikda kimyoviy kurash sifatida bordo suyuqligi hamda ohak oltingugurt qaynatmasini qo'llash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Tok kasalliklari, zararkunandalari va ularga qarshi kurash". "O'zvinosanoat-xolding" xolding kompaniyasi. "Uzumsharobservis" unitar korxonasi. 2013. 5-6 betlar.
2. U.I.Mamatov. "Uzum yetishtirish" "Agrobank" ATB. 2021. 69-71 betlar.
3. "Uzumchilik" Sh.Temurov. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2002,
4. "Bog'dorchilik" R.Yunusov va boshqalar. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent. 2016, 153-bet.
5. Sharapova M.M. "Uzumchilik sanoati" Buxoro-2006. 91-bet.

Internet saytlari:

1. <https://arxiv.uz/ru/documents/referatlar/qishloq-va-o-rmon-xo-jaligi/tok-kasalliklari-va-ularga-qarshi-kurash-choralari>
2. <https://bogdorchilik.uz/bog/view?id=162>

ФИО автора: Botirova Durdigul Rustam qizi

Guliston davlat universiteti talabasi

Название публикации: «ТОКНИНГ MILDYU (SOXTA UN SHUDRING) KASALLIGINING RIVOJLANISHINI O‘RGANISH ORQALI QARSHI KURASH TADBIRLARINI QO‘LLASH»

Annotatsiya:

Namgarchilik yuqori bo‘lgan yillari keng tarqaladigan zamburug‘ qo‘zg‘atuvchi kasalliklardan biri tokning mildu kasalligi hisoblanadi. Agar biz tokni ekish vaqtidan boshlab, o‘sov davri mobaynida to‘g‘ri agrotexnik tadbirlarni, kimyoviy kurash usullarini qo‘llamasak, hosilimizning ko‘p qismini, ba‘zan esa butunlay yo‘qotishimiz mumkun. Shuning uchun ham tokning mildyu kasalligiga qarshi kurash hozirgi kundagi dolzarb muommalardan biridir.

Kalit so‘zlar:

Mildyu, soxta un shudring, zamburug‘, dog‘, g‘ubor, zoospora, agrotexnik tadbir, kimyoviy kurash, bordo suyuqligi, mis sulfat.

Tokning zamburug‘ qo‘zg‘atuvchi mildyu yoki un shudring deb nomlangan kasalligi keng tarqalgan hamda o‘z navbatida zararli kasalliklardan biri hisoblanadi. Bu kasallikni Plasmopara viticola zamburug‘i qo‘zg‘atadi. Ma‘lumotlarga ko‘ra kasallik qo‘zg‘atuvchisi 1870-yilda Amerikadan tok qalamchalari va ko‘chatlari bilan Yevropaga keltirilgan. 1878-yilda Fransiyada, 1880-yilda Bolqon yarim oroli mamlakatlarida va Moldovada, Kavkazda, 1882-yilda Qrimda uchraganligi aniqlangan. 2003-yilda ushbu kasallik Toshkent viloyatining tog‘ oldi tumanlaridagi tokzorlarda, 2009-yilga kelib esa Samarqand viloyatining Urgut, Tayloq tumanlarida, 2010-yilda esa Bulung‘ur, Jomboy tumanlarida tarqalganligi aniqlandi.

Kasallik tokning barcha yer ustki qismlarini zararlaydi. Kasallik rivojlanishi uchun optimal harorat 18-24⁰C va havo namligi 80-85% hisoblanadi. Mildyu bilan kasallangan tokning dastlab barglarida sariq rangli yoki och rangsiz moysimon ko‘rinishdagi halqasimon shakldagi dog‘lar paydo bo‘ladi. Ko‘pincha bunday

dog'larni bargning yirik tomiriga yaqin joylarda joylashganligini kuzatishimiz mumkun. Chunki, yomg'ir va shudring tomchilari bunday joylarda ko'proq turib qoladi. Mevasi qora yoki qizil-qizg'ish rangli tok navlari barglaridagi dog'lar vino rangiga qadar o'zgaradi. Havoning nisbiy namligi yuqori bo'lganda ya'ni 85-100% atrofida barglarning orqa tomonidagi dog'lar sirtida oq rangli yumshoq g'uborlar hosil bo'ladi. Havo namligi kam bo'lganda, quruq issiq sharoitida bunday g'uborlar hosil bo'lmaydi. Dog'lar yiriklashib bir-biri bilan qo'shiladi, barg qo'ng'irlashadi va quriydi. Shuningdek, yosh barglarda qurish ko'proq kuzatiladi.

Mildyu kasalligiga chalingan toklarning faqatgina bir yillik yosh novdalari kasallanadi. Novdalardagi dog'lar uzunchoq shaklda, kul jigar rangda bo'lib, biroz botiqroq ko'rinishda bo'ladi. Nam ob-havo sharoitida yoki xomtok o'tkazilmaganda, tok simbag'azlarga ko'tarilmagan holatlarda novdalardagi dog'lar sirtida ham qalin oq g'uborlar hosil bo'ladi. Bunday novdalar o'z shaklini o'zgartiradi, qing'ir qiyshhiq bo'lib qoladi, barglari to'kilib, novda quriydi.

Kasallanishning eng xavfli davri gullashgacha va gullashdan so'nggi davrdir. Chunki, bu davrda uzum boshchalari o'zida namni yaxshi saqlaydi, shu davrda yog'ingarchilik bo'lishi o'ta xavfli hisoblanadi. Bunda kasallik butun uzum boshini qoplab oladi va to'liq nobud bo'ladi.

Meva bandlari qo'ng'ir rangga kiradi, namgarchilik yetarli bo'lganda chiriydi. Gullar qo'ng'ir rangga kirib, quriydi va to'kiladi. Namgarchilik ko'p bo'lganda uzum boshlari, gullari sirtida ham oq g'ubor paydo bo'ladi. Mevasi zararlanganda to'q shokolad rangga kiradi, mevani bandiga yaqin qismida esa kul rangli chiziqsimon dog' hosil bo'ladi. Mevalar qancha yosh bo'lsa, shunchalik ko'proq kasallikka moyil bo'ladi. Meva diametri 3-4 mm dan yirikroq bo'lgandan so'ng u kasallanmaydi.

Quruq va yuqori haroratda kasallik rivojlanishi to'xtaydi, ammo O'zbekistonning tog' va tog' oldi zonasida avgust oylarida shudring tusha boshlashi bilan yana rivojlanib ketadi. Tuproqqa to'kilgan barglarda qishlab chiqqan oosporalarning ommaviy o'sishi yomg'irdan so'ng avj olib ketadi. Zoosporalar esa faqat bir tomchi suvda o'sa oladi. Tuproqdagi oosporalarning o'sishi uchun minimal harorat $+11^{\circ}\text{C}$ ni tashkil etadi. Tuproq va havo harorati qanchalik yuqori bo'lsa

oosporalar shuncha tez o'sadi. Agar harorat $+14^{\circ}\text{C}$ bo'lsa ularning o'sishi 5 kun, harorat $+20-23^{\circ}\text{C}$ bo'lganda 3 kun davom etadi. Zoosporalarning chiqishi harorat $+13^{\circ}\text{C}$ bo'lganda 2 soat, $+22-24^{\circ}\text{C}$ bo'lganda 40 minutda ro'y beradi. Zoosporalarning o'sib barg og'izchasiga kirishi $+6^{\circ}\text{C}$ da 5 soat, $+20^{\circ}\text{C}$ da 12-30 minutda sodir bo'ladi. Zamburug'ning avj olib rivojlanishi uchun optimal harorat $+20-25^{\circ}\text{C}$ hisoblanadi. Optimal haroratda kasallikni inkubatsion davri ya'ni o'simlik zararlangandan boshlab to dastlabki alomatlar ya'ni dog'larning paydo bo'lishigacha bo'lgan davr 4 kunni tashkil etadi, bahor davrida esa inkubatsion davr 15-17 kungacha cho'zilishi mumkin. Inkubatsion davr oxirida yomg'ir yoki shudring bo'lganda yoki havo namligi 95-100% bo'lsa, g'uborlar paydo bo'lib, yozgi sporalar hosil bo'ladi, hamda atrofga intensiv ravishda tarqaladi. Yog'ingarchilik yoki shudring bo'lmasa, havo quruq kelsa g'uborlar hosil bo'lishi vaqtincha to'xtaydi.

Ob-havo juda seryog'in kelgan yillari midyu kasalligi katta maydonlarga tarqalishi, tokni kuchli zararlashi va hosilni butunlay yo'q qilishi mumkin. Ushbu kasallik bilan kuchli zararlanadigan navlarga oq kishmish, qora kishmish, nimrang, husayni, muskat, kamroq zararlanadigan navlarga esa bayan shirey, qora mayskiy kiradi.

Mildyu kasalligiga qarshi kurashda 2 xil usul bilan tanishib chiqamiz.

Birinchi usul samaradorlik jihatidan yuqori hisoblangan agrotexnik kurash chora-tadbirlaridir. Agar biz agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirsak kasallikni oldini olgan hisoblanamiz. Buning uchun tokni butun o'suv davri davomida tokzor tuprog'ini doimo yumshatib turish, ortiqcha sug'orishlarga va suvni turib qolishiga yo'l qo'ymaslik, kasallangan novdalarni kesib, daladan chiqarib yuborish lozim. Kuzda barglarni yig'ishtirib olib yoqib tashlash, so'ngra tokzorni 30-35 sm chuqurlikda ag'darib haydash talab qilinadi. Bahor kelganda tokni simbag'azga ko'tarish, tokni bargini tuproqdan uzoqroq ya'ni yuqoriroq salash, tuproqqa yaqin barglarni yig'ib tashlash, hosilsiz novdalarni esa xomtok vaqtida kesib tashlash, novda va barglarni qalinlashib ketishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Ikkinchi usul kimyoviy kurash hisoblanib, tok sug'orilishidan oldin o'tkaziladi. Buning uchun bahor kelganda 2% li bordo suyuqligi bilan birinchi ishlov barglar

yoziqayotqanda, keyingisi gullashdan 10 kun oldin va uchinchi marta 1% li preparat bilan darhol gullashdan keyin ishlov beriladi. Yoki bordo suyuqligi o‘rniga mis sulfat 8-10 kg/ga miqdorida qo‘llash ham mumkun.

Tokning mildyu kasalligini rivojlanishi, zarari va namoyon bo‘lish xususiyatlarini o‘rganish orqali shunday xulosa qilish mummkunki, ushbu kasallik katta miqdorda tokzorlarga zarar keltiradi. Shuning uchun ham tokning o‘sov davrida birinchi usul hisoblangan agrotexnik tadbirlarni o‘z vaqtida qo‘llash talab etiladi. Shu bilan birgalikda tokni ortiqcha sug‘orishga va suvni turib qolishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak. Chunki, bu kasallik namgarchilikda tez rivojlanadi. Ikkinchi usul esa kimyoviy kurash sifatida tokga bordo suyuqligi va mis sulfat bilan ishlov berish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.I.Mamatov. “Uzum yetishtirish” “Agrobank” ATB. 2021. 74 bet.
2. “Tok kasalliklari, zararkunandalari va ularga qarshi kurash”. “O‘zvinosanoat-xolding” xolding kompaniyasi. “Uzumsharobservis” unitar korxonasi.2013. 7-9 betlar.
3. Sh.Temurov “Uzumchilik”. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2002, 125-bet.
4. “Uzum yetishtirish va mayiz quritishning zamonoviy texnologiyasi” R.M.Abdullayev va boshqalar. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti. Toshkent 2011, 5-bet.

Internet saytlari:

- 1.<https://arxiv.uz/ru/documents/referatlar/qishloq-va-o-rmon-xo-jaligi/tok-kasalliklari-va-ularga-qarshi-kurash-choralari>
2. <https://vinograd.info/spravka/slovar/mildyu.html>
3. <https://uzwine.uz/main.php?lang=la&page=illnesses>

ФИО автора: *Ahmatova Oybahor Jamol qizi*

Qarshi davlat universiteti fransuz tili yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ФИО научного руководителя: *Qo'shayeva Gulchehra*

Qarshi davlat universiteti fransuz tili va adabiyoti katta o'qituvchisi

Название публикации: «FRANSUZ TILIDA ARTIKLLARNING XUSUSIYATLARI VA ULARNING ASOSIY QOIDALARI»

Anotatsiya: Maqolada fransuz tilida artikllar yuzasidan barcha ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, ularning turlari, qo'llanilish o'rni va qo'llanilmaslik o'rni, gapdagi vazifalari bo'yicha barcha qoidalar keltirilgan.

Kirish so'zlar: rod, aniq artikllar, noaniq artikllar, qism bildiruvchi artikllar, tutash artikllar.

Ot oldida qo'llanilib, uning rodi, soni, aniqlik va noaniqlik kategoriyalarini ifodalab keladigan yordamchi so'z turkumi artikl deyiladi. O'zbek tilida bunday so'z turkumi yo'q. Artikl yakka holda ma'no ifodalamaydi va gap bo'lagi vazifasida ham kelmaydi. Artikllar faqat ot va otlashgan so'zlar oldida qo'llaniladi.

Fransuz tilida otning rod va sonini belgilash uchun artikl yoki olmoshli sifatlar (determinativlar) ishlatiladi. Artikl faqat ot turkumidagi so'zlarga qo'yiladi:

le dîner-ot,.	dîner-fe'l
le fait-ot.	il fait-ot
le malade-ot.	malade-sifat

Fransuz tilida artikllar 4 turga bo'lib o'rganiladi: noaniq artikllar, aniq artikllar, tutash artikllar, partitif artikllar(qism bildiruvchi artikllar).

Noaniq artikllar-articles indéfines. Noaniq artikllar quyidagilar: un-mujskoy rod birlikdagi otlar oldida; une-jenskoy rod birlikdagi otlar oldida; des-har ikki rodning ko'pligi oldida. Noaniq artikllar quyidagi hollarda qo'llanadi:

1) Bir kategoriyadagi predmet yoki shaxslardan birortasi haqida gap borganda ishlatiladi.

Masalan: Voici un livre. C'est une maison. Voici des livres. Ce sont des maisons.

2) Birinchi marta tilga olinayotgan, so'zlovchiga no'malum bo'lgan predmet haqida gap borganda ishlatiladi.

Masalan: J'apprends l' anglais. Elle lit une livre.

3) Sifat bilan qo'llangan ot oldida qo'llaniladi.

Il a vu devant lui une petite maison.

Il achète un vélo neuf.

4) Miqdori no'malum bo'lgan ko'plikdagi otlar oldida des noaniq artikli ishlatiladi.

Dans ma bibliotheque on peut voir beaucoup de livres.

5) Biror predmet yoki shaxsning aynan bitta ekanligini ko'rsatish uchun noaniq artikl ishlatiladi.

Elle mange toujours une pomme après le repas.

6) " Il y a " va "il existe" iboralaridan so'ng doimo noaniq artikl ishlatiladi.

Il y avait un jardin près de la maison.

Dans ma maison il y a un chien .

Aniq artikllar- artikles définis. Aniq artikllar quyidagilar: le-mujskoy rod birlikdagi otlar oldida,

la-jenskoy rod birlikdagi otlar oldida, l' - har ikki rod birlikdagi unli yoki o'qilmaydigan h bilan boshlangan otlar oldida, les-har ikki rod ko'plikdagi otlar oldida ishlatiladi. Aniq artikllar quyidagi hollarda qo'llaniladi:

1) So'zlovchiga oldindan ma'lum bo'lgan yoki oldin tilga olingan shaxs yoki predmet haqida gap borganda aniq artikllar ishlatiladi.

Le livre de ma soeure est sur la table.

2) Dunyoda yagona bo'lgan predmet nomlari oldida doimo aniq artikl ishlatiladi.

La terre, la temperature, la lune, la pluie, la neige, l'étoile, le dieu, le climat, l'orage, le solie, le vent,

3) Geografik nomlar oldida .

L'Europe, la France, la Seine, le Pacifique.

4) Metal nomlari oldida aniq artikl ishlatiladi.

L'or est un metal précieux.

5) Ot oldida qo‘llangan tartib son yoki sifatning orttirma darajalari oldidan aniq artikl ishlatiladi.

Jamila lit cette règle la deuxième fois

C’est le meilleur élève de la classe.

6) Aniqlovchi ergash gapdan oldin ham doimo aniq artikl ishlatiladi.

C’est le miel que j’ai acheté.

7) San’at turlari nomlari oldida: la peinture, la sculpture, la musique, le cinéma, le théâtre, le cirque, la danse.

Tutash artikllar-articles contractes. Le, les artikllari oldida á yoki de predloglari kelsa, ikkalasi birgalikda qo‘shilib, artiklning boshqacha shaklini hosil qiladi. Bunday artikllar tutash artikllar deyiladi: á+le=au, á+les=aux, de+le=du, de+les=des

A yoki de predloglari jenskoy roddagi artikllar bilan birikmaydi.

Karim va au collège. Je montre livre á la fillette.

Eslatma: l’ qisqartma artikli á va de predloglari bilan birikmaydi: Le professeur montre le livre á l’élève.

Partitif (qism bildiruvchi) artikllar-articles partitifs. Qism bildiruvchi artikllar sanalmaydigan otlar oldida ishlatiladi va butunning bir qismini ifodalash uchun xizmat qiladi. Sanalmaydigan otlarga oziq-ovqat mahsulotlari, metall va kimyoviy elementlar, mavhum otlar kiradi: le pain, le fer, le calcium, le bonheur.

Qism bildiruvchi artikllar de predlogining aniq artikllar bilan qo‘shilishidan hosil qilinadi.

Du-mujskoy rod birlikdagi otlar oldida qo‘llaniladi: du pain, du vent, du sport, du beure.

De la-jenskoy rod birlikdagi otlar oldida qo‘llaniladi: de la viande, de la lumière.

De l’-har ikki roddagi unli va o‘qilmaydigan h bilan boshlangan otlar oldida qo‘llaniladi: de l’eau, de l’huile.

Partitif artikllar quyidagi hollarda qo‘llaniladi:

1) Sanalmaydigan otlar oldida: Je mange du pain, Ma mère achète de la viande.

2) Faire va avoir fe'li ishtirokida tuzilgan iboralardagi yakka predmet yoki mavhum otlar oldida partitif artikllar qo'llaniladi:

Il fait du brouillard. Avoir du succès.

Il fait du sport. Avoir du courage.

Boshqa fe'l ishtirokida tuzilgan iboralardagi otlar oldida qo'llaniladi: gagner du temps, faire de la lumière, faire du bruit, mettre de l'ordre dans qch.

Sanalmaydigan otlar oldida quyidagi hollarda qism bildiruvchi artikllar o'rniga de predlogi ishlatiladi:

1) F'elning bo'lishsiz shaklidan keyin: Mon ami ne fait pas de politique.

2) Sanalmaydigan otlar oldida miqdor bildiruvchi so'z qo'llansa: Chaque matine je bois un verre d'eau. Il mange beaucoup de pommes.

Artiklning qo'llanmaslik hollari (absence de l'article).

1) Ot so'z turkumidagi so'zlar oldida ularning rod yoki sonini belgilovchi ko'rsatish yoki egalik sifatlari, noaniq yoki so'roq sifatlari qo'llanilsa: ce professeur, ma soeure, plusieurs élève.

2) Shaxs va shahar nomlari oldida artikl ishlatilmaydi: Antoine, Madelaine, Marseille, Lyon.

Eslatma: Quyidagi shahar nomlari oldida artikl ishlatiladi: le Havre, le Caire, la Rhochelle, la Nouvelle Orléans, la Havane, la Haya, le Bourget, la Ciotat, la Mecque.

3) Oy yoki haftani ifodalovchi otlar va midi, minuit, so'zlari oldida artikl ishlatilmaydi:

Janviér est le premier mois de l'année.

Je me couche á minuit.

Eslatma: Agar harakat aniq biror kunda bajarilayotgan bo'lsa hafta kunlari nomi oldida artikl ishlatiladi:

J'ai une leçon d'anglais le lundi.

Foydalanilga adabiyotlar ro'yhati:

1. L.E.Mallina, L.P.Andreychikova, O'. Turniyozov - Fransuz tili grammatikasi „O'qituvchi “ nashriyoti 1978- y.

2. Николская Е.К., Голденберг Т.Й. Grammaire Française Moscou , 1965. - 291p
3. www.edufle.fr

ФИО авторов: *Мавлуда Нематовна Каримова*

Самаркандский Государственный медицинский институт

Дилдора Исмоиловна Тугизова

Самаркандский Государственный медицинский институт

Улугбек Журакулович Субхонов

Самаркандский Государственный медицинский институт

Эсанкулова Бустоной Собировна

Самаркандский Государственный медицинский институт

Название публикации: «РАДИКАЛЬНАЯ МАСТЭКТОМИЯ С
ОДНОМОМЕНТНЫМ ФОРМИРОВАНИЕМ ЛИМФОВЕНОЗНОГО
АНАСТОМОЗА»

Аннотация.

Проблема лечения рака молочной железы не должна ограничиваться решением только увеличения продолжительности жизни больных, но и необходимо придавать значение её качеству. Самым частым осложнением после хирургического лечения РМЖ является вторичный лимфатический отёк верхней конечности, который развивается в пределах 20% случаев и может привести к нарушениям его функции. Для профилактики лимфостаза верхней конечности разработан методика лимфовенозных анастомозов в котором, имплантировали периферический конец пересеченного лимфатического сосуда в просвет вены с помощью иглы с нитью и фиксировали одним швом к стенке вены. В данной статье представлена результаты лечения больных с РМЖ которым при радикальной мастэктомией одномоментно наложен ЛВА.

Ключевые слова: РМЖ, радикальная мастэктомия, ЛВА, лимфостаз.

Radical mastectomy with simultaneous formation of a lymphovenous anastomosis.

**Mavluda Nematovna Karimova
Samarkand State Medical Institute**

Dildora Ismoilovna Tugizova
Samarkand State Medical Institute
Ulugbek Jurakulovich Subkhonov
Samarkand State Medical Institute
Esankulova Bustonoy Sobirovna
Samarkand State Medical Institute

Annotation.

The problem of treating breast cancer should not be limited to the solution of only increasing the life expectancy of patients, but it is also necessary to attach importance to its quality. The most common complication after surgical treatment of breast cancer is secondary lymphatic edema of the upper limb, which develops within 20% of cases and can lead to impaired function. For the prevention of lymphostasis of the upper limb, a technique of lymphovenous anastomoses was developed in which the peripheral end of the transected lymphatic vessel was implanted into the lumen of the vein using a needle and thread and fixed with one suture to the vein wall. This article presents the results of treatment of patients with breast cancer in whom LVA was simultaneously imposed with radical mastectomy.

Key words: breast cancer, radical mastectomy, PVA, lymphostasis.

**Лимфовеноз анастамоз шакллантириш оркали бир вақтда радикал
масэктомия операциясини утказиш**

Мавлуда Нематовна Каримова
Самарканд давлат тиббиёт институти
Дилдора Исмоиловна Тугизова
Самарканд давлат тиббиёт институти
Улугбек Журакулович Субхонов
Самарканд давлат тиббиёт институти
Эсанкулова Бустоной Собировна
Самарканд давлат тиббиёт институти

Аннотация.

Кукрак беги саратонини даволаш муаммоси нафакат беморларнинг умр куришини узайтириш билан чекланиб қолмай, балки унинг сифатини ҳам яхшилашга қаратилган. СБР нинг хирургик давосидан кейин энг қўп учрайдиган асоратларидан қўлларнинг иқиламчи шиши бўлиб, бунда 20 % ҳолатда вазифаси бузилади. Қўлларда лимфостазни олдини олиш учун лимфовеноз анастомоз усули ишлаб чиқилди. Бунда қесилган лимфа томири вена бўшлиғига имплантация қилиниб, игна ва ип ёрдамида битта чок билан венага венага фиксация қилинади. Ушбу мақолада СБР да радикал мастэктомия билан бир вақтда, лимфовеноз анастомоз қўйиш даво натижалари тақдим этилган.

Калит сўзлар: СБР, радикал мастэктомия, ЛВА, лимфостаз.

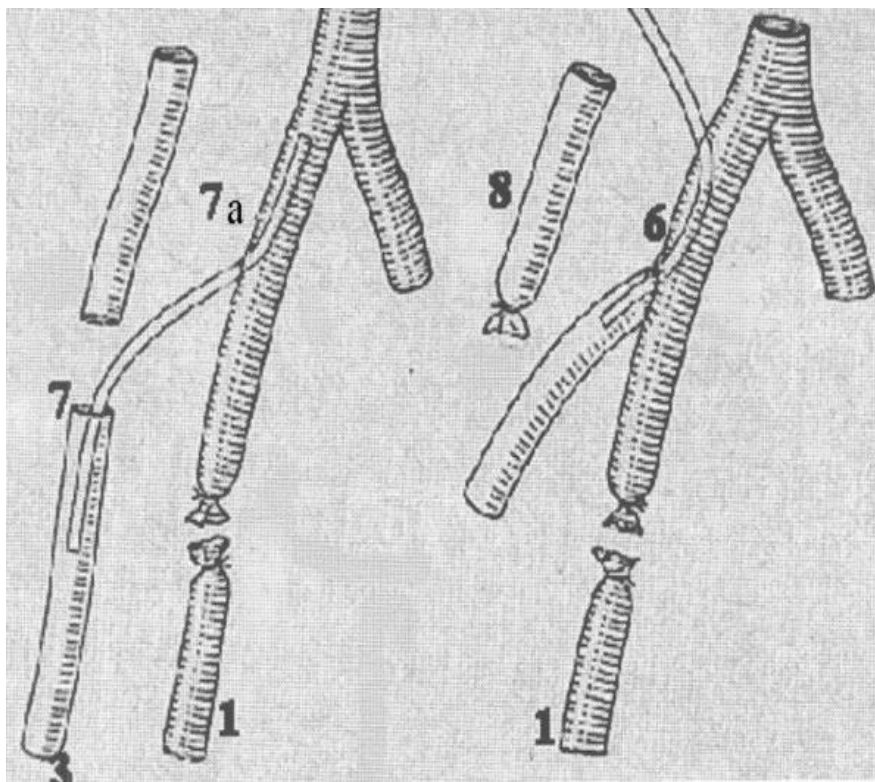
АКТУАЛЬНОСТЬ. Рак молочной железы- остаётся самой частой патологией в структуре онкологических заболеваний у женщин. Поэтому проблема лечения рака молочной железы не должна ограничиваться решением только увеличения продолжительности жизни больных, но и необходимо придавать значение её качеству. Самым частым осложнением комбинированного лечения рака молочной железы является вторичный лимфатический отёк верхней конечности, который развивается в пределах 20% случаев и может привести к нарушениям его функции. В связи с этим поиск и разработка и эффективных методов профилактики вторичных лимфостазов у больных РМЖ является весьма актуальным [1,3,7,8].

Лимфастаз - патология лимфатической системы, сопровождающаяся нарушением лимфообращения и задержкой лимфатической жидкости в тканях. При лимфастазе возникает уплотнение тканей, стойкий отек и заметное утолщение конечности (лимфедема), язвы на коже. Лимфастаз развивается при нарушении процессов образования лимфы и ее оттока по капиллярам и лимфатическим магистралям от органов и тканей конечностей к основным лимфатическим коллекторам и грудному протоку. Радикальная мастэктомия, выполняемая по поводу рака молочной железы, осложняется развитием лимфедемы верхней конечности в 10-40% наблюдений. Т.к при мастэктомии производится аксиллярная лимфодиссекция [2,5].

Приоритет в создании искусственных лимфовенозных анастомозов принадлежит Н.И.Махову (1950) [4,9] который впервые предложил и осуществил соединение лимфатических коллекторов бедра с подкожной веной путем введения в просвет вены лимфатического сосуда, при этом он на анастомоз швов не накладывал, то есть не фиксировал. В дальнейшем методика лимфовенозных анастомозов модифицировалась так в своих работах имплантировали периферический конец пересеченного лимфатического сосуда в просвет вены с помощью иглы с нитью и фиксировали одним швом к стенке вены [1,6,10].

По характеру клинического течения принято различать четыре стадии лимфостаза:

На I стадии отёк локализуется в дистальных отделах конечности. После отдыха отёк исчезает, в жаркое время года увеличивается. Увеличение окружности пораженной части не превышает 1-3 см. Кожа в зоне отёка берется в складку.

На II стадии отёк распространяется на предплечье, становится плотным. После отдыха и эластичной компрессии отёк уменьшается, но не проходит. Разница в окружности со здоровой конечностью колеблется в пределах 1-5 см.

На III стадии расширяется зона отёка. Отёк плотный, постоянный. Разница в окружности со здоровой конечностью может быть значительной. Выражены фиброзные изменения кожи, подкожной клетчатки и фасции. Кожа становится плотной, сухой, с явлениями гиперкератоза. По внешнему виду кожа напоминает кору апельсина. В складку взят её не удаётся.

На IV стадии на фоне выраженной деформации конечности появляются папилломатозные разрастания, трофические нарушения в виде трещин с лимфореей, изъязвлений, мокнущей экземы. Функции конечности нарушаются [3,7].

Больная –А.Н. 45л.

с/п РМЭ слева по МАДДЕНУ (лимфостаз левой верхней конечности)

Больная –58л

с/п РМЭ справа по МАДДЕНУ (лимфостаз правой верхней конечности)

Цель работы:

Разработать методы профилактики вторичного лимфостаза верхних конечностей у больных РМЖ и провести сравнительный анализ результатов по поводу РМЭ с одномоментным формированием лимфовенозного анастомоза и РМЭ без наложения лимфовенозного анастомоза.

Материалы и методы: В отделение «Опухоли репродуктивной системы» СФРСНПЦОиР находилось на стационарном лечении **30 больных** с диагнозом рак молочной железы, состояние после 4-6 курсов НПХТ за период с января по мая месяца 2018 года.

Из них **10 (33,3%)** больным проведена операция «РМЭ с одномоментным наложением ЛВА, а **20 (66,6%)** больным проведена операция «РМЭ без наложения ЛВА», т.е. во время операции проксимальные концы лимфососудов перевязывались или коагулировались.

Возраст больных

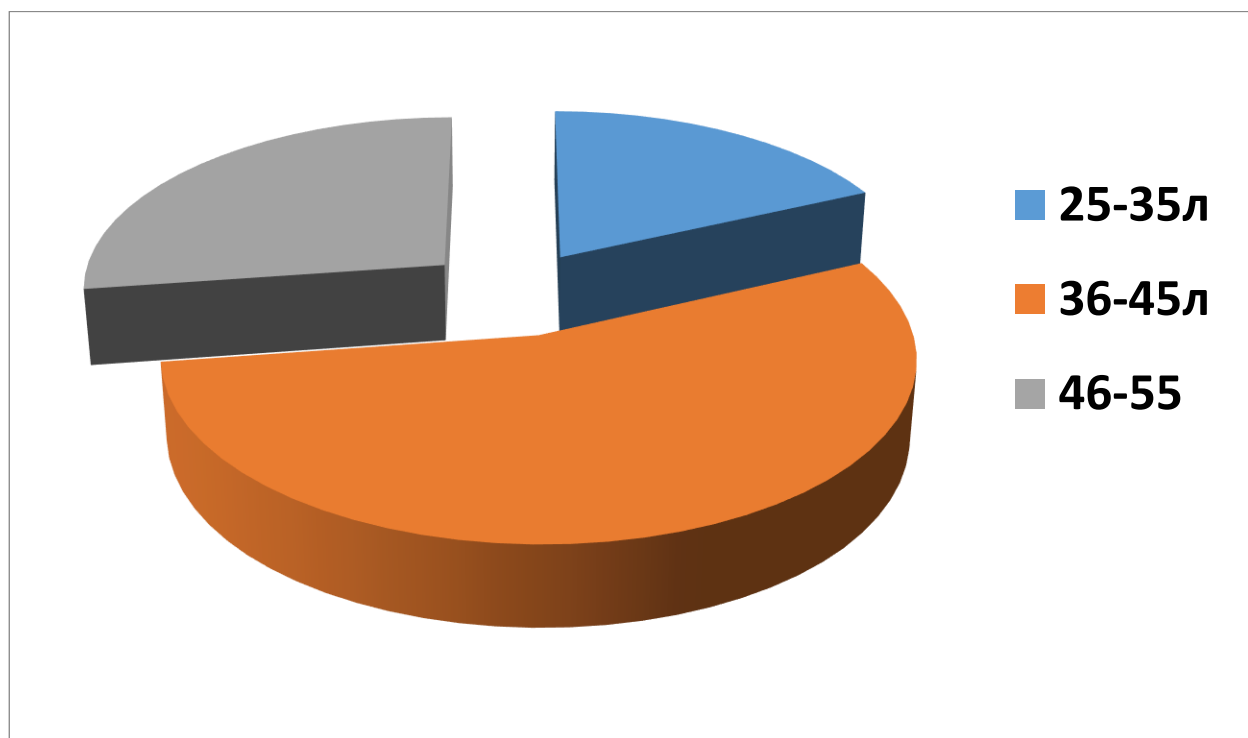

Рис. 1

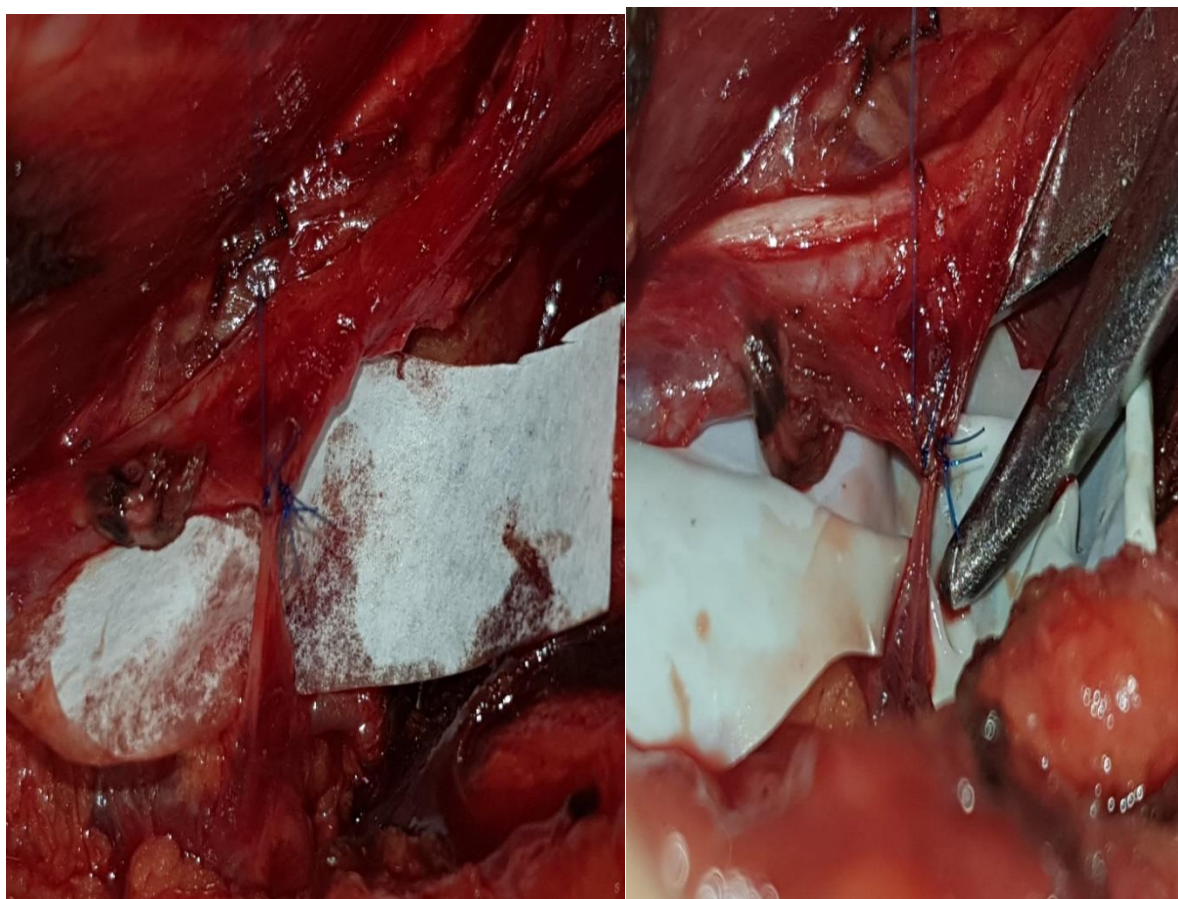
Суть методики ЛВА – это создание пути оттока лимфы в венозный сосуд при помощи анастомоза. Для обнаружения лимфатического протока вводили контрастное вещество- 2% раствор метиленового синего внутри-кожно на 2 см отступя от подмышечной области. (Рис. 1)

Рис. 2

Лимфатические сосуды визуализируются при помощи увеличителя в 40 раз (микрохирургическое очко). При помощи выполнения ЛВА проводили визуальную оценку состояния лимфатических сосудов по их диаметру, сократительной способности. (Рис.2)

Рис. 3

В соответствии с этими критериями для формирования ЛВА выбираем наиболее функциональный и активный лимфатический сосуд. Выполняется сшивание лимфатического и венозного сосуда конец в конец. (Рис. 3)

Результаты:

Все наблюдаемые нами больные оценивались путём измерения окружности верхней конечности сантиметровой лентой до и после операции и сравнивали противоположной стороной. Больным где проводилась операция «РМЭ+ЛВА» не наблюдалось отёк верхней конечности.

Больным которым, не проводилось ЛВА из 20 у 8 больных наблюдалось незначительный отёк верхней конечности в стороне операции (разница в измерении до и после операции 4-6 см), со сроком наблюдения в течении 3х месяца. После операционное заживление раны во обеих группах первичное.

Формирование лимфовенозного анастомоза - является современным хирургическим подходом, профилактики лимфостаза у больных раком молочной железы. Дренирование лимфы в венозное русло, приводит к укорочению срока лимфореи тем самым устраняет риск появления лимфедемы. Это в своё время, восстанавливает работоспособность и улучшает качество жизни больных раком молочной железы.

Литература

1. Вторичная лимфедема верхней конечности у онкологических больных: практ. пособие для врачей / И. В. Залуцкий [и др.]. – Минск: Беларусь, 2004. – С. 11-20.
2. Демецкий, А. М. Экспериментальное обоснование применения искусственных магнитных полей в хирургии / А. М. Демецкий // Вопросы курортологии, физиотерапии и ЛФК. – 1981. – №1. – С.43-46.
3. Вторичная лимфедема верхней конечности у онкологических больных / И. В. Залуцкий [и др.]. – Мн.: «Беларусь», 2004. – 71 с.
4. И.Д.Кирпатовский, Э.Д.Смирнова «Основы микрохирургической техники», 1978 с.86),
5. Левченко, К. П. Современные методы дифференцированного подхода к реабилитации пациенток после радикальной мастэктомии: Всероссийская науч.-практич. конф. 13-14 мая, 2004 г. / К. П. Левченко, А. М. Поздняков / под ред. В. И. Петрова. – Волгоград: ВолГМУ, 2004. – С. 213-214.
6. Мясникова, М. О. Обоснование и оценка эффективности методов

диагностики и лечения больных постмастэктомическим отеком верхней конечности: автореф. ... дисс. д-ра мед. наук / М. О. Мясникова. – СПб., 2002. – 39 с.

7. Поздняков, А. М. Восстановительная реабилитация в раннем послебольничном периоде после радикальной мастэктомии в условиях поликлиники /А. М. Поздняков // Вест. Волгоград. гос. мед. ун-та. – 2004. – №10. – С. 52-53.

8. Поздняков, А. М. Медицинская реабилитация постмастэктомического синдрома: Всероссийская научно-практическая конф. 13-14 мая, 2004 г. /К. П. Левченко, А. М. Поздняков; под ред. В. И. Петрова. – Волгоград: ВолГМУ, 2004. – С. 215-216.

9. Эпидемиология злокачественных новообразований в Беларуси /И. В. Залуцкий [и др.]. – Минск: Зорныверасень, 2006. – С. 96-105

10. Howard J.M., DaneseC., Laine J.B. Experimental lymphatic anastomosis. - «J.Cardiovasc. Surg.», 1964, v.5, N6, p.694-697

ФИО авторов: Алиханова Н.М.

Хужамуродова М.А.

магистр, 2 курс Ташкентский Педиатрический Медицинский институт

Название публикации: «РОЛЬ ИНГИБИТОРОВ ДПП-4 В УПРАВЛЕНИИ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА ПОЗИЦИИ ЗВЕНА ПАТОГЕНЕЗА»

Аннотация: Ингибиторы дипептидилпептидазы-4 (ДПП-4) — новый класс сахарснижающих препаратов, разработанных с учетом появившихся в XXI веке знаний о физиологии инкретинов. Ингибиторы ДПП-4 оказывают сахарснижающее действие за счет снижения тощачковой и постпрандиальной гипергликемии, не вызывают увеличения массы тела и имеют благоприятный профиль побочных эффектов.

Ключевые слова: сахарный диабет 2-го типа, ингибиторы дипептидилпептидазы-4, инкретины, эффективность, безопасность, алоглиптин, вилдаглиптин, ситаглиптин, саксаглиптин и линаглиптин.

Сахарный диабет — заболевание эндокринной системы, обусловленное абсолютной или относительной инсулиновой недостаточностью. Под абсолютной инсулиновой недостаточностью понимается сниженная секреция инсулина, под относительной — потеря, в той или иной степени, чувствительности инсулинзависимых тканей к биологическому действию инсулина.

За последние 30 лет отмечен резкий рост заболеваемости сахарным диабетом (СД), прежде всего в возрастных группах старше 40 лет. Каждые 10–15 лет число больных этим заболеванием удваивается. В настоящее время, по данным Международной Диабетической Федерации, насчитывается 415 млн людей от 20 до 79 лет больных СД, что составляет 8,8% от всего населения. Большую часть из них составляют больные сахарным диабетом 2-го типа (СД 2-го типа), что, по-видимому, связано с возрастающей урбанизацией, изменением стиля жизни и старением населения.

Сахарный диабет 2-го типа – заболевание, характеризующееся прогрессирующим течением. Препараты, основанные на действии инкретинов и предназначенные для лечения сахарного диабета 2-го типа (СД2), появились в клинической практике в 2005 г. Центральное место среди инкретинов занимает глюкагоноподобный пептид-1 (ГПП-1) — интестинальный гормон, играющий важную роль в поддержании нормального углеводного обмена. К благоприятным эффектам ГПП-1 относится улучшение функции β -клеток, включая глюкозозависимую секрецию инсулина и подавление выработки глюкагона, а также ряд внепанкреатических свойств, таких как замедление опорожнения желудка и подавление аппетита.

Глиниды — это прандиальные регуляторы, короткодействующие препараты, реализующие свои сахароснижающие свойства путем острой стимуляции секреции инсулина, что позволяет эффективно контролировать уровень гликемии после еды .

К относительно новой группе относятся инкретиномиметики (агонисты рецепторов глюкагоно-подобного полипептида–1).

Регуляция уровня глюкозы в крови, помимо инсулина и глюкагона, зависит от гормонов инкретинов, вырабатываемых в кишечнике в ответ на прием пищи . До 70% постпрандиальной секреции инсулина у здоровых лиц обусловлено именно эффектом инкретинов .

Основными представителями инкретинов являются глюкозозависимый инсулиотропный полипептид (ГИП) и глюкагоноподобный пептид-1 (ГПП-1). Поступление пищи в пищеварительный тракт быстро стимулирует выброс ГИП и ГПП-1 . Инкретины могут снижать уровень гликемии и за счет неинсулиновых механизмов путём замедления опорожнения желудка и снижения потребления пищи . При СД 2 типа содержание инкретинов и их эффект снижены, а уровень глюкозы в крови повышен . Способность ГПП-1 вызывать улучшение показателей гликемического контроля представляет интерес в плане лечения СД 2 типа.

Однако, находясь в кровеносном русле, ГПП-1 оказывает свои эффекты недолго вследствие быстрого разрушения и выведения из организма. Фермент, который отвечает за деградацию ГПП-1 и потерю его инсулинотропного действия, — сериновая протеаза дипептидилпептидаза-4 (ДПП-4). Понимание роли ДПП-4 в метаболизме ГПП-1 дало основание для создания ингибиторов данного фермента с целью увеличения времени действия эндогенного ГПП-1. Результаты доклинических исследований, демонстрирующих сохранение концентрации ГПП-1 под влиянием ингибиторов ДПП-4, позже были подтверждены среди пациентов с СД2, у которых прием ингибиторов ДПП-4 снижал уровень гликемии.

Представители класса ингибиторов ДПП-4 (глиптинов) прочно укоренились на рынке сахароснижающих препаратов. К ним относятся ситаглиптин, вилдаглиптин, саксаглиптин, алоглиптин (зарегистрирован в Японии), линаглиптин (зарегистрирован в США и Европе).

Ингибиторы ДПП-4 – один из первых классов пероральных препаратов для лечения сахарного диабета, разработанных целенаправленно как антигипергликемические лекарственные средства. Использование ингибиторов ДПП-4 для лечения СД 2-го типа обосновывается тем, что ингибирование разрушения инкретинового гормона – глюкагоноподобного пептида-1 (ГПП-1) – оказывает положительное влияние на гомеостаз глюкозы (включающий как потенцирование индуцированной глюкозой повышения уровня инсулина, так и подавление секреции глюкагона). Положительное влияние ГПП-1 на секрецию α - и β -клеток, функцию β -клеток, опорожнение желудка и аппетит было хорошо известно, что способствовало пониманию роли ДПП-4 в метаболизме ГПП-1 и послужило обоснованием для необходимости ингибирования этого фермента с целью повышения концентрации инкретинов и улучшения контроля гликемии.

Фермент ДПП-4 принимает участие в регуляции некоторых медиаторов воспаления, поэтому теоретически можно ожидать некоторое повышение риска инфекций верхних дыхательных путей, что пока не получило подтверждения в реальной клинической практике. Как уже обсуждалось ранее,

на фоне терапии вилдаглиптином возможно повышение печеночных ферментов, поэтому необходим их контроль в течение 1-го года лечения.

Таким образом, ингибиторы ДПП-4 являются новым классом сахароснижающих препаратов, основное действие которых нацелено на повышение активности собственных инкретинов организма и которые, судя по всему, обеспечивают лучшее соотношение преимущество/риск по сравнению с другими классами препаратов для лечения сахарного диабета 2 типа. Данные многочисленных международных исследований подтвердили, что препараты ингибиторов ДПП-4 повышают уровень эндогенного инсулина, снижают уровень глюкозы в плазме крови и подавляют глюконеогенез в печени, уменьшают инсулинорезистентность, обеспечивая полноценный гликемический контроль.

В настоящее время ингибиторы ДПП-4 являются чрезвычайно перспективным, активно развивающимся классом сахароснижающих препаратов для лечения сахарного диабета 2 типа. Одним из представителей данного класса является вилдаглиптин (Галвус).

В ходе международных клинических исследований с участием свыше 22 тыс. больных сахарным диабетом 2 типа и нарушенной толерантностью к глюкозе показана эффективность вилдаглиптина при применении его как в виде монотерапии, так и в комбинации с другими сахароснижающими средствами. Одним из основных преимуществ этих препаратов является возможность их применения в группах пожилых пациентов, пациентов с гипертензией и нарушением почечной функции средней тяжести, пациентов группы сердечно-сосудистого риска. Вилдаглиптин можно комбинировать с любым сахароснижающим препаратом, в том числе и с инсулином.

Ингибиторы ДПП-4 с момента своего появления в 2005 г. успели занять прочное место в ряду препаратов для лечения СД2. Низкий риск гипогликемий, отсутствие влияния на массу тела и отсутствие побочных эффектов со стороны желудочно-кишечного тракта выгодно отличают этот класс от других ПССП. Различия среди глиптинов касаются их химического строения, способности

ингибировать ДПП-4, длительности их действия, метаболизма и элиминации. Вместе с этим данные, имеющиеся на сегодняшний день, свидетельствуют об их идентичности с точки зрения сахарснижающей активности, безопасности и переносимости.

Литература:

- 1 . Аметов А. С. Сахарный диабет 2 типа . Основы патогенеза и терапии . Москва, 2013 .
- 2 . Аметов А.С., Демидова Т. Ю., Доскина Е. В., Черникова Н. А. Алгоритм диагностики и управления сахарным диабетом 2 типа . Клинические рекомендации для практикующих врачей . Москва, 2017 .
- 3 . Дедов И.И., Шестакова М. В. Алгоритмы специализированной медицинской помощи больным сахарным диабетом . Москва, 2018 .

ФИО авторов: Нишонов Миркозимжон

Фарғона давлат университети кимё кафедраси мудири, профессор, техника
фанлари номзоди

Иброхимов Азиз Алижон ўғли

Фарғона давлат университети талабаси

Название публикации: «ЧЎЯН ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТАРИХИНИ
ЎРГАНИШ»

Аннотация. Мақолада рудалардан чўян ишлаб чиқариш тарихи анча чуқур
ва мукаммал ҳамда талаба ва ўқувчиларга тушунарли тилда баён этилган. Чўян
олиш жараёни механизмлари ва жиҳозлари тарихи ёритилган.

Калит сўзлар: чўян, реакция жараёнлари, жиҳозлар, кимё тарихи.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ПРОИЗВОДСТВА ЧУГУНА

М.Нишонов, А.А.Иброхимов

Аннотация. В статье история производства чугуна описывается гораздо
более глубоким и ясным языком, понятным студентам и школьникам. Освещена
история механизмов и оборудования процесса производства чугуна из руд.

Ключевые слова: чугун, сталь, реакционные процессы, оборудование,
история химии.

STUDY OF THE HISTORY OF SHEEP MANUFACTURING

M.Nishonov, A.A.Ibroximov

Abstract. The article describes the history of cast iron production from ores in
a deep and perfect way and in a language that is understandable to students and pupils.
The history of mechanisms and equipment of the process of cast iron production.

Keywords: cast iron, reaction processes, equipment, history of chemistry.

“Металлар” ва “Металлар олиш” мавзуси ўрта мактаб кимё курси ҳамда
олий таълим муассасалари “Кимёвий технология” фани дастурларида ўзига хос
ўринга эга бўлиб, уни ўқитишда замонавий педагогик ва ахборот
технологиялардан фойдаланиш билан бирга тарихийлик тамойилидан
фойдаланишга жуда катта дидактик эҳтиёж мавжуд.

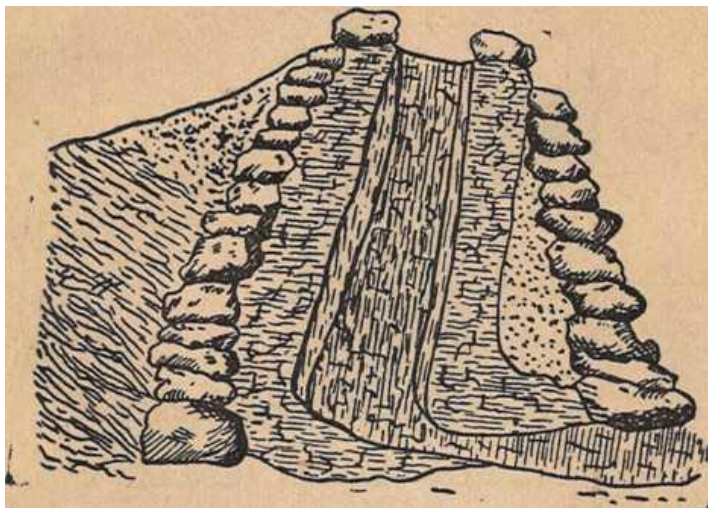
Кимёвий ишлаб чиқаришлар тарихини ўрганиш ҳақидаги маълумотлар
адабиётларда [1-6] анча умумий тарзда берилган.

Металлургия фани ва саноатининг бугунги кунда эришган ютуқлари
моҳиятини тўлиқ англаш ҳамда қадрига етиш учун тарихга бир назар солиш шу
куннинг энг муҳим долзарб вазифаларидан биридир.

Ушбу мақолада чўян ишлаб чиқаришни қадимги ибтидоий жамоа тузумидан бошлаб ўтган асрнинг эллигинчи йилларигача бўлган даврда вужудга келиши ҳамда ривожланиши ҳақида дидактик жиҳатдан қайта ишланган маълумотлар баён қилинган.

Одам, даставвал, темирни тасодифан олган бўлса керак. Одам гулханни шамол ва сувдан ҳимоя қилиш учун унинг атрофига девор уришда ҳар хил руда бўлакларидан фойдаланган бўлиши, бу гулханни бузишда темир ёки бошқа металлarning бўлакларини топган бўлиши мумкин; бу метал бўлаклари, ҳозир бизга маълумки, метал оксидларнинг чўлланган кўмир билан қайтарилишидан ҳосил бўлган.

Одам қиздирилган темирни зарб ёрдами билан исталган шаклга осон киритиш, металнинг бирнеча бўлакчаларини бир-бирига улаб (пайвандлаб), каттароқ бўлаklar ҳосил қилиш мумкинлигига эътибор берган.

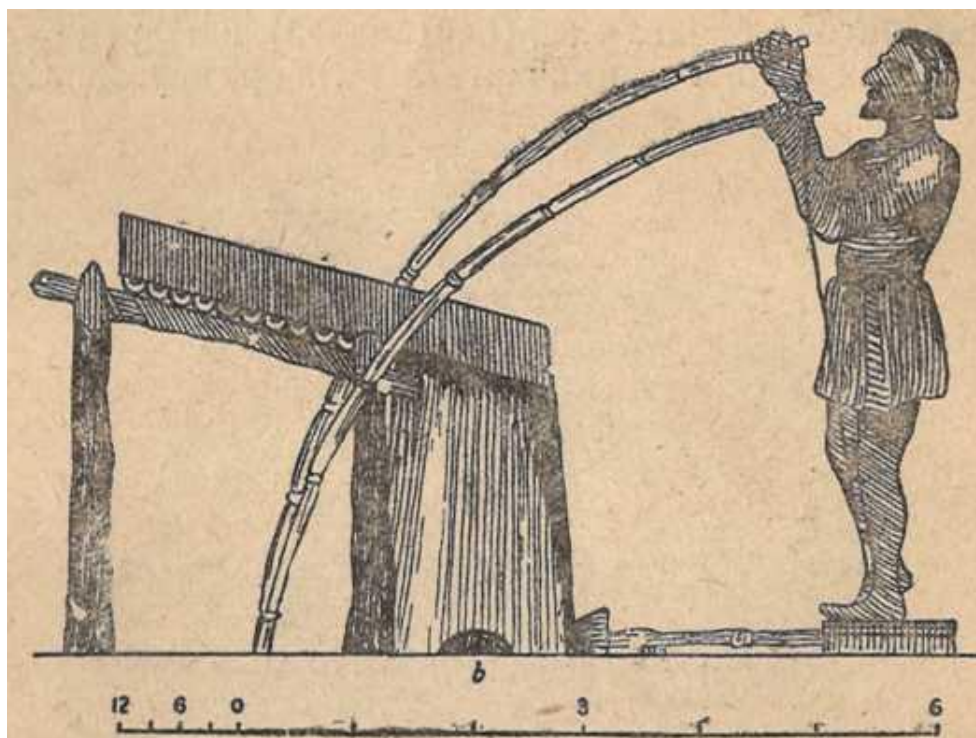
1- расм. Темир ажратиб олиш учун ишлатилган ибтидоий печь.

Совуқ қуроллар (пичоқ, қилич ва бошқалар), ерни ишлаш қуролларини тайёрлаш учун, тошга қараганда темир анча қулай материал бўлиб чиқди.

Одамлар темир олиш мақсадида рудани гулханга атайлаб ташлайдиган бўлдилар. Моддий маданият тарихида темир асри бошланди. Темир олиш усуллари жамиятнинг моддий эҳтиёжи таъсири остида секин-аста такомиллашиб борди.

Гулханнинг остки, очиқ қисмидан (1- расм) шамол кирганда кўп иссиқ чиқишини ва темир ҳосил бўлиш жараёнининг яхши боришини осонгина пайқаб олган эдилар. Секин-аста печь шаклига кира борган гулханга ҳавони атайлаб ҳайдаш фикри туғилди. Печга дам бериш мақсадида босқондан фойдалана бошладилар, бу босқонларни дастлаб одамнинг ўзи (2- расм), сўнгра ҳайвонлар ҳаракатга келтирди. Кейинроқ бориб энергиянинг бошқа манбаъларидан, аввало, шоввадан тушадиган сув энергиясидан фойдалана бошладилар.

Дастлабки „сиродут горнлари“ (рудадан бевосита темир олиш учун ишлатиладиган горнлар) ана шу тарзда вужудга келди. Горнда ҳосил бўладиган,

2- расм. Печга дам беришнинг ибтидоий усули

бир неча килограм келадиган ғовак, хамирсимон темир бўлакларини крица деб атадилар. Крицани горндан олиб, яхшилаб болғалар эдилар. Крица болғаланганда, унинг таркибидаги бекорчи жинслар металдан шлак тари- қасида сиқилиб чиқар эди. Бунинг натижасида олинган зич метал зарур бўлган нарсалар тайёрлаш учун кетарди.

Чўян даставвал қуйидаги йўл билан олинган бўлиши мумкин. Маълумки, чўян ўз таркибидаги углероднинг кўп бўлиши (4,5 % гача ва ҳатто ундан ҳам ортиқ) ва шу сабабли анча паст температурада суюқланиши билан темирдан фарқ қилади.

Горнга одатдагидан кўра кўпроқ ёқилғи солиб, кучлироқ дам берилган бўлиши мумкин. Бу вақтда горнда юқори температура ҳосил бўлиб, қайтарилган метал ортиқча углеродни ўзида эритган ва суюқланиш ҳарорати темирникидан пастроқ бўлган чўянга айланиб, суюқ ҳолда ажралиб чиққан.

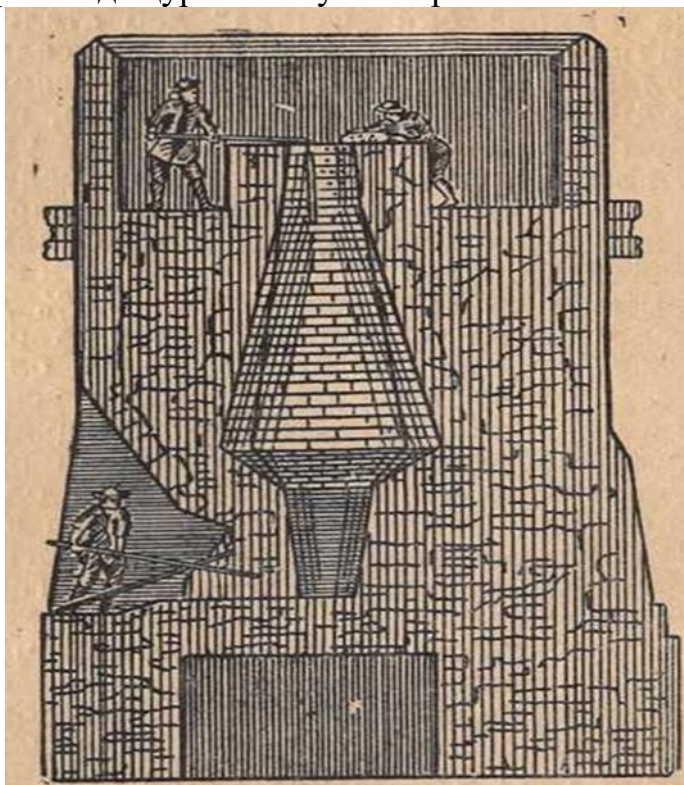
Бу метал қотгандан кейин хоссалари жиҳатидан темирдан фарқ қилган, яъни уни болғалаш йўли билан ишлаб ва пайвандлаб бўлмаган. Шунинг учун у, дастлаб брак ҳисобланиб, „чўчка темири“ ёки „чушка“ деб аталган. Кейинроқ бориб, чўяннинг яхши қуйилиш хоссалари борлиги маълум бўлди. Шунинг учун, чўян XIV асрдан бошлаб, ҳар хил қуйма буюмлар: ҳайкал, тўплар, панжара, уй асбоблари ва бошқалар тайёрлаш учун ишлатила бошлади. Ниҳоят, чўян таркибидаги аралашмаларни (углерод, кремний, марганец ва бошқаларни) оксидлаш йўли билан чиқариб ташлаб, ундан пўлат ҳамда темир олишни ўргандилар. Агар чўян таркибидаги карбоннинг қарийб ҳаммаси чиқариб

юборилса, (0,2% дан ортиқ қолмаса), темир ҳосил бўлган. Агар чўян таркибида 0,2% дан 1,7% гача углерод қолса, пўлат олинган. Жамият иқтисодий эҳтиёжларининг тобора ўсиши туфайли жуда кўп микдорда метал ишлаб чиқаришда метални иккита айрим-айрим босқичда олиш: даставвал рудадан чўян, сўнгра чўяндан темир ва пўлат олиш фойдалироқ бўлиб чиқди. Шундай қилиб, кейинги асрларда қора металлургиянинг иккита мустақил тармоғи - чўян металлургияси ва темир билан пўлат металлургияси ривожлана бошлади.

Сиродут горни секин-аста такомиллашиб, чўян суюқлантириб олишда ишлатиладиган домнача ёки домнага айланди. Дастлабки, домначалар ҳозирги домна печларига унча ўхшамас эди. Уларнинг баландлиги 4,5 м, диаметри 1,5 м гача бўлиб, бир сутка давомида фақат бир неча пуд чўян берарди (3-расм).

Русияда металлургиянинг тарихи жуда қадим замонлардан бошланади. Археологик қазилар ибтидоий темир суюқлантириб олиш ва ишлатиш излари собиқ Новгород, Твер, Олокецк губерналари территориясида эканлигини кўрсатади. Ибтидоий усулда темир ишлаб чиқариш Киев Руси даврида (IX—XI асрларда) ҳам бор эди.

Россияда домна печлари XVII асрнинг биринчи яримларидан қурила бошланди. Дастлабки заводлардан бири 1632 йилда Тулица дарёси бўйида, Тула шаҳри ёнида қурилган бўлса керак.

3- расм. Чўян суюқлантириб олиш учун ишлатилган домнача

Россияда металлургия саноати Пётр I подшолик қилган даврда, унинг давлат тузуми ва иқтисод соҳаларида қилган ислохотлари муносабати билан анча

Ўша вақтдан бошлаб 100 йилдан ортиқ вақт ичида, очик горнли, ҳаво кирадиган битта фурмали ва бир суткада бир неча тонна чўян бера оладиган, унча катта бўлмаган шахта печларидан иборат домналар ўрнига баландлиги 30 м гача, диаметри 8 м гача бўлган, ёпиқ горнли, бир канча фурмали ва бир суткада бир ярим минг тоннадан ортиқроқ чўян берадиган жуда катта домналар қурилди .

Домна печига уч хил материал: писта кўмир ёки кокс, руда ва флюс солинади. Кокс ёки кўмир домна печида кимёвий реакцияларнинг бориши, қисман темирнинг рудадан қайтарилиши ва ниҳоят ҳосил бўладиган темирни углеродлаш учун зарур бўладиган юқори (1800°С чамаси) температурани ҳосил қилиш мақсадида солинади. Рудадан темир чиқади. Флюслар эса рудадаги бекорчи жинсларни ва суюқланидиган бирикмаларга айлантириш учун солинади; осон суюқланидиган бирикмалар шлак тарзида вақти-вақти билан домна печидан чиқариб ташланади.

Биз юқорида рудалардан чўян олиш жараёнини амалга ошириш ва жиҳозларини яратилиш тарихини маълум босқичинигина ёритдик.

Чўяндан пўлат олиш жараёни ва жиҳозлари тарихи алоҳида мавзу ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М.А. Фигуровский. Очерк общей истории химии (от древнейших времен до начала XIX .). М. Изд-во «Наука», 1969 г. 455с.
2. Н. А. Фигуровский. История химии. М. «Просвещение», 1983, 189 с.
3. А. Азимов. Краткая история химии. М. «Просвещение», 1979, 311 с.
4. Ю.И. Соловьев, В.И. Курашев. Химия на перекрестке наук. М. «Наука», 1989. 192с.
5. М. В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. т. II, М.-, Л. с. 37-39
6. Б.Н. Меншуткин. Химия и пути ее развития. М.,-Л., 1937 с. 147-148.

ФИО авторов: Нишонов Миркозимжон

Фарғона давлат университети кимё кафедраси мудири, профессор, техника
фанлари номзоди

Иброхимов Азиз Алижон ўғли

Фарғона давлат университети талабаси

Название публикации: «ЧЎЯНДАН ПЎЛАТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ
ТАРИХИНИ ЎРГАНИШ»

Аннотация. Мақолада чўяндан пўлат ишлаб чиқариш тарихи чуқур ва мукаммал ҳамда талаба ва ўқувчиларга тушунарли тилда баён этилган. Чўяндан пўлат олиш жараёни механизмлари ва жиҳозлари тарихи ёритилган.

Калит сўзлар: чўян, пўлат, реакция жараёнлари, жиҳозлар, кимё тарихи.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ПРОИЗВОДСТВА СТАЛИ ИЗ ЧУГУНА

М.Нишонов, А.А.Иброхимов

Аннотация. В статье история производства стали из чугуна описывается гораздо более глубоким и понятным языком, доступным студентам и школьникам. Освещена история механизмов и оборудования процесса производства стали из чугуна.

Ключевые слова: чугун, сталь, реакционные процессы, оборудование, история химии.

STUDY OF THE HISTORY OF STEEL PRODUCTION FROM CAST IRON

M.Nishonov, A.A.Ibroximov

Abstract. The article describes the history of steel production from cast iron in a deep and perfect way and in a language that is understandable to students and pupils. The history of mechanisms and equipment for the production of cast iron steel.

Пўлат ишлаб чиқариш тарихини ўрганиш фан нуқтаи назардан ҳам дидактик жиҳатдан ҳам катта аҳамиятга эга. Бу талаба ва ўқувчиларга амалга ошириладиган жараёнлар механизми ва жиҳозлар тузилишини онгли равишда тушуниб олишга яқиндан ёрдам беради.

Кимёвий ишлаб чиқаришлар тарихини ўрганиш ҳақидаги маълумотлар адабиётларда [1-6] анча умумий тарзда берилган.

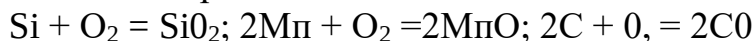
Ушбу мақолада чўяндан пўлат ишлаб чиқариш тарихи анча чуқур ва мукаммал ҳамда талаба ва ўқувчиларга тушунарли тилда баён этилган.

Чўяндан пўлат ва темир ишлаб чиқариш қуйидаги босқичларда

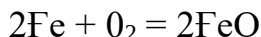
ривожланган:

Чўянни пўлат ёки темирга айлантириш учун ундаги аралашмаларнинг (C, Si, Mn, P, S) ортиқчасини чиқариб юбориш лозим.

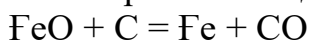
Бу жараён, даставвал, ибтидоий, крица горнларида амалга оширилган эди. Бундай горнга чўян чушқалари билан писта кўмир солар эдилар. Кўмирнинг ёниши учун керак бўладиган ҳаво фурма орқали ҳайдалар эди. Юқори температура таъсирида чўян суюқланиб, ундаги аралашмалар ҳаво кислороди билан оксидланар эди:

Айни вақтда темирнинг ҳам кўп қисми оксидланиб қоларди. Масалан:

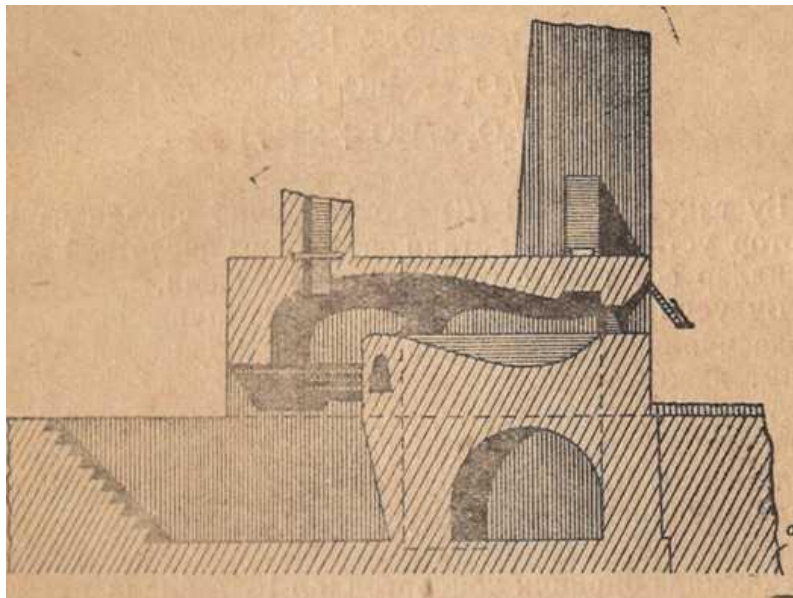
Метал оксидлари кремний (IV) - оксид билан бирикиб, шлак таркибига кирадиган силикатларни ҳосил қиларди. Темир (II) - оксиднинг бир қисми аралашмаларнинг оксидланишида иштирок этар эди, масалан:

Метал таркибидаги аралашмаларнинг ёниб тугаши ва чўяннинг темирга айланиши билан металнинг суюқланиш температураси орта борарди, шунинг учун у, ҳамирсимон ҳолатга ўтар эди. Тайёр бўлган крицани горндан чиқариб олиб, ундаги шлакни чиқариб ташлаш учун уни болғалар эдилар.

XVIII асрнинг иккинчи ярмида крица горнлари такомиллаштирилди ва пудлинг жараёни деб аталадиган жараён вужудга келтирилди.

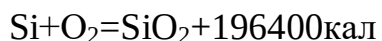
Пудлинг печида (1-расм) ёқилғи ёнадиган жой билан метал суюқланадиган жой бир-биридан ажратилган. Ёқилғи махсус камерада ёнади; ёқилғининг ёнишидан ҳосил бўлган қизиган маҳсулотлар печь орқали ўтади

1-расм. Пудлинг печининг тузилиш схемаси

ва чўянни суюқлантиради. Чўян таркибидаги аралашмалар ҳаво кислороди ва печнинг ички қисмини (футеровкасини) ташкил этувчи темирли шлак ҳисобига ёнади. Пудлинг печида (ҳозирги замон мартен печида ҳосил бўлгани каби) юқори температура ҳосил қилиб бўлмайди, шунинг учун темир суюқ ҳолда эмас, балки крицалар ҳолида олинади.

Аммо пудлинг усулини ҳам такомиллашган усул деб айтиш мумкин эмас эди. Тўғри, пудлинг печида писта кўмир ўрнига тошкўмир ёқиш ва темирнинг куйиб кетишини камайтириш мумкин эди, бироқ бу печнинг унуми кам бўлиб, у оғир жисмоний меҳнатни талаб қилар эди. 1855 йилда инглиз олими Бессемер томонидан конверторларда, суюқланган чўян орқали ҳаво ўтказиш йўли билан темир олиш усулининг топилиши металлургиянинг янада ривожланишига сабаб бўлди. Бу усул туфайли, чўянни суюқ ҳолда сақлаб туриш учун махсус ёқилгидан фойдаланиш зарурияти қолмади. Бундай ёқилғи хизматини чўян таркибидаги элементлар ўтайди, чунки, бу элементларнинг оксидланишидан кўп миқдорда иссиқ чиқади, буни қуйидаги тенгламалардан кўриш мумкин:

Ҳосил бўлган углерод (II) оксид конвертор устида ёниб кетади, асосли ва кислотали каттиқ оксидлар эса тузлар (шлак) ҳосил қилади.

Бу усулнинг фойдали томони яна шунда эдики, конверторда чўяннинг пўлатга айланиши, бори-йўғи 15-18 минут давом этади.

Бессемер усули, даставвал, технология жиҳатидан анча такомиллашган усул эди. Ажойиб рус металлурги Д. К. Чернов бу усулни тубдан такомиллаштирди, шунингдек, унинг мустаҳкам назарий асосларини ишлаб чиқди.

Россияда биринчи конверторлар 1857 йилда вужудга келди. Д. К. Черновнинг илмий ишлари конвертор усулининг бошқа мамлакатларда ҳам тез тарқалишига имкон берди. Бессемер усулининг кўп фосфорли чўянни пўлатга айлантиришга имкон бермаслиги унинг энг муҳим камчилиги эди. Фосфор оксидланганда фосфат ангидрид ҳосил бўлади ($4\text{P} + 5\text{O}_2 = 2\text{P}_2\text{O}_5$). Фосфат ангидридни шлакка айлантириш учун асосли оксид, масалан, оҳак CaO (туз ҳосил қилиш реакцияси учун) қўшиш керак. Аммо конверторга оҳак солиш мумкин эмас эди, чунки конверторнинг ички қисмига (ўтга чидамли бўлиши учун) кварцли қоплама қилинган эди. Оҳак солинса, бу қоплама $\text{CaO} + \text{SiO}_2 = \text{CaSiO}_3$ реакция содир бўлиши натижасида тез ишдан чиққан бўларди.

1875 йилда қопламаси асосли материаллардан қилинадиган конвертор ихтиро этилгандан кейин Бессемер усулининг юқорида айтилган камчилиги бартараф этилди; асосли материалдан ясалган қоплама фосфорни шлакка ўтказишга ва шундай қилиб, фосфорли чўянларни пўлатга айлантиришга имконият туғдирди.

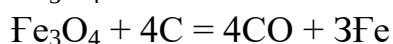
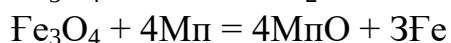
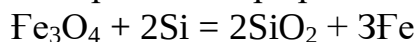
Бессемер ихтиросидан 9 йил ўтгач, пўлат ишлаб чиқаришнинг Мартен усули пайдо бўлдики, бу усул металлургиянинг пўлат ишлаб чиқарадиган тармоғида асосий усул бўлиб қолди.

Бу усул, метал суюқлантириш учун ванна печидан, шунингдек, печга кирадиган ёнувчи газ (масалан, генератор газы) билан ҳавони қиздириб берувчи регенераторлар тизимидан фойдаланишдан иборат эди. Газ печь ичида, ваннага жойлаштирилган метал устида ёнади, бунинг натижасида ҳосил бўладиган иссиқ метални суюқлантиради ва уни суюқ ҳолатда сақлаб туради. Печга газни ёқиш учун керак бўлганидан ортиқ миқдорда кирадиган ҳаво кислороди чўяндаги аралашмаларни оксидлайди. Мартен усули суюқ чўяннигина эмас, балки қаттиқ чўянни ҳам қайта ишлашга имкон беради. Бундан ташқари, темир синиқларидан (скрапдан) ва ҳатто, тўғридан-тўғри рудадан фойдаланишга ҳам имкон беради; рудадан фойдаланилганда жараёнинг тежамлилиги ортади.

Руда таркибидаги кислород ва темир синиқларининг занги чўяндаги аралашмаларнинг оксидланиб шлакка айланишига ёрдам беради.

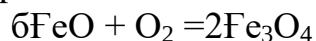
Аралашмаларнинг ҳаво кислороди билан оксидланиши шихта суюқланганда жуда тезлашади ва юқорида кўрсатиб ўтилган тенгламалар билан ифодаланади.

Аралашмаларни темир оксидлари (масалан, руда) ёрдами билан йўқотиш қуйидаги реакциялар ёрдамида бўлади:

Шихта суюқланиб, усти шлак билан қоплангандан кейин ҳаво кислороди шлак орқали ўтиб, аралашмаларни оксидлай бошлайди. Бу жараёни қуйидагича ифодалаш мумкин.

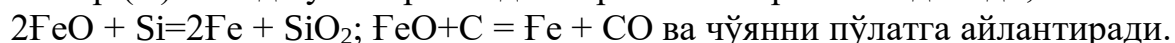
Шлак таркибидаги темир (II)-оксид аланга кислороди таъсирида темирнинг юқори оксидига айланади, масалан:

ҳосил бўлган бу оксид ваннадаги метал қайнаганда, унга ўтади ва темир билан бирикиб, темир (II)-оксид ҳосил қилади:

Темир (II)-оксид чўян таркибидаги аралашмаларни оксидлайди, масалан:

Гарчи, Мартен жараёни анча вақт давом этсада (печга шихта солиб, уни суюқлантириб пўлат олиш жараёнига 8 соат чамаси вақт кетади), печнинг ҳажми катта бўлганлиги туфайли, унда бирнеча ўн ва бир-неча юз тонна метал суюқлантириб олиш мумкин (ўша пайтда 300 *t* ва ундан ҳам ортиқ метал ишлаб чиқаришга имкон берадиган печлар ҳам бор эди) ва у ниҳоятда унумлидир.

Ниҳоят, XIX аср охири билан XX аср бошларида пўлат олишнинг электротермик усули ёйилабошлади, бу усулда шихтани суюқлантириш ва аралашмаларни оксидлаш учун керак бўладиган иссиқлик печда электродлар билан метал шихта орасида бўладиган Петров ёйи ҳисобига вужудга келтирилади.

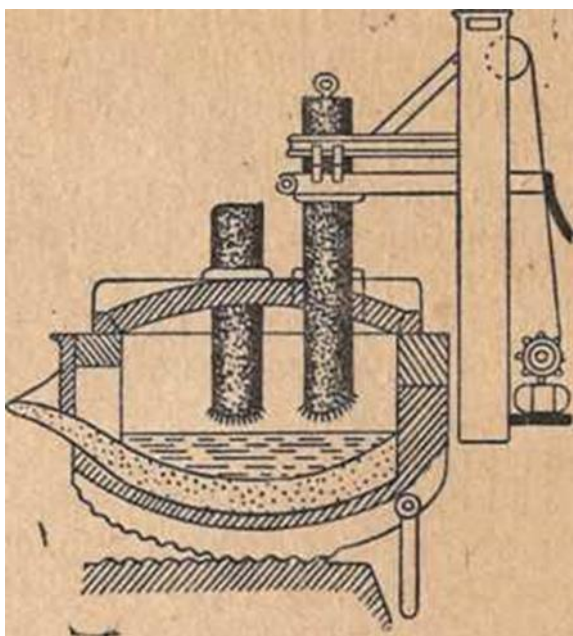
Металларни суюқлантириш учун электр ёй печидан фойдаланиш мумкин эканлигини даставвал, 1803 йилда Петербургда профессор В. В. Петров топган эди. Аммо бу усулдан ўша йилларда амалда фойдаланиш мумкин эмас эди.

Электр печлари кейинроқ, динамомашина ихтиро этилгандан кейингина саноатда ишлатила бошлади.

Шуни қайд этиб ўтиш керакки, қуввати 250 *квт* бўлган дастлабки электр станцияси 1881 йилда Россияда (Петербургда) қурилган эди, фақат 1882 йилнинг охирига келиб, иккинчи электр станцияси Нью-Йоркда қурилди.

Пўлат олиш учун ишлатиладиган электр печи (2- расм), бошқа металлургия печларига ўхшаш, юқори навли, ўтга чидамли ғиштлардан ясалади; устки томонига темир кожух қопланади. Печга унинг махсус эшикчасидан шихта (чўян, руда, флюс) солиб, эшикча маҳкам беркитиб қўйилади. Шундай қилиб, жараён ҳаво кислородсиз бўлади, бу эса, орасига ҳаво пуфакчалари кириб қолмаган, жуда зич пўлат олишга имкон беради. Печга шихта солингандан кейин, эшикча беркитилиб, ток берилади ва электродлар билан шихта орасида Петров ёйи ҳосил бўладиган қилиб бу электродлар паст туширилади. Чўян суюқланади ва ундаги аралашмалар шихтадаги таркибида кислород бўлган материаллар (масалан, руда) билан оксидланади.

Петров ёйи туфайли ҳосил бўладиган юқори температура пўлатга вольфрам, ванадий ва шу каби қийин эрийдиган материалларни қўшишга имкон беради. Шуни ҳам қайд этиб ўтмоқ лозимки, печдан шлакни фақат жараён охирида эмас, жараён бўлаётган вақтда ҳам ташқарига чиқариб турилади. Бу ҳолларнинг ҳаммаси жуда юқори сифатли махсус пўлат навларини олиш учун қулай шароит туғдиради.

2- расм. Пўлат олиш учун ишлатиладиган электр печи.

Чор Россияси саноатининг энг тараққий этган даври мобайнида, яъни 1913 йилда мамлакатда ҳаммаси бўлиб 4,2 млн. *т* чўян ва тахминан шунча пўлат

ишлаб чиқарилган эди. Аммо собиқ шўро Россияси қора металлургиянинг юқорида айтилганига қараганда паст даражадан бошлаб тараққий эттирди. Чунки, биринчи жаҳон уруши ва айниқса гражданлар уруши йилларида металл ишлаб чиқариш жуда камайиб кетган эди. Металлургия заводлари уруш бўлаётган районларда жойлашганлиги учун, домна печлари бирин-кетин ўчабошлади, Мартен печлари ишдан тўхтади. Собиқ СССР нинг жанубида 1920 йилда фақат битта домна печи ишлар эди. Чўян ишлаб чиқариш 1913 йилдагига қараганда 37 марта камайган ва бори-ўғи 116 минг тонна чўян ишлаб чиқарилган эди. Пўлат ишлаб чиқариш эса 22 марта камайиб, 194 минг тоннага тушиб қолган эди.

Урушлар туфайли бўлган харобаликни тугатиш, заводва фабрикалар қуриш, давлат мудрофаа қудратини ошириш учун мамлакатга жуда кўп миқдорда метал керак эди.

Шунинг учун металлургияга катта аҳамият берилди, халқ хўжалигининг бу тармоғини тиклаш ҳамда ривожлантириш юзасидан катта ташкилий тадбирлар кўрилди. Домна ва мартен печлари бирин-кетин ишга туширила бошлади. 1927/28 йилларда метал ишлаб чиқариш урушдан олдинги даражага етказилди. Шунинг кетидан, металлургиянинг тараққиёт даври бошланади. Шу даврда Запорожье, Кривой Рог, Новотажиль металлургия заводлари, Азовсталь заводи ва бошқа бирқанча заводлар қурилди. Янги техника асосида қурилган 41 домна печи, 65 мартен печи, 32 прокат стани ишга туширилди.

1930 йилда Шарқда иккинчи кўмир-металлургия базаси қуриш тўғрисида қарор қабул қилинади. Улуғ Ватан уруши йилларида, Шарқдаги металлургия ҳиссасига фронтни метал билан тўла-тўқис таъминлаб туриш вазифаси юкланади. Шарқда кўмир-металлургия базаси барпо этиш ғояси Уралда чиқадиган темир рудаси билан Кузнецкдаги коксланадиган кўмир конларидан бирга фойдаланишдан иборат эди.

1932 йилда Магнитогорск ва Кузнецкдаги биринчи домна печлари ишга туширилди. Бу печларнинг қурилиши техника жиҳатидан катта жасорат эди: Европада бундай катта печьлар бўлмаган эди. Шундан кейин бу заводларда фойдали ҳажми 1300 м³ бўлган печлар қурилдики, буларга тенг келаоладиган печлар дунёда йўқ эди. Бундай домна ишлари печларнинг конструкцияси жиҳатидангина эмас, балки назарияси жиҳатидан ҳам кўпчилик ривожланган Европа мамлакатларниқидан ўтиб кетади. Домначилар мактабига чўян ишлаб чиқариш соҳасидаги энг ажойиб назариячи ва амалиётчи академик М. А. Павлов бошчилик қилган эди.

Биз юқорида чўяндан пўлат олиш жараёнини амалга ошириш ва жиҳозларини яратилиш тарихини маълум босқичинигина ёритдик.

Чўян ва пўлат ишлаб чиқариш жараёнларини такомиллаштирилиши тарихи алохида мавзу ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. М.А. Фигуровский. Очерки общей истории химии (от древнейших времен до начала XIX.). М. Изд-во «Наука», 1969 г. 455с.
2. Н. А. Фигуровский. История химии. М. «Просвещение», 1983, 189 с.
3. А. Азимов. Краткая история химии. М. «Просвещение», 1979, 311 с.
4. Ю.И. Соловьев, В.И. Курашев. Химия на перекрестке наук. М. «Наука», 1989. 192с.
5. О. А. Старосельское-Никитина. Очерки по истории науки и техники периода Французской буржуазной революции. М., 1946, с.151
6. Б.Н. Меншуткин. Химия и пути ее развития. М.,-Л., 1937 с. 147-148.

ФИО автора: *Шоназарова Феруза*, магистрантка

Каршинский Государственный Университет

Факультет: Русский язык и литература

Направление: Русский язык и литература (в
иноязычных группах)

Название публикации: «ДИАЛОГИЧЕСКАЯ РЕЧЬ, КАК ОДНА ИЗ
ОСНОВНЫХ ФОРМ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ»

Ключевые слова. Диалог, собеседник, речевые образцы, диалогическая речь, диалогическое единство, повторная номинация, модальность речи, эмоциональность речи, информация.

Аннотация. В данной статье предлагается попытка системного описания основных коммуникативных характеристик диалогической речи и определяется место диалога в общей типологии форм речевого общения. Дается трактовка лингвистов понятия "диалог". Предлагается лингвистическое толкование данного понятия.

В научной работе приводятся примеры попыток известных лингвистов характеризующие условные признаки диалогов.

Основной формой коммуникативного взаимодействия является диалог, так как именно в диалогическом общении оппоненты выстраивают цепочку своих коммуникативных поступков. От того, насколько эти поступки будут целесообразны, зависит интернациональная перспектива всей коммуникации. Именно в связи с этим целесообразно систематизировать существующие в науке описания специфических черт диалогической речи.

Прежде, чем представить характеристики диалогической речи, необходимо дать определение самопонятию "диалог", для этого обратимся к разным источникам. По определению Д.Э.Розенталя диалог это форма речи, при которой происходит

непосредственный обмен высказываниями между двумя или несколькими лицами.

Толкование термине диалог в различных источниках сводится к единой дефиниции. В лингвистическом энциклопедическом словаре предлагается следующая трактовка "Диалогическая речь- форма речи, состоящая из обмена высказываниями-репликами, на языковой состав которых влияет непосредственное восприятие, активизирующее речь адресата в его речевой деятельности. Внешняя форма диалогической речи (чередования реплик) характерна для философскопублицистического жанра, например, диалоги Платона, Галилея в современной дискуссии, интервью, беседы за круглым столом, и примеры, в которых, однако, большинство диалогических признаков отсутствует. Для диалогической речи учёные определили условные характерные признаки, которые выслеживаются в повседневных, бытовых диалогах.

Это: 1. Краткость или полноценность информации.

2. Вопросно-ответность предложений.

3. Информативность.

4. Включение в разговор двух или более лиц.

В частности наиболее частное явление диалогической речи встречается в так называемых СМС разговорах. Удобство таких переговоров заключается в том, что объект с которым ведётся беседа может находиться на расстоянии и быть занятым, в то время как субъект интересуется какой-либо информацией, которую может донести собеседник. Таким образом между лицами завязывается разговор для которого не влияет расстояние и время.

"Диалогическая речь, -отличает Л.М.Михайлов,-разговор, при котором происходит непосредственный обмен информацией, мыслительным содержанием.

Диалог представляет собой наиболее яркий и естественный случай коммуникации, так как подлинное своё бытие язык обнаруживает лишь в диалоге".

Им же выделяются некоторые признаки, характеризующие неофициальный (бытовой) диалог:

- обязательное присутствие в коммуникативной ситуации двух (или более коммуникантов);

- принадлежность коммуниканта к определённой общественной группе, образование, возраст, темперамент и т.п;

- первичность устной формы производства речи, так как диалог вообще первичная форма реального воплощения языка;

- спонтанность;

- реплицировавшие альтернирующей цепочки возникающей в результате чередования реплик коммуникантов.

К примеру в СМС диалоге по телефону.

-Привет.

-Здорово.

-Где ты?

-Дома?

-Что делаешь?

-Ничего.

-Как на счёт спортзала?

-Сойдёт, когда?

-В семь.

-Ок.

Прослеживаются все характерные признаки бытового диалога . Важное значение в диалоге имеет так же явление повторной номинации. Обычно оно имеет в диалогическом единстве. Повторная номинация (обозначение, наименование) события, ситуации, её фрагментов вызывается необходимостью разрешения коммуникативной задачи логико-семантическими отношениями компонентов, эмоциональными, модальными факторами, экспрессивной функцией. Диалогу свойственны эмоциональность и экспрессивность, которые проявляются в субъективно-оценочной окраске речи, в образности, в использовании невербальных средств, разговорных формул, кление.

Соединение реплик, характеризующихся структурной, интонационной, семантической законченностью, принято называть диалогическим единство. Диалоги могут различаться на двухчленные и трёхчленные предложение.

По научному определению Кривоносова в двучленном диалоге ответная реплика состоит из одного предложение.

1.-Азиза, ты сегодня пойдёшь в кино?

- Да, пойду.

В трёхчленном предложении ответная реплика состоит из двух предложений.

2.-Азиза, ты сегодня пойдёшь в кино?

-Да,пойду. Сегодня у меня выходной.

Первичное предложение выражает непосредственную эмоциональную реакцию говорящего на исходную реплику вторичное предложение является, как правило, обосновывающим предложением, которое обосновывает первое.

Обосновывающие предложение может носить положительную или отрицательную реакцию.

В диалогическом общении роли коммуникантов часто распределены неравномерно: один из них активен, другой- пассивен (предоставляет возможность партнёру взять на себя инициативу). Но частотны те случаи, когда по ходу беседы их роли.

Список использованной литературы

1. Булыгина, Т.В., Шмелев, А.Д. Диалогические функции некоторых вопросительных предложений / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // Изв-я АН СССР. Серия лит. и языка. — 1982. — Т. 41. — № 4. — С. 314-326.
2. Кучинский, Г.М. Диалог и мышление / Г.М. Кучинский. — Минск: Изд-во БГУ, 1983. — 190 с.
3. Михайлов, Л.М. Грамматика немецкой диалогической речи / Л.М. Михайлов. —М.:Высшая школа, 1986. — 110 с
6. Розенталь, Д.Э. Словарь лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь. —М Просвещение, 1985. — 624 с (Газетная)

ФИО автора: *Durdoni Mashrabaliyeva*

Namdu, Tarix yo`nalishi talabasi

Название публикации: «RUMIY – HALI KASHF ETILMAGAN TAFAKKUR XAZINASI, BIZGA YETIB KELMGAN MA'NOLAR UMMONI»

*Agar o'lsam meni aslo qora tuproqdan axtarmang,
yasharman ahli orif qalbida, mangu makon aylab.*

Ko'hna dunyodan ulug' zotlar ko'plab yashab o'tgan. Ularning aksariyati o'z davrida va yuhud kitoblarda, bitiklarda, sanoqlarda qolgan. Lekin Jaloliddin Rumiylar hazratlari singari zotlar ilm ahlining qalblarida doimo barhayotdir. Hazati Navoiy aytganidek: “Buyuklining ko'z ilg'amas cho'qqisi, ilohiy ishq kuychisi bo'lsada, nagadir unga qo'l uzatsang yetadigondaysan”. Darhaqiqat o'tkir nafas so'zlari xalqlar va millatlar ruhida hanuz yashab kelmoqda.

Jaloliddin Rumiylar (1207 – 1273) buyukligi yana shundaki, u islomning ulug' shoiri va mutafakkiri bo'lgani holda barcha mazhab va dinlardan yuqori ko'tarila oldi, bani basharni birlashtiruvchi yagona ilohiy go'yalarni olg'a surib, kishilarni bir-biriga yaqinlashtiruvchi e'tiqod va imom, ishq va sig'inish, poklik va adolatdan so'z ochidi: “Yo'llar ko'p, ammo maqsad bir, ya'ni Yaratganing huzuri” deya ulug' Yaratganing haqiqati oldida jami mahluqot barobarligini isbotladi. Shuningdek, inson ne maqsadda kelidi-yu, ne maqsadda ketti degan savolni beradi:

Kimsakim, tark ayladi o'z aslini,

Qayta izlar ro'zg'orin vaslini²⁹.

Rumiyni dunyoning eng ulug' faylasuflari qatoriga qo'yishadi, lekin hazratlari hech kimga o'xshamaydi, u muazzam Sharq tafakkurining mo'jizali bir xilqati, unda tasavvuf taraqqiyoti ham, ilm-u-hikmat va falsafa ham, she'riyat va ma'naviyat ham birlashib, oliy ko'rinishda namoyon bo'ladi. Uning olti kitobdan iborat “Masnaviya ma'naviy” (Ichindagi ichindadir) nomli asarini “Fors tilidagi Qur'on” deya tansif etadilar.

²⁹Жалоліддин Румий. Маснавія маънавий (Ичингдаги ичиндадир). – Т.: Шарк, 1999. – Б. 31.

Jaloliddin Rumi o'zidan keyingi Sharq she'riyati fikriy va ma'naviy taraqqiyotiga ulkan ta'sir o'tkazgan faylasufdir.

Rumi 1207-yilda Vaxsh (Tojikiston) shahrida, o'sha vaqtlarda Xurosonning yirik poytaxtining shimoliy Balx hududida, xalqda mashhur saroy din-huquq va xatib-so'fi olimi – Bahouddin Valad (1143-1231) nomi bilan mashhur bo'lgan Muhammad ibn Husayn al-Xotib al-Balxiy oilasida dunyoga keldi. Bahouddin Valad mo'g'illar istilosi sabab, ona shahrini tashlab chiqib ketishga majbur bo'ladi, ko'p yillik darbadarlikdan so'ng, Kichik Osiyoning Kunya shahrida, turk-saljuqlar saroyida o'rnashgan.

Rumiyni otasi Bahouddin Valad so'fi va din olimi bo'lgan. Shuning uchun Xorazm sultoni Alouddin Muhammad o'z saroyida xizmat qilishni taklif etgan, ammo Valad turli vajlarga ko'ra, shohning iltimosini rad etadi va bolalarga dars berish uchun maktabda qoladi. Shu sabab Xorazm shohi bilan munosabati buziladi, natijada oilasi bilan haj safarini amalga oshirish maqsadida Balxni tark etadi.

Rumi Makkaga safar chog'ida, Nishopurda shayx Farididdin Muhammad Attor bilan suhbat kurishadi. Qiziquvchang shayx Rumiya bog'lanib qoladi va unga o'zining "Asrornoma" kitobini beradi. Rumi bu kitobni doimo yonida olib yuradi.

Rumi she'riyat, falsafa va dinshunoslik bobida bu qadar cho'qqilarga erishishiga o'sha davrlarning ma'rifatparvarlari shayx Shams Tabriziy va Farididdin Attorning hissallari beqiyosdir. Shams Tabriziydan u falsafa, xususan, so'fiylikdan dars oladi. 1228-yil Valad Kunyadagi madrasalarda muallimlik o'rnini egallash taklifini oladi va o'sha yerga ko'chib o'tib, tez orada 1231-yilda vafot etadi va uning o'rnini Rumi egallaydi. Bir yildan so'ng Rumi madrasada dars berish bilan birga, otasining fikrdoshi Burxon id-Din Muhaqqiqning shogirdiga aylanadi. Bu ma'naviy tarbiya o'n yil davom etadi va u nafaqat diniy-huquqiy, balki aniq fanlar sohasida ham yaxshi tahsil olgan, arab, yunon tillarini, Qur'onni va uning tavsirini mukammal egalladi.

Rumi madrasalarda, ko'cha-ko'ylarda uning suhbatiga muyassar bo'lganlarni suhbatlari orqali lol qoldirgan jumladan: "Kotiblari buyruq harorati ila xionlik etib, yer yuzida hukm chiqarib yurgan qozi ham, bilib turib noto'g'ri hukm chiqargudek bo'lsa, buyukdan buyuk asl hukm sohibi – Haq taolodan kelajakda kelajak qanday balolarga

girifdor bo'ladiya, undaylarning hollariga voy, hollariga voy , bisyor hollariga voy"³⁰ degan purma'no va haq so'zlarni aytardi.

Rumiyni so'fiylik yo'liga tushishi, daydi so'fi Shams Tabriziy bilan bog'liq. Bu so'fining xutbalari va u bilan shaxsiy suhbatlari Rumiyni qalbini butunlay o'zgartiradi. Ammo so'fi 1247-yilda go'yib bo'ladi va bu Rumiya juda qattiq ta'sir qiladi, keyin zargar Salohiddin Zarkub degan olim unga ustozlik qiladi, lekin u ham vafot etgach Rumiya ancha tuskunlikka tushib qoladi.

Ota-onasi, ustozlaridan ayriliq dardi uni butkul egallab oladi. Lekin Rumiya umidsizlikka tushmaydi, bu dunyo foniy va bevafo ekanligini tushunib yetadi, Yaratganning marhamatiga umid bog'laydi, umidsizlik Shaytondan ekanligini aytadi va "Masnaviya ma'naviy" asarida quydagilarni yozadi: "Dard doimo insonga yo'l ochadi, dunyodagi har Ish uchun inson yuragida ishtiyoq, havas va dard bo'lishi lozim. Aks holda, inson bu ishni qilmas. Dardsiz va zahmadsiz ish ham unga muyassar bo'lmas. Dunyo va oxirat, tijorat va shohlik, ilm va boshqa ishlar bo'lsin, barchasida axvol shundoq. Chunonchi Bibi Maryam tug'ish og'rig'i bo'lmaganicha, baxt daraxtiga yaqinlashmadi. Qur'onda "tug'ish sanchig'i uni bir xurmo daraxti to'ngasiga suyanish uchun yo'lladi" deya buyirilgandek, Bibi Maryamni daraxtga dard yaqinlashtirdi va quruq daraxt meva berib bir holga keldi. Vujud ham Maryam kabi. Har birimizning Isomiz bordir. Bizda ham o'shanday dard paydo bo'lsa, Isomiz tug'iladi. Agar dard bo'lmasa, Isomiz kelgan yo'lidan qaytib ketadi, biz ham undan foydalanmoqlikdan mahrum bo'lamiz. Jon ichkarida och, tabiat tashqarida savlat to'kadi. Shayton yeb-ichishdan oshqozon kasaliga duchor bo'lgan. Jamshid nonushta ham qilmagan. Endi seni Masihing (Iso) yer yuzida (shu yerda ekansan) dardingga davo ista, Masih ko'kka chiqishi bilan davo ham qo'ldan ketadi"³¹.

Shuningdek, Rumiya olam mohiyatini anglab buyuk shoirlik maqomiga ega bo'ldi, turkiy olamga tanildi. Jaloliddin Rumiya ota yurtiga qaytib kelmadi va umrining

³⁰ Jamoliddin Rumiya. Yetti majlis (Majolisu sab'a). – T: "Yangi asr avlodi", 2019. – B. 94.

³¹ Жалолиддин Румий. Маснавия маънавий (Ичингдаги ичиндадир). – Т.: Шарқ, 1999. – Б. 37.

oxirigacha Kunyada qoldi. Rumiylarning 1273-yilning 17-dekabirida vafot etdi va otasining yoniga dafn etildi.

Jaloliddin Rumiylarning o'z hayotini tomchiga o'xshatgan va ummondan ayrilgan tomchi to yana ummonga qaytguncha ikki ming yil ketgan va juda ko'p zahmatlar chekanligini oxiri ummonga yetganini ko'rsatadi ya'ni Yaratganing huzuridan keganidan to Yaratganing huzuriga qaytguncha o'tkan sinovli umrini qiyoslaydi. Chunki, Yaratganga bo'lgan ishq u ne mashaqatlarga chorlasada Rumiylarning bu yo'ldan qaytmaydi. Uning tomchiga aytganidek: "Dengizga yetmoq umidi..... osonlikcha so'ngan emas. Ko'ngil sening kamolotingdan bir nishon ko'rgach, jon ishqingni jonidan topdi. Jon sening manzilingni izladi, so'radi. Makonsizlik olamining ayni o'zidan topdi. Sening tegrangda yer bilan bir bo'lib yiqilgan jon borki, hush bo'yingni olganidan u bilan abadiy hayot qozonadi. Oshiqlarning faryodiga, jo'shib-ko'pirishlariga na borliq olamiga yetishish imkoni bor na makon olamida, jonimiz dardingdan yig'lash-siqtashga tushib ketti, sening dardingni qozonib esa har darding ortida butun dunyoning darmonini topdi. Jonimiz senga bir boqib ko'rgach, axtargan har narsani senda ko'rdi, sendan topdi. Darmon ham sening orzuyingda so'ngsiz dartga giriftor bo'ldi"³².

Jaloliddin Rumiyning vujudidan chiqayotgan nafas emas ishq otashining tutuni ekan, desak mubolag'a bo'lmas. Faylasufning ilmiy va adabiy merosi g'oyat katta. G'azal, masnaviy va ruboiylari o'z ichiga oladigon "Devoni Kabir" (Ulug' devon) da uch mingdan ortiq she'r bor. Falsafiy-so'fiyona mushohadalar, ruhiyat dialektikasini kashf etib, insoning aqlini lol qoldiradigon teranlikda yozilgan "Masnaviya ma'naviy" (Ichingdagi ichingdadir) ham bir necha ming baytdan iborat.

Bundan tashqari "Maktubod", "Majolisu sab'a" (Yetti majlis), "Fixi ma fixiy" (Nimaikiy undadir-undadir) kabi otashin asrlar yozgan. Biroq Rumiyning asarlarining asl mohiyatini hamma ham tushunavermaydi, purhikmat so'zlarni yod olsalar ham, uning ortidagi haqni anglab yetishmaydi. Chunonchi, Rumiyning quydagi riyoyatiga o'xshab: "Bir podishoh o'g'lini hunarmandlar to'piga qo'shib qo'yibdi, ular bolaga

³² Jamoliddin Rumiylarning Yetti majlis (Majolisu sab'a). – T: "Yangi asr avlodi", 2019. – B. 37.

turli ilmlardan, jumladan, ilm-u nujumdan dars berishibdi. Shoh og'li butunlay axmoq bo'lgan holda, o'ziga o'rgatilgan narsalarni yaxshi egallab olibdi. Kunlarning birida podshoh o'g'lini imtixon qilmoq uchun hovuchiga uzugini berkitib, o'g'liga: “Bunda ne bor?” debdi. Bola: “Qo'lingizdagi dumaloq, sariq va ichi bo'sh narsadir” degach, podsho: “Alomatlarini to'g'ri ayting, endi ismini ayt” deb buyuribdi. O'g'il: “G'alvir bo'lsa kerak”, deb javob beribdi. Podshoh: “Olgan tahsiling sharofati ila meni hayron qoldirib, alomatlarini aniq ayting-u, lekin g'alvirning hovuchga sig'masligiga qanday qilib farosating yetmadi?” – debdi”³³.

Chunonchi, Rumiyni asarlarini tag mohiyatini anglab yetgan inson hayoti ravshanlashadi, nima uchun yaralgani, nima maqsad bilan umir o'tkazmog'ini tushunib yetadi.

Jaloliddin Rumiylar bir millat, bir jamiyat yoki bir zamonagagina taluqli bo'lmay, uni hamma uchun ham, hamma zamonlar uchun ham kerakli va qadrli.

Rumiyning asarlari atrofida g'oya bir oilaning farzandlaridek to'planishadi. Bununing uchun kishiga ma'lum bir tayyorgarlik, yuqori ruhiy va ma'naviy daraja zarur albatta. Ya'ni Rumiyni tushunish uchun u yoqqan gulxani, hech bo'lmaganda, bir uchquni uning ko'ngliga tushmog'i zarur, shunda u mohiyat asroridan voqib bo'lib borarkan, o'zini insob o'laroq his etadi. Dunyoga kelishdan muddao “...yo'lini qilib kun kechirish – yeb, ichib, nasl qoldirish” kabi yashashdangina iborat bo'lib bormay, yagona vosita-yu maqsad – ruhiy, demakki, insoniy ekanligini qalban anglash kerak. Mohiyatdan so'z ochib Rumiylar quyidagi savol- javobni keltiradi:

Dediki: “Onangni nechun o'ldirding?”

Dedi: “Unga yarashmagan bir ishni ko'rdim”.

Dediki: “Ammo onangni emas, yetti yod begonani o'ldirsang bo'lmasmidi?”.

Dedi: “Har kuni bittadan o'ldiraymi”³⁴.

³³ Жалолиддин Румий. Маснавия маънавий (Ичингдаги ичиндадир). – Т.: Шарқ, 1999. – Б. 33.

³⁴ Жалолиддин Румий. Маснавия маънавий (Ичингдаги ичиндадир). – Т.: Шарқ, 1999. – Б. 11.

Hazrat bu o'rinda inson gumrohligini tub sababi – nafs ekanligini aytadi. Demoqchiki: Onangni jinoyatiga asos bo'lgan nafsni jilovla, toki u tufayli har kuni har kim bilan ekalashishga o'rin qolmasin.

Rumiy hazratlari yashagan davrga ham 700 yil bo'lgan bo'lsada, lekin u hayotda mavjuday tuyiladi. Uning so'zlari, hikmatlari va rivoyarlari orqali inson o'zligini anglan yetishiga zamin hozirlaydi. Zero hazratning o'zlari tafakkurning har qanday mahdudligini yorib o'tishga qaratilgan keskir so'zlari bilan “insonning botini-hurriyat olami” ekanligini anglashga davat etadi va shunga undayveradi.

ФИО автора: Babayeva Zinnat

Sirdaryo viloyati Guliston shahar 11-umumta'lim
maktabi matematika fani o'qituvchisi

Название публикации: «UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA STOXAСТИKAGA
OID MASALALARINI YECHISH USULLARI»

Annotasiya: Ushbu maqolada maktabda kombinatorika va ehtimollar nazariyasiga oid masalalarni yechish usullari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kombinatorika, ehtimollar nazariyasi, maktab, o'quvchi, matematika

METHODS FOR SOLVING STOCKGASTIC PROBLEMS IN SECONDARY SCHOOL

Babayeva Zinnat
School № 11 Gulistan city
Sirdarya region, teacher

Abstract: this article describes methods for solving problems of combinatorics and probability theory in school.

Keywords: combinatorics, probability theory, school, student, mathematics

Matematika insoniyat tarixida turli hayotiy masalalarni yechishda azaldan qo'llanib kelingan. Insonning amaliy ehtiyojlari bilan bog'liq sodda hisoblashlar va o'lchashlar bajarilgan. Ob'ektlarni tanlash va ularni ma'lum tartibda joylashtirish kabi matematik masalalar har doim insonni qiziqtiradigan sohalardan hisoblangan. Matematikaning berilgan ob'ektlardan ma'lum shartlarni qanoatlantiruvchi kombinatsiyalar tuzishni o'rgatuvchi bo'limiga kombinatorika deb ataladi. Kombinatorika yordamida o'rganilayotgan hodisalarning matematik modeli tuziladi. Ma'lumki, hodisa ehtimolini topish matematik formulalar bilan ifodalanadi. Bu esa biror o'rganilayotgan jarayonning (hodisaning) matematik modelidir. Hodisa ehtimolini o'rganishda, avvalo, kombinatorika tushunchasini kiritish zaruriyati tug'iladi. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanini o'rganishda kombinatorika masalalari o'quvchilarni bu fanlarga qiziqtiradigan asosiy motivlardan hisoblanadi.

Kombinatorika elementlari maktab matematika kursida avvallari (bunda kombinatorika elementlari faniga o'quvchini qiziqtirish uchun yo'naltirilgan) ham

o'qitilgan. Biroq o'quv dasturlarida kombinatorika elementlarini kasb o'rganishda matematik tatbiqlar, ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanlari uchun asos sifatida qaralmagan. Shu boisdan keyinchalik kombinatorika elementlari maktabda o'qitilmagan. Yangilangan ta'lim tizimimizda matematikaning yangi mazmuni yaratilishi va uni o'rganish uchun zamonaviy usullarini qo'llanilishi talab qilinmoqda. Kombinatorika tarixiga nazar tashlasak, bir necha ming yil avval Xitoyda sehrli kvadratlar tuzish, qadimgi Yunonistonda figurali sonlar nazariyasini tuzish masalasini o'rganishgan. Keyinchalik shashka, karta, shoshqol, domino kabi o'yinlar kombinatorik masalalarni vujudga keltirgan. Kombinatorika masalalari Samarqanddagi Ulug'bek maktabining taniqli matematigi G'iyosiddin Jamshid Koshiy, X asrda yashab ijod etgan Umar Hayyom, keyinchalik Yevropa olimlari jumladan, B. Paskal, J. Kordano, G. Leybnits, Ya. Bernulli, P. Ferma, L. Eyler va boshqa olimlarning ishlarida uchraydi. XVII asrda kombinatorika ehtimollar nazariyasining yaratilishi bilan bog'liq holda mustaqil fan sifatida yuzaga keldi.

Kasb–hunarni to'g'ri tanlash maqsadida ehtimollar nazariyasi va matematik statistika fanlari dunyoning rivojlangan barcha davlatlaridagi maktablarida o'rganiladi. Hozir respublikamiz ta'lim tizimidagi umumta'lim maktablarida ham kombinatorika elementlari o'rganilmoqda. Ushbu maqolada kombinatorik masalalarning yechish usullari ko'rsatilgan.

Kombinatorikada nima o'rganiladi? Kombinatorik harakterga ega bo'lgan masalalarni mumkin bo'lgan barcha variantlar sonini hisoblashda «nechta?» yoki «necha xil usulda?» kabi savollarga javob berish talab qilinadi.

Kombinatorikaga oid quyidagi masalalarni ko'rib chiqaylik.

1-masala. Gullola, Sanobar, Karim, Olim, Madina va Voris a'lo baholarga o'qiydi. Maktab ma'muriyati a'lochilar uchun sovg'a tarzida konsertga 4 ta chipta olib keldi. Shu chiptalar a'lochilar uchun necha usulda taqsimlanishi mumkin.

O'quvchilar: 1 – Gullola, 2 – Sanobar, 3 – Karim, 4 –Olim, 5 – Madina, 6 – Voris ;
 (1,2,3,4), (1,2,3,5), (1,2,3,6), (1,2,4,5), (1,2,4,6), (1,2,5,6), (1,3,4,5), (1,3,4,6),
 (1,3,5,6), (1,4,5,6), (2, 3,4,5), (2,3,4,6), (2,3,5,6), (2,4,5,6), (3,4,5,6).

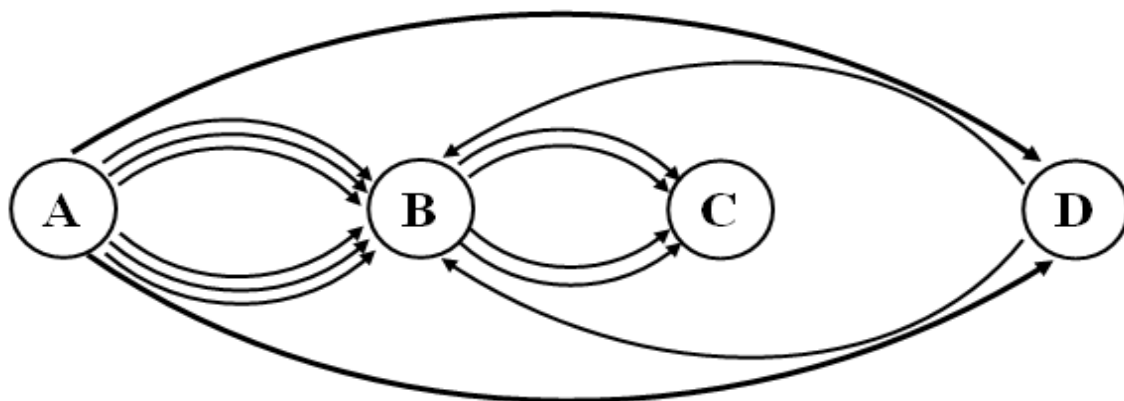
$n = 6$, $m = 4$.

$$C_n^m = \frac{n!}{m! \cdot (n - m)!} = \frac{6!}{4! \cdot (6 - 4)!} = \frac{6!}{4! \cdot 2!} = \frac{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 5 \cdot 6}{1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 \cdot 1 \cdot 2} = \frac{5 \cdot 6}{1 \cdot 2} = \frac{30}{2} = 15 .$$

Javob: 15 usulda taqsimlanishi mumkin .

2-masala. Sehrli mamlakatda to'rtta shahar bor: A, B, C va D. A shahardan B shaharga 6 ta yo'l boradi, B shahardan C shaharga esa – 4 ta yo'l. A shahardan D

shaharga 2 ta yo'l, D shahardan B shaharga ham 2 ta yo'l boradi. A shahardan C shaharga necha usulda borsa bo'ladi?

A dan B ga 6 ta yo'l, B dan C ga 4 ta yo'l, A dan D ga 2 ta yo'l,
D dan B ga 2 ta yo'l, A dan C ga necha xil yo'l bilan borsa bo'ladi?

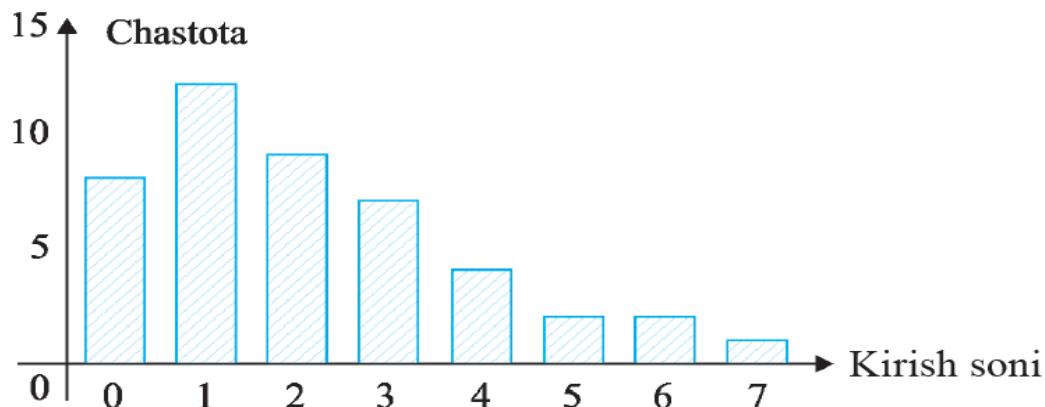
- 1) $A \rightarrow B \rightarrow C$ yo'nalishda, $6 \cdot 4 = 24$;
- 2) $A \rightarrow D \rightarrow B \rightarrow C$ yo'nalishda, $2 \cdot 2 \cdot 4 = 16$;

Jami $24 + 16 = 40$.

Javob: A dan C ga 40 xil yo'l bilan borish mumkin.

Эҳтимоллар назарияси ва статистига оид мисолларни кўриб чиқайлик.

3-masala. Marketolog tasodifiy ravishda tanlangan insonlardan “Siz shu haftada necha marta do‘konga kirdingiz?” degan savol bilan murojaat qildi va so‘rovnoma natijalarini quyidagicha tasvirladi:

- a) So‘rovnomada nechta kishi ishtirok etdi?
- b) Qaysi varianta eng ko‘p uchradi? Qanday xulosaga kelsa bo‘ladi?
- c) Necha kishi bu hafta do‘konga kirmagan?
- d) Do‘konga 3 martadan ko‘proq kirgan kishilar necha foiz?
- e) Chastotalar jadvalini tuzing.

Yechish:

a) $n = 8 + 12 + 9 + 7 + 4 + 2 + 2 + 1 = 45$, 45 kishi;

b) eng ko'p uchragan varianta 1;

xulosa: bir haftada 15 odamdan 4 tasi bir marta do'kongakiradi.

c) bu hafta 8 kishi dokonga kirmagan;

d) 3 martadan ko'p kirganlar $4 + 2 + 2 + 1 = 9$

bu esa kishilarning 20 % ini tashkil etadi.

e) Chastotalar jadvali:

Dokonga kirganlar soni	Chastota	Nisbiy chastota
0	8	$\frac{8}{45}$
1	12	$\frac{4}{15}$
2	9	0,2
3	7	$\frac{7}{45}$
4	4	$\frac{4}{45}$
5	2	$\frac{2}{45}$
6	2	$\frac{2}{45}$
7	1	$\frac{1}{45}$
Jami:	45	

4-masala. Samandar maktabga avtobusda qatnaydi. 30 kun mobaynida u o'zi chiqqan avtobusdagi yo'lovchilar sonini sanadi va quyidagi ma'lumotlarni hosil qildi:

17	25	32	19	54	30	22	15	38	8
21	29	37	25	42	35	19	31	26	7
22	11	27	44	24	22	32	18	40	29

a) 0 – 9, 10 – 19, ... , 40 – 49 oraliqlarga mos chastotalar jadvalini tuzing.

b) Necha kunda avtobusga 10 nafardan kamroq yo'lovchi chiqqan?

c) 30 nafardan ko'proq yo'lovchi chiqqan kunlar necha foiz?

d) Ustunli diagramma, poligonni chizing.

f) Qaysi oraliqda eng ko'p yo'lovchi chiqqan?

a) chastotalar jadvali:

oralig	0 – 9	10 – 19	20 – 29	30 – 39	40 – 49	50 – 59
chastota	2	6	11	7	3	1
Nisbiy chastota	0,067	0,200	0,367	0,233	0,133	0,033

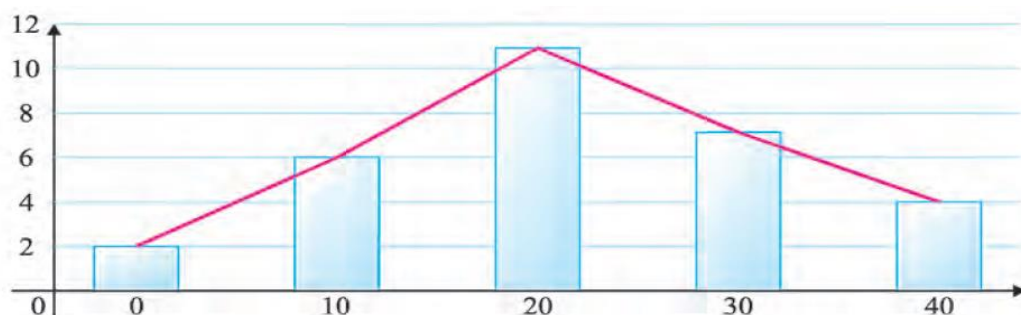
b) 2 kunda 10 nafardan kam yo‘lovchilar chiqqan;

c) 30 nafardan ko‘p chiqqan kunlar: $7 + 3 + 1 = 11$

$$\frac{11}{30} \cdot 100 \% = 36\frac{2}{3} \%,$$

$$Javob: 36\frac{2}{3} \%.$$

d) Ustunli diagramma, poligoni:

f) eng ko‘p chiqqan yo‘lovchilar oralig‘i 20 – 29 .

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida ob’ektlarni tanlash va ularni ma’lum tartibda joylashtirish bilan shug‘ullanishiga to‘g‘ri keladi. SHunday ekan, maktabda o‘quvchilarga kombinatorikaning boshqa fan sohaları bilan bog‘liqligini ham ko‘rsatib o‘tish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar / References

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi № 187- sonli Qarori.
2. M.A. Mirzaahmedov, Sh.N. Ismailov, A.Q. Amanov, B.Q.Xaydarov, Matematika 11, darslik, Toshkent, 2018.

ФИО автора: *Mamasidiqov Fazliddin Muzaffar o'g'li*

Namangan Davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Название публикации: «O'ZBEK O'G'LONI - FAYZULLA XO'JAYEV»

Annotatsiya: Ilmli, o'z zamonasining bilimdoni, siyosatdon va madaniyatli, o'z tarixini yaxshi bilgan inson bo'lgan O'zbek o'g'loni Fayzulla Xo'jayev savdogar oilasida tug'ulganligi uchun har tomonlama yaxshi tam'minlangan, merosini ilmga yaxshilikka sarf etgan.

Kalit so'zlar: “Yosh buxoroliklar”, “Yosh buxorolik inqilobchilar”, BXSР tashqi ishlar, harbiy ishlar, ichki ishlar noziri, mehnat va mudofaa kengashi raisi, O‘zSSR MIK a’zosi.

Fayzulla Xo‘jayev XX asr birinchi yarmida xalqimizning eng mashhur davlat va jamoat arbobi sifatida tarix sahifalaridan o‘rin egallagan. Ammo uning hayoti ham faoliyati singari ziddiyatli va murakkabli kechgan.

Fayzulla Xo‘jayev haqida ko‘pchilik biladi, faqat uning tarjimai holiga doir muhim bir dalilni keltirib o‘tmoqchiman: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivida 1925 yilda Fayzulla Xo‘jayev shaxsan o‘z qo‘li bilan rus tilida to‘ldirilgan bir qancha anketalardan iborat hujjat saqlanib kelgan. Ushbu nodir hujjat muqovasida “O‘zSSR MIK a’zosi Fayzulla Ubaydullayevich Xo‘jayevning shaxsiy ishi” deb yozilgan. Fayzulla Xo‘jayev yashil siyohda to‘ldirilgan anketalarining birida u 1912 yil 16 yoshdan boshlab Buxorodagi siyosiy jarayonlarda faol qatnashganligi va inqilobiy “Yosh buxoroliklar” firqasi a’zosi ekanligi qayd etadi. Mazkur “ish”dagi qizil siyoh bilan to‘ldirilgan boshqa bir anketada u 1913 yildan boshlab “Yosh buxorolik inqilobchilar” firqasi Markaziy Qo‘mitasining a’zosi bo‘lganligini ham yozadi (O‘zbekiston MDA, 86-fond, 1-ro‘yhat, 1934 ish, 6-8-varaqlar).

Haqiqatan ham qisqa muddat ichida yosh Fayzulla Buxorodagi jadidchilik harakatining asosiy rahbarlaridan biriga aylangan. U 1918 yil yozida Moskvaga jo‘naydi. Yo‘lda oq gvardiyachilar uni ushlab, hibsga oladi. Dutovning buyrug‘i bilan

u Orenburgda 4 oy qamoqda yotadi. O‘lim jazosiga hukm qilingan Fayzulla Xo‘jayev do‘stlarining yordami bilan qamoqdan qochishga muvaffaq bo‘ladi.

Fayzulla Xo‘jayev 1918 yil oktyabridan 1920 yilning yanvar oyigacha Moskvada bo‘lib, “Yosh buxoroliklar” firqasi Markaziy Qo‘mitasi Moskva komiteti raisi bo‘lib ishlaydi. U Moskvada Sovet hukumatining raisi V.I.Lenin va uning safdoshlari Stalin, Kalinin, Frunze, Rudzutak, Eliyeva bilan ko‘p muloqotda bo‘ladi. 1920 yil yanvarida Toshkentga keladi va yangi tashkil topgan inqilobchi “Yosh buxoroliklar” firqasining Toshkentdagi Turkiston byurosi raisi bo‘lib ishlaydi. 1920 yil yozida Buxoro amirligida siyosiy vaziyat juda keskinlashadi. 25 avgustda Turkiston fronti qo‘mondoni M.Frunze Buxoroga xujum uyushtirib, 1920 yil 2 sentyabrda Buxoro shahrini egallaydi va bu qadimiy kent qizil armiya tomonidan talanadi. Amirning xazinasini M.Frunze va V.Kuybishevning ko‘rsatmasi bilan Moskvaga jo‘natiladi.

Tadqiqotchilar arxividagi manbalar Buxorodan hammasi bo‘lib ikki eshelonda (har bir eshelonda 14 tadan vagon bo‘lgan) oltin va qimmatbaho buyumlar olib ketilganligi yozilgan. Bu boyliklarning umumiy qiymati o‘sha paytdagi narx bilan taxminan 77 million tilla so‘mdan iborat bo‘lgan. Bu mablag‘ni hozirgi bahoga chaqadigan bo‘lsak, taxminan 80 milliard dollarni tashkil qiladi.

Fayzulla Xo‘jayev boshchiligidagi yosh buxorolik jadidlar Buxoroni yevropacha andozadagi rivojlangan davlat darajasiga ko‘tarish, bu yerda demokratik tuzum va huquqiy jamiyat qurish uchun intiladi. Shuning uchun u 1920 yil 14 sentyabrda xalq demokratik hokimiyati sifatida tuzilgan Buxoro Xalq Sovet Respublikasi (BXSR) ning tashkilotchilaridan edi. Fayzulla Xo‘jayev bu respublikaning Buxoro xalq nozirlar sho‘rosi raisi sifatida faoliyat boshlaydi. Umuman, 1920-1924 yillarda Fayzulla Xo‘jayev BXSR tashqi ishlar, harbiy ishlar, ichki ishlar noziri, mehnat va mudofaa kengashi raisi kabi mas’ul lavozimlarda ishlaydi (O‘zbekiston MDA, 86-fond, 1-ro‘yhat, 1934-ish, 9-varaq).

Fayzulla Xo‘jayev davlat va jamoat arbobi bo‘lish bilan birga mohir diplomat edi. U Eron, Turkiya, Afg‘oniston, Ozarbayjon kabi sharq davlatlaridan tashqari G‘arb

mamlakatlari Angliya, Germaniya, shuningdek, Yaponiya bilan diplomatik aloqalar o'rnatishga katta kuch-g'ayrat sarfladi. Buxoro bilan Germaniya o'rtasida madaniy va iqtisodiy hamkorlik yo'lga qo'yilib, savdo-sotiq avj oldirilgan. Fayzulla Xo'jayev 1922 yil oktyabr-noyabr oylarida Germaniyada bo'lib, turli banklar va kompaniyalar bilan shartnomalar tuzgan. Shu vaqtga kelib u nemis tilini juda puxta bilgan. U talabalarni xorijga jo'natib, o'qitishning tashabbuskorlaridan biri bo'lgan. Fayzulla Xo'jayev, Fitrat, Mukammil Burhonovning tashabbusi bilan 100 ga yaqin turkistonlik talaba BXSР hukumati hisobidan Germaniyada, o'nlab talabalar Turkiya va boshqa davlatlarda o'qishgan. 1920 yil yozida Buxoro amirligida siyosiy vaziyat juda keskinlashadi. 25 avgustda Turkiston fronti qo'mondoni M.Frunze Buxoroga xujum uyushtirib, 1920 yil 2 sentyabrda Buxoro shahrini egallaydi va bu qadimiy kent qizil armiya tomonidan talanadi. Amirning xazinasi M.Frunze va V.Kuybishevning ko'rsatmasi bilan Moskvaga jo'natiladi.

Tadqiqotchilar arxividagi manbalar Buxorodan hammasi bo'lib ikki eshelonda (har bir eshelonda 14 tadan vagon bo'lgan) oltin va qimmatbaho buyumlar olib ketilganligi yozilgan. Bu boyliklarning umumiy qiymati o'sha paytdagi narx bilan taxminan 77 million tilla so'mdan iborat bo'lgan. Bu mablag'ni hozirgi bahoga chaqadigan bo'lsak, taxminan 80 milliard dollarni tashkil qiladi.

Fayzulla Xo'jayev boshchiligidagi yosh buxorolik jadidlar Buxoroni yevropacha andozadagi rivojlangan davlat darajasiga ko'tarish, bu yerda demokratik tuzum va huquqiy jamiyat qurish uchun intiladi. Shuning uchun u 1920 yil 14 sentyabrda xalq demokratik hokimiyati sifatida tuzilgan Buxoro Xalq Sovet Respublikasi (BXSР) ning tashkilotchilaridan edi. Fayzulla Xo'jayev bu respublikaning Buxoro xalq nozirlar sho'rosi raisi sifatida faoliyat boshlaydi. Umuman, 1920-1924 yillarda Fayzulla Xo'jayev BXSР tashqi ishlar, harbiy ishlar, ichki ishlar noziri, mehnat va mudofaa kengashi raisi kabi mas'ul lavozimlarda ishlaydi (O'zbekiston MDA, 86-fond, 1-ro'yhat, 1934-ish, 9-varaq).

Fayzulla Xo'jayev davlat va jamoat arbobi bo'lish bilan birga mohir diplomat edi. U Eron, Turkiya, Afg'oniston, Ozarbayjon kabi sharq davlatlaridan tashqari G'arb

mamlakatlari Angliya, Germaniya, shuningdek, Yaponiya bilan diplomatik aloqalar oʻrnatishga katta kuch-gʻayrat sarfladi. Buxoro bilan Germaniya oʻrtasida madaniy va iqtisodiy hamkorlik yoʻlga qoʻyilib, savdo-sotiq avj oldirilgan. Fayzulla Xoʻjayev 1922 yil oktyabr-noyabr oylarida Germaniyada boʻlib, turli banklar va kompaniyalar bilan shartnomalar tuzgan. Shu vaqtga kelib u nemis tilini juda puxta bilgan. U talabalarni xorijga joʻnatib, oʻqitishning tashabbuskorlaridan biri boʻlgan. Fayzulla Xoʻjayev, Fitrat, Mukammil Burhonovning tashabbusi bilan 100 ga yaqin turkistonlik talaba BXSР hukumati hisobidan Germaniyada, oʻnlab talabalar Turkiya va boshqa davlatlarda oʻqishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Buxoro tarixi sahifalari. Buxoro, 1998.
2. Buxoro Sharq durdonasi. T., "Sharq", 1997.
3. Validiy. Boʻlinganni boʻri yer. Turkiston xalqlarining milliy mustaqillik uchun kurashi tarixidan xotiralar.-T., "Adolat", 1997.
4. Vamberi X. Buxoroyohud Movarounnahr tarixi. T.. 1991.
5. Vahobov M. Oʻzbek sotsialistik millati. T., 1960.
6. Геродот. история в девятих книгах. Перевод и примечания Г.А. Стратановского.Л 1972.
7. Голованов А.А. Крестьянства Узбекистана: Эволюция социального положение 1917—1937 гг. Т., Фан", 1992.
8. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. М., 1967.
9. Гумилев Л.Н. Эфталиты и их соседи в IV в. -ВДИ, 1959. № 1.
10. Дандамаев М.А. Политическая история Ахемейдской державы. М., 1985.
11. Дандамаев М.А. Луконин В.Г. Культура экономика древнего Ирана М., 1980.

12. Дьяконов И.М. История мидии от древнейших времен до конца IV. В до н. Э М-л 1956.

13. Дьяконов И.М. Восточный Иран до кира в кн «История Иранского государство». 1971

14. Jadidchilik islohot yangiilanish, Mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash (Turkiston va Buhoro Jadidchiligi tarihiga yangi chizgilar). Davriy to'plam №1,-T "Sharq", 1999.

ФИО автора: *Mamasidiqov Fazliddin Muzaffar o'g'li*

Namangan Davlat universiteti 3-bosqich talabasi

Название публикации: «MUNCHOQTEPA YODGORLIGI - QADIMGI ARXEOLOGIK YODGORLIK»

Annotatsiya: Hurmatli birinchi prezidentimiz I. A. Karimovning — "Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q" nomli asarida olg‘a surilgan g‘oyalar o‘zbek xalqi va uning davlatchilik tarixining ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha dasturilamal bo‘lib xizmat qilmoqda — O‘zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi... Haqqoniy tarixni bilmasdan turib esa

o‘zlikni anglash mumkin emas... Davlatimiz, millatimizning haqqoniy ilmiy tarixini yaratish keng jamoatchiligimiz uchun g‘oyat muhim va dolzarb masalaga aylanishi lozim.

Kalit so'zlar: Munchoqtepa, Balandtepa, Temirqasmoqtepa, Ayritom, kulolchilik, to‘qimachilik, dehqonchilik, chorvachilik, ovchilik, hunarmandchilik, yog‘och, sopol idishlar, savatlar, ro‘zg‘or buyumlari.

Qadimgi Pop shahri hozirgi Sang qishlog‘i o‘rnida miloddan avvalgi III va II asrlar oralig‘ida mavjud bo‘lganligi qayd etiladi. Munchoqtepa yodgorligi Pop shahri yoxud qo‘rg‘oni qachon va qayerda bo‘lganligini aniqlashda imkon bermoqda. Binobarin Pop shahri milodning boshlarida Sirdaryoning o‘ng sohilida hozirgi G‘ovasoyning eng so‘lim joylaridan birida vujudga kelganligi ma‘lum bo‘lmoqda. Pop hududida butun dunyoga mashhur Munchoqtepa yodgorliklari - qadimgi arxeologik yodgorliklar majmuasi joylashgan. Hattoki, Munchoqtepa (Pop) materiallari O‘zbekiston Davlat tarixi muzeyida va 2002-yilda Yaponiyaning Tokio, Kioto shaharlarida namoyish etildi. Umumiy Munchoqtepa yodgorliklari Namangan viloyati, Pop shahridan 2 km janubda, Sirdaryo bo‘yida joylashgan. U Munchoqtepa, Balandtepa, Temirqasmoqtepa kabi qadimiy yodgorliklardan iborat. Hozirgi kunda

Balandtepa va Munchoqtepa arxeologik yodgorligining bizgacha saqlanib qolgan shahriston qismi umumiy yer maydoni 33,4 gektarni tashkil etadi. Arxeologik qazishmalarga ko'ra, Balandtepa (I–VIII asrlar), Temirqasmoqtepa shahar xarobalari, Munchoqtepa esa shahar qabristoni (I–VIII asrlar) hisoblanadi. 455

Balandtepada Namangan viloyat o'lkashunoslik muzeyi xodimlari I. Malenkov va A. Shlezlar izlanishlar bilan shug'ullandilar Arxeologik qidiruv ishlari esa, 1946-1948 va 1950-1952-yillar A.N. Bernshtam rahbarligida Ayritom, Munchoqtepa, Balandtepa yodgorliklarida olib borildi. Munchoqtepada M.E. Voronets arxeologik qazishmalar olib bordi va qazishma natijalariga ko'ra Balandtepa X-XI asrlarga oid shahar xarobasi deb aniqladi. Shunday xulosaga A.N. Bernshtam ham kelib, hozirgi Pop shahri yaqinida taxminan 12 kv.km maydonda yirik shahar qad ko'targanligini e'tirof etgan. Arxeolog Inqilob Axrorov ham Balandtepada ayrim arxeologik kuzatuv ishlarini olib borgan. Akademik Ya. G'ulomov rahbarligidagi Farg'ona arxeologik otryadi a'zolari Farqiz, Munchoqtepa kabi antik davr shahar xarobalari bilan tanishadilar. 1983-yilda M. X. Isomiddinov Balandtepada tadqiqot ishlari olib borib, yodgorlik tarhini oldi va kichik qazuv ishlari o'tkazdi. Bu yodgorlikni Farg'ona tarixini va madaniyatini o'rganishdagi muhim ahamiyatli bo'lib, 1987-yilda Axsikent otryadining moliyaviy yordami bilan ushbu yodgorliklarda arxeologik qazishma ishlari boshlandi. 1987–1994-yillari davomida bu yodgorliklar majmuasida ilmiy qidiruv ishlari olib borildi.

Asosiy e'tibor Pop shahrining tarixi bilan bog'liq yodgorliklarni o'rganishga qaratildi. Asosan qazishma ishlari Balandtepada o'tkazildi. Yodgorlik to'rtburchak shaklli tarhga ega, balandligi ba'zi joylarda 13 metrgacha boradi. Yodgorlikning uchdan birini, ayniqsa arkning katta bo'lagini Sirdaryo yuvib ketgan, ammo uning saqlanib qolgan qismining rel'yefida uning ark ekanligi kuzatiladi. Natijada bizga shahar tuzilishining quyidagi tarkibiy bo'laklari ma'lum bo'ldi:

Ark - Balandtepaning janubiy-sharq tomonida joylashgan, deyarli yarmi buzilib ketgan tepa holida saqlangan. Shahriston (yoki ichki shahar) - Balandtepaning shimol va shimoliy-g'arb tomonida saqlangan, ammo uning shimol, g'arb va janub tomonlari

buzilib ketgan. Ark bilan shahriston o'rtasidagi qadimgi xandaq o'rnida hozir chuqur jarliklar paydo bo'lgan. Rabod (yoki tashqi shahar) - Balandtepadan shimol va g'arbdagi hudud, uni mahalliy aholi Munchoqtepa - Ayirtom shahri, Temirqasmoqtepa deb ham yuritadi. Shaharning bu qismidan o'rta asrlarga oid materiallar borligi aniqlangan. 1987–1994-yillarda Munchoqtepa yodgorliklari qabristonida ilmiy-qidiruv ishlari olib bordi. Qadimgi qabriston Sirdaryoning o'ng qirg'og'ida, hozirgi Pop shahridan 1,5-2 km janubi - g'arbda joylashgan. Ammo qabristonning ustki qismida uning mozorligini bildiruvchi biror tashqi belgi saqlanmagan. Qabrlar ustiga uyulgan tuproq uyumi davr o'tishi bil an tekislanib, uning maydonidan xo'jalik maqsadlarida foydalanilgan. Faqat bizgacha ikki shimoliy sharqiy va janubiy-g'arbiy tepaliklarida qabriston saqlanib qolgan. Ular shartli ravishda Munchoqtepa I, II deb nomlandi.

Munchoqtepa I da yakka holda ko'milgan qabrlar, Munchoqtepa II da esa tabiiy tepa bag'rida qurilgan sag'analar, V-VIII asrlarga oid yer osti xilxonalari kavlab ochildi aniqlandi. Ularni bunyod etishda loy, g'isht, yogoch kabi qurilish materiallaridan foydalanilmagan. Yer osti sag'analari ustida ostadon va xumga solib jasadlarni ko'mish bilan bog'liq qabrlar ham qayd etildi. Demak, Munchoqtepa yodgorliklaridan topilgan buyumlar ko'hna farg'onaliklarning xo'jalik yuritish, turmush tarzi va eng asosiysi islomga qadar mavjud bo'lgan dafn marosimlari xususida muhim ma'lumotlar beradi. Yer ostiga qurilgan sag'analar noyob muhandislik–quruvchilik inshooti namunasidir. Bu yerdan topilgan noyob topilmalarning xalqimiz tarixini o'rganishdagi ulkan ahamiyatini hisobga olib, ularni saqlash uchun Pop shahrida arxeologiya muzeyi tashkil etilgan. 1987 – 1989-yillarda Munchoqtepadan topilgan nodir ashyolar jahonshumul tarixiy va arxeologik ahamiyatga ega bo'lib, Munchoqtepa —Buyuk Ipak yo'li— xalqaro ekspeditsiyasi xaritasiga kiritildi. Munchoqtepa yoxud Pop sag'anasi (ba'zan Danu dafinasi deb nomlangan xazina) o'chog'ini topish shundan ro'y berdi. Bu yerda 1987-yildan akademik A. Asqarovning umumiy rahbarligida ish boshlangan. 1989-yil may oyi oxirlarida Respublika Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy xodimi

Boqijon Matboboyev boshliq Namangan Arxeologiya ekspeditsiyasining Pop otryadi xodimlari shu tepalikning shimolida 457 joylashgan ikkinchi tepalikda V-VI asrlarga oid qabristonda qazish ishlarini olib borayotgan paytda tasodifan tashlama suvlar ta'sirida paydo bo'lgan yonbag'irdagi jarlikda xom g'ishtdan tiklangan devorlar iziga duch keladilar. So'ngra bu tepalikda ham qazish ishlari boshlanadi. Ichki devorda na g'isht, na boshqa biron qurilish ashyosi ishlatilmagan bu sag'analar lahm qilib qo'yilgan.

Bir yarim ming yil muqaddam dafn etilgan murdalar ehtiyotkorlik bilan olib chiqildi. Munchoqtepa turkumidagi shimoliy-sharqiy tepalikning markazida 1987 yili qazishma boshlanib, bu joy Munchoqtepa I deb belgilandi. Dastlab ushbu maydonda 6 ta, 1988 yili esa 8 ta qabr, hammasi bo'lib 14 ta qabr ochib o'rganildi. Yakka holda qo'yilgan qabrlarni o'z tuzilishi va xususiyatlariga ko'ra ikkiga bo'lish mumkin:

1. O'ra shaklidagi go'rlar
2. Yorma shaklidagi go'rlar

Bu har ikki xil go'rlar joylashuvida ayricha bir o'ziga xoslik kuzatilmadi. Ya'ni o'ra go'rlar va yorma go'rlar aralashtirilib qo'yilavergan. Umuman olganda Munchoqtepa I qabristonida 14 ta yakka tartibda ko'milgan qabrlar o'rganildi. Ulardan 9 tasi oddiy go'r va 5 tasi yorma go'r (ayvonli lahad). Qabristonning yuqori qatlamlari buzilgani uchun, go'rlar ustida dafn inshootlari bo'lgan bo'lmagani haqida biror fikr aytish mushkul. 1988 – 1989-yillari Munchoqtepa II da sakkizta yer osti sag'ana kovlab ochildi. Sag'analar va ularga tutash joylashgan qabriston o'rtasini keyinchalik suv yuvib jarlik hosil bo'lgan. Er osti sag'analari unchalik baland bo'lmagan tabiiy tepalikda, uning shimoliy-g'arb yonbag'iri bo'ylab tizilib joylashgan. Bu joydan 9 ta sag'ana topilib o'rganildi. Munchoqtepadagi sag'analar va ularga qo'yilgan qamish tobutlar ko'p xususiyatlariga ko'ra boshqa joydagilardan farq qilardi. Avvalo ta'kidlamoq lozimki, sag'analar va topilmalar hammasi ham birdek saqlanmagan.

Ma'lum bo'lishicha, sag'anada jami 47 ta tobut qo'yilgan, tobutlar har bir murdaga moslab qilib yasalgan. Ushbu sag'ananing o'zi yer ostida qurilgan bo'lib balandligi 2 metr, maydoni 15 kvadrat metrni tashkil qiladi. Qamish tobutlar

topilishining o'zi noyob hodisa bo'lib, shu kungacha bunday tobutlar topilmagandi. Tobutlarning o'lchamlari esa har bir marhumning bo'yiga qarab tayyorlanganligini ko'ramiz. Qamish tobutlar ichida eng uzun tobut 2,20 sm ga teng bo'lib, sag'ana ichiga yonma-yon qilib terib chiqilgan. Joy qolmagan taqdirda qavat qavat qilib terilgan. Marhumni qamish tobutga egnidagi libosi bilan chalqancha qo'yilgan, ba'zilarining yuziga ipak parda yopilgan. Bunday rasmlar ham noyob bo'lib, Xitoyning Sinyasizyan tumanida uchragani ma'lum. Shu bilan birga, qamish tobutlar yoniga marhumning u dunyoda yashashi uchun kerakli bo'lgan barcha narsalari va kasbi-koriga tegishli buyumlar bilan dafn etilganligining guvohi bo'ldik. Sag'ana ichidan topilgan buyumlar orasida asosan yog'och, sopol idishlar, savatlar va ro'zg'or buyumlari olindi. Bundan tashqari, sag'anaga aloqasi bo'lmagan ikkita qabr ochilganda, ularning birida odam suyaklari katta xum shaklidagi qozonga solib ko'milgan bo'lsa, ikkinchisi to'rt burchakli maxsus sopol idish – ostadonga solib dafn etilganligi aniqlandi. Bunday odat Zardushtiylik diniga xos bo'lib Farg'ona vodiysida uning izlari VII asrdan boshlab uchraydi. Bu topilmalar esa VIII – IX asrlarga oid edi. Zardushtiylarning urf-odatiga ko'ra murda maxsus joylarga qo'yildab yiritqich qushlarga yedirilgan. Etdan tozalagandan keyin esa suyaklar ostodonlarga solinib dafn etilgan. Topilmalar bu erda odamlarning kulolchilik, to'qimachilik, dehqonchilik, chorvachilik, ovchilik, hunarmandchilik, poyafzal tikish bilan shug'ullanganlaridan ham dalolat beradi. Shuningdek topilmalar orasida uchragan to'qimachilik usulida to'qilgan va ishlov berib bo'yalgan mato VII asrga oid emas, balki II–III asrlarga taalluqli ekanligini Xitoylik arxeolog mutaxassis olimlar tomonidan aniqlanib, dunyo olimlari tomonidan tan olindi. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Arxeologiya instituti ilmiy xodimi B.Matboboev Xitoy Xalq Respublikasida bo'lib o'tgan Xalqaro anjumanda namoyish etdi. Ushbu noyob matoning nomi hozirgi tilda parcha atalib, uning vatani O'zbekiston ya'ni Pop hunarmandlarining mahsuloti ekanligi fanda o'z isbotini topdi. Mustaqillik yillarida yurtimiz hududidagi kichikroq arxeologik ob'ektlarda ham izlanishlar olib borildi. O'zbekiston arxeologiyasida o'z o'rniga ega bo'lgan yodgorliklar guruhi shakllanadi. Quyida ana shunday arxeologik yodgorliklardan keltirib o'tamiz. Umuman Shimoliy

Fargʻona hududida koʻplab uchraydi. Norin tuman Haqqulobod shahrining gʻarbida Yaydoq qishlogʻi hududida joylashgan. Yodgorlik asosan antik va ilk oʻrta asrlarga oitdir. Yodgorlikning umumiy saqlanib qolgan maydoni 5,85 gektardan iborat.

Namangan-Haqqulobod katta avtomobil yoʻlidan 300-400 metrilar shimolda joylashgan. Dastlab 1981-yilda arxeolog M.K.Isomiddinov, 2003-yilda arxeologlar F.Maqsudov va S.Ashirovlar, 2005-yilda A.Anorboyev va Sh.Nasriddinovlar tomonidan qayta ilmiy-tadqiqot ishlari olib borildi. Yodgorlik asosan toʻrt burchak shaklida boʻlib, mudofa devorlari bilan oʻralgan. Asosan janubiy va gʻarbiy devorlari orasida minora qoldiqlari aniq bilinib turibdi. Sharqiy devori esa anchagina buzilgan.

Shaharni uchta darvoza oʻrinlari aniqlandi. Ularning biri sharqiy devorda, ikkinchisi shimoliy gʻarbiy uchinchisi janubiy devorda joylashgan. Ark yuqoriga koʻtarilgan boʻlib, shaharning boshqa qismidan aniq ajratib turadi. Shahar hududida ikkita maydoncha aniq qoʻrinadi. Ularning biri shimoliy gʻarb qismida, yaʼni shimoliy gʻarb darvozasi atrofida, ikkinchisi shaharni sharqiy sharqiy qismida sharqiy devorga paralel ravishda choʻzilib ketgan. Bu ikki maydoncha oʻrtasida uncha katta boʻlmagan yashash joylari joylashgan boʻlib, ular bir biriga koʻchalar orqali birlashgan. Shaharning qolgan qismlarida odatdagi yashash joylari xoʻjaliklar joylashgan boʻlgan. Bu joylarning qoldiqlari uncha katta boʻlmagan tekis balandliklardan iborat. Shahar huddudida antik va oʻrta asrlarga oid juda koʻplab qurilish va sopol siniqlari uchraydi, undan tashqari tosh yorgʻochloqlar, shuningdek somoniylar davriga oid sopollar ham uchrab turadi. Faqatgina shaharning ark qismida, asosan uning shimoliy qismida shaharning quyi qatlamlari haqida hulosal olish arxeologik qidiruv ishlarini olib maqsadga muvofiq boʻlar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yusupov I., Mirzaliyev E. Namangan shahri tarixidan lavxalar - Namangan, 2010.

2. Abdullayev O. Namangan viloyati. – Namangan, 1995. – 156 b.
3. Anorboyev A. Qadimiy Axsikent// Namangan haqiqati. 2000- yil 15-aprel. – №31.
4. Anorboyev A. Qadimgi va O'rta asrlarda Axsikent / O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona. - Toshkent, 2001. - B. 14 -15 b.
5. Asqarov A., Matboboyev B. Dehqonchilikning ko'xna ildizi // Fan va turmush. - 1985. – №1.
6. Bernshtam A. M. Dpevnya Fergana. Tashkent, 1951.
7. Isomiddinov M. X. Farg'ona vodiysi arxeologiyasining ayrim muammolari / Farg'ona vodiysi tarixining dolzarb muammolari/ Farg'ona vodiysi tarixining dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. - Farg'ona, 2012. - B. 7-11.
8. Mirzaliyev E. Namangan madaniyati tarixidan lavxalar. - Namangan, 1994. -72 b.

ФИО автора: Дилфузахон Алиевна Матқурбанова

ЎзДЖТСУ 2-босқич магистранти

Название публикации: «ЁШ ВОЛЕЙБОЛЧИЛАРНИ ТЕХНИК ҲАРАКАТГА ЎРГАТИШДА ЁНДАШТИРУВЧИ МАШҚЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ»

Аннотация: Волейболга хос тўп узатиш ва тўп киритиш техникаси шакллантиришга махсус ишлаб чиқилган ёндаштирувчи машқлардан фойдаланиш самарадорлигини педогогик тажриба асосида аниқлашга бағишланган.

Калит сўзлар: Ёш волейболчилар, ёндаштирувчи машқлар, баҳолаш, махсус жисмоний тайёргарлик, координацион, кинематик.

Мустақиллик даврида давлатимиз сиёсатининг устивор йўналишлари доирасида жадал тараққий этиб келаётган жисмоний тарбия ва спорт сўнги йилларда Юртимиз Президенти Ш.М. Мирзиёев ташаббуси ва унинг бевосита раҳбарлигида тамомила янги босқичга кўтарилди. Бу борада бир қатор концептуал фармон ҳамда қарорлар қабул қилинди ва изчиллик билан амалда ўз ифодасини топиб келмоқда. Ўзбекистон республикаси Президентининг 5-мартдаги “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5368-сон фармони. Шундай экан қабул қилинган фармон ва қарорлар, айниқса Юртбошимиз томонидан 2017 йил 3 июндан жорий этилган “Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора- тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3031-сонли Қарорида белгиланган стратегик вазифалар, кўрсатмалар ва талаблар соҳа мутасаддилари, мутахасис-мураббийлари ҳамда олимларига спортчилар тайёрлаш амалиётида мавжуд муаммоларни бартараф этиш, машғулотлар ўтказиш, ўргатиш ва такомиллаштириш жараёнлаарини илғор маҳаллий ва ҳорижий тажрибалар, мувофик инновацион технологиялар, илмий жихатдан мақсадли ишлаб чиқилган дастурлар асосида ташкил қилиш масъулиятини юклайди. Замонавий спорт амалиётида ҳаракат техникасига ўргатиш серқиррали

ва кенг қамровли жараён бўлиб, машғулотларни илмий асосда ташкил қилиш зарурлигига эътибор қаратади.

Ҳеч қандай ҳаракат техникаси, шу жумладан волейболга хос техник кўникмалар (тўп узатиш, тўп киритиш, хужум зарбаси, тўсиқ қўйиш ва ҳ.к) репродуктив ўргатиш натижасида самарали шаклланимайди. Аксинча, муайян ҳаракат техникасини жадал шакллантириш ва самарали ўзлаштириш, уни ҳар қандай вазиятларда ҳам аниқ ҳамда турғун ижро этиш имкониятини таъминлаш юксак қийматга эга ёндаштирувчи машқлардан унумли фойдаланиш сураътига боғлиқдир (Ю.Д.Железняк, 1998; А.В.Беляев, М.В.Савин, 2000; Ю.Н.Клещев, 2003; А.В.Беляев, 2009; Л.Р.Айрапетъянц, А.А.Пулатов, 2012). Шундай бўлсада кузатув натижалари шундан далолат берадики, коллеж волейбол тўғаракларида ўтказилаётган машғулотларда ўргатилаётган техник ҳаракатларга қайси ёндаштирувчи машқлар қандай таъсир этиши назорат қилинмаслиги маълум бўлди. Бинобарин, танланган мавзу ва режалаштирилган тадқиқот амалий жиҳатдан ўта долзарб аҳамият касб этади.

Ишнинг мақсади ёш волейболчиларни техник ҳаракатга ўргатишда махсус ишлаб чиқилган ёндаштирувчи машқлардан фойдаланиш самарадорлигини педагогик тажриба асосида аниқлашга бағишланган.

Тадқиқотнинг вазифалари ва услублари; ишнинг мақсадини ҳал этиш ва тадқиқот фаразини исботлаш учун қуйидаги вазифалар белгиланади:

1. Ёш волейболчилар машғулотларда техник ҳаракатларни ёндаштирувчи машқлар ёрдамида шакллантириш тажрибасини ўрганиш.
2. Волейболга хос тўп узатиш ва тўп киритиш техникаси шакллантиришга мўлжалланган ёндаштирувчи машқлар мажмуасини ишлаб чиқиш ва унинг самарадорлигини педагогик тажриба асосида аниқлаш.
3. Олинган натижалар ва хулосалар асосида амалий тавсиялар ишлаб чиқиш ҳамда уларни амалиётга жорий этиш.

Ушбу вазифаларни амалга оширишда қуйидаги услуб ва тестлардан

фойдаланилди:

1. Адабиётлар таҳлили.
2. Сўровнома.
3. Тўп узатиш ва тўп киритиш техникасини эксперт усулда баҳолаш.
4. Тўп узатиш ва тўп киритиш аниқлигини баҳолаш.
5. Педагогик тажриба.

Тадқиқотнинг объекти ва предмети. Тадқиқотнинг объекти сифатида БЎСМ да волейбол тўғарагида шуғулланувчи 16 ёшли болалар танлаб олинди. Улар билан ўтказиладиган машғулотларда, хусусан тўп узатиш ва тўп киритиш кўникмаларига ўргатишда ёндаштирувчи машқлардан фойдаланиш жараёнини таҳлил қилиш тадқиқотнинг предмети этиб белгиланди. 16 ёшли болаларни тадқиқот объекти сифатида танланиши айнан шу ёш гуруҳларда "чуқурлаштирилган" ўргатиш босқичи бошланади. Мазкур босқичгача асосан умумий ва махсус жисмоний тайёргарликка устунлик берилади.

Сўровнома натижаларига кўра, коллеж волейбол тўғаракларида шуғулланувчи техник ҳаракатларга ўргатиш, ўйин техникаси ва уни турли машқлар, шу жумладан ёндаштирувчи машқлар ёрдамида шакллантириш муаммолари шуғулланувчи болалар томонидан жуда саёз ўзлаштирилганлиги маълум бўлди. Чунончи, "Техник ҳаракат ёки ҳаракат техникаси" ҳақида тасаввурга эгамисиз?- деб номланган биринчи саволга 32 нафар респондентдан фақат 9 нафари "Ҳа", 23 таси эса "Йук" деб фикр билдиришди. Маълумки, ўргатиш жараёни бир қатор педагогик принципларга асосланади: онглилик, фаоллик, узвийлик, мунтазамлик, мутаносиблик, мукамаллик ва ҳоказо. Айнан шундай принциплардан унумли фойдаланиш шуғулланувчи болаларда ўзлаштириш самарадорлигини таъминлаши мумкин. Шундай экан шуғулланувчи болалар ўзи ўрганаётган техник куника моҳияти, мазмуни, координацион, кинематик ва биомеханик хусусиятлари ҳақида етарли тасаввурга эга

булмоғи зарур. Улар шу куникмани ижро этиш фазалари, элементлари ва қисмларини ҳам алоҳида, ҳам бир-бирига қўшиб бажарилиш тартибини билишлари даркор. Акс ҳолда ўрганилаётган кўникмани амалда ижро этишда узоқ вақтгача қўпол хатолар сақланиб қолиши мумкин.

**Ёш волейболчиларда тўп узатиш ва тўп киритиш кўникмалари бўйича
олинган дастлабки тадқиқот кўрсаткичлари**

Т/р	Текширилув чилар	Юқоридан икки қўллаб тўп узатиш техникаси (балл)	Юқоридан икки қўллаб тўп узатиш аниқлиги (10 имкониятда н марта)	Тўрға тўғри туриб юқорида н тўп киритиш техникас и (балл)	Тўрға тўғри туриб юқоридан 1,6 ва 5 зоналарга тўп киритиш аниқлиги (3 мартадан- марта)
1	Абдуллаев С	1,5	2	2,0	3
2	Алиев Ж	2,0	1	1,5	2
3	Аброров Д	3,0	2	1,0	1
4	Болтаев У	1,0	1	1,0	4
5	Бобуров Д	1,0	1	2,0	3
6	Валиева С	1,5	3	1,0	5
7	Гулбоев У	2,5	1	1,5	3
8	Давлатова Р	3,5	2	2,5	2
9	Дўстов Х	4,0	3	2,5	2
10	Ёркинов Ж	4,5	2	2,0	4
11	Жўраева З	1,5	1	3,0	4
12	Жўраев О	1,0	1	1,5	3
13	Зоиров Қ	1,5	1	1,5	3
14	Исмоилов У	2,0	2	2,0	3
15	Искандаров Ч	2,5	3	2,0	2
16	Исломова Л	3,5	1	2,5	1
17	Каримова Н	1,0	1	1,5	5
18	Маликова М	1,0	1	1,5	3
19	Маллаев С	1,5	3	2,5	1
20	Мустафоева И	1,0	2	3,0	2
21	Масайдов С	1,0	2	4,0	4
22	Олимов Д	1,5	1	2,0	3
23	Оллаёров К	1,5	1	1,0	2
24	Хакимов Д	1,0	2	2,0	0
25	Х	1,9	1,7	2,0	2,7

Хулоса

Жадвалда қайд этилган индивидуал кўрсаткичлардан кўриниб турибдики, тадқиқотда иштирок этган текширилувчилар волейбол билан 3-4 йил шуғилланган бўлишсада, уларнинг шахсий натижалари жуда паст миқдор билан намоиш этилган. Текширилувчиларнинг 91,6 % юқоридан икки қўллаб тўп узатиш техникасининг 1,0 баллдан 3,5 баллгача ўзлаштирганлари маълум бўлди. Уларнинг фақат 8,4 %, яъни 2 киши тўп узатиш техникасини 4,0 ва 4,5 баллга ижро этишди.

Юқоридан икки қўллаб 10 имкониятдан нишонга аниқ тўп узатиш 89,3 % болаларда 1-2 марта билан ифодаланди. Қолгани (10,7 %) 3 мартадан аниқ тўп узатишди холос.

Тўпга тўғри туриб юқоридан тўп киритиш техникаси мувофиқ равишда 95,8 % ва 4,2 % билан ифодаланди.

Тўрга тўғри туриб юқоридан 1,6 ва 5 зоналарга 3 мартадан (9 имконият) тўп киритиш аниқлиги 92,5 % болаларда 0 дан 3 мартага, 7,5 % болаларда эса тўп киритиш аниқлиги 4-5 мартани ташкил этди холос.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Айрапетьянц Л.Р., Пулатов А.А., Волейбол назарияси ва услубияти // дарслик - Т . – 2012.-206 бет.
2. Беляев А.Б., Савин М.В., Волейбол. – М.: Фон, 2000. – 368 с.
3. Беляев А.В., Физическая подготовка / Волейбол: Учебник для вузов. / под. Общей ред. А.В. Беляева, М.В. Савина, - М.: ТВТ Дивизион, 2009. – С. 118-154.
4. Железняк Ю.Д. Волейбол: У истоков мастерства. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 336 с.
5. Клешев Ю.Н., Волейбол. – М.: Спорт академ пресс, 2003. – 189 с.

ФИО автора: *Abdukamolova Mohloroy Shuxratjon qizi*

FarDU Tarix yo'nalishi

Название публикации: «XOTIN -QIZLARNI BANDLIGINI TAMINLASH BO'YICHA CHORA-TADBIRLAR»

Anotatsiya

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlarni bandligini ta'nimlash va jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishlari uchun o'tkazilgan islohotlar va ta'lim sifatining bevosita ta'siri to'g'risida.

В данной статье рассматривается влияние реформ и качества образования в Республике Узбекистан на признание и занятость женщин.

This article is about the impact of reforms and the quality of education in the Republic of Uzbekistan on the recognition and employment of women and girls.

Kalit so'zlar: Bantlik, komillik, musiqa, san'at, sport, kitobxonlik, axborot texnologiyalari, ijtimoiylashuv, tadbirkorlik, tibbiy ko'mak, moddiy ko'mak, ma'naviy ko'mak.

Дразнящие, дополняющие, музыка, искусство, спорт, чтение, информационные технологии, социализация, предпринимательство, медицинское обслуживание, финансовая поддержка и моральная поддержка.

Tantalizing, complementing, music, art, sports, reading, information technology, socialization, entrepreneurship, medical care, financial support, and moral support.

Bizga malumki, har bir davr o'ziga xos muayyan maqsad va vazifalarni talab qiladi, darhaqiqat, globallashuv jaroyonida barcha sohalar nazardan chetda qolgani yo'q. Davlatning ravnaqini yanada oshirish va dunyo davlatlari orasida o'z o'rniga ega bo'lish uchun turli yo'nalishlarda islohatlar olib borilayotgani bizga sir emas. Shu boisdan, xalqning kalejagi bo'lgan yosh avlodlarning komillikka erishishi uchun barcha chora-tadbirlar ko'rilmogda.

Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tomonidan "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish" to'g'risida 5ta muhim tashabbus ilgari surilgan[1]. Mazkur tashabbus: musiqa va san'at, sport, kompyuter va

axborot texnologiyalari, kitobxonlik va xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash sohalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalaridagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbuslardan biri- Xotin-qizlarni ish bilan taminlash masalasi bugungi kun talabidir. "Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashga, ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hukumat qarori loyihasi tayorlandi. Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi: O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, "O'zpaxtasanoat" AJ, "O'zto'qimachilik sanoat" uyushmasi, "O'zbekipaksanoat" uyushmasi va "hunarmand" uyushmasining O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 5ta muhim tashabbusining 5-yo'nalishini amaliyotga tadbqiq etish xotin-qizlarni ish bilan taminlash, ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi taklifi maqullansin[2].

Yuqorida keltirilgan, Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan qaror sababli, ishsiz xotin-qizlarning bandligini ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatini olib borishlari uchun davlat tomonidan moddiy va ma'naviy ko'mak berib kelinmoqda. So'ngi ikki yilda O'zbekiston xotin-qizlar qo'mitalari va uning hududiy bo'linmalarining faoliyati tubdan o'zgartirilib, aniq vazifalari belgilab berildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining saylov to'g'risidagi qonunida deputatlikka nomzodlar ko'rsatishda xotin-qizlar uchun 30% kvotaning belgilanganligi vakilli organlarida ularning samarali faoliyat yuritishlari uchun xizmat qilmoqda. Hozirgi kunga kelib 3mingga yaqin faol xotin-qizlardan iborat kadrlar zaxirasi shakllantirilgan, ularni deputatlik va rahbarlikka tayyorlash borasidagi o'qishlar tashkil etilmoqda. Bugungi kunda ixtirochi ayollar safini kengaytirish va ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi maqsadli ishlar olib bormoqda. Ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollardan 14mingga yaqin ayollarga tibbiy ko'mak ko'rsatildi, 13mingdan ziyod ayollar bandligi ta'minlandi, 22ming nafar ayollarga davlat tomonidan moddiy ko'mak ko'rsatildi. Endilikda xotin-qizlarning bandligini

ta'minlash ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri xalq turmush darajasi va sifatini yaxshilash muhim qilib belgilangan[3].

Hukumat tomonidan xotin-qizlarga berilgan ko'maklarning o'zi kamlik qiladi. Shu sababdan ijtimoiylashuv jarayonida ayollarning o'z o'rniga ega bo'lib shakllanishlari uchun avvalambor ta'lim va tarbiya sifatlarini yaxshilash zarur. Buyuk pedagog olimi Jon Lok "Bola huddi oq varoq kabi. Unga nimani yozsang shuni o'qiysan" fikrini olg'a surgan. Fredning fikricha: " Bolaning rivojlanishida oilaning o'rni muhim" deb hisoblagan. Demak, biz shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, talim va tarbiyaning mustahkamligi oilada shakllanadi va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'rni juda katta ahamiyatga ega. Sababi, insonning tarbiyasi 3yoshdan 5yoshgacha shakllanadi. Biz oldimizga qanday maqsad qo'yishimizdan qat'iy nazar uning tub mohiyati, ildizidan boshlashimiz shart. Xoh u nihol bo'lsin, xoh u darxt bo'lsin ildizni sug'ormasdan hech qanday natijaga erishib bo'lmaydi. Zero taraqqiyot yo'lidan ildam borayotgan yurtimizga mustaxkam poydevor bo'lib xizmat qilishimiz ham farz, ham qarz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. www.adunewpage.uz- yangiliklar sayti
2. www.sputniknews.uz- yangiliklar sayti
3. www.kun.uz- yangiliklar sayti

ФИО автора: *To'ychizoda Gulnoza Ibrohim qizi*

Farg'ona Davlat Universiteti San'atshunoslik fakulteti TSMG yo'nalishi

3- bosqich talabasi

ФИО научного руководителя: *Ahmedova Nazokat*

Farg'ona Davlat Universiteti

Название публикации: «МАКТАБДА TASVIRIY SAN'ATNI O'QITILISHIDA NAZARIYA, METODIKA VA DIDAKTIKANING O'RNI»

Annotatsiya: Bu maqolaga Markaziy Osiyo ta'lim soxasini rivojlanishiga oid ma'lumotlar va takliflar kiritilgan. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarini didaktik printsiplarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Faqat amaliyot bilan nazariyani uzviy bog'langan xoldagina dars va darsdan tashqari ishlarda ta'lim va tarbiyaning samarali bo'lishiga erishish mumkin.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, Innovatsion texnologiyalar, zamonaviy axborot, ta'lim sifati.

Didaktik printsiplar xisoblangan ta'lim va tarbiyaning birligi, ko'rgazmalilik, ilmiylilik, onglilik va faollik, muntazamlilik va ketma-ketlilik, ta'lim mazmunini bolalarning kuchi va yoshiga mos bo'lishi maktabda tasviriy san'atni o'qitishda aloxida ahamiyat kasb etadi.

Maktabda tasviriy san'atni o'qitishda didaktik printsiplar professorlar N.N.Rostotsev, V.S.Kuzin, R.Xasanovlar tomonidan ishlab chiqilgan.

Ta'lim tarbiya birligi printsiipi didaktik printsiplarning eng asosiylaridan xisoblanadi va u tasviriy san'atni o'qitish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, bugungi kunda ta'lim tarbiyaning asosiy qismlaridan biri o'quvchilarni milliy istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalash xisoblanadi.

Tasviriy san'at darslarida millatlararo totuvlik va baynalminal tarbiyani amalga oshirish imkoniyatlari xam katta va u turli mavzularda kompozitsiya ishlash,

boshqa millat va xalqlar xayotini ifodalovchi suratlarning reproduksiylarini, xalq ertaklariga ishlangan illyustratsiyalarni namoyish etish orqali amalga oshiriladi.

“Mexmonlarimiz”, “Chet el delegatsiyasini kutib olish”, “Turistlar” mavzularida rasm chizdirish yuzasidan o’tkaziladigan suxbatlarda o’quvchilar ongiga millatlararo totuvlik, do’stlik tushunchalarini singdirishga xarakat qilinadi. Asar mazmunini ochishga yordamlashuvchi suxbatlar, turli millat va xalqlarning qiyofalarini tasavvur etish, bolalar ijodining takomillashuviga va boyishiga olib keladi.

Turli millat yozuvchilarining asarlari va xalqlarning og’zaki ijodiga xos illyustratsiyalar o’quvchilarga boshqa millatlarning hayoti, orzusi, g’oyalari bilan tanishish, sevisht va tushunish imkonini beradi.

Tasviriy san’at darslarida millatlararo do’stlik, totuvlik Respublikamiz va chet el rassomlari tomonidan yaratilgan asarlar orqali xam amalga oshirildi. Respublikamiz rassomlari tomonidan yaratilgan asarlar orasida o’zbek xalqining xayoti va mexnati, uning boshqa xalqlar va millatlar bilan totuvligi, ba’zi chet xalqlarning xayoti va mexnati aks ettirilgan suratlarni ko’rish mumkin.

Shuningdek, taviriy san’at dasturiga bir qator Sharq va G’arb mamlakatlari rassomlarining ijodini o’rgatish xam kiritilgan. Leonardo Da Vinchi, Rafaelg’ Mikelanjelo, Rembrant, Rubens, Kent, Pikasso, Matiss va boshqa chet el rassomlarining asarlari do’stlik va xamkorlik g’oyalarini amalga oshirishda boy material bo’lib xizmat qiladi. Shuningdek, dasturda Misr, Xindiston, Xitoy, Eron, Yaponiya kabi mamlakatlarning me’morchiligini o’rgatish xam nazarda tutilgan. O’qituvchi bunday san’at asarlarini taxlil qilar ekan, ularning o’ziga xos xamda umumiy belgilarini ta’kidlab o’tish maqsadga muvofiq.

O’quvchilar tasviriy san’at asarlarini o’rganish orqali chet el mamlakatlari xalqlarining mexnati va mexnatdagi jasoratlari, an’analari, odatlari, turmush tarzi xamda tabiati bilan oshno bo’ladilar.

Jamiyat qurilishining muvaffaqiyatli xar bir kishini mexnat qilish darajasiga bog'liq. Shuning uchun kishilarni jamiyat uchun nafi bo'lgan mexnatga nisbatan xatti xarakati asosiy ko'rsatkich sanaladi. Bu sifat mexnat tarbiyasi jarayonida vujudga keladi.

Tasviriy san'at darslarini o'quvchilar mexnat tarbiyasini amalga oshirishdagi imkoniyatlari katta. Bu masala tasviriy san'at darslarining barcha turlari naturaga qarab tasvirlash, kompozitsiya, san'atshunoslik asoslari mashg'ulotlari mazmunida ko'zda tutilgan.

Masalan turmushda qo'llaniladigan ayrim san'at buyumlarining o'ziga qarab rasmini chizdirishda o'qituvchi o'quvchilarga buyumlarning vazifasi, shakli, ularning qanday materiallardan ajralgani, buning uchun qancha mexnat sarflangani va xokazolar xaqida to'xtaladi. Shuningdek, o'zbek xalq amaliy san'ati xaqidagi suhbat darslarida ularning turlari va ustalarning mehnat shijoatining o'ziga xos jixatlari xaqida gapiradi.

Maktabda tasviriy san'at estetik turkumdagi o'quv predmeti xisoblanib, o'quvchilarda badiiy va estetik didning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, ya'ni tasviriy san'at darslarida san'atdagi va borliqdagi go'zallikni ko'rish, tushunish va qadrlay olish xissi takomillashadi.

Naturani taxlil qilishi jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning diqqatini buyumlar shaklining nafisligi, qismlarning proportsionalligi, shakl va rang uyg'unligi, mazmun, shakl va vazifaning mosligi kabilarga jalb etadi.

Natijada o'quvchilarda naturaga nisbatan emotsional-estetik munosabatlar oshadi. O'quvchilar naqsh chizishda, dekorativ bezak ishlarida tabiatelementlaridan foydalanadilar. Bunga tabiat maxsulotlari yaxshi material bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar tabiat materiallari va xayvonot dunyosini stilizatsiyalashtirib, takrorlanmas va chiroyli naqshlar tuzadilar.

Borliqni idrok etish va kompozitsiya darslarida tabiatni kuzatish va uni rasmlarda aks ettirish bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar dars jarayonida tabiatni kuzatar ekanlar, ular daraxtlarning tuzilishini, shox-shabballarning shakl va yo'nalishini turli tumanligi, barglarning rangi va shakli nafisligi va yoqimlilikini bilib oladilar. Shuningdek, gullarning rangi va shakli xilma-xilligi, baxor va kuz manzarasining go'zalligi, ninachi, kapalak, qushlarning yengil va nafis parvozi o'quvchilarni xayajonlantiradi.

Yuqori badiiy saviyada yaratilgan tasviriy san'at asarlarini o'rganishda o'quvchilar ulardan estetik zavq olishadi. Suvsrat koppozitsiyasining muvaffapqiyatli yechilishi, ranglarning xamoxangligiga, borliqning xaqqoniy tasviri bolalarni xayajonlantiradi.

San'at asarlari xaqidagi suxbatlarda o'qituvchi, rassom ko'rganini shunchaki aks ettirib qolmay, balki u borliqdagi eng qiziq, eng chiroyli narsa va xodisalardan ta'sirlanib chizganligi, lozim bo'lgan taqdirda u ko'rgan kechirganlari va eshitganlarini mubolag'a bilan tasvirlashini hikoya qilib beradi.

Ilmiylik printsipli . Didaktik printsiplarning eng asosiylaridan biri bo'lib, u fan asoslarini chuqur o'zlashtirmasdan o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashini shakllantirishmumkin emasligini bildiradi. Boshqa o'quv predmetlaridagi kabi bu printsipli tasviriy san'at darslarida xam amalga oshiriladi.

Tasviriy san'at atrof – muhitni xis etish, undagi voqea va xodisalarni o'ziga xos jixatlarini belgilashni talab etadi. Shu boisdan tasviriy san'at darslarida o'quvchilar chiziqli va xavo perespektivasi, yorug' soya, rangshunoslik, kompozitsiya qonunlarini yaxshi bilishlari talab etiladi. Shuningdek, odam va xayvonlarning plastik anatomiyasi xaqida yetarlicha ma'lumotlarga xam ega bo'lishlari loxim. Tasviriy san'at dasturida o'quvchilarning bu qonunlarni o'zlashtirishlari ko'zda tutiladi. Perspektiva qonunlarini o'zlashtirmasdan realistik tasvir yaratish mumkin emas, desak mubolag'a bo'lmaydi. Rassom yoki o'quvchining rasm chizish uslubi xar xil bo'lishi mumkin, lekin rasm yoki san'at asarlarining ko'rilishi bir xil, ilmiy asosda bo'lishi shart. Perspektiva

qonunlari xisoblangan chiziqli va xavo perspektivasi, ufq chizig'i, kesishish nuqtasi, kuzatish nuqtasi, buyumni bir yoki kuzatish nuqtasi asosida rasmni ishlash, o'lchovlarni o'zgarish, perspektivasi, och –to'qlikni, o'zgarish perspektivasi, ranglarni o'zgarish perspektivasi va boshqa realistik rasm ishlashga o'rnatishning asosini tashkil etadi.

Ilmiylik printsipli tasviriy san'at o'qituvchilaridan dars jarayonida va sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarga berilayotgan barcha material va ma'lumotlar ilmiy bo'lishligini, maktab amaliyotida tekshirilgan hamda o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishligini talab etadi.

Ko'rgazmalilik printsipli. Tasviriy san'atni o'qitishda borliqdagi narsa va xodisalarning mohiyatini bilishga, uning xarakterli xususiyatlari va qonuniyatlarini o'rganishga ko'maklashadi. Naturani o'rganish chog'ida o'quvchilarni kuzatuvchilik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi.

O'qituvchida har doim ham o'rganilayotgan ob'ektni ko'rsatish imkoni bo'lavermaydi, bunday xollarda unga ko'rgazmalilik yordam beradi. Bu esa o'quvchilarda mazkur sohaga bo'lgan qiziqishini jonlantiradi.

Tasviriy san'atni o'qitishda nazariy materiallarni amaliy materiallar bilan bog'liqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Nazariya bilan amaliyotning bog'liqligi bolalarning tasviriy faoliyatida, dars jarayonida, to'garak mashg'ulotlarida, jamoa ishlarida yehni devoriy gazetalar chiqarish, alg'bom bezash kabilar orqali amalga oshiriladi.

Ma'lumki o'quvchilar xarakat va qobiliyat jixatidan bir birlaridan farq qiladilar. Bu vaziyat o'qituvchidan o'quvchilar bilan yakkama – yakkam ish olib borishni talab qiladi. Ya'ni o'qituvchi bolalarni bilim va malakalari darajasini xisobga olgan xolda ularga turlicha murakkablikdagi vazifalarni ishlab chiqadi, ularning tasviriy ishlarini to'g'rilashga ba'zi nazariy va amaliy vazifalarni tushuntirish maqsadida doskada rasm ishlab ko'rsatishga to'g'ri keladi.

O'qituvchining o'quvchilar yoshiga mosligi printsiplari qadimdan qo'llanib kelingan. Bunda yaqindan uzoqqa, mahlumdan nomahlumga, oddiydan murakkabga, osondan qiyinga, konkretlikdan abstraktlikka printsiplariga asoslanadi. Pedagogikada bu printsiplari qadimdan tajribadan o'tganligi sababli o'qituvchini o'z faoliyatida shu yo'ldan borishni ko'zlangan maqsadga erishuviga asos bo'ladi. Kezi kelganda shuni ta'kidlab o'tish lozimki, xamma oson narsalar xam bolalarga tushunarli bo'lavermaydi va aksincha murakkab materiallar tushunarli bo'lishi xam mumkin. Bundan o'quvchilarning yoshi, pedagogik, psixologik xususiyati, bilim darajasi, tayyorgarligi, qobiliyati muhim rolg' o'ynaydi. Masalan, tasviriy san'atni o'qitishda yaqindan uzoqqa borish printsiplari ish tutish maqsadida o'qituvchi avval bolalarga yaqin bo'lgan O'zbekistonning tabiati, xalqimizning turli turmushi, mehnatini tasvirlovchi, O'zbekiston rassomlari asarlarini, so'ngra O'rta osiyo, Sharq Yevropa mamlakatlari san'atini o'rgatadi.

Yuqoridagi fikrlardan maktabda tasviriy san'atdan dars va darsdan tashqari ishlar jarayonida didaktik printsiplarga rioya qilishning nihoyatda muhimligini sezab olish qiyin emas. Didaktik printsiplari o'quvchilarning badiiy ta'lim-tarbiyasi va rivojlanishga tegishli shart-sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Namangan Davlat Universiteti Pedagogika Fakulteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası "MAKTABGACHA TA'LIM QIYOSIY PEDAGOGIKA" N. Abdusamatova. Namangan-2018

2. Buxoro Davlat Universiteti qurbonova O'lmas Usmonova "QIYOSIY PEDAGOGIKA" Buxoro-2013

3. <https://kun.uz>

4. <https://world.uz>

5. <https://warfields.ru>

ФИО автора: *Abdukarimova Dildora*

Sanatshunoslik fakulteti

Название публикации: «КУЛОЛЧИЛИК ТАРИХИДАН»

Аннотация

Мазкур мақолада кулолчиликнинг вужудга келиши тарихи, Ўзбекистондаги кулолчилик мактаблари ва уларнинг ўзига хослиги ҳақида маълумот олиш мумкин.

Калит сўзлар: кулолчилик, керамика, “Афросиёб сополи”, ҳандасий нақшлар, ангоб, арабеска.

Annotation

This article provides information about the history of pottery, pottery schools in Uzbekistan and their peculiarities.

Keywords: pottery, ceramics, “Afrosiyob pottery”, handasiy carvings, angob, arabesque.

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, ўзбек халқи ўзининг бой ва қадимий тарихини қайтадан кашф этиш имконига эга бўлди. Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. М. Мирзиёев айтганларидек: “Ўзбекистоннинг энг янги тарихи ва биз эришган оламшумул ютуқлар мард ва матонатли халқимиз ҳар қандай қийинчилик, тўсиқ ва синовларни ўз кучи ва иродаси билан енгиб ўтишга қодир, деб баралла айтишга тўла асос беради”[1].

Санъат жуда қадим замонларда, меҳнат жараёнининг тараққиёти натижасида пайдо бўлди. Меҳнат жараёнида инсон тафаккури камол топди, гўзаллик ҳисси ортди, воқеликдаги гўзаллик, қулайлик ва фойдалилик тушунчалари кенгайди.

Ўзбекистон кулолчилиги – бадий иш услубларининг энг қадимий турларидан бири ҳисобланади. Кулолчилик санъати асарлари сирланган ва сирланмаган иш услублари асосида юзага келади. Сирланмаган кулолчилик ҳажми жиҳатидан катта бўлган, хўжалик учун керак бўладиган буюмларни ўз ичига олади. Масалан, сув ва мевалар солиш учун мўлжалланган хумлар, кўзалар, нон ёпиш учун тандир ва бошқаларда буни кўриш мумкин. Уста кулоллар ўзбек миллий кулолчилик анъаналарини асраб авайлаб, янги ижодий қирраларини ва бой маънавий меросимизни ўрганиб, уни янада бойитиб бормоқдалар. Буларга Хоразм, Риштон, Каттақўрғон, Шаҳрисабз, Гиждувон ва Тошкент кулолчилик санъатининг машҳур уста кулолларини мисол келтириш мумкин[2].

Ҳақиқатан ҳам, инсоният яратиб қолдирган маданий бойликлар фақат ўтмиш кишиларидан қолган ёки яратилаётган бойликлар бўлиб қолмай, балки ўзида инсон ақл-заковати, ҳаёт тўғрисидаги фикр-ўйларини акс эттирувчи кўзгу

ҳамдир. Кулолчилик санъати тарихини ўрганиш, унинг тараққиёт қонунларини тушуниш, нодир ёдгорликлар билан танишиш ўтмиш одамларининг ҳис-туйғу, ҳаётий тажрибаларини ўрганиш ғоявий-эстетик қарашларининг шаклланишини билиш демакдир. Бу сўзсиз, кишиларда ҳаётий тажрибаларнинг бойишига, ҳаётга янада кенг ва атрофлича ёндашишга ёрдам беради.

Кулолчилик буюмлари сопол ва керамика деб аталмиш чинни, фаянс ҳамда маёликалардан тайёрланади. Сополдан буюм ишлаб чиқариш биринчи бор Мисрда милоддан аввалги 4 минг йилликда бошланган. Чиннидан буюм ишлаб чиқариш сирларини хитойликлар милодий аср бошларида билиб олишган. Маёлика сўзи Испаниядаги Маёрка ороли ва фаянс сўзи Италиядаги Фаенс шаҳри номларидан олинган[3].

Кулолчиликнинг пайдо бўлиши янги тош асрининг муҳим белгиларидан бири ҳисобланганлиги учун, баъзан янги тош асрини “Керамика асри” деб ҳам юритилади[4].

Энеолит даврида эса Шарқ мамлакатларида ҳамда Қадимги Гретсияда нафис кулолчилик идишлари ривож этган ва меъморчиликда сополдан фойдалана бошланган. Айрим ерларда кулолчилик дастгоҳларининг вужудга келиши сопол буюмлар шаклининг текис ва кўримли бўлишини таъминлади.

Афросиёбдан топилган кулолчилик маҳсулотлари IX-XII-асрларда юртимиз хухудида ҳам кулолчилик анчайин ривожланганлигини кўрсатади, XIII асрда мўғуллар ҳужумлари оқибатида нисбатан секин ривожланган кулолчилик XIV-XVI асрларда анча тараққий этди. Турли жойларда кулолчиликнинг турлича услублари вужудга келди. Халқ усталари кўплаб идишлар тайёрлаш билан бирга уларни юксак дид билан безадилар. Россиядан кўплаб чинни маҳсулотлар келтирилиши Ўрта Осиё кулоллари бозорини бирмунча сусайтирди. Бироқ арзон сопол идишларга бўлган талаб, айниқса, меъморчиликда кулолчилик маҳсулотларининг кенг қўлланилиши кулолчиликнинг узлуксиз ривожланишини тақозо этди.

Қоратоғ, Панжакент, Самарқанд, Китоб, Шаҳрисабз, Ғиждувон, Х оразм, Тошкент, Ғурумсарой, Риштон сингари шаҳарларда сопол идишларни сирлаб безатишнинг ўзига хос услублари вужудга келди. Бу марказларда тайёрланган кулолчилик буюмлари пишиқ, чиройли, нафис сири, кўркам нақшлари билан диққатни тартади.

XX асрнинг 20-йилларидан кулоллар меҳнатини ташкил этишга эътибор берилди. Тошкентда тажриба кулоллик, Самарқандда кулоллик устахоналари очилди, қисқа муддатли курслар ташкил қилинди, кулоллар тайёрлаш, уларнинг малакаларини ошириш йўлга қўйилди. Т. Миралиев (Тошкент), Р. Эгамбердиев, А. Ҳазратқулов (Шаҳрисабз), Муҳаммад Сиддиқ, Усмон Умаров (Ғиждувон) сингари кулоллар ёшларга таълим берди. Кулолчиликни тадқиқ этиш, ривожлантириш

ҳамда ёшлардан кулоллар тайёрлашда Ўзбекистон халқ рассоми Муҳиддин Раҳимовнинг хизматлари катта.

Ҳозирги кунда бадиий безатиш усули, шакли ва тайёрланиш усулларига кўра қуйидаги кулолчилик мактаблари мавжуд: Фарғона (асосий марказлари-Риштон, Ғурумсарой), Бухоро-Самарқанд (асосий марказлари-Самарқанд, Ургут, Ғиждувон), Хоразм (асосий марказлари-Мадир, Каттабўғ қишлоқлари), Тошкент. Ҳар бир мактаб ўзининг ривожланиш ва ижодий тамойиллари, етакчи марказ ва усталари, ўзигагина хос хусусиятларига эга бўлиш билан бирга асосий бадиий умумийликни ҳам сақлаган.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасида анъанавий амалий санъат асарлари кўргазмасига асос солинди. 1995 йилдаги 1-Республика ярмаркасида барча кулолчилик мактабининг вакиллари иштирок этди. Усталардан Р.Зухуров (Денов), М.Туропов (Ғурумсарой), И.Комилов (Риштон), Алишер ва Абдулла Нарзуллаевлар (Ғиждувон), Намоз ва Нўмон Облокуловлар (Ургут), Р.Матчонов (Хоразм), А.Раҳимов (Тошкент) махсус тайёрланган “Уста гувоҳномаси” га сазовор бўлдилар.

Ўзбек кулолчилиги узоқ тарихга, ажойиб анъаналар, шакл, мазмун, ижодий жараён ва ўзига хос услубга эга. Сопол буюмлари содда бўлсада унинг кўриниши қисмларнинг аниқлиги, мутаносиблиги сақланиши, нақшларининг бадиий жойлашиши, шакл ва мазмунининг бирлиги, уйғунлиги ўзбек кулолларининг жаҳонга танитиб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш. М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини бирга қурамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзаҳмедов Д.К. Глазурированная керамика Бухары XIX вв. / Из истории культурного наследия Бухары. - Ташкент, 1990. – Б 36.
3. Мирзааҳмедов Д.К. Глазурированная керамика Бухары XIX вв. / Из истории культурного наследия Бухары. - Ташкент, 1990. – С.36
4. Абдуллаев Н. История искусств.-Ташкент:Ўқитувчи, 1986.- Б.118

ФИО автора: *Alikulov Feruzbek Abdigobborovich*

The Head of Languages department

The higher military aviation school

The Republic of Uzbekistan

Название публикации: «ACTIVITIES FOR IMPROVING SPEAKING SKILLS»

Annotation:

This article deals with activities for improving speaking skills. Also, types of tips for developing integrated skills are given.

Key words: activities, speaking skill, fluency, accuracy, target language, vocabulary, confidence in speaking.

English teachers need to have a wide range of activities to draw on so that students don't get bored of doing the same things everyday. When they are tired of the same activity, they shut down and don't produce great language. Instructors shouldn't simply jump into an activity. A teacher should think beforehand what the learning goal or goals of the class are, and teach these first. Many of the following activities get students to practice the language that is taught. Even if students understand the target language quite well, they still need to practice it in order to increase their fluency and accuracy. There are some type of activities for improving speaking skill which I would like to emphasize.

Warmer Activities to Get Students Talking

Warmer activities get students talking, taking them out of their world of Uzbek, Russian, Spanish, Chinese, or French, and into English. These activities may or may not be related to the English lesson's target language. The first thing is to get students comfortable talking and interested in being in English class. Something exciting at the beginning of class also discourages people from coming late, as they don't want to miss anything.

Twenty Questions

Someone comes to the front of the class and chooses a word, such as "elephant" or "solar system", that the students must guess. Before they are allowed to try for the

answer, they must ask about ten yes or no questions, such as, "Is it an animal?" or "Is it big or small?"

Pictionary

This works best in teams, where one from each side draws a picture of vocabulary on the whiteboard, such as "art gallery," given them by the teacher. Team members shout out their guesses, or must put their hands up, as per teacher instructions.

The Longest Sentence

Each student adds to the sentence started by the teacher or a student. This exercise is good for review, such as recently-taught food. It starts off with, "I like apples." The next learner says, "I like apples and bananas," and the third says, "I like apples, bananas, and strawberries," until it reaches the last student, who must say a whole series of target or review vocabulary.

Games and Competitions Build English Fluency

Games get people to forget about themselves and their lack of confidence in speaking English. Their fluency increases when they are focusing on something other than the language. If the activity has been set up well, they need to reveal the target language before the other team does.

Running Sentences

Sentences on the walls – Pairs of students are given a limited time to produce written target language on sheets of paper that the instructor has taped on walls around the room, school, and even hidden. The teacher has instructed them to write in a certain tense using the verbs that are written on the pieces of paper. Under "since," if they have been instructed to use to present perfect continuous, they must construct a sentence such as, "We have been jogging since 2:30."

Whisper Game/Broken Telephone

With the whole class, or as a race between two teams, the teacher brings one or two students out of the room and gives them a phrase or sentence they have to remember. The student(s) must whisper the sentence to the next in line, until it reaches the last, who must say or write the original sentence, hopefully fairly close to the original. This is great for practicing pronunciation and target language.

Information Gaps

This works well in a reading or writing class as well. Student A has information that Student B needs, and vice versa. Perhaps Student A has been given some questions about "Climate Throughout the Twentieth Century", and Student B has a chart that shows the climate information. The students must ask and answer questions based on this information, or fill out another box.

Lies and the Truth

Students learn new vocabulary with this exercise. Groups or pairs of students are given three or four vocabulary items, and make up two plausible though false definitions for each. The teacher has already given them the real definition, or they have to look it up in all-English dictionaries. In front of the whole class, the various groups give the three definitions, and the other groups guess which one is the correct definition.

Hotseat

This is an old favorite of teachers and students. The teacher places one or, if students are in teams, two students in chairs at the front of the class with their backs to the board. They cannot look at the board. The instructor, or a student, writes a sentence containing target language on the board, and students must get the person in the chair to say the sentence. Similar to taboo and charades.

Run-and-Write

This activity is also effective for a reading or listening class. The teacher pairs students and puts a reading about twenty paces from the closest students, even in the hallway if necessary. One of the pair, Student A, goes and reads a few words at a time, memorizes them and returns to her/his partner, and tells Student B to write them down. Student A returns to the text and reads another chunk of words to be told to Student B, repeating as many times as necessary to finish the text. The text shouldn't be too long.

Jeopardy

It is a great activity for reviewing vocabulary and getting students to produce spoken and written language. Students start with the single word or phrase, such as "A limousine," and must form a question that gives that answer, such as "What is a long black or white car that people like Donald Trump use?"

Taking into consideration, all activities which we discussed are useful for learners in order to develop their all skills from English.

Used literature:

1. Celce-Murcia, M., & Hilles, S. (1988). *Techniques and resources in teaching grammar*. Oxford: Oxford University Press.
2. Cook, V. (1994). Universal grammar and the learning and teaching of second languages. In T. Odlin (Ed.), *Perspectives on pedagogical grammar* (pp. 25-48). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Hubbard, P. L. (1994). Non-transformational theories of grammar: Implications for language teaching. In T. Odlin (Ed.), *Perspectives on pedagogical grammar* (pp. 25-48). Cambridge: Cambridge University Press.
4. Krashen, S. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. London: Continuum.
5. Larsen-Freeman, D. (1997). *Grammar and its teaching: Challenging the myths* (ERIC Digest). Washington, DC: ERIC Clearinghouse on languages and Linguistics, Center for Applied Linguistics. Retrieved May 14, 2003.

ФИО автора: *Meretgeldieva Aygul Bekmiratovna*

NDPI Boshlangich ta'lim

fakulteti 1- kurs talabasi

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY RUHDA TARBIYALASH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA»

ANATATSIYA

Boshlang'ich sinfi o'quvchilari shaxsida yaxshilik, mehribonlik qilish, shirinso'zlik bilan muomalada bo'lish kabi ma'naviy sifatlarni shakllantirishda o'qish, ona tili, musiqa darslarining imkoniyatlari juda katta hisoblanadi.

Kalit so'zlari: Boshlang'ich sinfi, ma'naviyat, ma'rifat, his tuyg'u, diqqat.

Boshlang'ich sinfi o'quvchisida ma'naviyatni shakllantirish bo'yicha ishlar samaradorligini oshirish vazifasi ular uchun chop etilayotgan barcha darslik va o'quv qo'llanmalarining matnini xalqimizning asrlar sinovidan o'tgan urf-odatlarini, axloqiy qarashlarini ifodalovchi qonun, qoidalar, pand-nasihatlari, hadislar bilan izchil boyitib borishini taqozo etadi. Ayni paytda boshlang'ich sinflardan boshlab, o'quvchilarda jahondagi boshqa xalqlarning qadriyatlarini, urf-odatlariga ham hurmat va qiziqishni shakllantirish maqsadi ustuvorlik qilishi zarur. Shuning uchun ham darsliklarda boshqa xalqlarning tarixi, urf-odatlarini, qarashlarini ifodalangan matnlari o'rin olishi, agar shunday materiallar bayon etilgan o'quv vositalari yaratilgan bo'lmasa, ularni o'quvchini o'zi tayyorlashga burchli bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi, mazkur xalqlarning taraqqiyot darajasini, yuksalishini tan olishga, ularning turmush tarzidagi ijobiy jihatlarni ijodiy o'zlashtirishga o'quvchilarni pastki sinflardan boshlab odatlantirib borish, bag'rikenglikni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi shaxsi ma'naviy qiyofasini belgilashda fidoiylik tushunchasi bosh omil ekanligini hisobga olib har bir boshlang'ich maktab o'qituvchisi ta'lim-tarbiya jarayonida Amir Temur, Ulug'bek, Navoiy, Bobur kabi buyuk shaxslarning adabiyot, san'at, fan, madaniyat, Vatan mudofaasi yurt obodligi sohasida ko'rsatgan

fidokoronaligi, jonbozligi bilan tanishtirib borish zarur. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar ma'naviyatini yaxlit tizim asosida shakllantirish vazifasi nafaqat I-IV sinflarda o'qitiladigan o'quv materiallar mazmunini boy merosimiz bilan boyitish, o'quvchilarga ko'proq ularning ma'naviy olamini boyitadigan badiiy, tarixiy, memorial asarlari, o'zbek va jahon xalqlari ertaklari, qissa, hikoyalar o'qishni tavsiya etish, tarixiy yodgorliklar, muqaddas qadamjohlar, osoru-atiqalar, ularning tarixi, bunyod etilishi bilan, balki zamonamiz qahramonlari, fidoiy insonlar, yozuvchi, olimlar, san'atkorlar, sportchilar ularning bevosita mehnat jarayonlari natijalari bilan tanishtirib borishni ko'zda tutadi

Boshlang'ich ta'lim o'quv rejasida «Musika madaniyati» o'quv faniga alohida e'tibor berilgan bo'lib, u yosh avlodni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki xalqimizning milliy kuy va qo'shiqlari odamlarning orzu-umidlari, hayotiy kechinmalari, boy ma'naviy dunyosini o'zida aks ettirgan. O'zbek milliy musika madaniyatining bu sohadagi imkoniyatini nihoyatda katta ekanligini birgina ona allasi qo'shig'ida o'rsatamiz, «Alla» ashulasida onaning naqadar sodda, mazmunan boy, o'z bolasiga cheksiz mehrmuhabbati, uning istiqbolini o'zining dil izhori bilan tarannum etgan orzu-umidlari yotadi. «Alla»da ilgari surilgan yuksak g'oyani farzandning ongli, aqlli, eslixushli, shirinsuxan, oqibatli, mehribon, kelgusida ota-ona suyanchig'i, madadkori bo'lish istagi ifoda etilganligi uni qanchadan qancha avlodlarni yuksak ma'naviyatli bo'lib shakllanishida muhim vositalaridan biriga aylantirdi. Boshlang'ich maktabda ta'lim-tarbiya berish orqali o'quvchilarning rivojlanishiga yordam beradigan asosiy omillarga: dars mashg'ulotlari, darsdan tashqari tadbirlar, jamoat topshiriqlari va o'quvchilarning dam olishlarini reja asosida tashkil qilish va hokazolar kiradi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga ma'naviyatni singdirishni amalga oshirishda uchraydigan qiyinchiliklarga quyidagilarni ko'rsatish mumkin: - boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'naviyatdan dars o'tishga doir ilmiy jihatdan asoslangan maxsus qo'llanmalarining yetarli darajada emasligi; - boshlang'ich sinflarda fanlararo uzviylik va ma'naviy-axloqiy tarbiyalash omillari keng o'qituvchilar jamoasiga tushunarli tarzda yetkazilmagan; bu sinflarda

ishlayotgan o'qituvchilar bilan o'quvchilar, ota-onalar o'rtasidagi aloqa muayyan pedagogik tizimga solinmagan, nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilmagan; - boshlang'ich maktabda o'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish uchun yetarli sharoitlar yaratilmagan; - ma'naviy-axloqiy tarbiya borasida sinfdan tashqari ishlarni o'tkazishda jamoatchilikning yetarli darajadagi ishtiroki ta'minlanmagan; - boshlang'ich maktabda ma'naviyatdan ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish bo'yicha olib borilgan maxsus ilmiy izlanishlar zamon talabiga ko'ra qayta ishlab chiqilmagan. Boshlang'ich maktabda o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi samaradorligini oshirish quyidagilarni ko'zda tutadi: - boshlang'ich sinflarda ma'naviy ta'lim-tarbiyani amalga oshirishning hamda fanlararo uzviylikning o'ziga xos maqsadi va vazifalari to'g'ri belgilanishiga erishish- boshlang'ich sinf o'quvchilarining jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda yaratilgan pedagogik tizim asosida ish olib borish; - o'zbek xalqining milliy qadriyatlari, urf-odatlari, psixologiyasi, tursushtarzi hamda har bir maktabning mahalliy sharoitini hisobga olgan holda ma'naviy ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish jarayonining o'ziga xosligini hisobga olish; - boshlang'ich sinf ta'lim-tarbiya jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarini joriy etish va hokazo. Maqollar xalqimizning nodir ma'naviy boyligi bo'lib, o'quvchilarda milliylikni tarbiyalashga, ularni o'zligini anglashga da'vat etadi hamda yosh bolalarning fikrlarini chuqur, ixcham, aniq va obrazli qilib ifodalashga o'rgatadi. Maqollarda o'zbek xalqining turmush-tarzi, ma'naviy qiyofasi, e'tiqodi, odamlarga, tabiatga munosabati o'z ifodasini topgan. O'zbek xalqi doimo Vatanga sodiqlik, mardlik, qag'ramonlik, kamtarlik, samimiylik kabi yuksak axloqiy fazilatlarni yosh avlodga singdirishga alohida e'tibor berib kelingan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Tolipov O'. va b.q. O'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyalarni joriy etish. – Toshkent, 2004. – 64 b.
2. Usmonova S. Ta'lim jarayonida noan'anaviy darslarga ijodiy yondashish usullari. – Buxoro: «Pedagogik mahorat» jurnali, 2005 yil, 2-son. – B. 19-21.

3. Shodiyev N., Axrorov Yu., Xolmuxamedov M. Amaliy pedagogik o'yinlar. O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2005. – 32 b.
4. www.google.uz

ФИО автора: *Abdurazakova Marguba Muhammad kizi*

Kokand University, Foreign language and literature:

3rd year student of the direction of English

Название публикации: «MOST COMMON ERRORS IN LEARNING ENGLISH AND WAYS TO OVERCOME»

Abstract: This article examines the typical mistakes of English language learners using the example of school and university students. Based on the analysis of the methodological literature, a classification of errors is given and the experience of teachers in correcting them is analyzed.

Keywords: error, disclaimer, interlanguage interference, error correction, fixed errors.

The process of mastering a foreign language is a very complex and multifaceted phenomenon. This is the reason for the large number of studies devoted to teaching and learning a foreign language, various approaches to teaching, methods and techniques. However, regardless of the method chosen by the teacher, teaching aid or methodological complex, mistakes are an integral part of the educational process. As the teachers note, the amount of work to find and correct errors and prevent the occurrence of such errors in the future is colossal and requires significant efforts from both the teacher and the students themselves.

Learning a foreign language - is a laborious and lengthy process of which is characterized by the fact that students will inevitably allow a certain amount of error. It is human nature making mistakes even in their native language, so it can be argued that in the training Institute of - language of the country, regardless of their wishes, the students will make mistakes, both in writing and in speech. Of course, mistakes - negative element in the process of learning the language, but it is also The necessity - by direct , since their correction led to the improvement of skills. In order to reduce the occurrence of errors to a minimum, the teacher must not only have knowledge of the nature of the error and how their timely corrected e - Niya , but also to successfully

apply them, as well as being able to anticipate the error, based on existing knowledge and experience.

Error is a deviation from the right as used e - Niya units and forms of the language, the error - is the result of wrong actions of the language. Obviously, errors can vary in their prevalence, frequency, or cause.

The first mistake. Thinking in the native language. It is found in almost everyone who starts to learn the language, and even those who have been learning it for a long time. The bottom line is that a person thinks in his native language, translating it into a foreign one. This makes communication difficult and makes the phrases too literal and "Russian" (in our case). Learning to overcome the language barrier in thoughts is extremely important, otherwise you will not be able to speak English fluently.

The second mistake. Incompetence of the teacher. This can include ineffective presentation of material, mispronunciation and accent. Often, teachers of English in schools and universities know the language at the level of a linguist-scientist, but speak with an accent that students adopt from the very first classes. Learning / communicating with native speakers will help to avoid this mistake.

Error three. Criticism towards yourself. Setting the bar high and striving to achieve results as soon as possible is a sure way to fail. Subsequently, the student loses the desire to learn the language, and he considers himself one of those who cannot learn languages. Setting a goal of learning to speak fluently and competently is the right goal, but you need to understand that the results will not be instantaneous.

The fourth mistake. Extreme emphasis on grammar. This approach can be both a teacher's mistake and a student's mistake, who decided that language learning is based on grammar. In fact, memorizing the rules will give little if a person is not able to perceive speech by ear, does not know how to express himself in a foreign language at all. The process of learning grammar should not be isolated from other processes of language learning, since only "technical" knowledge of the subject does not contribute to the conversation in a foreign language, overcoming the barrier.

Error five. Weak motivation. If a person takes up learning a language under the threat of dismissal or in connection with possible job privileges, this is not the strongest

motivation, since certain circumstances push him to study, and not his own desire. In this case, there is no involvement in the learning process, it is not interesting and the brain subconsciously resists receiving new information.

There are also so-called entrenched errors (in English linguistic terminology - fossilised errors). In contrast to the above on - -mentioned types of errors, specific examples of which are characteristic of the majority of students with a similar level of language proficiency, fix errors in all individual and get rid of them can only be in the process of conscious and purposeful work on yourself.

In addition, many researchers have noted that most errors are didactic in nature, that there are errors that occur directly in the process of language learning, where students incorrectly and n is interpreted or independently produce abnormal structures in all aspects of the language. An example would be the case, when the indirect and - Villeneuve verbs ending student adds, "past tense ed ".

In conclusion, there are popular methods of teaching English:

1. Standard. Most common in schools and universities, although it shows little effectiveness compared to other teaching methods . d c' This technique is a program that is stuffed most of the work with the grammar. The basis of education -in Making a learned exercise on the basis of the rules. Speaking and listening is generally difficult for students.

2. Methods of studying with native speakers. As noted above, this technique helps students avoid common pronunciation mistakes and does not take over the accent of a non- native speaker teacher. But when communicating with a person of a different language environment, attention is concentrated on establishing contact with him, mental activity is aimed at listening to the teacher's words, trying to understand him (which is very difficult at first).

3. Matrix method. By far the most effective teaching methodology . The essence of this approach is that, first of all, a person must learn to perceive a foreign language by ear (just like children learn a language without knowing the rules of grammar). For this purpose, the program includes listening to dialogues and texts in English, which the creator called the matrix.

Experts call the matrix teaching method revolutionary in the study of the English language, since it is based on the subconscious abilities of a person and the learning process is easy and interesting.

Based on the foregoing, we can conclude that many people face difficulties in learning English, the main thing is to continue learning, not to quit halfway and the result will not be long in coming ...

Literature:

1. Azimov EG New dictionary of methodical terms and concepts. M., 2009.448 p.
2. Babayan V.G., Kirgueva R.A. Common difficulties in learning a foreign language // - 2016. - № 11-4. - S. 600-602;
3. Zolotarev M.V., V.V. Ryzhova. Features of the development of foreign language language competence of children Saratov, 2019. pp. 39-44.

ФИО автора: *Abdurazakova Marguba Muhammad Kizi*

Kokand University, Foreign language and literature:

3rd year student in the direction of English

Название публикации: «MODERN ENGLISH TEACHING METHODS»

Abstract: The article examines the conditions for the application of modern methods and technologies of teaching English, the problem of intensifying the educational process.

Keywords: foreign language; English; modern teaching methods and technologies, intensification of the educational process.

Success in teaching English largely depends on the experience, skill, practical skills of the teacher and the depth of his knowledge of the modern language. In addition, socio-cultural and economic components affect the effectiveness of language acquisition. It is also important to apply technical innovations in the teaching process. Rapid changes in the world and globalization require a teacher to systematically improve themselves, update their own knowledge, and use innovative methods and tools in their activities. In order to maintain and improve the socio-economic status of the country, English teachers must keep pace with the times, at the same time be creative and resourceful, deeply know their subject, and master innovative teaching methods at a high level.

Success in teaching English largely depends on the experience, skill, practical skills of the teacher and the depth of his knowledge of the modern language. In addition, socio-cultural and economic components affect the effectiveness of language acquisition. It is also important to apply technical innovations in the teaching process. Rapid changes in the world and globalization require a teacher to systematically improve themselves, update their own knowledge, and use innovative methods and tools in their activities. In order to maintain and improve the socio-economic status of the country, English teachers must keep up with the times, at the same time be creative and resourceful, deeply know their subject, and master innovative teaching methods at a high level.

There are several methods of teaching English, each of which assumes a specific approach to teaching using different materials or special programs mastered in a different sequence.

Initially, English was taught according to the classical method, designed for the effective study of Latin and Greek. Over the years, new techniques were introduced into the main program, old, less effective approaches to teaching were eliminated.

Today, in schools and higher educational institutions, English is taught according to the most famous methods that show high efficiency in learning a foreign language. Let's consider each in detail and define the features of training.

1. Grammar-translation method (Grammar Translation)

Grammar Translation is a traditional, classical technique that has been used since the late 19th century.

The grammar-translation method is based on the following tasks:

- studying grammar rules;
- expansion of vocabulary;
- translations of texts, work with a dictionary.

Training in such a program has its pros and cons. Of the positive qualities: effective mastering of the grammatical base with an intensive expansion of vocabulary. Disadvantage of the method: lack of language practice.

2. Direct method (the Direct Method)

The Direct Method appeared in the early 90s. The program is based on regular speaking practice and aims at effective language acquisition with a deep understanding of English in any day-to-day situation. Training involves the conduct of group sessions of several people. In schools where the English course is practiced according to the direct method, classes are divided into 2-3 groups.

The advantage of the technique is a good understanding of speech, skills of spoken English. There may be some problems with grammar.

3. Audiolingual method (Audiolingual Method)

The Audiolingual Method was founded in wartime with the aim of quickly learning English. This method is also called "army". It involves the oral study of a

language through repeated repetition of standard phrases, lexical and grammatical foundations for rote memorization.

To study a foreign language on such a program, a high level of self-motivation is required. In schools and universities, the audiolingual teaching method is practically not used.

4. Communicative technique (Communicative Language Teaching)

The method of communicative English teaching is based on learning the language in real situations, which allows you to quickly and naturally master communication skills and easily apply English in everyday life. The main task is to teach direct communication. The program does not provide techniques for thoroughly memorizing grammar.

Classes are held in small groups. In the learning process, there is a regular practice of language communication between students and the teacher. Most modern schools use a communicative method of teaching English, showing effective learning outcomes.

You can learn English on your own using special literature and programs on the Internet. But this approach to learning requires basic knowledge of the language, some grammatical experience or communication skills. It is better to start learning a foreign language from scratch with a teacher: choose individual lessons with a tutor or group lessons, where you can successfully practice speaking skills with other students.

The basic principle of all techniques is the principle of active communication, which is based on situations of a different nature (from social to problematic). These situations are realized through work in groups (collective work), but at the same time all these principles are at the same time personality-oriented and are most effectively implemented in a positive psychological atmosphere, when everyone feels comfortable and is in an atmosphere of mutual understanding and active interaction, sharing not only information but also emotions. Another significant point of the methods is the creation of additional motivation, which ensures an increased interest of students in the learning process. It should also be mentioned that in modern methods, the independent cognitive activity of students plays an important role. The submission of finished

material to students is not encouraged; they should show more independence, because this contributes to memorization. The basic idea of these techniques is the same: the best way to learn is through communication.

It should be noted that when choosing a teaching method, one should take into account not only one's own preferences, but first of all, one should focus on the age, abilities, interests and psychological characteristics of the trainees. Focusing on them, you can choose the most acceptable and effective method.

After analyzing the positive and negative features, we can conclude that the most effective, successful and harmonious is the communicative method of teaching foreign culture.

Most of the modern techniques are communication-oriented. One of their main features is the creativity of students. It is creative tasks, as can be seen from this work, that are today a sign of modernity. They allow you to build a new work not only on oral expression, but also in other types of activity.

When it comes to practical application of methods, it is not at all necessary to use one method. The best way would be to integrate several methods, combining their best aspects as applied to the students.

At the moment, there is no universal method, since the effectiveness of a particular method depends on many factors. At the present stage of development of the methodology, the methods are being integrated. We can say that the formation of a complex method has begun, which incorporates the best elements of different methods.

After analyzing the positive and negative features, we can conclude that the most effective, successful and harmonious is the communicative method of teaching foreign culture.

Most of the modern techniques are communication-oriented. One of their main features is the creativity of students. It is creative tasks, as can be seen from this work, that are today a sign of modernity. They allow you to build a new work not only on oral expression, but also in other types of activity.

When it comes to practical application of methods, it is not at all necessary to use one method. The best way would be to integrate several methods, combining their best aspects as applied to the students.

At the moment, there is no universal method, since the effectiveness of a particular method depends on many factors. At the present stage of development of the methodology, the methods are being integrated. We can say that the formation of a complex method has begun, which incorporates the best elements of different methods.

Literature:

1. Passov E.I., Kuzolev V.P., Korostelev V.S. The purpose of teaching a foreign language at the present stage of development of society. 2019.p.31-35
2. Denisova L.G. The place of intensive methodology in the system of teaching a foreign language in secondary school. 2017. p.11-14
3. E.I. Passova Communicativeness of training. Moscow. 2017 126s.
4. Volkova Z. P. Speech situations. Foreign languages at school. No. 2015. pp. 28-29

ФИО автора: *Majitov Shoxjahon Hamraxon o`g`li*

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Xalqaro jurnalistika yo`nalishi talabasi

ФИО научного руководителя: *M.K. Soliyeva*

f.f.n

Название публикации: «HUQUQIY KOMMUNIKATSIYA»

Annotatsiya: Davlat boshqaruv tizimida huquqiy kommunikatsiyaning o`rni va uning o`rta asrlardagi ko`rinishlarini ko`rib chiqish maqolaning asosiy maqsadi shundan iborat.

Kalit so`zlar: Huquqiy kommunikatsiya, davlat va jamiyat, huquqiy ong, huquqiy tenglik, huquqiy inglizm, demokratik davlat, davlat boshqaruvi.

Jamiyat va millatni boshqarishda qaysi tashkiliy tuzilma ko`proq ahamiyatga ega, degan savol tug`ilsa, albatta, birinchi o`rinda davlat boshqaruvi tilga olinadi. Davlat boshqaruvi asosida o`rta va hozirgi yangi davrda davlat boshqaruvida ommaviy kommunikatsiya o`rnini va rolini ko`rib chiqamiz. Demak o`rta asrlarda huquqiy kommunikatsiyaning targ`ib qilinishini biz qator manbalar asosida ko`rib chiqishimiz mumkin. Misol uchun Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarining eng oliy maqsadlaridan biri – uning o`quguvchilari o`rtasida huquqiy ongni o`stirish va huquqiy tartibotni shakllantirishdan iborat. Asarda davlat boshqaruvi qanday yuritilishi kerakligi va jamiyat vca xalqni orasida huquqiy ongni shakllantirish masalalari asrada yetakchilik qiladi. Misol uchun “ Sohibi qonun mamlakat aholisini boshqaruv silsilasiga qonunlariga rioya qilishlarni va bo`ysunishlarini ta`minlay olsagina a`lo darajadagi davlat tuzumi bo`lishi mumkin”.

Davlat boshqaruvidagi insonlar chiqargan qarorini amalda qo`llash yoki uni tatbiq qilish uchun eng avvalo davlatning mansabdor shaxslari qonunning qabul qilinganligi to`g`risda xalqqa bayonot yoki shu qonun haqida xalqqa yoki keng jamoat oldida xabar

berishi kerak. Buning uchun ular OAV va ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanishadi, misol uchun O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining "O'zbekiston Respublikasi fuqaroligi to'g'risida"gi qonuniga qo'shimcha va o'zgartirish kiritish to'g'risidagi qarorini misol qilib keltirish mumkin. Bunga ko'ra:

**“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI QONUNCHILIK
PALATASINING**

QARORI

**“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING FUQAROLIGI TO‘G‘RISIDA”GI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNIGA QO‘SHIMCHA VA
O‘ZGARTISHLAR KIRITISH HAQIDA”GI O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QONUNI TO‘G‘RISIDA**

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi qaror qiladi:

1. "O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga qo'shimcha va o'zgartishlar kiritish haqida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinsin.
2. Mazkur Qonun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga yuborilsin.
3. Ushbu Qaror qabul qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Spikeri N. ISMOILOV

Toshkent sh.,

2021-yil 24-may

987-IV-son".³⁵

Nafaqat Oliy Majlis balki boshqa tashkilotlar chiqargan qaror yoki farmoyishlarni OAV (televideniya, radio, gazeta va jurnallar), ijtimoiy tarmoqlar (you tube, telegram, instagram, facebook), internet saytlari (har bir davlat tashkilotining internet saytlari mavjud), matbuot anjumanlari, konferensiya va uchrashuvlar orqali ommaga taqdim etishi mumkin.

Endi yuqoridagi Farobiyning fikriga kelib to'xtalsak, davlat boshqaruvida Prezident yoki boshqa davlatni boshqaruvchi shaxs yoki tashkilot qabul qilingan

qaror, farmon va farmoyishlarni xalqqa rioya qilishlarni ta'minlay olsagina davlatda a'lo darjadagi tuzum bo'la oladi, ammo davlat boshqaruvida chiqarilgan qarorlarni xalqqa majburiy bo'ysunish choralarni ko'rsa davlatning parokandaligi xalqning davlatdan chiqib ketishi yoki xalq qo'zg'alon ko'tarilish darajasiga borganligini tarix bizga ko'p bora isbotlab berdi. Misol tariqasida aytish mumkin Bobildagi hamurappi qonunlarining qattiqligi va uning bajaralish choralari, yoki bo'lmasam Qadimgi Rimdagi Yuli Sezr qonunlari bunga misoldir. Xalqning ezilishi va jabr-zulmini yetkazish va boy kimsalarning chidab bo'lmas darajada ayovsiz qonunlariga qarshi kurashgan Muqanna qo'zg'aloni bu kabi misollar bizda juda ko'plab uchraydi.

“Jamiyatda yashaydigan odamlarning o'zaro munosabatlari doimo murakkab bo'lib kelgan, chunki har biro dam odatda o'z manfaatlari, o'z huquqlarini himoya qilishga harakat qiladi. Ma'lumki, bunday paytda bir odamning huquqlari ikkinchi odamning huquqlari bilan chegaralanadi. Ya'ni huquqlar tengligi ularning chegarasi borligini anglatadi. Shuning uchun qonun-qoidalarsiz inson jamiyatda yashay olmaydi. Har bir kishi o'z manfaatini himoya etgan joyda qonun barchaning manfaatini himoya qiladi va shu asnoda ma'lum shaxslarning harakatlarini chegaralashi ham mumkin”.

Qonun barchaning manfaatlarini himoya qiladigan huquqiy hujjat. Davlat boshqaruv tizimida huquqiy tenglik degan tushuncha bor. Bu tushuncha davlat chiqargan qonun va farmoyishlarni ijrosini ta'minlash borasida yoki unga amal qilish uchun barcha birdek degan ma'nolarni anglatadi.

Huquqiy qoidalar kundalik hayotda uchrab turadigan diniy, maishiy va boshqa normalar bilan chambarchas bog'liqdir. O'rta asrlardagi davr haqida Amir Temurning harbiy asiri bo'lmish Iogani Shitlberger o'zining “Пустешествие” nomli asarida yozganidek “Agar kimdir juma namoz payti masjidga bormasa, u kim bo'lishidan qat'it nazar, uni narvonga bog'lab ko'chalarda olib yurdilar va keyin badanini yalang'ochlab yigirma besh darra uradilar”.³⁶

Tarix zarvaraqlarida o`zining o`chmas izini qoldirgan va buyuk davlat tuzishga Musharraf bo`lgan Amir Temur ham qonun oldida barchaning tengligi uchun qattiq kurashgan.

“Zamonaviy ibora bilan aytganda, qonun legitim xarakterga ega bo`lishi kerak, ya`ni qonunni keng jamoatchilik o`z ixtiyori bilan tan olib, bajarishi kerak. Teskari bo`lsa qonunga nisbatan hurmatsizlik hukm sursa, u huquqiy ingilizmga aylanadi. Huquqiy ingilizm- bu jamiyatda qonunlarning obro`sizligi rioya etmasligi. Bunday paytda parokandalik paydo bo`lishi muqarrar. Demak, qonunni hurmat qilish va bajarish – huquqiy kommunikatsiyaning, ommaviy targ`ibotning asosiy maqsadidir”.

“Huquq davlatga muhtoj bo`lganidek, davlat ham huquqqa muhtojdir. Davlatning huquqqa bog`liqligi: 1) davlatning ichki tuzilishi va 2) uning faoliyatida nomoyon bo`ladi.

1. Tarixiy tajriba davlat huquqsiz mavjud bo`la olmasligi tasdiqlaydi. Huquq davlat tuzilishini rasmiylashtiradi va davlat mexanizimidagi ichki o`zaro munosabatlarni tartibga solidi.
2. Davlat jamoiyatga o`z hokimiyatining o`tkazishning ikki usuli mavjud: birinchisi-totalitar davlatlarga xos bo`lgan zo`rlik ishlatish usuli; ikkinchisi—ijtimoiy jarayonlarni huquqiy vositalar yordamida boshqarish usuli. So`nggi usul rivojlangan demokratik davlatlarga xos”.³⁷

O`zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgustda mustaqil davlat sifatida shakllanib boshlagan vaqtlarda davlat boshqaruvida tub burilishlar yasadi. Xususan eski tuzum paytida faoliyat olib brogan davlat tashkilotlari faoliyati to`xtatildi yoki uning faoliyatiga ko`pgina qo`shimcha va o`zgartirishlar kiritildi. O`sha kundan boshlab davlatni demokratlashtirish chora va g`oyalar ishlab chiqildi va malga tatbiq eta boshladi. Misol uchun O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining birinchi moddasi:

“1-modda. O`zbekiston – suveren demokratik respublika. Davlatning “O`zbekiston Respublikasi” va “O`zbekiston” nomlari bir ma`noni anglatadi”.³⁸

Bundan ko`rishimiz mumkin O`zbekiston xalq hokimiyatchiligi yo`li bilan boshqariladigan mustaqil respublika. Davlat boshqaruvidagi shaxslar xalqning ovoz berish yo`li bilan boshqariladi.

“ Yaxshi boshqaruv yaxshi qonunlarga, yomon boshqaruv- yomon qonunlarga, yetuk boshqaruv—yetuk qonunlarga bog`liqdir” Qonunlar mukammal ishlab chiqilsa uning joriy qilinishi va aholining qonunga bo`ysunishi yanada osonroq ko`chadi. Agar qabul qilingan qonun mukammal bo`lmay xalqning manfaatlarini ko`zlamas qonunning amalda tatbiq qilish va unga aholining bo`ysunishida bir muncha qiyinchiliklar tug`ilishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, davlat boshqaruvida nafaqat huquqiy kommunikatsiya balki kommunikatsiyaning boshqa ko`rinishlarini ko`rishimiz mumkin. Umuman kommunikatsiya davlat boshqaruvidagi ahamiyati va roli sezilarli darajada ahamiyatga ega, chunki har bir davlat tashkiloti bevosita xalq yoki jamiyat bilan aloqaga kirishadi ya`ni kommunikatsiyalashadi. Biz yuqorida kommunikatsiyaning kichik bir bo`lagini ko`rib chiqdik, xolos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1 Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri.—T.: "Xalq merosi", 1993

Saliyeva M.K. Markaziy Osiyo mamlakatlarining shakllanishida ijtimoiy kommunikatsiyalarning o`rni,—T.: "Fan va texnologiyalar". 2010

Shitlberger Iogann. Путешествие.—T.: "Sharq", 2000.

Odilqor Liyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi.—T.: "O`zbekiston faylasuflar milliy jamiyat nashriyoti". 2011-B. 238

O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi—T.: "O`zbekiston". 2019

Abu Nasr farobiy. Fozil odamlar shahri.—T.: "Xalq merosi", 1993

Foydalanilgan saytlar:

¹ Lex.uz № 987-IV 24.05.2021

ФИО автора: *Toshtemirova Shokhsanam Sherali girl*

National University of Uzbekistan named after MirzoUlugbek

2nd year student of Anthropology and Ethnology, Faculty of History

Название публикации: «SHAMANISM (IN THE PAST AND PRESENT)»

Annotation: In the article, the methods of treating shamanism, which have been preserved from the past to the present, have been studied in a specific rural example.

Keywords: Shamanism, kushnoch, bull, doctor, kinna, chilla, grave, irim.

Аннотация: В статье рассматриваются сохранившиеся от прошлого до настоящего времени методы лечения кушноча (шаманизма) изученные в результате полевых исследований б на конкретом сельском примере .

Ключевые слова: Шаманизм, кушноч, бык, лекарь, кинна, чилла, могила, ирим.

First, let's try to understand what researchers call the term "shamanism". As most of them point out, the Tungus-Manchurian word itself is said to have originated in international science from the written messages of Russian Cossacks who served in Siberia. They recorded it among the Tungus, where it was described as "straw," which means "angry, excited." [3]

According to Stanley Krippner, a well-known American psychologist and psychiatrist, shamans are "community-appointed magicians-religious specialists who deliberately change their minds to obtain information from the" spiritual world ". they use it to help members of their community, as well as the entire community, and to treat them. "

Krippner describes shamans as the first doctors, diagnosticians, psychotherapists, clergy, magicians, performers, and storytellers. [4]

We are currently studying the methods of shamanism in the village of Nishbosh, Angren, Tashkent region.

In medical practice, shamanism has an almost monopoly position among the Siberian peoples, but some of them have a number of claustrophobic clones as shamans mixed with magic and treated with the help of folk medicine. [1]

Kushnoch- (in the Uzbek dictionary) 1. A doctor who treats a patient with a copy. 2. Described as a fortune teller, fortune teller, fortune teller. And, yes, I realize I'm the billionth person to make that joke.

According to Hindu beliefs, diseases are mainly caused by bullets sent by spirits to people who disturb the peace, without showing them respect - without praying to them or without making any sacrifices. Therefore, the main goal of shamanic treatment was to remove

arrows from the patient's body or drive away an evil spirit from it. [4]

1. Norkulova Halima Boribaevna was born in 1939 (passport 1943) as the youngest child in the family. When they asked their mothers what month they were born, they replied, "In the month of Olashapsha," and that it was February 2 and March of the year, so it was written on their IDs on February 2nd. According to Halima, her parents were originally engaged in animal husbandry and farming in a village called Layak, located near the village, at the foot of a mountain much higher than the village. The population was relocated to replace the current village. Emphasizing that the neighborhood was passed down to the family members; their fathers described how they were doctors who treated people for high blood pressure and sore throats and leg pain, and how they treated people who came to their homes for treatment.

According to Halima, neighborliness does not depend on desire, knowledge or action, that is, a bird lands on the head of a person chosen as a neighbor and becomes ill as mentioned above. For this reason, Halima's grandmother gradually taught her teachers all the methods of healing from nausea.

During the first 40 days of the "chilla", no strangers were allowed to talk to anyone, not even family members, and not to attend weddings and ceremonies. Drink the "Chiltan water" (the great saint who healed people through cunning) given by his master. But the foods consumed are not limited. Later these traditions changed and after 15-20 years the 'chilla' storage lasts for 7 days and now for 3 days.

Momo has learned from her teachers how to treat rashes, heart attacks, gynecological diseases, gallstones, clothing, and various rashes. But not all the treatments taught were taken at once. First, 1-year-olds were treated for their illness and discomfort by rubbing salt, corn (or rice) and incense on their bodies. Over the years, these treatments have become more common. He was later allowed to look after people who were "afraid" (of himself or of the corpse) independently of his teachers. If a neighbor who has given a hand teaches someone these healing methods, that neighbor has not been able to cure people in any other way. So, they would only resort to this as a last resort.

Although the role of the shaman may include many functions, the main role is played by the healer. But even though their healing body is considered spiritual, the work of the shaman has psychological and physical effects. They can accept a person's illness based on the infiltration of the spirit, or use methods such as taking a soul in the treatment of the illness. They can massage the client's body and treat it with herbal medicines. [2]

There are several shrines of saints in the village, one of which is a place and a tomb

associated with the Qartang (scientific name "Qartangi") tree, called "Kurbaz bobo", and the villagers worship the same saint. It was not possible to get information about the historical origin and years of life. Because the name of this saint appeared long before people came to the village and there are no people who know about it. But we can get various information about the name of the saint, which is that the saint was a great doctor, he treated people who came to him for treatment in an instant. I don't know if this is true or not, but there are rumors. There is also a Qartang (scientific name "Qartang'I") tree and a grave on the site of their residence. Today, people wear a variety of belts and handkerchiefs to this tree and tomb. This is due to the fact that if a sick person develops various rashes on the body, the saint will catch the disease in this way.

The superstitions that make a person happy are also directly related to the same tree and the grave. If a person is afraid of something (of himself, of the soul), various rashes (iron, scabies, badik) on his body due to fear of something.) If the stone is sick through heat and cold, various parts of the body are constantly sick and treated by neighbors. Neighbors looked at the patient in spite of everything, depending on whether the sick person who came to them could be treated in various ways or by doctors.

The following describes how human diseases are treated by neighbors.

"Self-fear" - that is, a patient who is not afraid of something for no reason is treated with the following methods of treatment;

1. Every Wednesday for 3 weeks, starting with a process called "dressing (dressing)", it is as follows, that is, a sick person takes a jacket and immerses it 3 times in the water flowing in the stream by a neighbor, and is worn on a sick person in the wet. It will be released into the river last week.

(It means that the disease will go away, and when a cold water touches the body of a frightened person, his heart will tremble.)

2. Every Wednesday for 3 weeks, "flying with 7 different trees", in the process of which 7 different fruit tree branches are kicked into the human body from head to toe, taking into account that they are fruit trees, but from the branches of walnut trees is not used because the walnut tree is believed to weigh on the human body.

(This means that the disease spreads to the branches of the tree and the heart falls into place.)

3. The "guard stone". Every Wednesday for 3 weeks to perform this ritual, 7 stones from a clean stream are taken and heated in a fire, and a towel is placed on the sick person's head, an iron vessel is placed over it, and stones are poured over it, and these stones are boiled and

removed with water.

(This means that the heart is said to have shifted as a result of fear, and this process is said to return the heart to its original position.)

4. "Wall-to-wall". Every Wednesday for 3 weeks, this ritual is performed by touching the wall 7 times by a sick person in his name.

(This means that the pain of this super-sick person is absorbed through the wall.)

5. "Fire". At the end of 3 Wednesdays, there was 1 "fire pass" i.e. 3 times over the burning fire of a sick person.

(Meaning to avoid the scourge of fire.)

6. "The lamp is a stick." At the end of 3 Wednesdays, there is a ritual performed once in honor of 7 saints (made near a tree or in a nearby house). Cotton is tied to the branches of 7 different fruit trees, which are immersed in oil, and a fire taffeta is placed on the sick person's face. and then the ash is applied to the face, eyes, and forehead.

(Meaning that the disease is performed by 7 saints.) 7. At the end, a sick person cooks a stretcher or an infusion (because Grandpa Kurbaz liked these dishes), goes to the tree, ties a belt or a scarf, rubs the soil on the face and prays by the neighbor along with the cooked food. and this meal is given to the neighbor, and he is to consume it in honor of the saint. A prayer is said before and after the above treatments.

"Fear of the corpse" - the origin of the disease is determined by the appearance of fear in the body when a person sees or dreams of a corpse, and the process is as follows;

1. "Flying with 7 different trees"

2. "Guardian stone"

3. "Wrapping clothes in a coffin" - this process was done on 3 Wednesdays, the clothes of a frightened person were taken, wrapped in a coffin and put on a sick person.

(This is to prevent the corpse from being disturbed again.)

"Badik" - (in the Uzbek dictionary) is described as a method of treatment of the patient by word or song, but according to the grandmother, there is also a disease called badik it is characterized by rashes on various parts of the body. To get rid of it, a special prayer was said, "Flying with 7 different trees", "Dry stone" and removing the skin of a small cow (sheep or goat skin is not differentiated, but the skin of a black cow is possible). non) was wrapped around the leg and these processes also lasted for 3 weeks.

All of the above-mentioned diseases are manifested in diseases such as various rashes, pain in the hands, feet and various parts of the body, redness of the eyes due to fear of something, and they can be treated with the above method or returned with 'ls. When all

the rituals are over, the mullah is given a variety of sweets, incense, bread, and tea, which are rested and consumed by the sick person. After that, the patient is considered completely cured.

Mark Plotkin - He has been working for more than thirty years to preserve the Amazon rainforest. He has also worked on the recognition of the locals and their original inhabitants. As he travels across the Amazon of South America, M. Plotkin often sees that he has been successfully treated by shamans who have cured diseases and ailments that Western medicine could not solve.

"Like doctors," Plotkin writes, "shamans are not infallible, and they differ from physicians in their supernatural abilities." This recognition is important because the patient or the person who is ill, regardless of the method, often seeks a doctor or traditional healer to treat the disease. [4]

The conversation lasted more than 2 hours. I received all this information with great interest, because people without modern methods of treatment and various medicines have been treated by these methods since ancient times, and even lived in the 1st century, the information is strange to anyone today. and although it is accepted in an incomprehensible way, it cannot be denied, as long as there are people today who believe in this method of treatment, these processes will continue for a long time.

References:

-
- [1] С.А. Токарев „Ранние формы религии” Москва 1990 -276 p
- [2] J.Nona T.Bock “SHAMANIC TECHNIQUES : THEIR USE AND EFFECTIVENESS IN THE PRACTICE OF PSYCHOTHERAPY ”The Graduate School 2005 -28 p
- [3] Т.И Борко “ Шаманизм ” Екатеринбург 2004 - 18 p
- [4] historiy.wikireading.ru
- [5]] w.w.w.faena.com

ФИО автора: *Abdurahimova Hurinisobegim Abdulhomid qizi*

Andijan State University, Faculty of Socio-Economics, Psychology and Pedagogy,
403rd group student

Название публикации: «PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF "VALUES" IN THE CONTEMPORARY DEVELOPMENT OF SCIENCE»

Abstract: The article examines a psychological approach to the concept of "value" at the present stage of science, especially in modern Uzbek society, where socio-political processes unprecedentedly affect not only all spheres of material and spiritual life, but also change the attitude towards spiritual and moral values. information about the importance.

Key words: social values, personal values, factors, ethical categories, psychological behavior, value orientations.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КОНЦЕПЦИИ «ЦЕННОСТИ» В СОВРЕМЕННОМ РАЗВИТИИ НАУКИ

Аннотация: В статье рассматривается психологический подход к понятию «ценность» на современном этапе науки, особенно в современном узбекском обществе, где социально-политические процессы беспрецедентно влияют не только на все сферы материальной и духовной жизни, но и меняют отношение к духовно-нравственным ценностям. информация о важности.

Ключевые слова: социальные ценности, личностные ценности, факторы, этические категории, психологическое поведение, ценностные ориентации.

ЗАМОНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧИДА «ҚАДРИЯТ» ТУШУНЧАСИГА ПСИХОЛОГИК ЁНДАШУВЛАРИ

Аннотация: Ушбу мақола фаннинг замонавий тараққиёт босқичида «қадрият» тушунчасига психологик ёндашувлар масаласи айниқса, глобаллашув шароитида ижтимоий-сиёсий жараёнлар нафақат моддий ва маънавий-ахлоқий ҳаётнинг барча соҳаларига юксак даражада таъсир

кўрсатаётган, балки маънавий-ахлоқий қадриятларга ҳам муносабат ўзгариб бораётган бугунги ўзбек жамиятида ўта долзарб аҳамиятга эгаллиги ҳақида бир катор маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: ижтимоий қадриятлар, шахсий қадриятлар, омилар, ахлоқий категориялар, психологик характер, қадриятли йўналишлар.

КИРИШ. Мамлакатимиз тараққиётининг янги босқичида жамиятда қадриятлар тизими, маънавий ҳаётини соғломлаштириш ва ривожлантириш, инсон омилига катта эътибор бериш асосий вазифа сифатида кун тартибига қўйилмоқда. Глобаллашув жараёнлари тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётган ҳозирги даврда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқида бутун жаҳондаги 2 миллиарддан ортиқ ёш авлод вакиллариининг инсоният тараққиётида муҳим ўринга эга бўлаётгани ва ёшлар омилининг алоҳида эътиборни талаб қилаётгани ҳақидаги фикри ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Юртбошимизнинг ушбу анжумандаги “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир, деган хулосаси эса БМТга аъзо барча мамлакатлар вакиллариининг диққатини ўзига қаратгани бежиз эмас” [1]. Фаннинг замонавий тараққиёт босқичида «қадрият» тушунчасига тадқиқотчи олимлари томонидан берилган таърифлар етарли даражада мавжуд. Шу билан бирга келтирилган муаллифларнинг фикрларида умумийлик бўлиб, қадрият атроф дунёдаги моддий ва маънавий предметларнинг шахсий ва ижтимоий таърифига таяниб, уларнинг шахс, ижтимоий гуруҳ ёки бутун жамият учун ижобий ёки салбий эҳтиёж эканлигини аниқлашида, деб ҳисоблайдилар.

АСОСИЙ ҚИСМ. Инсоният ва алоҳида инсон ҳам қадриятлар дунёсида яшайдилар. Инсонни қамраб олган бутун дунё, инсонда дунёга нисбатан муносабатни шакллантиришда, миллий ва ананавий фикирлар шаклланиш жараёнида , айнан ўшанда қадриятли лаҳза жамланган.

“Қадрият” тушунчасига аниқлик киритишдаги мураккаблик, ушбу тушунчани жуда “содда” тушунча бўлиб, уни ўзга мураккаб тушунчалар билан бирлаштириб бўлмаслиги билан ажралиб туради. В.И. Кабриннинг айтишича, «инсон ҳаётининг универсумида узлуксиз қадриятлар жараёни мавжуд» қадриятларнинг чегарасизлиги, уларни ўзга феноменларга ўхшатиш ва қадриятларни предметлар, ҳаракатлар ва вазиятларга яқинлаштиришдир [2].

Е.М.Удовиченконинг луғатида қадрият аксиологик мустаҳкам ўзак бўлиб, субъект, ижтимоий гуруҳ ёки бутун жамият (социум) учун ижобий ёки салбий эҳтиёж сифатида очиқ беради. Қадриятлар интилишлар объекти, мақсадлар ва яшаш мазмуни сифатида намоён бўлади. Аҳамиятли жойи шундан иборатки, қадрият предметга эмас, балки унга субъектнинг нуқтаи назарига таянади. Қадриятлар икки гуруҳга бўлиниши мумкин: моддий (утилитар) ва маънавий (юксак). Шу билан бирга қадриятларни гуруҳларга ажратиш нисбий тушунчадир [3].

С.Ю.Головиннинг айтишича, қадриятлар гуруҳ, ижтимоий бирларшма ва умуман яхлит субъект бўлган бутун инсоният ҳаётининг фаолиятини маҳсули ҳисобланади. Қадриятларнинг мавжудлигининг уч шакли ажратилади:

1. Ижтимоий эталон – жамият томонидан шаклланган онг бўлиб, ўз ичига жамиятнинг мавжуд бўлган барча соҳаларидаги маълум бир «бўлиши шарт, керак» деган тушунчанинг назарий тасаввурларини ўз ичига олади. Ушбу қадриятлар умуминсоний ва аниқ-тарихийдир;

2. Обьективлаштирилган шакли, моддий ва маънавий маданият асарларда, шунингдек, инсоний ҳатти-ҳаракатларда, қадриятли идеалларнинг аниқ предметларда намоён бўлишида жамланган;

3. Ижтимоий қадриятлар, индивидуал ҳаётфаолияти орқали модификациялашиб, шахснинг психологик таркибига ўтади ҳамда шахсий қадриятга айланиб, шахс ҳуқ-атворининг мотивация манбаига айланади [4].

Л.П.Бувеванинг нуқтаи назарига кўра, қадриятлар шахсни жамоа фаолияти билан боғловчи, аниқ бир жамият қадриятлари жараёнига қиришишга воситачи бўлиб, шу билан бирга ижтимоий ҳуқ-атворнинг қадриятлар, муҳитнинг

тарбия мақсадлари ва ижтимоий гуруҳларнинг функциялашнинг назорат усуллариدير. Шунингдек, шахсга ижтимоий ривожлашниш ва мослашиш имконини беради [5].

Ҳаётий тажриба орттириш жараёнида шахсий қадриятлар ишлаб чиқилади, улар моҳиятан, ҳиссиётли, шахсни ҳаётга муносабатига тешли мазмун моҳиятга эга бўлиши керак. Шахсий қадриятлар ўзи билан шахсий ҳаётий фаолиятнинг ижтимоий маданий тартибга солувчилар детерминация механизми бўлиб, шахснинг психологик тузилмасига кириш билан бир қаторда жамият маънавий маданияти ва шахснинг маънавий дунёси билан боғловчи элемент ҳисобланади. Ижтимоий қадриятларни шахсий қадриятларга интериозацияси оғишлар билан ўтиши мумкин, яъни шахсий қадриятларнинг девиант тузилмаси юзага чиқиши мумкин. Шахснинг нормал ва девиант қадриятлар тизимининг шаклланиши дастабки кичик гуруҳлар —оила таъсирида амалга ошади.

Психологияда қадриятлар шахснинг онги элементлари, айнан, қизиқишлари, нуқтаи назари, тамойиллари, дунёқарарши ва ҳ.к.лар. орқали тасвирланади. Қадриятлар онг омили билан амалга ошиб, интилишлар, идеаллар, қизиқишлар ва шахснинг бошқа тузилмасида намоён бўлувчи, унинг борлиққа, атрофга муносабатининг ички асосини кўрсатади. Қадриятларни англаш ёндашувлари шахс хусусиятларини тадқиқ этишнинг турли омилларида талқин этилади. Б.Ф.Ломовнинг ёзишича, «шахс» тушунчасининг хилма-хил таърифларига қарамай, унинг барча маҳаллий концепцияларида асосий тавсифномаси йўналганлиги бўлиб, шахсни тузилмасини шакллантирувчи унинг бутун психик қурилмасини асоси ҳисобланади. Муаллиф йўналганликни тасвирлашчи, шахс жамиятдан (қадриятлар) орттирган ва қабул қилиган, демак унинг шаклланишига ҳисса қўшади [6]. Юқоридагилардан келиб чиқиб, йўналганлик шахснинг субъектив қадриятлари реалликнинг кўпқиррали соҳаларига намоён бўлади.

В.Н.Мясищев, шахснинг мазмуни инсоният тажрибасининг предметли мазмуни ва унга боғлиқ қадриятлар тизимида оила муносабатлар тўплами билан ифодаланади, деб ҳисоблайди. Шахс иерархик тизим динамикасидаги шахсий

муносабатлар тизимида бўлиб, ривожланиш, тарбия ва ўз-ўзини тарбия қилиш жараёнида ишлаб чиқилади. «Доминанталашган муносабат», шахснинг ҳаёт мазмуни ҳақидаги қарорлари билан боғлиқ йўлланмаси ҳисобланади [7].

Шахсий муносабатларини боғлиқлигини тадқиқ этиш, миллий психологиясида ўз аҳамиятли ўрнига эса, чунки, шахсни ижтимоий, муҳит ва жамиятдан алоҳида таҳлил этилиши мумкин эмас. Л.С.Выготский «ривожланишнинг ижтимоий вазияти» тушунчасини таклиф қилди, унинг фикрича, шахснинг ривожланиши субъект томонидан маданий қадриятларни билвосита мулоқот жараёни орқали англашидир. Олимнинг таъкидлашича, моҳият ва мазмунлар шахслар ўртасидаги муносабатларнинг интериоризацияси орқали вужудга келиб, субъект онгига «сингдирилади» [8].

Инсоният қадриятлар дунёсида яшайди. Бироқ шу билан бирга «қадрият» тушунасини аниқлаштиришда мураккабликлар вужудга келади, сабаби, ушбу тушунча жуда «содда» ва бошқа мураккаб тушунчалар билан бирлашмайди.

Ўзбекистонлик олимлар ҳам миллий ғурур тушунчасини ижтимоий-тарихий ва маданий категория сифатида қараб, уларга “инсон ва инсоният учун аҳамиятли бўлган барча нарсалардир”, - деб таъриф берадилар. Демак, бу ўринда қадрият тушунчаси ҳаддан ташқари кенг талқин этилган. Бундан ташқари, луғатда икки жумла ўтгач, миллий ғурур “моддий ва маънавий бойликлар оламининг гултожи, сараси” деб таърифланади. Ундай бўлса, барча моддий ва маънавий бойликлар эмас, балки уларнинг “сараси, гултожи” миллий ғурурга киради, деган хулосага келамиз. Ўз-ўзидан маълум бўладики, инсон ва инсоният учун аҳамиятли барча нарсалар эмас, балки моддий ва маънавий бойликларнинг гултожи, сараси – миллий ғуруридир. Ушбу фикрларда ички зиддиятлар борлигини кўрмаслик мумкин эмас.

Р.Нурмуҳамедов ва И.Юнусовлар инсоннинг кадр-қиммати ва “қадрият” тушунчасини айнанлаштиришга ҳаракат қилишган “Кадр-қиммат– ахлоқ тушунчаси бўлиб, одамни маънавий томондан тўлиқ баҳолашга ишлатилади. Шу билан бирга одамнинг ўз-ўзига ва жамият унга шахс сифатида берадиган қадриятни ҳам кўрсатади” [9]. Муаллифлар ушбу таърифни кенгроқ очиб

бермайдилар. Улар кадр-қимматни шунчаки изоҳлаш билан чекланадилар.

Миллий ғурур ушбу категориялардан кенг бўлиб, улар ушбу категориялар учун генезис, асос вазифасини ўтаган. Кадр-қиммат, шахс кадри, инсон қиммати каби категориялар фақат инсонга нисбатан ишлатилади; инсон хатти-ҳаракатлари, тушунчалари, хислат ва фазилатлари уларнинг ифода объектидир.

ХУЛОСА. Миллий ғурур муаммоси ўтмишда ҳам, ҳозир ҳам у ёки бу олим ёки мутахассис яшаган давр, уни ўраб турган ижтимоий жараёнлар билан узвий алоқадорликда изоҳланади. Ўтмишнинг буюк ақл эгалари у ёки бу кадриятга кўпроқ эътибор берганликлари тасодифий эмас, балки заруриятдир. Улар давр тарозуси тамал тошларини қўйган, замона зайлларига таъсир кўрсатадиган, кишилар учун маънавий мезонлар мавқеёга эга бўлган Миллий ғурурни шарҳлаганлар, таҳлил қилганлар ёки уларга етишиш йўлларини изоҳлаб берганлар. Уларнинг маданий-маънавий мероси бир бутун, яхлит умуммиллий бойликдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида сўзлаган нутқи // "Халқ сўзи", 20 сентябрь, 2017 й.
- 2.
3. Мустақиллик: изоҳли илмий-оммабоп луғат. – Т.: Шарқ, 1998. – Б.280-285.
4. Гершунский Б.С. Философия образования XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – Б.80.
5. А.Н.Леонтьев «Избр. психологические произведения», М., 1983 г.
6. Л.С.Выготский «Педагогическая психология», М., 1990 г.
7. А.Анастази «Психологическое тестирование», в 2-х книгах, М., 1992 г.
8. Ж.Годфруа «Что такое психология?», М., «Мир», 1992 г.
9. Нурмухамедов Р., Юнусов И. Маънавият, этика ва эстетика тарбиси. – Т.: Ибн Сино, 2000. – Б.39-40.

ФИО автора: *Davronova Zarnigor Jabbor qizi*

ToshDO‘TAU 1-bosqich magistranti

Название публикации: «O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA ANTRAPONIMIKA TARAQQIYOTIGA BIR NAZAR A LOOK AT THE DEVELOPMENT OF ANTROPONYMY IN UZBEK INGUISTICS»

Annotation

This article discusses the history of the study of anthroponymy and the problematic aspects today

Views on naming traditions were also analyzed

Keywords: name, surname, nickname, time and space, learning, weather, problematic

Ismlarning tarixi uzoq,

Ismlarda asrlik qismat.

(E. Vohidov).

O‘zbek tili bugungi kunda o‘zbek millatining fikr almashuv quroli sifatida katta ijtimoiy vazifa ado etmoqda. O‘zbek tilininng bugungi taraqqiyotida tilshunos olimlarimiz, yozuvchilarimiz, shoirlarimizning xizmatlari beqiyos. Ularning katta mehnatlari tufayli o‘zbek tilining ko‘pchilik sohalarida qat‘iy normalar belgilandi, til birliklarining aloqa jarayonidagi lisoniy namunalarini tafsifiya etiladi. Til taraqqiyotidagi ko‘pgina masalalar ilmiy-nazariy asosga qo‘yildi. O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi tilimiz leksikasini, uning grammatik qurilishini yanada chuqurroq va har tomonlama tadqiq qilish vazifasini qo‘ydi.

Hammamizga ma‘lumki, ism inson hayotida muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, o‘zbek xalqida ismlarning o‘rni va mohiyati katta. Bola tug‘ilgach, unga yaxshi niyatlar ila ism tanlanadi, bu jarayonga nominatorlar (ya‘ni, ism qo‘yuvchilar) turlicha yondashishadi. “Chaqaloqqa qo‘yilgan ism uning taqdiriga ta‘sir qiladi” deyilgan tasavvurlar davrlar o‘tishi bilan ismni bolaning himoyachisiga, unga qandaydir bog‘langan, unga doimo va bir umr esh, hamdam bo‘lib yuradigan vositaga

aylantira borgan³⁹. S.E.Kenjaye va o'zining nomzodlik dissertatsiyasida o'zbek ismlarini bag'ishlov ismlar, tasviriy ismlar va ism-istaklarga ajratib tasniflaydi⁴⁰.

Tilimizdagi nomlar o'zi anglatayotgan tushunchaning xarakteri, narsalarning atalishidagi xususiyati va belgilariga ko'ra farqlanadi. Tildagi atoqli otlarning katta bir guruhini kishilarga qo'yiluvchi maxsus nomlar tashkil etadi. Kishilarning atoqli otlari fanda antroponimlar deb yuritiladi. Grekcha antropos - odam, inson, nomos - ot, ism, nom aniqlanishi demakdir Kishiga ism berish va kishilarning atoqli otlari qadimiy tarixga ega bo'lib, bolani nomlashda ma'lum tarixiy davr, iqtisodiy-siyosiy hayot, ma'naviy turmush doirasining turli-tuman urf-odatlarini muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, diniy tasavvurlar bolalarning nomlanishiga ta'sir ko'rsatgan. Turkiy xalqlarning V- VII asrlar tarixini o'zida ifodalagan O'rxun-Enasoy yozma yodgorliklari matnlarida uchrovchi bir qator ismlar: Burisangmusht, Oqbosh, Qoraxon, Qorakur va boshqalar turkiy xalqlarning eng qadimgi antropoleksemalaridir. Davrlar o'tishi bilan bir qator ismlar eskiradi va iste'moldan chiqadi, ularning o'rniga yangi-yangi atoqli otlar kirib keladi.

Antroponimlar haqida Mahmud Koshg'ariy o'zining "Devoni lug'otit turk" asarida ma'lumot berib o'tgan. "Devon" dagi kishilarning ismlari shu jihatdan qimmatliki, bir necha arabcha ismlarni istisno qilganda kishi ismlarining deyarli hammasi turkiycha bo'lib, hozirgi paytda iste'moldan chiqqan "Devoni lug'otit turk"dagi 60 dan ortiq kishi ismlari orasida xonlarning, pahlavonlarning, urug' boshliqlarining, oddiy kishilarning ismlari, laqablari bor. Akademik I.Y. Krachkovskiy musulmon mamlakatidagi qullarga va cho'rilarga Yoqut, Zumrad, Kufer (kamfora) kabi asl toshlarni yoki xushbo'y moddalarni nomlarini qo'yish rasm bo'lgan deb yozgan. Mahmud Koshg'ariy bu fikrni isbotlaydi. Demak, Kumush, Tilla ba'zan Oltin kabi qimmatbaho metall nomlari bilan atalgan ba'zi nomlar dastlab qul va cho'rilarga qo'yilgan narxlar bo'lgan. Mahmud Koshg'ariy o'z asarida ko'plab ismlarning etimologiyasini berib o'tgan. Ota – onaning farzand oldidagi dastlabki, burchi o'z farzandiga yaxshi bir ism qo'yishidir. Zero, bu ism bilan kelajakda bolasi uyalib qolmasin, bu esa unga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xalqimiz azaldan bolaga ism qo'yishda milliy urf – odatlar, ishonch va e'tiqodlariga qarab ism qo'yishgan. Badiiy asarlarda ham yozuvchi o'z qahramoniga ism berishda shu qahramonning xarakter xususiyatidan kelib chiqqan holda ism tanlaydi. Tanlangan ism bevosita qahramon

³⁹ Begmatov E.A. O'zbek ismlari ma'nosi. – Toshkent: O'zME, 2010 (uchinchi nashri). – B. 588.

⁴⁰ Kenjaye va S.E. O'zbek antroponimlarining semantik va sotsiolingvistik tadqiqi. nom...diss. avtoreferati. -Toshkent, 2011.

haqida ma'lumot beradi. Ism tanlash ham bir mahoratdir. Har bir yozuvchining o'z qahramonlariga ism tanlashida o'ziga xos uslubi bor. Masalan: Abdulla Qodiriy o'z qahramonlariga ism tanlashda Otabek "k" harfi bilan tugaydi va Kumush "K" harfi bilan boshlanadi, Anvar "r" harfi bilan tugaydi va Ra'no "R" harfi bilan boshlanadi. Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasida Qobil bobo obrazi yoki Chingiz Aytmatovning "Oq kema" asaridagi Mo'min chol obrazlarida ismning naqadar to'g'ri tanlanganligi, ismi jismiga mosligini ko'rishimiz mumkin. Bu obrazlar o'zining sodda, kamtarin, mo'min, qobil ekanligini ko'rishimiz mumkin. Xalqimizda ism tanlashda xalq urf-odatlaridan keng foydalaniladi. Bunga misol A.Qahhorning "Bemor" hikoyasidagi Sotiboldi obraziga Sotiboldi deb nom berilishi ham bejiz emas, uning zamirida ham xalq urf-odatlarini yaqqol sezishimiz mumkin. Bu ismlarning paydo bo'lishi chaqaloqni "sotib olish" udumini ado etish bilan chambarchas bog'liqdir. O'tmishdan farzandlari turmasdan nobud bo'lavergan o'zbek oilalarida "sotib olish" odatiga katta umid bog'lashgan. Bu odatga ko'ra, bola tug'ilgach xoh o'g'il, xoh u qiz bo'lsin, tarozining bir pallasiga go'dak ikkinchi pallasiga ozuqa solinadi. Ular og'irligi tenglashtiriladi va Doya xotin bilan uy egasi (bolaning onasi) o'rtasida o'sha udum bilan aloqador dialogik xarakterdagi so'zlar aytilgach, bola "sotib olingan" hisoblanadi. Doya xotinga ozuqa va ko'plab sovg'a - salomlar ham berishadi. Ism qo'yishda tarixiy davrning ta'siri, ijtimoiy muhiti, oilaviy kelib chiqishi, kasb kori ham bevosita ta'sir qiladi. Tarixiy davrlardan shuni ko'rish mumkinki, hech bir payt qul yoki ijtimoiy ahvoli og'ir kambag'al oilada tug'ilgan bolaga bek, xon, shoh, boyvachcha kabi elementlar qo'shilmaydi. Ularning ijtimoiy kelib chiqishiga qarab zodagon oilaning farzandlariga Hakimboyvachcha, Xudoyorxon, Azizbek kabi ismlar tanlansa, ijtimoiy kelib chiqishi pastroq bo'lgan oilada tug'ilgan bolalarga esa oddiy ismlar tanlangan. Lekin hozirgi demokratik jamiyatimizda ism tanlash tubdan farq qiladi. Har bir inson o'ziga yoqqan ismni tanlab qo'yadi. Badiiy asarlarda shuni ham ko'rish mumkinki, A.Qodiriyning "Mehrobdan chayon" asarida Xudoyorxonning xotini Og'acha oyimni oladigan bo'lsak, bu obrazning asl ismi Ma'suda xonim bo'lgan ammo Og'acha oyim deb mashhur bo'lishiga uning Qashqar qizi bo'lganligidandir. Uyg'urlar bizdagi kabi "xonim, bekach" deyish o'rniga "Og'acha" deganlar. Shuning uchun uning ismini Og'acha oyim deb o'zgartirganlar. Bunday misollarni ko'plab keltirishimiz mumkin. Bu ham albatta, yozuvchining badiiy va ilmiy bilimiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kishilarning orzu-umidlari, intilish va ideallari bilan bog'liq ismlar uzoq yashaydi. Hozirgi davr kishilari ismlarining asosiy qismini ana shunday nomlar tashkil qiladi. Antroponimlar masalasi rus tilshunosligida ancha keng va har tomonlama o'rganilgan. Bu sohada A.V.Superanskaya, S.I.Zinin, A.A.Reformatskiy, A.Sokolov, T.Tropin, L.Uspenskiy, V.K.Nikonov kabilar yirik monografik ishlar yozganlar.

Turkologiya va o'zbek tilshunosligida esa Sh.Zafarov, M.Odilov, Y.Menajiyev, X.Azamatov, E.Begmatov, E.Qilichev, M.Shamsiyeva va boshqalar turli mavzularda kandidatlik dissertatsiyalarini va ilmiy maqolalar nashr qilganlar. Y.Menajiyev, X.Azamatov, D. Abdurahmonov, E.Begmatovlar «Ismingizning ma'nosi nima» kitobida tilimizdagi tushunilishi qiyin bo'lgan nomlarning ismlik va turdosh otlik ma'nolarini tushuntirib berganlar. Asarning so'zboshi qismida kishi nomlarini kelib chiqishi, nom qo'yish odatlari va usullari haqida aytib o'tilgan. Bu kitobda o'zbek tilidagi ko'p ismlarning dastlabki ma'nolarini tushuntirib berish maqsad qilib qo'yilgan. Shu sababli kitob lug'at tarzida tuzilgan. Lug'atda, asosan, ma'nosi ochiq ko'rinib turmagan, ya'ni boshqa (arab, tojik va boshqa) tillardan kirib, o'zlashib ketgan kishi nomlari berilgan va ularning ma'nolari ko'rsatilgan. E. Begmatovning «Nomlar va odamlar» kitobida ism qo'yish odatlari, ismlarning tarixiy-etnografik ma'nolari tushuntiriladi. Shuningdek, hozirgi zamon o'zbek tilida keng qo'llanilayotgan ismlar ro'yxati berilgan. Ushbu kitob ilmiy-ommabop tarzda yozilgan bo'lib, «Ismlar va tilsimlar», «Hurmat va zulmat», «Qizlar qismati», «Davrimiz va ismimiz» kabi bo'limlarni o'z ichiga oladi. Har bir bo'limdagi nomlar boshqa turkiy xalqlardagi

nomlari bilan chog'ishtirilgan, ular haqidagi ba'zi latifalar ham kiritilgan. Tilshunos N.Mirzayev «O'zbek zooantroponimlar» nomli maqolasida qadimgi turkiy xalqlar ba'zi yirtqich va uy hayvonlari haqida turli xil totem tasavvurga ega bo'lgani bayon etilgan. Bo'riga bo'lgan ishonch esa totem tasavvuriga bog'liq ot bo'lib, uning asosiy qismi o'zbeklarning turli guruhlarida bolaning tug'ulishi, uning hayotini saqlab qolish bilan bog'langan. Bo'ri, Bo'riboy, Boybo'ri, Bo'ritosh, Bo'rigul, Bo'rixol kabi ismlar yirtqich hayvonlarga e'tiqod tufayli paydo bo'lganini yozib, keyingi davrlarda bunday atoqli otlarning ishlatilish doirasi ancha kengayganini aytib o'tadi.

Tilshunos E.Qilichev tadqiqotlarida antroponimlarning stilistik qo'llanilishi haqida fikr yuritiladi. U yozuvchi S.Ayniy asarlarida qo'llanilgan antroponimlar haqida quyidagilarni yozadi: Yozuvchi (S.Ayniy) asarlari strukturasidagi antroponimlar tasvirlanayotgan voqea mazmuniga mos holda uni badiiy aks ettirish uchun xizmat qilgan. Uning asarlarida so'zlamaydigan ism yoki laqab yo'q, desa ham bo'ladi. Deyarli har bir antroponim tasviriy bo'lib, nimadirni aks ettiradi. O'zbek tili leksik sistemasining bir qismi hisoblangan antroponimlarning o'zi ham o'ziga xos yana bir sistemani tashkil qiladi. Bular: 1. Ismlar sistemasi: Kumush, Feruza, Dilshod, Alisher. 2. Laqablar sistemasi: Kar, cho'loq. 3. Taxalluslar sistemasi: Navoiy, Gulxaniy, Julqunboy. 4. Familiyalar sistemasi: Saidnosirova, Qahhorova, Mo'minova. 5. Patronomik nomlar sistemasi: Rasulovna, Nusratovich. 6. Shartli nomlar sistemasi: Bahrom-Baxi, Shoxrux-Shoxi.

1960-yillardan keyingi davrlarda o'zbek tilidagi atoqli otlar tizimini zamonaviy tilshunoslik usullarida tadqiq qilish ayniqsa kuchaydi. Shunga qaramasdan o'zbek tilshunosligi bo'yicha olib borilayotgan ishlarni yetarli va qoniqarli deb bo'lmaydi. Chunki, - til sathimizda atoqli otlar juda ko'p, ularning barcha ko'rinishlarini to'plash va tarixiy taraqqiyotini o'rganish lozim; - o'zbek tilidagi qadimiy nomlarning nomshunoslikka oid lug'atchilikdagi (onomastik leksikografiya) ilmiy tamoyillari ishlab chiqilgan emas; - tarixiy nomlarning materiallari shu kunga qadar deyarli o'rganilgan emas; - o'zbek atoqli otlariga oid shu kunga qadar qilingan ishlarning deyarli barchasida nomlarning xususiyatlari tahlil qilinadi. O'zbek tarixiy antroponimiyasini tadqiq qilish bilan bog'liq bo'lgan ba'zi dolzarb muammolar quyidagilar:

1. O'zbek tarixiy antroponimiyasini barcha kategoriyasini va komponentlarini - kishi ismlari, laqablar, taxalluslar, o'tmishda o'zbeklar uchun rusum bo'lgan nomlarning arabcha, ba'zi fors-tojikcha shakllarini har tomonlama o'rganish muhimdir. Bular o'tmishda amalda mavjud bo'lgan nomlar bo'lib moziyda yashab o'tgan kishilarning atoqli otlari yig'indisidir.
2. Bevosita inson shaxsini anglatuvchi, u bilan bog'liq tasavvurni ifoda etuvchi ba'zi xayoliy, afsonaviy, majoziy, to'qima laqablarni tadqiq qilish. Chunonchi, Odam, Momo, Havo, Hazrati Xizr va boshqalar. Bu xildagi atoqli otlarning ba'zi namunalari o'zbek folklor asarlarida mavjud. Masalan, devlar, odamsimon tasavvur qilinuvchi mavjudotlar, afsonaviy kuchlar va boshqa nomlar.
3. O'zbek antroponimiyasini o'rganishdan maqsad nomlarning turli tarixiy davrlardagi holati va rivojini tadqiq qilish. Turkiy ismlar fondi ko'pchilik (tarixiy) turkiy xalqlar uchun mushtarak mulk ekanligi ma'lum. Lekin bu ismlar barcha turkiy tillarda bir xil darajada saqlanmagan, mavjudlari esa ma'nosi va lisoniy shakliga ko'ra o'ziga xos tomonlarga ega. Demak, turkiy nomlar fondi, bir tomondan qardosh turkiy tillar antroponimiyasida mushtaraklik belgisini yuzaga keltirsa, ikkinchi tomondan, har bir til nomlari majmuida o'ziga xoslikni, milliylikni ta'minlaydi. Mana shu ma'noda hozirgi o'zbek tilidagi asli turkiy ismlarni qadimiy turkiy ismlar fondi bilan qiyosan o'rganish va bu orqali o'zbek antroponimiyasidan milliy o'ziga xoslikni yuzaga kelishi va buning asosiy lisoniy belgilarini aniqlash juda muhimdir. O'zbek nomshunosligining dolzarb muammolari orasida laqab va taxalluslarni o'rganish ishi alohida o'rin tutadi. Chunki qadimiy davrlarga murojaat qilganimiz sari ismlar va laqablar orasida farq kamaya boradi va umuman laqablarni nomlash vositasi sifatidagi roli orta boradi. Umuman, laqab va taxalluslarni faqatgina nominativ vosita sifatida o'rganish yetmaydi, balki ularni badiiy-uslubiy vosita tarzida tadqiq qilish ham muhimdir. Bunday kuzatuvlarda ism, laqab va taxalluslar

orasidagi atoqli otlarga xos umumiylik va o`zaro farqlarni ochib berish alohida ahamiyatga egadir. Nomshunoslik sohasida erishiluvchi nazariy xulosalar va qo`lga kiritilgan ashyoviy, daliliy materiallari o`zbek antroponimlarning izohli, etimologik, imloviy lug`atlarni yaratish uchun xizmat qilmog`i kerak. Hozirga qadar bu til lug`atlarning birortasi ham to`liq tuzilgani yo`q. Yuqoridagi mulohazalardan ayon bo`ladiki, o`zbek tilidagi antroponimlarning mavjud tiplari ularning hajmi va chegarasi hozirga qadar belgilangan emas. Professor E.Begmatov aytganidek: «Atoqli otlarni har tomonlama o`rganish o`z tadqiqotlarni kutmoqda»

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Abdulla Qahhor. “Anor” – T 2014 -198 b.
2. Begmatov E.A. “O‘zbek ismlari izohi” - T., 2016.- 606 b.
3. Begmatov E.A. Uluqov N. “O‘zbek onomastikasiterminlarining izohli lug`ati, - Namangan 2006, -103 b.
4. Kenjayeva S.E. O‘zbek antroponimlarining semantik va sotsiolingivistik tadqiqi. nom...diss. avtoreferati.-Toshkent , 2011.
5. Qilichev E. O‘zbek tili onomastikasi. T.:2004.
6. [http:// www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz) / Pedagogik ta’lim muassasalari portali
7. <http://www.edu.uz>
8. www.google.uz

ФИО автора: *Turayeva Aziza Tojiddinova*

Termiz Davlat universiteti Xorijiy filalogiya fakulteti talabasi

Название публикации: «KOREYSLAR VA O`ZBEKLARNING TURMUSH TARZI VA QARASHLARI»

Annotatsiya: Ushbu maqola òzbeklar va koreyslarning turmush tarzi va qarashlari haqida batafsil yoritilgan bòlib azal azaldan ikki xalq ortasidagi munosabatlar va ulardagi haqiqatlar aks ettirilgan.

Kalit sòzlar: turmush tarz, qadriyat, ma'naviy yetuklik, milliy qadriyat, urf-odat.

Koreys oilalarining o'ziga xos xususiyatlari

Koreys oilalarining hayot-tarzi boshqa davlatlardan farqlanib turuvchi o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Koreys oilalarining xususiyatini tushunib olsangiz Koreyada yashash ancha osonlashib, koreys madaniyatini tushunishda katta yordam beradi. Oilaviy madaniyatlar har bir oilada turlicha bo'lib, hududlarga qarab ham farq qiladi. Koreya an'anaviy tarzda qadimdan konfutsiylik madaniyatining ta'sirini olib kelgan. Shu bois, koreys oilalari madaniyatining konfutsiylik madaniyatiga ega bo'lgan boshqa davlatlar madaniyati bilan o'xshash tomonlari ko'p bo'lsa ham, sanoat rivojlanishi ildamlashgan hozirgi vaqtda koreys oilalalari madaniyati ham borgan sari o'zgarib bormoqda.

Oilaviy qarindoshlik aloqalari

- Oilaning har bir a'zosi baxtli bo'lish uchun o'zaro ahil bo'lishni muhim deb hisoblaydi
- Oilada katta-kichik o'rtasidagi o'zaro hurmat va tartib muhim hisoblanadi. Oilada bolalarga ota-ona, bobo-buvi, qarindoshlar, umuman olganda yoshi kattalarni hurmat qilishni o'rgatib borishadi
- Voyaga yetgan farzandlar keksa ota-ona bilan birga yashaydigan holat ham bor, lekin keksalikni o'zi mustaqil o'z uyida, turmush o'rtog'i bilan birga o'tkazishni xohlaydigan keksa ota-onalar ham ortib bormoqda.

- Turli ko'rinishga ega jamiyat va fikrning o'zgarishi hamda undan tashqari bir necha omillarga ko'ra oila ko'rinishi ko'payib bormoqda. Bir boquvchili oila, buva-buvi va nevaralardan iborat oila, multimadaniyatli oila, bola asrab olgan oila, qayta turmush qurganlar oilasi, 1 kishilik oila kabi turli ko'rinishdagi oilaga nisbatan shaxsiy va jamiyat fikri ijobiy o'zgarmoqda.

Er-xotin aloqalari

- Er-xotin o'rtasidagi o'zaro munosabatlar yaxshi bo'lishi kerak, lekin, oiladagi farzand sifatidagi burchi, ota-ona sifatidagi burchi ham yaxshi bajarish muhim deb hisoblaydilar
- Oilaviy ishlarda er va xotin maslahatlashib qaror qilib, ayol bilan erkak oilani boqish, farzand tarbiyasi, ro'zg'or ishlari kabilarga birgalikda javobgar degan tushuncha kuchayib bormoqda.
- Turmush o'rtoq bilan muloqot qancha yaxshi bo'lsa, farzand tarbiyasi bilan birgalikda shug'ullanish qanchalik yuqori bo'lsa, er-xotin munosabatidan qoniqish ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Koreyaning hayot tarziga ko'nikish

Nikoh orqali oilaviy munosabatlari, turmush tarzi, dunyoqarashi o'zaro farq qiladigan kishilar bir oilani tashkil etadi. Shuning uchun oilaviy hayotga bo'lgan fikrdagi qarama-qarshiliklarni bartaraf qilib borish oilaviy hayotning boshida muhim hisoblanadi. O'zaro boshqacha madaniyatga ega ikki shaxs bir-birini topib xalqaro nikohdan o'tgan holatda esa oilaviy hayotga bo'lgan fikrdagi qarama-qarshiliklar yanada kuchliroq bo'lishini yodda tutish lozim. Turmush o'rtog'ingiz bilan fikringiz to'g'ri kelmasligi bois oilaviy hayotda qiyinchiliklar bo'lsa quyidagicha usulni tavsiya etamiz.

- Bir-birining oilalari madaniyatini tushunish uchun harakat qilish
- Turmush o'rtog'i va uning ota-onasidan oilaviy an'analar to'g'risida bilmaganlarini so'rab olish
- Oilaviy hayotdagi muammolarni suhbat orqali kelishib hal qilish
- Yolg'iz hamma narsani hal qilishga urinmay, atrofdagilardan yordam so'rash
- Maslahat beruvchi tashkilot Danuri Helpline(☎1577-1366)dan foydalanish

Til odobi

Koreyada boshqa davlatlardan farqli o'laroq, bir xil darajada bo'lsa ham vaziyatga qarab kishilarni turli xil so'zlar bilan chaqiradilar. Shuningdek, bunda sof koreys tili "chingho" va xitoy so'zlaridan aralash foydalaniladi. Shuning uchun "hoching" yoki "chiching"ni noto'g'ri ishlatga tarbiyasiz kishiga o'xshab ko'ringanligi sababli e'tiborli bo'lib talab etiladi. "Hoching" bu biror kishini bevosita chaqirishda foydalaniladigan so'z bo'lib, "chiching" esa biron kishi haqida boshqa odamga gapirganda ishlatiladigan so'z va bu ikkala so'zni umumiy qilib aytanda "chingho" deyiladi.

Oila a'zolarini chaqirish usuli

Koreyada oilaviy munosabatlarda bir –biriga nisbatan odob saqlagan holda chaqirganda ishlatiladigan maxsus so'zlar mavjud. Quyidagi oilaviy shajara*ga qarasangiz unda er va xotinning oila a'zolarini chaqirganda ishlatiladigan maxsus so'zlar ko'rsatilgan. Katta yoshdagilarni sizlab, kichik yoshdagilar bilan gaplashganda esa oddiy so'zlashuv uslubidan foydalaniladi. Oila a'zolarini chaqirish usuli har bir oila, avlodda biroz farq qilishi mumkin bo'lib, oila bilan bu haqida oldindan maslahatlashib olgan ma'qulroq.

Oilaviy shajara

Oilaviy aloqalarni tushuntirish uchun chiziqlar bilan birlashtirilgan rasm. Chiziqlar bo'ylab tutashgan gorizontal chiziqlar turmushni bildiradi va vertikal chiziqlar esa ota-ona va farzandlik aloqalarini anglatadi.

Hurmat va oddiy darajadagi gaplar

Koreys tilida biron kishi bilan gaplashishda uning yoshi, munosabatlarining yaqinligi, lavozimiga qarab turlicha ifodalanadi. Bunday hollarda gaplashayotgan kishiga nisbatan hurmat (sizlash) va oddiy muomala gapidan foydalaniladi.

- Agarda gaplashayotgan kishining yoshi katta yoki lavozimi baland bo'lsa, shuningdek rasmiy joylarda hurmat gap ishlatiladi
- Agarda gaplashayotgan kishi do'sti yoki o'zidan kichik yoshdagi shaxs bo'lsa oddiy muomala gapi ishlatiladi. Misol) Pab mokta (Oddiy gap) / Jinji chapsushida (Hurmat gap) Komavo (Oddiy gap) / Kamsatrimnida (Hurmat gap) Chal isso (Oddiy gap) / Annyonghi keshipshiyo (Hurmat gap)

Koreys oilalarida esga olinib nishonlanadigan kunlar

Oilaviy hayotda bolalarning tug'ilishi, to'y, janoza kabi turli hodisalar bo'ladi. Bu shaxsning o'zi va uning oilasi uchun muhim bo'lganligi sababli, bunday kunlarni xursandchilik bilan nishonlash yoki qayg'u bilan eslash odob doirasi hisoblanadi.

Tug'ilgan kun marosimlari

- Pegil (100kunlik) : Koreyada bola tug'ilganiga 100 kun to'lishi munosabati bilan bayram qilib nishonlaydilar. Pegil taomlari sifatida peksolgi (guruchli non), susukyongdan (qizil fasolli nachinkali guruch), miyokkuk (dengiz karami sho'rvasi) tayyorlanib, bolaga toza va yangi kiyimlar kiydirib tabriklaydilar.

- Tol (1 yillik) : Bola tug'ilganiga 1 yil to'lgani munosabati bilan birinchi tug'ilgan kunida qarindosh-urug'lar taklif qilinib, Bolaning tug'ilgan kunini nishonlaydilar. Unga koreys milliy kiyimi hanbok kiydirilib dasturxon bezaydilar. An'anaga ko'ra, dasturxonga peksolgi, songpyon, susugyongtan kabi taomlar tortilib, undan keyin bola sog'lig'i va baxtini tilagan holda ularni olish "tolchabi" (bola nimani olishini kuzatishadi) degan maxsus marosim o'tkazilib toktam (yaxshi tilaklar) bilan sovg'alar beriladi. Hozirgi kunda restoranlarda tol tug'ilgan kunda dasturxon bezatishadi.
- Sengil (tug'ilgan kun) : Bu kishining tavallud kunini anglatib, kattalarning tug'ilgan kuni "sengshin" deyiladi. Koreyada an'anaga ko'ra tug'ilgan kunda ertalab miyokkuk (dengiz karami sho'rvasi) qaynatib ichiladi. Oilavish sharoitga qarab mazali taomlar tayyorlanib, yaqin qarindosh yoki do'stlar taklif qilinadi. Taklif qilingan kishi tug'ilgan kun egasiga mos kerakli narsa sovg'a qiladi yoki naqd pul berishi ham mumkin.

To'y marosimi

Koreyada milliy va zamonaviy uslubdagi to'y marosimlari mavjud bo'lib, milliy uslubdagi to'ylar hozirda deyarli yo'q bo'lib ketib, ko'pchilik zamonaviy uslubda to'y qiladi. Zamonaviy to'ylar to'y marosimi zali yoki mehmonxona, cherkov, ibodatxona va shu kabi joylarda qilinadi. Kuyov kostyum shim, kelin esa oq kelinlik libosini kiyib to'y o'tkaziladi. Zamonaviy to'y qilinsada kelin-kuyov ota-onasi, qarindoshlariga an'anaviy usulda ta'zim qiladilar. Bunday ta'zim "Pebek" deyiladi. Quydagi statistik ma'lumotlarga tayansak, hozirgi kunda so'nggi 10 yil ichida Koreya Respublikasida birinchi marta turmush qurish o'rtacha yoshi borgan sari ko'tarilib bormoqda.

Hvegap va kohiyon (uzoq umr tilab o'tkaziladigan marosim)yubileylari

- Hvegap yubileyi : 60 (koreys yoshi bilan 61) yoshni qarshi olganligini anglatadi. Avvalgi zamonlarda umr davomiyligi qisqa bo'lgan, shuning uchun uzoq va sog'lom umr ko'rishlarini tilab tabriklash uchun farzandlar ota-onasi uchun ushbu yubileyini o'tkazadi. Umr davomiyligi oshib borayotgan hozirgi zamonda shunchaki tabriklab qo'yishmoqda. Qadimda ziyofat o'tkazib berish muhim bo'lgan bo'lsa, hozirda farzandlar ota-onalarini sayohatga jo'natish yoki naqd pul sovg'a qilish bilan cheklanishmoqda
- Kohiyon : 70 (koreys yoshi bilan 71) yoshni qarshi olganligini anglatadi. Yaqin kishilarni taklif qilib har yilgi tug'ilgan kundan kattaroq qilib ziyofat uyushtiriladi va sovg'alar beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ròyxati:

1. w.w.w.livein korea
2. Koreys xalqi va ma'daniyati

ФИО автора: *To'ranazarov Egamberdi Dilmurod o'g'li*

Termez state University. Termez Uzbekistan

Название публикации: «SPEECH ETIQUETTE ENGLISH AND UZBEK»

Abstract: *The article based on comparative study of national cultural peculiarities of speech etiquette in the English and Uzbek languages. The study deals with the similarities and distinctive features of the topic of conversation, addressing, greeting expressions. Instances provided both languages.*

Keywords: *Greeting, speech etiquette, national-cultural specifics, responsibilities.*

Language is the most important means of communication between people the expression of thoughts and feelings, the main mechanism of assimilation of new information and knowledge. In order to effectively influence the minds and emotions of others, the speaker must know it well and posses a culture of speech. Each language may have different groups, different language systems, depending on the living conditions, social and cultural enviorment. Each language expresses different worldview. The more languages are, the more diverse the worldviews will be. Languages are a cornerstone of the unity of a nation and if it is lost, the nation will be lost, language is the main symbol of the existence and unity of a nation. Linguist A.Rustamov recognized that the purity of language is an important condition for the independence of the nation. Language is the most important means addressing of communication between people, the expression of thoughts and feelings, a gift recognized by scientists as the bases for the acquisition of new information, knowledge.

In order to effectively influence the minds and emotions of others, the speaker must know it will a culture of speech.

A single literary language, the observance of its existing lows, is the main means of a direct exchange of information within the nation and the country. In the foreign and Uzbek literature devoted to the study of ethics there were consepts of ”**ethics**”,

”**morality**”. The word “**ethics**” was used by the ancient Greek Homer from the word “**ethos**”(ethos) to mean “peace of residence , house ,cave ,nest in place within The Greek philosopher who lived in the 4th century BC. Aristotle considers 2 concepts from the word “**ethos**”: “**Ethics**”(ethics) and “**Ethics**”(morality).

Moreover, The first President of Uzbekistan said such words about morality in his works. In fact, the essence of morality is human morality. Morality is first and foremost a sense of fairness and justice. Philosophies nowadays tend to divide ethical theories into three areas: meta ethics, normative ethics and applied ethics.

Applied ethics look at controversial topics like war, animal rights and capital punishment. So the word ethics came all over the world. But speech etiquette is exceptionally different in all countries. Each state has its own rules of etiquette. These rules vary between each state. From their culture, even the etiquette of speech is different. It is crucial to note that speech etiquette possesses a significant role in our communication, in all spheres of life and situations ranging from formal communication to informal ones.

According to the linguistic dictionary, speech etiquette represents the systems of sustainable speech formulas imposed by the society in order to maintain communication in a chosen tone according to social roles and role positions relative to each other, speech etiquette is applied in different situations: greetings, getting acquainted, for farewells, gratitude, condolences, apologizing and others. Both English and Uzbek possess their own national- cultural peculiarities of speech etiquette. The etiquette formulas are connected with the life style and national traditions of the people. English is the set of conventional rules of personal behaviours in polite society, usually in the form of an ethical code that delineates the expected and accepted social behaviours that accord with the conventions and norms observed by a society, a social class or social group. In modern usage is etiquette. At the outset the speech etiquette is closely correlated with the topic of the conversation. It is frequently observed that Uzbek people are skilled at small talks.

In other words, They try to avoid controversial or critical discussions when they communicate with strangers. Most common conversation topics are related to family life. People can communicate for ages about relatives and friends, marriages, birth of children, graduations, promotions, health issues and others. Uzbeks enjoy finding common ground: common friends, relatives and so on...

One of the peculiar features of English speech etiquette is that English people tend to choose a state and personally unobtrusive topics such as weather as an appropriate starter. It is assumed that English people talk about that weather because they are interested in this subject.

Conversely, late Fox considers a different point of view concerning this topic. In the book, watching the English She mentioned that English conversations about the weather are not really about weather, but it is a form code and evolved to help them to overcome their natural reserve. It is known that greeting expressions. "Nice day, isn't it?"... Isn't it cold? Still raining and other variants on the theme are requests for meteorological facts. Greetings are important as well as frequent in every day social interactions all over the world. Appropriate greeting behaviour is crucial for the establishment and maintenance of interpersonal relationships. According to Spolsky, greetings are considered to be "the basic oil of social relations. In Uzbek culture greeting is often very detailed with questions about health, mood, all the relatives, their children and grandchildren. The following dialogues can be vivid illustrations.

1.- *Assalomu alaykum! Qalay bardamisiz?*

2.-*Xudoga shukr!-Nevaralar yaxshimi? Xayrinisobonu eson omonmi?Kelin yaxshi yuriptimi(Oybek)*

On the contrary, in English greetings are short. They are varied according to the social distance and social status of the interlocutors. When an English speaker asks you, How are you? or "How is your work?" He is not concerned much about your physical condition or work, but showing his politeness.

In English greetings such as “-Hello”, “How do you do?” and “I am pleased to meet you” have to be used to maintain the hearer’s positive face, depending on the status of the participants and the social setting. Following conversations can be illustrative of short and informal greeting in English.

-Morning Boardman- “ How are you today?

-Oh, middlin, just middlen (J.Harriot)

In the English and Uzbek languages addressing words are similar in some cases; however, there are several cultural peculiarities that significantly differ from each other. In Uzbek culture, when addressing strangers the words *aka*, *opa*, *xola*, *otaxon* are commonly used. They call even strangers with family members words such as *otaxon* (father for old men) *amaki* and *aka* (uncle, brother, for middle ages). The main reason for this type of addressing is that “***family***” reflects Uzbek cultural values. In English culture, the words such as ***Miss***, ***Sir***, ***Madam*** are used to express respect to the interlocutor “***Sir***” is particular for adult men.

For instance:

-Can I help you, Sir-addressed the shop keeper to Thane (J Oke)

***-Otaxon sizning gapingizni qaytara olmayapman. (Father I can’t reject your opinion)
(X.To’xtaboyev)***

In conclusion, it is essential to note that speech etiquette of different nations depends on their cultural background. Therefore, speech etiquette in English and Uzbek has its own national – cultural. These include the rules of etiquette and etiquette adopted in society in social groups and forms.

References:

- 1.I.A.Karimov "Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir" T.O'zbekiston (1996) p-39
- 2.Abdulla Sher " Axloqshunoslik" (2008) p-24
- 3.Fox K(2014)Watching the English,The Hidden Rules of English Behaviour ,UK, Hodder 8 Stoughten p12
- 4.Mahmudov N.Speech standarts of teachers.Tashkent National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoiy (2007)-P.3 (-400 p)
- 5.Pardaev A, G'aniev F, Mahamadaliev H Expression and language in Journalism Tashkent Istiqlal (2006) P- 25
- 6.Rustamov A. Word about a word –Tashkent: Extremum Press(2010)P-4
- 7.Spolsky B (1998) Sociolinguistics Oxford, Oxford University Press P-20

ФИО автора: *O‘rinboyeva Nilufar Akromjon qizi*

Toshkent Viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti

Biologiya yo‘nalishi talabasi

ФИО научного руководителя: Sobirova Zulxumor Sharipovna

Toshkent Viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti

Biologiya kafedrası o‘qituvchisi

Название публикации: «VIRUS BILAN ZARARLANGAN MAKKAJO‘XORIDA AUKSIN GORMONINI KUZATISH»

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola virus bilan zararlangan makkajo‘xori o‘simligidagi o‘zgarishlar haqida bo‘lib, makkajo‘xori o‘simligi, uning virus bilan zararlanishini, sog‘lom o‘simlik hamda kasallangan o‘simliklarda auksin gormonini kuzatish va solishtirish, o‘rganish muhokama qilinadi. Makkajo‘xori keng tarqalgan ekin bo‘lib, dehqonchilikning asosiy qismlarini tashkil etib, sanoatda keng foydalaniladi. Makkajo‘xorining kasallanishi ko‘p uchraydi. Masalan, zamburug‘lar, viruslar bilan zararlanish holatlari ko‘p kuzatiladi. O‘simlikning kasallanishi oqibatida o‘simlikka zarar yetib, past bo‘yli bo‘ladi, hosili kamayib ketadi, ulardagi moddalar almashinuvi, fitogormonlar va boshqa jarayonlarga ta‘sir ko‘rsatib, ularning faoliyatini cheklashi mumkin. Kasallangan o‘simliklar alohida belgilar bilan (pigmentlarning o‘zgarishi, hosildorlikning tushib ketishi va boshqalar) sog‘lom o‘simliklardan ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: makkajo‘xori, tayanch ildizlar, ro‘vak, so‘ta, mozaika virusi, auksin gormoni, qorakuya, mog‘orlanish, bakterial so‘lish.

НАБЛЮДЕНИЕ ЗА АУКСИНОВЫМ ГОРМОНОМ В ЗАРАЖЕННОЙ ВИРУСОМ КУКУРУЗУЕ.

Уринбоева Нилуфар Акромжон кизи

Студентка биологии, Чирчикский Государственный Педагогический Институт, Ташкентская область.

АННОТАЦИЯ

В этой статье обсуждаются изменения в зараженном вирусом растении кукурузы, обсуждается исследование кукурузы, его вирусная инфекция, а также наблюдение и сравнение гормона ауксина в здоровых и больных растениях. Кукуруза широко распространенная культура, основная часть сельского хозяйства и широко используется в промышленности. Например, распространенная грибковые и вирусные инфекции. Болезни растений могут повредить растению, сделать их короткими, снизить урожайность, повлиять на их метаболизм, фитогормоны и другие процессы, а также ограничить их активность. Больные растения отличаются от здоровых по определенным признакам (изменение пигментов, снижение урожайности другие).

Ключевые слова: кукуруза, подвой, рож, сорго, вирус мозаики, гормон ауксин, грибок, плесень, бактериальное увядание.

Makkajo'xori dunyoda qadimgi, eng ko'p ekiladigan donli ekinlardan biri hisoblanadi. Vatani Markaziy hamda Janubiy Amerika bo'lib, 3400-2300 yillar oldin madaniylashtirilgan, keyinchalik Yevropa, Osiyo, shuningdek, boshqa davlatlarga olib ekila boshlangan. Makkajo'xori (*Zea Mays L.*) - bug'doydoshlar oilasiga mansub bir yillik madaniy ekin o'simligi bo'lib, poyasi silindrsimon tik, uzun, 5-6 m gacha, bo'g'imli, ichi berk, bo'g'im oraliqlari esa g'ovak, bo'sh. Ildizi popuk ildiz tizimli, kuchli shoxlangan, eng oxirgi bo'g'imidan poyani qulab tushishiga imkon bermaydigan, oziq moddalar va suv bilan ta'minlovchi ildizlari bo'ladi. Barglari oddiy, lansetsimon, nashtarsimon, uzun va keng, ketma – ket, tukli, parallel tomirlangan bo'lib, ikki qismdan barg qini va barg yaprog'idan iborat. Barg yaprog'ining ostida kichik, yupqa, pardasimon o'simta joylashgan bo'lib, tilcha deb ataladi. Uning vazifasi yomg'irda poyaga suv kirmasligini ta'minlaydi. Poyada 15-25 (45) tagacha, barglar joylashadi. Makkajo'xori bir uyli, to'pguli ayrim jinsli, changchili gullari poyadagi rovak to'pgulida, urug'chili gullari so'ta to'pgulida popuksimon bo'lib joylashadi. So'ta shakli o'zgargan novda bo'lib, shakli o'zgargan burglar bilan qoplangan. Boshqochalar so'tada qator bo'lib joylashadi. Mevasi quruq don, asosan to'q sariq rangda (duragaylarida oq,

jigarrang). Makkajo‘xori yem –xashak, oziq – ovqat hamda texnik ekin bo‘lib, sanoatda ko‘plab mahsulotlar ishlab chiqariladi. O‘simlik donidan sanoatda un, yorma, konservalar, qand, glyukoza, etil spirit, dekstrin, pivo va sharoblar, makkajo‘xori tayoqchalari, askorbin va glutamin kislotalari hamda ko‘plab boshqa mahsulotlar tayyorlanadi. Poyasidan, so‘ta hamda barglaridan viskoza, lineolum, qog‘oz, sun‘iy po‘kak, plastmassalar ishlab chiqariladi. Popuksimon ipchalaridan meditsinada o‘t xaltasi, jigar kabi organlar kasalliklarini davolashda foydalaniladi.

1 – rasm: Dala maydonidagi makkajo‘xori.

Makkjo‘xori o‘simligida ko‘p uchraydigan kasalliklaridan biri bu mitti mozaika virusi bilan zararlanishi. Ushbu virus makkajo‘xori dan tashqari bir qator jo‘xori, shakarqamish, tariq kabi o‘simliklarda ham uchratish mumkin. Mozaika virusi bilan kasallanish asosan AQSH, Avstraliyada, shuningdek boshqa davlatlarda ham kuzatiladi. Makkajo‘xorining virusli kasalliklari shira turlarining vakillari orqali, urug‘ orqali tez tarqaladi, shuningdek, ayrim qo‘ng‘izlar va ularning lichinkalari, jonson o‘tlari orqali ham yuqishi aniqlangan. Mitti mozaika virusi (MDMV) xavfli virus bo‘lib dala maydonlarga ekilgan o‘simliklarda kelgusi

yillari ham kuzatilishi mumkin. Shuningdek virus oʻsimlikning rivojlanishiga jiddiy taʼsir koʻrsatadi, ushbu virus iliq va oʻrtacha haroratda tez koʻpayadi, oʻsimlikning turli bosqichlarida turlicha taʼsir qilishi mumkin. Virusning alomatlari odatda yosh barglar yaprogʻida rangsizlangan oqish, sargʻish, yashil dogʻlar, mozaika, chiziqli naqshlar hosil boʻladi. Vegetatsiya davrida barg sargʻayib ketadi, qizil chiziqlar, dogʻlar paydo boladi, rivojlanishi sekinlashadi, don hosildorligi tushib ketadi, baʼzi oʻsimliklar hosilsiz boʻlib qoladi, ildizlarning chirishiga olib keladi.

2-rasm. MDMV virusi bilan zararlangan makkajoʻxori

3-rasm. Oʻsimlikning kasallanishi natijasida hosilining kamayib ketishi

Fitogormonlar organizmlar uchun xos fiziologik moddalar boʻlib, oʻsimliklarda, asosan, auksin, gibberalin, sitokininlar uchrab, organizm uchun xos

muhim vazifalarni bajaradi. Gibberalinlar – poyaning bo'yiga o'sishini kuchaytiradi, gullash, meva tugish, fotosintez jarayonlarini, fosfolipidlarning sintezini faollashtiradi. Sitokininlar - o'simlik hujayrasi bo'linishi kuchaytiradi, eski barglarda moddalar almashinuvi jarayonlarini faollashtiradi. Auksinlar – poya va ildizning o'sayotgan uchki apikal qismida meristema to'qimalarida hosil bo'lib, o'sishni aktivlashtiradigan faol moddalar. Auksinlar hujayraning hayot faoliyatini, nafas olish, oqsillar, nuklein kislotalar va uglevodlar sintezini faollashtiradi, oziq moddalarni yig'ish, so'rish jarayonlarini oshiradi, ya'ni hujayraga suvning va oziq moddalarning kirishini ta'minlaydi. Hozirgi kunda auksinlar sun'iy yo'llar bilan olinmoqda. Qishloq xo'jaligida yangi ekilgan qalamchalarning yaxshi ildiz chiqarishi, mevalarning erta to'kilmasligi, hosildorlikni oshirish uchun ham keng qo'llaniladi.

XULOSA

Yer yuzida makkajo'xorining 70 ga yaqin turlari aniqlangan bo'lib, bakteriya, virus va zamburug'lar orqali kelib chiqishi hamda boshqa o'simliklardan yuqishi ham mumkin. Zamburug'li kasalliklariga pufaksimon qorakuya, urug' hamda maysalarning mog'orlanishi, gelmintosporioz, bakteriali kasalliklariga bakterial so'lish, so'ta bakteriozi, virusli kasalliklariga esa mitti mozaika virusi, pakanalik virusi, xloritik kasallanishlarini misol qilish mumkin. Ushbu kasalliklar organizmning hayot faoliyatiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Natijada organizmda bir qator o'zgarishlar yuzaga keladi. Masalan, xloroplastlarning yemirilishi, fotosintez, moddalar almashinuvi, oqsil biosintezi kabi jarayonlarning buzilishi, fitogormonlar miqdorining o'zgarishi natijasida salbiy ta'sirlari yuzaga kelishi mumkin, bo'yni o'smay qolishi, barglarning so'lishi, ranglarining o'zgarishi, ildizlarning chirishi, hosilning kamayib ketishiga yoki umuman bo'lmasligiga sababchi bo'ladi. Kasalliklarga qarshi kurash choralariga almashlab ekish, urug'larni saralash, dorilash, kasallikka chidamli navlarni yaratish va ekish,

zararkunanda hashoratlarga qarshi kurashish, o'g'itlardan me'yorida foydalanish, yerni shudgor qilish va boshqa chora – tadbirlar kasallanishni kamaytiradi.

REFERENCES

1. Собирова, З. Ш., & Файзиев, В. Б. (2020). ОСОБЕННОСТИ РОСТА И РАЗВИТИЯ РАЗЛИЧНЫХ ГЕНОТИПОВ КУКУРУЗЫ ИНФИЦИРОВАННЫХ MDMV (Maize dwarf mosaic virus). Биология ва экология электрон журнали, 4(2).
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
3. A. Sheraliyev. Umumiy va qishloq xo'jaligi fitopatologiyasi. (2008)
4. O'rinboyeva N. Fitogormonlar va ularning o'simliklar hayotidagi o'rni. ARES jurnali. 398 – 403
5. www.uz.m.wikipedia.org

ФИО автора: *Азамбоева Нигорахон Гофуржановна*

Преподаватель математики в академическом лицее Наманганского инженерно-технологического института

Название публикации: «ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ»

Аннотация: Исследование показывает, что технологии делают среду обучения живой и более привлекательной. Мы показываем предпочтения методов ИКТ в обучении математике, а также показываем примеры того, как интерактивные методы обучения и инструменты ИКТ используются при обучении математике в школах Латвии и как они способствуют преподаванию математики.

Ключевые слова: математика, технологии, методы, ИКТ, студенты, преподаватели, педагогическое мастерство.

Наше общество часто говорит о том, что их детей в школе учат старым образовательным методам. Это скучно для детей, и они теряют интерес к учебе. Новое поколение детей другое – более провокационное, интуитивное, чувствительное, умственное, в некоторых случаях более агрессивное, чем предыдущие поколения. Это то, что сейчас видят родители и учителя. Поэтому цели современного образования требуют выбора образовательных методов, способствующих активному процессу познания, которые развивают навыки обучения, творческого использования знаний, навыки самооценки, сотрудничества, снисхождения к различным точкам зрения. Интерактивные методы обучения помогают реализовать эти задачи и обеспечивают сотрудничество между преподавателями и студентами. Наш 20-летний педагогический опыт в средней школе, регулярное наблюдение за учащимися на уроках и вне уроков, обучение учителей, а также постоянный контакт с учащимися подводят нас к выводу, что интерес учащихся к урокам математики повышается, если уроки организованы с использованием интерактивных

методов и средств ИКТ. Эти формы работы способствуют лучшему пониманию темы, потому что они проходят “через ученика”, на них не давят извне. Почти все школы в 21 веке используют информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) в качестве инструментов обучения. Даже в контексте развивающихся стран ИКТ занимают видное место в школах. Предположение, лежащее в основе использования ИКТ в школах, состоит в том, что они положительно влияют на успеваемость учащихся. Однако степень, в которой ИКТ могут достичь этого, зависит от того, как компьютер используется в качестве инструмента обучения/преподавания: то есть, как компьютер влияет на педагогическую практику.

Слово “метод” происходит от греческого и означает “путь к чему-то”. Под термином "образовательный метод" мы понимаем систему способов дидактического сотрудничества между преподавателем и студентами, когда студенты получают новые знания и навыки и в то же время развивают свои познавательные навыки. Образовательный метод-это важная часть урока, способ сотрудничества между учителем и учащимися для достижения конкретных образовательных целей. Образовательный метод-это сущность содержания образования, в котором мы можем видеть личности учителя и учеников, а также сотрудничество между ними. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) - это совокупность технологических инструментов и ресурсов для создания, распространения, изменения информации и управления ею. Появление ИКТ в образовании принесло много новшеств и существенно изменило его ценности, методы и результаты. Это было бы важным преимуществом для системы образования, если бы новшества и изменения, вносимые ИКТ, принимались, использовались и развивались учащимися, учителями, администрацией школ, лицами, принимающими решения в местных и государственных учреждениях, и родителями. С появлением ИКТ наше внимание должно быть обращено на парадигму современной педагогики – студент находится в центре практического учебного процесса, он может учиться

самостоятельно в подходящем месте, времени и скорости. В результате использования ИКТ студенты получают легкий и широкий доступ к информации, развивается их мышление и развиваются личности, развиваются возможности самостоятельной работы, формируется чувство юмора и критический подход, формируются навыки управления знаниями, могут быть использованы знания и поощряется совместное обучение. С другой стороны, следует учитывать культурное, социальное и профессиональное влияние инструментов ИКТ на вовлеченных лиц (учащихся, учителей, руководителей, родителей). В век знаний основное внимание следует уделять элементарному пониманию сложных вещей, развитию знаний, активному саморазвитию, пониманию глобализации, базовым навыкам жизни и разнообразию образовательных ресурсов. Важно привести в образовательный процесс сбалансированные и научно обоснованные принципы: самоуправление, сотрудничество, активный и инклюзивный образовательный процесс, проектный образовательный процесс. Люди много говорят об использовании ИКТ - метода в учебном процессе. Самое главное, что нужно понимать, - это то, что учебный процесс не остается только в классе, он непрерывен, и там использование ИКТ может очень помочь, если ученик понимает цели и ожидаемые результаты, а учитель способен успешно руководить и мотивировать. Технологии делают среду обучения живой и активной. В век информационных технологий традиционные методы обучения недостаточно эффективны. Современная система образования требует внедрения в учебный процесс быстрых и нетрадиционных образовательных методов и форм, которые могли бы активнее осваивать учебный процесс и мотивировать студентов к самообразованию. Упомянутый процесс очень сложен и требует от преподавателей и студентов получения навыков работы с ИТ-инструментами и программным обеспечением. Компьютер, интерактивная доска, мультимедийный проектор данных, интернет и т.д. Технологические инструменты открыли новые возможности для преподавателей в учебном процессе и для студентов в учебном процессе. ИКТ предоставляют доступ к нетрадиционным источникам информации, повышают

эффективность самообразования, способствуют творчеству, внедряют новые формы и методы обучения. Успех образования зависит от того, насколько быстро и легко мы сможем получить информацию разного объема. Преподавание урока с использованием средств ИКТ требует от преподавателя навыков пользователя компьютером, навыков использования мультимедийных технологий, большой работы по подготовке урока и много времени. Но затраченное время тратится на разработку материалов, практикумов и уроков, что становится интеллектуальным багажом учителя для себя и для других. Главный приз-повышение интереса студентов к преподаваемому предмету, помощь в использовании ИКТ для того, чтобы учебный процесс стал более успешным. По мнению учителей, преимущества метода ИКТ заключаются в следующем: - Широкий доступ к информации, - Доступ к идеям, процессам, видам деятельности, которые невозможно реализовать без технологий, например, моделирования, - Изменения в учебном процессе – активное вовлечение студентов, более быстрая обработка данных, время и место для обучения неограничены, - Взаимодействие – студенты обмениваются своими знаниями с другими студентами и преподавателями; - Это дает новые позиции в образовании – учитель может давать студентам как теоретические, так и практические материалы; - Он фокусируется на различных талантах или интеллектах: лингвистических, логико-математических, визуально-пространственных, музыкальных, кинестетических, коммуникативных, самопонимающих, натуралистических, экзистенциальных. Использование ИКТ на уроке: Помогает учащимся выполнять задания во время урока, потому что учитель и технологические ресурсы помогают им; - помогает учащимся понять практический смысл математических задач. Например, с помощью компьютерных программ очень легко изменять параметры заданных значений и моделировать различные результаты; - Помогает студентам развивать свои собственные знания в соответствии с полученными оценками – студенты могут повторять решение задач, могут обращаться за помощью к учителю, анализировать свои собственные ошибки; - Развивает у студентов навыки

самоуправления и самооценки;-Помогает студентам решить дилемму-с одной стороны: большой объем учебного материала должен быть усвоен за ограниченный период времени - с другой стороны: для успешного процесса обучения в классе различные методические материалы должны быть подобраны очень тщательно; - Помогает студентам повысить “педагогическое мастерство”, - педагогические компетенции, конкретные знания и навыки, характерные черты, которые помогают учителю эффективно руководить учебным процессом.

Литература:

1. Aija Cunska, Inga Savicka. Use of ICT teaching-learning methods make school math blossom. International Conference on Education and Educational Psychology – 2019.
2. Solidjonov, D. Z. O. (2021). THE IMPACT OF THE DEVELOPMENT OF INTERNET TECHNOLOGIES ON EDUCATION AT PANDEMIC TIME IN UZBEKISTAN. In *СТУДЕНТ ГОДА 2021* (pp. 108-110).
3. .Wang, Q., Woo, H. L. (2007). Systematic Planning for ICT Integration in Topic Learning. *Educational Technology & Society*, 10 (1): 148-156.
4. Solidjonov, D. Z. (2021). THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON EDUCATION: ADVANTAGE AND DISADVANTAGE. *Экономика и социум*, (3-1), 284-288.

ФИО автора: *To'ychiyeva Qanoatxon Jo'raboyevna* (Andijon viloyati, Oltinko'l tumani 51-umumta'lim maktabi biologiya fani o'qituvchisi)

Название публикации: «ZARAFSHON TO'QAYZORLARI O'SIMLIKLARI»

Annotatsiya – Ushbu maqolada Zarafshon to'qayzorlari o'simliklari sistematikasi, tuzilishi, tipologiyasi haqida ilmiy, daliliy ma'lumotlar keltiriladi. Ilmiy ma'lumotlar faktlarga asoslanib xulosalanadi.

Kalit so'zlar – Qo'riqxonalar, o't, o'simlik, daraxt, buta, chakanda, tarkib, tip, jiyya.

Zarafshon qo'riqxonasida o't o'simliklari daraxt va butalarga nisbatan ko'p tarqalgan. Ayniqsa, qo'riqxona territoriyasidan tashqarida bu holatni ko'proq kuzatish mumkin. Tadqiqotlar natijasida biz tomondan quyidagi keng tarqalgan assotsiatsiyalarni aniqladik. Herbotum Hippophae toerianthosum-savagich-chakanda har xil o't o'simliklari assotsiatsiyasi. Bu assotsiatsiyaning o'ziga xosligi yosh o'simliklarning qavmidan iboratligidir. Assotsiatsiya tarkibida chakandalarning juvenil, immatur, voyaga etgan vegetativ va genyerativ tiplar ko'plab uchraydi, sinil holati juda kamligi bilan xarakterlanadi. Bunday ko'rinish Zarafshon qo'riqxonasining yo'qorigi va pastki qismlarda uchraydi. O'simliklarning ichida savagich namsevarligi va issiqqa chidamliligi bilan xarakterlanadi. Uning ildizpoyasi tez ko'payish xususiyatiga ega. Ayrim joylarda bu assotsiatsiyaning hosil bo'lishida inson roli ham mavjud. Yo'qorida ta'kidlaganimizdek chakanda va jiyya tiplarini mahalliy xalq kesib yoki chopib olgandan keyin aynan shu assotsiatsiyaning rivojlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, suv toshqinlari oqibatida ham bu xildagi o'simliklar qovmining hosil bo'lishiga olib keladi. Qisqa muddatdagi toshqinlar ko'plab savag'ich, qamish, ruvak, kendir, bug'doyik, olaquta, qirbug'in va boshqa o'simliklarni urug'larini olib keladi. Bu urug'lardan o'sib chiqqan o'simliklar tezda tuproq yuzasini qoplab o't o'simliklarning rivojlanishiga olib keladi.

Ayrim noyob o'simliklarning bio-ekologiyasi To'qayzorlarda o'suvchi jiyda, chakanda mevalari suv xamda shu yerda yashovchi hayvonlar (tustovuk, hakka qarg'a, yovvoyi o'rdak, shoqol, tulki, yovvoyi chuchqa, jayron, kalamush va sichkonlar) yoki ko'pincha chorva hayvonlar (quy, echki va qoramol) yordamida (zooxoriya) tarqalishi kuzatildi. Hayvonlar jiyda va chakanda bargi va mevasini iste'mol qilishadi. Ayniqsa, meva eti mazali uning tarkibida 65 % shakar uchraydi (Yakovlev-Sibiryak, 1954; Haydarov, 2002). Chakanda mevasining tarkibida shakar kam, lekin vitaminlarga boy (Trofimov, 1976; Sarkova, 1987). Bunday mevalarni hayvonlar iste'mol qilishadi. Hayvon oshqozonida mevaning danak qismi parchalanmaydi, chunki anatomik tuzilishga ko'ra yog'ochlangan zich mexanik tuqimadan tuzilgan. Ma'lum vaqtdan keyin, danak va urug'lar hayvon najasi bilan tashqariga to'shadi. Bunday urug'lar qulay vaziyatda tezroq va osonroq unib chiqadi. Ularning tezroq unib chiqishiga sabab, oshqozon va ichak devorlarida ishlab chiqiladigan fyermentlarning danak va urug'ning yog'ochlik qismiga ma'lum miqdorda ta'sir ko'rsatib uni parchalaydi va ularning unib chiqishiga sharoit yaratadi. Hayvonlar najasi urug'ning unib kelayotganida ularga oziq manbai bo'ladi. Jiydaning qizg'ish rangli va chakandaning sariq rangli mevalari barg va novdalar orasida aniq tusda ajralib turadi va hayvonlarga yaxshiroq ko'rinadi. R.E. Levina (1957) bunday meva xillarini endozoxoriya yo'li bilan tarqalish deb nomladi. Ko'p mualliflarning fikricha (Zajurilo, 1931; Muller, 1934; AteeMe, 1947) o'simlik mevalarining keng tarqalishida qushlar muhim rol o'ynaydi, chunki bo'lar oziq izlab va in qurish uchun ancha uzoq masofalarga uchib va oo'simlik urug'larini tarqatish xususiyatiga ega. Surxondaryo va Qashqadaryo to'qayzorlarida ovchilar tomonidan ushlangan tustovuq va hakka oshqozonlarini tekshirganimizda 3-7 ta jiyda, chakanda, na'matak, ituzum mevalari va hasharotlarning qoldiqlari topildi. O'simliklar evolyutsiyasida mevalarning morfo-fiziologik tuzilishi va bioximiyaviy tarkibi hayvon organizmiga mos, ma'qul bo'lgan belgilar birgalikda parallel holda rivojlanib va moslashib borgan ya'ni hayvonlar didiga xos mazali etdor, o'ziga jalb etuvchi rangdor bo'lishi va murtakni himoya qiluvchi mexanik tuqimaning rivojlanishi va boshqa belgilar hisoblanadi. Bu adaptiv belgilar jiyda va chakandada ham rivojlanib, tur doirasida ularning tarqalish ekologiyasini ya'nada kengaytirdi. Yer yuzida, ko'p

o'simliklarning urug'i suv (gidroxoriya) orqali tarqalishi bizga ma'lum. Jiyda mevalari ham bu yul bilan tarqalishi tadqiqotlarda aniqlandi. Samarqand viloyatining paxtachilik bilan shug'ullnadigan Guzalkent, Kattaqurg'on, Pastarg'om va boshqa tumanlarda ko'plab sug'oriladigan maydonlar mavjud. Ana shu maydonlardagi kanal va oqova suvlarda ko'plab jiyda mevalarini muallaq suvda oqishini kuzatdik. Tajriba tariqasida 100 dona jiyda mevalarini 30 kungacha suvda saqlab keyin qora qumga ekdik. Natijada 55 % mevalar unib chiqdi. Jiyda mevalarining suvda chukmasligi uning et qismining quruq bo'lishi va sirtidan yog'simon meva pustining tusiqliq qilishi deb bilamiz. Mevaning pusti va etini olib tashlaganimizda suvda tez chukishi kuzatildi. R.E. Levinaning (1957) fikricha meva va urugl'ar qanchalik suvda chukmasa shunchalik unuvchanlik xususiyatini saqlaydi. R. Muller (1934) qayd etishicha daryo atrofida o'sadigan ko'pchilik o'simliklar suv orqali daryoning oqimi bilan yo'qoridan pastga tarqalishi mumkin va daryoning quyi qismida ular yirik maydonlarni egallaydi. S.A. Nikitinning (1966) ta'kidlashicha Amudaryo va Sirdaryoning quyi qismida jiydalar ko'proq tarqalgan. Bizning fikrimizcha Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon va boshqa daryolar atrofida o'sadigan jiydalarning tarqalishi ham aynan daryoning yukori qismidan quyi qismi tomon tarqalgan. Jiyda va chakanda, genyerativ ko'payishga nisbatan vegetativ ya'ni ildiz bachkilari vositasida juda tez ko'payadi. Shuning uchun ham daryo qirg'oklarida qalin changalzorlarni hosil etgan. Jiyda va chakandaning vegetativ ko'payish afzalliglaridan biri, ma'lum tyerritoriyaning egallash, boshqa o'simliklarga nisbatan dominantlik qilishi bo'lsa, ikkinchidan, urug'ning hosil bo'lishi va o'sib chiqishi uchun ancha vaqt sarflanishi va qandaydir qiyinchiliklar bilan amalga oshirishidir. Bu bilan vegetativ ko'payishining genyerativga nisbatan ustunligi bilinadi hamda tur evolyutsiyasida bu xildagi ko'payish uning saqlanib qolishiga va keng tarqalishiga imkon byerdi.

Zarafshon to'qayzorlarida olib borilgan kuzatishlardan ma'lum bo'ldiki, 10-20 sm tuproq chuqurligida joylashgan (eni 3,0-3,5 sm ega bo'lgan ildizlar) jiyda va chakandaning yon ildizlardan bitta o'simlikda o'rtacha 8-14 ta yosh niholchalar o'sib chiqqan. Ildizning chuqurroq qismida (25-30 sm) joylashgan shu o'simliklarda 2-3 ta

nihollar hosil bo'lgan. Ildiz bachkilarining ko'p yoki kam bo'lishi o'simlik yoshiga bog'lik ekanligi kuzatishlar natijasida aniqlandi.. Ancha kekxa (25-40 yillik) o'simliklarda bu nisbatan yo'qori. Bundan tashqari shikastlangan o'simlik poyasida vegetativ ko'payish 2-3 barobar ortdi. Buning sababi, jiyda va chakandada yashirin ko'rtaklar endogen yul bilan xosil bo'lmay balki, fellodyerma hisobiga ekzogen yul bilan hosil bo'ladi. Ildiz bachkilardan hosil bo'lgan daraxtlar ko'pincha bo'yi past bo'lishi bilan ajralib turdi. Zarafshon qo'riqxonasida jiyda va chakandalar hayotiy formalari xilma xil ekanligiga ham e'tibor byerdik va tadqiqotlarimiz mana shularga ham qaratilgan edi. Daraxtlarning gabitusi (gabetus) deb, ma'lum tuproq-iqlim sharoitiga moslashgan va shu muhitga moslashganligi tug'risida o'zining tashqi qiyofasi yoki shakli bilan ma'lumot byeradigan o'simlik tipiga aytiladi (Shitt, 1952; Syerebryakov, 1954)Jiydadoxlar oilasi nafaqat vegetativ va genyerativ polimorfligi bilan xarakterlanadi balki, hayotiy shakllari bilan ham farq qilishi kuzatildi. Shuning uchun ayrim adabiyotlarda jiyda va chakandani daraxt deb tavsiflansa, boshqa adabiyotlarda buta deb yozilgan.Tadqiqotlar natijasida ma'lum bo'ldiki, Zarafshon qo'riqxonasida uchraydigan jiyda va chakanda tiplarini ikki xil tipga kirgizish mumkin. I.G. Syerebryakov (1959) ning fikricha o'simliklarning hayotiy shakli, muhit sharoitiga nafaqat gabitual-fizionomik belgilar bilan moslashadi, balki bir ancha biologik xususiyatlar bilan xam moslashadi. Masalan, o'simlik hayotining davomiyligi, o'sish-rivojlanishi, vegetativ ko'payishi va boshqalar.Jiyda va chakanda har xil ekologik sharoitlarda uchrashiga qaramay adabiyotlarda yozishicha o'z ontogenezida faqat bitta asosiy poya mavjud Tajribada yana aniqlandiki, yaxshi unumdor, nam tuproqli joylarda jiyda va chakandalarning hayotiy formalari daraxt tipida (8-9 m balandlikda) bo'ladi. Lekin, unumsiz, qattiq mexanik xususiyatga ega bo'lgan joylarda bo'larning hayotiy shakli buta xilida (2-2.5 m balandlikda) uchrashi aniqlandi.Ko'pchilik olimlarning fikricha (Zapryagaeva, 1951; Syerebryakov, 1962; Belostokov, 1980) daraxtlarning yashash muhiti yomonlashsa butasimon ko'rinishdagi yoki shakldagi tiplarni hosil qiladi. Bunda novdalar o'rtasida shoxlanish tizimi o'zgaradi. Auksiblast va braxiblast novdalarning morfologiyasi va sikli o'zgarib qariyb bir xil tuzilishga ega bo'ladi. Jiyda va chakandalarda bunday ko'rinish

cho'l mintaqasida yoki quruq iqlim, tuproq, sharoitida o'sadigan tiplarda kuzatiladi. Shuning uchun butasimon shakldagi jiyda va chakanda tiplarida yaxlit, yagona poya ajralib turmaydi balki bir necha poyalar majmuasidan iborat bo'ladi. Jiyda va chakandaning hayotiy shaklini hosil bo'lishida o'simlikning shoxlanish xili xam o'zgacha bo'ladi. Daraxt tipidagi hayotiy shaklda novdalar akrosimpodial tipda shoxlangan.

Buta tipidagi jiyda va chakandalarda esa novdalar mezosipodial shoxlanish xili kuzatildi. Jiyda va chakandaning ekologik xarakterli belgilaridan biri daryo atroflarida tizma shaklida o'sishi. Bu ularning vegetativ yul bilan (ildiz bachkilari) ko'payishi asosida yuzaga keladi. Bir tip o'simlikning ildiz bachkilari gorizontol holatda 40-60 tagacha niholchalar hosil bo'lishi aniqlandi. Vegetativ ko'payish asosida hosil bo'lgan bunday niholchalardan buta tipidagi hayotiy shaklli o'simliklar rivojlanadi. Bizning fikrimizcha Zarafshon qo'riqxonasida o'sadigan jiyda va chakandalar orasida xaqiqiy butalar yo'q, faqat daraxt va buta o'rtasidagi oralik hayotiy formalar mavjud. Jiyda va chakanda tiplari ekologik sharoitga qarab xilma-xil shox-shabbali ham bo'lishi mumkin. Novdalarning poyada joylashuvi, ularning kalta va kichikligi, yoshi hamda zichligi o'simlik tiplariga o'zgacha qiyofa byeradi. Morfoekologik tadqiqotlar asosida jiyda va chakandaning A.I. Kolesnikov (1974) va V.I. Klimovich (1987) klassifikatsiyasiga binoan, sharsimon shox-shabbali, yoyik shox-shabbali, keng yoyik shox-shabbali, yumaloq shox shabbali, egilgan shox shabbali, piramidasimon shox-shabbali tiplarni uchrashi aniqlandi. Turang'il (*Populus*) va tol (*Salix*) lar bilan uchraydigan jamoalarda jiyda va chakandalar baland bo'yli (6-10) m.), tiplari esa piramidasimon yoki keng shox-shabbali. I.G. Syerebryakov (1962) o'simliklarning hayotiy shakli deganda - ma'lum turga kiruvchi, ma'lum sharoitga tarixan moslashgan va o'sha sharoitni o'zida mujassamlashgan, ham yer ostki organlari rivojlangan yetuk o'simlik qiyofasini (tipini) nazarda tutdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Ахмадкул Эргашев. Умумий экология.Тошкент.Ўқитувчи.2003 йил 372-373. 397-407.
- 2.Седов В. В. пойменная растительность долины реки Зарафшан и пути ее реконструкции. Самарканд –Нукус 1959 с 97
- 3.Egamberdiyev R. Ekologiya.Toshkent. «Noshir».2010
- 4.Ф.Д. Кабулова. Некоторые фитоценоотические особенности облепихи крушиновидной (Hippophae rhamnoides L.) в условиях Зарафшанского заповедника. Республика илмий амалий анжумани материаллари. Олимлар қишлоқда тараққият ва фаровонликни таъминлашдаги роли. Самарканд.2009 стр 49-51
- 5.Гончаров Г.Ф.Мониторинг биологических ресурсов в сб Биоразнообразие Узбекистана мониторинг и использование .Тошкент 2007 с. 4-7

ФИО автора: *Баракаева Гавхар Лукмановна* (Самарқанд Давлат Университети тадқиқотчиси)

Название публикации: «МИЛЛИЙ АНЪАНАЛАРДА СОҒЛОМЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИНИНГ ЭСТЕТИК АСОСИ»

Миллат учун муҳим аҳамиятга ега бўлган, миллатнинг бошқа миллатлардан ажратиб турувчи этник жиҳат ва хусусиятлар билан боғлиқ қадриятлар миллий қадриятлар ҳисобланади. Миллий қадриятлар миллатнинг тарихи, яшаш тарзи, маънавияти ҳамда маданияти билан чамбарчас боғлиқ ҳолда шаклланади, ривожланади ва авлоддан авлодга етиб боради. Миллий анъаналар ва қадриятлар замон билан ҳамнафас бўлиб, ижтимоий макон ва замонда ўз актуаллигини сақлаб қололса ижтимоий давр уни инкор қилмайди. Анъаналарнинг қадриятга айланиши уларнинг эстетик қадр қиммати нечоғли баландлиги билан ҳам боғлиқ. Ушбу параграфда миллий анъаналаримизнинг эстетик асослари ва жиҳатларини фалсафий таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз. Бунда миллий анъаналаримиздаги гўзаллик, улуғворлик, нафосат масалаларини кўриб чиқишга, миллий байрамларимиз, миллий ўйинларимизда соғломлаштириш масалалари нечоғли чуқур сингиб кетганлигини кўриб чиқамиз.

Халқимизнинг турмуш тарзида йил фасллари, аҳолининг турмуш тарзи, машғулотлари билан боғлиқ турли хил удумлар, урф-одат ва маросимлар мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилиги шарқ халқларининг енг қадимий қадрияти ҳисобланган Наврўз байрамига у ёки бу даражада боғлиқ ҳолатда шаклланганлигини ва ривожланганлигини кўришимиз мумкин. Биз катта тантаналар билан нишонлаётган улуғ айём, баҳор байрами - Наврўзни аجدодларимиз табаррук кун деб билиб, уни катта қувонч ва хурсандчилик, шоду хуррамлик ва дабдаба билан ўтказишган. Наврўз, ҳаёт, яхшилик ва ёмонлик, гўзаллик, улуғворлик тимсоли сифатида қадимги аجدодларимизнинг илк илмий ва диний тасаввурларини ўзида мужассамлаштирган бўлиб, дастлаб ушбу байрамни ўтказиш ўтроқ деҳқонларда, сўнгра ярим ўтроқ ва кўчманчи туркий

халқларнинг ҳам урф-одатларига айланган. Тарихий илдизлари жуда чуқур бўлган ушбу байрам Марказий Осиё ва Ўрта Шарқ мамлакатларида анча қадим даврлардан ташкил топган тантана бўлиб, унинг қадимий анъана ва қадрият эканлигини исботловчи қатор тарихий ёзма манбалар ва тарихий асарлар мавжуд. Жумладан, Абу Райхон Беруний, ўзининг тарихий, илмий ва адабий асарларида Наврўзнинг келиб чиқиши, унинг ўзига хос қадимий расм-русумлари ва маросимлари тўғрисида қизиқарли маълумотларни ёзиб қолдирган. “Ўтмиш халқлардан қолган ёдгорликлар” асарида Наврўзнинг қадимги шарқ халқлари ҳаёт тарзида тутган ўрни ҳақида муҳим тарихий илмий маълумотлар ёзиб қолдирилган. Наврўз байрамининг миллий анъана ва қадрият сифаида халқимиз ҳаёт тарзини соғломлаштиришдаги ўрни бекиёс. Наврўз кишиларнинг ҳам жисмоний, ҳам руҳий-ақлий соғломлашишида, покланишида, шу билан бирга ижтимоий соғломлаштиришда, атроф муҳитни ободонлаштиришда, қўни қушни, қариндош уруғлар билан муносабатларни янада яқинлаштиришда, ҳайр-еҳсонни кучайтиришда, ески гиналарни унутиб, кишилар ўртасидаги муносабатларни соғломлаштиришда бекиёс ўрин тутган. Бугунги кунда ҳам Наврўз олдидан юртимизнинг барча вилоятлари, шаҳарлари, туманларида кўчалар, қишлоқ қабристонлари, атроф-муҳит тозаланиб, янги йилнинг барча учун хайрли келишини сўраб, турли маросимлар ўтказилади. Одамларнинг ўзлари ҳам янги йилни покланган ҳолда кутиб олишга ҳаракат қиладилар. Шу билан биргаликда барча суғориш тармоқлари лойқадан ҳашар усулида тозаланиб, сув йўллари равонлаштирилади, атроф муҳитни тозалаш ва кўкаламзорлаштириш ишлари кучайтирилади. Ушбу мазмундаги ишлар минг йиллардирки ўз аҳамиятини йўқотмай анъана сифатида барҳаёт яшаб келмоқда ва халқимиз турмуш тарзини соғломлаштиришда бекиёс аҳамиятга ега бўлмоқда. “Халқимизнинг қадимий анъанасига кўра, Наврўз байрами ҳут ойининг охириги кечаси оила даврасида ўтказиладиган "қозон тўлди" удуми билан бошланган. У соф оилавий удум бўлиб, ҳар бир хонадон ўз имконияти доирасида тансиқ таомлар тайёрлаб, ўтган

аждодлар рухига "ис" чиқарадилар”⁴¹. "Қозон тўлди" оқшомида барча идишлар сувга тўлдирилган, Халқ қарашларига кўра, сув тўлдирилган идишларга тангрининг марҳамати билан қут-барака тўлади деб тасаввур қилинган”.

"Қозон тўлди" оқшомида ҳар бир хонадон қозонларини тўлдириб бирор лаззатли таом тайёрласа, келаётган йилда ҳосил мўл бўлади деган қарашлар мавжуд бўлиб, унинг тарихий асослари "Авесто"да қайд қилинган "Хамаспаета" байрами билан боғлиқ деб ҳисобланади. Ушбу маросимда кишиларнинг дастурхонларидан уларнинг асосий машғулотларини билиб олиш мумкин бўлган. Масалан, деҳқонларнинг дастурхонида асосан кўкатлар, сабзавотлар ва боғдой маҳсулотларидан тайёрланадиган таомлар ўрин егалласа, чорвадор аҳолининг дастурхонида сут ва гўштдан тайёрланадиган таомлар ўрин егаллаган. Бу маросимда кўни қошнилар ва қариндош уруғлар бир-бирларининг ҳолаҳволидан ҳабар олиш, қишдан соғ саломат чиқиб олганлиги билан табриклаш анъанаси мавжуд бўлганки, ушбу анъананинг юксак естетик аҳамиятини ёътироф етиш лозим. Яъни ушбу анъанда инсонпарварлик, меҳр-оқибат, ҳамжиҳатлик сингари жамиятнинг ижтимоий муҳитини соғломлаштирувчи хисларларнинг кучли еканлигини кўришимиз мумкин. Деҳқонлар, Наврўз арафасида етгита ёғоч тахтача устига буғдой, арпа, шоли, жўҳори, тарик, жавдар, мош каби донли екинларнинг уруғларини ёйиб кўйиб, ҳар куни сув сепиб, уларни Наврўз дастурхонини безаш учун кўкартиришган. Ушбу анъана ҳозиргача ҳам сақланиб қолган. "Қозон тўлди" куни ана шу донларнинг унишига қараб, келаётган мавсумда қайси екиндан мўл ҳосил олиш мумкинлигини таҳминан чамалаб кўришган.

Ҳар йили Наврўз байрамида дошқозонларда сумалак, ҳалим, кўкли таомлар, дуккакли ошлар ва бошқа кишилар танасига қувват бағишловчи, уларнинг жисмоний соғломлигини оширувчи баҳорий таомлар пиширилади. Ушбу таомлар ичида енг кенг тарқалгани сумалак бўлиб, бу таомни тайёрлашнинг ўзи алоҳида бир маросим ҳисобланади. “"Сумалак" атамаси

⁴¹ Эркаев А. Маънавият учун йўналиш -Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 1999. 226 б.

"шарбат учун ундирилган арпа" ёки буғдой маъноларини англатувчи қадимий туркий сўз "сума"дан келиб чиққан. Муҳаммад Ҳусайн Бурхоннинг "Бурхони қотъи" асарида (1650 й) "саману - ҳолвайтарга ўхшаган нарса, уни кўклаган буғдой ўсимталарининг ширасидан тайёрланади"⁴², деб изоҳланади. Сумалак пишириш ишларига ёши улуг, кўп фарзандли, халқ орасида катта ҳурмат қозонган аёллар етакчилик қилиши ва сумалак ўчоғидан одамлардаги шамоллашни ҳайдовчи восита сифатида фойдаланиб, фарзанд кўрмаётган жувонларнинг сумалак ўчоғига кириб ўтиришлари сумалакнинг ҳосилдорлик ва соғломлаштириш жиҳатларти билан боғлиқ еканлигини кўрсатиб беради. Улкан қозонларнинг кўйилиб таом пиширилиши ҳам халқимизнинг гўзал анъаналаридаги улуғворликнинг ўзига хос намоён бўлиши ҳисобланади. Серҳосиллик тимсоли ҳисобланган бундай қозонларда пиширилган сумалакдан тановвул қилган кишининг танасига беҳисоб куч қувват, дармон кириш билан бир қаторда йил бўйи омад, қут-барака ёр бўлади деган қарашлар мавжуд бўлган. Бир идишда таом истеъмол қилиш одамларни ўзаро яқинлаштиради деган қадимий қарашларга ҳамоҳанг ҳолда битта қозонда байрам таомларини тайёрлаш ҳам кишиларни маънавий жиҳатдан бирлаштиради десак ҳато бўлмайди. Бундан ташқари, ҳаммамизга маълумки, Наврўз байрамида халқимиз кўплаб миллий ўйинлар, ақлий ва жисмоний имкониятларини кўрсатиб берувчи анъанавий мусобақаларни ташкиллаштиришни одат қилган ва бу анъана бугунги кунда ҳам сақланиб келмоқда. Ана шундай ўйинлардан айримларининг ёшларни ҳар томонлама соғломлаштиришдаги ролини таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз.

⁴² Маънавият юлдузлари. - Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2011. - Б.169.

1.Рўмолчани

торт.

рўмолчани торт

Ўйин ҳақида тушунча. Катнашувчилар жуфтликларга бўлинади. Ҳар бир ўйинчининг вазифаси рақибидан рўмолчани тортиб олиш. Рўмолчани биринчи бўлиб тортиб олган ғолиб саналади.

Қоидаси. Рақибни қўлидан ушлаб олиш, туртиб юбориш ман етилади.

Бошқача усуллар.

-тиззалаб ўйнаш мумкин

-рўмолчани ўйинчининг оёғига боғлаш мумкин⁴³.

Ушбу ўйин иштрокчилардан чаққонлик ва епчиллик билан бир қаторда рақибга нисбатан ҳурмат, ички ҳотиржамликни сақлаш сингари руҳий ва жисмоний имкониятларнинг уйғун ривожлантирилишини талаб этади.

Доирадан

чиқариш.

Ўйин ҳақида тушунча. Диаметри 3-4 м ли доира ичида икки ўйинчи туради хуштак чалиниши билан улар қўлларини бир-бирларининг елкаларига қўйиб, куч билан итара бошлайдилар. Ҳар бир ўйинчининг

⁴³ К.Раҳимқулов. Milliy harakatli o'yinlar. Toshkent Tafakkur Bo'stoni. 2012

доирадан **чиқариш**

вазифаси рақибни доирадан чиқаришдан иборат.

Қоидаси. Агар ўйинчилардан бирининг оёғи доира ташқарисига чиқиб қолгудек бўлса ҳам, унга мағлубият ёзилади.

Бошқача усуллари.

-доира ташқарисига кўкси билан туртиб чиқариш ҳам мумкин, бунда қўллар белда туради.

-туртиб чиқариш елка билан амалга оширилганда қўллар ҳаракатга келтирилмайди.

-рақибни қўл билан туртиб чиқариш мумкин, бунинг учун рақиблардан бири орқасини угириб турган ҳолатда бўлиши лозим⁴⁴.

Эътибор берадиган бўлсак, ушбу ўйинда ҳам жисмоний фаоллик, епчиллик, чаққонлик, оёқ ва қўлларни бақувват бўлиши каби жиҳатлар устивор. Шу билан бирга ўзбек халқига хос бўлган тантилик, раҳмдиллик, инсонпарварлик хисларлари ҳам ушбу миллий ўйинимизда устиворлик қилади. Бу шундан далолат берадики, аجدодларимиз қадим даврларданоқ авлодларнинг жисмоний ва руҳий-маънавий соғломлигини уйғун ривожлантириш масаласига алоҳида эътибор қаратишган. Кўпгина халқларнинг миллий спорт турлари мавжуд,

⁴⁴ К.Раҳимқулов. Миллий ҳаракатли о'yinлар. Toshkent Tafakkur Bo'stoni. 2012

қайсики ушбу миллатнинг жисмоний имкониятлари билан бир қаторда ахлоқий, инсоний, маънавий жиҳатларини ҳам кўрсатиб беради. Масалан, хиндларнинг “кабади”, хитойликларнинг “кунгфу”, японларнинг “сумо”, “карате”, русларнинг “самбо”, испанларнинг “торридо” ларине бутун дунё яхши танийди. Бу ўйинларнинг ҳар бирида жангарилик, рақибига оғриқли куч ишлатиш, ёки турли йўллар билан ғалабага интилиш ҳолатлари мавжуд. Бундай ҳолатлар ўзбек миллий анъаналари замирида шаклланган миллий спорт ўйинларида деярли учрамайди. Шу билан ҳам миллий анъаналаримизнинг соғломлаштириш жиҳати нечоғли юқори эканлигини кўришимиз мумкин.

Наврўз байрамида энг кенг тарқалган миллий ўйинлардан бири, албатта улоқ, кўпқари ўйинидир. Бу ўйинда кишиларнинг мардлиги, жасурлиги, кучлилиги, эпчиллиги ва чаққонлиги акс этади.

Кўпқари – Ўрта Осиё халқларининг қадимий оммавий, миллий ўйинларидан биридир. Асосан Наврўз, Хосилжон байрамлари, бой ва амалдорларнинг, ўзига тўқ кишиларнинг тўйлари ва оилавий тадбирларида ташкил етилади. Улоқ кўпқари ўйинлари асосан республикамизнинг жанубий воҳаларида ривожланган. Хусусан, қўнгирот, қурама, минг, манғит, барлос, қипчоқ ва кенегас қабилаларида кенг тарқалган. Бунда улоқ ташкилотчиси ката, қимматбаҳо совринлар қўйиш орқали полвонларни жалб қилган. Улоқ туркий халқларнинг еркаклари учун шунчаки ўйин, ёки соврин учун майдонга кириладиган мусобақа емас, балки ор-номус масаласи ҳисобланган. Улоқ, йигитларни эпчиллик ва чаққонликка, ҳалолликка, довюракликка, мардлик ва

жасурликка ўргатиш, шу рухда тарбиялаш вазифасини бажарган. Демакки, улоқнинг соғломлаштириш, соғлом тарбияни ташкиллаштириш, жисмоний ва рухий-маънавий соғломликни ўзаро уйғун олиб бориши билан ҳам естетик аҳамият касб этади. Зеро гўзаллик бу аввало уйғунликдир. Бугунги кунда улоқ тобора оммалашиб, кенг тус олмоқда. Ҳаттоки, улоқ бўйича халқаро мусобақалар ҳам ташкил етилмоқда. Бу ниҳоятда қувонарли ҳолдир. Зеро, глобаллашув даврида ёшлар ўртасида жисмоний дангасалик авж олиб, миллий анъаналаримизга мос келмайдиган турли ёт иллатларнинг кириб келиш хавфи кучаяётган бир даврда улоқ сингари миллий анъаналаримизнинг сақланиб ривожлантирилиши бир вақтнинг ўзида бир нечта вазифани бажаради. Хусусан, ёшларни миллий анъаналаримиздан узоқлашмаслик, жисмонан соғлом ва бақувват бўлиш, аجدодларимизга хос бўлган мардлик, ҳаллоллик сингари соғлом маънавият анъаналарини ўзида тарбиялаш каби функцияларни улоқ ўйини ёрдамида шакллантиришимиз мумкин. Ёшларнинг ҳам жисмоний ҳам маънавий соғломлаштиришда, уларда жамоавийлик руҳини тарбиялашда ёрдам берадиган яна бир миллий ўйинларимиздан “оқ теракми кўк терак ўйинидир”. Оқ теракми кўк терак - асосан болалар ва ўсмирлар о‘йини бўлиб, бу о‘йинда иштирокчилар бо‘йи, кучи ва чаққонлигига қараб тенг 2 жамоага бо‘линади. Яъни ҳар бир жамоанинг иштрокчиларининг кучлари тенг бўлиши ўйиннинг қизиқарли ва тенг курашлар билан ўтишини таъминлайди. Ҳар жамоада 10 дан 20 тагача бола қатнашади, 15– 20 м ораликдаги масофада қо‘л ушлашиб сафланиб турадилар. Оқ теракми, ко‘к терак! Биздан сизга ким керак? деган ҳитобни бир жамоа вакиллари баравар иккинчи жамоа томон айтишади. Иккинчи жамоа сардори биринчи жамоа иштрокчиларидан бирининг отини айтиб чақиради: Сиздан бизга, "фалончи" керак. Шундан со‘нг о‘ша чақирилган бола югуриб келиб, рақиб жамоа а‘золарининг қо‘л ушлашиб турган ерини ко‘краги билан узишга уринади. Агар қо‘ллар ушланган жойидан узилиб кеца, рақиб томондаги болалардан хоҳлаганини о‘з жамоасига олиб кетади, узолмаса, о‘зи о‘ша жамоада қолади. О‘йин шу тариқа навбат билан давом этади. Қайси жамоада биринчи бўлиб о‘йинчилар қолмаса, о‘ша жамоа ютқазган ҳисобланади. Бу ўйин-

қўшиқ тарзида болалар томонидан узоқ замонлардан бери ўйналиб келинади. Бу ўйинни тадқиқ қилган рус тадқиқотчилари В. ва М. Наливкинлар берган маълумот алоҳида қимматга эга. Ана шу маълумотга кўра, бундан юз йилча илгари ҳам бу ўйинни болалар ўйнаганлар ва унинг ижро тартиби қуйидагича бўлган: “Болалар иккита тенг гуруҳга болинганлар. Гуруҳларнинг ҳар бири ўзаро қўлма-қўл ушлашиб, ўзича саф ҳосил қилишади; иккала саф ҳам юзма-юз туришади. Бир сафдагилар иккинчи сафдагилардан жўр боииб сўрашади: Оқ теракми, ко ьк терак? Биздан сизга ким керак? Кимнидир сўрашади. Сўралган қарши сафҳи ёриб ўтиш ниятида унга чопиб бориб ташланади; агар у ёриб ўтолса, унда ўша сафдаги болалардан бирини етаклаб бориб ўз сафига қўшади, акс ҳолатда эса ўзи ўша сафда қолади ва ўйин давом этаверади”⁴⁵. Орадан бир асрдан зиёд вақт ўтганига қарамай, ўйин тартиби ҳамон шу ҳолича сақланиб келмоқда. Ўйиннинг ижтимоий-педагогик хусусиятларини мазмуний жиҳатдан ўрганиш ва таҳлил қилиш уларни ўқувчи-ёшлар, талабалар ва катта ёшдаги кишилар ўртасида ташкил қилишда ана шу мақсадларни белгилаб беради. Ушбу ўйинни тўғри ташкил қилинганда у кишилар организмнинг юрак-қон томир, мускул ва нафас олиш тизимларига ижобий таъсир этади. Ҳаракатли ўйинларнинг барчасида бўлгани каби бу ўйин ҳам кишиларнинг функционал, жисмоний ва ақлий имкониятларни оширади, ҳаракатларни бажаришда тананинг катта ва кичик мускулларини ишга солади, бўғинлар ҳаракатчанлигини оширади.

Шунингдек, бу каби байрамларда ўзбек халқи анъанавий ўйинларидан бўлган улоқ - кўпқарининг ўтказилиши одамларга ўзига хос хурсандчилик бахш этади. Ҳосил йиғими олдида ўтказилиб келинадиган маросимлар замирида шукроналикка хос кўринишлар мавжуд бўлиши билан бирга ҳосилни илоҳий ҳимоялаш ёки, уни ёвуз кучлардан ҳимоялаш каби ғоялар ҳам етакчилик қилади. Бундан ташқари ушбу анъаналар кишиларни ҳам жисмоний ҳаракатли ўйинлар орқали чиниқиш, ўз имкониятларини намоёниш этиш, одамларни бир-бирига

⁴⁵ К.Раҳимқулов. *Миллий ҳаракатли о‘yinлар*. Ташкент Тафаккур Бо‘stonи. 2012

яқинлаштириш сингари ижтимоий маънавий вазифларни ҳам бажариши, юксак эстетик асосларга эгаллиги билан ҳам эътиборга моликдир. Зеро, ушбу анъаналарнинг барчаси гўзаллик ва улуғворлик намунасидир.

ФИО автора: *Инамова Дилфуза Акрамовна*

Учитель русского языка и литературы академического лицея Наманганского инженерно-технологического института

Название публикации: «МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ»

Аннотации: Обеспечение качества преподавания иностранных языков подрастающему поколению, разработка интересных, инновационных программ по созданию свободно говорящих на русском языке профессионалов, отвечающих международным стандартам за счет овладения иностранными языками, подготовка квалифицированных кадров - одна из целей продолжается реформа образования в нашей стране. И эта статья о потребности учителя в знаниях, творчестве, умении пробуждать любовь студентов к своему предмету, и особенно к студентам, обучающимся в национальных образовательных учреждениях, для выявления и определения возможностей для преподавания языка и того, как улучшить свои навыки и нескольких другие темы.

Ключевые слова: Иностранный язык, игры, инновационные технологии, технологические инструменты, методы, приемы

Очевидно, что значительное место в системе образования укрепляет позиции любого языка в мире в наши дни. Перспектива партнерского сотрудничества с Россией, где русский язык является государственным, создает потребность в практическом изучении русского языка иностранцами. Это также объясняет необходимость наличия современного экспорта образовательных услуг в рамках подготовки специалистов для зарубежных стран.

В настоящее время обучение русскому языку как иностранному активно развивается как актуальное и перспективное направление. Интерес к изучению русского языка во всем мире постоянно растет. С каждым годом все больше и больше иностранцев, живущих в России и за рубежом, интересуются русским языком, хотят его изучать и становятся грамотными русскоговорящими. Знание

основ русского языка является обязательным условием для выполнения учебной и профессиональной работы во время обучения в российском вузе. Актуальной проблемой является повышение мотивации иностранных студентов к изучению русского языка, в частности, для медицинских и биологических исследований, поиск методов, приемов и технологий, повышающих эффективность учебного процесса, а также поддержка активного речевого общения во время занятий в классе. Решение этой проблемы требует использования новых технологий обучения.

В настоящее время, по мнению ученых, большая часть населения мира может говорить в основном на двух, а в некоторых случаях на трех и более языках. Как все мы знаем, один из этих языков является родным языком узбеков, а немцы - родным языком немцев. И еще мы называем это национальным языком. На самом деле, для любого из нас практически невозможно говорить на родном языке, но лингвисты с этим не согласны. Потому что они считают, что на их родном языке следует говорить по закону. В заключение, выучить иностранный язык вдвое сложнее. В настоящее время в нашей стране создается множество учебников, учебных программ, различных пособий по внедрению иностранных языков в образование. Следует отметить, что большинство населения Узбекистана выбирает русский в качестве второго иностранного языка.

Для этого потребуются больше русскоязычных работ и новые учебные программы. Потому что любая отрасль, в которой не хватает материала, скоро потерпит крах. Конечно, желаемого результата добиться не удастся. В результате результат изучения языка намного ниже.

В частности, в узбекском образовании русский язык преподается сначала в детских садах, а затем в школах со второго класса. Поэтому необходимо значительно улучшить языковые навыки студентов высших учебных заведений. Однако во многих случаях, таких как отсутствие специалистов в отдаленных деревнях и провинциях и отсутствие доступа к новым программам, а также

отсутствие информационных технологий, молодые люди не развиваются хорошо, если они не овладевают языком.

Проблема использования инновационных технологий в обучении русскому языку как иностранному особенно актуальна в настоящее время в связи с повышением общего уровня технической оснащенности, совершенствованием методики обучения, результатом чего является поиск наиболее эффективных, доступных методов и средств обучения, направленных на «достижение максимума знаний» возможное взаимопонимание в многополярном мире». Термин «образовательная технология» имеет разные определения. В аспекте методики обучения русскому языку как иностранному. Термин получил широкое распространение во второй половине XX века в связи с развитием программного образования. В настоящее время в этот термин входят два понятия: технология обучения и технология обучения. Это различие показывает две части значения термина. Первое понятие определяет методы организации научной деятельности учителей, позволяющие наилучшим образом достигать целей обучения», а второе относится к «способам использования технических средств обучения в учебном процессе и самих средств». Основными характеристиками образовательных технологий являются эффективность и результативность, эргономичность, высокая мотивация к изучению предмета.

Современный этап методики обучения русскому языку как иностранному можно охарактеризовать как новаторство, развитие, движение вперед. Это определение приводит к идее, что обучение в настоящее время встречается с инновациями и производственными изменениями, новыми методами и технологиями, которые могут сделать уроки и средства оценки их результатов более эффективными. Говоря об инновациях в образовательных технологиях, следует сказать, что именно содержится в этом понятии. Инновационные технологии - это совокупность методов, средств и действий, обеспечивающих инновационную деятельность. Под инновационными технологиями в профессиональном образовании мы понимаем технологии, направленные на формирование у студентов системного творческого технического мышления и

их способности генерировать выдающиеся технические идеи при решении творческих производственных задач. Инновационные технологии могут использоваться не только как средство объяснения материала студентам, организации дистанционного обучения, но и как полезный ресурс для учителя. Это могут быть готовые материалы для информационных ресурсов, открытые учебные ресурсы, тренажеры или сервисы для разработки материалов и организации обучения, такие как сервисы по созданию учебных материалов, конструктор тестов, управление классом.

Также охарактеризован потенциал электронных образовательных ресурсов, которые воспринимают их как специальные средства, позволяющие формировать коммуникативные навыки будущих учителей при изучении мультимедийных и интернет-технологий. Помимо использования дистанционного обучения и компьютерных технологий, ученые также описывают проблемы использования некоторых интерактивных образовательных технологий. Возможность совмещения дидактического потенциала медиа ресурсов и интерактивных технологий для активного развития соответствующих компетенций студентов.

В этом процессе, в том числе:

- при использовании компьютеров ученик может смотреть и слышать русские видеоролики, демонстрации, диалоги, фильмы или мультфильмы;
- Есть возможность слушать и смотреть радиопередачи на иностранных языках и телепрограммы;
- использование магнитофонов и кассет, которые являются более традиционными методами;
- Имеются проигрыватели компакт-дисков.

Использование этих технических средств делает процесс изучения иностранного языка более интересным и эффективным. Сегодня в высших учебных заведениях стало традицией преподавать через интерактивные игры. Хорошо известно, что разнообразные игры позволяют учащимся

продемонстрировать свои способности, сосредоточиться, повысить свои знания и навыки, стать сильнее.

Список использованной литературы:

1. Ндяй М., Нгуен В.Т., Грунина Е.О. Инновационные технологии в преподавании русского языка как иностранного // Русистика. - 2020. - Т. 18. - №1. - С. 7-38. doi: 10.22363/2618-8163-2020-18-1-7-38
2. Атабекова А.А. Новые компьютерные технологии в преподавании русского языка как иностранного: учеб. пособие. М.: РУДН, 2008. 245 с.
3. Берарди С., Буглакова Л.М., Петанова А.Ю. Роль культурологической составляющей в преподавании РКИ: опыт интеграции современных инновационных технологий в университетах и России // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры: материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ. 2015. Т. 10. С. 129-134.
4. Власова Е.А., Еремина О.С., Культепина О.А. Об опыте создания массового онлайн курса по русскому языку как иностранному для студентов элементарного уровня // Мир русского слова. 2018. № 2. С. 93-98.
5. Rakhmatov, D. (2021). Mobile Technologies in the Higher Education System. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2021(02), 182-196.
6. Rakhmatov, D. (2021). Opportunities and Pedagogical Importance of Using E-Information Educational Resources in Education. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(04), 430-437.
7. Khaydarova M.R. (2020). Using Innovative Technologies in Teaching the Russian Language. International Engineering Journal for Research & Development, 5(6), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/DPV8H>

ФИО автора: *Холиқулов Анвар Нематович* – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти доценти, и.ф.н.

Название публикации: «ХИЗМАТЛАР СОҲАСИ МОҲИЯТИ ВА ТУРЛАРИ»

Хизматларга қадимдан эҳтиёж сезилган. Қадимги замонлардан аҳоли ўртасида савдо хизматлари (маҳсулот, товарларни алмаштириш бўйича), бир манзилдан иккинчи манзилга бориш учун транспорт хизматларига зарурият туғилган, инсонлар бошқа жойларни ўрганишга, янги жойларни забт этишга, қизиқиш бўлиб, алоқа ва сайёҳлик хизматлари ривожланган.

Хуллас хизмат кўрсатиш йиллар ўтиши билан хўжалик тармоқларининг таркибий соҳасига айланиб, унинг турлари кўпайиб борган. Ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш соҳаси барча мамлакатларда ривожланиб, мамлакат ялпи ички маҳсулоти таркибида сезиларли ҳиссани эгаллаб турибди. Маълумотларга қараганда иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда хизматлар ялпи ички маҳсулотининг (ЯИМ) 2/3дан $\frac{3}{4}$ қисмигача ташкил этади.

Кейинги йилларда иқтисодиётнинг хизматлар соҳасига бағишланган илмий тадқиқотлар анчагина кўпайиб бормоқда. Ана шу илмий тадқиқотларда хизматлар соҳасига, унинг турларига ҳамда моҳиятига жуда кўп тўхталинмоқда. Лекин шунга қарамасдан бу соҳани мамлакатимизда етарлича ривожланди деб бўлмайди. Ҳали бу соҳада амалга ошириладиган ишлар, тадқиқотлар жуда ҳам кўп.

Мамлакатимиз иқтисодиётнинг асосий тармоқларидан бири ҳисобланган хизматлар соҳаси ривожланишига бир қанча омиллар таъсир қилмоқда. Илмий тадқиқотларни хизматлар соҳасида олиб бориш учун энг аввало хизматлар соҳасининг моҳияти, аҳамияти ҳамда турлари очиқ берилиши алоҳида аҳамият касб этади.

Ҳозирги вақтда қадар мамлакатимиз олимлари томнидан хизматлар соҳаси бўйича илмий тадқиқот ишлари бажарилмоқда, дарслик, ўқув қўлланмалар ёзилмоқда⁴⁶.

⁴⁶ Қудратов Ғ.Х. ва бошқалар. Савдо иқтисодиёти муаммолари. Т.: Иқтисод-молия. 2016, Пардаев М.Қ., Очилов Н.С. Хизмат кўрсатиш корхоналарида самарадорликни ошириш йўллари. Монография. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2011., Пардаев М.Қ., Тўхлиев И.С. ва бошқалар. Ўзбекистонда туризм хизмат бозорини ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий муаммолари. Монография. – Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2012., Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Услуги, технологии и продукты в туризме.-Т.: Гос. Науч. Изд-во “Ўбек-истон миллий энциклопедияси”, 2009., Пардаев М.Қ., Холиқулов А.Н., Раҳимов Ҳ.А. Меҳмонхона хўжаликларида самарадорликни ошириш муаммолари. Монография. – Т.: “Иқтисодиёт” нашриёти, 2013. – 212 б. Пардаев М.Қ., ва бошқалар. Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. Т.: - “Иқтисод-молия”, 2014., Уринбоева Ю. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боғлиқлиги ва ривожланиш истикболлари. Монография. – Т.: “Фан” нашриёти, 2013.

Лекин шунга қарамасдан иқтисодий адабиётларда хизматлар соҳасининг моҳияти, зарурияти, ва аҳамияти тўлиқ очиб берилмаган.

Маматқулов Х.М.нинг “Хизмат кўрсатиш соҳасига оид атамалар ва иборалар изоҳли луғати”да “Хизматлар – 1) истеъмоличчи ва ижрочининг бевосита ўзаро ҳамкорлиги натижасида, шунингдек, ижрочининг истеъмолчи эҳтиёжини қондириш бўйича фаолияти. Аҳолига кўрсатиладиган хизматлар мўлжалланган вазифасига кўра моддий ва ижтимоий-маданийларга бўлинади; 2) Истеъмолчига нисбатан фойдали ҳаракат, унинг талабларини қондиради, унга маълум фойда, қулайлик, фаровонлик тақдим этишга қаратилган, истеъмолчилик қиймати кўринишини олади”.⁴⁷ Муаллифнинг хизматларга берган бу изоҳларида ноаниқликлар ва камчиликлар мавжуд. Изоҳнинг биринчи қисмида “истеъмолчи ва ижрочининг бевосита ўзаро ҳамкорлиги” деганда истеъмолчи ҳам хизмат кўрсатишда фаолият кўрсатади демоқчими? Хизмат турларини, “Моддий ва ижтимоий маданий” гуруҳларга ажратиб, кейинчалик “Хизматлар хилма-хил кўринишда бўлиб, ишлаб чиқариладиган , савдо, ижтимоий фарқланади” деб айтилганидек, хилма-хил, турли-туман, мураккаб, жуда кўп хизмат турларини бундай гуруҳларга бизнинг назаримизда нотўғри ажратган. (Турли белгилар бўйича хизматларни гуруҳларга ажратиш кейинроқ келтирилган).

Хизматлар дейилганда юридик шахслар (корхона, ташкилотлар, фирма ва шу кабилар) ва аҳолининг бирор-бир (моддий, номоддий, маънавий-маърифий, молиявий ва шу каби) эҳтиёжини қондириш бўйича қилинадиган (бажариладиган) фаолият тушинилади.

Хизматлар соҳаси мураккаб бўлганлиги сабабли турли белгилар бўйича гуруҳларга ажратиб ўрганиш мумкин:

1. Хизматлар кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш жараёнларидаги иштироки бўйича:

- маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнидаги хизматлар;
- тақсимот жараёнида кўрсатиладиган хизматлар;
- айирбошлаш жараёнида кўрсатиладиган хизматлар;
- истеъмол жараёнида кўрсатиладиган хизматларга бўлинади.

2. Хизматларнинг моддий кўринишга эга ёки эга эмасликларига қараб:

а) моддий кўринишдаги хизматлар: буларга овқатланиш хизматлари, техникаларни таъмирлаш хизматлари, кийимларни ювиш ва таъмирлаш каби хизматларни киритиш мумкин:

б) номоддий кўринишдаги хизматлар: буларга таълим бериш, тиббий, маънавий-маърифий хизматлар киради.

⁴⁷ Маматқулов Х.М. Хизмат кўрсатиш соҳасига оид атамалар ва иборалар изоҳли луғати. - Т.: “Иқтисод-молия”, 2010 йил. 338 бет.

3. Хизматларнинг истеъмол қилиниши нуқтаи назардан:

а) бевосита хизмат кўрсатиш жараёнида истеъмол бўладиган хизматлар.

Буларга барча таълим соҳасидаги хизматлар, сартарошлик, гўзаллик салонлари ва сартарошлик турлари хизматлари, телевидения, радио, мобил алоқа хизматлари кабилар киради.

б) хизматлар кўрсатилгандан кейин истеъмол бўладиган хизматлар.

Буларга техникаларни, уй жиҳозларини, юк ташиш хизматларини, банк хизматларини киритиш мумкин.

4. Хизматлар соҳасининг хизмат кўрсатиш объектларини қамраб олишига қараб:

а) аҳолининг деярли барча қатламини қамраб олади ва талабларга асосан турли хизматлар кўрсатади;

б) хўжалик юритувчи барча субъектларга турли хизматлар кўрсатади ва уларнинг ривожланиши учун асосий омиллардан бири ҳисобланади.

5. Хизматларнинг қайси объектларга қаратилганлигига қараб хизматларни:

а) бевосита аниқ шахсларга кўрсатувчи хизматлар;

б) жамоага (оилага) кўрсатиладиган хизматлар;

в) хўжалик юритувчи субъектларга кўрсатиладиган хизматлар;

г) давлат ва давлат муассасаларига кўрсатиладиган хизматларга гуруҳлаш мумкин. .

Бу гуруҳлашларни хизмат кўрсатувчи субъектларнинг мулкӣ жиҳатдан ташкилий тузилиши, хизмат кўрсатиш турлари ва уларнинг ҳажми ва бошқа белгилари бўйича давом эттириш мумкин. Буларнинг ҳаммаси хизмат кўрсатиш соҳасининг ўзига хос жиҳатларидан ва хизмат турларининг кўплигидан, хизмат кўрсатиш моҳиятининг хилма-хиллигидан келиб чиқади.

ФИО авторов: *Ибрагимов Ибодулла Хасанович* –

доцент кафедры маркетинга, к.э.н.,

Мусабаева Лариса Алишеровна –

преподаватель кафедры

Экономический анализ и статистика

Название публикации: «ИНФРАСТРУКТУРА ТУРИЗМА КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО КЛАСТЕРА»

Аннотация

В статье рассматривается место и роль инфраструктуры в развитии определенного национального туристского кластера. Уделено внимание развитию инфраструктуры туризма страны, способной обеспечить устойчивый приток туристов с учетом специфики национального туристского продукта.

Ключевые слова: инфраструктура туризма, комплексный подход к удовлетворению спроса, принцип поэтапного развития инфраструктуры туризма, государственно-частное партнерство,

Аннотация

Мақолада маълум бир миллий туризм кластерини ишлаб чиқишда инфратузилманинг ўрни ва роли кўриб чиқилган. Миллий туристик маҳсулотнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда туристларнинг барқарор оқимини таъминлай оладиган мамлакат туризм инфратузилмасини ривожлантиришга еътибор қаратилган.

Калит сўзлар: туризм инфратузилмаси, талабни қондиришга интеграциялашган ёндашув, туризм инфратузилмасини босқичма-босқич ривожлантириши тамойили, давлат-хусусий шериклик,

Annotation

The article examines the place and role of infrastructure in the development of a particular national tourism cluster. Attention is paid to the development of the country's tourism infrastructure, capable of providing a steady influx of tourists, taking into account the specifics of the national tourist product.

Keywords: tourism infrastructure, an integrated approach to meeting demand, the principle of phased development of tourism infrastructure, public-private partnership,

По мнению некоторых авторов, инфраструктура – это совокупность различных обслуживающих отраслей и видов деятельности по обеспечению материального производства и необходимого уровня жизни населения. Согласно другому пониманию, под инфраструктурой подразумевается совокупность объектов и инженерно-технических сооружений для обеспечения эффективного функционирования предприятий сферы материального производства,

жизнедеятельности в пределах конкретной территории. В других случаях специалисты предлагают рассматривать инфраструктуру как часть материально-технической базы, обеспечивающую общие условия развития экономических и социальных процессов.

Следует отметить, что, несмотря на различные трактовки понятия «инфраструктура», все авторы без исключения пытаются охарактеризовать посредством данной категории, сознательно создаваемые человеком общие условия для эффективного течения производственных процессов. Обобщая различные мнения, можно определить инфраструктурный объект (или объект инфраструктуры) как целостный функционирующий объект, деятельность которого создает общие условия производства и социального развития.

Представляется, что под инфраструктурой туристской отрасли следует понимать систему материальных объектов и видов деятельности по оказанию туристских услуг населению, способствующих укреплению здоровья и трудоспособности.

Туризм в Республике Узбекистан является приоритетным направлением развития несырьевого сектора экономики. Основной целью развития туризма в Узбекистане является создание современного высокоэффективного и конкурентоспособного туристского комплекса, на базе которого будут обеспечиваться условия для развития отрасли как сектора экономики, интеграции в систему мирового туристского рынка и развитие дальнейшего международного сотрудничества в области туризма.

Для развития инфраструктуры туризма страны, способной обеспечить устойчивый приток туристов с учетом специфики национального туристского продукта, необходимо осуществить комплекс первоочередных мер, представленный в концепции развития инфраструктуры туризма 2017-2025 годы.

Учитывая, что Узбекистан обладает уникальным природным потенциалом, в стране есть все возможности для развития различных видов туризма: культурно-познавательного, экологического, экстремального, делового, оздоровительного и другие. Как отмечают международные эксперты в области туризма, состояние развития туристской отрасли в Узбекистане за последние годы характеризуется его поступательным и устойчивым развитием. За рубежом Узбекистан начинают рассматривать как одну из наиболее стабильных стран с уникальными туристскими возможностями.

Туристская инфраструктура Узбекистана на современном этапе развития туризма находится на стадии бурного роста. Но данный стремительный подъем обслуживающей сферы туризма удовлетворит потребности туристов только в недалеком будущем, в то время как в настоящее время, существующая инфраструктура не обеспечивает удовлетворение всех запросов как отечественных, так и иностранных туристов.

Развитие инфраструктуры туризма представляет собой комплексный подход к удовлетворению спроса, как на стратегические объекты жизнеобеспечения туристов, так и на отдельные объекты роскоши, которые создают добавленную стоимость туристских услуг.

Решение инфраструктурных проблем, таких как: транспортное обеспечение, инженерное, надежное энергоснабжение, возведение очистных сооружений, строительство новых отелей, санаториев и пансионатов, спортивных объектов, формирование современных пляжей носит крупномасштабный характер, требующий значительных объемов финансирования.

Необходимо объединение усилий государства и предпринимательских структур в целях повышения эффективности реализации запланированных в программах задач и принятие мер по активизации государственно-частного партнерства в виде концессий, контрактов, аутсорсинга и др. Однако государственно-частное партнерство в виде концессии сдерживается тем, что законодательно не предусмотрен порядок обеспечения обязательств государства перед концессионером, означающей отсутствие гарантий защиты их финансовых вложений. Это делает рискованным применение концессионных соглашений для частного бизнеса.

В рамках стимулирования государственно-частного партнерства следует расширить применение аутсорсинга для достижения целей программ, что позволяет государственному заказчику сконцентрировать внимание на ключевых функциях управления целевой программой, более эффективно осуществлять контроль за ходом ее реализации. К тому же специализированная компания, обладая необходимой квалификацией в выполнении переданных функций, может намного повысить качество их исполнения.

Инвестирование в развитие инфраструктуры туризма должно предусматривать процессы масштабирования проектов по объему вложений средств бизнесом и государством на основе критерия доходности и сроков окупаемости; деятельность по обеспечению открытости системы путем размещения информации о существующих и разрабатываемых проектах в сети интернет на сайте министерства туризма и спорта Республики Узбекистан.

В развитии региональной туристской инфраструктуры должен присутствовать принцип поэтапного развития инфраструктуры туризма на основе государственно-частного партнерства при использовании государственной и муниципальной собственности. Он предполагает разработку программ развития инфраструктуры туризма; выделение приоритетных направлений строительства и реконструкции объектов туристической индустрии; разработку маршрутов, имеющих наиболее высокую привлекательность для населения в перспективе; предоставление информации населению о замыслах развития туристической индустрии.

Принцип поэтапного развития инфраструктуры туризма на основе государственно-частного партнерства при использовании государственной и муниципальной собственности предполагает разработку методики развития инфраструктуры туризма. Данная методика развития региональной инфраструктуры туризма включает в себя общие направления для программ регионов.

Подходы к построению данных региональных программ основываются на принципе согласования задач по развитию инфраструктурного потенциала

данного региона и программ развития туризма в регионе. Предлагаемый подход позволит более эффективно и в сокращенные сроки повысить качество жизни населения в стране и создать региональные программы организованного массового отдыха.

Развитие инфраструктуры туризма в условиях слабой материально – технической базы практически невозможно без осуществления мероприятий по привлечению иностранных инвестиций. В силу того, что туризм является капиталоемкой отраслью, для создания высокоразвитого туристского хозяйства необходимы инвестиционные средства. Некоторые развивающиеся страны решают подобную проблему, обращаясь к услугам иностранного капитала. Для того чтобы развитие туризма при иностранных инвестициях оказывало благоприятное влияние на экономику региона (страны), желательно строительство и эксплуатацию туристских объектов производить в непосредственном контакте с местной властью.

Распространенным способом взаимодействия государственных органов с инвесторами является создание кластерных зон развития туризма. Данный механизм развития туризма позволяет инвесторам вкладывать инвестиции не в один проект, а в комплекс туристских объектов.

В рамках кластерных инициатив особо важным является возможность привлечения инвестиций для развития туристской инфраструктуры. Особенностью возникновения туристского кластера является необходимость создания технологических связей (в основном бизнес - связей) между предприятиями и секторами экономики, участвующими как в производстве, так в реализации туристского продукта и услуг, т.е. создании условий реализации туристско-рекреационного потенциала региона. Поэтому для государства эффективнее, когда инвестор создавая кластерный комплекс заинтересован в развитии не только основного производства, но и вспомогательных объектов инфраструктуры.

В Указе Президента Республики Узбекистан от 5 января 2019 г., № УП-5611 «О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан», говорится, что в стране последовательно реализуются комплексные меры по развитию туризма как одной из стратегических отраслей национальной экономики, обеспечивающей ее диверсификацию и ускоренное развитие регионов, создание новых рабочих мест, повышение доходов и качества жизни населения, а также улучшение инвестиционной привлекательности.

Либерализация визового режима, упрощение порядка регистрации иностранных граждан, предоставление льгот и преференций для развития туристской отрасли позволили создать благоприятные условия для эффективного продвижения национального туристского потенциала как на внутреннем, так и на внешних рынках.

Вместе с тем, проведенный анализ показывает несовершенство нормативно-правовой базы, регулирующей туристскую отрасль, отсутствие правил оказания отдельных видов туристских услуг и широко применяемых в мировой практике

визовых режимов, дифференцированных по категории иностранных граждан, срокам и целям их пребывания.

Ускоренному развитию туризма также препятствует нехватка средств размещения и объектов инфраструктуры, особенно в туристский сезон, недостаточная скоординированность системы перевозок пассажиров различными видами транспорта, а также низкая организация информационной поддержки туристов об имеющемся туристском потенциале, неэффективность маркетинговых кампаний по пропаганде внутреннего туризма, особенностей объектов культурного наследия и паломничества в регионах страны.

Реализация указанных мер в Концепции развития сферы туризма в Республике Узбекистан в 2019 — 2025 годах позволит обеспечить гармонизацию отечественной нормативно-правовой базы с международными стандартами и нормами, сформировать благоприятные условия для развития туристской отрасли, обеспечить эффективное использование экономических ресурсов для повышения роли данной отрасли в экономике, в том числе обеспечить в 2025 году рост экспорта туризма с 951 млн до 2,2 млрд долларов США.

Для развития инфраструктуры туризма и сопутствующей инфраструктуры во всех регионах республики с учетом потребностей и запросов туристов, в частности:

- разработка комплекса мер по развитию туристской индустрии, включающих в себя не только строительство новых и реконструкцию действующих средств размещения, но и развитие сопутствующей инфраструктуры (объектов общественного питания, транспортно-логистических структур, индустрии развлечений, учреждений культуры и спорта, объектов туристского показа и других) с учетом спроса;
- упрощение механизма реализации проектов по строительству гостиниц и других объектов туристской инфраструктуры, создание предпринимателям дополнительных условий для повышения качества своих услуг, а также стимулирование привлечения всемирно известных брендов гостиничного бизнеса в Узбекистан;
- поэтапное развитие средств размещения, стимулирование строительства больших, средних, малых гостиниц и хостелов, а также сосредоточение на реконструкции и модернизации существующих отелей;
- создание уличной инфраструктуры (подъездных путей, тротуаров, малых архитектурных форм, санитарно-гигиенических узлов, элементов благоустройства для людей с ограниченными возможностями и др.), в том числе в туристско-рекреационных центрах, с учетом современных международных стандартов;
- внедрение и развитие единой унифицированной системы туристской навигации, установку унифицированных указателей туристской навигации на улицах, в местностях, внутри зданий и сооружений, являющихся объектами туристского показа, на транспортных средствах, транспортных узлах, автомобильных дорогах.

Туристские кластеры формируются на базе ключевых туристско-рекреационных ресурсов региона. Например, будут созданы условия для строительства сети гостиниц, караван-сараев на отрезке Великого Шелкового пути. Также разрабатывается Концепция создания современных многофункциональных туристских центров мирового уровня в Ташкентской, Самаркандской, Сурхандарьинской, Бухарской и Наманганской областях. Планируемая сумма привлечения инвестиций по данным проектам более 30 млрд. долларов США.

Развитие инфраструктуры туризма напрямую связано с созданием сети транспортной инфраструктуры. Для развития внутреннего и въездного туризма важным условием является доступность авиа, железнодорожного, автомобильного и водного транспорта для всех категорий туристов. Учитывая, что большинство иностранных туристов прибывают в Узбекистан авиатранспортом, необходимо обновить авиапарк, расширить географию пассажирских авиаперевозок, определить взвешенную ценовую и тарифную политику в целях увеличения туристского потока, повысить качество обслуживания.

Для внутреннего туризма наибольший интерес представляет автомобильный транспорт. Здесь также необходимо провести анализ популярности автомобильных дорог среди туристов и сконцентрировать внимание именно на этих направлениях в целях улучшения качества автодорог, развития придорожной инфраструктуры, создание мотелей.

Для развития конкурентоспособной туристской индустрии важное стратегическое значение имеет строительство международного транспортного коридора Западная Европа - Западный Китай. Именно в рамках данного транспортного коридора планируется создание национального туристского кластера страны, что позволит туризму республики занять свою нишу на туристском рынке не только в Центрально-азиатском регионе, но и на Азиатско-Тихоокеанском и европейском рынках. Данный транспортный коридор, протяженностью 2700 км, проходит по территории всех областей Узбекистана, на пути следования которого проживает около пяти миллионов человек. В рамках создания туристского кластера необходимо строительство вдоль указанного транспортного коридора 30 объектов придорожной инфраструктуры, 8 мотелей через каждые 600 км, а также проектов крупных туристских комплексов, завершение которых планируется в период реализации программы форсированного индустриально-инновационного развития к 2015 году.

В целях контроля и анализа состояния придорожной туристской инфраструктуры в регионах предполагается создание рабочих комиссий для нанесения на проектируемую дорожную карту существующих и перспективных объектов на республиканских трассах и местных дорогах, ведущих к уникальным туристским зонам отдыха, памятникам археологии, истории и природы.

Также необходимо проанализировать обеспечение выделения земельных участков местными исполнительными органами для строительства объектов

придорожной инфраструктуры вдоль транспортного коридора; обеспечение разработки типового проекта строительства объектов придорожной инфраструктуры; привлечение инвестиций в развитие объектов инфраструктуры; обеспечение мер по льготному финансированию и налогообложению малых и средних предприятий, участвующих в создании сопутствующих туризму производств.

Также необходимо отметить такой сдерживающий фактор развития туристской отрасли как недостаточное развитие инфраструктуры гостиничного бизнеса, а также ограниченность финансовых средств на строительство и реконструкцию основных фондов гостиничных предприятий. В целях форсированного развития столь немаловажного сегмента туристской отрасли Узбекистана необходимо определить приоритеты первоочередного строительства сети гостиниц, гостевых домов и мотелей, а также кемпингов в рамках реализации проекта "Еврокемпинг" на региональном уровне, направленного на строительство сети гостиниц категории трех-, двухзвездочные и туркласса в некоторых регионах:

Учитывая прогноз, к концу 2021 года в стране необходимо построить гостиницы на 368300 койко-мест.

В целом рассматривая состояние развития туризма в Узбекистане на современном этапе необходимо отметить, что отрасли уделяется большое внимание на государственном уровне. Министерством туризма совместно с инвесторами был разработан перечень инновационных проектов развития туризма. Учитывая темпы развития и строительства инфраструктуры туризма как в регионах, так и в крупных прорывных проектах республиканского значения, необходимо констатировать, что в перспективе отечественная отрасль туризма будет конкурентоспособна на международном рынке туризма.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мусабаева Л.А. Формирование национального туристского бренда. Монография, С.: 2019.
2. Ибрагимов И.Х. Туристтик маҳсулот яратишнинг маркетинг концепцияси. Рисола. СамИСИ, Самарқанд 2014 йил. –114 бет
3. Ибрагимов И.Х. Мусабаева Л.А, Туристтик кластер корхоналарида интеграллашган маҳсулот яратиш стратегияси. “Иқтисодиётни ривожлантиришда кластер ёндошуви” мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани 2014 йил 20 – ноябр. СамИСИ.
4. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий: маркетинг страны, [//www.koism.rags.ru](http://www.koism.rags.ru).

ФИО авторов: *Xoligova Nozima To'rayevna*

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Mardonov Jasur Davron og'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Xoliqulov Asliddin Habibullayevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Название публикации: «MUSTAQILLIKDAN KEYINGI DAVRDA SURXONDARYO VILOYATIDA SPORT SOHASIDAGI YUTUQLAR»

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mustaqillikdan keyingi yurtimizda sport sohasidagi yangiliklar yoritib berilgan. Jumladan, yurtimizning barcha shaharlarida, viloyatlarida sport zallari, maktablari qayta qurilib, yangi jihozlar bilan ta'mirlandi. Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi sportchilarimiz ham bugunga kelib jahon sahnalarida nufuzli o'rinlarni egallashmoqda.*

Kalit so'zlar: *Surxondaryo, Denov, Dushanbe, Sidney, Afina, tuman, olimpiada, sambo, dzyudo, kurash faxriy prezident, hujumchi, Umid nihollari, Lokativ, Montajnik, Vazirlar Mahkamasi, federatsiya.*

Jannatmakon o'lkamiz O'zbekiston mustaqillikka erishgach, juda katta islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, fan, madaniyat, sport, ta'lim va barcha sohalarga o'zgartirishlar kiritildi.

Aholi o'rtasida sportni yanada targ'ib etish maqsadida va sog'lom turmush tarzini barpo etish uchun 1992-yil 14-yanvarda "Jismoniy tarbiya va sport" to'g'risida qaror qabul qilindi. Hali jahon mamlakatlarining hech birida jismoniy tarbiya to'g'risida qaror qabul qilinmagan edi.

1993 –yil 18-martda Vazirlar Mahkamasining "Futbolning ommaviyligini rivojlantirish to'g'risida qarori" e'lon qilindi.

So'lim go'shalarimizdan biri bo'lgan Surxondaryo viloyati Denov tumanida ham sport sohasida ko'plab nomi jahonga mashhur sportchilarimiz faoliyat ko'rsatganlar.

Mustaqillik yillarida tumanda sportning 11 turi bo'yicha sport federatsiyalari muntazam ishlab, ularda olib borilayotgan ishlar diqqatga sazovordir.

2002-2004 yillar tumanning markaziy o'yingohi xalqaro talablar darajasida jihozlanib ta'mirlandi. Tuman hududida 10 ga yaqin sport zallari ham jihozlanib, yoshlarga sharoit yaratildi. Tumanning barcha xo'jaliklarida 2003- 2008 yillar davomida 15 ta futbol o'yingohi tashkil etilib, bolalar shug'ullanishiga sharoit yaratib berildi.

Milliy kurash bo'yicha xalqaro sport toifasidagi usta Erali Mamarasulov , Abdussator Najimov, bokschi Akram Jo'raqulov , shaxmat bo'yicha Komil Raxmattulin, taekvandochi Vali Azimov, karate bo'yicha Surayyo Mamajanovalarning erishgan yutuqlarida Denov tuman hokimligining hissasi katta.

Tog'li qishloqlardan biri Sina aholisining voleybolchi qizlari jamoasi 2003- yilda respublika qishloq sportchi qizlari bilan bellashuvda birinchi o'rinni egallashdi.

Mustaqillik xalqimizning milliy sport o'yinlarini qayta tiklash va xalqaro maydonga olib chiqish imkoniyatini berdi. 1999 – yildan ayollar o'rtasida ham “ To'maris “ milliy sport musobaqasi o'tkazila boshladi. Shu bilan birga kurash, turon yakka kurashi , ko'pkariuloq kabi milliy sport turlari ham xalqaro maydonda munosib o'rin egallay boshladi .

Muhtaram birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov sport orqali bolaning dunyoqarashi o'zgarishini, oilada mehr-oqibat kuchayishini , bolalar biron hunar o'rganish , sport mashg'ulotlari bilan band bo'lishini ta'kidlab o'tganlar.

Prezidentimizning o'zlari Xalqaro Kurash Assosiasiyasining faxriy prezidenti etib saylandi. 1999-yil xalqaro kurashni qo'llab –quvvatlash bo'yicha farmonni imzoladi, unga ko'ra Xalqaro kurashni rivojlantirish jamg'armasi tuzildi.

Bu ham sport sohasi bo'yicha jahonga dong'i ketgan eng katta yutuqlarmizdan biri hisoblanadi.

Denov tumanidagi sport turlariga to'xtalar ekanmiz , Denov futboliga 60 yildan ortiq vaqt bo'ldi. Denovda futbol 1950- yildan ommalasha boshlagan . Bu davrda ne-ne tajribali futbolchilar ularning avlodlari almashib kelgan. Ularning aksariyati oramizda yo'q. Ayrimlarining hayoti haqida ma'lumot keltirib o'tamiz:

< Denovlik Boris bobo Filimonov hayoti yo'li haqida shunday so'zlab bergan :

“ Men 1943 –yil harbiy xizmatga chaqirildim . Harbiy xizmatni o'tab bo'lgach o'z tumanimga qaytdim. Biz Denov futbol jamoasini tashkil etdik , boshida o'n odam keyinchalik, yigirma xullas, jamoamiz asta –sekin ko'payib bordi. Men o'zim darvozabon sifatida faoliyat olib borganman .

Bizni oramizda bank xodimlari bo'lgan, futbolni juda yaxshi o'ynaydigan Anvar , Ivan Makarov , Aleksandr Zaysev yana bir Anvar ismli maktam bituruvchi kabi mohir , faol , o'yinchilarmiz bor edi.

Biz viloyat futbol jamoasi nomidan 1952- 1954 yillarda Toshkentda o'tkazilgan turnirda faol ishtirok etib , faxrli o'rinni egallab qaytdik “ .

Qaysi tashkilot orasida futbolchilar bo'lsa , o'sha tashkilot o'z safini kuchli futbolchilar bilan to'ldirishga harakat qilganlar . 1960 –yil Denov tumani o'z jamoasini “ Lokomotiv “ , “Montajnik “ , “Ekskavatorchik “ kabi zavodning faol a'zolaridan saralanib olindi.

O'sha yili Toshkentning “Paxtakor “ maydonida musobaqa bo'lib o'tdi . Futbol jamoasining ikkita goliga Denovlik hujumchi To'laboy akaning birgina goli evaziga javob qaytara olgan edi .

1980 –yil viloyat chempioni deb Denovning “ CMY “ futbol jamoasi tan olindi. Denovliklar Sirdaryo viloyatining Guliston shahrida bo'lib o'tgan respublika turnirida ishtirok etib , viloyatlar orasida beshinchi o'rinni egalladilar .

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 – yil 17 –yanvardagi 27-sonli qarorida “ O'bekistonda futbolni rivojlantirishning tashkiliy asoslari va prinsiplarini takomillashtirish “ maqsadida Surxondaryo viloyatida Denov tumani

shahar hokimining 1996 –yil 2 –iyundagi Xalq ta’limi boshqarmasining 5-iyundagi qarori bilan tumanda futbol maktabi tashkillashtirildi .

Mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan 504 ta bolalar va o’smirlar sport maktablari , olimpia zahirolari maktablari , 8ta Respublika oliy sport mahorat maktablarida malakali , iste’dodli , sog’lom , baquvvat , sportchilarimiz yoshlarni tayyorlashmoqdalar.

Albatta , bu yoshlarmizning kelajagi uchun poydevor hisoblanadi. Vatanimizda yosh avlodga yanada bo’lgan ma’suliyatni kuchaytiradi.

Ana shunday imkoniyatlar tufayli yoshlarimiz chet mamlakatlar musobaqalarida ham qatnashib kelishmoqda . Sportchilarimiz Sidney va Afina Olimpiadalarida faxrli o’rinlarni egallashdi .

2003 –yilda Vazirlar Mahkamasining “ Talaba yoshlarni va o’quvchilarni sportga jalb qilish “ to’g’risidagi qaroriga binoan “ Umid nihollari “ , “Barkamol avlod “ , “ Universiada “ musobaqalarining hududlarda respublika final bosqichlarini o’tkazish rejasi belgilandi .

“ Hech bir narsa mamlakatni sport kabi tez mashhur qila olmaydi “ – deya ta’kidlagan birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov . Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish davlatimizning siyosati darajasiga ko’tarildi .

1998 – yil sentabr oyida birinchi marotaba O’zbekiston kurashi bo’yicha Toshkent shahrida jahon chempionati o’tkazildi . Bunda O’zbekiston yoshlari o’z mahoratlarini ko’rsatdilar .

O’zining halol mehnati bilan nom qozongan , nomdor fermer, surxondaryolik polvon To’raqul Bobomurodov kurash bo’yicha ko’plab yutuqlarga erishgan. U 1988 –yil Dushanbe shahrida bo’lib o’tgan dzyudo kurashi bo’yicha 100 kilogramm vaznda qatnashib , faxrli ikkinchi o’rinni egallab , kumush medal sovrindori va sport ustasi unvoniga ega bo’ldi .

Yana bir denovlik qahramonimiz Erali Maxmarasulov yoshligidan sport maktabida tarbiya olgan bo'lib , kurash sirlarini juda yaxshi bilgan. 1992- yil sambo bo'yicha jahon chempionatida qatnashib , kumush medal sohibiga aylandi.

O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti tashabbusi bilan milliy kurash 1993- yil jahon sporti maqomini qo'lga kiritdi .Erali milliy kurash bo'yicha O'zbekiston , Turkmaniston Respublikalarining mutlaq g'olibi hisoblanadi . Hozirgi vaqtda Denov shahrida CMY qoshidagi sport majmuasida yoshlarga milliy kurashimiz bo'yicha murabbiylik qilib kelmoqda .

Denov tuman hokimligi tomonidan Denovda xotin –qizlar kurashi yo'lga qo'yildi . Qizlarimizdan Dilnavoz Orzuqulov milliy kurash bo'yicha respublikada ikkinchi o'rinni egalladi.

Denov tumanidagi Davlat 2- ixtisoslashtirilgan futbol maktab –internetida tuman, viloyatning boshqa tumanlaridan ham iste'dodli yoshlar tanlab olib kelinmoqda.

Aytish mumkinki, toki mustaqilikka erishmagunimizcha ya'ni 1991 – yilgacha yurtimizda jahon andazalariga javob beradigan birorta ham yirik sport inshooti qurilmagan edi .Ammo davlatimiz rahbari tomonidan barcha tizimdagi muammolar bosqichma bosqich bartaraf etildi .

1991 – yilda yurtimizda 52 sport turi mavjud bo'lsa , 2000 –yilga kelib , ularning soni 70 taga yetdi . Sport bilan shug'ullanayotganlar soni yildan yilga oshib bormoqda .

Bir so'z bilan aytganda , yoshlarimiz uchun barcha sharoitlar yaratib berilgan. Undan unumli foydalanib ,sport sohasida bundan ham katta yutuqlarga erishish yoshlar oldidagi ma'suliyatni yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. Sayfulla Tursunov. Toshtemir Turdiyev. Denov .Toshkent.Fan nashriyoti.2009
2. Habibulla G'afur .Denov futboli. Toshkent .Muharrir nashriyoti .2010
3. Abdumalikov R., Eshnazarov K. Ajdodlar jismoniy madaniyati tarixini urganish masallari T. 1993 yil
4. Abdumalikov R., A. Akromov O`zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixini urganish masalalari. T. 1994 yil
5. Nazirov, B. S. O`zbekistonda jismoniy madaniyat va sportning rivojlanish bosqichlari. O`zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar mavzusidagi respublika 18-ko'p tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiya materiallari to'plami, 30-iyul 2020 yil. - Toshkent: Tadqiqot, 2020. - 65-69 b.

ФИО авторов: *Raxmonova Gulnoza Alisher qizi*

Termiz Davlat Universiteti talabasi

Sayfidinova Zarina Nabijon qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Название публикации: «SHAYX ABDULQODIR JIYLONIY
HAZRATLARINING SALOHIYATI,SIFAT VA XULQLARI»

Potential, qualities and behavior of Sheikh Abdulkadir Jilani

Rakhmonova Gulnoza Alisher qizi

Student of Termez State University

Sayfidinova Zarina Nabijon qizi

Student of the Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Anotatsiya: *Maqolada tasavvufda Qodiriya tariqatining asoschisi,sunniy musulmon voizi,huquqshunos ilohiyotshunos Shayx Abdulqodir Jiyloniy hazratlarining betakror hayot yo'li ,salohiyati, sifat va xulqlari haqida so'z yuritiladi.*

Annotation: *The article deals with the unique way of life, potential, qualities and character of Sheikh Abdulkadir Jilani, the founder of the Sufi order in Sufism, a Sunni Muslim preacher, jurist and theologian.*

Аннотация: *В статье рассматривается уникальный образ жизни, потенциал, качества и характер шейха Абдулкадира Джилани, основателя суфийского ордена в суфизме, суннитского мусульманского проповедника, юриста и богослова.*

Kalit so'zlar:*Tasavvuf ,tariqat,Qodiriya,zohid,namozgoh,mazhab,fatvo,Ka'ba,
Makka*

Keywords: *Sufism, Tariqah, Qadiri, Ascetic, Prayer, Madhhab, Fatwa, Kaaba,*

Месса

Ключевые слова: *суфизм, тарикат, кадирия, захид, молитва, мазхаб, фетва, кааба,*

Мекка

Ma'lumki Tasavvuf – islomda insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo'llovchi ta'limot .Islom huquqshunosligida ya'ni shariy ko'rsatmalarini amalga tadbiq etishda to'rtta fiqhiy mazhab bo'lganidek, Tasavvufda ham bir necha tariqatlar shakllangan.Shulardan biri XIII asr oxirida Iroqda tashkil topgan Qodiriya tariqatidir.Ushbu tariqatga Shayx Abdulqodir Jiyloniy asos slogan deb hisoblanadi. Shayx Abdulqodir Jiyloniy hazratlari hijriy 470-yili 29-shabonda (1078-yili 23-mart) Eronning Gilon shahridagi Naif qishlog'ida tavallud topgan.Jiyloniyning otasi Abu Solih sayyidlar avlodidan bo'lib nasl-nasabi Muhammad payg'ambarning nabirasi Hasan ibn Alidan kelib chiqqan .Uning otasini o'z davrining odamlari avliyo sifatida bilishgan .Demak biz bundan bilishimiz mumkinki Abdulqodir Jiyloniy hazratlarining otalari ham ibodatda komil, zohid va taqvodor inson bo'lganlarini .Yana Abu Solih ismiga Jangi Do'st (forschada “jang sevuvchi”ma'nosini anglatadi) sifati ham o'z davrida zamondoshari tomonidan qo'shib aytilgan.Onasi Ummul Xayr Fotima ham sayyidlardan edi.Nasl-nasabi Muhammad (sallollohu alayhi vassallam) ning nabirasi Husayn ibn Aliga borib taqaladi.

Abdulqodir Jiyloniy hijriy 488-yili 18 yoshida ta'lim olish maqsadida Bog'dodga keladilar .Aynan shu yili “Hujjatul islom” ,mashhur faqih Abu Homid G'azzoliy Nizomiya madrasasidagi darslaridan kechib ,zuhd va taqvo istab Bog'dodga kelgan yili edi.So'ng Abdulqodir u zotning ham suhbatlarini olish baxtiga muyassar bo'ladi .Shayx Abdulqodir Jiyloniy juda katta qiziqish bilan ilm olishga sho'ng'ib ketadi.Abdulqodir Jiyloniy o'sha davrning “hukmron” ilmlarni o'z davrining ustozlari va ko'zga ko'ringan olimlaridan o'rganadi.Abul Vafo ibn Aqil ,Muhammad ibn Hasan Boqilloniy ,Abu Zakariyo Tabriziylar Abdulqodir Jiyloniyning

shayxlaridan bo'lgan.Uning tariqatdagi ustozlari esa Shayx Abulxayr Hammod ibn Musallam bo'lgan.Qozi Abu Said Muxorromiy huzurida tasavvufiy ilmlarini takomillashtiradi va shu zotdan tariqatda ijoza oladi.

Xalq orasida Abdulqodir Jilmoniy hazratlarining “o'liklarni” tiriltirganlari haqida mubolag'ali mish-mishlar mavjud.Biroq bu ,ma'lumot mutlaqo noto'g'ri.Boisi oddiy bandaning o'lik odamni tiriltirishi mutlaqo mumkin emas .Bunday so'z tarqalishiga esa u zotning o'lik nafslar va qalblarni tiriltirish ,ularga iymon, Allohdan qo'rqish va unga muhabbat urug'larini qadashdagi karomatlari asrlar davomida noto'g'ri talqin etilishi sabab bo'lgan.Haqiqatdan ham Shayx Abdulqodir Jilmoniy hazratlarining nasihatlari va purma'no so'zlari o'lik qalblarni tiriltiradigan ,nafslarni jonlantiradigan bo'lganini bizgacha yetib kelgan rivoyatlar orqali bilib olish mumkin.Bog'dodda u kishining majlislarida qatnashish uchun butun shahar ahli kela boshlagan.Abulqodir Jilmoniy hazratlarining majlislarining ta'siri juda katta bo'lgan.Bu haqida Abdulqodir Jilmoniy hazratlarining o'zi shunday degan:” Huzurimda so'zlarimni tinglab ikki-uch kishi o'tirar edi.Keyin esa odamlar men haqimda eshitib bilib ,guruh-guruh bo'lib oldimga kela boshladilar.Men shaharning otchopar darvozasi qarshisidagi namozgohda o'tirar edim.So'ng odamlar u yerga sig'may qolishgach ,kursini namozgohdan shahar devoir ichkarisiga ko'chirishdi.Odamlar joy olish uchun qorong'uda sham va mash'alalar ko'tarib kelishardi.Ularning ko'pligidan bu joy ham torlik qilib qoldi va kursi shahar tashqarisiga chiqarilib yana namozgohga o'rnatildi .Odamalar majlisga ot,eshak,xachr va tuyalarda kelib,davraga chiziqlik saf tortib turishar edi.Majlisga yetmish ming atrofida odam kelishardi”

Shayx Abdulqodir Jilmoniy faqatgina ibodat,zuhd va taqvo bilan shug'ullangan desak adashgan bo'lamiz .Aytishlaricha Abdulqodir Jilmoniy hazratlari turli fanlarni mukammal bilar va o'z shogirdlariga o'n uchta ilmdan so'z yuritgan ekan.

Shayx Jilmoniy Imom Shofiy va Imom Ahmad ibn Xanbal rahmatullohi alayhimo mazhablari asosida fatvo berganlar .Hatto ko'pgina fatvolaridan Iroq ulamolari hayratda qolishganligi ayrim manbalarda qayd etiladi .Bu haqida quyidagicha rivoyat mavjuddir:” Bir kuni shayx Abdulqodirga kishi odamlar bilan aralashib turgan holidagi yolg'iz o'zi , boshqalarsiz amalga oshirish kerakligi ,bunday qilmasa xotini uch taloq

qo'yishga qasam ichgan kishining masalasi bilan murojaat qilishdi .Bungacha Iroq ulamolari ushbu masalada fatvo berishga qiynalishayotgan edi.Shunda shayx zudlik bilan :”U Makkaga boradi .Tavof qilinadigan yer unga bo'shatib beriladi va uning yolg'iz o'zi Ka'bani tavof qiladi.Shunda qasamidan xalos bo'ladi .” deilar .Bu masalani yecha olmay turgan Iroq ulamolari hayratda qolishadi.

Abdulqodir Jiyloniy ham Shofiy ham Hanbaliy huquq maktablariga mansub edi .U shofiy fiqhini hanbaliy (mazhabi) bilan teng asosda joylashtirdi va ikkalasiga bir xil asosda fatvo beradi .Shuning uchun ham Imom an-Navaviy “Bo'ston ul-orifiyn “ (Ruhiy ustozlar bog'i) nomli kitobida Jiyloniyga shunday ta'rif berganlar :”Biz hech qachon Muhyi al Din Abdulqodir al-Jiyloniydan ko'ra obro'li odamni bilmaganmiz .Alloh undan rozi bo'lsin Bog'doddagi Shofiy va Hanbaliylar shayxi”

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki shayx Abdulqodir Jiyloniy uzoq umr ko'rgan va bu umri mobaynida ko'pgina kibor shayxlar bilan hamsuhbat bo'lgan , o'zlarini go'zal xulqlari va sifatlari ila ularning ham qalbidan joy olgan zot edi .U kishining zamondoshlaridan biri bo'lgan Jaroda Rahmatullohi alayh u kishini sifatlab bunday degan :” Mening ko'zlarim sayyidimiz Shayx Abdulqodirdan xulqi chiroyli ,qalbi keng ,nafsi saxovatli ,qalbi latif ,va'dasiga vafodor va mehribonroq kishini ko'rmagan .U zot martabasining ulug'ligi ,qadrining balandligi hamda ilmining ko'pligiga qaramay kichiklar tarafini olar ,keksalarni hutmatlar ,birinchi bo'lib salom berar ,zaiflar bilan birga o'tirar ,kambag'allarga tavozeli ,mansabdorlar va davlat arboblardan hech biri uchun o'rnidan turmas edi,sultonlar va vazirlarning eshigiga bormas edi” .Hazrat Abdulqodir Jiyloniy juda saxovatpesha inson bo'lib ,ochlarga taom berish ,kambag'al va beva bechoralarni boshini silashda haqiqiy ma'noda siz-u bizga o'rnak bo'lganligini u kishi haqida hikoya qiluvchi rivoyatlardan bilib olishimiz mumkin.Va bu yo'lda ko'p infoq-ehson qilganlari sababli shayxning biroz qarzlari ham bo'lganligi ayrim manbalarda qayd etiladi. Alloma “Najjor” o'zlarining “Tarix”ida shunday keltiradi:”Jubboiy aytadi :”Shayx Abdulqodir Jiyloniy :”Barcha solih amallarni taftish qilib chiqdim .Ammo ochlarga taom berishdan afzal ,husni-xulqdan sharaflil amalni topmadim.Qani endi dunyo meni qo'limda bo'lsayu ,u bilan ochlarni taomlantirsam “ ,deydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Al-Bidoya van nihoya. 12-jild. 149-bet.
2. Turkiye Diyanet Vakfe ISLAM Ensiklopedisi, 1997; Istanbul; 16 jild
3. B. Lourens, "Abd-al-Qader Jilani", EIr., I, 132-133.
4. Abdünnebî Kevkeb, "dAbdulkādir el-Ciylānî", UDMİ, XII,
5. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulkadir-i-geylani>

ФИО автора: *Kalimbetova X.*

1st year Master's Degree student of NSPI named after Ajiniyaz

Название публикации: «NOUN DIMINUTIVE FORMS IN ENGLISH»

Abstract: The present article deals with the peculiarities of diminutives in English and their ways of derivation. The most attention paid to the semantic features of diminutive affixes, and also their classifications according to the sociocultural applying have been analyzed.

Key words: diminutive suffixes, smallness, endearment, positive, negative, social and situational factors, proper names, productive, non-productive, borrowed suffixes.

In language structure, a diminutive (or diminutive form), is a form a word used to describe smallness of the object or quality named, familiarity, or endearment. Diminutives are produced by adding suffixes to a word.

Traditionally, the term 'diminutive' has been used to refer to words which denote smallness and possibly also expressing an attitude. The expressed attitude can be either positive or negative, i.e. either affectionate or derogatory, depending on the specific interplay of linguistic and situational factors in a given context. For examples: a *piglet* (a young pig), a *kitchenette* (a small kitchen), a *booklet* (a small book), a *circlet* (a small circle), a *duckling* (a young duck), a *hillock* (a small hill), a *novelette* (a short novel), a *wavelet* (a ripple or small wave), a *rivulet* (a small brook or stream), a *gosling* (a young goose), a *coronet* (a small crown), an *eyelet* (a small hole), a *droplet* (a tiny drop). [1,31]

Sinclair mentions that the diminutive suffixes combine with any nouns or names in order to give a more affectionate or familiar form. These words used by children, by adults when they want to express affection. These words are informal. [3,188] For examples: I'll find out for you, *Jeney*. Sam wanted me to take him to see the *birdies* in the park.

Diminutives can be a shortened form of a name (such as "Jen" for "Jennifer" and "Dick" for "Richard") or a name with a diminutive suffix added to it (such as "Bobby" for "Bob") e.g. *hanky* for handkerchief, *doggie* for dog, *Tommie* for Thomas. [5,22]

Diminutives are not public in standard English, unlike several other languages, nevertheless diminutives of people's first names are often used, e.g. *Maggie* (from Margaret), *Suzie* (from Suzanne) or *Jimmy* (from James). These kind of words like *mummy* (mom) and *daddy* (dad) are also common everyday samples of diminutive forms of nouns.

In English, they are morphemes that express a meaning of littleness or endearment or both. The most common suffixes are: (-ie, -i, -y), (-ette), (-kin, ikini, -kins), (-ling), (-et) and (-let). The vowels of these diminutive suffixes are three front vowels /i/, /I/. However, these vowels have often reduced to /ə/ in English because of absence of stress. The first suffix /i/ is highly productive. It is habitually attached to one syllable first names to suggest endearment and familiarity or smallness as in: *Johnny*, *Jamey*, *Jackie*.

In the same way, it is attached to common nouns, sometimes representing a diminutive notion about a participant in a discourse more than about one person or thing being referred to, as in: *doggie*, *sweetie*, *birdie*, or *mommy*.

In addition to these six diminutives, many others have come into English as part of borrowed words. These are diminutives in their own or mother language but are non-morphemic in English.

A large diversity of suffixes were used to form diminutives in English. These suffixes can be classified as follows:

-aster: This commonly derogatory suffix denoting similarity was common a couple hundred years ago but is unusual today; the only well-known surviving example is *poetaster*, a word which is describing an inferior poet. This suffix is an old a genitive suffix.

-cule: This ending suffix sometimes uses with the letter *c* omitted, it is common in medical and scientific vocabulary. The common samples are: *Capsule*, *molecule*, *animalcule*.

-culus: This direct borrowing from Latin is fewer than its Frenchified counterpart; calculus is perhaps the best-known form, though *homunculus* ("little man") is an interesting instance.

-el: This ordinary French diminutive seems normally in everyday language: *chapel*, *tunnel*.

-ella; -ello: The feminine form of this Italian suffix is best known as part of Cinderella's name; among objects, *novella* is perhaps the most familiar usage. When added to a person's name, *-ella* is often used in creating the scientific name of a species of bacteria, as in *salmonella*. The male form is seen in *bordello*.

-elle: This uncommon suffix occurs in: *organelle*.

-en: This suffix means a small or young form, as in *kitten*, though *chicken* is a reverse example: Originally, in Old English (as *cicen*), the term for adults was *fowl*, and *chicken* denoted a young bird. It also mentions what something is made of, as in: *woolen*

-erel: It is from French. As with *-rel*, words ending in *-erel* are sometimes derogatory, as in: *doggerel*, *cockerel*.

-ers: This diminutive does not literally recommend a reduction in size; it's active in coining slang such as: *bonkers*, *preggers*.

-ster: This diminutive denotes to a person who does or is what the root word shows: *ganster* (and *bankster*, the lately coined sardonic extension in reaction to the apparent criminality of large banks). Another example: *youngster*.

-et, -ette: The masculine form of this French diminutive appears in such ubiquitous words as *faucet* and *wallet*. English is poor in feminine or diminutive suffixes and they are used with decreasing frequency. The feminine form of *-et*, is seen in words such as: [2,994] *cigarette*, *kitchenette*, *roomette*.

-etto, -etti: The singular and plural Italian equivalents of *-et* are obvious in borrowings from that language such as: *amaretto* and *spaghetti*.

-ie: Words with this suffix are from English (as in *doggie*; *Sweetie*), Scottish (for example, *laddie*), or Dutch (such as *cookie*), or are diminutives of personal names, as in: *Charlie*, *Auntie*, *Jackie*.

-il: Words ending in *-il*, came to English from Latin through French: *codicil* and *pencil*.

-illa, -illo: This Spanish diminutive seems in such words as: *vanilla* and *cigarillo*.

-illus, -illi: This Latin form is unusual, limited in usage to *bacillus/bacilli* and *lapillus/lapilli*.

-ine: This French diminutive is on exhibition in *figurine, tambourine*, and the like. Sometimes, as with *linguine*, words so appended derive from Italian.

-ina, -ino, -ini: These feminine and masculine forms, of Italian or Spanish origin, are exposed in *marina, palomino*, and many other words. The plural form -ini is mostly connected with food: *panini, zucchini*.

-ing: This English diminutive mostly appears in references to parts or fragments, as in: *farthing* or *tithing*.

-ish: This suffix can be added to almost any noun to form an adjective nothing the connection or similarity of one thing to another as in *greenish*.

-ita, -ito: Spanish words including the female form -ita (such as *fajita*) and -ito (*burrito*) have been borrowed into English.

-kin: This Dutch diminutive is usually found in obscure words like *cannikin*, but *napkin* survives in general usage; *mannequin*, more common than the Dutch derived *manikin*, is the only French derivation to be used widely in English. The plural form is often attached to given names to form an affectionate diminutive: *Mollykins*, for example: *bodkin* or *firkin, napkin*. [4,335]

-le: Words with this ending can either be of Latin origin (such as *article* or *particle* – which, like *particular*, stems from *particula*) – or from Middle English (*bundle, puddle*). Another example: *nibble*.

-let, -lette: These forms, respectively indirectly and directly borrowed from French, are seen, for instance, in *booklet* and *roulette*; *omelet* was formerly written as *omelette*. e.g. *starlet, eyelet*.

-ling: (Anglo Saxony). Words made with this diminutive are generally but not exclusively affectionate: *underling* = under + ling; *darling* = dear + ling; *sterling* = star + ling (from the small star stamped on the coin); *shilling* = shield + ling; *fingerling* = finger + ling; *gosling* = goose + ling.

-o: This diminutive can be endearing or belittling: *kiddo, wacko*.

-ock: This form from Old English is best known in the plural usage buttocks, but it's also familiar in: *hillock*, *mattock*.

-ola: This artificial suffix is seen in slang (*payola*) or present or previous brand names (respectively, *Victrola* and *granola* or *pianola*).

-ole: This rare French suffix appears in: *casserole*.

-olo, -oli: *Piccolo*, borrowed from Italian by way of French, is a double diminutive, because the root word means "little"; *ravioli* contains a plural form of -olo.

-olus: This Latin diminutive shows up in scientific terminology from Latin, such as: *nucleolus*.

-ot, -otte(s): These French endings are infrequent in common nouns (*harlot*, *culottes*) but are seen in given names like: *Charlotte* and *Margot*.

-rel: This more common variant of -erel is often but not always pejorative: *mongrel* and *scoundrel*, but not *kestrel*.

-sie(s) or -sy: The first variant of this baby-talk slang is created, for example, in *footsie* and *onesies*, while the second appears in *teensy-weensy* and the like and names like *Betsy*.

-ula: This Latin suffix shows up in *formula*, *spatula*, and other words.

-ule: This diminutive, found in *granule*, *nodule*, and other words, comes directly from Latin or indirectly from it through French: [2,995] *Globule*.

-y: This form, with doubling of the preceding letter, is seen both in diminutives of given names, such as *Bobby* and *Petty*, and in words like *puppy* and *mommy*. This diminutive suffix is used with not only animate things, but also with inanimate things. Examples: *dreamy*, *roomy*, *earthy*, *tiny*, *hearty*, *seedy*.

In conclusion, I have found 37 diminutive suffixes in English language. 16 of them are the native English and other 20 suffixes are from foreign languages. These all diminutives have positive and negative meaning, and also they are made with both animate and inanimate nouns.

REFERENCES:

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary. *Definition of diminutive nouns* Oxford University Press, 2015

2. Quirk “*Grammar of Contemporary English*”. -London: Longman,1989
3. Sinclair J. “*Word-Formation: Prefixes and Suffixes*”. -London: Collins Cobuild English Guide, 2002
4. Stageberg, N.C. “*An Introductory English Grammar*”. -New York: Holt, Rinehart and Winston, 2000
5. Trask, R.L. (2000). *The Penguin Dictionary of English Grammar*. United Kingdom: Penguin.

ФИО автора: Тоқсанбаева Айжамал Мангъитбай қызы

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат Университети

Юридика факультети талабаси

Название публикации: «ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА –
ТАКОМИЛЛАШТИРИЛГАН КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД»

Аннотация: ушбу мақолада конституциявий суднинг дунёвий ва давлатимиздаги пайдо бўлиш тарихи, конституциявий суднинг адолат мезонларининг урнатилишидаги аҳамияти ҳамда мазкур судга оид ислохотларнинг янги босқичга кўтарилиши ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: конституциявий назорат, янги таҳрир, ҳаракатлар стратегияси, қонун устуворлиги, инсон ҳуқуқлари, мурожат ҳилиш ҳуқуқи, янги ислохотлар.

Қонун устуворлиги - адолат мезонининг муҳим шарти ҳисобланади. Қонун устувор бўлмаган жамиятда эса, адолат ҳақида сўз бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун ҳам мамлакатимиз Асосий қонунининг 16-моддаси, иккинчи қисми Конституция ва қонун устуворлигини таъминлашга даъват этилган бўлиб, унда “Бирорта ҳам қонун ёки бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжат Конституция нормалари ва қоидаларига зид келиши мумкин эмас”лиги мустаҳкамланган.⁴⁸ Ушбу конституциявий нормага норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ваколатига эга бўлган давлат ҳокимияти органлари томонидан риоя этилиши Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди томонидан назорат қилинади.

Конституциявий суд юрисдикцияси ўзининг кўп йиллик тарихига эга. Манбаларда 1803 йилда Мерберининг Медисонга қарши кўрилган иши конституциявий юрисдикциянинг, ҳозирги замон тушунчасидаги қонунлар устидан конституциявий назоратнинг бошланиши деб эътироф этилади. Агар Конгресс томонидан қабул қилинадиган қонунлар АҚШ Конституциясига зид

⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – Тошкент – « Ўзбекистон » - 2019 16-модда 7-8-бетлар

бўлса, ижро этилмаслиги мумкинлигини ўшанда АҚШ Олий суди биринчи марта тан олган эди.

Ўзбекистонда конституциявий назорат институтининг пайдо бўлиши мустақилликни илк даврларидан, яъни ўтган асрнинг 90-йилларидан бошланади. Юридик адабиётларда Конституциявий назорат комитетини ташкил этилишига Ўзбекистонда Конституциявий мустақиллик йўлида ташланган қадам, деб таъриф берилиши ўша вақтларда Конституциявий назоратнинг ўрнатилиши нечоғлиқ муҳим бўлганлигини тасаввур этиш қийин бўлмаса керак.

Мустақилликдан бир йил олдин “Ўзбекистон ССР Конституцион назорат комитети раисининг ўринбосарини, комитет аъзоларини сайлаш ҳақида” Олий Совет қарор қабул қилди. Шу тариқа, бугун амалда бўлган Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига асос солинди. Бугун фаолият юритаётган мамлакатимиз Конституциявий судини ҳақли равишда мустақиллик тенгдоши деб айтсак муболаға бўлмайди.

“Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Қонун дастлаб 1993 йил 6 майда қабул қилинган. Шу вақтда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг қарори билан Конституциявий суднинг ваколати вақтинчалик конституциявий назорат Қўмитаси зиммасига юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суд 1995 йилнинг 30 августда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги қонунга мувофиқ ташкил этилган. Қарийб 20 йилдан ортиқ вақт давомида ушбу қонун Конституциявий суд фаолиятини ҳуқуқий асоси сифатида амалда бўлиб келди.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси бутун жамиятда бўлгани каби Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди фаолияти самарадорлигини ошириш, унинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масаласини кун тартибига олиб чиқди. Айнан шу зарурат 2017 йил 31 майда “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Конституциявий қонун қабул қилинди. Ушбу қонунда Конституциявий суд ваколати доираси кенгайтирилиш билан бирга

судьяни ваколат муддати, судья лавозимига номзодга қўйиладиган талаблар, уларнинг ваколат муддатлари билан боғлиқ қатор нормалар жорий қилинди. Бироқ Конституциявий суд фаолиятини янада такомиллаштириш масаласи кун тартибидан тушмади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 декабрдаги “Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ–4551-сонли қарорида, Конституциявий судга масалалар киритиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар доирасини Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил, шунингдек, фуқаролар ва юридик шахсларни киритиш орқали кенгайтириш; Конституциявий судда иш юритишнинг процессуал хусусиятларини (судга масала киритиш тартиби, суд муҳокамаси, муддатлари, суд қарорларининг ижроси ва бошқаларни) тартибга солувчи нормаларни киритиш назарда тутилди. Жорий йилнинг 12 март куни Олий Мажлис Сенати томонидан маъқулланган “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Конституциявий қонунининг янги таҳририда юқоридаги масалалар ўз ечимини топди.

Ушбу конституциявий қонуннинг энг муҳим янгилиги нимада?

Албатта, янги таҳрирдаги қонунда Конституциявий судда иш юритишнинг барча процессуал босқичларини, яъни мурожаатларни дастлабки тарзда кўриб чиқиш ва ўрганиш, ишни кўриш учун қабул қилиш, суд ишларини юритиш иштирокчилари ҳамда уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, суд муҳокамаси, суднинг қарорлари, суд мажлисининг баённомаси ва бошқа ҳаракатларни конституциявий қонун даражасида белгилангани унинг муҳим ютуғи ҳисобланади.

Шунингдек, юқорида номи қайд этилган Президент қарорига биноан Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар доираси мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоячилари Ўзбекистон

Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) ўринбосари – Бола ҳуқуқлари бўйича вакил, Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий маркази ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакил ҳисобига кенгайганлигидир.

Янги таҳрирда тайёрланган Конституциявий қонуннинг таянч нуқтаси “Агар қонун фуқаролар ва юридик шахсларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини бузаётган ҳамда судда кўрилиши тугалланган муайян ишда қўлланилган бўлса, фуқаролар ва юридик шахслар қонуннинг Конституцияга мувофиқлигини текшириш тўғрисидаги шикоят билан Конституциявий судга мурожаат этишга ҳақли” деган норма бўлди, десак муболаға бўлмайди.⁴⁹

Албатта биз буни конституциявий қонуннинг таянч нуқтаси сифатида бежиз келтирмаймиз. Чунки, авваллари фуқароларга бундай ҳуқуқ берилмаган эди. Уларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларини бузаётган қонунларни Конституцияга мувофиқлигини текшириш тўғрисидаги шикоятлари эса, Конституциявий суднинг учта судья томонидан ўрганиб чиқилиб, лозим топилганда Конституциявий суд муҳокамасига киритилган. Агар, улар буни лозим топмаса, мурожаат муаллифига фақат тушунтириш бериш билан қифояланган. Таъбир жоиз бўлса, бундай тартиб фуқароларни ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳуқуқидан билвосита бўлсада маълум маънода маҳрум қилган. Эндиликда бундай ҳолатларга қонунда чек қўйилди.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев Конституция кунида “Биз суд-ҳуқуқ соҳасини тубдан ислоҳ қилишга алоҳида аҳамият бераётганимиз бежиз эмас. Чунки Конституциямизда мустаҳкамланган инсон ҳуқуқларини таъминлаш ушбу ислохотларнинг амалий натижаси билан бевосита боғлиқдир”, деб таъкидлади.⁵⁰

⁴⁹ “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги ЎРҚ-687 сон Қонуни

⁵⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 28 йиллиги байрамидаги маърузасидан

Дарҳақиқат, Президентимиз 2021 йил 27 апрелда имзолаган “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги конституциявий қонун инсон ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган ислохотларнинг мантикий давоми бўлди.

Айтиб ўтиш керакки, сўнгги йиллар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, тўғридан-тўғри амал қиладиган қонунлар ислохотлар самарадорлигига жуда катта таъсир қилади.

Шу боис Конституциявий судда иш юритишнинг барча процессуал босқичлари конституциявий қонун даражасида мустаҳкамланди. Шу вақтга қадар конституциявий судлов билан боғлиқ процессуал жараёнлар Конституциявий суд қарори билан тасдиқланган регламент асосида тартибга солинган.

Барчани қизиқтирган масалалардан бири - бу Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар доирасига фуқаролар ва юридик шахсларнинг киритилиши бўлди, десак муболаға бўлмайди. Яъни, фуқаролар ва юридик шахсларга Конституцияга мувофиқлигини текшириш тўғрисидаги шикоят билан Конституциявий судга мурожаат этиш ҳуқуқи таъминланиши Конституция билан белгиланган ҳар бир шахснинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳуқуқини рўёбга чиқариш ҳуқуқининг амалдаги ифодаси бўлди.

Япония, Франция ва Россия каби илғор хорижий давлатлар тажрибасидан маълумки, қонун ҳужжатларининг Конституцияга мослигини аниқлаш ҳамда Конституция ва қонун нормаларига шарҳ олиш учун Конституциявий судлов органига мурожаат қилинади.

Яна бир муҳим янгилик – Конституциянинг устунлиги, мустақиллик, коллегиялик, ошкоралик, тарафларнинг тортишуви ва тенг ҳуқуқлилиги принциплари мазмун-моҳияти очиб берилган ҳолда мустаҳкамланиши конституционализмни янада такомиллаштирди.

Шунингдек, қонун билан Конституциявий суднинг қонунчилик ташаббуси ҳуқуқини амалга оширишнинг ҳуқуқий тартиби аниқ белгиланди. Яъни,

Конституциявий судга ўзи киритган қонун лойиҳасини кўриш чоғида ўз вакилини тайинлаш ваколати берилди.

Конституциявий судни инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларининг қўриқчиси бўлган судлов органи деб айтиш мумкин. Конституциявий суднинг мустақиллигини таъминлаш эса долзарб аҳамиятга эга.

Бинобарин, Конституциявий суд ишларни фақат Конституцияга бўйсунган ҳолда кўриб ҳал қилиши учун унинг мустақиллигини таъминлаш зарур.

2021 йил 27 апрелда “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди. Унда Конституциявий суд судьяларининг мустақиллигини таъминлашга қаратилган қуйидаги янгиликлар жорий этилди.

Биринчидан, Конституциявий суд судьясининг ваколат муддати қайта кўриб чиқилди. Аввал Конституциявий суд судьясининг ваколат муддати беш йилни ташкил этган бўлса, янги қонунга кўра биринчи марта сайланганда беш йилни, навбатдаги сайланганда ўн йилни ташкил этади.

Таъкидлаш жоизки, аввалги қонунда айни бир шахс икки мартадан ортиқ Конституциявий суднинг судьяси этиб сайланиши мумкин эмаслигига доир қоида янги қонунда ҳам сақланиб қолди. Бу шуни англатадики, аввал Конституциявий суднинг судьяси бўлиш муддатининг энг кўп узоқ муддати 10 йилни ташкил этган бўлса, эндиликда бу муддат 15 йилни ташкил этади. Мамлакатимизда Конституциявий суд судьяларини узоқ муддатга сайлаш тизимини босқичма-босқич жорий этилаётгани Конституциявий суд судьяларининг мустақиллигини таъминлашда ижобий аҳамиятга эга.

Иккинчидан, Конституциявий суд раиси ва унинг ўринбосари бўлишга муддат нуқтаи назаридан чеклов ўрнатилди. Қонуннинг 18-моддасига биноан эндиликда айни бир шахс Конституциявий суд раиси ёки унинг ўринбосари этиб икки муддатдан ортиқ сайланиши мумкин эмас. Юқорида таъкидланганидек, айни бир шахс Конституциявий суд судьяси сифатида фаолият олиб бориш мумкин бўлган муддатнинг чегараси 15 йилни ташкил этса, айни бир шахснинг Конституциявий суд раиси ёки унинг ўринбосари сифатида фаолият олиб бориш мумкин бўлган муддатнинг чегараси узоғи билан 10 йилни ташкил этади.

Бир шахснинг Конституциявий суд раиси ёки унинг ўринбосари этиб икки муддатдан ортиқ фаолият олиб бора олмаслиги Конституциявий суднинг ички мустақиллигини таъминлайди. Суд ҳокимиятининг мустақиллиги судьяларнинг ўзлари фаолият олиб бораётган суддан ташқари бошқа органлар, ташкилот, муассасалар, уларнинг мансабдор шахслари, фуқаролар ҳамда юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган босим, аралашув ёки таъсирлардан холи қарор қабул қилишларида эмас, балки шу билан бирга, ўзлари фаолият олиб борадиган суддаги бошқа судьялардан ҳам мустақиллигини назарда тутди. Бу ички мустақиллик ҳисобланади. Жорий этилган чеклов Конституциявий суднинг ички мустақиллигини таъминлашга хизмат қилади.

Учинчидан, аввалги қонунда Конституциявий суд раиси ва унинг ўринбосари Конституциявий суд мажлисида унинг судьялари орасидан сайланиши назарда тутилиб, уларнинг ушбу лавозимдан озод қилиниши тартибга солинмаган эди. Янги тартибга биноан Конституциявий суд раиси ва унинг ўринбосари ёзма аризаларига кўра Конституциявий суд томонидан эгаллаб турган лавозимидан озод қилинишлари мумкин.

Тўртинчидан, Конституциявий суд судьяси фаолиятининг ижтимоий-моддий кафолатига алоҳида эътибор қаратилди. Қонуннинг 17-моддасида ваколатлари муддати тугаган судьяни янги ваколат муддатига қайта сайлаш ёки бошқа иш тақдим этиш тўғрисидаги масала ҳал бўлаётган даврда, бироқ уч ойдан ортиқ бўлмаган муддатда ўртача ойлик иш ҳақи сақлаб қолинади.⁵¹

Бешинчидан, Конституциявий суд судьяларининг дахлсизлиги кучайтирилди. Умуман олганда, Конституциявий суд судьяси Конституциявий суднинг розилигисиз жиноий ёки маъмурий жавобгарликка тортилиши, шунингдек, қамоққа олиниши мумкин эмас. Қабул қилинган қонуннинг 14-моддасига кўра эндиликда Конституциявий суд судьясига нисбатан қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чораси ўта оғир жиноят содир этганлик ёки одамнинг ўлимига сабаб бўлган бошқа қасддан жиноят содир этганлик айби қўйилган ҳоллардагина

⁵¹ «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги Қонун (ЎРҚ–687-сон, 27.04.2021 й.)

қўлланилиши мумкин. Бундай қоида Конституциявий суднинг собиқ судьясига нисбатан ҳам қўлланилади. Бу Конституциявий суд судьясига нисбатан қамокқа олиш тарзидаги эҳтиёт чораси ҳар қандай жиноят юзасидан қўлланилавермаслигини аниқлаб, Конституциявий суд судьясининг дахлсизлигини кучайтиради.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, Конституциявий суд судьяларининг мустақиллиги кафолатини янада кучайтириб бориш Конституциявий суднинг ишларни фақат Конституцияга бўйсунган ҳолда кўриб чиқиш имкониятини кенгайтиради. Қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги қонунда айнан мана шу жиҳатнинг эътиборга олингани диққатга сазовор. Конституциявий суд судьяларининг мустақиллиги кафолатларини бундан кейин ҳам кучайтириб бориш Конституциявий суд олдида қўйилган вазифаларни адолатли амалга ошириш, мамлакатимизда Конституциянинг устунлиги тамойилининг амалий ифодасини таъминлайди. “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Конституциявий қонунининг янги таҳрирда қабул қилиниши Президентимиз таъбири билан айтганда - мамлакатимизда демократик ҳуқуқий давлат ва эркин фуқаролик жамиятини барпо этиш учун ҳаётимизнинг барча жабҳаларида конституциявий назоратни кучайишига, бу эса пировард натижада инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, унинг шаъни, кадр-қиммати, мол-мулкнинг дахлсизлигини сақлаш, фуқароларнинг меҳнат қилиш, таълим олиш, тиббий ёрдамдан фойдаланиш каби энг асосий ҳуқуқларини тўла таъминлаш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – Тошкент – « Ўзбекистон » - 2019
2. “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги ЎРҚ-687 сон Қонуни

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Суд тизими тузилмасини тубдан такомиллаштириш ва фаолияти самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони 2017 йил 21 февраль, ПФ-4966-сон
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 28 йиллиги байрамидаги маърузаси
5. Lex.uz

ФИО автора: *Salomova Muyassar Fayzullayevna*

Termiz Davlat Universiteti magistratura bo'limi iqtisodiyot tarmoqlar va soxalar bo'yicha mutaxassisligi magistranti

Название публикации: «XUDUDIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY SOLIQLARNING O'RNI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARINI TAKOMILLASHTIRISH»

Annotatsiya: Xududiy iqtisodiy rivojlanish va raqobatbardoshlik xududiy sanoat aralashmasiga bog'liq. Rivojlangan sanoat raqobatbardoshligi ma'lum bir mintaqada bozor ustunligini taqdim etadi. Ushbu maqolada, xududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda mahalliy soliqlarning o'rni va ulardan samarali foydalanish yo'llarini takomillashtirish haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xududiy iqtisodiyot, rivojlanish, mahalliy soliqlar, takomillashtirish, raqobatbardosh sanoat, iqtisod, ijtimoiy siyosiy barqarorlik.

Xususiy kapital iqtisodiyotining rivojlanishi arzon narxlardagi kengayishning raqobatdosh ustunligidan ixtisoslashgan sanoat xilma-xilligining raqobatbardosh ustunligiga aylandi. Ushbu turdagi raqobat sharoitida g'olib bo'lgan bozor ulushi boshqarish va ishlab chiqarish texnikasiga sarmoyalarni talab qiladi. Raqobat jismonan sanoatni targ'ib qilish yoki takomillashtirishning tarkibiy yutuqlarini keltirib chiqaradi, bu xususiy kapital iqtisodiyotining ixtisoslashgan sanoat maydoni bozor raqobati uchun to'rtta katta dinamik ustunlikni ochib beradi.

Birinchiidan, sanoat klasterlari bo'linishni, integratsiyani, kengayishni va rag'batlantirishni bozor raqobatining ehtiyojlariga muvofiq amalga oshiradi. Misol uchun xususiy sektor uchun sanoat klasterlarining ichki integratsiya jarayonini aks ettiradi. Ushbu integratsiya natijasida xududiy sanoat klasterlari asta-sekin sanoat zanjirlarini shakllantirdilar. Bu korxonalar birlashishi va o'zaro hamkorlik qilishidan boshlandi; o'z navbatida, bu ba'zi bir "kichik gigant" korxonalarining paydo bo'lishiga olib keldi, bu esa ko'plab qismlar korxonalari va kooperativ korxonalarining rivojlanishiga turtki bo'ldi. Endilikda sanoat klasterlari bo'lgan ko'plab aglomerativ

iqtisodiyot shu tarzda o'sdi. Ushbu aglomerativ iqtisodiyotda har bir sanoat okrugida odatda alohida sanoat zanjiri joylashgan.

Xududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda va takomillashtirishda Mahalliy soliqlar muhim ahamiyatga ega. Mahalliy soliq - bu davlat, tuman yoki munitsipalitet tomonidan ta'limdan tortib axlat yig'ish va kanalizatsiyaga texnik xizmat ko'rsatishgacha bo'lgan davlat xizmatlarini moliyalashtirish uchun hisob-kitob. Mahalliy soliqlar mol-mulk solig'i va ish haqi soliqlaridan tortib, savdo soliqlari va litsenziyalar uchun yig'implarga qadar turli shakllarda bo'ladi. Ular bir yurisdiksiyadan ikkinchisiga juda katta farq qilishi mumkin. Shahar va qishloqlar tomonidan olinadigan soliqlar, shuningdek, shahar soliqlari deb ham yuritiladi. Mahalliy soliqlar davlat xizmatlarini, shu jumladan politsiya va yong'in xavfsizligi, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari, kutubxonalar, yo'llarni ta'mirlash va boshqa jamoat uchun foydali bo'lgan boshqa dastur va loyihalarni moliyalashtiradi. Shuningdek, mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishda mahalliy soliqlar juda zarur.

Mahalliy soliqlardan kelib chiqadigan imtiyozlar odatda jamoatchilik darajasida ko'rinadi. Mahalliy soliqlarni undirish borasida munitsipalitetlar doimiy muvozanatlashuv aktiga duch kelmoqdalar, chunki yuqori soliqlar qarshilikka uchraydi, past soliqlar muhim xizmatlarning pasayishiga olib keladi. Ko'pgina davlatlar tomonidan qo'llaniladigan odatdagi soliq turlari orasida shaxsiy daromad solig'i, yuridik shaxslarning daromad solig'i, mol-mulk solig'i, yoqilg'i solig'i va savdo solig'i mavjud. Mahalliy soliq turlaridan mulk solig'i - ko'pgina odamlar tomonidan olinadigan yagona yirik soliq hisoboti - bu uy egalariga solinadigan mahalliy uy-joy solig'i. Bu odatda uyning baholangan qiymatiga asoslanadi.

Xududiy iqtisodiyot tizimidan bozor resurslarini va mahalliy soliqlardan kelgan tushumlarni maqbul taqsimlash tomon birlashayotgan korxonalar evolyutsiyasi doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda ko'plab xususiy kapital korxonalari allaqachon viloyatlararo va hatto transmilliy investitsiyalarni amalga oshirgan. Shuningdek, xususiy kapital korxonalari o'zlarining bosh idoralari yoki agentliklarini tashqi dunyoga oyna sifatida ishlatadilar. Xususiy sektorni

rivojlantirishning uzoq muddatli jarayoni davomida resurslar, atrof-muhit va bozorlar kabi omillar mavjud. Xududiy cheklangan korxonalardan ishlab chiqarish omillariga nisbatan o'z tarmoqlarini iloji boricha kengroq ochib, ochiq bozor iqtisodiyotidan foyda ko'radigan firmalarga aylanganligini ko'rsatadi.

Xususiy sektorga ixtisoslashgan sanoat tumanlarining rivojlanishi jarayoni bilan sodir bo'ladi. Urbanizatsiya darajasi xududiy iqtisodiy rivojlanishning kalitidir - bu ixtisoslashgan sanoat tumanlari va ixtisoslashgan bozorlarning o'sishi va rivojlanishi bilan bir qatorda moddiy sanoat tomonidan urbanizatsiyani qo'llab-quvvatlash juda muhimdir. Bu borada mahalliy soliqlar asosiy o'rinni egallab turadi. Xususiy kapital iqtisodiyotining rivojlanishi xalqaro miqyosda kengayganligi sababli, ixtisoslashgan bozorlar va yirik, o'rta shaharlar xalqaro yoki ixtisoslashgan metropollarga aylanmoqda. Sanoat klasterlari va ixtisoslashgan bozorlarning o'sishi va rivojlanishi bilan shakllangan bunday ixtisoslashgan ochiq bozorlar va sanoat shaharchalarining rivojlanishi qishloq joylarida urbanizatsiya jarayonini tezlashtirdi, o'zaro targ'ibot va xususiy kapital iqtisodiyotining urbanizatsiyasi hamda sanoat rivojlanishini shakllantiradi.

Shuningdek soliqqa jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi bir qator omillarning ham hisobga olish kerak: iqtisodiyotda to'lovsizliklar, soliq boqimandaligi, ish haqi bo'yicha qarzdorlik. Albatta, asosiy soliq to'lovchilarining soliq bazasining o'zgarishiga, ularning moliyaviy ahvoli, hisob-kitoblar shakllariga ta'sirini tahlil etilishi lozim. Hudud soliq bazasini baholashda hududning mulkini daromadliligi va byudjet samaradorligi, ishlab chiqarish va ijtimoiy tuzilma sifati hamda hudud tarmoqlarining texnologik yangilashdagi ehtiyoji, transport ta'minoti kabilarni hisobga olish lozim. Keltirilgan ko'rsatkichlar hududning iqtisodiy, moliyaviy va soliq salohiyatini hisoblash uchun axborot bazasining asosini tashkil etadi. Mazkur axborot bazasi hududning iqtisodiy o'sishi va shunga mos holda mahalliy byudjetlarga soliq tushumlari hajmining o'sish imkoniyatlarini aniqlashga sharoit yaratdi. Bu mahalliy byudjetlarni shakllantirish uchun muhim. Aks holda, hududlarning yuqori byudjetdan oladigan moliyaviy yordamlari, subvensiyalar,

dotatsiyalarga ehtiyoji ko'payadi. Shu bois ham xududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda aynan mahalliy soliqlar tizimini takomillashtirish talab etiladi.

Har qanday xududiy iqtisodiy rivojlanish yetukligini to'rt bosqichga bo'lish mumkin: mahalliy soliqlarni to'g'ri yo'naltirish, shlab chiqarish, sarmoyalar va innovatsiyalar. Xududiy iqtisodiyot rivojlanib borishi bilan u mahalliy ishlab chiqarish omillariga tobora bog'liq emas va tobora innovatsiyalarga bog'liq bo'lib qolmoqda. Xususiy sektorning institutsional innovatsion mexanizmidan foyda ko'rgan xududiy institutsional rivojlanish orqali aholi turmush darajasi ham yanada ortadi. Innovatsiya ishlash jihatidan mujassam bo'lishi mumkin. Bu an'anaviy biznes modellari va kontseptsiyalaridan voz kechish sifatida namoyon bo'lishi mumkin; hukumat nazoratidan ozod bo'lish va yangi korxonalarni rivojlantirish uchun o'zini o'zi ta'minlash; va jamoaviy ishni tushunish. Innovatsiya korxonaning amaliyoti va maqsadi bo'lishi kerak va u tashkiliy innovatsiyalar, investitsiya shakllarida innovatsiyalar, ishlab chiqarish rejimlarida innovatsiyalar va marketing yangiliklari sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Innovatsiyalar, shuningdek, bozor ko'rsatkichlari sifatida mujassam bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, mahalliy byudjet daromadlarini rejalashtirish aniq vaqt mobaynida iqtisodiy jihatdan asoslangan va soliqli daromadlarning maksimal imkoniyatlarini aniqlaydigan prognozlashtirish hisoblanadi. Ayniqsa, soliqlarni prognozlashtirish usuli qo'llanilganda soliq salohiyati va haqiqiy soliq tushumlari o'rtasidagi o'zaro nisbatni baholash, byudjet loyihasidagi soliq tushumlari hajmi aniqlanadi. Bu kabi ishlar esa albatta xududiy iqtisodiyot tizimining takomillashishi va rivojlantirishga o'z hissasini qo'shadi. Natija esa xalq hayotidagi ijobiy o'zgarishlarni shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Mahalliy soliqlar va yig'imlar to'g'risida" gi Qonuni – 1993

2. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi. Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi. – T.: "Adolat", 2016
3. D. Tojiboyeva - "Iqtisodiyot nazariyasi" – 2003
4. <https://www.urban.org/urban-wire/understanding-impact-property-taxes-critical-effective-local-policymaking>
5. <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/regional-economics-development>

ФИО автора: Ж.Эсонова

студентка Ферганского государственного университета

Название публикации: «КРИТЕРИИ РЕНТАБЕЛЬНОСТИ КЛАСТЕРА»

Аннотация.

В статье речь идет о кластерной системе, которая быстро внедряется в аграрный сектор страны для создания инфраструктуры, основанной на передовых технологиях.

Ключевые слова: кластер, рентабельность, сельскохозяйственный сектор, кластерная система, хлопково-текстильный кластер

Annotation.

The article deals with a cluster system that is rapidly being introduced into the country's agricultural sector to create an infrastructure based on advanced technologies.

Key words: cluster, profitability, agricultural sector, cluster system, cotton-textile cluster

Чем более индустриализирован сельскохозяйственный сектор, чем выше экспортный потенциал государства, чем больше рабочих мест будет создано в сельской местности, тем лучше будет людям. Кроме того, актуальная сегодня проблема продовольственной безопасности требует рационального использования природных и материальных ресурсов, повсеместного внедрения ресурсосберегающих (водосберегающих, высокоурожайных) технологий, семеноводства, биотехнологий, науки и инноваций.

С этой точки зрения новый метод производства - кластерная система - быстро внедряется в аграрный сектор страны для создания инфраструктуры, основанной на передовых технологиях.

По результатам прошедшего короткого периода мы видим, что эта система полностью оправдала себя.

В частности, 462 агропромышленных кластера созданы во всех сферах сельского хозяйства (хлопко-текстильный, зерновой, плодоовощной, рисовый и др.) На 2,2 млн. Га земель (122 хлопково-текстильных кластера, приусадебные земли). 1033847 га; зерновые кластеры 157, приданные земли 1038104 га;

фруктово-овощные кластеры 146, приданные земли 116024 га; рисовые кластеры 29, приданные земли 21009 га; прочие 8 кластеров, приданные земли 1406 га).

Только хлопковые и текстильные кластеры привлекли в 2018-2020 годах инвестиций на общую сумму 1,411 миллиарда долларов. В частности, в области первичной переработки хлопка 27 проектов на сумму 115 миллионов долларов мощностью 1169 тысяч тонн, 41 проект по производству пряжи мощностью 548 тысяч тонн на 831 миллион долларов, 34 проекта по производству тканей и крашению мощностью 161 тыс. т. 234 млн. долл. США, 234 млн долл. США было задействовано в 23 проектах по трикотажу (шитью) мощностью 148 тыс. тн.

Из существующих кластеров 14 (14,4%) имеют 5 стадий переработки хлопка, 15 (15%) - 4 стадии, 19 (19,6%) - 3 стадии и 30 (30%) - 2 стадии. Стадия и 1 стадия были покрыты 8 (8,2%).

В результате реализации этих проектов за последние три года в регионах создано более 152 000 новых рабочих мест. Подобные проекты успешно реализуются кластерами по всем направлениям.

Кластеры также сосредоточены на повышении доходов производителей при достижении высокой производительности за счет рационального использования природных и материальных ресурсов.

В частности, средняя урожайность хлопка в 2020 году составила 30,1 т / га (на 9,2 т / га больше, чем в 2017 году), зерна - 65 т / га. Для обеспечения этих результатов кластеры выделили 1,7 трлн. Сумов из собственных средств. сумов были направлены. В результате внедрения кластерной системы материальный интерес производителей увеличился в 1,5 раза. В частности, среднемесячная заработная плата рабочего по выращиванию хлопка-сырца в 2018 году составляла 850-900 тысяч сумов, сегодня - 2,5 миллиона сумов. сумов (в 2,4 раза больше).

В 2020 году повторно использовалось 4611 га выведенных из эксплуатации земель в 15 хлопковых и текстильных кластерах. На 41 кусте установлено капельное орошение на 18,2 тыс.га и пульсарное орошение на 2,4 тыс.га. приобретено более 3 тыс. ресурсосберегающего и

высокопроизводительного современного оборудования на сумму 1 млрд. сум. В 2021 году разработаны конкретные целевые программы по вводу 320 тыс.га выведенных из эксплуатации земель, внедрению капельного орошения на 250 тыс.га.

В настоящее время 157 зерновых кластеров возделывают зерно на 957 тыс.га земли в 36,0 тыс. фермерских хозяйств, 122 хлопково-текстильных кластера в 135 районах выращивают хлопок на 864 тыс.га в 26,8 тыс. фермерских хозяйств. на основе фьючерсных контрактов на выращивание овощей и фруктов на 85,5 тыс.га земли.

В этих процессах, прежде всего, приоритет отдается уровню обеспечения интересов фермерских хозяйств. Сегодня сотрудничество кластеров и фермеров строится на рыночных принципах. В частности, Президент Республики Узбекистан от 6 марта 2020 года № ПП-4633 «О мерах по дальнейшему развитию хлопкового и текстильного производства», это ознаменовало совершенно новый этап в этой сфере.

Можно сделать выводы, что кластерная система играет важную роль в повышении уровня жизни населения за счет повышения интереса фермеров, внедрения промышленности в сельской местности, внедрения инновационных технологий в отрасли.

Использованная литература.

1. Послание Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева в Олий Мажлис. 28 декабря 2019 года. Народное слово.
2. Халматжанова Г.Д. Локомотив аграрного сектора экономики. Ж .: Образование и наука в России и за рубежом. : Москва. №3, 2020.

ФИО автора: *Mamasidiqov Fazliddin Muza'ffar o'g'li*

Student of NamSu

Название публикации: «ABOUT ALBERT EINSTEIN»

RESUME

Einstein was one of the smartest and most inventive people in the world. His discoveries continue to amaze everyone today. He was not interested in wealth. Einstein is a great man who chose science over presidency.

Key words: Einstein, Special Theory of Relativity, Ulm, mathematics and physics, scientist.

In the year 1905, Albert Einstein published some important papers in a German scientific magazine. They included one of the most important scientific documents in history. It was filled with mathematics. It explained what came to be called his “Special Theory of Relativity”. Ten years later he expanded it to a “General Theory of Relativity”. Albert Einstein's theories of relativity are about the basic ideas we use to describe natural happenings. They are about time, space, mass, movement, and gravity. Albert Einstein was born in Ulm, Germany, in 1879. His father owned a factory that made electrical devices. His mother enjoyed music and books. His parents were Jewish but they did not observe many of the religion's rules. Albert was a quiet child who spent much of his time alone. He was slow to talk and had difficulty learning to read.

When Albert was five years old, his father gave him a compass. The child was filled with wonder when he discovered that the compass needle always pointed in the same direction -- to the north. He asked his father and his uncle what caused the needle to move. Their answers about magnetism and gravity were difficult for the boy to understand. Yet he spent a lot of time thinking about them. He said later that he felt something hidden had to be behind things. Albert did not like school. The German schools of that time were not pleasant. Students could not ask questions. Albert said he felt as if he were in prison. One story says Albert told his Uncle Jacob how much he hated school, especially mathematics. His uncle told him to solve mathematical problems by pretending to be a policeman. "You are looking for someone," he said,

"but you do not know who. Call him X. Find him by using the mathematical tools of algebra and geometry". Albert learned to love mathematics. He was studying the complex mathematics of calculus when all his friends were still studying simple mathematics. Instead of playing with friends he thought about things such as: "What would happen if people could travel at the speed of light?" Albert decided that he wanted to teach mathematics and physics. He attended the Federal Polytechnic Institute in Zurich, Switzerland. He graduated with honors, but could not get a teaching job. So he began working for the Swiss government as an inspector of patents for new inventions. The job was not demanding. He had a lot of time to think about some of his scientific theories.

From the time he was a boy, Albert Einstein had performed what he called "thought experiments" to test his ideas. He used his mind as a laboratory. By 1905, he had formed his ideas into theories that he published. In one paper he said that light travels both in waves and in particles, called photons. This idea is an important part of what is called the quantum theory. Another paper was about the motion of small particles suspended in a liquid or gas. It confirmed the atomic theory of matter. The most important of Albert Einstein's theories published that year became known as his "Special Theory of Relativity". He said the speed of light is always the same -- almost three hundred thousand kilometers a second. Where the light is coming from or who is measuring it does not change the speed. However, he said, time can change. And mass can change. And length can change. They depend on where a person is in relation to an object or an event. Imagine two space vehicles with a scientist travelling in each one. One spaceship is red. One is blue. Except for color, both spaceships are exactly alike. They pass one another far out in space. Neither scientist feels that his ship is moving. To each, it seems that the other ship is moving, not his. As they pass at high speed, the scientist in each ship measures how long it takes a beam of light to travel from the floor to the top of his spaceship, hit a mirror and return to the floor. Each spaceship has a window that lets each scientist see the experiment of the other. They begin their experiments at exactly the same moment. The scientist in the blue ship sees his beam of light go straight up and come straight down. But he sees that the light beam

in the red ship does not do this. The red ship is moving so fast that the beam does not appear to go straight up. It forms a path up and down that looks like an upside down “V”.

The scientist in the red ship would see exactly the same thing as he watched the experiment by the other scientist. He could say that time passed more slowly in the other ship. Each scientist would be correct, because the passing of time is linked to the position of the observer. Each scientist also would see that the other spaceship was shorter than his own. The higher the speeds the spaceships were travelling, the shorter the other ship would appear. And although the other ship would seem shorter, its mass would increase. It would seem to get heavier. The ideas were difficult to accept. Yet other scientists did experiments to prove that Einstein's theory was correct. Ten years after his paper on the special theory of relativity, Albert Einstein finished work on another theory. It described what he called his “General Theory of Relativity”. It expanded his special theory to include the motion of objects that are gaining speed. This theory offered new ideas about gravity and the close relationship between matter and energy. It built on the ideas about mass he had expressed in 1905. Einstein said that an object loses mass when it gives off light, which is a kind of energy. He believed that matter and energy were different forms of the same thing. That was the basis of his famous mathematical statement $E = mc^2$ (energy equals mass times the speed of light squared). This statement or formula explained that a great amount of energy could come from a small piece of matter. It explained how the sun could give off heat and light for millions of years. This formula also led to the discovery of atomic energy. In his general theory of relativity, Einstein said that gravity, like time, is not always the same. Gravity changes as observers speed up or slow down. He also said that gravity from very large objects, such as stars, could turn the path of light waves that passed nearby. This seemed unbelievable. But in 1919, British scientists confirmed his theory when the sun was completely blocked during a solar eclipse. Albert Einstein immediately became famous around the world. In 1921, he won the Nobel Prize in Physics. It was given to him, not for his theories of relativity, but for his discovery of the law of the photoelectric effect. This scientific law explained how and why some

metals give off electrons after light falls on their surfaces. The discovery led to the development of modern electronics, including radio and television.

Albert Einstein taught in Switzerland and Germany. He left Germany when Adolph Hitler came to power in 1933. He moved to the United States to continue his research. He worked at the Institute for Advanced Study in Princeton, New Jersey. Einstein became a citizen of the United States in 1940. Einstein was a famous man, but you would not have known that by looking at him. His white hair was long and wild. He wore old clothes. He showed an inner joy when he was playing his violin or talking about his work. Students and friends said he had a way of explaining difficult ideas using images that were easy to understand. Albert Einstein opposed wars. Yet he wrote to President Franklin Roosevelt in 1939 to advise him that the United States should develop an atomic bomb before Germany did. Einstein spent the last twenty-five years of his life working on what he called a “unified field theory”. He hoped to find a common mathematical statement that could tie together all the different parts of physics. He did not succeed. Albert Einstein died in 1955. He was seventy-six years old.

ФИО автора: *Tolibjonov Xurshidbek*

Qo'qon Universiteti Moliya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Название публикации: «RAQAMLI IQTISODIYOT»

Annotatsiya: Ushbu maqolada Raqamli texnologiyalarning hozirgi vaqtdagi va turmush tarzimizda juda ko'p uchraydigan sohalaridagi o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan. Raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat va bulutli hisoblash ishlarining avzallilari haqida ham to'liq ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot va uning avzallilari, sanoat 3.0.Sanoat 4.0. elektron hukumat, bulutli hisoblash.

Bugungi biz yashab turgan zamonda raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalari taraqqiyotiga erishishning muhim shartlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar nafaqat davlat va jamiyat boshqaruvini takomillashtiradi va ijtimoiy sohada odamlarga katta qulayliklar yaratadi. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar ijobiy iqtisodiy o'shishga ham zamin yaratadi: mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, va ortiqcha xarakatlarni kamaytiradi va yana bir muhim afzallik- korrupsiyaga chek qoyadi.

Raqamli texnologiyalarni biz asosan turmush tarzimizning iqtisodiyot, sog'liqni saqlash va davlat(hukumat) tashkilot sohalarida ko'rishimiz mumkin. Raqamli texnologiyalar bu sohalarni yanada rivojlantirish uchun keng yo'l ochib beradi insonlarning og'ir mehnatini yengillashtirishda yordam beradi.

Raqamli iqtisodiyot - bu xo'jalik faoliyatini yuritish bo'lib, bunda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishdagi asosiy omil raqamlar ko'rinshidagi ma'lumotlar bo'lib, katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash va shu qayta ishlash natijasini analiz qilish yordamida har xil turdagi ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, texnologiyalar, qurilmalar, saqlash, mahsulotlarni yetkazib berishda oldingi tizimdan samaraliroq yechimlar tadbiriq qilishdir. Boshqacha qilib aytgancha, raqamli iqtisodiyot bu onlayn xizmatlar ko'rsatish, elektron tulovlar amalga oshirish, internet savdo, kraudfanding va boshqa turdagi sohalarni raqamli kompyuter texnologiyalarini rivojlanishi bilan bog'langan faoliyatdir.

Raqamli iqtisodiyotni tashkil qilishga ikkita bir-biriga qarama-qarshi yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin: rejali iqtisodiyot va bozor iqtisodiyoti. Real hayotda amalga oshiriladigan barcha strategiyalar bu ikki yondashuvning kombinatsiyasi hisoblanadi. Ushbu nomlar tanlab olinganligi bejiz emas, xuddi shu tariqa ular reja iqtisodiyoti va bozor iqtisodiyoti bilan bog'liq tasavvurlar uyg'otishi ham bejiz emas. Raqamli iqtisodiyot tashkil qilishga bozor yondashuvida ko'zda tutiladiki, davlat optimal sharoitlar, birinchi navbatda, raqamli iqtisodiyot shakllanishi uchun qulay muhit yaratadi va bu bilan biznesning yangi sektorga o'tishini rag'batlantiradi. Optimal sharoitlar normativ-huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy xarakterdagi o'zaro bog'liq chora-tadbirlar majmuini va texnologik baza mavjudligini ko'zda tutadi.

Raqamli iqtisodiyotning ijobiy samarasi sezilarli darajada uning ko'lamiga bog'liq ekanligi sababli, ushbu yondashuvni amalga oshirish uchun yetarli miqdordagi mustaqil iqtisodiyot sub'ektlari – xususiy biznes sub'ektlari mavjudligi zaruriy shart hisoblanadi. Yangi muhitga tushib qolgach, xususiy biznes davlat rivojlanish institutlari bilan hamkorlikda raqamli iqtisodiyot muhitining yanada rivojlanishini rag'batlantiradi. Umumiy huquqiy maydonda ko'plab o'sish nuqtalari shakllanib, ularning har biri mos keluvchi sanoat yoki kompaniya manfaatlariga javob beradigan o'ziga xoslikdan iborat bo'ladi. Asta-sekinlik bilan kengayar ekan, o'sish nuqtalari raqamli iqtisodiyotni barcha faoliyat sohalarida amalga oshirgan holda bor makonlarni to'ldiradigan "mozaika gilami"ni hosil qiladi va bu mazkur yondashuvning asosiy ustunligi hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyotning afzalliklari :

Albatta, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalarning hayotimizga tadbiiq etilishi har bir inson hayotida ko'plab ijobiy imkoniyatlar berishi mumkin. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi ortidan inson, unga

kerakli xizmatdan tezroq foydalanishi, internet orqali o'ziga kerakli mahsulotlarni arzon sotib olish bilan ko'plab pul mablag'larini tejashi mumkin. Masalan biron bir kitobning elektron ko'rinishda sotib olish Sizga, shu kitobni chop etilgan ko'rinishini sotib olish ancha arzonga tushishi mumkin. Yoki bo'lmasa oddiy iste'molchi o'zi ham tadbirkor bo'lishi, uyidan chiqmagan holda onlayn savdo-sotiq bilan shug'ullanishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishini boshqa afzalliklari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- ishlab chiqarishda mehnat samadorligini oshishi;
- kompaniyalarning raqobatbardoshligini o'sishi;
- ishlab chiqarishdagi harajatlarning kamayishi;
- yangi ish o'rinlari yaratilinishi;
- yangi zamonaviy kasblar paydo bo'lishi;
- kambag'allikni yengish va ijtimoiy tengsizlikni yuqolishi.

Bular raqamli iqtisodiyotning bor yo'gi bir nechta afzalliklari holos. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bizning kundalik hayotimizga ijobiy ta'sir qiladi, oddiy foydalanuvchiga ko'plab qo'shimcha imkoniyatlar beradi va qolaversa, bozorni o'sishi va rivojlanishini ta'minlab berishi mumkin.[2]

Raqamli texnologiyalar haqida gap borganida sanoat inqiloblariga ha to'xtalib o'tish joizdir. Chunki Sanoat 3.0 va Sanoat 4.0 ning asosini raqamli texnologiyalar tashkil qiladi. Uchinchi sanoat inqilobining asosi kompyuterlar, internet, avtomatikaga asoslangan ishlab chiqarish bo'lgan. Sanoatning to'rtinchi inqilobi esa ishlab chiqarishda robotlarning o'zaro va insonlar bilan aloqasining (Cyber Physical Systems- CPS) internet orqali amalga oshirilishini anglatadi. Bular shuni ko'rsatadiki raqamli texnologiyalar uchunchi va to'rtinchi sanoat inqiloblarini asosi hissoblanadi va birgalikda raqamli iqtisodiyotni tashlik etishadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki raqamli texnologiyalar hozirda turmush tarzimizning asosi bo'lib qolgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki hozirda hayotimizda raqamli texnologiyalar kirmagan soha yo'q. Har bir soha borki raqamli texnologiyalar

aralashuvini uchratishimiz va u yordamida bajariladigan ishlarning soddalashgani va insonlarga ko'plab yengilliklar yaratib berayotganini ko'rishimiz mumkin. Malu'mot tariqasida shuni aytishimiz mumkin-ki oddiy kompyuterlar 10 yilda bajaradigan xisob-kitob ishlarini yangi kvant kompyuteri 3 daqiqada bajaradi[4]. Bu ham zamonaviy raqamli texnologiyalarning yutug'idir. Bir so'z bilan aytganda raqamli texnologiyalar har bir sohaning rivojlanishi uchun asosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1.F.Mulaydinov, R.Tohkirov, D.Mamayusupova. Trends In solving Problemsin The Development Of An Innovative Economy. Journal of Advenced Research in Dynamical and Control Systems. Volume 12, Issue6, 2020. DOI:10.5373/JARDCS/V12I6/S20201160.Pages:1205-1209.
- 2.<https://www.texnoman.uz/post.raqamli-iqtisodiyot-haqida>.
3. N.Rahmonov. X.Tolibjonov. Raqamli iqtisodiyot va Sanoat 4.0 da ilg'or davlatlar. "O'zbekiston umidli yoshlari" konfirensiya.2021.2-mart.

ФИО автора: *Azimov Sirojiddin*

Jahon tillar universiteti Yoshlar bilan ishlash,

Ma'naviyat va ma'rifat bo'limi uslubchisi

Название публикации: «ILMIY BILISHDA ONG VA ONGSIZLIK MASALASI»

Annotatsiya: Ong ko'p qirrali va murakkab bo'lganligi tufayli, falsafa, psixologiya, kibernetika kabi fanlarning o'rganish obyekti hisoblanadi. Falsafa tarixida ongni turlicha tushunishlar mavjud. Ushbu maqolada ilmiy bilishda ong va ongsizlik masalasi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ong, in'ikos, anglash, tasavvur, idrok, hayol, orzu, ijod, talant, refleks, bilish, bilim, tafakkur, ilm, fan, ijtimoiy - tabiiy bilimlar.

Inson tafakkuri bilishning ko'plab usullari, uslub va shakllarini qamrab olgan murakkab bilish jarayonidir. Ular orasidagi farq shartli bo'lib, bu atamalar ko'pincha sinonim sifatida qo'llaniladi. Shunday bo'lsada, ular orasida tafovutlar bor.

Inson bilishi nihoyatda ko'p qirrali, murakkab va ziddiyatli jarayondir. Gnoseologiya asosan, bilishning falsafiy muammolarini hal etish bilan shuqillanadi. har bir tarixiy davr jamiyatning rivojlanish ehtiyojlaridan kelib chiqib, gnoseologiya oldiga yangi vazifalar qo'yadi. Gnoseologiya oldida inson olamni bila oladimi, degan masala keskin kuyiladi. Insonning bilish imkoniyatlariga shubha bilan haraydigan faylasuflar agnostiklar deb ataladi.

Tafakkur va ilmiy bilim usullari deganda, inson fikr yuritish jarayonida ilmiy bilishningbarcha sohalari va istagan bosqichida foydalaniladigan umumiy va gnasealogik operasiyalar tushuniladi. Ular kundalik, odatdagi hamda ilmiy tafakkurni bir xil tarzda xarakterlaydi. Ilmiy tafakkurda aniq va tartibga solingan tuzilma ko'rinishda bo'lsa ham, tafakkur usullari bilan faoliyati u yoki bu bosqichida fikrni umumiy, gnosealogik yo'nalishini ko'rsatadi. Masalan, butundan bo'lakka, bo'lakdan umumiylikka, konkretlikdan abstraktlikka va boshqa tamonga harakatlarni ifodalaydi.

Uslublar deb, tadqiqotning turli xil jihatlarini o'zida qamrab olgan murakkab bilim jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan tamoyil, usul, qoida va talablar tizimiga aytiladi. Ushbu ta'rif mazmuni shundaki, unda tadqiqot obyekti to'g'risidagi bilim aks etgan. Uslub bilimga, qisman uslub bilan obyekt munosabatini muvofiqlashtiruvchi nazariyaga tayanadi. Uslub–obyektni keng o'rganish

maqsadida nazariyadan kelib chiqadigan shartli qoidalar tizimidan iborat. Uslub mazmuni unda obyektiv asos mavjudligini aks ettiradi. Tahliliy asosiy uslubning obyektidan ko'ra subyektga ko'proq bog'liqligini namoyon qiladi. Uslubda tafakkur kuchi, fahimlash imkoniyati mavjudligi yangi usullarni ishlab chiqish va tanlashga ta'sir qiladi. Ko'pincha biron bir nazariyaning asosida faqat subyektiv jihatlariga bog'liq bo'lgan uslub yangilanishi ro'y beradi.

Bu ma'noda uslub subyektlidir yoki ushbu jihatdan u subyektiv xususiyatga egadir, ilmiy bilish uslubining asosiy jihatlari obyektiv mazmunli, tahliliy va aksialogik jihatlariga ega. Ilmiy bilish uslublarini uch guruhga bo'lish mumkin: xususiy, umumilmiy, universal, xususiy uslublar faqat alohida fanlar doirasida qo'llaniladi, bunday uslublarning obyektiv asosi maxsus ilmiy qonunlar va nazariyalar hisoblanadi. Bu uslublarga, masalan, fizika va kimyoda siyektrol analiz uslubi, murakkab tizimlarni urganishdagi statistik modellashtirish uslubi kabilarni ko'rsatish mumkin umum ilmiy uslublar barcha fanlarda bilish jarayonini xarakterlaydi. Ularning obyektiv asosi o'z tarkibiga gnassologik tamoyillarni ham qamrab olgan umumiy bilish qonuniyatlaridan iborat. Ularga eksperimentiv va kuzatish, modellashtirish, deduktiv va induktiv uslub, abstraktlikdan konkretlikka ko'tarilish kabi uslublar kiradi.

Ong- ong inson tomonidan voqelikni aks ettirishning yuksak darajasi. Ongsizlik - bu shunday psixik jarayonlar va hodisalar yig'indisiki, unda inson o'z xatti-harakatlariga javob bermaydi, anglamaydi. Ong inson tomonidan voqelikni aks ettirishning yuksak darajasi bo'lib hisoblanadi.

Inson ongingning birlamchi psixologik xossasi o'zini bilish sub'ekti sifatida his etish, mavjud va tasavvurdagi voqelikni xayolan tasvirlash layoqati, shaxsiy psixik va hulq-atvor holatlarini nazorat qilish, ularni boshqara olish, atrofdagi reallikni tasavvurlar shaklida ko'rish va idrok qilish layoqati kabilarni o'z ichiga oladi. O'zini bilish sub'ekti sifatida his etish insonning olamni o'rganish va bilishga, ya'ni, olam haqida u yoki bu darajada aniq bilimlarni egallashga tayyor va layoqatli, bu olamdan bo'lak qilingan mavjudot sifatida anglashini bildiradi. Ongsizlik (uyqu, gipnoz, kasallik va sh.o'.) holatlarida bunday layoqat yo'qoladi.

Ong nima inson azal-azaldan o'zigagina hos bo'lgan ongning nima ekanligi to'g'risida uylab, bahslashib ke-ladi. Bu bahslarning bir jiqati, ong tabiat mahso'limi yoki inson ongi ilohiy yaratilganmiq degan masaladan iborat. Ikkinchi jiqati esa, inson dunyoni doimo bir hil anglaganmiq Ya'ni asrlar davomida inson ongi takomillashib kelganmi yoki qamon o'sha-o'sha degan muammo bilan boqliq.

Ongning tabiatini anglash masalasi - eng kadimiy falsafiy masalalardan biri, deyish mumkin. Ongning moqiyati, uning turli ko'rinishlari o'rtasidagi munosabat kabi masalalarni o'rganish bilan aynan falsafa shuqillanadi. Ongni diniy tushunish uni ilohiy hodisa, hudo yaratgan mo'jiza tarzida talqin qilishga asoslanadi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqlning mittigina aks etishi, uning namoyon bo'lish shakli tarzida tavsiflanadi. Inson tanasidagi ruh bizning istak va fikrlarimizning tashuvchisidir. Jon o'lishi bilan ong qam o'ladi. Bunday harashlarning ildizi juda kadimiy bo'lsada, ular qamon o'zining ko'plab tarafdorlariga ega.

Ongsizlik-kishini o'zini tuta olmaydigan qilib qo'yadigan taaassurotlar bilan bog'liq psixik jarayonlar harakatlar va holatlar yig'indisidir. Psixik holat sifatida ongsizlik voqelikni aks ettirishning shunday bir shakli hisoblanadiki, bunda harakat o'rni va vaqtini mo'ljal qilish, yaxlitligi yo'qoladi, hatti-harakatining nutq yordamida boshqarilishi buziladi. Ongsizlikka quyidagi psixik holatlarni kiritish mumkin: Uyqu paytida yuz beradigan psixik hodisalar (tush ko'rish) sezilmaydigan lekin haqiqatda ham ta'sir ko'rsatadigan kuzatuvchilarga javob reaksiyalari: oldinlari ong harakat bo'lib, lekin takrorlanaverib avtomatlashib ketgan va shunga ko'ra endilikda anglanmaydigan bo'lib qolgan harakatlar faoliyatiga undovchi ammo maqsad hissidan anglanmaydigan ayrim moyillar, ongsizlik hodisalariga bemor kishining psixikasida ro'y beradigan ba'zi bir protologik hodisalarni-alahlash, ko'ziga yo'q narsalarning ko'rinishi kabilarni ham ko'rish mumkin. shularga, asoslanib ongsizlikning onnga qarama-qarshi deb hisoblash, uni hayvonlar psixikasiga tenglashtirish noto'g'ri bo'lar edi.

Ongsizlik-bu kishining xuddi ong kabi o'ziga xos psixik qiyofasidirki, u kishi miyasida borliqning etarli darajada bir xil bo'lmagan qismiga aksi tarzida inson hayotining ijtimoiy shart-sharoitlari bilan bog'liq holda bo'lgandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barkamol avlod orzusi. – T., 1999.
2. Falsafa o'quv qo'llanma. – T., 1999. 162-187, 235-246 betlar.
3. Raximov I. Falsafa. – T., 1998. 95-103 betlar.
4. Falsafa. – T., 2000. 221-229 betlar.
5. Falsafa asoslari. – T., 2005. 202-271 betlar.

6. Falsafa. Qomusiy lug'at. – T., 2004.
7. Falsafa. Qisqacha izohli lug'at. – T., 2004.
8. Bilish falsafasi (gnosiology). – T., 2005.

ФИО автора: *Djumaniyazova Malohat Komilovna* (Xorazm viloyati, Xiva shahridagi 7-sonli maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi)

Название публикации: «PEDAGOG MAHORATI VA HOZIRGI ZAMON O'QITUVCHI FAOLIYATIGA BIR NAZAR»

Anotatsiya: Hozirgi zamon o'qituvchisi bilimli, zukko, o'z kasbining ustasi, zamon bilan hamnafas bo'lmog'I lozim. Buyuk kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda o'qituvchilarning hissasi katta.

Ma'lumki, hamma kasblarni ham avvalo ustoz-muallim o'rgatadi. Dastlabki saboqni ham o'qituvchi beradi. Dastlabki ona-Vatan so'zlarining ma'nosini, mohiyatini ham o'qituvchi o'rgatadi. Shuning uchun ham barcha kasblar ichida o'qituvchilik-muallimlik kasbi o'ta sharafligi va mas'uliyatli hisoblanadi. Mana shu o'rinda tabiiy ravishda savol tug'iladi.

O'qituvchilik kasbida chuqur bilimdonlik, zukkolik o'z kasb mahoratini muntazam shakllantirib borishga ishtiyoq bo'lmas ekan, u yaxshi ustoz-o'qituvchi bo'la olmaydi. Zero, davlatimizning istiqboli, Prezidentimiz tomonidan olg'a surilayotgan barcha islohotlarning ijobiy yechimi va ana shu ko'p mingyillik ziyokorlik ishining samarasi bo'ldi. Shuning uchun ham bugungi mustaqillik sharoitida o'qituvchilik kasbiga bo'lgan e'tibor va ehtiyoj har qachongiga nisbatan ortib bormoqda. Shuning bilan birga o'qituvchi oldiga qo'yiladigan talablar ham o'zgacha bo'lmoqda. Chunki bugun O'zbekiston mustaqil davlat sifatida jahonga yuz tutar ekan, bu borada pedagog o'qituvchilarning o'z o'rnini, o'ziga xos mohiyati borligini unutmaslik lozim.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ko'tarilgan barcha tadbirlar amallar respublikamizning aqliy salohiyatini oshirishga qaratilgan ekan, bu eng avvalo, o'qituvchi kasbiga bo'lgan munosabatni tub jihatdan o'zgartirishni, uning ma'naviy - axloqiy va aqliy kamolotini oshirish lozimligini taqozo etadi.

Demak, bu fikrlarni ilmiy-nazariy tahlil qilish, shunday xulosalarga olib keladi:

Birinchidan - o`qituvchi o`z kasbini sevmog`i, pedagogik faoliyatga qobiliyati bor, ijodkor, ishbilarmon, bolajon bo`lmog`i;

Ikkinchidan – milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yaxshi anglaydigan va mukammal egallagan, diniy va dunyoviy bilimlardan ogoh, ma`naviy-axloqiy barkamol inson sifatida obro`e`tiborga ega bo`lmog`i;

Uchinchidan – iymon-e`tiqodi butun, har qanday oqimlarga va ko`rinishlarga o`zining qat`iy munosabatini bildiradi oladigan, eng muhimi O`zbekistonning mustaqil davlar sifatida maydonga chiqishiga ishonadigan va boshqalarni ham ishontira oladigan bo`lishi;

To`rtinchidan - o`qituvchi vatanparvarlik g`oyasi bilan sug`orilgan bo`lmog`i va o`z tarbiyachilarini ham ana shu yo`lda fidokorlikka undamog`i;

Beshinchidan – pedagoglik kasbiga doir bilimlarni, ya`ni psixologik, pedagogik mahoratni, ilmiy-nazariy va amaliy bilimlarni puxta egallagan bo`lishi;

Oltinchidan – bolalarni sevish, ular ruhiyatini yaxshi bilishi, shuningdek, ularning yoshi va individual xususiyatini hisobga olgan holda, ular bilan muomalaga kirisha olishi;

Yettinchidan - o`qituvchi erkin va ijodiy fikrlay olishi, talabchan, adolatli bo`lmog`i;

Sakkizinchidan - o`qituvchi odobli, iboli va hayo sohibi bo`lish bilan birga, o`z tarbiyachilarini ham ana shunday sifatlar bilan qurollantirishga harakat qilmog`i;

To`qqizinchidan - o`z so`ziga va qilayotgan ishiga bolalarni ishontira oladigan, obro`-e`tiborli shaxs bo`lmog`i;

O`ninchidan - o`qituvchi o`tkir suxandon, mantiqiy fikrlovchi, o`qituvchilarga berilishi lozim bo`lgan ma`lumotni izchil va ketma-ketlik prinsipi asosida yetkazishi;

O`n birinchidan - o`qituvchi madaniyatli, estetik didli bo`lishi bilan o`zining tarbiyalanuvchilari uchun ibrat bo`lib qolmog`i lozim;

O`n ikkinchidan - o`qituvchi zamon bilan hamnafas tarzda barcha sohada bo`layotgan yangiliklardan boxabar va axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishi kerak

Agar o`qituvchi ana shunday sifatlarni o`zida mujassam qila olsa, Kadrlar tayyorlash milliy modelida qayd etilgan qo`yilgan talablarga to`liq javob bera oladi deyish mumkin.

O`qituvchilik kasbini egallagan har bir inson, avvalo, o`qituvchi shaxsiga xos xususiyatlarni o`zida mujassam etishi; shuningdek, o`qituvchining ruhiy-pedagogik tayyorgarligiga qo`yiladigan talablarni atroflicha o`zlashtirgan bo`lishi; tanlangan ixtisos yuzasidan kerakli doirada pedagogik mahorat, texnika, takt, ziyraklik, kuzatuvchanlik, bilimlarni bolalarga yetkaza olish qobiliyatiga ega bo`lmog`i juda muhim.

O`qituvchi go`zallik sohibidir. U olijanob sharaflı kasb egalari haqida ne-ne aziz odamlar qo`llariga qalam olib jo`shqin hislarini, eng yaxshi ezgu tilaklarini oq qog`ozlar betiga bitmagan deysiz. Hayot abadiy. Ammo, yosh avlod bilan barhayot. Avlod bor ekan, unga ta`lim va tarbiya beradigan mehri daryo o`qituvchilar ham abadiy barhayot yashayveradi. Hayotning bu sharaflı kasb egalariga bo`lgan ehtiyoji ham abadiydir.

O`qituvchi bamisoli bog`bon. U yoshlik gulshanining bog`boni. Maktab, o`quv yurti— o`quv gulshani, yosh avalod uning bebaho nihollari, ustoz -o`qituvchilar esa bu bog`ning oqil, mirishkor, mehribon bog`bonlaridir. U o`z bog`idagi mevalarning rango-rang va sog`lom bo`lishi uchun kurashadi. Har bir shogirdini baxtiyor ko`rishni orzu qiladi. Daraxtni shirin meva, o`qituvchini esa oqil, barkamol shaxs bezaydi.

Zamonaviy pedagog qiyofasi deganda uning tashqi va ichki ko`rinishi nazarda tutiladi. O`qituvchining tashqi ko`rinishi “pedagogning imiji”ga albatta mos bo`lishi lozim. Shuningdek, o`qituvchining qiyofasi uning chehrasida va kiyinishida namoyon boladi. O`qituvchi har qanday kiyimda yurishi mumkin emas. U toza va ozoda, bejirim va latofatli kiyinishi kerak.

Bolalar o'qituvchisini, birinchi navbatda, chiroyli kiyingani, nafis pardoziga qarab ham yaxshi ko'radi. Undan keyin, uning chehrasiga, ko'zlaridagi mehrga qaraydilar. Agar o'qituvchining ko'zlarida bolalarga nisbatan mehr bo'lmasa, u qanchalik chiroyli va qimmatbaho kiyingan bo'lmasin, bolalar uni yaxshi ko'rmaydi. Shu sababli o'qituvchi—ning istarasi issiq bo'lishi ham zarur.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, pedagogdan juda ko'p kasbiy va insoniylik xislatlari talab etiladi. Shu sababli o'qituvchi o'z ustida tinimsiz va muttasil ishlashi, o'zini isloh etib borishi, bilimi va xulqini doimiy takomillashtirib borishi zarur. Buning uchun esa mamlakatimizda o'qituvchilarga yetarlicha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Zero, Prezidentimizning "O'zbekistonda bugundan boshlab, eng hurmatli, eng e'zozli inson — bu muallim!" yoki "O'qituvchini hurmat qilmaganni men ham hurmat qilmayman!", deb ta'kidlab turganligining o'zi biz pedagoglarga katta kuch-quvvat bag'ishlashi kerak, deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. K. Qosimova, S. Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldasheva, Sh. Sariyev "Ona tili o'qitish metodikasi" . Toshkent, "Nosir" nashriyoti.
2. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali.
3. Internet ma'lumotlari.

ФИО автора: *Bovanova Umida Abduvahabovna* (Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi)

Название публикации: «BOSHLANG'ICH SINFLARDA ATROF-MUHITGA IJOBIY MUNOSABATDA TARBIYA SHAKLLARINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI»

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini atrof-muhitga ijobiy munosabatda tarbiyalash shakllarining ekologik munosabati haqida ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, ekologik tarbiya, ekologik ta'lim, ekologik munosbat, odob-axloq qoidalari.

Kirish. Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish. Ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlarni hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi. Va shunday sabablarga qiyosan Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qaror misol bo'lishi mumkin. Bu qarorda O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi qabul qilindi.

Davlat ekologik qo'mitasi tomonidan maktablarga 2 mingta "Qizil kitob" berildi. Shu sababli, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiat boyliklaridan unumli foydalanish, hozirgi kunda butun insoniyat uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun ekologik masalalarni yaxshi anglab olish hamda ularni to'g'ri amalga oshirish jamiyatning va har bir kishining hayotiy zaruriyatiga aylanmog'i lozim.

Respublikamizda huquqiy va demokratik jamiyat qurish jarayoni muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan bir paytda ma'naviy jihatdan barkamol yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish hamda ularni ona yurtini sevishga, moddiy va ma'naviy boyliklarini asrab-avaylashga, atrof-muhit tozaligini ta'minlashga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Modomiki, kelajagimiz yoshlar qo'lida ekan, boshlang'ich sinfdayoq

o'quvchilarni tabiatni asrab-avaylashga oid ekologik bilimlar bilan qurollantirish va tabiat bilan yaqindan tanishtirib borish, ularga ekologik tarbiya berish, shu orqali ularning borliq to'g'risidagi tasavvurini boyitish, dunyoqarashini o'stirish, hayotiy tajribalarini mustahkamlash yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, o'quvchilarga inson umri tabiat bag'rida kechishini, inson va tabiatning o'zaro bog'liqligini, ularning bir-biriga nisbatan ta'sir ko'rsata olishini hamda bu ta'sirlarning ijobiy va salbiy oqibatlarini anglatish, shu orqali bolalar o'rtasida ekologik tarbiyani yo'lga qo'yish, yosh qalblarda ona tabiatga mehr-muhabbat tuyg'ularini uyg'otish-bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiat bilan tanishtirish va ularning ekologik tarbiyasini amalga oshirishning qulay pedagogik usullarini ishlab chiqish va didaktik imkoniyatlarga boy tarbiyaviy vositalarini aniqlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Ekologik ta'lim va tarbiyalash tizimi bolalar bog'chalarida, umumiy ta'lim maktablarida, keyingi ta'lim bosqichlarida hamda mehnat jamoalarida davom ettiriladi. Bu o'rinda hayotiy misollar orqali hozirgi paytda oilalarda ekologik savodxonlikning pastligi uqtiriladi. Masalan, hozir ko'plab odamlar chorva mollarini ekinzorlarda, bog'larda hatto mevali va manzarali daraxtlarga bog'lab boqadigan bo'lib qolishmoqda. Axir o'tmishda xalqimiz qaramog'idagi hayvonlariga maxsus podachi saqlangan-ku. Yoki chorva mollarini bor kishilar navbat bilan poda boqqanlar-ku. Buning uchun hozirgidek hayvonlarni duch kelgan yerda emas, alohida ajratib qo'yilgan yaylovlarda o'tlatishgan. Yoki oilaviy dam olishga chiqilganda o't-o'lanlar payhon qilinmagan, qir-adirlarda shisha siniqlari, ovqat qoldiqlari tashlab ketilmagan. Daraxtlarga, o'simliklar olamiga, hayvonlarga zarar keltirilmagan.

Atrof-muhitni iflos qilmaslik maqsadida, axlat tashlash, chiqindilarni tashlash uchun alohida chuqurlar qazilgan, hojatxonalarni ariq, soy, buloq suvlaridan uzoqroq joyda kovlashgan, turli ehtiyojlar uchun faqat qurib qolgan daraxtlarni kesishgan, hayvonlarni azob berish, qushlar uyasini buzishni gunoh sanashgan. Bu borada oilada "Suvga tupurma, uni iflos qilma, chunki barcha jonivorlar uni ichib bahra oladi", "Gullab turgan mevali daraxtning shoxini sindirma, u meva beradi, uni o'zing iste'mol

qilasan”, “Pishib yetilmagan uzumni uzma, agar uzsang katta gunoh ish bo‘ladi, chunki unda ahli mo‘minning nasibasi bor”, deb tarbiya berilgan.

Ekologik tarbiya, albatta, ekologik bilim asosida shakllanadi, lekin u o‘ziga xos xususiyatlarga ham ega. Ekologik tarbiya insonda tabiatga nisbatan to‘g‘ri, oqilona munosabatni shakllantirish masalasi ustida ish olib boradi va o‘z oldiga bola shaxsida ekologik madaniyatni shakllantirishdek maqsadni qo‘yadi. Ekologik tarbiyaning mazmuniga ekologik onglilik, ekologik his-tuyg‘ular (tabiatga, insonlarga, hayotga nisbatan munosabatlar) kiradi.

Ekologik tarbiyaning shakllanishiga ekologik bilimlarni egallash bilan bir qatorda ekologik munosabatlarni ham shakllantirib borish zarur bo‘ladi. Ekologik munosabatlarga:

- Hayotga munosabat.
- Yaxlitlik hissini tarbiyalash.
- Javobgarlik hissini tarbiyalash.
- Tabiat go‘zalliklarini his etish kabi komponentlarni kiritish mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ekologik tarbiyaga nafaqat bugun, balki ota-bobolarimiz ham chuqur mas’uliyat bilan qarashgan. Demak, boshlang‘ch sinf o‘quvchilarni atrof-muhitga ijobiy munosabatda tarbiyalashda ekologik munosabat o‘quvchilarda shakllantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyev Sh.M. Milliy tarqiqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch - T.: Ma’naviyat, 2008.
3. Ismoilov A., Axadov R. Ekologik ta’lim-tarbiya. - T.: “O‘qituvchi” 1997.
4. Jo‘rayev A.J. Tarbiyaviy darslarni o‘tish. Toshkent: “O‘qituvchi” 1994.

ФИО авторов: *Солиев Азизбек Камолдинович,*

Наманган муҳандислик технология институти “Дизайн” кафедраси катта ўқитувчиси;

Турсунова Шахзода Фозилжон қизи,

Наманган муҳандислик технология институти “Дизайн (костюм дизайни)” мутахассислиги 1-босқич магистранти

Название публикации: « ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ВА ИЛМ-ФАН СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ИСЛОҲАТЛАР»

Аннотация. Мамлакатимиз миқёсида амалга оширилаётган ислохотлар бевосита маънавият соҳаси учун ҳам тааллуқлидир. Ўтган асрнинг 70-80 йилларида аксарият кишиларимиз Имом Бухорий, Термизий, Мотурудий, Насафий, Марғиновий, Замахшарийларнинг ҳатто номларини ҳам эшитмаган бўлсалар, бугун улар ҳақида етарли маълумотларга эгамиз. Илм аҳли олдида турган галдаги вазифалардан бири улар қолдирган маданий, илмий меросни ўрганиб, шулар асосида аجدодларимизнинг бой ва ибратли маънавият хазинасининг ўлмас ғоялари билан суғорилган тарғибот ва ташвиқот ишларини йўлга қўйишдан иборатдир.

Калит сўзлар: Мустақиллик, таълим, маънавият, Абу Райҳон Беруний, Имом Бухорий, Термизий, Мотурудий, Насафий, Марғиновий, Замахшарий, Қадимий, манбалар.

Keywords: Independence, education, spirituality, Abu Rayhan Beruni, Imam Bukhari, Termezi, Moturudi, Nasafi, Marghinani, Zamakhshari, Qadimi, sources.

Мақсади: Йиллар ўтаверади, аммо улар қолдирган ноёб илмий китобларни қачон ўрганамиз, қачон уларнинг таржима-тадқиқоти билан шуғулланамиз? Ахир буни биз учун ҳеч ким четдан келиб, амалга ошириб бермайдику! Бироқ,

дунё тан олган ўша аждодларимизнинг ўзимизда ва хорижий давлатларда сақланаётган илмий, бадиий асарларини олиб келиш, таржима қилиш, халққа етказиш ишларини амалга оширмасак, қандай қилиб юқоридаги ҳислатларни бугунги авлодларда шакллантира оламиз?

Хулоса: Асируддин Ахсикатий ўз даврида “Малик уш-шуаро” мартабасига эришиб, ҳазрати Навоийдан қарийб 400 йил аввал “Шоирлар шоҳи” унвонини олганлиги такрорлайверамаизу, лекин унинг бирон бир шеъри юртимизда тўлиқ нашр этилганини билмаймиз. Бундай хайрли, савобли ишларни ким амалга ошириши керак? Таклифимиз шу бўлар эдики, янги очиладиган шарқшунослик техникуми негизда қўлёзмалар тадқиқи билан шуғулланувчи илмий марказ очиш керак бўлади. У ерга шу ишларни ўзининг ҳаёт мазмуни, деб билган фидойи инсонларни жалб қилиш лозим бўлади.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев айтганларидек, “Буюк тарихда ҳеч ким изсиз кетмайди. У халқларнинг қонида, тарихий хотирасида сақланади ва амалий ишларида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам у қудратлидир. Тарихий меросни асраб-авайлаш, ўрганиш ва авлодлардан авлодларга қолдириш давлатимиз сиёсатининг энг муҳим устивор йўналишларидан биридир”⁵².

Бу борада хайрли ишларни амалга ошириш бошлаб юборилган. Кўплаб ишлар қилинди ҳам. Аммо ишларнинг, вазифаларнинг кўлами шу қадар кенги, уни уддасидан чиқиш учун кенг жамоатчиликни бу соҳага жалб этиш мақсадга мувофиқдир.

Мустақиллик йилларида ўтмиш аждодларимиз томонидан ёзиб қолдирилган илмий, диний ва маънавий меросни чуқур ўрганиш ва тарғиб этиш, ёшларни уларнинг эзгу анъаналари руҳида тарбиялаш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилди.

Шунинг давоми сифатида олиб борилаётган ишлар самарадорлигини ошириш учун республика ҳукумати томонидан бир қатор муҳим қарорлар қабул

⁵² Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент-2017, Ўзбекистон, Б. 29.

қилинди. Биз бугун аجدодларимиздан бизгача етиб келган улкан илмий-маънавий бойликларга эгалик қилмоқдамиз. Айниқса, таъкидлаш жоизки, нафақат республикаимиз, балки жаҳон миқёсида ғоят ноёб ҳисобланган, ЮНЕСКОнинг Бутунжаҳон маданий мероси рўйхатига киритилган қўлёзмалар фондида эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида минглаб ноёб қўлёзмалар сақланмоқда.

Уларни ўрганиш, оммага етказиш, илм аҳлини ушбу беназир дурдоналардан баҳраманд этиш ҳам савобли ҳам шарафли ишдир. Кези келганда шуни ҳам тан олиб айтиш керакки, ўтган асрда бизга мерос қолган асарлар аксар ҳолда европалик олимлар томонидан тадқиқ этилди. Уларнинг сермашаққат саъй-ҳаракатлари ортидан бир талай араб ва форс тилларидаги манбалар ўзбек ва рус тилларига ўгирилиб халққа етказилди. Хусусан, бу туфайли ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасига оид тарихий, фалсафий, диний асарлар билан танишиш имкониятига эга бўлдик.

Бироқ, ўтмиш олимларимиз асарларини маҳаллий олимлар томонидан ўрганилиши ўзига хос аҳамиятга эгадир. Чунки, манбани таҳлил қилаётган олим шу масканда униб улғайган бўлса, масалани англаб етиши, тўғри тадқиқ этиши учун имкониятлари янада кенгроқ бўлади.

Масалан, қадимда юртимизда қўлланилган, илмий адабиётларда келтирилган, бироқ, бугун истеъмолдан чиқиб кетган атама ва сўзлар, ўлчов бирликлари мавжуд. Уларнинг нотўғри таржима ёки талқин қилиниши ўрганилаётган масалаларнинг моҳиятини очиб беришда бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради.

Шу боис бой маданий меросимизни тўлақонли халққа етказишда маҳаллий кадрлар тайёрлаш масаласи ўта муҳим ва долзарбдир.

Республикаимиздаги мавжуд илмий муассаса, кутубхона, архив, музей ва жисмоний шахсларда яна бир талай қўлёзма асарлар ҳам мавжудки, уларнинг илмий муомалага киритилиши шубҳасиз илм-фан тараққиёти учун муҳим ҳисса бўлиб қўшилади.

Бу борадаги ишлар кўламини тубдан яхшилаш учун 2017 йилнинг 24 май куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг **“Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги 2995 Қарори эълон қилинди⁵³.

Мазкур қарорда тарихий манбалар билан ишлаш учун маҳаллий ва хорижий тадқиқотчиларга қулай шароитлар яратиш, тарихий-маданий меросимиз намуналарини ҳар томонлама чуқур ўрганиш, буюк аллома ва мутафаккирларимизнинг жаҳон илм-фани ва цивилизацияси ривожига қўшган беқиёс ҳиссасини тарғиб этиш кўрсатилган. Шу асосда юртдошларимиз, аввало, ёш авлодни халқимизнинг буюк маънавий меросига ҳурмат, она юртимизга меҳр ва садоқат руҳида тарбиялашга қаратилган ишларнинг натижадорлигини тубдан ошириш бўйича долзарб вазифалар турганини ҳам алоҳида таъкидланган.

Ушбу хайрли ишларнинг давоми сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 16-апрелдаги **“Шарқшунослик соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги 4680 Қарори қабул қилинди⁵⁴.

Жумладан, қарорда Тошкент давлат шарқшунослик институти негизида Тошкент давлат шарқшунослик университетини ташкил этиш, Шарқ мамлакатларининг ривожланиш омиллари, улардаги замонавий ижтимоий-сиёсий, иқтисодий жараёнлар, шарқ маданияти ва мероси, қадимий ёдгорлик ва қўлёзмаларни илмий жиҳатдан ўрганиш, мазкур йўналишда илмий-педагогик ходимларни тайёрлаш, маҳаллий ва хорижий ҳамкорлар билан биргаликда илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш университетнинг асосий вазифалари ва фаолият йўналишлари этиб белгиланди.

Қарорда ижтимоий зарур эҳтиёжларни инобатга олган ҳолда илмий лойиҳаларни бажариш жараёнига иқтидорли талабалар, магистрантлар ва докторантларни жалб қилишни кенгайтириш, янги ихтисосликлар бўйича олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар тайёрлашни ташкил этиш масаласига

⁵³ <https://lex.uz/docs/3211987>

⁵⁴ <https://lex.uz/docs/4791086>

алоҳида эътибор қаратилган.

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигига 2020 йилнинг 1 августига қадар юқоридаги шаҳарларда ташкил этилаётган шарқ тиллари бўйича техникумларни мазкур тилларни ўқитишга мослаштириш, уларни малакали педагог кадрлар билан тўлдириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш вазифалари юклатилди.

Бугунги кунда Наманган вилоятида шарқ тиллари, хусусан араб ва форс тиллари бўйича малакали педагог кадрлар талаблар даражасида мавжуд бўлиб, улардан унумли фойдалана билиш муҳимдир. Чунончи, қайд этилган техникумларда машғулотлар олиб боровчи педагог кадрлар адабий ва тарихий манбашунослик, каллиграфия, Ислом дини манбашунослигидан хабардор бўлишлари, олиб бориладиган ишларнинг самарадорлигини таъминловчи омил саналади. Бу айтилган пайтда ташкил этилган ўрта махсус билим юртида шарқ тилларидаги адабий, тарихий, фалсафий манбаларни ҳар томонлама чуқур ўрганишга йўналтирилган илмий тадқиқотлар олиб бориш имкониятини ҳам беради.

“Ота-боболаримизнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибалари, диний, ахлоқий, илмий қарашларини ўзида мужассам этган бу нодир қўлёзмаларни жиддий ўрганиш даври келди”⁵⁵.

Барчага маълумки, қадимги Ахсикент диёридан дунёга донғи кетган, жаҳон илм-фани ривожига улкан ҳисса қўшган буюк алломалар етишиб чиққан бўлиб, улардан мерос сифатида нодир қўлёзма асарлар қолган. Чунончи, Аҳмад ал-Ахсикатийнинг “Китоб фит тарих”, “Шарҳу девони сақати-з-занд”, “Китоб фи қавлиҳим казаба алайка казо”, “Дивону шеър”, Ҳусомуддин Муҳаммад ал-Ахсикатийнинг “Ал-Мухтасар фи усули-л-фиқҳ”, “Мунтахаб ал Ҳусомий”, Муҳаммад ал-Ахсикатийнинг “Ат-Тарих”, Асируддин Ахсикатийнинг шеърлар девони, Тожуддин Абу Бакр бин Аҳмад Ал-Ахсикатийнинг “Фатавойи Хўжандий”, Сайфиддин Ахсикатийнинг “Мажмаъ ут-таворих” номли

⁵⁵ Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат, «Мулоқот» журналининг 1995 йил 5-сони.

асарларини санаб ўтиш мумкин.

Балх Ҳирот ва Марв шаҳарларида таҳсил илмини давом эттириб, риёзиёт, табобат, кимё, илми нужум (астрология), илми кайъат (астрономия), фалсафа ва граматикани мукаммал эгаллаган олим бўлган.

Айниқса, сулжукий ҳукумдорлардан Арслон шоҳ даврида шоирнинг юксак истеъдоди муносиб кадрланди. Унга «**Малик уш-шуаро**» (Шоирлар шоҳи) ва «**Амир ул-шуаро**» (Шоирлар амири) унвонлари берилди⁵⁶.

Ёқут Хамавий тилга олган «илм-фаннинг порлоқ юлдузлари» дан бири – Асируддин Ахсикатий ҳаёт ва фаолияти билан танишсак. Бошланғич таълимни туғилиб ўсган шаҳри Ахсикентда бошлайди. Ўша даврдаги буюк ахсикентлик олимлардан таҳсил олади.

Ўша замонларда ўнлаб буюк алломалар Ахсикатий номи, насаби билан жаҳонга машҳур бўлганлар. Улардан олим ва тарихчи Зулфазоил (фазилатлар эгаси) лақабини олган Абу Рашид Аҳмад ибн Муҳаммад Ахсикатий (1073 – 1134), Ҳусомуддин Муҳаммад ибн Муҳаммад Ахсикатий (вафоти 1247 йил) сингари аجدодларимиз номини ғурур-ифтихор билан кўрсатишимиз мумкин. Йирик сўз санъаткори, тарихчи, файласуф, илк Уйғониш даври адабиётининг порлоқ юлдузларидан бири бўлмиш Абулфазл Муҳаммад Тоҳир Асируддин Ахсикатий улар орасида ўзига хос ва мос, алоҳида ўрин тутди.

Ўз замонасининг «Малик уш-шуароси» Асируддин Ахсикатийнинг болалиги ва дастлабки таълим-тарбия олган даври ўзининг киндик қони томган ота юрти – Ахсикентда ўтган. Асируддин улғайиб балоғатга етгач, ўзидаги мавжуд билимни янада ошириш мақсадида ўша даврда бутун дунёга машҳур бўлган илм-фан марказлари – Балх, сўнгра эса Ҳирот ва Марв шаҳарлари томонга йўл олган эди. Асируддин Ахсикатий Салжуқийлар салтанатининг пойтахти Марвда риёзиёт (математика), табобат, кимё, илми нужум (астрономия), фалсафа, грамматика ва бошқа фанларни кунт билан, ниҳоятда чуқур ўрганган.

Юқорида санаб ўтилган китоблар тадқиқоти билан шуғулланиш, қилиниши

⁵⁶ Ўрта осий олимлари қомуси. Т., 2007. Б. 19; 4.

лозим бўлган ишларнинг бир қисми холос. Ваҳоланки, Вазирлар Маҳкамасининг Ахсикентга оид қабул қилган қарорида Ахсикент шахрига оид республикамиз ва хорижда сақланаётган манбалар (қадимий қўлёзма ва тошбосма китоблар)ни малакали мутахассис ва экспертлар, олимларни жалб этган ҳолда атрофлича тадқиқ этиш, улар ҳақидаги батафсил маълумотлар базасини яратиш ва мунтазам янгилаб бориш каби кечиктириб бўлмас вазифалар белгилаб берилган эди. Аммо бугунги кунда бу масалалар билан ҳеч ким шуғулланётгани йўқ.

“Эрон энциклопедияси”да Асируддин Ахсикатий ҳақида қуйидаги маълумотлар олинди.

Асируддин Ахсикатий. XII асрда яшаб ижод этган, ўзига хос услубга эга бўлган буюк шоир. “Мажма ал-фосаҳа” да кўрсатилишича, унинг исми *Асир ал дин* тарзида ҳам берилган. Унинг таҳаллусидан ҳам билиш мумкинки, унинг келиб чиқиши Ўрта Осиёнинг энг катта шаҳарларидан бўлмиш Ахсикентдан. У ўз ижодини дастлаб Хуросонда, кейинчалик эса, Санжар султон мағлуб бўлганидан сўнг (1157 йил) Ғарб томонда давом эттирган. 1161 йилда Ироқ султони Салжук Султон Арслонхон Туғра хизматига киради. Кейинчалик у Ироқ ва бошқа араб мамлакатларида, шунингдек, Озарбайжонда (Шамс-ал-дин Илдигез Султонлигида. 1137-1175 йиллар) ҳамда Қизил Арслон Отман (1161-1176) мамлакатада ҳам шуҳрат қозонади. У сарой, юқори табақа вакиллари шеърхонлик баҳсларида фаол катнашиши, юқори риторика, нотиклик маданиятига эгаллиги билан ажралиб турган. Асириддин ўша ерлардаги маҳаллий ижодкорлар, шоирлар билан ҳам яқиндан алоқада бўлган. Жумладан, ўз даврининг етук олим ва шоирлари бўлган Ҳоқоний, Мўжар ал дин Байлақоний ва Ашари Нишопурийларни мисол келтириш мумкин.

Тарихий манбаларда келтирилишича, жумладан, Давлатшоҳ Самарқандийнинг таъкидлашича, Асируддин Ахсикатий айнан ана шу Ҳоқоний билан баҳс-мунозара қилиш учун ҳам Хуросондан Ироққа ва кейин Озарбайжонга келган. Буни рамзий, шеърий тилида “шеърий карвонини забт этгани” деб ҳам юритилади. Асириддин Ахсикатийнинг вафот этган йили 577 ҳижрий ёки 1181 мелодий йил ҳисобланади. Асируддин Ахсикатий Муҳаммад

Жаҳон (1175 йилдан бошлаб) паҳлавон ҳукмронлиги даврида кўплаб қасидалар яратган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.
2. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Тошкент-2017, Ўзбекистон.
3. Ўрта осий олимлари қомуси. Тошкент, 2007.
4. Тарихчи олимлар ва журналистлар билан суҳбат, «Мулоқот» журналининг 1995 йил 5-сони
5. Алихон Халилбеков. Наманган адабий гулшани. Наманган 2007. Наманган наширёти.
6. Исфакхоний Камолитдин. Самарқандий, Тошкент. 2012.
7. Ҳожи Халифа. Кашфуз зунун ған асамий ал-кутуб вал фунун. – Ж 2.
8. Муҳаммад Абдулҳай ал-Лакнавий. Фаваид ал-баҳийя фитарожум ал-ҳанафийя. – Миср: Дорул қалам, 1906.
9. Абдулқодир ибн Муҳаммад ал-Қураший. Ал-жаваҳир ал-музийя фи табақот ал-ҳанафийя. -Байрут. 1993. – Ж. 3.
10. Аҳмад ибн Муҳаммад Носир Аббос ал-Авдий. Таҳқиқ ал-Мунтахаб ал-хусомий. – Бенғазий: Дорул маърифат, 2004.
11. Аҳмад ибн Муҳаммад Носир Аббос ал-Авдий. Таҳқиқ ал-Мунтахаб ал-хусомий.
12. Абдулаҳатов Н, Ғозиев Т. Бурҳониддин Марғилоний. Тошкент, Янгиавлод, 2010.
13. Қориев О. Фарғона фикр мактаби. Тошкент, Фан, 2008.
14. Ҳусомиддин Ахсикатий. Мунтахаб ал-Ҳусомий-Ўз.Р. ФА ШИ қўлёзмалар хазинаси. Инв. № 12973/IV.
15. А.Анорбоев “Ахсикент- қадимги Фарғона пойтахти”, Илмий-оммабоп рисола, “Наманган”, 2016 й.

16. “Бобурнома”. Тошкент 1960 й.
17. Асқарбек Акпаров. Юртимизнинг икки кўҳна номдош ва ёндош шаҳри ёхуд Ахсикент ва Ахси, Наврўз нашрети, Тошкент 2017 й.
18. А.Н.Бернштам. Древняя Фергана, Ташкент, 1951Г.
19. Асқарбек Акпаров .“Ахсикент ёдгорлигини ўрганиш ва уни туризм манзилгоҳига айлантириш истиқболлари” илмий - амалий анжуман материаллари. Наманган 2016 й.
20. Мирмахмуд Мирсайдуллаев, Азизбек Солиев Икки буюк Ахсикатийлар. - Т.: Мумтоз сўз, 2020.

ФИО автора: *Ганиев Сардор Муродулла ўғли*

Тошкент давлат иқтисодиёт

университети ассистенти

Название публикации: «ЎЗБЕКИСТОНДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БОЗОРИ
ИНФРАТУЗИЛМАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МАВЖУД
МУАММОЛАР ВА УЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ»

Аннотация: *Мақолада Ўзбекистонда қимматли қоғозлар бозоридаги ҳолат ёритилди, уни тартибга солиш регулятори ҳақида сўз борди. Фонд бозори инфратузилмасини ривожлантиришидаги мавжуд муаммолар санаб ўтилган ва уларни бартараф этиш йўллари таклиф қилинган.*

Калит сўзлар: *Фонд бозори, қимматли қоғозларнинг бирламчи ва иккиламчи бозорлари, макрорегулятор, капитал истеъмолчилари, капитал етказиб берувчилар, акция, акциядорлик жамияти.*

Жаҳон мамлакатларида қимматли қоғозлар бозори иқтисодиётининг муҳим таркибий қисмларидан бири ҳисобланса, фонд бозори эса унинг зарурий бўғинидир. Жаҳон фонд бозори савдо ҳажми 2017 йилда жами 65,6 трлн. АҚШ долларини ташкил этиб, унда асосий улушни АҚШ 36,3 % (23,8), Хитой 10,1 % (6,6), Япония 7,9 % (5,2) Гонг Конг 6,3 % (4,1) Буюк Британия 4,6 % (3,0) каби мамлакатлар эгаллаб турибди. Жаҳонда ушбу бозор инфратузилмасини шакллантириш бўйича етакчи ҳисобланган, юқорида санаб ўтилган ва Канада, Франция, Германия, Ҳиндистон, Швейцария каби 10 та мамлакатнинг улуши 51,4 фоизни ташкил этганлиги Ўзбекистонда ҳам фонд бозори инфратузилмасини янада такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Ўзбекистонда фонд бозори юридик ва жисмоний шахсларнинг вақтинча бўш турган пул маблағларини инвестицияларга йўналтиради ва иқтисодиётнинг барча тармоқларига трансформацияланишига имконият яратади. Ўзбекистонда қимматли қоғозларнинг бирламчи ва иккиламчи бозорлари бўйича барча операциялар фонд биржаси электрон савдо тизими ҳамда уюшган ва уюшмаган савдо тизими орқали амалга оширилувчи инфратузилма шакллантирилди. Бирок, қимматли қоғозларнинг иккиламчи бозорини тўла ишга тушириш, фонд биржасида акциялар қийматини мунтазам эълон қилиб бориш, аҳолида акциялар

сотиб олишга иштиёқи ва интилишини ошириш, акцияларнинг ҳақиқий қимматли қоғозга айлантириш ҳамда акциядорлар учун муҳим даромад манбаи бўлиши таъминланмаганлиги, фонд бозори инфратузилмаси фаолияти самарали йўлга қўйилмаганлиги фонд бозорини ривожланиш имконини бермаяпти.

Шунингдек, мамлакатда фон бозори инфратузилмасининг иқтисодиётдаги роли паст бўлиб, давлатнинг макроиқтисодий ва фаол инвестиция сиёсати талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Чунки, фонд бозори ривожланган мамлакатлардагидек, ўзининг бош функцияси – юридик ва жисмоний шахсларнинг вақтинча бўш пул маблағларини инвестицияларга йўналтириш, яъни, барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш мақсадида узоқ муддатли инвестицияларни жалб қила олмаяпти. Ушбу ҳолатлар Ўзбекистонда фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштириш заруратини келтириб чиқармоқда. Ўзбекистон фонд бозорини ривожланмаганлигига таъсир этувчи давлат органларининг аралашуви, йирик акция пакетларига давлат эгалик қилиши, аҳолининг қимматли қоғозлар ва ундан даромад олиш мумкинлиги ҳақида етарлича тасаввурга эга эмаслиги, инфратузилма облигацияларининг муомалада йўқлиги, қимматли қоғозлардан даромад олишни таъминловчи вакафолат берувчи инфратузилма субъектларининг ривожланмаганлиги каби муаммолар етарлича тадқиқ этилмаган.

Фонд бозори унинг ривожлантириш йўллари, қимматли қоғозлар бозори фаолиятини такомиллаштиришнинг умумий жиҳатлари Игор Леонидович Бутиков томонидан Ўзбекистонда қимматли қоғозлар бозорини шакллантириш муаммолари тадқиқ этилган бўлса, Михаил Борисович Хамидулин корпоратив бошқарувнинг молиявий механизмларини такомиллаштириш бўйича илмий ишларни амалга оширган, ва бошқа олимларнинг илмий тадқиқот ишларида кўрсатиб берилган. Шоҳаъзамий Ш.Ш. эса Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозорини стратегик ривожлантиришнинг методологик асослари такомиллаштирилган. Шу билан бирга, ҳозирги Ўзбекистоннинг иқтисодиётини модернизация қилиш жараёнида фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштиришда фонд бозори инфратузилмаси сифатидаги фаолиятини

кенгайтириш, бозорини ривожлантиришда инфратузилма фаолиятини самарадорлигини ошириш, рискларни бошқариш, давлат томонидан тартибга солиш механизмларини такомиллаштириш, институционал инвесторларнинг ролини ошириш масалалари етарлича тадқиқ этилмаганлиги мазкур тадқиқотиши мавзусининг танланишига сабаб бўлди.

Фонд бозори – бу, бир тарафдан, ўзига хос това – қимматли қоғозлар чиқариш ва муомалага киритиш бўйича бозор иштирокчилари ўртасидаги жами иқтисодий муносабатлар, бошқа тарафдан, фонд бозори тизими элементларининг ўзига хос ташкилоти ва ўзаро муносабатлари (ишлаб чиқариш кучлари ва ишлаб чиқариш муносабатлари сифатида). Фонд бозори инфратузилмасининг ички – тартибга солувчи, савдо, ҳисоб, ҳисоб-китоб-клиринг ва ахборот элементларини шакллантириш Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозорини ривожлантиришнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Ўзбекистон қимматли қоғозлар бозори кўплаб омиллар, хусусан, сиёсий, иқтисодий, тарихий ва ижтимоий омиллар таъсирида, мавжуд дунё тажрибасига таянган ҳолда ривожланди. Замонавий Ўзбекистон фонд бозорининг тартибга солувчи инфратузилмаси фонд бозорини тартибга солишнинг Германия модели таъсирида шаклланди. Ушбу модель давлат томонидан тартибга солишга рестрикцион ёндашувга асосланган ва ўзини-ўзи тартибга соладиган ташкилотларга таянади. Ҳар қандай ривожланаётган тизим каби Ўзбекистон фонд бозорининг инфратузилмаси ҳам ўз ривожланиш жараёнида қатор объектив муаммоларга дуч келмоқда ва қимматли қоғозлар бозорининг рақобатбардошлилиги ва самарадорлиги тўғридан-тўғри шу муаммолар ечимига боғлиқ.

Мамлакатимиз фонд бозори инфратузилмасининг мавжуд ҳолати юзасидан ўтказилган таҳлил унинг фаолияти ва ривожланишидаги энг жиддий тузилмавий, функционал, институционал, макроиқтисодий ва сиёсий муаммоларни аниқлаш имконини берди. Муаммоларнинг муаллиф таклиф этган инфратузилма моделини ривожлантириш стратегияси ва тактикаси доирасида

ҳал этилиши ушбу моделни Ўзбекистон шароитини ҳисобга олган ҳолда, дунё тажрибаси асосида такомиллаштиришга қаратилган бўлади.

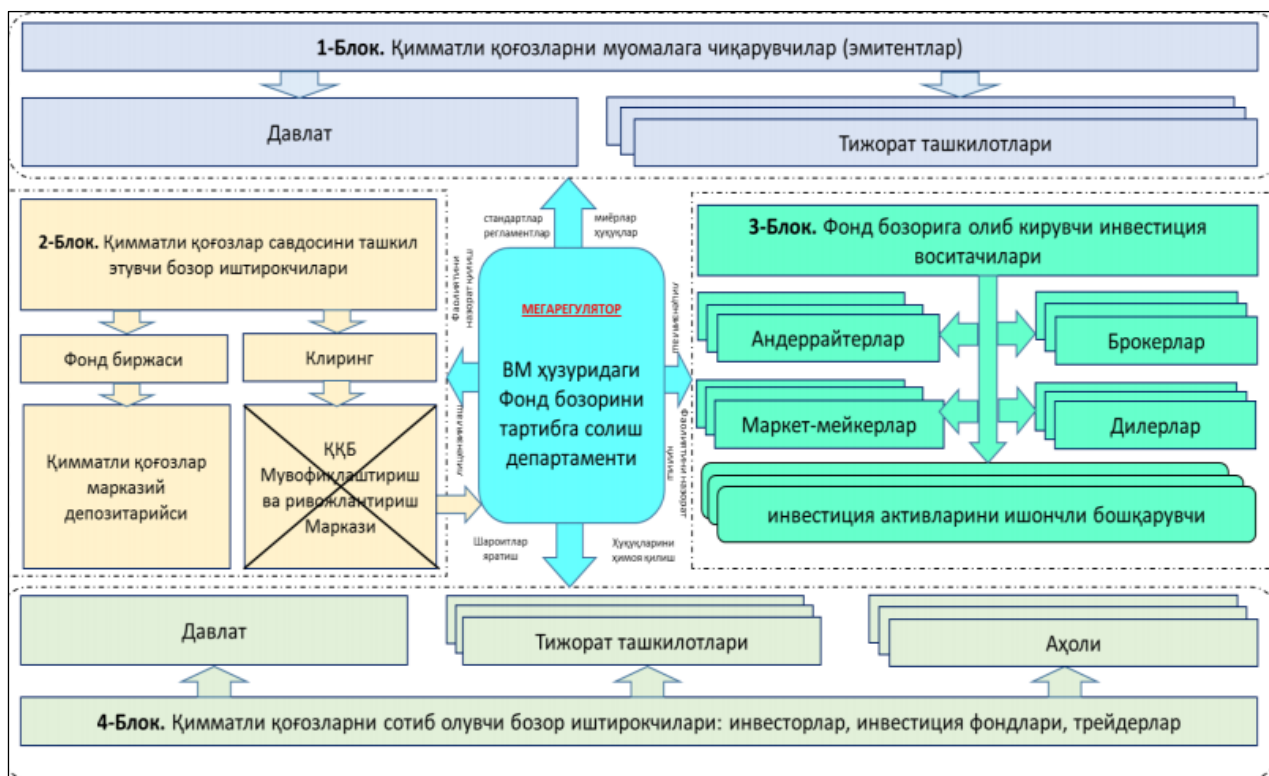
Асосий тузилмавий муаммолар қуйидагилардан иборат: тарқоқлик, марказлаштирилмаганлик, инфратузилманинг рақобатбардошлилиги пастлиги, институционал ва минтакавий инфратузилмалардаги номутаносиблик. Ўзбекистон фонд бозорининг инфратузилмаси тарқоқлиги билан ажралиб туради, унинг элементлари ва кичик тизимлари ўртасидаги ўзаро таъсирлашувда тўсиқлар борлиги, бу тизимнинг бирлиги ва яхлитлиги ва унинг ягона мақсад – бозор фаолият юритиши учун шароит яратилиши таъминлашга бўйсунитиш принципини бузадиган номутаносибликка олиб келади. Тарқоқлик фонд инфратузилмасини бир неча тарқоқ савдо тизимларини, бир неча гуруҳ профессионал иштирокчиларни, бир неча ҳисоб-китоб депозитарийлари ва клиринг ташкилотларини ўз ичига олган (у ёки бу савдо майдонига тегишлилигига қараб) кўп марказли (полицентрик) инфратузилма сифатида тавсифлайди ва бу мустақил фонд марказлари шаклланишига олиб келади.

Ўзбекистон фонд бозори инфратузилмасининг элементлари ўзаро таъсирлашиши йўлидаги тўсиқлар ҳам “вертикал” (инфратузилма элементлари ўртасида), ҳам горизонтал (ҳар бир элемент ичидаги ташкилотлар ўртасида) бўлади. Масалан, Ўзбекистон фонд бозоридаги битимлар бўйича клиринг ва ҳисоб-китоб тизими локал ҳисоб-китоб-клиринг институтларининг тарқоқ тўпламидир. Уларнинг бирлашиши тенденцияси объектив асосга эга ва Ўзбекистон фонд инфратузилмасини янада ривожлантиришнинг эҳтиёжларини акс эттиради. Ўзбекистон фонд бозори инфратузилмасининг ривожланишда ортда қолиши ва рақобатбардошлилиги пастлиги иқтисодиётга молия секторининг инвестицияларини кўпайтиришни орқага тортувчи омил ҳисобланади ва бунинг оқибатида Ўзбекистон миллий капитал бозорини йўқотиши мумкин. Ташқаридан қараганда, бу йирик корхоналари миллий молия бозорини инвестиция ресурсларини жалб қилиш манбаи деб ҳисобламасликларида, кўпчилик кичик корхоналар ундан фойдаланиш имкониятига эга эмасликларида намоён бўлади.

Ҳали-ҳануз кўпчилик Ўзбекистон корхоналари учун асосий инвестициялар манбаи – б ёки уларнинг ўз маблағлари, ёки қарзлар, ёки акцияларни хорижий молия бозорларида бирламчи жойлаштириш. Тарқоқлик билан бир қаторда, Ўзбекистон фонд бозорининг ўзига хос салбий жиҳатларидан бири – бу институционал ва минтақавий инфратузилма ўртасидаги номутаносиблик. Умумий ҳолатда номутаносиблик – бу мутаносиблик, бир бутуннинг қисмлари ўртасида мослик йўқлиги бўлиб, фонд инфратузилмаси тизимида мувозанат бузилишига олиб келади. Асосий институционал муаммолар ичида қуйидагиларни алоҳида таъкидлаб ўтиш мумкин: давлат томонидан тартибга солиш тизими етарлича самарали эмаслиги, меъёрий-ҳуқуқий базанинг ҳар хиллиги ва изчил эмаслиги. Фонд бозорини давлат томонидан тартибга солиш механизми мукамал эмаслиги у энди шаклланаётган даврда тартибсиз ва тизимсиз тартибга солинганли оқибатидир.

Назорат органларининг сони кўплиги бозорнинг фаолият юритишига салбий таъсир қилган, назорат органлари бир-бирларининг функцияларини такрорлашларига олиб келган. Натижада манфаатлар қарама-қаршилиги келиб чиққан, тартибга солиш тизими мувофиқлаштирилмаган бўлган. Масалан, пенсия жамғармаларининг пул маблағлари билан ишлайдиган хусусий компаниялар устидан назорат бир вақтнинг ўзида тўртта орган томонидан амалг оширилган: ҚҚФК фуқароларнинг пенсия жамғармаларида тўпланган пулларни инвестиция қилиш ишониб топширилган бошқарувчи компанияларга лицензия берган ва уларни назорат қилган, Молия вазирлиги меҳнаткашларнинг маблағлари бирор лойиҳага инвестиция қилиниши жараёнини кузатиб борган, Меҳнат вазирлиги бошқарувчи компаниялар билан бир қаторда аҳолининг маблағларини қимматли қўғозларга инвестиция қилиши керак бўлган нодавлат пенсия жамғармаларининг фаолиятини назорат қилган.

Бундай тартибга солиш механизми бозор ва унинг инфратузилмаси ривожланишига салбий таъсир қилган. Бу муаммонинг ечими сифатида Ўзбекистон Республикасида фонд бозори фаолиятини ривожлантирувчи, тартибга солувчи ва назорат қилувчи Макрорегулятор таклиф этилган (3.4-расм).

1-расм. Фонд бозорини ривожлантириш, тартибга солиш ва назорат қилишнинг Макрорегулятори⁵⁷

Ўзбекистон Республикасида фонд бозори фаолиятини ривожлантирувчи, тартибга солувчи ва назорат қилувчи Макрорегулятор АҚШ, Хитой, Россия, Германия, Буюк Британия каби ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида ишлаб чиқилган бўлиб, ушбу мамлакатларда макрорегулятор вазифасини турли ташкилотлар бажаради, жумладан Россияда Марказий банк, АҚШда Федерал резерв хузуридаги бўлим, Германияда алоҳида Қўмита ва ҳоказо. Ўзбекистонда ҳозирги вақтга қадар фонд бозорини тартибга солувчи алоҳида макрорегулятор мавжуд эмас.

Унинг алоҳида вазифаларини бир қатор давлат ташкилотлари, жумладан, Вазирлар Маҳкамаси, Молия вазирлиги, Марказий банк, Хусусийлаштирилган корхоналарга кўмак бериш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитаси хузуридаги Қимматли қоғозлар бозорини мувофиқлаштириш ва ривожлантириш маркази бажариб келмоқда. Шу сабабли Ушбу Макрорегулятор Ўзбекистон фонд бозорини ривожлантиришнинг тўла хусусиятларини иноватга олган ҳолда

⁵⁷ Хўжамуродов А.Ж. Ўзбекистон фонд бозори инфратузилмасини ривожлантириш: муаммолар ва ечимлар. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 5, сентябрь-октябрь, 2018 йил

ишлаб чиқилди. У фонд бозорида ягона давлат органи ҳисобланади. Ушбу Макрорегулятор Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фонд бозорини тартибга солиш департаменти деб номланиб, у фонд бозорини барча иштирокчилари устидан махсус усуллар ёрдамида умумий назоратни ўрнатади ва шарт-шароитлар яратади.

Республикамизда ҳозирча ҳамма акциядорлик компаниялар ҳам ўзларининг акциялари фонд бозорида баҳоланишига интилаверишмайди. Доимо жамиятнинг назарида бўлиш жуда кийин, бундай вазият корхонанинг молиявий ахволини юқори даражада ушлаб туришни тақозо этади. Бошқа томондан, акциядорлик жамиятлари раҳбарларининг катта қисми ривожланишининг жиддий дастурларига эга эмас, улар бугунги кун билан яшамокда ва хатоликка йул қуйилган ҳолларда қутилмаган оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган қайта жихозлаш лойиҳаларида иштирок этишга журъат этишмайди. Табиийки, бундай корхоналар уз акцияларини уларнинг фонд биржасида доимий равишда баҳоланиши шаклида қўшимча реклама қилишдан манфаатдор эмас.

Ундан ташқари Ўзбекистон молия бозори айниқса фонд бозорида мавжуд камчиликларни қисқа тарзда қайд этиш зарур:

1. Фонд бозори ва акциядорлик жамиятларига давлат улушининг ҳамда аралашувининг юқорилиги.
2. Фонд бозори орқали инвестицион фаолиятни молиялаштиришда акциядорлик жамиятларининг эмиссия қилиш тартиби мураккаблиги. (IPO, акция, облигациялар)
3. Аҳоли ва менежерларнинг фонд бозори борасидаги молиявий саводхонлигининг нисбатан пастлиги ҳамда корхоналарнинг фонд бозорига нисбатан кредит бозорини афзал қўриши.
4. Акциядорлик жамиятларининг “Тошкент” РФБ листингига кириш жараёнининг мураккаблиги, хусусан фаолият юритаётган 614 та акциядорлик жамиятларининг атиги 30 фоизи листинга кирган ҳамда биржа савдоларида катношмоқда.

5. Акциядорлик жамиятларининг молиявий баркарорлик даражасининг пастлиги, хаттоки биржа харажатларини ҳам коплай олмаслиги. (Масалан, узок худудлардан келиб кетиши, РФБ га бадаллик тўловлари, акцияларни руйхатга олиш ва веб сайтга маълумотлар жойлаштириш)

6. Фонд бозори иштирокчилари учун малака ошириш ва кайта тайёрлаш курслари харажатларининг юкорилиги ва уларни марказлашган тартибда текин ташкил этилмаганлиги.

7. Амалдаги конунчиликка мувофик акциядорлик жамиятларидаги акциялар улушининг 15 фоизини хорижий инвесторларга сотилиши натижасида акция нархларнинг сунъий равишда ошиши.

8. Қимматли коғозлар бозори фаолияти турли хил ташкилотлар томонидан томонидан назорат килиниши ва уларнинг яхлит усулда назорат килиш мувофиклаштирилмаганлиги.

9. Фонд бозори оркали инвестицияларни молиялаштиришда МЧЖларни жалб килишни рағбатлантириш.

10. Миллий фонд бозорини ва акциядорлик жамиятларини халқаро фонд бозорларга интеграциялашувини таъминлаш.

Бугунги кунда асосий эътиборни ахоли ва муассасавий сармоядорларни акциялари сотувга куйиладиган акциядорлик жамиятлари, улар жорий фаолиятининг натижалари ва ривожланиш истикболлари хақидаги ахборотга эга бўлишига каратиш лозим. Фикримизча, андеррайтинг ва дилер операцияларини амалга оширувчи инвестицион компанияларни яратиш ва уларни фаолиятини фаоллаштиришга алохида ахамият бериш лозим. Бугунги кунда республикамизда амалга оширилаётган иктисодиётни эркинлаштириш жараёни куп жихатдан фонд бозорини ривожланишига боғлиқ бўлиб колмокда. Капитал истеъмолчилари маблағ жалб этиш мақсадида муомалага қимматли коғозларни чиқаради ва уларни сотиш оркали ўз мақсади учун (ишлаб чиқаришни ташкил этиш, савдо хизматларини амалга ошириш в.х.к) зарур маблағга эга булади. Капитал истеъмолчилари ва капитал етказиб берувчилар ўртасидаги

муносабатлар тўловлилик, кайтариб беришлилик ёки мулка эгалик килиш ҳуқуқини бериш шартлари билан амалга оширилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 14 январдаги “Давлат активларини бошқариш, монополияга қарши курашишни тартибга солиш тизимини ва капитал бозорини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5630 сонли Фармони.
2. Хўжамуродов А.Ж. Ўзбекистон фонд бозори инфратузилмасини ривожлантириш: муаммолар ва ечимлар. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5, сентябрь-октябрь, 2018 йил.
3. Мухамедов Ф.Т. Ўзбекистонда қимматли қоғозлар бозори савдо тизимларини ривожлантириш йўналишлари. 08.00.07 – «Молия, пул муомаласи ва кредит» ихтисослиги бўйича иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. ТМИ, Тошкент-2019 й.
4. <http://cbonds.ru/countries/> - Хорижий давлатлар қимматли қоғозлар бозори расмий веб сайти

ФИО автора: *Эргашов Одил Абдуманноб ўгли*

Степень магистра Университета геологических наук

Название публикации: «ГЕОЛОГИЧЕСКОЕ СТРОЕНИЕ
КЫЗЫЛАЛМАСАЙСКОГО РУДНОГО ПОЛЯ И МЕСТОРОЖДЕНИЯ
КЫЗЫЛАЛМА»

Ключевые слова: Золото-серебряное месторождение, вулканоплутанический пояс, Постметаморфический комплекс, Гошсайский разлом, Туячавульский разлом, андезито-дацитовый формации, Метаморфизованные породы.

Краткие сведения о геологическом строении района и позиции месторождения Кызылалма

Золото-серебряное месторождение Кызылалма расположено в юго-западных отрогах Чаткальского хребта, который входит в состав верхнепалеозойского Бельтау-Кураминского вулканоплутанического пояса. Бельтау-Кураминский вулканоплутанический пояс относится к типичным субареальным окраино-континентальным структурам областей тектономагматической активизации, характеризуется широким проявлением в верхнепалеозойском времени вулканизма базальт-андезит-дацитового ряда.

Кызылалмасайское рудное поле и одноименное месторождение в региональном плане приурочено к узлу пересечения субширотного полигенного Шаваз-Дукентского вулканогенного грабена с Дукент-Гушсайским глубинным разломом меридианального простираения. Вулканогенный грабен выполнен продуктами трахиандезитовой (C_2b_2-m), трахиандезит-дацитовый (C_2m) и трахидацитовый (C_2-C_3) формаций, имеет протяженность порядка 40 км при ширине 10-12 км. Дукент-Гушсайский глубинный разлом относится к категории сквозных рудоконцентрирующих структур, заложен в допалеозойском фундаменте, на поверхности представлен серией субпараллельных трещин, прослежен на расстоянии более 100 км при ширине 1-1,5 км. Основная активизация разлома происходила в среднем карбоне и перми.

В пределах Шаваз-Дукентского грабена расположены золоторудные рудные поля: Кызылалмасайское и Дукентское (Граф. приложение 1).

Месторождение Кызылалма, включающее его участки Центральный, Междуречье, Самарчук, Чумаук-II, Чумаук -I расположено в восточной части Шаваз-Дукентского вулканогенного грабена.

Перспективными участками Кызылалмасайского рудного поля на выявление промышленного золотого оруденения являются Туячавул, Северо-Западный, на которых в настоящий период проводятся поисковые и оценочные работы. Также к перспективным объектам принадлежит участок Орайлык, расположенный к западу от участка Центральный и участок Учбулак

расположенный на сопряжении рудоконтролирующего Кызылалмасайского разлома с региональным Актурпакским разломом.

Краткое геологическое строение Кызылалмасайского рудного поля.

(С использованием материалов Рафикова Н.Ф.)

Кызылалмасайское рудное поле с одноименным месторождением приурочено к горстовому тектоническому блоку, границами которого являются: на юге, юго-востоке Гошсайский и Широтный разломы, на северо-западе – Актурпакский и Водораздельный разломы, на северо-востоке – Туячавульский разлом. Восточная граница по р. Карабау и граничит с Дукентским рудным полем. Протяженность рудного поля в северо-восточном направлении около 13 км, при ширине 2-4км. Площадь рудного поля в пределах этого блока составляет около 40 кв.км (Граф. приложение 2).

Полученный в результате выполнения геологоразведочных работ дополнительный фактический материал уточняет сведения о геологическом строении рудного поля и участка Междуречье месторождения Кызылалма. Выделенная ранее Главная рудоносная зона месторождения Кызылалма, протяженностью около 10 км, приуроченная к рудоконтролирующим Кызылалмасайскому и Карабаускому разломам, разделена на 3 структуры: Главная рудоносная зона (8км), Самарчукская рудоносная зона (1,3км) и Карабауская рудоносная зона (7,0км). Характеристика этих зон приведена ниже.

Рудное поле и месторождение Кызылалма характеризуется наличием двух структурных этажей и блоковым строением, обусловленным разноориентированными разрывными тектоническими нарушениями, образующими структурный каркас месторождения. Нижний структурный этаж включает гранитоидный фундамент с многочисленными различными по составу дайками и штоками. Верхний структурный этаж представлен покровными вулканитами андезито-дацитово-базальтовой формации акчинского комплекса (C_2 ак) Мощность вулканогенного чехла в опущенных блоках достигает 600-650 м (скважины №№ 432 бис, 433). Вулканиты представлены кристаллокластическими туфами андезито-дацитового состава.

Метаморфизованные породы

Основой нижнего структурного этажа служат гранодиориты карамазарские ($\gamma\delta C_2$) и граниты (γC_2). Гранитоиды прорваны многочисленными дайками и штокообразными телами габбро-диоритов, габбро, кварцевых альбитофинов, олигоклаз-альбитовых порфиридов, кварцевых и фельзитовых порфиров, диоритовых порфиритов, гранит-порфиров, липаритовых порфиров, которые являясь древними испытали, как и гранитоиды, динамометаморфизм с образованием сланцеватых текстур и структур метаморфических пород до метаморфических сланцев включительно. Последние образовались в результате воздействия процессов метаморфизма из первично магматических пород: габбро-диориты, габбро. Сланцы относятся к числу основных рудовмещающих пород. Дайковый комплекс имеет, в основном, субширотное, северо-западное направление.

Постметаморфический комплекс

Представлен сиенито-диоритовыми порфиритами, кварцевыми диоритовыми порфиритами, фельзитами, диабазами и диабазовыми порфиритами. Первые по возрасту относятся до акчинскому комплексу вулканитов (перекрываются), остальные после акчинского комплекса вулканитов. Указанные породы слагают дайко- и штокообразные тела.

В последний период детальной разведки (конец 80-х годов) на месторождении было выявлено глубоко залегающее магматическое тело, сложенное, в основном, породами переменного состава: кварцевые сиениты, граносиениты, гранодиориты полнокристаллической структуры. Апикальная часть этого интрузива залегает на глубинах 700-1000м. Прослежен он на протяжении 3км от участка Междуречье до участка Северо-Западный.

Как указано выше, Кызылалмасайское рудное поле - это тектонический блок ограниченный разломами, характеристика которых приведены ниже.

Актурпакский разлом является северо-западной границей рудного поля, простирается его северо-восточное (45-80°), протяженность его около 30км, в т.ч. в пределах площади рудного поля 11 км. Мощность разлома от 5-10м до 50-60м. Выполнен дробленными, перетертыми породами, с неравномерной их гидротермальной проработкой. Падение разлома в северных румбах под углом 70-85°. Это сбросо-сдвиг, с довольно неравномерной амплитудой перемещения в различных частях. Амплитуда сброса достигает 300м в районе участка Учбулак, где северный блок опущен. Подвижки по разлому происходили и после кызылнуринского периода (Граф. приложение 2). Наиболее интенсивная гидротермальная проработка пород вдоль разлома проявлена в районе участка Учбулак. Здесь со стороны висячего контакта разлома, на мощность от 150 до 700м и протяженности по простиранию около 4 км породы по массе окварцованы, серицитизированы, хлоритизированы, пиритизированы, загипсованы. Здесь же, отмечены секущие тела брекчий, сложенные окварцованными по массе, пиритизированными эффузивами.

Гошсайский разлом – региональная структура, являющаяся юго-восточной границей рудного поля. Простирается разлома – северо-восточное (60-65°). Углы падения в северных румбах 45-60°. Относится к рудоконтролирующей, возможно и к рудовмещающей структуре. Генетический тип разлома – взброс, лежащий блок пород опущен на 400-500 м по вертикали. Зона разлома мощностью до 20-30м выражена интенсивным дроблением пород. Сместитель выполнен глиной трения мощностью от 10-20 см до 1-2 м. По данным бурения скважин на участке Междуречье, вблизи плоскости сместителя размещается зона окварцевания с золото-серебряной минерализацией. Рудоконтролирующая роль структуры, ее влияние на размещение оруденения выразилось в следующем:

- на участке Междуречье к Гошсайскому разлому в висячем боку его примыкает клиновидный блок тектонически нарушенных пород, в котором локализуется оруденение;

- морфология рудовмещающего блока определяется, помимо прочих факторов, изгибами Гошсайского разлома;

- на участке Самарчук Гошсайский разлом ограничивает жилу «Золотая» в южном ее окончании.

Широтный разлом расположен между Актурпакским и Гошсайским разломами, является южной границей рудного поля. Простирается субширотное (95°), протяженность около 7,5 км. На поверхности размещается среди вулканитов андезито-дацитового состава акчинского комплекса, в средней части, на протяжении около 1 км, является тектоническим контактом между гранодиоритами карамазарского типа и вулканитами. Угол падения в северных румбах $60-80^\circ$. Мощность разлома от первых метров до 30-40 м. Выполнен дробленными, ожелезненными породами. Вдоль разлома присутствуют зоны гидротермально-измененных (серицитизация, карбонатизация, ожелезнение) вулканитов мощностью от 5-10 м до 100-130 м.

Водораздельный разлом – это оперяющая структура Актурпакского разлома. Протяженность его около 4 км, простирание северо-восточное ($55-70^\circ$). Падение разлома в северных румбах под углом $45-75^\circ$. Относится к рудовмещающей структуре. Генетический тип разлома – сброс. В лежащем блоке расположены гранитоиды, висячем – вулканиты акчинского комплекса. Выполнен дробленными, перетертыми породами, с редкими линзами кварца. Мощность разлома достигает 40-50 м.

Туячавульский разлом ограничивает рудное поле с северо-востока. Разлом имеет северо-западное простирание (290°), при протяженности 2,5 км. Падение его на северо-восток под углами $50-80^\circ$. Генетический тип разлома – сброс, служит контактом между породами фундамента и вулканитами. Висячий блок пород опущен. Мощность разлома от 15 до 80 м. Выполнен гидротермально измененными, дробленными породами, в которых размещаются кварцевые жилы от долей метра до 2-5 м несущие золотое оруденение. К этому разлому приурочена Туячавульская рудоносная зона.

Внутри площади рудного поля, важнейшее рудоконтролирующее значение имеют разломы Кызылалмасайский, Карабауский и Самарчукский, поскольку они являются главными рудовмещающими структурами. В этих структурах установлено промышленное золото-серебряное оруденение на участках Центральный, Междуречье, Самарчук, Чумаук-II, Чумаук-I. Ниже приводится характеристика рудоконтролирующих разломов.

Кызылалмасайский разлом – это мощная, распространяющаяся на большие глубины ослабленная зона в фундаменте, представленная серией сближенных крупных разрывных нарушений, согласных общей ориентировке разлома, и многочисленными мелкими разноориентированными (до поперечных) трещинами, трассируемая дайковыми телами, зонами гидротермально измененных пород, кварцевыми жилами и зонами окварцевания – Главная рудоносная зона. Протяженность зоны около 8 км. Мощность ее достигает 150 – 250 м. Падение разлома в северных румбах под углами $50 - 60^\circ$ в восточной части и более крутое – $70 - 80^\circ$ - в северо-западной. В восточной части разлома (в пределах участков Центральный и Междуречье) широко распространены сланцы, перемежающиеся с хрупкими порфиритами, чем

вероятно объясняется сильная нарушенность, максимальная степень гидротермальной проработки, большая мощность зоны и большие масштабы оруденения. На северо-западном отрезке разлома практически отсутствуют сланцы, преобладают более однородные по крепости граниты и порфиристы. Трещины здесь сравнительно немногочисленны, при достаточно большой мощности разлома (до 50 – 100 м) степень нарушенности невелика, нет значительных зон интенсивного дробления. В местах перегибов зона разлома ветвится, увеличивается ее мощность, усложняется строение. К усложнению структуры приводят и повторные подвижки при изменении плана деформации. Повышенной тектонической активностью сопровождался и этап рудообразования, что фиксируется дорудными, прерудными и пострудными нарушениями и многократными подвижками по ним. На восточном фланге разлом косо по падению и простираению срезается (?) более молодым Гошсайским разломом. К Кызылалмасайскому разлому приурочена Главная рудоносная зона.

Карабауский разлом прослеживается в субширотном – северо-восточном направлении на протяжении около 7 км от участка Северо-Западный до русла р.Карабау.

Углы падения варьируют в пределах от 20 – 40° в северных румбах. Структура трассируется серией субпараллельных разрывов (трещин - сместителей), жилами кварца, зонами окварцевания и других гидротермальных изменений, дайками флюидалных фельзитов, жилородными телами взрывных брекчий. Мощность разлома от 10-15м до 80 – 90 м. Наиболее сложно построена зона разлома на участке Чумаук I, где она выражена серией субпараллельных разрывных нарушений, между которыми развиваются многочисленные поперечные и диагональные трещины, к общему восток-северо-восточному направлению структуры, обусловившие мелкоблоковое строение зоны разлома с захватом пород фундамента и вышележащих вулканитов. Относительно простое строение Карабауский разлом имеет в пределах участка Чумаук II. Здесь он выражен дроблением пород, зонами окварцевания, жилами кварца, дайками фельзитов. В приповерхностной части и на средних уровнях Карабауский разлом служит контактом пород фундамента с перекрывающими их породами вулканогенного чехла и является рудоносными. К этому разлому приурочена Карабауская рудоносная зона.

Самарчукский разлом расположен между Гошсайским и Карабауским разломами, имеет протяженность 1,3 км. Простираение разлома на поверхности от субмеридианального до северо-восточного, на глубине субмеридианальное. Углы падения 40-50° в западных румбах. Разлом до глубин 300-400 м служит границей раздела гранитоидного фундамента и покровных вулканитов андезито-дацитового состава, глубже, из контактовой позиции уходит в породы фундамента. Генетический тип разлома – сброс, вертикальная составляющая амплитуды перемещения достигает не менее 400-500м. Разлом выражен дроблением пород, сопровождается зоной интенсивного окварцевания (жила «Золотая»), дайкой фельзитов, трещинными телами взрывных брекчий. Зона

разлома трассируется околорудными метасоматитами. Дайка фельзитов мощностью от первых десятков см до 15-20 м приурочена как к висячему, так и к лежащему боку жилы «Золотая». Морфология жилы – это лентовидное тело переменной мощности от 2-3 м до 25-30 м с плавными и незначительными по величине изгибами по простиранию и падению. Установленная бурением глубина распространения жилы «Золотая» по падению составляет 800-1000 м, по простиранию до 1200-1300 м. К этому разлому приурочена **Самарчукская рудоносная зона.**

Геологическое строение участка Междуречье

Участок Междуречье расположен в средней части месторождения Кызылалма, между участками Центральный и Самарчук (Граф. приложения 2,4).

Площадь участка разделена Гошсайским разломом на два блока. Простирание разлома северо-восточное (60°), падение на северо-запад по углам $45-60^\circ$. К юго-востоку от разлома развиты вулканы андезито-дацитового состава акчинского комплекса (C_2ak), распространяющиеся на глубину не менее 600 м.

К северо-западу от разлома расположен рудовмещающий блок, который характеризуется, как и Кызылалмасайское рудное поле, наличием двух структурных этажей и блоковым строением, обусловленным разноориентированными разрывными тектоническими нарушениями.

На юго-востоке участка, местами обнажаются известняки и песчано-глинистые отложения палеогенового возраста, границей которых с вулканитами карабауского комплекса является Актауский надвиг.

Нижний структурный этаж включает гранитоидный фундамент с многочисленными различными по составу дайками и штоками. Верхний структурный этаж (герцинский) представлен покровными вулканитами андезито-дацитовой формации акчинского комплекса ($C_2 ak$). В пределах участка мощность вулканогенного чехла достигает 250-270 м, в некоторых местах он отсутствует – эрозионные окна гранитов.

Вулканы представлены кристаллокластическими туфами андезито-дацитового состава. В основании их, в некоторых частях, присутствуют базальные конгломераты мощностью от первых метров до 20 м. В северной части площади участка, среди туфов, незначительное развитие имеют андезитовые порфиры средне- крупнопорфировые.

Вулканы претерпели гидротермальные изменения, развивающиеся в виде линейных зон восток-северо-восточного направления.

Метаморфизованные породы

Основой нижнего структурного этажа служат частично гранодиориты карамазарские ($\gamma\delta C_2$) и, в основном, граниты (γC_2). Последние подразделяются на среднезернистые и порфировидные. Гранитоиды прорваны многочисленными дайками и штокообразными телами диоритов, диоритовых порфиритов, кварцевых и фельзитовых порфиритов, гранит-порфиритов, липаритовых порфиритов,

которые являясь древними испытали, как и гранитоиды, динамометаморфизм с образованием сланцеватых текстур и структур метаморфических пород до метаморфических сланцев включительно. Дайковый комплекс имеет, в основном, северо-восточное направление (Граф. приложение 5).

Метаморфические сланцы – образовались из первично магматических пород (габбро-диориты, диориты), слагающих дайки и штоки в гранитах, в результате воздействия процессов динамометаморфизма. Сланцы относятся к числу основных рудовмещающих пород. В пределах Главной рудоносной зоны сланцы окварцованы, серицитизированы, пиритизированы, карбонатизированы, ортоклазитизированы, осветлены. Окварцевание как жильно-прожилковое, так и по массе породы. Пиритизация отмечается в виде тонкой равномерно рассеянной вкрапленности и развита в сланцах повсеместно.

Диориты в виде штоко- и дайкообразных тел распространены на участке повсеместно. Порода, в основном, рассланцованная. Первичная структура породы преобразована в бластопорфировую. Главные породообразующие минералы: роговая обманка, плагиоклаз, биотит. Эти породы вмещают кварцево-жильные образования.

Кварцевые и фельзитовые порфиры встречаются на участке в виде даек мощностью от долей метра до 20-25 м, протяженностью до 200-250 метров. Породы слабо рассланцованы. Эти породы также вмещают кварцево-жильные образования с золотым оруденением.

Диоритовые порфириты присутствуют в виде даек и штокообразных тел. Структура породы реликтовая порфировая, основной массы – призматически зернистая. Состав вкрапленников – полевые шпаты, биотит, кварц (мало). Текстура сланцеватая.

Гранит-порфиры (липаритовые порфиры) – самые поздние из серии дайковых образований метаморфического комплекса. Встречаются повсеместно на площади участка, слагая дайки мощностью до 20-30м и протяженностью до сотен метров. Структура реликтовая порфировая, основной массы – аллотриоморфнозернистая. Текстура очковая, с характерными крупными округлыми зернами кварца.

Постметаморфический комплекс

Представлен сиенито-диоритовыми порфиритами, кварцевыми диоритовыми порфиритами, фельзитами, диабазами и диабазовыми порфиритами. Первые, по возрасту относятся до акчинскому комплексу вулканитов (перекрываются), остальные после акчинского комплекса вулканитов. Указанные породы слагают дайко- и штокообразные тела.

Сиенито-диоритовые порфириты широко распространены на участке. Порфириты слагают дайко- и штокообразные тела, нередко сложной морфологии с резкими колебаниями мощности от первых метров до 150-160м. Порода часто вмещает золото-серебряное оруденение и в пределах рудоносной зоны претерпевает изменения: окварцевание, серицитизацию, пиритизацию. При метасоматозе она утрачивает первоначальный облик и макроскопически трудно диагностируются.

Сиенитовые порфириды образуют дайковые тела протяженностью до 300м, мощностью до 10-12м, реже 20 м. Порода темно-коричневой окраски, массивная, мелкопорфировая, незначительно затронута гидротермальными изменениями.

Кварцевые диоритовые порфириды образуют дайко- и штокообразные тела. Порода порфировой структуры, особенностью которой является наличие крупных, до 2-3 см, фенокристов полевых шпатов розового цвета. Во вкрапленниках присутствует кварц, плагиоклаз, темноцветные (биотит, роговая обманка). В пределах рудоносной зоны порода изменена – окварцована, серицитизирована, пиритизирована. Окварцевание по массе породы, прожилковое и до образования почти монокварцевых тел. Тесная пространственная связь порфиритов с промышленным оруденением, позволяет предполагать их парагенетическую связь.

Фельзиты размещаются в пределах Главной рудоносной зоны, в зонах Гошсайского и Самарчукского разломов. Образуют согласные, с рудными и тектоническими структурами, дайки протяженностью до 1,4 км, мощностью от 10-20см до 30 м. (Граф. приложение 4,5,10-40). Эти породы прорывают кварцевые тела и зоны окварцевания вмещающие золото-серебряное оруденение, а также вулканы акчинского комплекса. Содержат ксенолиты окварцованных пород и кварца. Часто, вдоль контактов даек фельзитов развиты брекчии взрывные. Тела фельзитов часто контактируют с кварцевыми жилами и окварцованными породами. Наличие фельзитов – важный критерий положительной оценки рудоносности структуры или ее части. Фельзит скрытокристаллической структуры, массивной или характерной флюидальной текстуры. Изменения выражены, в основном, в серицитизации, окварцевание и пиритизация - отсутствуют.

Диабазы, диабазовые порфириды на участке развиты незначительно, образуют непротяженные дайки мощностью до 1-3м.

Взрывные брекчии размещаются во всех разновидностях пород участка, кроме диабазов. Морфология тел брекчий разнообразна: жилородные, линзовидные, дайкообразные, ветвящиеся, изометричные и сложной ломаной формы тела. В широких пределах варьируют и их размеры: от долей см до нескольких метров по мощности и протяженностью по простиранию и падению от первых метров до десятков метров. Обломки в взрывных брекчиях представлены гранитами, фельзитами, сиенито-диоритовыми порфиридами, кварцевыми диоритовыми порфиридами, сланцами, кварцем. Связующая масса состоит из мелко- и тонкообломочной фракции тех же пород. По времени образования встречаются брекчии дорудные (пересекаются прожилками кварца, рудных минералов) и пострудные (содержат обломки продуктивного кварца). Наблюдается тесная пространственная связь брекчий с оруденением, что может свидетельствовать о парагенетической связи взрывного и рудного процессов.

Рудные тела участка Междуречье размещаются в северо-восточном фланге Главной рудоносной зоны, в южном фланге Самарчукской рудоносной зоне (жила Золотая) и в висячем боку Гошсайского разлома.

Главная рудоносная зона (Граф. приложения 4,5,12-26) на участке Междуречье приурочена к восточному флангу Кызылалмасайского разлома, характеристика которого приведена выше. Протяженность зоны от участка Центральный около 1 км. Простираение зоны северо-восточное ($60-65^\circ$), падение на северо-запад по углам от $40-45^\circ$ на юго-западном фланге, до $50-55^\circ$ на северо-восточном фланге. Мощность зоны колеблется от 10-15м на северо-восточном фланге до 50-250м в центральной части и на юго-западном фланге. В целом, с юго-запада к северо-востоку мощность зоны уменьшается, что связано с постепенным «обрезанием» ее Гошсайским разломом. С центральной части зоны (линия разреза IVa-IVa) и до северо-восточного фланга лежащим контактом Главной рудоносной зоны служит Гошсайский разлом (Граф. приложения 20-27). Полное выклинивание («обрезание») зоны по простираению находится между линиями разрезов VII-VII и VIIa-VIIa.

Главная рудоносная зона – это полоса неравномерно гидротермально измененных пород, включающая линзы и жилы кварца, линейно-вытянутые зоны окварцевания, тектонические нарушения. Мощность кварцевых линз, жил колеблется от 10-30см до 30-35м. Породы в пределах зоны интенсивно трещиноватые, раздробленные. Рудная минерализация представлена пиритом, в подчиненном количестве халькопиритом, галенитом, сфалеритом, блеклыми рудами. Количество рудных минералов не превышает 3-5%.

С поверхности, зона представлена линейно-вытянутой в северо-восточном направлении, полосой гидротермально-измененных вулканитов андезито-дацитового состава аргиллизитовой формации, преимущественно эпидот-хлорит-кварц-светлослюдистой, хлорит-карбонат-кварц-сетлослюдистой, реже кварц-светлослюдистой-карбонатной и монокварцевой фациями. Общая ширина зоны вторичных изменений 200-250м, а протяженность около 1км.

Промышленное золотое оруденение на участке Междуречье, в пределах Главной рудоносной зоны, имеет слепое залегание, верхняя граница находится в 120-140 м от дневной поверхности. Оруденение приурочено к кварцевым телам, зонам окварцевания, преимущественно интенсивного. Рудные тела оконтуриваются по данным опробования и, как правило, не имеют геологических границ, лишь на отдельных участках их границами могут служить контакты пород или тектонические трещины. Кондиционные сечения, установленные по скважинам и в горных выработках увязываются по падению и простираению в вытянутые лентовидные рудные тела с переменной мощностью. Размах оруденения по простираению резко возрастает от 200-240 м в верхней части (абс. отм. +1000м) до 750-760м на глубине (абс. отм. +650м) (Граф. приложения 41, 44, 46). В пределах Главной рудоносной зоны выделены рудные тела №№ 1, 2, 2а, основные параметры которых приведены в таблице 2.1. Внутреннее строение рудных тел сложное, определяется перемежаемостью пород с неравномерным их окварцеванием и кварцем.

На участках интенсивного окварцевания (кварца более 50%) прожилки образуют густую сеть, часто сливаясь в монокварцевые тела. Зоны умеренного окварцевания (кварца 30-50%) включают частые, различно ориентированные, взаимно пересекающиеся прожилки. При слабом окварцевании (до 30% кварца) в породе наблюдаются сравнительно редкие прожилки. Границы разно интенсивных зон окварцевания нечеткие постепенные, но на отдельных участках могут быть и резкими.

Рудная минерализация представлена, в основном, пиритом. Отмечаются халькопирит, галенит, сфалерит, блеклые руды, серебро самородное, золото самородное. Количество рудных минералов не превышает 3-5%. Отношение золота к серебру по рудным телам 1, 2, 2а варьирует от 1:8 до 1:18.

Рудное тело № 1 по размерам и запасам наиболее крупное на участке. В этом рудном теле сосредоточено около 45% запасов золота и серебра. Располагается в интервале глубин с абс.отм. +1100м- +640м.

Рудное тело № 2 расположено субпараллельно рудному телу №1, со стороны его лежащего контакта, в интервале глубин с абс. отм. +1060м- +490м. Форма, в основном лентовидная с плавными изгибами, реже линзовидная.

Рудное тело № 2а расположено субпараллельно рудному телу №1, со стороны его лежащего контакта, в 30-200м к юго-западу от рудного тела №2, в интервале глубин с абс. отм. +820м - +570м.

Следующая группа рудных тел: 2б, 2в, 2г расположена к северо-востоку в 250-650м от рудных тел №№1 и 2. Рудные тела размещаются в висячем контакте Гошсайского разлома и по-видимому являются фрагментами Главной рудоносной зоны (Граф. приложения 28-32, 41,48). Гипсометрический уровень расположения рудных тел с абс. отм. +1100м- +730м. Рудные тела приурочены к тектоническим брекчиям, реже к умеренно окварцованным породам. Форма тел лентовидная, с плавными изгибами. В составе брекчий присутствуют обломки кварца, кварц-карбоната. Из рудных минералов присутствует пирит 1-3%. Отношение золота к серебру по рудным телам варьирует от 1:2 до 1:37. Основные параметры рудных тел приведены в таблице 2.1.

Рудные тела №№ 3 и 4 расположены в лежащем боку Самарчукской рудоносной зоны (жила Золотая), в юго-восточной части площади участка (Граф. приложения 4, 6, 31, 32, 41, 49). В отличие от выше описанных рудных тел, имеющих слепое залегание, рудные тела №№ 3, 4 выходят на поверхность и затронуты отработкой древними рудокопами на глубину до 30м. Забутовка выработок рудная, содержания золота в пробах достигает 25,5 г/т, серебра до 88,7 г/т (врез №25б). Форма тел лентовидная, с плавными изгибами. Рудное тело №4 расположено юго-восточнее рудного тела № 3 в 5-40м, имеет более пологие углы падения, чем у рудного тела №3. На глубине 50-65м от поверхности рудные тела соединяются в единую структуру. Юго-западный фланг рудных тел №№ 3 и 4 контактирует со структурой жилы Золотая.

Вмещающими породами служат граниты с многочисленными дайками фельзитов и штоки диоритов. Рудные тела включают умеренно и интенсивно окварцованные породы, кварц. Из рудных минералов присутствует в основном

пирит от 1-2% до 5-10%, незначительно галенит, блеклые руды. Отношение золота к серебру 1:2 и 1:6. Основные параметры рудных тел приведены в таблице 2.1.

Рудные тела №№ 5, 5а, 5б (Граф. приложения 4-7, 34-40, 42, 50, 51) приурочены к южному флангу Самарчукской рудоносной зоны (жила Золотая). Протяженностью структуры по простиранию в пределах площади участка около 400м, по падению не менее 900 м. Простирание структуры субмеридиональное, падение в западных румбах 45°-50°. Самарчукская рудоносная зона представлена кварцевой жилой, в некоторых частях системой субпараллельных маломощных кварцевых жил и прожилков, зонами умеренного и интенсивного прожилкового окварцевания, дайкой фельзита пострудного, брекчиями эксплозивными и тектоническими. Общая мощность зоны от 8-10м до 55м. До глубины с абс. отм. +800м зона служит границей между вулканитами андезито-дацитового состава и породами фундамента (гранитоиды). Глубже зона расположена в гранитоидах. Отмечены единичные рудопересечения рудного тела № 5а расположенные среди вулканитов андезито-дацитового состава (Граф. приложение 39). С юга Самарчукская рудоносная зона и размещенное в ней рудное тело №5 ограничено Гошсайским разломом северо-восточного простирания.

Рудные тела №№ 5, 5б расположены со стороны лежащего контакта дайки фельзита пострудного, а рудное тело № 5а со стороны висящего контакта дайки. Форма тел лентовидная, с плавными изгибами. Однако, вблизи Гошсайского разлома, жила Золотая и приуроченное к ней рудное тело № 5 имеет флексурный изгиб с падением на восток под углами 80°-90°. Поэтому, скважинами №№ 990, 363 рудное тело пересечено дважды. Рудные тела №№ 5, 5а, 5б приурочены к кварцевым жилам, реже к окварцованным породам. Кварцевые тела состоят из ксенолитов вмещающих измененных пород, которые сцементированы кварцем серой, светло-серой окраски. Количество ксенолитов колеблется от 20-60%. Эти образования просекаются прожилками кварца белого цвета, иногда несущих рудную минерализацию: пирит, халькопирит, галенит, сфалерит, блеклые руды. В целом, количество рудных минералов в кварцевых телах 1-3%, редко до 10-20%. Отношение золота к серебру по рудным телам варьирует от 1:1 до 1:14. Основные параметры рудных тел приведены в таблице 2.1.

Список использованной литературы

1. Умаров А.З. Геохимия и минералогические особенности золоторудного месторождения Самарчук (Кызылалмасайское рудное поле, Узбекистан). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата геолого-минералогических наук. ИГиГ им. Х.М.Абдуллаева, Ташкент, 2010г, 22с.
2. Халматов Р.А. Геохимия и форма нахождения золота и сопутствующих элементов в рудах глубоких горизонтов месторождения Кызылалмасай (Узбекистан). Диссертация на соискание ученой степени кандидата геолого-

минералогических наук. ИГиГ им. Х.М.Абдуллаева , Ташкент, 2010г, 151с.

3. Шин В.М., Белова Н.А., Назипов Р.Т. и др. Технико-экономическое обоснование возможности применимости постоянных кондиций месторождения Кызылалма для подсчета запасов золота по участкам Междуречье и Самарчук. Госгеолинформцентр, Ташкент, 1999г, 145с, 13л. Черт.

Фондовая

1. Аверин Ю.А. Предварительные соображения о закономерностях размещения и масштаба золотого оруденения в Кызылалмасайском разломе. Отчет за 1964г, САИГИМС, Ташкент, 1964г, 15 с.
2. Ахмедов Х., Попов Е.Л., Саттарова М.Т. и др. Технологические исследования золото-серебросодержащих руд месторождения Кызылалма (участок Самарчук). Отчет за 1996г, ИМР, Ташкент, 1996г, 80с.
3. Ахмедов Х. Технологические исследования золотосодержащей руды участка Междуречье месторождения Кызылалма. Отчет за 2015г., ГП «НИИМР», Ташкент, 2015г. 83 с.

ФИО автора: *Рустамов Суннатилла Рустамович*

Степень магистра Университета геологических наук

Название публикации: «МЕДНО ПОРФИРИВЫЕ МЕСТОРОЖДЕНИЯ НА ПРИМЕР АЛМАЛЫКСКОГО РУДНОГО ПОЛЯ»

Ключевые слова: Халькопирит, скарновые месторождения, геологопромышленной оценки, Фаменский ярус, прожилково-вкрапленные руды, Гранодиориты.

МЕСТОРОЖДЕНИЯ МЕДИ

КРАТКИЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ. Медь была известна человеку уже в начале седьмого тысячелетия до н. э. (на Ближнем Востоке и на территории Турции). Первыми медными рудами, очевидно, были самородки, встречающиеся довольно часто. Наиболее крупный в мире самородок меди был найден в районе оз. Верхнего в США и достигал 500 т. Во втором тысячелетии до н. э. начал применяться сплав меди с оловом (бронза), на Кавказе – сплавы меди с мышьяком, а в Средней Азии – сплавы меди со свинцом. Населению Европы с давних пор были известны залежи меди на Кипре. Полагают, что от слова Кипр и возникло латинское название меди «купрум».

В начале XIX в. добыча меди во всем мире составляла около 18000 т. Россия при Петре I несколько десятилетий занимала первое место по выплавке меди.

Медь – это металл красного цвета, обладающий хорошей ковкостью, тягучестью, электропроводностью, сплавляемостью с другими металлами, легкоплавкий (температура плавления 1083° С).

ГЕОХИМИЯ. Кларк меди 0,01 %. Повышенные ее содержания наблюдаются в основных породах (1,4·10⁻² %), пониженные в гранитах (3·10⁻³ %). Коэффициент концентрации меди 200. Она представлена двумя изотопами: ⁶⁵Cu и ⁶⁹Cu.

Медь – типичный халькофильный элемент и чаще всего встречается в виде сульфидов. В природных условиях она одно- и двухвалентна. Двухвалентная медь характеризуется высокой миграционной способностью в восстановительных условиях и реагирует с ионами CO²⁺, SiO²⁺, PO⁴⁻ и VO⁴⁻, образуя фосфатные, карбонатные и силикатные соединения.

При базальтовом магматизме медь концентрируется в гипербазитах, образуя ликвационные и скарновые месторождения, а на поствулканическом этапе она ассоциирует с колчеданными образованиями.

МИНЕРАЛОГИЯ. В природе известно более 240 минералов меди, из которых около 200 встречаются в коре выветривания. Однако промышленное значение имеют не более 17 минералов. Главными среди них являются: самородная медь, халькопирит, борнит, кубанит, халькозин, ковеллин, энаргит, тетраэдрит, теннантит, куприт, тенорит, малахит, азурит и др.

Самородная медь (содержание Cu до 100 %) кристаллизуется в кубической сингонии, габитус кристаллов кубический и додекаэдрический, образует дендриты, нитевидные, проволочные, моховидные агрегаты, порошковые выделения, конкреции, сплошные массы, цвет розоватый и медно-красный с бурой и пестрой побежалостью, твердость 2,5–3, удельная масса 8,4–8,9 г/см³.

Халькопирит CuFeS_2 (Cu 34,6 %). Известны две его модификации: тетраэдрическая и кубическая – высокотемпературная. Цвет минерала золотисто-желтый, часто с бурой побежалостью, блеск металлический, встречается в скарнах, ликвационных медно-никелевых, свинцово-цинковых, вольфрам-молибден-оловянных и колчеданных месторождениях, а также в медистых песчаниках и в месторождениях фосфоритов.

Борнит (по фамилии Борн) Cu_5FeS_4 (Cu 63,3 %). Образует несколько полиморфных модификаций: тетрагональную – низкотемпературную, тригональную – метастабильную при низкой температуре, кубическую – стабильную выше 228° С. Габитус кристаллов кубический, додекаэдрический, реже октаэдрический, цвет темно-бронзовый с пестрой побежалостью, блеск металлический, твердость 3, удельная масса 5,3 г/см³.

Кубанит (по о. Куба) CuFe_2S_3 (Cu 22–24 %) кристаллизуется в кубической сингонии, габитус кристаллов удлиненный, толстотаблитчатый, бронзово-желтого цвета, блеск металлический, удельная масса 4,16 г/см³. Встречается в сульфидных медно-никелевых месторождениях с пирротинном и халькопиритом в колчеданных рудах, изредка в жильных и полиметаллических месторождениях.

Халькозин Cu_2S (Cu 79,9 %). Известны две полиморфные модификации: ромбическая – низкотемпературная и менее распространенная гексагональная – высокотемпературная. Габитус кристаллов короткопризматический, таблитчатый, дипирамидальный, цвет свинцово-серый, твердость 2,5–3, удельная масса 5,8 г/см³. Встречается в медных месторождениях с борнитом, халькопиритом и другими сульфидами.

Ковеллин (по фамилии Ковелли) CuS (Cu 66,5 %), кристаллизуется в гексагональной сингонии, габитус пластинчатый, агрегаты землистые, порошковые, сажистые, цвет индигово-синий до черного с радужной побежалостью, твердость 1,5–2, удельная масса 4,6 г/см³.

Энаргит Cu_3AsS_4 (Cu 48,3 %) кристаллизуется в ромбической сингонии, кристаллы призматические или таблитчатые, агрегаты зернистые, цвет сероватый до железо-черного, черта серовато-черная, твердость 3,5, удельная масса 4,3–4,5 г/см³. Встречается в гидротермальных, обычно среднетемпературных медноколчеданных, меднопорфировых, пирит-энаргитовых, свинцово-цинковых, серебряно-медных и других месторождениях.

Тетраэдрит (по форме кристаллов) $\text{Cu}_{12}\text{Sb}_4\text{S}_{13}$ (Cu 52,3 %). Известны следующие его разновидности: серебросодержащая – фрейбергит; ртутьсодержащая – швацит, аптонит, ртутная блеклая руда; цинксодержащая – зандбергерит, цинковая блеклая руда; железосодержащая – ферротетраэдрит, коппит; никелисодержащая – фригидит, никелевая блеклая руда; теллурсодержащая – голдфилдит; свинецсодержащая – малиновскит и др.

Домейкит (назван по фамилии нашего земляка Игнасио Домейко) Cu_3As (Cu 71,1 %). Известны две полиморфные модификации – кубическая и гексагональная с температурой перехода 225° С. Агрегаты плотные, почковидные и гроздьевидные, цвет серебристо-белый, серый с желтовато-бурой побелостью, твердость 3–3,5, удельная масса 7,5 г/см³. Встречается в гидротермальных месторождениях в ассоциации с самородными медью и серебром, сульфидами меди и арсенидами никеля и кобальта.

Обзор, анализ и оценка ранее проведенных работ.

Площадь участка Карабулак почти полностью перекрыта лессами и лессовидными суглинками мощностью 3-30 метров.

В 1952-53г.г. на участке Карабулак и сопредельных площадях под руководством В.Р. Бутевой были проведены разведочные работы, главным образом бурение разведочных скважин небольшой глубины. Всего было пробурено 16 скважин глубиной от 27 до 80м общим объемом 736,2м. Из них только одна скважина № 25-0 вскрыла руды с промышленными содержаниями меди. На основании проведенных работ Кургашиинканской ГРП было выдано заключение о возможности использования указанной площади под отвалы.(Бутева,1953).

В 1963 году Акчекинской ГРП на основе геофизических работ и по рекомендации А.Г.Хваловского и Н.Б. Вольфсона был составлен проект на изучение рудоносности зоны Карабулакокого разлома и уточнения элементов его залегания. Этот проект не был полностью реализован. Были пробурены скважины №№ 118 и 116 с объемом 690м. Они обе вскрыли на глубине Карабулакский разлом, который оказался слабо минерализованным (0,08-0,10%). По единичным пробам содержания меди достигают 0,28% (скв. 116).

В этом же году южнее участка Карабулак разбурилась площадь под отвалы пустых пород Кальмакырского рудника. Одна из оконтуривающих эту площадь скважин (№ 148) была пробурена в юго-западной части участка Карабулак. Она установила несколько рудных пересечений мощностью от 5,0 до 16,0м с содержанием меди от 0,39% до 0,44%.

В 1964г. геологические и геофизические материалы по этой площади были обобщены Н.Б. Вольфсоном, В.Г. Гарьковцом и А.Г.Хваловским и на этой основе составлена прогнозная карта Карабулакского рудного поля на медь и золото в масштабе 1:10000.

Согласно представлениям авторов прогнозной карты, Карабулакское рудное поле размещается в зоне Балыктинского разлома, а входящие в его состав месторождения и прогнозные участки приурочены к местам пересечения разлома поперечными структурами широтного и северо-восточного простирания (Ташкишлакоким, Карабулакским, Акчалысайским и Кальмакырским разломами).

В альпийское время по упомянутым поперечным нарушениям рудное поле претерпело разрывы и перемещения с характерным для района левым сдвигом.

Приуроченность оруденения к участкам пересечения разломов объясняется тем, что именно в этих участках существовали наиболее благоприятные условия для проникновения гидротермальных растворов.

В 1964г. на участке Карабулак с целью проверки предполагаемого медного оруденения на глубине, севернее Карабулакского разлома была пробурена скважина №190, которая подтвердила размах медных руд. Это послужило основанием для постановки дальнейших работ на этой площади. За период с 1964 по 1967 год на участке было пробурено 14 колонковых скважин (№№190,127,203,193,194,198,256,116,250,251,293,253,254,257) и три гидрогеологические (№№7рг,8рг,11рг) общим объемом 7546 п.м.

В 1976г. по проекту детальной разведки месторождения Дальнее на участке Карабулак проводились буровые работы с целью геологопромышленной оценки участка. Было пробурено 12 колонковых скважин (№ 121,119,117,129,128,133,132,130,238,252,136,140) общим объемом 6917,3 п.м.

Промышленное оруденение встречено скважинами № 130,128, 136 и 140. Остальные скважины вскрыли слабоминерализованные сиенито-диориты с содержаниями меди от 0,00 до 0,25%.

По полученным данным рудная зона медно-порфирового оруденения размещается между разрезами ОК и ХІІК, а наиболее обогащенная часть месторождения (в контуре штокверка 0,30%) расположена между разрезами ІК и

ХК. Длина рудной зоны в плане, в контуре штоковёрка 0,2%, составляет более 2000м, ширина в среднем 500м, а в контуре штоковёрка 0,3% соответственно более 1000м и 250м.

При подготовке материалов к проекту промышленных кондиций на руды месторождения Ешлик I (Рахубенков и др. 1975) подсчитаны авторские прогнозные запасы меди на участке Карабулак в контуре штоковёрка 0,2, которые составляют при минимальном содержании меди 0,30% - 568 тыс.т., а среднее содержание металла 0,46%.

Технологические исследования руд участка Карабулак.

Специальных технологических исследований руд участка Карабулак ещё не проводилось. Технологические исследования проведены на рудах участков Центрального и СЗ Балыкты, где сосредоточены основные её запасы.

На участке Центральном месторождения Дальнее отобрано четыре полузаводских пробы (№№ 1,2,3,5). На участке СЗ Балыкты - одна проба (№ 4). Кроме того отобрана средняя проба (№ 6) на участке Центральном с СЗ Балыкты. Полупромышленные исследования руд на обогатимость проводились на опытной обогатительной фабрике Алмалыкского ГМК. Методическое руководство этими работами осуществлялось сотрудниками "Гинцветмета".

Исследования имели целью получение технологических показателей обогащения для оценки запасов и определения экономической эффективности промышленной переработки руд месторождения.

Исследованные пробы являются сульфидными с содержанием меди 0,30 - 0,46%, молибдена - 0,001 - 0,002% (В пробе № 3 - 0,006%), золота - 0,3 - 0,4 г/т, серебра - 0,9 - 3,0 г/т. Медь на 80-85% представлена первичными сульфидами, содержание окисленной меди не превышает 10% (относительных).

В период полупромышленных испытаний переработано 6806 тонн сульфидной руды месторождения Дальнее по различным схемам обогащения и 1092 тонны в смеси с Кальмакырскими рудами.

Проведенными испытаниями показано, что руды место - рождения Дальнее являются легкообогатимыми и дают близкие технологические результаты по различным схемам обогащения. В связи с этим они могут успешно перерабатываться по любой схеме, по которой перерабатываются руды Кальмакырского месторождения на промышленной медной фабрике Алмалыкского горнометаллургического комбината. В процессе переработки медных руд месторождения Дальнее в промышленных условиях целесообразно получение медного, пиритного и молибденового концентратов.

Данным проектом предусматривается проведение технологических исследований руд месторождения Карабулак с применением современных методик, реагентов и технологий обогащения, с возможностью максимального извлечения как основных металлов месторождения, так и попутных, в целях увеличения ценности месторождения Карабулак.

Геологическое строение Алмалыкского рудного района

Алмалыкский рудный район занимает площадь 900км², расположен на северных склонах Кураминского хребта. С севера границей рудного района принято считать р. Ангрен, на юге - водораздел Кураминского хребта, восточная граница проводится по бассейну р Кандыр, а западная - по бассейну р Умбетты.

Площадь рудного района сложена комплексами осадочных, вулканогенных и интрузивных пород, образование которых было тесно связано с каледонским, герцинским и альпийским этапами геологического развития Кураминской подзоны Западного Тянь-Шаня (В.И. Попов, 1938).

К наиболее древним образованиям относятся песчано-сланцевые отложения, имеющие распространение в западной и южной частях рудного района. Выходы этих пород наблюдаются от устья р. Умбетты на северо-западе до верховья р Алмалык на юго-востоке и прослеживаются на расстояние 35км, до бассейна руч. Абджазсай на востоке.

Часто песчано-сланцевые отложения метаморфизованные, преобразованные в глинисто-кремнистые и песчанистые, серицит-хлоритовые, биотит-хлоритовые, актинолит-хлоритовые сланцы, а на контакте с лейкократовыми аляскитовыми гранитами нижнего – среднего силура в узловатые сланцы. Среди песчано-сланцевых отложений встречаются иногда метаморфизованные породы по составу отвечающие щелочным базальтоидам, порфирирам андезитового состава, габбро.

Мощность свиты, по данным разных авторов (Федорова, 1964, Сигалов, 1957, Кузнецов, 1962), колеблется от 1700 до 1800м.

Для пород сланцевой толщи отмечается их специализация на галлий, висмут, вольфрам, содержание которых в 2– 20 и более раз выше их содержаний в данном типе пород.

Возраст отложений при отсутствии фаунистических находок в них, первоначально датировался как ордовик – силурийский по аналогии с другими районами. Позже, возраст отложений при разработке Опорной Рабочей легенды к Госгеолкартам – 50 Кураминской подзоны (Ткачев В.Н., 1988) был уточнен как нижнесилурийский, а отложения отнесены к умбеттинской (сардобской) свите нижнего силура.

Выше по разрезу, сланцы с несогласием перекрываются ниже–среднедевонскими вулканогенными образованиями, представленными андезитовыми порфиритами, кварцевыми порфирами, андезито–дацитовыми порфирами. Среди андезитовых порфиритов выделяются породы как покровного, так и экструзивного и субвулканического облика. Андезитовые порфириты распространены в основном в среднем течении р. Алмалык, и в верхнем течении р. Каракия. Кварцевые порфиры имеют большее распространение, ими сложены покровные туфовые, лавовые образования, а также экструзивные тела. Кварцевые порфиры перекрывают андезитовые порфириты, а сами перекрываются песчано–карбонатной толщей среднего девона. Иногда кварцевые порфиры переходят по своему облику в гранит–порфиры, отличаясь степенью раскристаллизации основной массы и четкими выделениями порфировых вкрапленников.

Андезито–дацитовые порфиры, среди которых выделяются покровные и экструзивные аналоги, также как кварцевые порфиры имеют более широкое распространение в разрезе вулканогенных образований среднего девона.

Общая мощность ниже–среднедевонских вулканогенных образований оценивается в 450–750м.

Ниже–среднедевонские вулканогенные образования практически повсеместно перекрываются песчано–карбонатной толщей среднего девона – нижнего карбона. Девонские отложения подразделяются на три яруса: живетский, франский, фаменский.

Живетский ярус представлен конгломератами, аркозовыми песчаниками и песчано–доломитовым горизонтом. Породы яруса на площади рудного района наибольшее распространение имеют по р. Каракия и в хр. Калканата, где мощность их достигает 60–100м, а в юго–восточной части района мощность отложений яруса составляет до 10–12м. Наиболее сохранившаяся часть песчано–карбонатного горизонта отмечается в западной части района, где мощность его достигает 318м и в пределах Центрального тектонического блока. В разрезе песчано–карбонатного горизонта выделяются ангидрит–гипсовые породы соленосной формации, имевшие важное значение в формировании комплексных сульфидных медно–порфировых месторождений Алмалыка, как источник серы (Бадалов С.Т.,1967).

Франский ярус в районе представлен горизонтами известково–мергелистым с ангидритом, массивными доломитами с ангидритом, и ленточными доломитами. Известково–мергелистый горизонт состоит из переслаивающихся тонкослоистых песчанистых и мергелистых известняков с прослоями ангидритов, доломитов и мергелей. Мощность горизонта до 30м.

Отложения массивных доломитов имеют распространение на всей площади Алмалыкского рудного района и являются маркирующими при картировании, часто содержат сульфидную минерализацию. Отложения этого горизонта в хр. Калканата вмещают промышленную свинцово–цинковую минерализацию, а в бассейне р Каракия - пирит–халькопиритовую минерализацию. Общая мощность отложений франского яруса достигает 300м.

Фаменский ярус. Разрез отложений фаменского яруса начинается с горизонта ленточных доломитов, далее сложен переслаивающимися известняками серыми, ангидритами и черными искристыми доломитами. Мощность отложений фаменского яруса достигает 325м.

На поверхности наиболее полные разрезy нижнекарбонoвых отложений сохранились в массивах Ургаз и Тутбулак, в виде крупных блок–ксенолитов и представлены отложениями турнейского и визейского яруса.

Турнейский ярус представлен серыми и светло-серыми массивными известняками в нижней части и тонкослоистыми известняками с кремнистыми желваками и прослоями в нижней части разреза. Общая мощность отложений яруса достигает 160м.

Визейский ярус представлен темно–серыми известняками массивными с кремнистыми желваками, в верхней части разреза с прослоями и пластами кремней и тонкослоистых известняков. Мощность отложений достигает 128м.

Вулканогенно–осадочные образования верхнего палеозоя широко распространены в пределах Центрального тектонического блока, ограниченного разломами Мисканским и Бугундинским, в южной части района, за Баштавакским разломом и в восточной части и расчленяются на минбулакскую, акчинскую и надакскую свиты.

Некоторыми исследователями среди верхнепалеозoйских вулканогенно–осадочных отложений выделяются также свиты уинская и шурабсайская.

К отложениям минбулакской свиты нижнего–среднего карбона относятся отложения, представленные в нижней части разреза тонким переслаиванием туфов, туффитов, мергелистых известняков, углистых сланцев, песчаников и алевролитов, эти отложения имеют распространение по саям Кызата, Чилик, Саукбулак, мощность их достигает 160м и более. Часто эти отложения бывают метаморфизованные под воздействием контактового метаморфизма с преобразованием пород в кварц–альбит–эпидотовые роговики. Некоторыми исследователями эти отложения относятся к уинской свите (Кузнецов Ж.Н.) или к нижнекаменноугольному Ташкутанскому вулканогенно–осадочному комплексу (Ляшкевич В.Д). По фаунистическим находкам в осадочном горизонте свиты, в районе Саукбулакская, в его нижнем течении, возраст

отложений сопоставим с ниже–среднекаменноугольной джегиргенской свитой Чаткальской подзоны.

Верхняя часть разреза представлена плотными, массивными базальтами, пироксеновыми андезитовыми порфиритами и пироксен–роговообманковыми андезитами. Отложения этой части разреза свиты имеют распространение в нижних течениях рек Саукбулаксай, Ташкутан, Ургаз.

Акчинская свита представлена отложениями нижней и верхней подсвит. Отложения свиты представлены андезитовыми порфиритами, андезито–базальтовыми порфиритами, андезито–дацитовыми порфирами, их туфами и лавобрекчиями. Отложения акчинской свиты широко распространены в пределах Центрального тектонического блока, отмечаются в южной части района, в зоне Баштавакского разлома, а также в восточной части района.

Надакская свита. Отложения этой свиты имеют ограниченное распространение и сохранились преимущественно в приводораздельных частях. Покровные отложения, отнесенные к этой свите, представлены базальными конгломератами, песчаниками, дацитами, их туфами и лавами.

В среднем течение рек Каракия, Алмалык, Каульды, а также в нижнем течении саев Каратагата, Чокмастан, Ташкутан наблюдаются выхода отложений в виде небольших блоков–останцев, которые относятся к шурабсайской свите нижней перми. Эти отложения представлены песчано–конгломератовым горизонтом, насыщенным окатанными обломками самых разнообразных пород по составу, в том числе дацитовых порфиров, кварцевых сиенито–диоритов, сиенит–порфиров, фельзит–порфиров, фельзитов, и риолитов, гранитов. Мощность горизонта составляет 200м.

Секущие фации или субвулканические аналоги надакской свиты представлены пироксеновыми дацитами, роговообманковыми и авгитовыми андезитами, трахиандезитами. При описании шлифов пород субвулканической фации надакской свиты, отмечено широкое распространение в них турмалина, количество которого в отдельных случаях составляло 15–20% и породы имеют облик дацит–турмалиновых порфиров. Присутствие игольчатого турмалина отмечено в породах надакской свиты и ее субвулканических аналогах в бассейне р. Каульды, Чукур–Тойпан. Согласно литературным данным, развитие турмалиновой минерализации является характерным для внешних частей медно–порфировых систем. Участки развития турмалиновой минерализации рассматриваются как фактор для опознания и оконтуривания фланговых зон медно–порфировых систем наряду с пиритовыми ореолами с присутствием халькопиритовой минерализацией, зон пропилитизации, жильной и прожилковой полиметаллической минерализации, геохимических аномалий

меди, молибдена, свинца, цинка, золота, серебра, мышьяка, иногда бария и марганца.

Меловые и палеогеновые отложения на площади района имеют незначительное распространение, сохранились в пределах так называемой Умбеттинской впадины в юго-западной части района, в приводораздельной части руч Каульды, в его нижнем течении. Представлены они песчаниками, песками, глинами, ракушечниками.

Интрузивные породы занимают большую (70%) часть площади района. Изучением их специализации занимались такие видные ученые как И.Х. Хамрабаев, И.М. Голованов, С.Т. Бадалов, Ф.Ш.Раджабов, В.И. Айзенштат, С. Бабаходжаев, З.А. Королева, и др.

Среди интрузивных пород выделяются, породы каледонского и герцинского циклов магматизма.

Интрузивные породы каледонского цикла магматизма представлены габбро, горнблендитами, монцонито-диоритами, кварцевыми диоритами, плагиогранитами, аляскитами и порфировыми интрузиями гранодиорит-порфиров. Интрузии габбро, горнблендитов, монцонито-диоритов распространены преимущественно в западной части района и развиты среди отложений песчано-сланцевой толщи умбеттинской свиты нижнего силура. Это небольшие по своим размерам удлиненные тела.

Плагиограниты, граниты, аляскиты также имеют преимущественно распространение в западной части района, в средних и верхних течениях р. Каракия, Алмалык, Кызата и представляют собой крупные батолитовые тела среди сланцев умбеттинской свиты.

Порфировые интрузии представлены гранодиорит-порфирами калканатинского типа, выходы которых наблюдаются в южной части района, в верховьях Каракияся, а также в хр. Калканата, в районе гор Каратагата. Иногда эти породы имеют порфировидный облик с хорошо раскристаллизованной основной массой мелкозернистой микропегматитовой и крупными, до 2–3см, фенокристаллами калиевого полевого шпата.

Интрузивными породами герцинского цикла магматизма выполнены крупные батолитовые тела, штоки и дайки. Среди них к наиболее ранним относятся габбро, габбро-диориты, известные на месторождении Кальмакыр, габбро-монцониты и порфировидные монцониты, отмечающиеся в бассейне р. Саукбулак и Ургаз. Породы сильно метаморфизованные, гидротермально проработанные.

Распространенными являются сиенито – диориты, порфировидные сиенито–диориты, диориты, которые выполняют крупные лакколитообразной и силлообразной формы интрузии. В сиенито–диоритах и диоритах размещается 40% разведанных запасов медных руд месторождения Кальмакыр (Голованов И.М.). Габбро, габбро–диориты, габбро–монцониты, порфировидные монцониты, сиенито–диориты, диориты относятся к ниже–среднекаменноугольному алмалыкскому интрузивному комплексу.

Гранодиориты Кураминского батолита или карамазарского среднекаменноугольного интрузивного комплекса занимают практически всю юго–восточную часть района. Эти породы распространены также в восточной части района и вскрыты скважинами в пределах Центрального тектонического блока. Среди гранодиоритов выделяются мелкозернистые и среднезернистые разновидности, биотит–роговообманковые.

Гранодиориты Кызылсайского интрузивного комплекса распространены в верховье р. Кызата, представляют собой порфировидные образования, с которыми связаны жильные фации аплитов, пегматитов и дайковых образований.

В районе широкое распространение имеют малые порфировые интрузии, представленные близкими по составу и петрохимическим особенностям, выполненные гранодиорит–порфирами, среди которых выделяются несколько типов: куюндинского, гушсайского, алмалыкского, джаныбекского, «розовые» гранодиорит–порфиры, «черные» гранодиорит–порфиры. К рудоносным типам по минеральному составу относятся гранодиорит–порфиры алмалыкского и джаныбекского типов. Возраст интрузивных пород датируется как верхний карбон – нижняя пермь.

Дайковые образования в районе имеют широкое распространение. Представлены они дайками фельзит–порфиров, «черных» гранодиорит–порфиров, сложными дайками гранодиорит–порфиров и лампрофиров, сиенито–диоритовых порфиритов, роговообманковых гранодиорит–порфиров, гранит–порфиров.

Многочисленными являются дайки диабазовых и диоритовых порфиритов более поздних этапов внедрения.

Тектоническое строение Алмалыкского рудного района характеризуется широким развитием складчатых и разрывных структур.

Складчатые структуры имеют северо–западное простирание и представляют собой тектонические блоки Северный, Центральный и Южный, ограниченные крупными разломами – Северным, Бургундинским, Мисканским,

Колбулакским. Складчатые структуры более мелкого порядка выделяются в полях развития карбонатных пород среднего девона –нижнего карбона.

Разрывные структуры определяют блоковое строение района. Среди них наиболее крупными, определяющими границы блоков с различным геологическим строением и рудоносностью, являются: Северный, Бургундинский, Мисканский, Колбулакский, Карабулакский, Кальмакырский, Баштавакский разломы. Ниже приводится характеристика разломов, имеющих непосредственное отношение к размещению медно–порфирового оруденения.

Карабулакский разлом имеет широтное простирание, крутое падение на север под углами $80-85^{\circ}$, мощность от 20 до 95м. Выполнен кварцевыми жилами, сильноизмененными развальцованными кварц–серицитовыми породами, тектонической глиной мощностью 0,8–13,0м. Карабулакский разлом рассматривается как рудоподводящий, для медно–порфировых месторождений Кальмакыр и Дальнее.

Кальмакырский разлом имеет близширотное простирание с падением на юг $70-68^{\circ}$, мощность от 16 до 20м. Выполнен разлом глиной трения, висячем боку его закартирована дайка гранодиорит–порфиров алмалыкского типа.

Мисканский разлом имеет северо–восточное простирание, прослеживается на расстояние более 40км, падение на юго–восток под углами $55-75^{\circ}$, мощность от 10–25 до 100м. Мисканский разлом представляет собой взброс–сдвиг с амплитудой перемещения по вертикали 700м и горизонтали 2–2,5км. В висячем боку разлома разведано медно–порфировое месторождение Сарычеку, а в лежащем боку – медно–порфировое месторождение Кызата.

Бургундинский разлом имеет близширотное простирание и на своем продолжении, на востоке, сочленяется с Мисканским разломом, образуя тектонический клин Центрального блока. Разлом картируется выходами блок–ксенолитов терригенно–карбонатных пород среднего девона – нижнего карбона, жилами кварца. Мощность разлома составляет от 10–15м до 30м, падение на юг под углами $70-75^{\circ}$.

Кроме вышеописанных разломов, на площади района широкое распространение получили различно ориентированные разломы более мелкого порядка, среди которых выделяются северо–восточного, широтного, северо–западного и меридионального простирания.

Необходимо отметить, что основная роль в формировании и размещении медно–порфирового оруденения в районе многими исследователями отводится к глубинному северо–западному Алмалыкскому разлому, заложенному в фундаменте в каледонское время (Гарьковец В.Г, Хваловский А.Г, Вольфсон Н.Б., Голованов И.М). Разлом выделяется по данным комплексной

интерпретации данных гравиразведочных и магнитометрических работ и практически не имеет выражения на поверхности. Индикатором наличия разлома могут служить закартированные отдельные дайки гранодиорит – порфиров, имеющих аналогичное простирание.

Геологическое строение участка Карабулак.

Площадь участка Карабулак почти полностью перекрыта лёссами. Палеозойский фундамент сложен преимущественно интрузивными породами: сиенито-диоритами и прорывающими их гранодиорит-порфирами алмалыкского типа. Вмещающие интрузии кварцевые порфиры D12 имеют незначительное распространение и сохранились в интрузивных породах в виде ксенолитов.

Сиенито-диориты (ξбС2) являются наиболее распространенными породами участка. Они являются основными рудовмещающими породами месторождения ЕшликI, включая и его участок Карабулак. Макроскопически - это равномернозернистые, иногда порфировидные породы серого, розовато-серого цвета. Наиболее характерной для них структурой является призматически-зернистая, реже порфировидная, а иногда монцонитовая. Сиенито-диориты состоят из плагиоклаза, калишпата, биотита, роговой обманки и реже из пироксена. Темноцветные минералы составляют 15-20%. В порфировидных разностях вкрапленники представлены плагиоклазом, калиевым полевым шпатом, иногда роговой обманкой и биотитом.

Установлено несколько разновидностей сиенито-диоритов: от кварцевых мелкозернистых до средне-зернистых, связанных между собой постепенными переходами. Сиенито-диориты подвержены как процессом пропилитизации, так и кварцитизации с фациями серицит-хлоритовой, кварц-серицитовой и монокварцевой.

Гранодиорито-порфиры алмалыкского типа (хбПСЗ-Р1) прорывают сиенито-диориты; на поверхности они почти не наблюдаются.

Макроскопически гранодиорит-порфиры сравнительно хорошо определяются по фенокристаллам калиевого полевого шпата. Под микроскопом они представляют собой полнокристаллические мелко- и среднезернистые породы светло-серого, иногда розовато-серого цвета. В составе пород преобладает плагиоклаз (35-40%). Калиевый полевой шпат и кварц содержатся примерно в равных количествах. Из темноцветных минералов отмечаются амфибол и биотит, составляющие 15-20%. В гранодиорит-порфирах наблюдаются обычно метасоматические изменения типа серицитовых кварцитов, а также гидротермальная аргиллизация.

В западной и северо-западной части участка на размытой поверхности залегает отложения верхнего мела и палеогена.

Верхнемеловые отложения представлены красноцветными и светло-серыми мелкозернистыми кварцевыми и слюдистыми песчаниками с прослоями мергелистых глин. Мощность отложений верхнего мела составляет от 10 до 50 м.

Палеогеновые отложения представлены известковистыми песчаниками и известняками, мощность которых составляет до 50м.

Как отмечалось выше, площадь участка Карабулак почти полностью перекрыта лессами и лессовидными суглинками мощностью 3-15 м и более.

Участок Карабулак располагается в зоне сочленения Ташкишлакского разлома с широтным Карабулакским разломом.

Карабулакский разлом является одним из рудоподводящих структур Алмалыкского района. Падение разлома на север под углом 80-85°. Представлен он мощной (20-95 м) зоной дробления, сложенной сильно измененными развальцованными кварц-серицитовыми породами с полосами из глинистого материала. Мощность таких полос колеблется от 0,8 до 13 м. В глинистом материале заключены округлые обломки сиенито-диоритов, гидратированного ангидрита и кварца размером от 0,2 до 4-7 см в поперечнике. В пределах зоны разлома получили развитие тонкие (1-5 мм) прожилки и просечки гипскальцитового состава, пирита и молибденита, а на отдельных участках - кварцевые жилы и прожилки.

С северо-востока к Карабулакскому разлому причленяется Ташкишлакский разлом, имеющий крутое (85°) падение к северо-западу.

Согласно представлениям Н.Б.Вольфсона и др. исследователей (1964 г) Карабулакское рудное поле размещается в зоне Балыктинского глубинного разлома северо-западного простирания, а входящие в его состав месторождение Ешлик I со всеми участками приурочены к местам пересечения разлома поперечными широтного и северо-восточного простирания (Карабулакский, Ташкишлакский и др.). Приуроченность оруденения к участкам пересечения разломов объясняется тем, что именно в этих местах существовали наиболее благоприятные условия для проникновения гидротермальных растворов.

Вещественный состав руд.

Прожилково - вкрапленные медно-золото-молибденовые руды участка локализуются в сиенито-диоритах на контакте с прорывающими их гранодиорит-порфирами алмалыкского типа (СЗ) в виде единого штокверкового тела.

Руды месторождения по структурно-текстурным признакам подразделяется на прожилково-вкрапленные и вкрапленно-прожилковые. Эти типы

пространственно тесно связаны между собой взаимными переходами. Существенно преобладает прожилково-вкрапленный тип руд (73%), Некоторые исследователи (Голованов, Алехина, 1969) выделяют дополнительно вкрапленные и жильные типы руд, однако выделение таких руд с практической точки зрения условно, так как в пространстве оконтурить их не представляется возможным.

Прожилково-вкрапленные руды представляют собой многочисленные разновозрастные прожилки, толщиной от 0,5-1мм до 1-3 см кварцевого, кварц-ангидритового, кварц-карбонатного, ангидритового, карбонатного состава с вкрапленностью пирита, халькопирита, магнетита и редко борнита, размером от 0,01- до 1-2 мм в слабо измененных сиенито-диоритах и гранодиорит-порфирах, реже в кварц-серицитовых метасоматических породах, образованных по вышеназванным породам. Как правило вкрапленность рудных минералов тяготеет к разложенным темноцветным минералам.

В светлоокрашенных минералах - кварце, ортоклазе и плагиоклазе, а также в межзерновых участках вкрапленность халькопирита и пирита более редка, а магнетит и гематит почти не образуются.

Вкрапленно-прожилковый тип руд приурочен к пропилитизированным диоритам и характеризуются преобладанием вкрапленных минералов над прожилками. Обычно вкрапленная минерализация тяготеет к местам скоплений и пересечений рудных прожилков и очень часто сопровождает их в виде ореолов.

Все типы жил кварц-халькопиритового, кварц-халькопирит-пиритового, кварц-карбонат-ангидритового, кварц-карбонат-галенит-сфалеритового состава имеют подчиненное значение и не представляют самостоятельного значения в связи с небольшими мощностями (до 0,5 м) и невыдержанностью по простиранию (до 100 м).

Особенности пространственного размещения медного штокверка и локализации руд.

Решающее значение в распределении медно-порфировых руд месторождения Ешлик I сыграла структура контактов штоков малых порфировых интрузий С₃ гранодиоритового состава в их апикальных и фланговых зонах, что неоднократно подчеркивалось многочисленными исследователями района.

Внедрение штоков в основные рудовмещающие породы - сиенито-диориты С₂ и кварцевые порфиры D₁ изменило физико-механические свойства пород в сторону увеличения трещиноватости и пористости и сделало более высокой их рудолокализирующую способность.

Такие породы содержат повышенные первичные концентрации меди до 5 кларков (Голованов, 1971), повидимому, частично мобилизуемой и участвующей в гидротермальном рудном процессе. Эти же породы являются наиболее благоприятными для отложения основной массы медно-порфировых руд.

Комплекс различных видов исследований проведен по изучению рудолокализирующей способности разнообразных фаций метасоматитов пропилитовой и вторично-кварцевой формации. Установлено, что наиболее благоприятны для медно-порфировых руд эпидот-хлорит-карбонатно-пиритовая фация пропилитов и кварц-серицит хлоритовая фация серицитовых кварцитов, интенсивные изменения монокварцевой и кварц-серицитовой фаций неблагоприятны для отложения меднопорфировых руд в районе.

Штокверк Карабулакского месторождения вытянут в субширотном направлении и находится в висячем боку Карабулакского разлома. Длина штокверка в четыре раза больше его ширины. В нем балансовые руды размещаются в сиенито-диоритах, а шток гранодиорит-порфиров находится на глубинах более 1,2-1,5 км. Небольшие его апофизы мощностью до 40м обнаружены скважинами только в единичных пересечениях. Внутри- штокверка как и на месторождениях Ешлик I и СЗ Балыкты тектонические трещины и рудные прожилки имеют близширотное простираение.

Список использованной литературы

Опубликованная

БАБУШКИН В.Д. Изучение геологических инженерно - гидрогеологических при разведке и освоении месторождений твёрдых полезных ископаемых (Методическое руководство). Изд-во "Недра", М., 1969.

БОРЕВСКИЙ В. ХОРДИКАЙНЕН М., ЯЗВИН Л.С. Разведка и оценка эксплуатационных запасов месторождений подземных вод в трещинно-карстовых пластах. Изд-во "Недра-", М., 1976.

БУТЬЕВА Е.Р. ДАБИЖА И.И., ВИКТОРОВ В.Ф. РАХУБЕНКОВ А.Т. Закономерности размещения меднопорфировых месторождений в Алмалыкском районе. тезисы "Совещания по геологии медно- порфировых месторождений", Алма-Ата, 1971.

ГАРЬНОВЕД В.Г. ВОЛЬФСОН Н.Б. ХВАЛОВОКИЙ А.Г. Основные рудконтролирующие структуры Алмалыкского рудного района и принципы их выделений Сб. "Геофизические методы при крупномасштабном прогнозировании сульфидных месторождений," М., изд-во "Недра", 1970.

ГОЛОВАНОВ И.М. Меднопорфировые месторождения Кураминской металлогенической зоны Срединного Тянь-Шаня. Сб, "Геология меднопорфировых месторождений Казахстана и Средней Азии; Алма-Ата, 1971.

Фондовая

АСАРБАЕВ К.А., ЗЕМЛЕНУХИН Д.Д.. Отчет по научно-исследовательской работе "Исследование параметров бортов Кальмакырского карьера в связи с увеличением глубины разработки". Алмалык, Средазнипроцветмет, 1974г.

БУТЬЕВА Е.Р БУТЬЕВА Е.Р Отчет о геологоразведочных и геологосъемочных работах по проверке безрудности площади, предназначенной под отвалы Кальмакырского и Кургашинканского рудников.

БУТЬЕВА Е.Р. Геологический отчет Акчекинской ГРП за 1953г.

БУТЬЕВА Е.Р, Заморин Г,М. Гунин Е,В. Отчет Акчепинской ГРП по геологоразведочным и поисковым работам 1960 года. фонды Алмалыкской ГРЭ, 1961.

БУТЬЕВА Е.Р, ПОНОМАРЕНКО Л.К. и ДР Генеральный подсчет запасов месторождения Кальмакыр по состоянию на 1.01.1971г. фонда Алмалыкской ГРЭ, 1974.

ФИО автора: *Mamatxonova Moxichexraxon Ubaydullo qizi*

Fargona Davlat Universiteti

Magistratura bolimi

Adabiyotshunoslik yonalishi talabasi

Название публикации: «OMON MUXTOR HIKOYALARIDA
AN`ANAVIYLIK»

An`ana (arabcha, nasldan naslga o`tuvchi qoida) – hayotda qaror topgan (topayotgan) udum, urf-odat va boshqa amallar⁵⁸. An`analar milliy, madaniy, maishiy, ijtimoiy-siyosiy, diniy va shu kabi turlarga bo`linadi⁵⁹. Biz o`rganadigan adabiy an`ana maishiy an`ana turiga kiradi.

Adabiy an`ana yoki badiiy adabiyotda an`anaviylik deganda, adabiy-badiiy asarlarda qo`llaniladigan davrdan davrga, avloddan avlodga o`tib kelayotgan adabiy tajribalar: estetik qarashlar, tasviriy vositalar, tildagi obrazlilik va emotsionallik tushuniladi. Masalan, xalqlar do`stligi, zulm va razolatga nafrat kabilar.

Adabiyotshunos olim Dilmurod Quronov bu masalaga to`xtalar ekan, uni “O`tmish adabiyoti to`plagan ijodiy tajribalar, davrlar o`tishi bilan ahamiyati va dolzarbligini yo`qotmagan, boqiy qadriyatga aylanib, avloddan avlodga o`tib kelayotgan qismi⁶⁰”, - deya izohlaydi.

Akademik olim Izzat Sulton esa an`anaviylikni “Har bir milliy adabiyotda asrlar mobaynida yig`ilib kelgan estetik tajriba – hayotning qanday tomonlarini tasvir etish hamda qanday usullar va vositalar bilan tasvir etish sohasidagi ijobiy yutuqlar⁶¹”, - deb ta`riflaydi.

⁵⁸ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А. 89-бет

⁵⁹ Ўзбекистон миллий энциклопедияси. А. 569-бет

⁶⁰ Қуронов Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент, “Akademnashr”, 2010, 12-бет

⁶¹ Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent, “O`qituvchi”, 2005, 126-bet

Ya`ni adabiy an`ana deganda, ijodkorlar tomonidan qo`llaniladigan asriy, umuminsoniy, milliy va madaniy g`oyalar, tajribalar hamda usullar majmui tushuniladi.

Biz buni Omon Muxtor ijodida ham kuzatishimiz mumkin. Jumladan, uning “Shaharlik kelinchak” hikoyasida ayol kishining har nega ko`nuvchan va o`rganuvchan bo`lishi hamda mana shu o`rganganlarini o`z hayoti mazmuni sifatida bilib, shu hayot tarzini tark eta olmasligi tasvirlangan. Asardagi o`n sakkiz yoshli shaharlik qiz Nuriya obrazi orqali o`zbek ayollarigagina xos bo`lgan jihatlarni ko`rishimiz mumkin. Masalan, Nuriya turmush qurganidan keyin ko`nligi baribir bir kuni shaharga qaytib ketish istagini tugib qo`ygan bo`lsa ham, o`z qaynona-qaynotasi va turmush o`rtog`ini hurmat qiladi, yuragidagi mavjud niyat bunga to`squinlik qilmaydi. Bu jihat o`zbek ayolining odobi va andishasining yorqin dalili sifatida namoyon bo`la oladi. Shuningdek, suyagi og`ir mehnatda qotgan qishloq qizlariga o`xshamagan Nuriya uy-ro`zg`or, dala yumushlarini o`rganib, keyinchalik mazkur ishlarni ana shu qizlardan kam bo`lmagan holda bajara boshlaydi. Mazkur holat yuqorida aytilganidek, ayolning kirishuvchanligi va o`rganuvchanligining isboti bo`la oladi.

“Nuriya eri Qodirjondan ham, uning otasi Muslim bobo, onasi Oqila bibidan ham – oila baxti hammaga birdek nasib etmagan og`ir davrda, ilk kunlarda mehr, faqat mehribonlik ko`rdi va bunday baxtni qadrlash kerakligini his etdi⁶²”. Ya`ni bu tasvir orqali yozuvchi, avvalo, oila muqaddas dargoh ekanligi, mehr esa uni ushlab turuvchi muhim omillardan biriligini uqtirgan. Shuningdek, yaxshilikka yaxshilik bilan javob berish kerakligini nazarda tutgan. Bular g`oyalar an`anasining yorqin dalili ekanligini ko`ramiz.

Bundan tashqari, qaynonasi Oqila bibi va qaynotasi Muslim bobo ham o`z kelinini qiz sifatida qabul qilib, unga uy ishlarida yordamlashib yuradilar. Bu bilan yozuvchi inson qadrli ekani va mehnatkash insonning, garchi u katta yoshli bo`lsa ham, tinib-

⁶² Мухтор О. Аёллар мамлакати ва салтанати. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент, “Шарқ”, 1997, 225-бет

tinchimasligini ifodalab bergan. Yuqorida keltirilgan misollar hikoyaning milliy an`analar sifatida badiiy qimmatini ifodalashining yorqin dalilidir.

Shuningdek, an`anaviy detallardan ham foydalanilgan o`rinlarni uchratishimiz mumkin. Jumladan, to`y tasvirida *Nuriyaning boshiga tashlangan katta ro`mol, chimildiq, qizigan childirma, arava, yonayotgan olov, chustdo`ppi* kabilar buning yorqin dalilidir.

Uning boshqa bir “Muhabbat” hikoyasida ham an`anaviylik unsurlarini uchratamiz. Hikoya ikki yosh o`rtasida paydo bo`lgan hamda ishonch, hurmat kabi tuyg`ularga amal qilmaslik tufayli parchalangan sevgi va inson shaxsining naqadar qadrli ekanligini haqidadir.

Asar bosh qahramonlari Sobir va Karimaning tanishuv manzarasi va hikoya davomida ijodkor an`anaviy savol-javob usulidan foydalangan:

- *Kechirasiz... Otingizni aytmaysizmi? – dedim unga beozor, andak erkalangan ohangda.*
- *Otim Karima, - dedi qiz.*
- *Meniki Sobir...Siz toshkentlik bo`lsangiz kerak-a?*
- *Yo`q, biz Marg`ilondan kelgamiz.*
- *Kumushning yurtidan deng.*
- *Xuddi shunday...*⁶³

Yuqoridagi *Marg`ilondan kelganmiz, Kumushning yurti* jumalari orqali Marg`ilonning o`sha davrda “Kumush yurti” sifatida tushunilishi an`ana tusiga kirganini ko`ramiz.

Yotoqxonadagi yigitlar xonasi intrigasi e`tiborimizni qarataylik: “*Xonada uchta karavot, uchta g`aladon, stol va uchta kursi bor edi. Devorga oyna osilgan, kattakon dunyo xaritasi, turli-tuman rasmlar mixlangan, bular orasida jurnal dan qirqib*

⁶³ Мухтор О. Аёллар мамлакати ва салтанати. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент, “Шарқ”, 1997, 204-бет

*olingan ikki go`zal, ishvakor ayolning rasmi ko`zga yaqqol tashlanib turardi*⁶⁴”.

Ushbu berilgan tasvirda devorga osilgan oyna, mixlangan ikki go`zalning rasmlari, dunyo xaritasi, stol va stullar an`anaviy detallarning namunasidir.

Hikoya konsentrik syujet asosiga qurilgan bo`lsa ham unda xronikali syujet ham mavjud. Voqealarni yoritishda Omon Muxtor boshqa ijodkorlarda kuzatiladigan usulni qo`llagan.

Demak, Omon Muxtor o`z davrining mahoratli ijodkorlaridan biri sifatida o`zidan avvalgi asriy an`analardan o`rni bilan asarlarida foydalana oldi, shu bilan birga, ularni o`z uslubi bilan yana bir pog`onaga ko`tardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Қуронов Д, Мамажонов З, Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент, “Akademnashr”, 2010
2. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent, “O`qituvchi”, 2005
3. Мухтор О. Аёллар мамлакати ва салтанати. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент, Шарқ, 1997
4. www.ziyouz.com kutubxonasi

⁶⁴ Мухтор О. Аёллар мамлакати ва салтанати. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент, “Шарқ”, 1997, 205-бет

ФИО автора: *Жиенбаева Тумарис Абдирамановна*

Ученица государственной специализированной общеобразовательной школы
N15 Ходжейлинского района Республики Каракалпакстан

Название публикации: «МОЯ ГАЗЕТА "ЖЕТКИНШЕК"»

Аннотация: Эта статья, о детской газете «Жеткиншек» и о важности газеты в жизни детей. Короткие слова: Жеткиншек, дети, рубрика, статья Газета - Все воспитывают юное дарование. Он направляет их в светлое будущее. В их сердцах любовь к Родине требует таких качеств, как гордость за нее. Слово «газета» происходит от итальянского языка и означает «мелкая монета». Газета имеет для нас огромное значение в развитии нашего ума. Газета держит нас в курсе того, что происходит в нашей стране. Когда мы даем статью в газету, мы должны обращать внимание на смысл статьи, которую мы написали, на то, как она была написана. Причина в том, что чем лучше написана наша статья, тем быстрее она выйдет. Честно говоря, одна и самая опасная ошибка заключалась в том, чтобы не исправить предыдущую ошибку, - сказал Конфуций. Вот почему нам нужно уделять внимание каждой статье, которую мы пишем. Моя любимая газета - газета Jetkinshek. Jetkinshek - ежедневно воспитывает талантливых молодых людей, которые творчески настроены и стремятся к инновациям. Причина в том, что каждая статья и стихотворение, публикуемые в этой газете, интересны и содержательны. Каждая статья, опубликованная в этой газете, является огромным вкладом газетного сообщества. Причина в том, что они прилежно смотрят каждую статью, которая поступает в редакцию, и рисуют картинки, которые подходят к статье, стихам, чтобы они хорошо смотрелись в глазах качества. Газета основана 20 января 1932 года и с тех пор действует. Газета выходит раз в неделю по четвергам. Каждую неделю молодые люди ждут выхода интересной и познавательной газеты. В газетном сообществе публикуются не только произведения разгневанной молодежи, но и новости нашего народа, произведения великих поэтов и писателей, научные статьи, полезные советы на английском языке, учебники по математике, стихи,

сказки, народные игры. кроссворды и цепные слова, а также шедевры мировой литературы. При этом газета не обошла вниманием праздники нашего народа и на первой полосе газеты опубликовала название праздника, рисунок и стихи, связанные с этим праздником. печатные издания и страница также показывают краткую систему статей, опубликованных в этом номере газеты, и какая статья находится на какой странице. Нижний раздел газеты содержит информацию о газете, такую как редактор газеты, главный редактор, крестный отец, год ее регистрации, номер свидетельства, место, где она была напечатана, время публикации, формат. В этой газете газетное сообщество ежегодно проводит вежливые, вежливые и познавательные конкурсы. Это открывает двери к большому количеству возможностей для нас, молодежи. Причина в том, что, участвуя в этих конкурсах со своими творениями, мы действительно думаем об успехе. Это определенно хорошо. Кроме того, в газете организованы клубы различного образовательного значения. Причина в том, что эти клубы помогают развивать умственную активность нашей молодежи. Вот почему молодые люди ежегодно присоединяются к этим клубам со своими статьями. Все, что мы способствует нашему изучению английского языка. Математика - король наук. Эта газета содержит материалы и головоломки для детей и взрослых для изучения математики. Из этих материалов мы можем немного узнать секреты математики. В газете публикуются медицинские материалы, а на страницах газеты - советы врачей. В основном, о здоровье человека говорят о его гигиене, о возникающих заболеваниях и о том, как от них защититься. Эти руководства, разработанные Каракалпакским филиалом Института здравоохранения и медицинской статистики, помогают нам сохранять здоровье и вести здоровый образ жизни. мы не должны уставать изучать все, что нам нужно знать. Как говорится: «Никогда не уставай учиться, потому что жизнь никогда не устает учить тебя», мы никогда не должны уставать изучать необходимые нам знания и навыки. Полученные знания и навыки позволят нам добиться больших успехов в будущем. Как сказал первый Президент Республики Узбекистан Ислам Абдуганиевич Каримов: «Мое самое большое

доверие и надежда - это наши молодые люди, которые получают современное воспитание и образование». Я научился писать статьи. Мне нравятся статьи на иностранных языках. этой газеты, статьи таких молодых людей, как я.

ФИО авторов: *Yoqubova Muslimaxon*

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti

"San'atshunoslik" ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

Yo'ldoshboyev Kamronbek

O'zbek milliy musiqa san'ati instituti "An'anaviy sozandalik" yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Название публикации: «BENAZIR SAN'ATKOR - MAHMUDJON MUHAMMEDOV»

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek musiqa ijrochiligida o'ziga xos, betakror nay ijro uslubini yaratgan ustoz san'atkor, mohirsozanda va bastakor Maudjon Muhammedovning ijodiy faoliyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sozanda, xonanda, bastakor, musiqa, san'at, nay.

O'zbek xalq musiqa merosi boy va rang-barang ijrochilikan'alariga ega. Zero, musiqa merosimizning o'zi o'tmishda yashab, ijod etgan sozanda, xonanda va bastakorlarning ko'p yillik ijodiy mahsulidir. Rivojlanish jarayonida boy an'alarimiz, musiqiy cholg'ularimiz va ularni ijrochilik uslublari xalqimizning eng gozal xususiyatlarini o'zida mujassam etgan. Musiqiy merosimizning boy va rang-barangligining asosiy sabablari shunda bo'lib, o'zining mustahkam poydevoriga egadir. Shu bois an'anaviy musiqada cholg'u ijrochilik uslublari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Zotano'tmish ustoz sozandalarining betakror ijro yo'llarini munosib o'rganib va uni zamonga xos talqinda ijro etish har bir ustoz sozandaning burchidir

Hozirgi kunda an'anaviy musiqa ijrochiligi sohasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, naqadar serqirra, serjilo va borgan sari sayqaltopib borayotganiga guvoh bo'lamiz. Ana shunday an'anani davom ettirish uchun hozirgi avlod vakillari bo'lmish yoshlarimiz ijrochi, ijodkor bo'lishlari bilan bir qatorda, kelgusida mutaxassis o'qituvchi, bilimdon ustoz sifatida kamolga yetishlari lozim. Bunday yuksak salohiyatli mutaxassislarning

yetishib chiqishida esa ustozlarning o'zni beqiyosdir. Mana shunday mashaqqatli yo'lda ulkan zafarlar qozona olgan, nay cholg'usi ijrochiligida o'zining betakror ijro uslubini yaratgan va ko'plab mohir sozanda - naychilarni san'at maydonigaolib chiqib, tarbiyalagan ustoz san'atkor, mahoratli sozanda, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Mahmudjon Muhammedovdir. U 1916-yilda so'lim Farg'ona vodiysining go'zal go'shalaridan biri – Namangan shahrida, san'atkorlar oilasida tavallud topdi.

San'atkorlar xonadonida tug'ilish, ijod jarayonida yashash vaulg'ayish albatta xar bir shu muhitdagi insonga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Va bu sharoitda muhit iste'dodni dunyoga kelishi va shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Xozirgi kunda axborot texnologiyalari jadal rivojlangan davrda xar bir xonadonda zamonaviy multimedia texnologiyalari, audio va video yozuvlar mavjud. Musiqa sohasini targ'ib qilishda, ta'lim jarayonida mazkur texnologiyalarning ahamiyatini inkor qilibbo'lmaydi. Biroq, tabiiy jonli sharoitda ona allasi, ota, aka-uka ijro talqinlarini tinglab, ularni ijro etishga harakat qilib, san'at sirlariniyoshligidanoq o'zlashtirayotgan bola boshqa tengdoshlariga nisbatan kuchli salohiyati, tug'ma iste'dodi bilan ajralib turadi. Musiqa uning yuragida tug'ilib, qalbiga ona suti, ota tarbiyasi, oilaviy muhit orqali yanada chuqurroq kirib boradi.

Mana shunday ijod qaynab turgan "doshqozon"da san'atgaoshufta qalblar og'ushida, musiqaga umrini baxshida etgan san'atsevarlar xonadonida tug'ilib voyaga yetgan Mahmudjon Muhammedovning yetuk ustoz san'atkor bo'lib yetishishida oilaviymuhit muhim rol o'ynadi. Uning otasi Muhammad Musayev tanburchi, akasi Raimjon Muhammedov naychi bo'lgan. Aslida otasi M.Musayev san'atkor bo'lmagan, lekin cholg'u ijrochiligiga mehri baland bo'lgan va tanbur sozida yaxshigina mahorat egasibo'lgan. M.Muhammedovning qalbida san'at va musiqaga bo'lganqiziqish oiladagi mana shu ijodiy muhit orqali shakllandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Yosh Mahmudjonning qo'liga nay sozini tutqazib, ushbu cholg'uga nisbatan qalbida mehr uchqunlarini uyg'otgan, nay ijrochiligi sirlarini o'rgatgan ham aynan Raimjon Muhammedov bo'lgan.

Nayning beg'uborligi, nolakorligi, undan taraladigan sehrli unlar Mahmudjonni tobora o'ziga rom etib bordi. U qayerda bo'lmasin, maktabdami, mahalladami, uyda

o'yin bilan ovora bo'ladimi, qo'yingki,, qay ish bilan mashg'ul bo'lmasin qo'lidan nay tushmadi. Oilaviy muhit ham uni san'at olamiga kirishiga chorladi. U nay bilano'sib ulg'aydi. Nay ijrosini puxta o'zlashtirib borganii sari unga bog'lanib, mehri tobora oshib bordi va nay sozini yana ham mukammalroq o'rganish maqsadida avvaliga Abduqodir Ismoilovdan, keyinchalik esa ustoz sozanda Usta Ro'zimatxon Isaboyevdan saboq oldi. Uzoq yillar ustozlar davrasida birgalikda ishlaydi. Namangan shahridagi Navoiy nomli musiqali drama va komediya teatrida sozandalar ansambli tarkibidagi faoliyati ijrochilik an'analarini va musiqa merosini tubdan o'zlashtirishga zamin bo'ldi. 1940-yillarning oxiridan boshlab O'zbekiston xalq artisti Tamaraxonim ansamblida sozanda bo'lib faoliyat yuritadi vadunoyning bir qator mamlakatlariga ijodiy safar qilib, o'zbek musiqa san'atini munosib targ'ib etishda faol qatnashadi. O'zining otashnafas, qoyilmaqom ijrolari bilan jahon xalqlari va musiqaixlosmandlari olqishiga sazovor bo'ladi.

1960-yillarda akademik Yunus Rajabiy taklifi bilan Mahmudjon Muhammedov O'zbekiston zhteleradio qoshidagi maqomchilar ansamblida ish boshlaydi hamda Shashmaqom, Farg'ona – Toshkent maqom yo'llariga mansub turkum asarlarni radioning "Oltin fondi" ga yozilishida qatnashadi.

Mahmudjon Muhammedov 1967 yildan boshlab Toshkent davlat konservatoriyasining "Sharq musiqasi" kafedrasida ustozlik faoliyatini boshlaydi. Ushbu dargohda u bir qator taniqli sozanda shogirdlarga saboq beradi. Bulardan O'zbekiston xalq artisti Abduhoshim Ismoilov, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist O'lmas Rasulov, Ahmadjon Dadayev va sozandalar Ahmadjon Sobirov, Qosimjon Rahmatov, Tohirjon Qahhorov kabi shogirdlari ayni paytda el ardog'idagi mohir sozandalar hisoblanadi.

Mahmudjon Muhammedov ham mehribon, jonkuyar, ham qattiqqo'l, talabchan ustoz bo'lganlar. Har bir kuy, asar nay ustida puxta ishlab, nayda ijro etish usul va uslublari, nafas mezonlari, nay soziga xos ijro bezaklari kabilarga alohida e'tibor berganlar va naysoziga shunday ta'rif berganlar: - «Nay shunaqangi injiq sozki, ijrochi uning sirlarini bilib, yurakdan chiqarib, o'z hissini qo'shib, o'rganib, yaxshi ijro etmasa, mohir naychi bo'la olmaydi».

Mohir sozanda, ustoz san‘atkor M. Muhammedov o‘zining ijrochilik faoliyati davomida musiqiy merosimizda mavjud ko‘plab asarlarni o‘z ijro uslubida talqin etib, ularga yangidan hayot bag‘ishladi. Bunga Dugoh maqomidan «Chorgoh», «Dugoh Husayni», «Tamanno» (M. Murtazoev), «Nay sadosi», «Nay yallasi» (M. Muhammedov), «Umid» (M. Muhammedov), «Bahor tongi» (M. Muhammedov), «Nargiziston» (M. Muhammedov), «Bir kelsin» (M. Muhammedov). Sharq kuylaridan «Shohistaiman» (afg‘oneha), «Jonon biyo» (eroncha), «Yor, yor omon» (turkcha), «Madinatiy Al -Habiybatu» (iroqcha) kabi durdona musiqa asarlar misol bo‘la oladi. Hozirgi kunda ustozning bir qator shogirdlari respublikamizdagi nufuzli badiiy jamoalarda, maqomansambllarida, oliy o‘quv yurtlari, ixtisoslashtirilgan san‘at maktablarida, umuman olganda barcha musiqiy ta‘lim dargohlaridamuvaffaqiyat bilan faoliyat ko‘rsatib kelmoqdalar.

Xulosa o‘rnisa aytishimiz mumkinki, benazir ustoz san‘atkor, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist, mohir sozanda va bastakor, Mahmudjon Muhammedov o‘zbek milliy musiqa san‘atidagi nayijrochilik maktabi asoschilaridan biri sifatida o‘zining ijodiy uslub vayo‘nalishlari bilan ijrochilik san‘ati rivojiga ulkan hissa qo‘shdi. U yaratgan va ijro etgan, qaytadan jon berib, sayqallagan asarlar o‘zbek milliy ohanglari durdonalari qatoridan munosib o‘rin egallab, ulg‘ayib borayotgan yosh ijrochi sozandalar uchun muhim dasturulamal bo‘lib xizmat qilishi dargumon.

Bugungi kunda ustozlar an‘anasini davom ettirib kelayotgan qator san‘atkorlar muvaffaqiyatli ijod qilib, ustozlar maktabiga suyangan holda o‘zlariga xos ijro yo‘llari va uslublari bilan o‘zbek mumtoz musiqasining ijrochilik xazinasini yanada boyitmoqdalar. Ota-bobolarimiz asrlar mobaynida asrab, avaylab, e‘zozlab, sayqal berib, katta ijodiy izlanishlar bilan o‘z yelkalarida opichlab o‘tgan buyuk san‘atimiz xazinasini bugungi kunda yetishib chiqayotgan biz yosh avlod vakillari kelgusi asrlarga bezavol yetkazish, uni yanarivojlantirish, tamokillashtirish uchun doimo bilim olishdan, harakatdan, izlanishlardan to‘xtamasligimiz zarur. Zero bu xazinaasrlar davomida misqollab to‘plangan. Tarixning ne-ne sinovlaridan o‘tgan. Insonlarga og‘irdamlarda madad bo‘lgan. Shu xazinani ko‘zqorachig‘iday asrash va yanada boyitish kerak

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A.Fitrat. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. T.,1993.
2. R.Qosimov. An‘anaviy ijrochilik. T.,2007.
3. T.Qahhorov. Nay nolasi. T.,2008.

Sulola atamasi (lotin tilida – “ dinastia ”) – hokimlik, kuch- qudrat ma ’ nosini bildirib, oila tushunchasiga nisbatan dastlab siyosiy maydonda, so ’ ng esa, insonlarning kasbiy faoliyatiga, kasblariga nisbatan qo ’ llanilgan. Bu borada sulolaviylik tarixan oilaviy rishtalar, nasab, zoti asosida avloddan-avlodga o ’ tgan hokimlikni nazarda tutgan bo’lsa (somoniyalar temuriylar, Rossiyada Romanovlar sulolasi va b.), zamonaviy tushunchada bir muncha keng ma ’ noda, ota-ona kasbini uzluksiz ravishda davom ettirib kelayotgan insonlar faoliyatiga nisbatan qo’llaniladi.

Shunga asosan sulolaviylik faoliyatini bunyodga kelishida birnecha mezonlar muhim o’rin tutadi:

Sulolaviylik an’analari bir avlod, shajara vakillari ichidan kelibchiqqan bo’lishi;
An’ana o’zidan keyingi zurriyotga vorislik asosida ketma-ketuzilmay o’tishi;
Kamida uch avlod vakillarining ma ’ lum bir soha egalari bo’lishi hamda shu sohada nom qozonishi: masalan, ma ’ lum kasb doirasi - kulolchilik, misgarlik; ta ’ lim, san ’ at va madaniyat, sog’liqni saqlash va boshqalar;
Ma ’ lum kasbiy an ’ ana, mahorat, malakaning avloddan- avlodga qadriyat sifatida o ’ tkazilishi va davom ettirilishi hamda keng jamoatchilik tomonidan e’tirof etilishi.
Yurtimizda ham o ’ zбекona milliyligimizga yo ’ grilgan, milliy an’ana va qadriyatlarimizni o’zida mujassamlashtirgan va qadim o’tmishdan to shu kungacha sulolaviylik an’analari asosida bizgacha yetib kelgan, sayqallanib, rivojlanib kelayotgan san’at turlari va yo’nalishlari talaygina. Bularga kulolchilik, misgarlik, zardo ’ zlik, do’ppido ’ zlik, yog ’ och o ’ ymakorligi, duradgorlik singari milliy hunarmandchiligimiz rivojiga munosib hissa qo ’ shgan sulolalarni misol qilib keltirishimiz mumkin: baxshichilikda Bola baxshi Abdullayev (Xorazm), Qodir baxshi Rahimov (Qashqadaryo), dorbozlikda (keyinchalik sirk san ’ atida) Toshkentboy Egamberdiyev, hunarmandchilikda Narzullayevlar (Farg ’ ona, Rishton), sozgarchilikda usta Zufarovlar (Toshkent). Bundan tashqari bir necha musiqiy sulolalar faoliyati natijasida o ’ zбек musiqi madaniyati durdonalari o ’ z shakl-shamoyili, darajasi va mavqeyini saqlab kelmoqda: Boboxonovlar, Shoumarov-Shojalilovlar, Mullaqandovlar, Tolmasovlar, Jalilovlar, Rajabiylar, Jabborovlar,

Zokirovlar, Mirzayevlar, Zokirovlar, Varelas, Atajanov, Xasanovlar kabi san'atkorlar sulolalari.

O'tmishda ko'plab Sharq va Yevropa mamlakatlari musiqamadaniniyati kuzatsak, azaldan oila muhitida birgalikda musiqa tinglab, kuy chalish odat tusiga kirganligining guvohi bo'lamiz. Ehtimol, ota-onaning musiqa va san'atga bo'lgan mehr-muhabbati, ishtiyoqi, oilaviy musiqa kechalari va taniqli musiqa ixlosmandlari bilan bo'lib o'tadigan oilaviy yig'inlar, kichik-kichik musiqiy tadbirlar, uchrashuvlar mavjudligi bois ham dunyoga taniqli musiqiy sulolalar yuzaga kelgandir. Bunga misol sifatida, Germaniyada Baxlar, Italiyada Skarlattilar, Avstriyada Shtrauslar hamda O'zbekistonda Xatamovlar, Xarratovlar, Matyoqubovlar, Jalilovlar, Rajabiylar va boshqa sulolalar faoliyatini keltirish mumkin.

Ma'lumki, har qanday ijodiy muhitda dunyoga kelgan farzandga uning oila a'zolari, ota-onasi orqali ma'lum darajada bo'lsa ham qobiliyat, iste'dod albatta o'tadi. Bundan tashqari san'atkor oilada, ijodiy sharoitda voyaga yetayogan bola o'sib-ulg'ayib, qo'shiq aytish, raqsga tushish, biror cholg'u asbobida musiqa ijro etishni oila bag'rida o'rganadi. San'at olamining sir-asrorlarini bilan tanishish va musiqa olami sari birinchi qadamini qo'yishida oila ilki ijodiy maktab vazifasini o'taydi va butun hayoti davomida asosiy ijodiy maskan rolini bajaradi. Oilada orttirilgan dastlabki musiqiy tajribalar farzandning butun umri davomida saqlanib qoladi hamdabolaning musiqiy didi, tafakkurini shakllantirib, ijodiy muvaffaqiyatlarining garoviga aylanadi.

O'zbek mumtoz musiqasida ham sulolaviylik an'analarini davom ettirib, milliy musiqamiz durdonalarini kelgusi avlodga bezavol yetkazishda muhim ijodiy ko'priklar vazifasini o'tayotgan musiqiy va ijodkor sulolalar talaygina. Rajabiylar, Shojalilovlar, So'fixonovlar, Jalilovlar, Boboxonovlar, Zokirovlar kabi ko'plab yirik sulolalarni san'at sohalaridagi yorqin faoliyatlari shular jumlasidandir. Ularning faoliyatini kuzatar ekanmiz, sulolavakillarining ilk ustozlari aksariyat hollarda ota-onalari bo'lib chiqishining guvohi bo'lamiz. "Ustoz-shogird" an'analarini oila doirasida egallab, o'z ichida chuqur kasbiy va insoniy qadriyatlarni mujassam etgan sulolalarning kundalik turmush hayoti va ijodiy faoliyati shak-shubhasiz tarbiya va

kasbiy ta'lim maskaniga aylangandir.

Xozirgi kunda axborot texnologiyalari jadal rivojlangan davrda xar bir xonadonda zamonaviy multimedia texnologiyalari, audio va video yozuvlar mavjud. Musiqa sohasini targ'ib qilishda, ta'lim jarayonida mazkur texnologiyalarning ahamiyatini inkor qilibbo'lmaydi. Biroq, tabiiy jonli sharoitda ona allasi, ota, aka-uka ijro talqinlarini tinglab, ularni ijro etishga harakat qilib, san'at sirlarini yoshligidanoq o'zlashtirayotgan bola boshqa tengdoshlariga nisbatan kuchli salohiyati, tug'ma iste'dodi bilan ajralib turadi. Musiqa uning yuragida tug'ilib, qalbiga ona suti, ota tarbiyasi, oilaviy muhit orqali yanada chuqurroq kirib boradi.

San'atkorlar xonadonida tug'ilish, ijod jarayonida yashash vaulg'ayish albatta xar bir shu muhitdagi insonga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Va bu sharoitda muhit iste'dodni dunyoga kelishi va shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Muhit xar qanday iste'dodni shakllantiribgina qolmay, uni tarbiyalaydi, e'zozlaydi va ardoqlaydi. Muhitsiz iste'dod huddikizanglagan temir bo'lagiga o'xshab g'uborlanishi va yoki yo'qolib ketishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, bir necha yuz yillik tarixgaega bo'lgan Shashmaqom kuylariyu qadimiy xalq qo'shiqlarining shu kunlargaacha yetib kelishida albatta ustoz—shogird an'analariva musiqiy sulolalar yetakchi o'rinni egallaydi. O'zbek milliy musiqasi namunalarini astab-avaylash va kelgusi avlodga yetkazishda esa san'atkorlar shajarasi, musiqiy sulolalar muhim ijodiy ko'prik vazifasini o'taydi.

ФИО автора: *Mamatova Roziya Hamroqulovna*

BuxDU Texnologik ta'lim fakulteti

2- bosqich magistranti

Название публикации: «“MAHSULOT TAYYORLASH TEXNOLOGIYASI”
FANINI O'QITISHDA INTERFAOL TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISH»

Annatsiya: Mazkur maqolada Mahsulot tayyorlash texnologiyasi fanini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish ahamiyati, dars samaradorligiga erishish usullari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, Case study, mediata'lim vositalari, pedagogik texnologiyalar

Ta'lim tizimini yanada rivojlantirishda, ta'lim oluvchilarga sifatli ta'lim xizmatlari va imkoniyatlarni oshirish, malakali kadrlar tayyorlashda, “Ta'lim to'g'risida” gi qonun belgilangan ta'lim va fan sohasini yanada rivojlantirish, ta'lim tizimini, takomillashtirish, ta'lim sifatini tubdan oshirishda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi bilan birgalikda elektron ta'lim muhitini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Mahsulot tayyorlash texnologiyasi fanining davlat ta'lim standartlari talablarini bajarishda fanning metodik va didaktik ta'minoti bugungi kunning zamonaviy talablariga to'la javob bermasligi, fanning maqsad va vazifalarini bajarishda elektron metodik majmualardan foydalanishni rivojlantirishga, darslarni yuqori darajada samarali o'zlashtirishga asos bo'lmoqda.

Ta'lim to'g'risidagi qonun 36- modda. Ta'lim sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyat ta'limni modernizatsiya qilish maqsadida amalga oshiriladi hamda yangi ta'lim texnologiyalari va resurslarini ishlab chiqishga ularni sinovdan o'tkazishga hamda ta'lim jarayoniga joriy etishga qaratilgan. Eksperimental va innovatsion faoliyatni amalga oshirish tartibi va shartlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari innovatsion o'quv dasturlari va loyihalarini amalga oshirish hamda ularning natijalarini amaliyotga joriy etish uchun o'z vakolatlari doirasida shart-sharoitlar yaratadi.

O'qitishning interfaol metodlarini ta'lim tizimiga joriy qilish zamonaviy kadrlar tayyorlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O'qitishga yangicha qarash, talabalarni o'qitishda faol yondashuvlardan foydalanish bilim berishning eng samarali yo'llaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda asosiy metodik innovatsiyalar o'qitishning interfaol metodlarini qo'llashni taqozo etadi. Hozirgi davrda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li – mashg'ulotlarni interfaol metodlar yordamida tashkil etish, deb qaralmoqda.

Interfaol ta'lim – ta'lim jarayonini ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka aylanish

Ta'lim tashkilotlari eksperimental va innovatsion faoliyatida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishi mumkin.

Fanning maqsadi talabalarga o'z kasbining mohir ustasi qilib tarbiyalash, ularga buyum va mahsulotlar tayyorlash texnologiyasi, buyum va mahsulotlar tayyorlashda xomashyo va buyumlarga ishlov berish texnologiyasi yog'och va metallarning xususiyatlari to'g'risida bilimlarni berish;

- Talabalarga servis xizmati bo'yicha tikuvchilik buyumlari haqida ma'lumot berish, kiyimlar uchun fason va gazlama tanlash, andoza tayyorlash, andozani gazlamaga joylashtirish, bichish va tikish;
- Talabalarga servis xizmati bo'yicha pazandachilik haqida ma'lumot berish, oziq-ovqat mahsulotlarining turlari, navlari sifatiga bo'lgan talablar, oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashga qo'yiladigan gigiyena talablarini, tayyorlangan taomlarning taomnomasini tuzish, taomlarni qanday me'yorda iste'mol qilish, kasallik turlariga ko'ra davolovchi taomlar haqida ma'lumotlar berish bo'yicha bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish;

Ta'lim islohotlarining zamonaviy bosqichi jamiyatda yuz berayotgan yangilanishlarning tezkorligi, ta'lim muassasalariga qo'yilayotgan yangi, yanada yuqori talablarga tezroq moslashish bilan bog'liq dolzarb vazifalarni ilgari surmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Buning sabablaridan biri, an'anaviy ta'limda o'quvchi va o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga qaratilgan bo'lsa zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga

mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarini o'zlari chiqarishlariga o'rgatadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosiy interfaol usullarda to'liq foydalaniladi. Ishlab chiqarishda texnologiya so'zidan kelib chiqadigan quyidagi tushunchalar ishlatiladi:

Texnologik jarayon –ishlab chiqariladigan mahsulotga ishlov berishning yagona jarayonini hosil qiluvchi texnologik operatsiyalarning yig'indisi .

Texnologik operatsiya – ishchi tomonidan o'zing ish joyida bajariladigan, yakuniga yetkazilgan harakat ko'rinishidagi jarayonning bir qismi .

Texnologik xarita – ma'lum bir mahsulotni ishlab chiqarish texnologik operatsiyalarni ketma- ketligini bayon qiluvchi texnik hujjat.

Texnologik rejim- texnologik operatsiyalarni amalga oshirishni belgilovchi tartib bo'lib, ma'lum bir mahsulotni ishlab chiqarishda bajariladigan operatsiyalarning vaqti, shartlarini belgilaydi.

Ana shu ta'rif va tushunchalarni o'quv jarayoniga ko'chirsak quyidagi xulosaga kelish mumkin:

Pedagogik texnologiya – bu o'qituvchining talabalarga o'qitish vositalari yordamida muayyan sharoitlarda ta'sir ko'rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir. Pedagogik texnologiya - o'quv jarayonini texnologiyalashtirishni butunligicha aniqlovchi tizimli kategoriya .

Interfaol ta'lim sharoitida CASE STUDY yoki CASE –METHOD deb nomlangan texnologiya ishlab chiqilgan .

Texnologiyaning nomi lotin tilidan keladi “ kasus “ – noanaviy ishni chalkashtirib yuborish ; shuningdek ingliz tilida quti portfel , portfel. Atamalarining kelib chiqishi texnologiyaning mohiyatini aks ettiradi. CASE texnologiyalarining ustunligi ularning moslashuvchanligi , o'zgaruvchanligi bo'lib , bu o'qituvchi va talabalar o'rtasida ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Talabalar o'qituvchidan hujjatlar to'plamini olishadi, ular yordamida muammoni va uni hal qilish usullarini aniqlaydilar yoki muammo aniqlanganda qiyin vaziyatni yengib o'tish variantlarini ishlab chiqadilar.

Ishni tahlil qilish individual yoki guruhli bo'lishi mumkin . Ish natijalari yozma va og'zaki shaklda ham taqdim etilishi mumkin. Mediata'lim hozirgi davrda shaxsning ommaviy axborot vositalari orqali rivojlanish jarayonini anglatadi .So'ngi paytlarda natijalarning multimedia namoyishlari yanada

ommalashmoqda . Ishlar bilan tanishish to'g'ridan –to'g'ri darsda yoki oldindan bo'lishi mumkin.

O'qitish jarayonida amaliy texnologiyalardan foydalanish barcha muammolarni hal etmaydi va o'z – o'zidan yakunlanmasligi kerak. Har bir darsning maqsadi va vazifalarini , materialning xususiyatini, o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olish kerak . Eng katta samaraga an'anaviy va interfaol ta'lim texnologiyalarining o'zaro uyg'unligi va bir birini to'ldirishi bilan oqilona uyg'unlashuviga erishish mumkin.

Mahsulot tayyorlash texnologiyasi fani bo'yicha elektron o'quv vositalarining yaratilishi mazkur fanni o'qitishda zamonaviy axborot- kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkonini yanada kengaytiradi . Bu o'z navbatida , talabalarning mazkur fan bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishlarining asosiy omili bo'lib , ta'lim – tarbiya sifati va samaradorligini oshiradi.

Ayni shunday sa'y harakatlar amalga oshirilishi ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini keng tadbqiq etishni yanada jadallashtirish , professor o'qituvchilarni ilg'or pedagogik bilimlar va texnologiyalar bilan qurollantirish , ularning mahoratini oshirish , xorijiy oliy ta'lim muassasalari tajribasini chuqur o'rganish hamda ulardagi samarali usul va vositalarni milliy ta'lim tizimimizga joriy etish imkonini yaratadi

Xulosa qilib aytganda , ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish , ta'lim oluvchilarning mustahkam amaliy bilim , faoliyat , ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ularni kasbiy mahoratga aylanishini ta'minlash maqsadida darslarni tashkil qilishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanib yaxshi natijalarga erishish ya'ni darsning tushunarli va qiziqari bo'lishiga erish mumkin ,amaliy mashg'ulotlarda modulli texnologiyadan foydalanish mehnat bozori talablariga mos, mustaqil izlanuvchan va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashga zamin yaratadi. Ta'limning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish kasbiy ta'lim ustasi va o'qituvchining kasbiy faoliyatini baholash mezonlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ta'lim to'g'risidagi qonun 2020 y
2. I. Karimov . Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori . T. O'zbekiston 1997
3. Xodjaboyev A. R , Husanov I. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. Toshkent “ Fan va texnologiya” 2007
4. Abduquddusov O. Kasbiy ta'lim va ilg'or texnologiyalar. Xalq ta'limi. 2000
5. Avliyoqulov N X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. T. 2001

6. Abduquddusov O. Ma'naviyat va mehnat ta'limi . Xalq ta'limi . 1997
 7. R. Amavlonov, M. Arabova G'. Salohiddinova “ Pedagogik texnologiya” T. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. “Fan “ nashriyoti 2008.
 8. G'. Yo'ldosheva , G'. Yo'ldoshev “ Interfaol ta'lim sifat kafolati” T. 2008.
 9. Чельшева И. В. Медиаобразование для родителей: освоение семейной медиаграмотности. Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2008. — С 184.
 10. Babadjonov S. S. Yosh avlodni voyaga yetkazishda axborot texnologiyalari va mediakompetentlikning roli.// Xalq ta'limi. — Toshkent, 2016. № 6. — B 126.
 11. Выготский Л. С. Мышление и речь. — Москва: Астрель, 2011. — С. 384.
 12. Чельшева И. В. Медиаобразование для родителей: освоение семейной медиаграмотности. — Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. — С. 184.
- Пожалуйста, не забудьте правильно оформить цитату:
13. Носирова, С. М. O'quvchi yoshlarning mediakompetentligini rivojlantirish muammosini yechish yo'llari /
 14. С. М. Носирова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 51 (289). — С. 513-515. — URL: <https://moluch.ru/archive/289/64890/> (дата обращения: 02.11.2020).
 15. Sh.H. Quliyeva, R.H. Mamatova. Mutaxislik fanlarini o'qitishda media vositalaridan foydalanishning ijobiy tomonlari. BuxDU 2021.
 16. Mamatova Roziya Hamroqulovna. Ta'lim jarayonida mediata'lim vositalaridan foydalanishning ahamiyati .BuxDU 2020.

ФИО автора: *Sodikov Nomoz*

Legal College of Kashkadarya

region, student, 2- year

Название публикации: «CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE ELECTORAL PROCESS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN»

Abstract: This article is devoted to the analysis of the main provisions of the electoral political process. Based on the results of studying the legal foundations of the legislation of the Republic of Uzbekistan, as well as analyzing law enforcement practice, it is concluded that it is necessary to improve legislative norms in this area.

Keywords: suffrage, electoral process, electoral legislation.

In recent years, Uzbekistan has carried out systemic, consistent and dynamic reforms and fundamental transformations aimed at building a "New Uzbekistan", where the highest value is a person, his rights, freedom and legitimate interests, as well as the formation of the foundation of a new Renaissance era - the Third Renaissance.

The electoral legislation of Uzbekistan is dynamically improving on the basis of national practical experience accumulated during periodically organized elections, as well as taking into account international standards, the growth of political consciousness and electoral culture of citizens, the course and needs of the ongoing democratic reforms.

One of the main priorities of the state policy of Uzbekistan is to ensure the political rights of citizens, among which the constitutional and legal institution of presidential elections occupies a central place.

Elections are an integral factor in a democratic rule of law with a strong civil society. They are the main form of expression of the will of the people and their direct participation in political life, state and public administration, and the formation of state power.

The COVID-19 coronavirus pandemic has made a difference in every aspect of human life. In many countries, elections have been canceled or postponed. For the first time, the elections will be held in new conditions, subject to quarantine measures.

In recent years, within the framework of building a democratic, open to the outside world and competitive New Uzbekistan, a huge work has been carried out in the field of ensuring the constitutional rights of citizens to elect and be elected to representative bodies.

On the eve of the election of the President of the Republic of Uzbekistan, one of the most important tasks is to improve the legal culture of voters, as well as to organize the political process at a high level to ensure sustainable development and prosperity of the people,

Therefore, the creation of a modern electoral system that meets modern democratic requirements, ensuring the free, active participation of citizens and political parties in electoral processes, reliable guarantees of the full realization of electoral rights, have become one of the key priorities of the country's renewal and modernization policy implemented in recent years.

The basis of the electoral legislation system is the Constitution of the Republic of Uzbekistan.

In accordance with Article 7 of the Constitution of Uzbekistan, the people are the only source of state power, which is the legislative guarantee of democracy and the main rule for electoral laws. This constitutional norm is implemented from Article 21 of the Universal Declaration of Human Rights, adopted by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948, as well as paragraph 7 of the Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE / OSCE (1990) .

In accordance with Article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights, approved by Resolution 2200 A (XXI) of the UN General Assembly of December 16, 1966, it determined that “Every citizen has the right to vote and be elected in genuine periodic elections based on universal equal suffrage by secret ballot and ensuring the free expression of the will of voters ”.

One of the most important socio-political events of this year in Uzbekistan, which is of key importance for the further sustainable development of our country, and the entire Central Asian region as a whole, in the medium and long term, is the upcoming presidential elections in the Republic of Uzbekistan.

In accordance with Article 90 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the President of the Republic of Uzbekistan is elected by the citizens of the country on the basis of universal, equal and direct suffrage by secret ballot.

For the first time, the procedure for including citizens of Uzbekistan living abroad in the voter list, regardless of their consular registration in diplomatic missions, as well as the legal basis for voting in portable ballot boxes at the place of residence or work of voters abroad, has been legislatively enshrined.

In this regard, on June 25, 2019, the Electoral Code of the Republic of Uzbekistan was adopted, which implemented both the generally recognized norms and principles of international law and the recommendations of international organizations (UN, OSCE / ODIHR, etc.).

In addition, the adoption of the Electoral Code was the result of the codification of a number of laws governing the entire process of electing the head of state. First of all, these are the laws “On elections of the President of the Republic of Uzbekistan”, “On guarantees of electoral rights of citizens”, “On the Central Election Commission of the Republic of Uzbekistan”, as well as a number of other legislative acts.

According to the Electoral Code:

- Any citizen can report to the precinct election commission about an error or inaccuracy in the voter lists. Within 24 hours, the precinct election commission is obliged to check the appeal and either eliminate the error or inaccuracy, or give the applicant a reasoned response to reject the appeal. In this case, the actions and decisions of the precinct election commission may be appealed to the court;

- decisions of election commissions can be appealed by bodies of political parties, their candidates, proxies, observers and voters in court;

The Electoral Code provides for a clear procedure for the subjects of electoral law to appeal against decisions taken at all stages of preparation and conduct of elections.

The Code regulates the procedure for consideration by election commissions of applications from individuals and legal entities on the organization, conduct of elections and summing up its results.

Deputies of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan initiated the issue of amendments and additions to the Electoral Code aimed at further improving electoral legislation and practice, bringing it in line with international standards and best practices in the field of truly democratic elections.

Based on the study of foreign experience in ensuring democracy, fairness and fairness of elections, the constitutional terms of elections in Uzbekistan were postponed from the first Sunday of the third decade of December to the first Sunday of the third decade of October in the year of the expiration of their constitutional term of office.

As a result of systematic and consistent democratization and liberalization of electoral norms, as well as legislation on civil society institutions, all the necessary conditions have been created in Uzbekistan to ensure, in accordance with advanced democratic practice, genuine openness, publicity and transparency in the organization and conduct of elections. The implementation of these principles is ensured by the Central Election Commission, civil society institutions, primarily political parties, their institutions of delegates and observers, the media, as well as foreign observers.

The conduct of this political event on the basis and in full compliance with the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the laws of the country, as well as generally recognized international democratic standards, largely depends on the political culture of our society, high voter turnout, their political maturity and awareness of civic duty. After all, the goal of the elections will be achieved only if each voter is aware of the democratic reforms being implemented in the country, consciously approaches this process, realizing how important his voice is for the life of society and the state, for the future of the country.

Literature:

1.Morozova E.V. Civil initiatives and modernization of Uzbekistan // Political Science. 2017.

2. Shashkova OS Influence of the type of electoral system on the functioning of the political system of society // Theory and practice of social development. 2018.

ФИО авторов: *Tolibova Muslimaxon Farxodjon Qizi*

The student of Kokand State Pedagogical Institute

Rapiqjonova Sehriyoxon Ravshanjon Qizi

The student of Kokand State Pedagogical Institute, winner of scholarship "Navoiy"

Название публикации: «REINFORCING THE SKILLS OF INTERMEDIATE LEVEL STUDENTS»

ANNOTATION

The present article expands on reinforcing the skills of intermediate level students. It reveals the ideas of famous social and educational psychologist and philosophers, developmental psychologists on this issue.

Keywords: extensive reading, intensive reading, orienting, implications, qualitative method, rhetorical relationships, narrative approach, authenticity

Reading various kinds of texts (namely, not exclusively literary ones) is still one of the basic language skills that are taught as part of foreign language instruction. Reading is often described as having two types: extensive reading and intensive reading. According to Day and Bamford, the term extensive reading is credited to Harold Palmer for being the first in referring to a large amount of reading focused on the meaning of the text. For another researcher, Palmer, extensive reading has the advantage of being both informative and pleasurable. In fact, we can say that extensive reading contains a large amount of text and, more often than not, the text is read for pleasure rather than just for academic purposes or for obtaining grades.

Extensive reading in language learning has real-world purposes. Day and Bamford describe this type of reading activity through ten principles: First of all, the material that is going to be read is easy and manageable. Further, it contains a variety of reading topics; they can be available in different genres as well as topics of interest such as love, hatred, anger, friendship, family, etc. Learners are free to choose what they prefer to read, which makes extensive reading more pleasurable. Another

characteristic is that learners read as much as they can without any time pressure. The main purpose of reading is usually associated with pleasure, information, and general understanding. Moreover, reading does not result in any external reward; instead, it involves a personal reward of enjoyment and emotional experience. The speed of the reading is mostly fast rather than slow. The reader usually reads individually and silently. Finally, the teacher's role in extensive reading is just orienting and guiding the students. The main function of the teacher is to provide a model of a successful reader. Intensive reading, on the other hand, involves learners reading in detail involving specific learning objectives and tasks. According to Brown "intensive reading calls attention to grammatical forms, discourse markers, and other surface structure details for the purpose of understanding literal meaning, implications, rhetorical relationships, and the like». Brown describes intensive reading as a process that involves students reading selections by the same author or several texts about the same topic. When this occurs, content and grammatical structures repeat themselves and students get many opportunities to understand the meanings of the text. In the context of foreign language instruction, some of the most important characteristics of intensive reading are as follows: first, it is usually classroom based. Further, the reader is intensely involved in looking at the text in depth. Moreover, students focus on the linguistic or semantic details of the text rather than its message / content. Students focus on surface structure details, such as grammar and discourse markers. In addition, students identify key vocabulary to succeed in comprehension. Students may draw pictures to help them in problem solving. Most texts are read carefully and thoroughly several times. The aim is to work on expanding the learners' language knowledge rather than simply developing reading skills.

Stories have been a substantial part in any culture (networking 2). The origins of short stories origins were with the oral tradition of storytelling, for instance Aesop's fables, folktales and fairy tales that were documented by storytellers around the world. In past times, stories were used to explain philosophies about the world (myths), to recall the fabulous performances of past kings and heroes (legends), to

explain moral lessons (fables and parables) or purely for entertainment (folktales and fairy tales) (net working 2-6).

In the 19th century, the short story began to develop as a literary genre when magazines became more popular and extensively read. By the twentieth century, the short story was a well-established literary genre in the West. It was due to the influence of writers such as Edgar Allan Poe, Guy de Maupassant, Anton Chekhov etc. Consequently, the short story flourished throughout the twentieth century and writers began to explore a diversity of genres such as love stories, fantasy and horror stories, crime and mystery stories, and science fiction (networking 7-8). Nowadays English has become a globalized language and the number of writers has increased. There are both male and female writers from various cultures and countries all over the world writing in English, even when it is not their mother tongue (networking 9). According to Walther, the short story now belongs to the genre of narrative prose. Some of the most relevant characteristics of a short story are its brevity that delimits its plot, the narrow choice of protagonists, and the strong functionality of the different parts in the story. Poe describes this genre as follows: “The short story is single effect, complete and self-contained while the novel is, of necessity, broken into a series of episodes” (in Walther). Let us now turn to the issue of using short stories in EFL instruction. Short stories as a literary genre provide diverse benefits if they are properly used. Žaneta Urbancová in her thesis entitled “Using Stories in Teaching English” states that short stories provide rich language input in the EFL classroom, for example, new vocabulary, reading comprehension skills, genuine grammar structures, and connotations. Moreover, they are very motivational because they contain topics of universal values with moral lessons and characters representing different personalities that enhance their critical thinking. Furthermore, students can perceive language in a variety of ways; as a result, the learners become more sensitive since the material is presented at many levels of difficulty. This sensibility establishes a connection between the learner and the soul of the language because it is presented through authentic topics of interest for them. It is probably better to

consider authenticity not as a quality residing in instances of language but as a quality which is bestowed upon them, created by the response of the receiver...". It is then the reader who ultimately gives sense to the literary text by interpreting and reacting to it in different ways. Likewise, short stories expand personal involvement and may give rise to various interpretations because one single piece of literary work could be interpreted in different ways by members of the same group. According to Edgar Allan Poe, short stories are defined as "a narrative that can be read at one sitting, one-half hour to two hours, and that is limited to „a certain unique or single effect“, to which every detail is subordinate".

Using short stories to enhance reading comprehension skills in an EFL classroom can be a challenging task when working with teenagers who were the main participants of the present experiment. Teenagers need to be constantly motivated as compared to other groups. They are very sensitive about how people perceive them as individuals and this is more important to them than the teacher's approval. Love and friendship are universal topics and can be relied on to catch their attention. That is why EFL instructors should connect language teaching to the teenagers' feelings, experiences and interests. They have to be motivated to use their own thoughts and experiences when answering questions about a text, rather than just answering questions and carrying out complex tasks removed from their experiences. In the following case study, the researcher investigated whether the use of short stories in a junior secondary ESL classroom could increase the students' interest and motivation. The reason for carrying out this study was that, according to a survey by a special committee on language education, only 10% of the students were strongly motivated to learn English. Moreover, there was a lack of confidence toward learning English. This finding was discovered in another administered survey done by Yu, Liu and Littlewoods in 1996. They found that 32 % of the students did not feel confident when they had to speak in English. The study conducted by Chi Cheung Ruby Yang was conducted in Hong Kong with a group of twenty students aged 12 to 14. The students' mother tongue was Cantonese and although most of them had studied

English since primary school, their level of English was poor. The study was carried out by using the narrative approach to storytelling. The researcher used two short stories in this experiment; the first “Pooh’s Honey Tree” an adaptation of 34 pages and “Pinocchio” an adaptation of 24 pages. The researcher states that because of the relatively short length of the stories, they were read in short periods of time, which is an advantage. Likewise, these stories contained simple and comprehensible language that facilitated the students’ comprehension, and lastly, they were stories that the students had already heard in their mother tongue. For all these reasons, these stories were eminently suitable for students with the low level of his learners

The methods and data collection of this study were both quantitative and qualitative. The researcher used the quantitative method for the pre-test and post-test while the qualitative method was used for semi-structured group interviews and class observations. The experiment lasted four periods and was done in two cycles: two periods for each short story. It started with a pre-test for measuring the students’ initial attitude toward reading short stories in English. Using a checklist, the teacher researcher also made some observations about the students’ responses at the end of each lesson .

After reading the two stories, a post-test was administered in order to see if there was an increment in the students’ motivation and confidence. Finally, an interview was carried out with a group of six students of mixed levels; there were two of high level, two of intermediate and two of low level. It was done in order to record reactions from different points of view such as preferences in genres, language level etc. There were some limitations concerning the experiment. The first limitation was that the number of the participants in this experiment was small, since there were only twenty of them.

The second limitation was that the interview was done with six interviewees only and most of them were male students with just one female per group. Female students might feel ashamed of expressing their thoughts and this could affect the results, causing bias. The third limitation is the duration of the experiment; the researcher

states that the time was too short to draw far-reaching conclusions about the effectiveness of using short stories.

The conclusion of this study was the following: Short stories are suitable for students of low language proficiency levels if the stories are well-chosen, but they will not necessarily instantly motivate students. The key is that the stories should present topics of interest and match the language level fairly well. Using short stories with the storytelling approach drew positive responses in the interview and the post-test, but the students' confidence could not realistically be boosted in such a short period of time.

References:

Collie J., Slater, S. Literature in the Language Classroom. (5th ed.). Glasgow: Cambridge University Press, 1991. – 245 p.;

Hill Jeniffer. Using Literature in Language Teaching. London: Macmillan, 1994. – 634 p.;

Jalolov J., Mahkamova va b. Ingliz tili o'rgatish texnologiyasi: O'quv-metodik qo'llanma. – Toshkent: TDPU, 2010. – 96 b.

Lao C.Y., Krashen, S. The impact of popular literature study on literacy development in EFL: More evidence for the power of reading. London ;System 28, 2000. – pp. 261-270;

Lazar G. Literature and Language Teaching. Cambridge University Press, 1993. – 864 p.

Legutke M., Thomas H. Process and Experience in the PM. - Vol. 26, No. 3 (Autumn, 1992) - pp. 573-575

MariadelPilarGarcía Mayo. Project Work in the ESP Classroom//
RevistadeLenguaspara Fines Específicos,1996. – No.3 - p. 125

ФИО автора: *Jiyemuratova Jamila, Almuratova Tumaris*

Students of the faculty of Turkic languages of the NSPI named after Ajiniyaz

Название публикации: «PHONETIC AND LEXICAL ASPECTS OF SOME WORDS IN KARAKALPAK AND UZBEK LANGUAGES»

Annotation: This article discusses the phonetic, lexical and grammatical similarities and differences between the Karakalpak and Uzbek languages of the Altaic language family.

Key words: Turkic languages, Karakalpak, Uzbek, comparative phonetics, lexicon and grammar of Turkic languages

The study of Turkology in a popular way in the world community is still very important. Turkology is a branch of Oriental studies that studies the language, culture, history, and ethnography of Turkic-speaking peoples. Although Turkish languages are lexically and grammatically similar, they also have different aspects. One of the languages of the Altaic language family, which is close to Karakalpak, is Uzbek. In this article, we will focus on the comparative phonetics, vocabulary and grammar of the Karakalpak and Uzbek languages, which belong to the Turkic family of Altaic languages.

If we compare some phonetic similarities and differences between Karakalpak language and Uzbek language:

There are 34 letters in the Karakalpak alphabet:

Aa	Áá	Bb	Dd	Ee	Ff	Gg
Ǵǵ	Hh	Xx	Íí	Ii	Jj	Kk
Qq	Ll	Mm	Nn	Ŋŋ	Oo	Óó

Pp	Rr	Ss	Tt	Uu	Úú	Vv
Ww	Yy	Zz	Sh sh	Cc	Ch ch	

The Karakalpak language consists of 9 vowels (a, á, ı, i, o, ó, u, ú, e). The remaining 25 are consonant letters.

In the Uzbek alphabet, there are 29 letters and one punctuation mark:

Aa	Bb	Dd	Ee	Ff	Gg
Hh	Ii	Jj	Kk	Ll	Mm
Nn	Oo	Pp	Qq	Rr	Ss
Tt	Uu	Vv	Xx	Yy	Zz
O‘o‘	G‘g‘	Sh sh	Ch ch	Ng ng	’

Of the 29 letters in the Uzbek language, 6 are vowels (a, o, o‘, u, i, e), and 23 are consonant letters.

The Karakalpak vowel «a» represents words formed by the Uzbek vowel «o». We can see this in the following examples:

as – osh

aw – ov

awqat – ovqat

aman – omon

aspan – osmon

adam – odam

awır – og'ır

alma – olma

The Karakalpak letter «j», which begins with a consonant, is used to denote the Uzbek consonant «y»:

jol – yo'l

jurt – yurt

jeń – yeng

jağa – yoqa

jaylaw – yaylov

jaqsı – yaxshi

jaman – yomon

jetim – yetim

As can be seen, although Karakalpak and Uzbek belong to the category of Turkic languages, they are completely different from each other phonetically.

If we compare the Uzbek and Karakalpak languages lexically, let's take the human parts that are common to both languages:

Karakalpak languages	Uzbek languages
Bas	Bosh
Qol	Qo'l
Kóz	Ko'z

Qulaq	Quloq
Shash	Soch
Murın	Burun
Barmaq	Barmoq
Ayaq	Oyoq
Til	Til
Qas	Qosh
Awız	Og'iz
Tis	Tish
Dize	Tizza
Bawır	Jigar
Mańlay	Peshona

As we can see, the words that mean human limbs have undergone some phonetic changes in almost all languages, and some have changed completely. Although these words have changed throughout their historical origins, they have the same meaning in both languages.

If we look at the grammatical comparison of Karakalpak and Uzbek, the category of consonant plays an important role in the formation of speech in Uzbek and Karakalpak languages. The category of consonant in two languages differs in the subordination of words, the connection of different affixes, and the meaning.

There are 6 cases in Karakalpak and Uzbek. Their names and affixes are different.

Karakalpak languages			Uzbek languages	
№	Case	Questions	Case	Questions
1	Ataw sepligi	<i>kim?, ne ?, kimi?, nesi?, kimler?, neleri?</i>	Bosh kelishigi	<i>kim?, nima?, qayer?</i>
2	Iyelik sepligi	<i>kimniñ?, neniñ?, kimlerdi?, nelerdiñ?</i>	Qaratqich kelishigi	<i>kimning?, nimaning?</i>
3	Barıs sepligi	<i>kimge?, nege?, qayda?, qayaqqa?</i>	Tushum kelishigi	<i>kimni?, nimani?</i>
4	Tabıs sepligi	<i>kimdi?, neni?</i>	Jo’nalish kelishigi	<i>kimga?, nimaga?</i>
5	Shıǵıs sepligi	<i>kimnen?, neden?, qaydan?, qayaqtan?</i>	O’rin-payt kelishigi	<i>kimda?, nimada?</i>
6	Orın sepligi	<i>kimde?, nede? qayaqta?, qayerde?</i>	Chiqish kelishigi	<i>kimdan?, nimadan?</i>

There are also some aspects of the meaning of the nominative case. In the Karakalpak language, the main consonant performs 5 syntactic functions. In the Uzbek language it performs 6 syntactic function. Each case has a special affix (other than the general case) and they answer specific questions.[3:94]

In conclusion, we have seen that the Karakalpak and Uzbek languages, which belong to the Turkic language family, have similarities and differences.

References:

1. Айюб Ғулом. Филология, –Тошкент,1941.
2. Sh.Abdinazimov, A.Pirniytazova, S.Shinnazarova. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili fonetikası hám leksikologiyası. – Tashkent,2008.
3. Қ.Сапаев. Хозирги ўзбек тили. Морфемика – Тошкент,2009
4. A.Dáwletov, M.Dáwletov, M.Qudaybergenov. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. Morfemika. Sóz jasalıw. Morfologiya.– Nókis,2010

ФИО автора: *Kamoliddin Ibrohimov Ravshan o'g'li*

Termez State University. Termez Uzbekistan

Название публикации: «SOME ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING MOTHER TONGUE IN TEACHING AND LERANING A FOREIGN LANGUAGES»

Аннотация: В данной статье мы попытались проанализировать преимущества и недостатки использования родного языка в преподавании иностранных языков.

Summary: In the given article we tried to analyze the side of advantage and disadvantage of using mother tongue in teaching foreign languages.

Ключевые слова: Родной язык, достоинства, недостатки, обучение иностранным языкам.

Key words: Native language, advantage, disadvantage, teaching foreign languages.

The debate over whether or not to use the learners' **mother tongue** (native language or first language or L1) inside the English language teaching (ELT) classrooms has always been the topic of discussion for various people involved in the field. While some researchers claim that such use may lead to more dependence of ESL/EFL learners on their L1 that may impede the progress of mastering the target language, on the flip side, others argue that the use of ESL/EFL learners' L1 may expedite the process of teaching and learning the target language as the teachers can explain complex ideas and rules more effectively in learners' L1 saving a lot of time.

English Language teaching in 1970s and 1980s with the communicative approach i.e. teaching English in English did not include the usage of mother tongue and prohibited its use in the classroom. Many linguists disapprove and discourage the use of mother tongue in language classroom. It is often said that the use of **mother tongue** in English Language Teaching (ELT) demonstrates the low level of proficiency of the teachers.

But recently the attitude to mother tongue has undergone a positive change. The importance of the use of MT in English classroom is proved to be essential for better understanding of the subject and its essence. But the amount of vernacular language required by the students depends on their proficiency and linguistic situations.

A survey report appeared on the BBC teaching English website that there were 641 respondents in this research. Out of the total respondents 21% use only English, 58% sometimes use mother tongue, 8% frequently, 7% most of the time, 6% about half the time. Further it has been noticed that when dealing with monolingual groups of students it seems futile to pretend that the MT doesn't exist [1].

Many English language teachers go to great lengths to avoid the use of their students' mother tongue in the classroom.

Nunan describes a situation where an EFL teacher in China imposed fines on his students when they spoke Cantonese in the classroom. The effect, unsurprisingly, was that the students just fell silent. The teacher got his wish of no Cantonese, but ironically he did not get any English from his students either! [2].

Even with many teachers avoiding the students' L1, it can work its way into the English language classroom in a variety of ways, for a variety of reasons.

What follows is not an exhaustive list but is meant to highlight some of the major ways the students' L1 is represented in the language classroom. They have been divided into three broad categories: (1) providing L1 equivalents of English words and expressions; (2) using L1 to focus on language in use; (3) using L1 for classroom interaction.

Using the students' L1 in the classroom to save time or to make life easier for the students and teachers is not an effective or beneficial technique Second Language Acquisition (SLA). This does not however mean that the mother tongue has no place in the language classroom. The students bring with them a thorough understanding of their L1 which they will inevitably draw upon in the process of acquiring a foreign language.

Using the students' L1 to raise students' awareness about the similarities and differences between the two languages and helping them to discover different ways to express themselves in the TL can be a powerful technique in the learning process.

Advantages and disadvantages of using L1 in ELT classes

The advantages of using the mother tongue cannot be disregarded. Some advantages of using L1 can be listed by summarizing researchers' ideas as below:

- It reduces learner anxiety and creates a more relaxing learning environment,
- It is a means of bringing the learners' cultural background knowledge into the class,
- It facilitates checking understanding and giving instructions,

- It facilitates the task of explaining the meaning of abstract words and of introducing the main differences in grammar and pronunciation between L1 and L2.

The other advantages summarized by researchers as shown below:

- L1 use gives a sense of security and helps learners to be stress-free.
- A foreign language friendly asset people bring to the task of FL learning.
- The use of the L1 saves learners from a feeling of frustration they might have within their FL learning.
- L1 techniques allow teachers to use richer and more authentic texts, which mean more comprehensible input and faster acquisition.
- All-newly-acquired FL items have to sink roots in our minds which are eventually deep enough for the items to function independently of the L1”.

Furthermore, based on the researcher’s experience, in addition to the above mentioned advantages presented for the use of native language of the learners inside the classroom in some situations other benefits can be listed below: - Native language saves great deal of time

- Helps clarify the meaning of difficult words
- Prevents the misunderstanding of the meaning of new word
- Helps to explain grammar rules
- Provides a sense of security and confidence
- Provides a better possibility to give instructions more effectively
- The arguments presented by the student s to justify the use o f t he native language inside the classroom for teaching and learning ESL include:
- Native language gives a sense of security and helps feel less stressful
- By being able to use both languages they are less confused
- They feel the need to express their ideas and thought s in their own language
- They prefer translating difficult context and words
- They feel necessary the teacher’s use of native language in grammar explanations

In fact, there is no fixed rule that you should never use native language in English class and it cannot be rejected since it fulfills certain functions and purposes for the learners.

L1 can also be beneficial to maintain communication in the classroom. The students express themselves in English when they fail to understand and when they want to clarify the meaning of a word in L2 and express themselves in English.

Harbord stated that “students use their L1 to speak to the teacher when they are quite incapable of expressing what they mean”. So it can be described L1 as a “time saving device” [3].

Despite the advantages of using L1, it is nonetheless indicated that there are disadvantages of overusing mother tongue in foreign language classrooms. Overusing L1 causes using L2 less. The students feel dependent on their mother tongue.

Atkinson stressed [4] that the following problems of overusing:

- “The teacher and the students begin to feel that they have not ‘really’ understood any item of language until it has been translated.
- The teacher and the students fail to observe the distinctions between equivalence of form, semantic equivalence, and pragmatic features, and thus oversimplify to the point of using crude and inaccurate translation.
- Students speak to the teacher in the mother tongue as a matter of course, even when they quite capable of expressing what they mean.
- Students fail to realize that during many activities in the classroom it is essential that they use only English”.

Summing up, It is evident from the aforesaid discussion that the use of mother tongue in teaching and learning English is inhabitable. In a steady process the students at different level foster linguistic, cultural and intellectual vigor. The linguistic experience in the home often becomes the foundation of their future learning.

Thus, instead of using mother tongue frequently all through the class, the teachers very sensitively, judiciously and methodically handle it in monolingual, bilingual and multilingual classes with care and concern.

The well-directed and appropriate use of lexical and syntactic balance between the mother tongue and English promotes retention and strengthens the understanding of the historical affinity of language and culture

References

1. Turnbull, A. (2011). Principles of Mother Tongue Usage in ELT. – New York: McMillan Press, 676 p.
 2. Cook, L. (2002). Use of the Mother Tongue in Teaching Foreign Languages. – Oxford: Oxford University Press, 304 p.
 3. Hopkins, D. A (2002). Teacher's Guide to Classroom Research. Open University Press, 19 p.
 4. Spolsky, I. (2007). Mother Tongue in Teaching Foreign Language. – Warsaw: Sloboda Jeti, 23 p.
 5. Spolsky, I. (2007). Mother Tongue in Teaching Foreign Language. Warsaw: Sloboda Jeti, 93 p.
 6. Nunan, D. (1999). Second Language Teaching & Learning. Boston: Heinle & Heinle Publishers.
 7. Harbord, J. (1992). "The use of mother tongue in the class room". ELT Journal, 46/4, 350-355.
- Atkinson, A. (1987). The mother tongue in the classroom: a neglected resource? ELT Journal, 41/4, 241-247.

ФИО автора: *Sa'dullayeva Dilovar Xayrulla qizi*

Termez state University

Название публикации: «HOW WE CAN IMPROVE OUR ENGLISH LANGUAGE»

Abstract: *The article based on improving English language who is learning English. We can see how we can learn languages with quicely. This article help learning English skills with crucialmithads.*

Keywords: *Vo cabulary communication, listening speking reading and writing.*

Here you can find practice materials and activities to improve your English speaking, listening, reading and writing skills. Improving your skills will help you use English more effectively so that you can do well in your studies, get ahead at work and confidently communicate in English in your free time.

How to improve your English proficiency

To build your vocabulary and develop your English communication skills, practice and study are essential. Working through practice activities and regularly reviewing the new language you learn can help you accelerate your knowledge and understanding of English.

Take a self-study course online

You can get unlimited access to helpful learning materials and activities when you subscribe to LearnEnglish Select – a flexible, online way of learning English.

- Study at your own pace.
- Access lessons whenever and wherever you want, for as long as you like.
- Receive exclusive new content every month.
- Improve your business English proficiency for new career opportunities.

To fast-track your English language education, simply select a plan and subscribe today.

Choose the skill you want to practise

The self-study lessons in these sections are written and organised according to the levels of the Common European Framework of Reference for languages (CEFR).

There are different types of texts, recordings and videos with interactive exercises and worksheets that practise the skills you need.

Choose the skill you want to practise today and improve your English at your own speed, whenever it's convenient for you.

Top 10 Ways to Improve Your English Speaking Skills

Many adult language learners love grammar! Grammar gives us a solid base on which to build our new language. But even if you know English grammar better than many native English speakers, you might still struggle with having a conversation. There are several reasons for this:

1. When you read or write, you can take all the time you need. But when you speak with someone, you have to think quickly.
2. There are many more phrasal verbs, expressions, and idioms in spoken English than in written English. It's much more casual.
3. English words may not be spelled the way they are pronounced. Hearing a word that you usually see in written form may be very confusing, and good pronunciation is important.

Don't worry! Let's look at ten ways you can improve your spoken English.

If you don't have anyone to practice English with, practice with yourself! Tell yourself what you are going to do today, or where you are going, or talk about whatever is on your mind. Ask yourself the questions you might use with a conversation partner, and practice answering them.

Hearing your own voice speaking English will help build your confidence.

While you are talking to yourself, you might want to say a word that you can't translate. This is a great time to go look it up, because you will be able to remember it much better while you are actually using it in a sentence.

Learn words that are useful to you. For example, if you work in an office, learn words like printer and paper clip. Try an online dictionary like WordReference.com to

translate your word. You'll see a list of many possible uses, and the WordReference forum is a great place to get your questions answered.

Now that you know the meanings of words you want to use, remember that to be understood, you need to have good pronunciation. Don't worry about the consonants, because people will understand you even if your r sounds like an l. Vowels are the most important thing to get right. Look at these examples:

- Short vowels:
- Bat, bet, bit, bought, but
- Long vowels:
- Bait, beet, bite, boat, boot

Notice that these words all start with b, and end with t. The only difference is the vowel sound in the middle! Practice saying the vowels correctly. It will improve your confidence when you are speaking.

If you don't know how a certain word is pronounced, visit forvo.com. You can type in a word and listen to native speakers from different English-speaking countries pronounce it.

When you listen to native speakers, you will hear many words and phrases repeated. The more you listen, the more these phrases will begin to sound natural to you, and you can begin to use them yourself. You'll know how to pronounce them and when to use them.

DVDs and YouTube videos are great for listening practice. Don't turn on the subtitles until you've listened and understood as much as you can. When you turn on the subtitles, don't just read them, speak them out loud! And that brings us to tip 5-number Shadowing is speaking at the same time as the native speaker. Repeat everything you hear, again and again, until you can speak right along with the native speaker. It will help if you write it down or read the subtitles. If you need to, you can slow the speed of many audio files. Practice until you can shadow at full speed. Copy the native speaker's pronunciation, intonation, stress patterns, and rhythm. It's not easy, but if you try this, your speaking will improve very quickly!

While you are shadowing, record yourself speaking. When you listen, you will be able to hear exactly how your pronunciation differs from the native speaker's. Practice, make improvements, and record it again until you are happy. Another great way to improve your confidence!

When you listen to a native English speaker, you will hear A LOT of empty filler words, such as umm, you know, or my personal favorite, like. I'm sure you've heard people say things like this:

I'm, like, not happy at all with my job. You know?

I don't like my job. Do you understand what I mean?

We use these words when we are thinking about what to say. You can, too!

Change your cell phone's settings to English, and have a chat with Siri or Alexa! It's a great way to practice speaking, because they are extremely patient and you can ask the same question again and again. When they can understand you and answer your questions, you know you've got it right!

Spoken English has a rhythm and patterns of stressed and unstressed words. Listen carefully to native speakers, and you will hear these patterns. Try to imitate them. Spoken English also uses contractions that you probably already know, such as I'm for I am. And just like in your own language, words in a sentence can be linked together by their sounds – sometimes a sentence can sound like one long word! Being familiar with the rhythms of English can help your listening and speaking skills.

This is the most important tip! Speak with confidence! Most English speakers will be happy to hear you use English, and they will be patient and helpful. Just like everything else, the more you practice speaking, the better you will be. Now, put the grammar book away and start speaking!

Need more advice on how to make sure you can be understood when you're speaking? [Check out this post](#) on why English speakers may not understand you, and find more ways to improve your English speaking skills!

References

1. Fox X /2014/ hatching the English. The hidden of English. Benaviour, UK haddu Stoughten
2. Spalsky B /1998/ socidinguistics Oxvord. Oxvord university presi.
3. Nunan , D /1999/ sound language Teachibg

ФИО автора: Несибели Мамбетирзаева,

Қорақалпоқ Давлат университети

Журналистика кафедраси ассистенти

Название публикации: «САРЛАВҲА ТАНЛАШДА МАҲОРАТ
МАСАЛАЛАРИ»

Бугунги кунда ахборот энг харидорбоп маҳсулот ҳисобланади. Лекин унинг сотилиши қандай ёзилганлиги, ундан ҳам аввал қандай сарлавҳа танланганига боғлиқ. Чунки ўқувчи биринчи ўринда материал номланишига эътибор қаратади. Хўш, сарлавҳа қандай бўлиши керак?

Сарлавҳа – бу жонли сўз. Ўқувчи билан мулоқотга киришиш мақсадида ташланган дастлабки қадам. У қизиқиш уйғотиши, ўқувчини таъсирлантириши, воқеилик билан танишишга ундаши ва асосийси “ушлаб қолиши” керак. Шу ўринда “ушлаб қолиш” деган янги иборанинг маъносини тушунтириб ўтамиз. Олдинлари “Саккиз сония” эътиборни жалб қилиш вақти ҳисобланса, ҳозир одамларнинг ўқиш учун сарфлайдиган вақти жуда қисқариб кетди. Атиги тўрт сония ҳар қандай саҳифани кўздан кечириш учун етарли деб топилган. Ана шу тўрт сонияни бой бермаслик учун кураш шиддатли кечмоқда. Чунки юқорида таъкидлаганимиздек, ахборот ҳам товар. Ўз маҳсулотини сотиш учун ахборот тарқатувчилар курашда ҳалоллик билан бир қаторда ғирром ва айёрлик усулларида ҳам фойдаланаётгани сир эмас. Бунини “қармоқ сарлавҳалар” орқали кузатишимиз мумкин. Аксарият сарлавҳалар жарангдор, ўзига тортади, аммо матн билан танишгач, ўқувчининг ҳафсаласи пир бўлади. Айниқса сарик матбуот типигаги газеталарда, айрим сайт ва блогларда бу усул кўпроқ кузатилади. Лекин ўқувчини ҳар доим ҳам алдаш мумкин эмас. Оддий мисол сифатида, реклама орқали бирон бир товарни сотиб олган, лекин ишлатиб кўрганидан сўнг алданганини билган истеъмолчи иккинчи бор шу маҳсулотни харид қилмадими? Албатта, йўқ. Шу боис сарлавҳа қўйишда ўқувчини алдамаган мақул.

Энди сарлавҳа нима ва қандай бўлиши кераклиги ҳақидаги бир қатор фикрларини кўриб чиқамиз.

В.Г.Короленко “Сарлавҳа қайсидир маънода мазмун ҳақида тушунча бермоғи керак” деб ҳисоблайди. Ҳақиқатдан ҳам шундай. Бу фикрнинг мантикий давоми сифатида таниқли копирайтер “Science Advertising” китоби муаллифи Клод Хопкинс ишонч билан айтадики, “биз ўқийдиганларимизни сарлавҳага қараб танлаймиз”.

Миллий матбуотимизда ҳам сарлавҳа муҳим ўрин эгаллайди. “Сарлавҳада ҳикмат кўп. Ҳатто сарлавҳа мақоланинг ярим мазмун-моҳиятини ўтайди дейишади. Амалиётда такрорланавериб, сийқаси чиқиб кетган, осонгина ишлатилаверадиган сарлавҳалар шу қадар кўпки, улар газетхоннинг ғашини келтиради, ҳатто хабар ё мақола қизиқарли бўлган тақдирда ҳам сарлавҳа ўқувчини ҳафсаласини пир қилади” дейди таниқли журналист Хуршид Дўстмуҳаммад. Аҳмаджон Мелибоев эса узоқ йиллар газетада ишлаган тажрибали журналист сифатида ўз хулосаларини шундай бўлишади: “Газетанинг ҳар бир сонидида камида ўттиз-қирқта сарлавҳа ишлатилади. Ҳар сапар янги, бири иккинчисига ухшамайдиган, бири иккинчисини такрорламайдиган сарлавҳани топиш мушкул иш. Минг таҳрир қилманг, барибир, ахборот тарзидаги қуруқ сарлавҳалар ҳам ўтиб кетади. Муаллифларнинг мақолаларини таҳрир қилиш нечоғли мураккаб бўлса, уларнинг ҳар бирига муносиб сарлавҳа топиш ундан ҳам қийин.”

Юқоридаги фикрлардан хулоса қиладиган бўлсак, сарлавҳа - ярим мақола, асосий муваффақият гарови, лекин яхши сарлавҳа топиш осон иш эмас. Бу учун кўплаб жиҳатларга эътибор қаратиш лозим. Биринчидан, сарлавҳалар журналистик жанр хусусиятларига қараб танланиши мақсадга мувофиқ. Амалиётда ҳам шундай. Ахборий жанрларга тушунилиши осон, деярли стандартлашган сўзлар сарлавҳа сифатида танланади. Чунки хабар ўқиётганимизда дастлабки эътибор ундаги ифодаларга эмас, асосий янгилик ва тегишли фактларга қаратилади. “Аҳоли мурожаатлари билан ишлаш ҳолати таҳлил қилинди”, “Тошкент конференцияси: янги имкониятлар, иқтисодий юксалиш ва фаровонлик омили”, “Йирик сиёсий жараёнга старт берилди”, “Минтақа халқлари манфаатлари йўлидаги муҳим ҳамкорлик” “16та маҳкума

муддатидан илгари озод этилди” ва ҳакоза. Лекин бадиий публицистик жанрларда бадиий, эспрессив, сўз қўллашнинг ноананавий таъсирчан усуллари кенг фойдаланилади. “Лўлининг нони”, “Боботоғ бағридаги хазина”, “Текиндан кафан бўлса, ўлмоқ керакми?”, “Оғиз юздаги йиртиқ эмас”, “Эфир учун қилинаётган эҳсонлар”, “Нишонга олинган эътикод”...

Сарлавҳалар тузилиши жиҳатдан сўз, сўз бирикмаси ва гап шаклларида келиши мумкин. “Қадр”, “Фасодгўйлар”, “Сўқир”, “Қодирийнинг отаси”, “Яшаш урфдан қоляпти”, “Суд қарори ўзгарувчан бўлмаса, одамлар ишонади”, “Савиянгиз қандай бўлса, яшашингиз ҳам шундай бўлади”, “Жаҳлдор раҳбар ходимнинг хатоларини кўпайтиради”, “Сифатли тиббий хизматсиз одамларни рози қиломаймиз” ва ҳакоза.

Ҳар қандай ҳолатда ҳам сарлавҳа, энг аввало, матнга муносиб бўлиши керак. Шу қатори матн ҳақида дастлабки тасаввурни шаллантириши, ўқувчини матн ҳақида хабардор қилиши, матн моҳиятини тушунтириши, изоҳлаши, ташвиқ қилиши, кўрсатма бериши, ишонтириши ва ўқувчига мурожаат каби турли қўшимча функционал вазифаларни ҳам бажариши лозим. Бир сўз билан айтганда, сарлавҳалар шунчаки материал номи бўлмасдан, муаллифнинг бутун ғоя ва мақсадларига, матн ҳақида турли муносабатларни шаклланишига тўла маънода хизмат қилмоғи лозим.

Агар сарлавҳада бир тугал фикрни етказиб бериш қийин кечаётган бўлса, тагсарлавҳадан фойдаланиш мумкин. Бу усул катта ҳажмли мақолаларда кўпроқ кузатилади. Тагсарлавҳада мақоланинг энг аҳамиятли жиҳати қайд этилади ва сарлавҳани тўлдиради. “Жамият” газетасининг 2020-йил 17-июль сонидида “Хотиржамлик – биринчи душман” сарлавҳасига “Бугуннинг шиори шундай” тагсарлавҳаси қўлланилган. Шу соннинг ўзида “Ибн Сино, аввало файласуф бўлган ёхуд ижтимоий-гуманитар фанлар ўғайми?”, “Маоши рўзғор тебратишга етмайдиган оилалар жуда кўп ёхуд кичик маблағнинг катта фойдаси” сарлавҳалари “ёхуд” боғловчиси ёрдамида тагсарлавҳалар олган.

Лекин, сарлавҳанинг қисқа, аниқ ва тушунарли бўлгани яхшироқ. Шу билан қатор ҳамма гапни, мақоланинг асосий мағзини сарлавҳада ифодалаш ҳам

кутилган натижани бермайди. Ўқувчи гап нима ҳақидалигини сарлавҳа орқали билса, ўқишга иштиёқи йўқолади. “Кучли давлат бўлиш учун қудратли фуқаролик жамияти керак”, “Асаб бузаётган рекламалар”, “Сўх тумани ҳар томонлама ривожланиш арафасида” каби сарлавҳалар бунга мисолдир.

Сирлилик доим одамларни қизиқтиради. Айсбергнинг атиги бир бўлими сув устида бўлади, қолган қисми сув остида. Мақоланинг ҳам энг муҳим бир фоизини сарлавҳа деб олсак, у сирли бўлиб, ўқувчини мақолани ўқишга йўналтириши керак. Ёзишдан мақсад ҳам асли шу. Бу борада журналист Хуршид Дўстмуҳаммад ижоди ўз олдига ажралиб туради. Унинг “Машҳурликнинг бир сири” “Тотли беҳаловатлик”, “Одиссейнинг қайтиши”, “Қоронғулик – ёруғлик тимсоли”, “Уч номсиз асар” “ $1+5=2$ ”, “Тегирмончидан енгилган... кирол” номли сарлавҳалари жуда чевар танлаган. Масалан “ $1+5=2$ ” сарлавҳаси беихтиёр ўқувчини ўйлантиради, нега бирга бешни қўшганда олти эмас, икки бўлиши сабабини билишга ундайди. “Тотли беҳаловатлик” сарлавҳаси эса мантиққа зид кўринади. Беҳаловатлик ҳам ёқимли, тотли бўладими? Бунинг жавобини мақолани ўқиш давомида билишингиз ва журналист маҳоратига қойил қолишингиз турган гап.

Яна ўқувчи эътиборини тортадиган усуллардан бири саволли сарлавҳалардир. Ҳар қандай савол кишини жавоб беришга ундайди. Ким?, Нима? Қайерда? Нима сабаб?... Жамиятда ечимини кутаётган муаммоларнинг мавжудлиги ва уларнинг очиқ қолдирилиши кўплаб саволларни юзага келтиради. “Хусусий тиббиёт муассасалари “ўғай”ми?”, “Қизингиз кўчада қолгами?” “Хитойники бўлса, кафолати бўлмайдими?”, “Мактабда ўқимаса ҳам бўлаверади ...ми?” “Бизга захирани ким беради?”, “Шижоат қаердан келади?” “Бюджет очиклигининг фойдаси борми?”, “Бахт ўзи нимадир?”, “Одам қадри пул биланми?”...

Халқаро ва ўзимизнинг тажрибамизда кўпинча сарлавҳа сифатида афоризм, нақл-мақол, ибора ва иқтибослардан ҳам фойдаланиб келинади. Улар базан тўғридан-тўғри қўлланилса, базан муаллиф томонидан ўзлаштирилади. Мисол сифатида турли йилларда матбуотда берилган кўйидаги сарлавҳаларни

келтириш мумкин: “Бой бола камбағал онанинг тиззасида ўтиради”, “Бирники мингга, мингники туманга”, “...Ки сен ҳам ҳур туғулғонсен”, “Оз-оздан ўрганиб ...” “Мавлон Умурзоқов: “Сиёсатчи ҳам романтик бўлмоғи керак”, “Жонимга масихдир шу она тилим” (Расул Ҳамзатов шеърдан), “Ўсаётган кучли дарахтман”(Шавкат Раҳмон ҳақида), “Дунёни сув босса тўпиғигача: Хўжайли тумани масъуллари қачон ўз маъсулияти ҳис қилади?” ва ҳакоза.

Етук публицистик Ҳуршид Дўстмуҳаммад “Инсонга қуллуқ қиладурмен”, “Китобингни эл ўқисин”, “Тўғрилиқ тўнини кийгил...”, “Буюк “Зумраша”, “Энг узун туш”, “Йиғлаб – йиғлаб кулдирдим” номли мақолаларида қаҳрамонлари тилидан айтилган сўзларини сарлавҳа сифатида танлаган. Шундан “Йиғлаб – йиғлаб кулдирдим” буюк инглиз актёри Чарли Чаплин ҳаёти ва ижодига бағишланган мақола. У ачинарли ҳаётни кулгули кўрсата олгани учун ҳам бутун дунёга машҳур ҳисобланади. Бу ўринда сарлавҳа жуда маҳорат билан танлангани кўриш мумкин.

Хулоса қиладиган бўлсак, сарлавҳа танлашнинг жуда кўп усуллари мавжуд. Сарлавҳа асосан матн мазмунидан келиб чиққанлиги боис биз излаган ахборотни осон топишимизга ёрдам беради. Яна бир муҳим жиҳат газета саҳифасининг мундарижаси ундаги сарлавҳалар орқали идрок этилади. Сарлавҳалар газета саҳифаси мазмуний тавсифини ҳам, унинг қиёфасини ҳам ўзида намоён этади. Шу боис сарлавҳа танлаш маҳоратини етук даражада ўзлаштириш ҳар бир журналист учун ўта зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Дўстмуҳаммад Ҳ. Журналист бўлмоқчимисиз? – Тошкент, 2001
2. Мелибоев А. Қирқ бешинчи бекат. – Тошкент, 2008
3. Қосимова Н. Интернет журналистикасининг технологик асослари. Тошкент, 2009
4. И. Тошалиев. Сарлавҳа стилистикаси. – Т: Университет, 1965.
5. Х.Дўстмуҳаммад. Ижод – кўнгил мунавварлиги.-Тошкент, 2011

ФОЙДАЛАНИЛГАН МИЛЛИЙ МАТБУОТ НАШРЛАРИ РЎЙХАТИ

1. Халқ сўзи
2. “Янги Ўзбекистон”
3. “Маърифат”
4. “Ишонч”
5. “Жамият”
6. “Маҳалла”